ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΝΑΘΑΝΑΗΛ Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ ΣΑΡΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1994

ND=3655

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΣΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

3 - ΝΟΕ. 1995

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΝΑΘΑΝΑΗΛ Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ ΣΑΡΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1994

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 7

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1. Η Εθνοφυλετική σύνθεση της μειονότητας 11
1.1. Τουρκογενείς. 13
1.1.1. Σελτζούκοι Τούρκοι. 13
1.1.2.Οσμανοί ή Οθωμανοί. 13
1.1.3.Μουσουλμανοφανείς - Τουρκοφανείς. 14
1.1.3.1. Οι χριστιανοί αιρετικοί. 15
1.1.3.2. Οι Παυλικιανοί. 15
1.1.3.3. Οι Βογόμιλοι. 16
1.1.3.4. Οι Κιζηλμπάσηδες (Ερυθρίνοι ή Κοκκινόσκουφοι). . 17
1.1.3.5. Οι Κιρκάσιοι. 17
1.1.4. Τα μοναστικά τάγματα των Σουφί. 18
1.1.4.1. Οι Μπεκτασήδες. 18
1.1.4.2. Οι Δερβίσηδες. 19
1.1.4.3. Οι Μεβλεβήδες. 19
1.2. Πομάκοι. 22
1.2.1. Σύντομη ιστορική αναφορά. 22
1.2.1.1. Οι Αρχαίοι Αγριάνες. 23
1.2.2. Η Ετυμολογία της λέξης. 25
1.2.3. Ο Εξισλαμισμός των Πομάκων. 26
1.2.3.1. Οι Ακιντζή (Επιδρομείς)..... 27
1.2.4. Η Γλώσσα των Πομάκων. 28
1.2.5. Η Εθνικότητα των Πομάκων. 30
1.3. Αθίγγανοι (Τσιγγάνοι). 32

Συμπέρασμα. 35

Σημειώσεις - Παραπομπές ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Ι 37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

2. Θεσμική Προσέγγιση. 49
2.1. Το κοινωνικό μόρφωμα της μουσουλμανικής μειονότητας. 49
2.2. Τα στερεότυπα. 51
2.3. Το Ισλάμ. 54
2.3.1. Σεκουλαρισμός. 57
2.4. Η αστική τάξη της μουσουλμανικής μειονότητας. 61
3. Κοινωνικοί Θεσμοί. 62
3.1. Οικογενειακοί Θεσμοί. 64
3.1.1. Η Οικογένεια. 64
3.1.2. Ο Γάμος. 67
3.1.3. Το Διαζύγιο. 68
3.2. Θρησκευτικοί Θεσμοί. 71
3.2.1. Η θρησκευτική ζωή των μουσουλμάνων. 71
3.2.2. Μουφτής - Μουφτείες. 73
3.3. Η εκπαίδευση στη μειονότητα. 75
3.3.1. Δομικά Προβλήματα. 75

3.3.2. Το νομοθετικό πλαίσιο. 77
3.3.2.1. Α/θμια Εκπαίδευση. 77
3.3.2.1.1. Δημοτικά - Νηπιαγωγεία. 77
3.3.2.1.2. Μαθήματα - Γλώσσα - Βιβλία. 77
3.3.2.1.3. Διδακτικό προσωπικό. 78
3.3.2.2. Β/θμια Εκπαίδευση. 79
3.3.2.2.1. Μαθήματα - Γλώσσα. 80
3.3.2.2.2. Διδακτικό προσωπικό. 80
3.3.2.2.3. Μαθητικό δυναμικό Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης. 80
3.3.2.3. Γ/θμια Εκπαίδευση. 83
3.3.3. Ο γλωσσικός ευνουχισμός των Αθίγγανων και Πομάκων. . 84
3.4. Οικονομική ζωή. 88
3.4.1. Κοράνιο και οικονομική ανάπτυξη. 88
3.4.2. Οι τομείς της οικονομίας. 90
3.5. Πολιτική συμπεριφορά και στάση. 94
3.5.1. Εκλογική συμπεριφορά. 96
3.5.2. Οι μειονοτικοί συνδυασμοί Εμπιστοσύνη και Πεπρωμένο. . 99

Συμπέρασμα. 105

Σημειώσεις - Παραπομπές ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΙΙ 107

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

4. Εθνική ιδεολογία και μουσουλμανική μειονότητα. 115
4.1. Ισλάμ και Εθνικότητα. 115
4.2. Ο Παντουρκισμός. 118
4.2.1. Ιστορική πλαισίωση. 118
4.2.2. Η ιδεολογία του Παντουρκισμού. 120
4.2.2.1. Εθνικισμός. 120
4.2.2.2. Αλυτρωρισμός. 121
4.2.2.3. Φυλετισμός. 121
4.3. Τα ιδεολογικά ρεύματα της μειονότητας. 123
4.3.1. "Συντηρητικοί" - "Νεωτεριστές". 123
4.4. Η απέλαση των "εκατόν πενήντα" (Yuz Ellilikler). 127
4.5. Ενώσεις και Σωματεία της μειονότητας. 130
4.5.1. Τα θρησκευτικά σωματεία. 130
4.5.1.1. "Ένωσις των μουσουλμάνων της Ελλάδας" (Ittihad -Islam). 130
4.5.1.2. "Ισλαμική αφύπνιση των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης" (Idibah - Islam). 132
4.5.2. Οι Ενώσεις των "Νεωτεριστών". 132
4.6. Ο Τύπος. 134
4.6.1. Ο Περιοδικός τύπος στη μειονότητα. 138
4.6.2. Τουρκικός περιοδικός τύπος και μουσουλμανική μειονότητα. 139
4.7. Οι ελληνοτουρκικές μορφωτικές συμφωνίες. 140
4.7.1. Η μορφωτική συμφωνία του 1951. 140
4.7.2. Η Έκθεση της Βιέννης. 141
4.7.3. Το ελληνοτουρκικό μορφωτικό πρωτόκολλο του 1968. ... 142
4.7.4. Οι επιπτώσεις. 142
4.8. Ο εξαστισμός της μειονότητας. 144

4.8.1. Παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές των μουσουλμάνων της Θράκης. 145
4.8.1.1. Η γλώσσα. 146
4.8.1.2. Η θρησκεία. 146
4.8.2. Η μετοίκηση των μουσουλμάνων της Θράκης στην Τουρκία 149

Συμπέρασμα. 155

Σημειώσεις - Παραπομπές ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ III 157

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IIII

5. Το πρόβλημα. 175
5.1. Η πολιτική κοινωνικοποίηση στη μειονότητα κατά τη σχολική ηλικία. 175
5.2. Η διατύπωση του προβλήματος. 179
6. Σκοπός της έρευνας. 180
7. Μέτρηση της εθνικής συνείδησης. 180
7.1. Μεταβλητές. 180
7.2. Εννοιολογικοί-λειτουργικοί ορισμοί. 180
7.2.1. Έθνος - Εθνογένεση. 180
7.2.2. Εθνική συνείδηση. 183
7.2.2.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες της εθνικής συνείδησης. 184
7.2.2.2. Η εθνική συνείδηση στην παιδική ηλικία. 185
7.3. Η εγκυρότητα και αξιοπιστία της έρευνας. 187
8. Το Ερωτηματολόγιο. 195
9. Μέθοδος Δειγματοληψίας. 200
10.Μέθοδος ανάλυσης. 207
10.1. Ομαδοποίηση των απαντήσεων. 207
10.2. Έλεγχος των μεταβλητών. 208
11.Ανάλυση - Παρουσίαση. 211
11.1. Μεταβλητή 1. 213
11.2. Μεταβλητή 2. 233
11.3. Μεταβλητή 3. 255
11.4. Μεταβλητή 4. 281
11.5. Μεταβλητή 5. 305

Συμπέρασμα. 329

Γενικά συμπεράσματα - Προτάσεις. 331

Σημειώσεις - Παραπομπές ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ IIII 340

Παραρτήματα. 343

Βιβλιογραφία. 355

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σε παλαιότερες ιστορικές περιόδους και διαφορετικούς πολιτισμούς, όταν η θρησκεία αποτελούσε ένα καθεστώς ισχυρό, που κηδεμόνευε όλες τις εκδηλώσεις του ανθρώπινου βίου, υπήρξε η ατυχής συγκυρία για την επιστημονική γνώση και δραστηριότητα ότι εθήτευσε για πολλά χρόνια στην υπηρεσία της θεολογίας. Στην εποχή μας,η ατυχής συγκυρία δεν θα θεωρούνταν "ήσσονος σημασίας", αν γινόταν υπηρέτρια της πολιτικής ιδεολογίας, που διαδέχτηκε τη θεολογία. Η διαφορά σε σχέση με το παρελθόν, θα ήταν ότι σήμερα η ατυχία δε θα χαρακτήριζε μονάχα την επιστημονική γνώση και δραστηριότητα, αλλά θα έπληττε εξίσου και την πολιτική[1]. Γιατί μια σωστή, σύγχρονη και φωτισμένη πολιτική εξουσία,έχει πρώτ' απ' όλα η ίδια συμφέρον, αναφορικά με τα προβλήματα, που την απασχολούν, να προηγούνται των δικών της αποφάσεων τα συμπεράσματα των ερευνητών, για να τα λαμβάνει υπ' όψη της και να τα αξιοποιεί πριν προχωρεί στη λήψη οποιωνδήποτε μέτρων. Και, αναμφισβήτητα, σήμερα, περίοδος εθνικιστικών διεργασιών και ανακατατάξεων, που η Λερναία Ύδρα της βαλκανικής, με τα πολλά (όσες και οι μειονότητες της χερσονήσου) κεφάλια, ξύπνησε και πάλι, ένα τέτοιο πρόβλημα, για τη χώρα μας, αποτελεί η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Μόνο, που για την επίλυσή του, δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα. Ίσως αυτός να είναι ο λόγος, που ο κάθε Έλληνας διακατέχεται (και όχι άδικα) από την αίσθηση ότι η στάση της χώρας μας, απέναντι στο συγκεκριμένο πρόβλημα, είναι στάση ενός αδιάκοπου αυτοσχεδιασμού και ενός ερασιτεχνικού ακροβατισμού πάνω σε τεντωμένο σχοινί.

Αυτή η κοινή διαπίστωση στάθηκε η πρώτη αιτία και,ταυτόχρονα,η βάση για τη φιλοδοξία αυτής της εργασίας. Η συνειδητή ή ασυνείδητη φυγή από τη συστηματική και έγκυρη γνώση του προβλήματος,όχι μόνο δε βοηθάει στην επίλυσή του,αλλά πολλές φορές οδηγεί και σε δυσάρεστα,αν όχι ολέθρια,αποτελέσματα. Γιατί,όταν η πολιτική ηγεσία αγνοεί θεμελιακά στοιχεία,από τα οποία συνιστώνται οι καταστάσεις, που καλείται να αντιμετωπίσει, τότε,δε θα γνωρίζει τον κώδικα,για να τις αποκρυπτογραφήσει και θα οδηγηθεί σε εσφαλμένο χειρισμό του προβλήματος[2].

Ένας δεύτερος στόχος, όχι λιγότερο φιλόδοξος, είναι ν' αποτελέσει η εργασία αυτή το έναυσμα για την απαρχή μιας ευρύτερης ερευνητικής προσπάθειας, γύρω από την προβληματική των εθνικών μας θεμάτων, που σχετίζονται με το χώρο της Θράκης, ώστε με τρόπο κατανοητό και ταυτόχρονα βασισμένο σε μια άσφαλη και πλατειά τεκμηρίωση να καταγραφούν με σοβαρότητα και στη συνέχεια να παρουσιαστούν στις σωστές τους διαστάσεις κι όχι με μηνύματα ανέξοδης αισιοδοξίας.

Είναι επιβεβλημένο, ιδιαίτερα, στο χώρο της Θράκης να αναπτυχθεί ένας σωστός εθνικός λόγος, μακρυά από εθνικιστικές υστερίες αλλά και κοσμοπολίτικους μιμητισμούς και διεθνιστικούς μηρυκασμούς. Ο λαός της Θράκης πρέπει να σταματήσει να είναι "ο λαός της αρχαίας τραγωδίας ιστάμενος και κινούμενος δεξιά και αριστερά[3]", που ξέρει μόνο με κραυγές απόγνωσης, κάθε τόσο, να εκφράζει τα συναισθήματά του. Πρέπει επί τέλους να πρωταγωνιστήσει. Να μάθει την ιστορία του,σωστά, για να μπορέσει πιο σωστά να ελέγξει τη μοίρα του. Όμως,η νεοφανής θεωρία της περιστασιακής εθνικής αφύπνισης, που λανσάρεται τελευταία, ως μέθοδος,για το σκοπό αυτό,είναι και αναποτελεσματική και επικίνδυνη. Αναποτελεσματική, γιατί θα πρέπει η Θράκη να περιμένει, κάθε φορά, πότε ο κινούμενος προβολέας της διεθνούς επικαιρότητας θα σταματήσει σ' αυτήν και θα ρίξει τα φώτα του,κατά πάνω της, για να ερεθίσει τα βλέφαρά της. Και επικίνδυνη, γιατί η εθνική αφύπνιση

προϋποθέτει εθνικό ύπνο. Κι ο εθνικός ύπνος στο χώρο της Θράκης δεν είναι μόνο έγκλημα, ούτε λάθος, είναι μαζί και αυτοκτονία.
Η εργασία έχει γραφεί από μη μουσουλμάνο. Γι' αυτό όσοι από τους μουσουλμάνους διαφωνήσουν σε κάτι θα σπεύσουν, ίσως, να βγάλουν υπερβολικά και διογκωμένα συμπεράσματα. Όμως, παρ' όλο, που δεν μπορούμε να δεχτούμε ότι η ματιά του ξένου μπορεί ολότελα ν' απαλλαγεί απ' τις προκαταλήψεις και τους υποκειμενισμούς θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι και η "θέαση" από έξω έχει κι αυτή τα πλεονεκτήματά της[4]. Αρκεί να τηρηθούν δύο βασικές προϋποθέσεις:

Ο "θεατής" να μη διακατέχεται από δόλιες και υστερόβουλες σκέψεις ρατσιστικού ή άλλου τύπου ούτε να υποκύπτει στις αισθηματικές προτροπές, που τελευταία είναι πολύ της μόδας και που οδηγούν κατά τρόπο μανιχαϊστικό στο μίσος ή την αγάπη.
Και η δεύτερη: Όσοι από τους εντός των τειχών "θεώνται" το "θεατή" με το δάκτυλο στη σκανδάλη δεν πρέπει να του αναιρούν το δικαίωμα της θρησκευτικής ετερότητας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, (διαφορετικά πολιτιστικά κριτήρια, τρόπος σκέψης, νοοτροπία κλπ.) και να απαλλαγούν από τον εκφοβισμό και τη μυστικοποίηση των συνειδήσεων, που οι "κυρίαρχες ιδέες", παίζοντας τέλεια τον "κυριαρχικό τους" ρόλο, τους επέβαλαν.
Για την επίτευξη του αντικειμενικού στόχου η εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη και παρουσιάζει την εξής ακολουθία:
Στο πρώτο μέρος σκιαγραφείται, αναπτύσσεται το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας. Αρχικά, αφού γίνεται μια γενικότερη αναφορά (παρουσίαση-οριοθέτηση) στη μουσουλμανική μειονότητα, επιδιώκεται να κατανοηθεί: Πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις ανάμεσα στις φυλετικές ομάδες της μειονότητας και ποιοι εγγενείς και εξωγενείς παράγοντες ωθούν τους μουσουλμάνους της Θράκης, παρά τη διαφορετική φυλετική τους καταγωγή, σε κοινωνικό συγκρητισμό, που με τη σειρά του οδηγεί σε αυτοαπομονωτισμό και σ' έναν εκούσιο κοινωνικό αυτοεξωστρακισμό; Γιατί το Ισλαμικό αυτό σύνολο δεν ενστερνίζεται τις νόρμες και τις κοινωνικές αξίες της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας και δε στέργει σε μια διαπλοκή των πολιτικών του σχέσεων με αυτή ;
Στη συνέχεια, η έρευνα επιχειρεί να εξηγήσει, μέσα από ποιούς μηχανισμούς (σχολικούς, θρησκευτικούς, οικογενειακούς κ.ά.) αναδύεται ο γνώμονας, που συμβάλλει στην αυτοδιαμόρφωση της εθνικής συνείδησης στους μουσουλμάνους μαθητές της Θράκης και ποιοι είναι οι εξωτερικοί αιτιακοί παράγοντες, που εμπεδώνουν την όποια εθνική ιδεολογία σ' αυτούς.
Στο δεύτερο μέρος (εμπειρικό), συγκεκριμενοποιείται το πρόβλημα (πολιτική κοινωνικοποίηση στη σχολική ηλικία), καθορίζεται ο σκοπός της έρευνας, ορίζονται οι μεταβλητές, που πρέπει να ελεγχθούν, περιγράφεται και αναλύεται το ερωτηματολόγιο και η μεθοδολογία της δειγματοληψίας και ακολουθεί η ανάλυση και παρουσίαση των στατιστικών δεδομένων.
Ειδικότερα, ο δρόμος που ακολουθήθηκε για την επίτευξη των στόχων είναι αυτός της κοινωνικής έρευνας[5], μιας σημαντικής κοινωνιολογικής μεθόδου, που μελετά την κοινωνική πραγματικότητα, αντλώντας άμεσες πληροφορίες από εκείνους, που τη βιώνουν.
Κλείνοντας, επειδή κατά τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας η συνδρομή πολλών συναδέλφων μου υπήρξε μεγάλη, εκφράζω προς όλους τις ευχαριστίες μου.
Ευχαριστώ ακόμη: Τους κ.κ. Θεόφιλο Γιάκο και Ιουλία Αντύπα, υποψήφιους διδάκτορες της Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Ψυχολογίας, αντίστοιχα, για την πολύπλευρη βοήθειά τους.
Επίσης, τον καθηγητή Στάμο Παπαστάμο, την επίκ. καθηγήτρια Παναγιώτα

Κυριαζή, καθώς και το λέκτορα Νικόλαο Κοτταρίδη, για τη συμβολή τους στην ολοκλήρωση του έργου.
Ιδιαίτερα, ευχαριστώ, τον επιβλέποντα καθηγητή Νεοκλή Σαρρή, γιατί,χωρίς τη δική του παρότρυνση και στήριξη αλλά και την αμέριστη επιστημονική συμπαράσταση και καθοδήγηση,θα ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί η εργασία.

Μάρτιος 1994

Ναθαναήλ Μ. Παναγιωτίδης

ΜΕΡΟΣ Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1. Η ΕΘΝΟΦΥΛΕΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

1. Ο όρος μειονότητα αποτελεί έννοια του διεθνούς δικαίου με την οποία προσδιορίζονται πληθυσμικά τμήματα μιας χώρας, που διαφέρουν από την πλειονότητα των υπηκόων της είτε, ως προς τη γλώσσα, είτε, ως προς τη θρησκεία, είτε, ως προς τη φυλετική καταγωγή ή την εθνική συνείδηση κ.α.

Για πρώτη φορά η ευαισθησία της διεθνούς κοινής γνώμης υπέρ των μειονοτήτων εκδηλώνεται τον 17ο αιώνα. Με την υπογραφή της συνθήκης του Κάρλοβιτς (1699) θεσπίζονται τα πρώτα προστατευτικά, υπέρ των χριστιανών, μέτρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Είναι η εποχή, που οι σχέσεις ανάμεσα στην Ευρώπη και την Οθωμανική αυτοκρατορία αντιστρέφονται. Έχουμε ευρωπαϊκή προέλαση και Ισλαμική υποχώρηση.

Κυρίως, όμως, το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας, για τα προβλήματα των μειονοτήτων, συνδέεται με τη συγκρότηση των σύγχρονων εθνικών κρατών. Πριν απ' αυτά μέσα στα πλαίσια του Βυζαντίου, για παράδειγμα, ή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αργότερα, αλλά και οποιουδήποτε ηγεμονικού τότε κράτους, υπήρχε ένας απέραντος πολιτειακά συγκροτημένος χώρος, όπου για αιώνες συνυπήρχαν διαφορετικές θρησκείες, γλώσσες και φυλές. Άνθρωποι, ιδέες, κεφάλαια, θρησκευτικές δοξασίες και εμπορεύματα κυκλοφορούσαν ελεύθερα σ' έναν ενιαίο ιστορικό χώρο[1]. Με την καθιέρωση όμως της αρχής των εθνοτήτων, το 19ο αιώνα, που κεντρικό της σύνθημα ήταν: "κάθε έθνος ένα κράτος, κάθε κράτος ένα έθνος", παρέμειναν, μετά τη χαράξη νέων συνόρων, σ' όλες σχεδόν τις χώρες, ιδιαίτερα όμως της Βαλκανικής, συμπαγείς γλωσσικές, θρησκευτικές, φυλετικές και εθνικές μειονότητες. Μια τέτοια θρησκευτική μειονότητα είναι και η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης.

2. Οι ιστορικές καταβολές της ανάγονται, ως γνωστόν, στη συνθήκη της Λωζάννης (πράξεις, που υπογράφτηκαν στη Λωζάννη την 30η Ιανουαρίου και την 24η Ιουλίου 1923) με βάση την οποίαν εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή των πληθυσμών, οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου, καθώς, και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης, αφού χαρακτηρίσθηκαν, ως μη ανταλλάξιμοι πληθυσμοί (εταμπλί), για ν' αποτελέσουν "τη γέφυρα της ελληνοτουρκικής φιλίας", σύμφωνα με τις διακηρύξεις των Κεμάλ-Βενιζέλου.

Παρά το τυπικά κοινό θρήσκευμα, η μουσουλμανική μειονότητα είναι, φυλετικά, γλωσσικά και, ιδιαίτερα, πολιτιστικά, ανομοιογενής. Τούτο, κυρίως, οφείλεται στο γεγονός ότι η μουσουλμανική μειονότητα προέκυψε από τη συγχώνευση αιρετικών χριστιανών-μουσουλμάνων με ντόπιους, που εξισλαμίσθηκαν, καθώς και από Αθίγγανους και Οθωμανούς, που, ως έποικοι, εγκαταστάθηκαν στη Θράκη.

Ο εποικισμός της Θράκης άρχισε να πραγματοποιείται στα μέσα περίπου του 14ου αιώνα. Ο Σουλεϊμάν πασάς, γιος του Ορχάν, έκανε το πρώτο βήμα για την κατάκτηση της βαλκανικής χερσονήσου, όταν το 1353 πέρασε τα Δαρδανέλια και κατέλαβε την Τζύμπη. Τον επόμενο χρόνο (1354), με την κατάληψη του οχυρού της Καλλίπολης[2], είχαν τεθεί οι βάσεις για καινούριες εξορμήσεις των Οσμανών στην Ευρώπη. Από τότε άρχισε, ουσιαστικά, η μεταφορά νομάδων μουσουλμάνων από την Μικρά Ασία και η εγκατάστασή τους στην Καλλίπολη. Στη συνέχεια ο εποικισμός επεκτάθηκε στην εύφορη πεδιάδα του Έβρου, όπου οι Τούρκοι πολέμαρχοι είχαν αποκτήσει μεγάλα τιμάρια, ως αμοιβή, για τη συμμετοχή τους

στους κατακτητικούς πολέμους. Μετά την κατάληψη της Ανατολικής Θράκης, η κυριαρχία των Οσμανών απλώθηκε, σε λίγα χρόνια, και στη Δυτική Θράκη[3]. Η προέλαση των κατακτητών έστρεψε τους τρομοκρατημένους αυτόχθονες ελληνικούς πληθυσμούς της Θράκης προς τις δύσβατες ορεινές περιοχές της Ροδόπης[4] και συνάμα ακολούθησε εποικισμός της περιοχής από ένα πληθυσμικό μωσαϊκό. Σήμερα στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης διακρίνουμε τρείς μεγάλες εθνοφυλετικές ομάδες:

1. Τους τουρκογενείς (Σελτζούκους, Οσμανούς ή Οθωμανούς).
2. Τους Ροδοπαίους ή Πομάκους (γηγενείς κάτοικους της Θράκης που εξισλαμίσθηκαν) και
3. Τους Αθίγγανους.

1.1. ΤΟΥΡΚΟΓΕΝΕΙΣ

1.1.1. ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Ένας νέος αρχηγός στη Βαγδάτη, ο Τογρούλ Μπέης, ο Σελτζούκος Σουλτάνος (1055-1063), αφού κληρονόμησε την αυτοκρατορία των Αββασιδών, προσέδωσε καινούριο όραμα στον κόσμο του Ισλάμ. Η συνοχή του Ισλαμικού κόσμου και η κινητήρια δύναμη, που αναπτύχθηκε στα Ισλαμικά στρατεύματα λύγισαν αργότερα το βυζαντινό αντιπερισπασμό στο Μάτζικερτ (1071)[5]. Οι Σελτζούκοι ήταν βέβαια Μωαμεθανοί, όμως είχε καλλιεργηθεί στη συνείδησή τους η ιδέα ότι το ρωμαϊκό κράτος τούς ανήκε, γι' αυτό αυτοαποκαλούνταν Ρωμαίοι (Ρουμ-Σελτζούκοι) και το σουλτανάτο τους με πρωτεύουσα το Ικόνιο, σελτζουκικό ρωμαϊκό κράτος. Απέρριπταν την τουρκική ιδιότητα, όχι από την άποψη της θρησκευτικής πίστης, αλλά γιατί το σημαινόμενό της ταυτίζονταν με ο,τιδήποτε, πολιτιστικά, κατώτερο. Παρατηρείται, δηλ. το παράδοξο· ενώ κυριαρχούσαν στο χώρο της Μικράς Ασίας, ως κατακτητές και αργότερα μάλιστα επέκτειναν την κυριαρχία τους στη Συρία και Παλαιστίνη, έδειχναν σεβασμό στη βυζαντινή κοινωνία και προσπαθούσαν να προσαρμοστούν και να συνταχθούν οι ίδιοι στις δομές του υπάρχοντος κοινωνικού μορφώματος, γιατί θεωρούσαν τη δική τους τουρκική φυλή κατώτερη[6]. Όμως, παρά το γεγονός, ότι η ανεξίθρησκη στάση των Σελτζούκων, σε συνάρτηση με τη χρηστότερη[7], σε σχέση προς εκείνη των Βυζαντινών, διοίκηση τους, συνετέλεσε στο να γίνει αποδεκτό το νέο καθεστώς από τους ντόπιους πληθυσμούς, η παρουσία τους, στα εδάφη της Μέσης Ανατολής, αποτέλεσε το πρόσχημα, για να ξεκινήσουν οι σταυροφορίες από τη Δύση.

Με αυτόν τον τρόπο, το Βυζάντιο άρχισε να συνθλίβεται, ανάμεσα στις συμπληγάδες της καθολικής δύσης και της τουρκικής ανατολής[8]. Καθώς όμως οι σταυροφόροι επελαύνουν, οι Σελτζούκοι αποδεικνύονται ανίσχυροι, για να τους αντιμετωπίσουν. Οι πόλεις Νίκαια, Αντιόχεια, Ιερουσαλήμ, περιέρχονται διαδοχικά υπό την κατοχή των σταυροφόρων και μια νέα κατάσταση διαμορφώνεται στην εγγύς ανατολή[9].

Η μεγάλη αυτοκρατορία των Σελτζούκων χωρισμένη σε διάφορες αυτόνομες ηγεμονίες εμφανίζει σημάδια αποσύνθεσης. Οι Μογγόλοι του Τζένκις Χαν τής δίνουν το τελειωτικό χτύπημα και ο δρόμος των Οσμανών ή Οθωμανών είναι πλέον χωρίς εμπόδια.

1.1.2. Οι ΟΣΜΑΝΟΙ Ή ΟΘΩΜΑΝΟΙ (Από τον αρχηγό τους Οσμάν ή Οθωμάν ή Ατμάν)[10].

Η καταγωγή των Οσμανών χάνεται στην αχλύ του χρόνου. Ο Οσμάν και ο πατέρας του Ερτογρούλ ήταν ιεροί πολεμιστές (Γαζήδες), που είχαν συγκεντρώσει, κάτω από το πολεμικό λάβαρο, τους φλογερούς υπέρμαχους του Ισλαμισμού. Ήταν όμως ο ενθουσιασμός για τον ιερό αγώνα (cihad), που ωθούσε τους Οσμανούς, ως μαχητές της πίστης σε μια ατελείωτη πολεμική περιπέτεια ή η προσδοκία για λαφυραγωγία, που υπερίσχυε, ως κίνητρο;

Οι Οσμανοί συγκροτούσαν μια πρωτόγονη νομαδική φυλή κτηνοτρόφων/πολεμιστών, οι οποίοι τρέφονταν από τη συγκομιδή προϊόντων, που από μόνη της η φύση έδινε, κι από το μόχθο και την παραγωγή άλλων ατόμων ή φυλών, που οικειοποιούνταν, ασκώντας βία. Με την έννοια αυτή η οσμανική πραγματικότητα, χρονικά και πολιτιστικά, υπολείπεται, κατά πολύ, των κοινωνιών εκείνων, οι οποίες αναγκάζουν τη γη καλλιεργώντας την να δίνει παραγωγή και οι οποίες κατά την έκφραση του Ένγκελς βρίσκονταν "στο κατώφλι του πολιτισμού"[11]. Κατα συνέπεια, η πολιτειακή οργάνωση των Οσμανών δε χαρακτηρίζεται από μόνιμη εγκατάσταση[12], σε συγκεκριμένη έκταση γης, αφού η καλλιέργειά της είναι γι' αυτούς και άγνωστη και ανεπιθύμητη, αλλά ο επεκτατικός πόλεμος,

βασική προϋπόθεση μιας τέτοιας οργάνωσης, αναδεικνύεται σε κεντρικό άξονά της "κρατικής" τους υπόστασης.
Καθώς τα "πλούτη των γειτόνων ερεθίζουν την απληστία τους..... κι ο πόλεμος και η οργάνωση για τον πόλεμο, γίνονται κανονικές λειτουργίες της ζωής....." η στρατιωτική και ληστρική φύση του "κράτους" δε γίνεται μόνο εντονότερη αλλά και μεταβάλλεται σε αυτοσκοπό, αφού "ο πόλεμος γίνεται μόνιμος κλάδος βιοπορισμού"[13]. Η λεηλασία, καθώς δεν αποτελεί τρόπο παραγωγής αλλά τρόπο κατανάλωσης, εξελίσσεται σε φαινόμενο, όχι περιστασιακό και παροδικό, αλλά σταθερό και μόνιμο. Ο ληστρικός τρόπος ζωής, με βάση τον οποίο εξασφαλίζεται ο σφετερισμός των παραγωγικών δυνάμεων και η ιδιοποίηση της παραγωγής του λαού, που υποδουλώνεται, είναι θεσμικά κατοχυρωμένος και μορφοποιεί το πολιτειακό σχήμα των Οσμανών[14].
Κάτω όμως απ' αυτά τα δεδομένα, με τους συνεχείς επεκτατικούς πολέμους, η αριθμητική αναλογία μεταξύ κατακτητών/κατακτημένων όλο και ελαχιστοποιείται. Οι Τούρκοι (Σελτζούκοι-Οσμανοί), ως πολιτικά κυρίαρχοι πλαισίωναν τη γραφειοκρατική και στρατιωτική τάξη της αυτοκρατορίας. Δεν ασχολούνταν πολυάριθμες μάζες Οθωμανών με την καλλιέργεια της γης, ώστε να είναι υποχρεωμένοι να βρίσκονται εγκατεστημένοι στον ίδιο χώρο. Αυτοί αποτελούσαν το μηχανισμό της εξουσίας. Καταλάμβαναν διοικητικές θέσεις, κυρίως, όμως δημιουργούσαν, συνεχώς, νέες ισχυρές πολεμικές ομάδες για όλο και νέες κατακτήσεις. Δε ρίζωναν στον τόπο, που κατακτούσαν, απλώς τον ήλεγχαν, στρατιωτικά. Στα τιμάρια δούλευαν οι λαοί, που υποτάσσονταν. Με την έννοια αυτή θα ήταν αντιιστορικό και αντιεπιστημονικό να γενικεύουμε και να θεωρούμε όλους τους μουσουλμάνους, όχι μόνο στην περίπτωση της Θράκης αλλά και οποιουδήποτε χώρου της Ευρώπης, ως Τούρκους (Σελτζούκους-Οσμανούς).
Άλλωστε, η οσμανική (οθωμανική) πολιτεία, όχι μόνο δεν υπήρξε αμιγώς οθωμανική, αλλά ούτε και Ισλαμική. Το Ισλαμικό στοιχείο μονάχα φαινομενικά ήταν κυρίαρχο, γιατί μαζί μ' αυτό πολλά άλλα στοιχεία μουσουλμανοφανή-τουρκοφανή συνέθεταν την οθωμανική πραγματικότητα. Επομένως, είναι λάθος οι διάφοροι μουσουλμανοφανείς-τουρκοφανείς κάτοικοι της Θράκης (Κιζηλμπάσηδες, Βογόμιλοι, Παυλικιανοί, Κιρκασιοι κ.ά.) να εντάσσονται στην κατηγορία των τουρκογενών μουσουλμάνων.
Ειδικότερα, για τη Θράκη, οι τουρκογενείς είναι σήμερα εγκατεστημένοι σε προνομιούχα μέρη της Θράκης (στις πόλεις Ξάνθη και Κομοτινή και στις πεδινές εκτάσεις των νομών Ροδόπης και Ξάνθης), ως απόγονοι των πολιτικά κυρίαρχων Οθωμανών. Το ποσοστό τους δεν ξεπερνά το 50% των μουσουλμάνων. Το υπόλοιπο 50%, που ανήκε σε μουσουλμάνους ή μουσουλμανοφανείς, που οι σχέσεις τους με την κεντρική εξουσία δεν ήταν ποτέ αγαθές, βρίσκεται εγκατεστημένο στις ορεινές και άγονες εκτάσεις της οροσειράς της Ροδόπης.

1.1.3. ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΦΑΝΕΙΣ - ΤΟΥΡΚΟΦΑΝΕΙΣ[15]

Οι πληθυσμοί, που αποτελούν τη μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη, στην πλειονότητά τους είναι Σουνίτες, δηλαδή, οπαδοί του ορθόδοξου μουσουλμανικού δόγματος. Υπάρχει όμως και μια μερίδα μουσουλμάνων, που δεν ακολουθεί την Ισλαμική παράδοση ούτε εφαρμόζει τους ίδιους λατρευτικούς τύπους με τους Σουνίτες μουσουλμάνους. Αυτός ο θρησκευτικά ιδιότυπος ή μουσουλμανοφανής πληθυσμός, προέκυψε από τους απόγονους αιρετικών χριστιανών και από τους Μπεκτασήδες, που μαζί με τους Μεβλεβήδες αποτελούσαν τους κύριους κλάδους του σουφισμού[16].

1.1.3.1. Οι χριστιανοί αιρετικοί

Είναι γνωστό, ότι το βυζαντινό κράτος στήριζε την κυριαρχία του στην ορθόδοξη εκκλησία, το γραφειοκρατικό μηχανισμό και το στρατό. Ο γραφειοκρατικός μηχανισμός όμως και ο στρατός αποτελούνταν από υπαλλήλους, μισθοφόρους, που για την αμοιβή τους απαιτούνταν τεράστια ποσά δημοσίων εσόδων. Η "θεματική" οργάνωση του κράτους, που προηγήθηκε αλλά και οι "πρόνοιες"[17] με τους "προνοιάριους", που ακολούθησαν, εξελίχθηκαν σε συστήματα φεουδαρχικά, δυτικού τύπου. Οι φόροι, τους οποίους πλήρωνε ο λαός, για να στηρίζεται οικονομικά η αυτοκρατορία, ήταν μεγάλοι και καθώς η έκταση του Βυζαντίου περιορίζονταν, τα φορολογικά βάρη γινόταν όλο και μεγαλύτερα. Από την άλλη, λόγω, του θεοκρατικού στοιχείου, που κυριαρχούσε, οποιαδήποτε πράξη και ενέργεια κρίνονταν και αξιολογούνταν με θρησκευτικό κριτήριο και γνώμονα, γι' αυτό και οι αντιδράσεις στην οικονομική και κοινωνική καταπίεση, που συμβόλιζαν μια γενικότερη δυσαρέσκεια και ένα ευρύτερο κίνημα αντίστασης, παρουσιάζονταν με θρησκευτικό ένδυμα και φυσιογνωμία, δηλ. ως αιρέσεις[18].
Οι κοινωνικές αυτές ομάδες, που βρίσκονταν σε προστριβές με την κεντρική εξουσία του Βυζαντίου και χαρακτηρίζονταν απ' αυτήν, ως αιρετικές, συνεργάστηκαν με τους Οσμανούς, όπως συνήθως γίνεται σ' αυτές τις περιπτώσεις, σε διάφορα επίπεδα και πολλοί από τους αιρετικούς είδαν τον εξισλαμισμό, ως την ευκαιρία της ζωής τους. Γι' αυτό ο "εξισλαμισμός" των αιρετικών χριστιανών, που ακολούθησε συνέβη, επιφανειακά, εξωτερικά, και στο βαθμό, που θα ικανοποιούσε το όραμα των καταπιεσμένων αυτών λαών για ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη.
Έτσι, παρά τον εξισλαμισμό τους, διατήρησαν τη διαφορετική από τους Τούρκους πολιτιστική τους παράδοση και την ιδιαιτερότητά τους στην πίστη. Τέτοιοι αιρετικοί χριστιανοί, που βρέθηκαν στην Θράκη λίγο πριν την Οθωμανική κατάκτηση της και αποτέλεσαν την υποδομή για την δημιουργία του σώματος των μουσουλμανοφανών/τουρκοφανών είναι οι Παυλικιανοί, Βογόμιλοι, Κιζιλμπάσηδες, Κιρκάσιοι κ.ά.

1.1.3.2. Οι Παυλικιανοί

Το όνομά τους προέρχεται από τον Παύλο και Ιωάννη (παυλικιανοί), που ήταν γιοι της μανιχαίας Καλλινίκης και ζούσαν στα Σαμόσατα, το κέντρο του Μανιχαϊσμού. Οι Παυλικιανοί αποτελούσαν νεότερη έκδοση του Μανιχαϊσμού, τον οποίο ίδρυσε ο Μάνης, που υποστήριζε ότι οι δυνάμεις, που κυβερνούν τον κόσμο είναι δύο: Το καλό και το κακό[19].
Για την εγκατάστασή τους στη Θράκη, η Άννα Κομνηνή παρατηρεί[20]: "Αυτούς λοιπόν τους οπαδούς των ιδεών του Μάνεντος και μαθητές των γιων της Καλλινίκης, Παύλου και Ιωάννη, που ήταν τόσο ωμοί και τόσο φανατικοί, ώστε ήταν έτοιμοι να χύσουν αίμα για τις ιδέες τους, ο θαυμάσιος εκείνος βασιλιάς Ιωάννης Τζιμισκής τους νίκησε σε μάχη και τους εξανδραπόδισε κι από την Ασία, από τα μέρη των Χαλύβων και της Αρμενίας τους μετέφερε στη Θράκη. Τους ανάγκασε να εγκατασταθούν γύρω από τη Φιλιππούπολη, για να βρίσκονται μακριά από τις οχυρότατες πόλεις και τα φρούρια, που κατείχαν, όταν ήταν εν εξεγέρσει, αλλά και για να τους καταστήσει άγρυπνους φρουρούς κατά των γνωστών σκυθικών επιδρομών από τις οποίες υπέφεραν τα μέρη της Θράκης"[21].
Όμως, στην εποχή του Αλέξιου Κομνηνού, η αναδιοργάνωση "των στρατιωτικών κτημάτων" έθιξε τα συμφέροντα των Παυλικιανών και η διαφωνία τους με την κεντρική εξουσία του Βυζαντίου, υπό την μορφή της θρησκευτικής αίρεσης, εκδηλώθηκε και πάλι. Τούτο ανάγκασε τον Αλέξιο να εκστρατεύσει στη Θράκη

για να επιβάλει την τάξη στους Παυλικιανούς αλλά και για να αντικρούσει τις επιδρομές των Κομάνων[22].

1.1.3.3. Οι Βογόμιλοι[23]

Θρησκευτικό κίνημα, σλαβικής καταγωγής, που ήκμασε το 10ο αιώνα. Επεκράτησε στο χώρο της Μακεδονίας και Θράκης και τον 11ο αιώνα επεκτάθηκε στην Μ.Ασία.
Ο Βογομιλισμός εκφράζει, στον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, ένα μοντέλο σκέψης, που μπορεί να χαρακτηρισθεί δυϊστική (dualistic). Λεπτομερής μελέτη του μπορεί να βοηθήσει τους ερευνητές του δυτικού Μεσαίωνα να ρίξουν περισσότερο φως στο ακόμη σκοτεινό πρόβλημα των ιστορικών διασυνδέσεων ανάμεσα στον αστικό Μανιχαϊσμό και στις δυϊστικές κινήσεις της δυτικής Ευρώπης[24].
Ο Πατριάρχης Θεοφύλακτος, στα μέσα του 10ου αιώνα, ορίζει τον Βογομιλισμό, ως Μανιχαϊσμό ανάμεικτο με Παυλικιανισμό, ενώ η Άννα Κομνηνή αναφέρει ότι οι Βογόμιλοι ντύνονταν καλόγεροι και αφιερώνονταν στη μοναστική ζωή. Διακρίνονταν για τον αυστηρότατο ασκητισμό τους. Οι αρχές τους ήταν πολύ αυστηρές και λίγοι άνθρωποι μπορούσαν να τις ακολουθήσουν. Οι εχθροί τους συχνά τους κατηγορούσαν για υποκρισία και φαρισαϊκή ταπεινότητα. Αυτή όμως η συμπεριφορά πιθανόν να μην οφείλονταν στην προσπάθεια τους να εξαπατήσουν τους ορθόδοξους χριστιανούς, για να πιστέψουν ότι ήταν καλοί χριστιανοί, παρά σε μια γνήσια, αν και υπερβολική, απασχόληση με τον ασκητισμό και την ηθική αγνότητα που βασίζονταν στο μίσος κατά του υλικού κόσμου[25]. Σύμφωνα με τον αιρεσιολόγο Ευθύμιο Ζυγαβηνό, η αίρεση των Βογομίλων δέχεται, ότι ο Θεός είναι πνευματική ουσία και ότι είχε δύο γιους το Σαταναήλ και τον Ιησού. Ο Σαταναήλ, παίρνοντας με το μέρος του πολλούς αγγέλους, επαναστάτησε εναντίον του πατέρα του, γι' αυτό και διώχτηκε από τους ουρανούς. Κατέβηκε στη γη, δημιούργησε τον άνθρωπο, ένα ατελές ον, στον οποίο όμως ο Θεός έδωσε πνοή ζωής. Γι' αυτό παρουσιάζει ο κάθε άνθρωπος δύο πλευρές. Πρόκειται για δυϊστική πίστη με πολλά κοινά σημεία με το δόγμα των Μανιχαίων[26].
Παρά το γεγονός ότι κυρίαρχα στοιχεία του Βογομιλισμού ήταν μια ηθική διδασκαλία με δυϊστική βάση και μια λαϊκή κίνηση με ιδιαίτερη απήχηση στις μάζες των χωρικών, αφού με τα φιλολαϊκά κηρύγματα για αδελφότητα και ισότητα όλων των ανθρώπων απευθύνονταν κυρίως σ' όλους τους καταπιεσμένους χωρικούς και ιδιαίτερα τους Βούλγαρους, εν τούτοις, κατόρθωσε να έλθει σε επαφή και με τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις στο Βυζάντιο, που ήταν πρόθυμες για θεολογική και φιλοσοφική ενατένιση. Κάτω απ' αυτές τις επιδράσεις και τις νέες προσμίξεις, η θεολογία και η κοσμολογία του Βογομιλισμού επαναδιατυπώθηκε σ' ένα συναφές σύστημα κι ο Βογομολισμός απέκτησε το χαρακτήρα μιας φιλοσοφικής κίνησης[27]. Ένα άλλο σημείο, που πρέπει να υπογραμμισθεί, είναι ότι, σε αντίθεση με τους παυλικιανούς, που δημόσια ομολογούσαν το διαφορετικό περιεχόμενο της διδασκαλίας τους και καταφέρονταν εναντίον των εκκλησιστικών και πολιτικών αρχών (και πολλές φορές εναντίον του ίδιου του Αυτοκράτορα), οι βογόμιλοι δεν αμφισβητούσαν, δημόσια, την πολιτική και θρησκευτική ηγεσία της αυτοκρατορίας, διακήρρυσαν ότι είναι ορθόδοξοι χριστιανοί και μόνο κατω από αφυκτική πίεση ομολογούσαν την αίρεσή τους.
Αυτή η διαφορά, ανάμεσα στις δύο αιρέσεις, έκανε τους βογόμιλους περισσότερο ανθεκτικούς και γι' αυτό πιο επικίνδυνους για την εκκλησία και το Βυζάντιο, γενικότερα, γιατί καθώς, εξωτερικά, φαίνονταν ότι υπάκουαν στους κανόνες της εκκλησίας δεν αναγκάζονταν, όπως οι παυλικιανοί, λόγω των διώξεων και του καταναγκασμού, ν' αποκηρύξουν το δόγμα τους σε μια περίοδο βίαιης διαδι-

κασίας εκβυζαντινισμού των περιοχών της σημερινής Βουλγαρίας κατά τον 12ο αιώνα[28].
Γενικά, οι βογόμιλοι διαπνέονταν από έντονο μυστικισμό, στοιχείο που τους καθιστούσε μια κλειστή κοινωνία· αποδοκίμαζαν την εργασία, κήρυτταν αντίσταση κατά της έννοιας του κράτους και, ως δυσαρεστημένοι αιρετικοί, που η πλειοψηφία τους ζούσε στην περιοχή της Φιλιππούπολης, συμμάχησαν με τους Πετσενέγκους, οι οποίοι με την βοήθεια των Βογομίλων είχαν καταντήσει η μάστιγα των Βαλκανίων[29].

1.1.3.4. Οι Κιζηλμπάσηδες (Κοκκινόσκουφοι)

Είναι χριστιανοί αιρετικοί, που ο κύριος όγκος τους (300.000) διέμενε στο θέμα της Σεβάστειας. Ασπάστηκαν την αίρεση των Παυλικιανών, γι' αυτό οι Άραβες τους ονόμαζαν Αλ-Μπαϋλακάνι (Παυλικιανοί)[30]. Επειδή συντάχθηκαν με τους εικονοκλάστες Παυλικιανούς υπέστησαν κι αυτοί τους διωγμούς από τους ορθόδοξους χριστιανούς.
Ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή της Τεφρικής με κύριο επάγγελμα την υλοτομία, απ' όπου μεγάλο μέρος των Κιζηλμπάσηδων εκτοπίστηκε από τους Βυζαντινούς στη Θράκη μαζί με τους Παυλικιανούς. Εκεί επί τουρκοκρατίας μυήθηκαν στα μυστήρια του Κιζηλμπασισμού, που ήταν μοναστικό τάγμα συγγενές με αυτό των Μπεκτασήδων[31].
Με τους Τούρκους δεν είχαν ποτέ καλές σχέσεις, γι' αυτό οι τελευταίοι δεν τους θεωρούσαν ούτε καν μουσουλμάνους. Τούτο διαπιστώνεται από το γεγονός, ότι μέχρι το 1892 δεν στρατολογούνται. Από τη χρονολογία όμως αυτή οι Τούρκοι όχι μόνο τους υποχρεώνουν να υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία αλλά τους υποβάλλουν και σε υποχρεωτική περιτομή[32].

1.1.3.5. Οι Κιρκάσιοι

Κατάγονται από την Κιρκασία, την αρχαία Κερκετία, περιοχή του Καυκάσου απ' όπου το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα μετανάστευσαν στη Μικρά Ασία και Θράκη, επειδή οι Ρώσοι κατέλαβαν τον Καύκασο. Δέχτηκαν τον μουσουλμανισμό αλλά ανάμεσα σ' αυτούς και τους Τούρκους ποτέ δεν αναπτύχθηκαν φιλικές και οικογενειακές σχέσεις. Είναι άνθρωποι τολμηροί και ριψοκίνδυνοι με έντονη την συνείδηση ότι συνδέονται φυλετικά με τους Κρήτες Σφακιανούς[33]. Χαρακτηριστικό της εθνικής τους συνείδησης είναι η στάση τους κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1918-1922. Πολλοί Κιρκάσιοι με δικά τους χρήματα οργάνωναν στρατιωτικές μονάδες και πολεμούσαν τους Τούρκους[34], άλλοι πάλι, Κιρκάσιοι αξιωματικοί ή στρατιώτες του τουρκικού στρατού, εγκατέλλειπαν τις μονάδες τους και εντάσσονταν στο πλευρό του ελληνικού στρατού. Γι' αυτό πολλοί απ' αυτούς, μετά την μικρασιατική καταστροφή, από το φόβο των αντιποίνων, εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θράκη. Τα πρώτα χρόνια, μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης, αποτελούσαν την ηγέτιδα τάξη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης. Κιρκάσιοι δημοσιογράφοι, εκπαιδευτικοί, στρατιωτικοί κ.ά. είχαν διαμορφώσει στο χώρο της μειονότητας ένα κλίμα, έντονα, αντιτουρκικό. Όμως, με την υπογραφή του ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας (1930), ο Κεμάλ αξίωσε απ' το Βενιζέλο την απέλαση, από την Ελλάδα, όλων των μουσουλμάνων, που ανήκαν στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα" (yuz ellilikler) και αρκετοί απ'αυτούς εγκατέλειψαν τη Θράκη και εγκαταστάθηκαν στην Υπεριορδανία[35].

1.1.4. ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΙΚΑ ΤΑΓΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΟΥΦΙ[36] (Μπεκτασήδες-Δερβίσηδες-Μεβλεβήδες)

Όλα τα μοναστικά τάγματα του Ισλάμ είναι μυστικιστικά. Όμως ο ισλαμικός μυστικισμός δεν προέρχεται από το Κοράνιο, "πηγήν παντός δικαίου", για τους Μωαμεθανούς αλλά έχει τις ρίζες του στον Χριστιανισμό, στη φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και στις θρησκείες των Ινδών και των Ιουδαίων. Η ασκητική θεωρία, που έλαβε το όνομα του "σοφισμού" και οι οπαδοί της αποκαλούνταν "σοφίδες", ήταν καθαρά ο χριστιανικός ασκητισμός, που παρεισέφρησε στο Ισλάμ χωρίς να προσκρούσει σε θεμελιώδη δόγματα του και διαμόρφωσε ένα ευρύτατο ρεύμα στη μυστικιστική φιλολογία του[37].
Οι Σουφί πιστεύουν ότι οι ταρίκα ή ατρακοί, μέσω των οποίων οι άνθρωποι θα φθάσουν στον Θεό, είναι τόσες, όσες και οι ψυχές των ανθρώπων. Η ουσία, δηλαδή, του Σουφισμού είναι πανθεϊστική[38]. Άλλωστε η δεκτικότητα του Ισλάμ, σε ξένες ιδέες, έχει αναγνωρισθεί από κάθε ερευνητή και έχει επισημανθεί από κάθε μελετητή της συγκριτικής των θρησκειών. Τα διάφορα, λοιπόν, δυναμικά ρεύματα σκέψης, που διαχύθηκαν μέσα στην Ισλαμική θρησκεία, κάτω από την επίδραση του νόμου της πνευματικής βαρύτητας, έδρασαν, ως γονιμοποιά στοιχεία και διαμόρφωσαν το Σουφισμό, μέσα στον οποίο οι ασκητικές και ησυχαστικές τάσεις, χαρακτηριστικά της χριστιανικής θεωρίας, είναι εμφανείς. Το ότι ο Σουφισμός εμπνεύστηκε και επηρεάστηκε από χριστιανικά ιδανικά μαρτυρεί και το γεγονός, ότι ήρθε σε ευθεία αντίθεση με το ενεργητικό και ευδαιμονικό πνεύμα του Ισλάμ. Γιατί ο προφήτης, δεν τάσσεται υπέρ της μοναχικής ζωής και προτρέπει το λαό να αφιερωθεί στην προσπάθεια για την παγκόσμια κυριαρχία του Ισλάμ, να πάρει μέρος στον ιερό πόλεμο (cihad) εναντίον των απίστων. Με αυτή την έννοια η στάση των Σουφί, απέναντι στο Ισλάμ, παρουσιάζεται ως εξής: "Πολλοί απ' αυτούς υπήρξαν καλοί μουσουλμάνοι, πολλοί ελάχιστα μουσουλμάνοι και ένα τρίτο μέρος, το πολυπληθέστερο, επιφανειακά μόνο, μουσουλμάνοι"[39].

1.1.4.1. Οι Μπεκτασήδες[40]

Οι Μπεκτασήδες, ως γνήσιοι Σουφί, παρουσιάζουν πολλά γνωρίσματα, που είναι επιρροές από φιλοσοφικά ρεύματα διαφόρων εποχών και θρησκευτικά δάνεια διαφόρων λαών. Αποδέχονται, ως προφήτη το Μωάμεθ και σέβονται και θεωρούν το γαμπρό του Αλή "φίλο του Θεού" ("βελίγι - ουλλάχ"). Πιστεύουν στην Αγία Τριάδα, που αποτελείται από το Θεό, το Μωάμεθ και τον Αλή με τη χριστιανική έννοια, δηλαδή, τρία πρόσωπα, όχι χωρισμένα μεταξύ τους αλλά ενωμένα σε ένα αδιαίρετο σύνολο[41].
Διάφορες τελετουργίες τους, όπως η εξομολόγηση και η άφεση των αμαρτιών τους από τον ηγούμενο του μοναστηριού, ένα είδος μετάληψης, είναι επιρροές που οφείλονται στο Χριστιανισμό και άλλες θρησκείες[42]. Προέρχονται οι Μπεκτασήδες και απευθύνονται στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις κι επειδή γνωρίζουν την ψυχοσύνθεση του απλού ανθρώπου, τα κηρύγματά τους έχουν, συνήθως, μεγάλη απήχηση στα λαϊκά στρώματα.
Μεταξύ τους αναπτύσσουν στενούς δεσμούς φιλίας και αλληλεγγύης και θυσιάζονται προκειμένου να μην αποκαλύψουν τα μυστικά του τάγματος. Σύμβολο του τάγματος των Μπεκτασήδων είναι: "Δώσε την κεφαλή αλλ' όχι και το μυστικό". Και, κατά καιρούς, πολλοί προτίμησαν και έδωσαν "το κεφάλι" για να μη προδώσουν τα μυστικά τους. (Σερ βερίρ, Σήρ βερμέζ)[43]. Ο Μπεκτασισμός προτρέπει τους οπαδούς του ν' αποφεύγουν τη βία και τον καταναγκασμό και να δείχνουν σεβασμό, στοργή και αγάπη προς όλους τους ανθρώπους. Δε δέχεται διακρίσεις, ανάμεσα, σε μουσουλμάνους και χριστιανούς και στο τάγμα γίνονται δεκτοί και μη μουσουλμάνοι.

Αυτός ο έντονα διεθνιστικός χαρακτήρας του Μπεκτασισμού, που από πολλούς ερευνητές αποκαλείται συνήθως "συγκρητισμός"[44], προέκυψε από επιδράσεις, που δέχτηκε από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, το Μουσουλμανισμό, το Χριστιανισμό και εν μέρει το Βουδισμό[45]. Κι αυτό, ακριβώς, το γεγονός, ότι δηλαδή, η δομή του Μπεκτασισμού δεν είναι μονοθρησκευτική, αλλά ο "συγκρητισμός" αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό του γνώρισμα, αποβαίνει παράγοντας καθοριστικός για την προσέλκυση πολλών μεμονομένων και μη, χριστιανικών στοιχείων.
Μ' αυτήν την έννοια οι Μπεκτασήδες, ανεξάρτητα, αν συνέβαλαν στη νόθευση του θρησκευτικού φρονήματος των χριστιανών και ασυνείδητα προετοίμασαν τον εξισλαμισμό πολλών κατοίκων της Θράκης, δε μπορεί να ενταχθούν στους γνήσιους μουσουλμάνους.

1.1.4.2. Οι Δερβίσηδες.

Είναι βαθμοφόροι[46] των Σουφί. Περί τα τέλη του 13ου αιώνα πιέστηκαν από Μογγόλους εισβολείς στην περιοχή Χορασάν, όπου ζούσαν και μετανάστευσαν στην Μικρά Ασία και αργότερα στη Θράκη. Εκφράζουν έναν εσωτερισμό, έχουν ενστερνισθεί το μυστικισμό των Σουφί και αποτελούν αποκλίσεις από την Ισλαμική ορθοδοξία[47].
Οι τάξεις των Δερβίσηδων, που είναι θρησκευτικοί όμιλοι και συναντώνται σε διάφορες μουσουλμανικές χώρες, αποτελούνται από μοναχούς αλλά κι από άλλα μέλη, που ασκούν διάφορα αστικά επαγγέλματα. Τα μέλη τους υποβάλλονται σε διάφορες ασκήσεις: Αναπνευστικές κινήσεις, σιωπηρή αυτοσυγκέντρωση, απαγγελία προσευχών, χοροί, σπασμοί, άγριες κραυγές κ.λ.π. "Στο μοναστήρι των ωρυόμενων Δερβίσηδων στην Κων/πολη" γράφει ο H.De Glasenapp "είδα την εποχή των Σουλτάνων, Δερβίσηδες σε κατάσταση εκστασιασμού να προκαλούν με μαχαίρια μεγάλες πληγές στο σώμα τους χωρίς να αισθάνονται πόνους"[48].
Αυτούς λοιπόν τους ετερόδοξους Δερβίσηδες οι Σουλτάνοι, με κατάλληλους χειρισμούς, κατόρθωσαν να τους έχουν υπό τον έλεγχό τους και να τους διαμορφώσουν σε μια μεγάλη δύναμη για την πραγματοποίηση των κατακτητικών τους σχεδίων. Ο τρόπος χρησιμοποίησής τους ήταν κλασικός. Τους παραχωρούσε ο Σουλτάνος δημόσια γη, για να κτίσουν τον τεκκέ (μοναστήρι) τους και τους απάλλασε από κάθε είδους φόρους. Οι Δερβίσηδες, ως αντάλαγμα αυτών των ατελειών, αναλάμβαναν την υποχρέωση να μετατρέπουν, συχνά, τους τεκκέδες τους σε κέντρα υποδοχής των εποίκων και να προσφέρουν βοήθεια στους νεοφερμένους μουσουλμάνους για την πρώτη τους εγκατάσταση[49].
Με τον τρόπο αυτό τα δερβισικά τάγματα μεταβλήθηκαν σ' ένα μηχανισμό-προπομπό του εξισλαμισμού. Αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος ενός αφομοιωτικού μηχανισμού, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε, ιδιαίτερα, για το "σπάσιμο" της θρησκευτικής ομοιογένειας και την κατάκτηση της Θράκης στο χώρο της οποίας ο ορθόδοξος Χριστιανισμός αποτελούσε ισχυρό συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους Έλληνες και τους άλλους βαλκανικούς λαούς, οι οποίοι συνέχιζαν να παραμένουν, ως ο ισχυρότερος ανασταλτικός παράγοντας για την πλήρη εξάρτηση του χώρου από τους Οθωμανούς. Αυτός είναι, άλλωστε, ο λόγος, που και σήμερα ακόμη συναντούμε στο χώρο της ελληνικής Θράκης τεκκέδες[50], που χρησιμοποιούνται άλλοι από μουσουλμάνους κι άλλοι από χριστιανούς.

1.1.4.3. Μεβλεβήδες.

Στην οθωμανική αυτοκρατορία, ως αντίποδας του Μπεκτασισμού, που εξέφραζε λαϊκά κυρίως στρώματα, αναπτύχθηκε η τάξη των Μεβλεβήδων, που είχε απήχηση στους αριστοκρατικούς κύκλους της αυτοκρατορίας.

Χαρακτηριστικό των Μεβλεβήδων είναι ότι ενώ σε όλο το Ισλάμ η μουσική λείπει απ' όλους τους λατρευτικούς τύπους, στους Μεβλεβήδες παίζει σημαντικό ρόλο. Σε διάφορες θρησκευτικές εκδηλώσεις χοροπηδούνε στηριζόμενοι στο δεξί τους πόδι κάτω από τον ήχο έξι διαφορετικών οργάνων. (Φλογέρα, λύρα, στενό βιολί, τύμπανο, ταμπούρλο, κύμβαλο).
Κατά μια εκδοχή, με το χορό, που αποτελούσε παλιά συνήθεια των Σουφί, γινόταν αναπαράσταση της κίνησης των άστρων. Σύμφωνα, πάλι με τη γνώμη άλλων, ο χορός με την κούραση και τη σκοτοδίνη που προκαλούσε, βοηθούσε τον πιστό να περιέλθει σε κατάσταση έκστασης[51].
Ο μεγάλος μύστης και ιδρυτής του τάγματος των Μεβλεβήδων, Μεβλανά Τζελαλιντίν - Ρουμή[52] με το κήρυγμά του για ισοπολιτεία και αδελφοσύνη[53] των λαών απέβλεπε κυρίως στη διάδοση της δικής του ιδεολογίας και έτσι συνέβαλε κατά ένα τρόπο, έστω μη συνειδητό,στην προώθηση του εξισλαμισμού.
Το τάγμα των Μεβλεβήδων, έχοντας, ως όραμα,την ένωση όλων των θρησκειών, τήρησε προς τους χριστιανούς στάση συμβιβαστική και πολύ ανθρώπινη. Στο ευρύτερο θρησκευτικό και ιδεολογικό ρεύμα του Μεβλεβισμού εντάσσεται και το κίνημα του Μπεντρεττίν στις αρχές του 15ου αιώνα, που είχε σημαντικές επιπτώσεις στο μικρασιατικό και βαλκανικό χώρο.
Γεννημένος στη Simav ή Simanva (Σιμάβ ή Σιμάβνα) της Θράκης , το σημερινό Αμμόβουνο Ορεστιάδας ο Μπεντρεττίν[54], χωρίς να είναι ο μεγάλος επαναστάτης, που είχε κατά νου την ανατροπή της ταξικής κυριαρχίας και αγωνίζονταν για την κατάργηση της φεουδαρχικής κοινωνίας, ήταν ένας μεταρρυθμιστής, που με διορατικότητα προέβλεψε ότι το οσμανικό κράτος, για να αναπτυχθεί στον ευρωπαϊκό χώρο, όπου η πληθυσμική σύνθεση δεν ευνοούσε τους Τούρκους και τους μουσουλμάνους, δε μπορούσε να στηριχθεί,αποκλειστικά και μόνο, στο χαράτσι των χριστιανών[55]. Γι' αυτό θα έπρεπε μουσουλμάνοι και χριστιανοί, κυρίαρχοι και κυριαρχούμενοι να συγκροτήσουν σ' ένα πολιτειακό σύστημα, που ουσιαστικά δε θα διέφερε από τον κλασικό οσμανικό τιμαριωτισμό[56], μια ομοιογενή κοινωνία, δίχως εθνικά και θρησκευτικά σύνορα, που να είχε τη θέληση αλλά και τη δύναμη να αντιπαραταχθεί στη Ρωμαιοκαθολική Ευρώπη. Αυτό το κήρυγμα της ανεξιθρησκείας και της ισότητας των θρησκειών του Μπεντρεττίν οι χριστιανικοί πληθυσμοί, που διατηρούσαν στις μνήμες τους όλες τις αθλιότητες, που είχαν διαπράξει οι Λατίνοι σε βάρος των χριστιανών ορθόδοξων της Ανατολής και δεν ήταν εύκολο να μη διακατέχονται από τη μισαλλοδοξία, που καλλιέργησαν οι καιροί, το είδαν με ανακούφιση και χωρίς καχυποψία. Θρησκευτική ισότητα, πανανθρώπινη κοινο-κτημοσύνη, κοινωνική δικαιοσύνη, ήταν συνθήματα και έννοιες, που γοήτευαν τις μάζες και προσέλκυαν φτωχούς και δυσαρεστημένους αλλόθρησκους στην Ισλαμική θρησκεία[57]. Άλλωστε το Κοράνιο, καθώς είναι γεμάτο από διηγήσεις, που αναφέρονται σε σκηνές της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, δημιουργούσε μια έστω φαινομενική ομοιότητα μεταξύ Μουσουλμανισμού και Χριστιανισμού, γεγονός, που έκανε πολλούς χριστιανούς να πιστεύουν ότι το Ισλάμ είναι μια απλή χριστιανική αίρεση, παρ' όλο που στην πραγματικότητα λείπει κάθε ομοιότητα μεταξύ των δύο θρησκειών. Ο ίδιος ο Ιωάννης Δαμασκηνός, που γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Συρία, θεωρούσε κατά κάποιο τρόπο το Ισλάμ, ως χριστιανική αίρεση και την κατέτασσε μετά την αίρεση του Αρείου. Τούτο συνέτεινε στο να διαδοθεί η Ισλαμική θρησκεία μεταξύ των χριστιανών της Συρίας, της Αιγύπτου και γενικά της Βόρειας Αφρικής[58]. Συνοψίζοντας: Καθώς προχωρεί η συρρίκνωση του Βυζαντίου, η Θράκη, τουλάχιστον η ορεινή και η ημιορεινή της περιοχή, αποτελεί ένα χώρο, όπου εκτοπίζονται ή καταφεύγουν με τη θέλησή τους οι πάσης φύσεως αιρετικοί του Βυζαντίου. Στον ίδιο όμως χώρο, αργότερα, ανταμώνουν με μουσουλμάνους διαφόρων Ισλαμικών αποκλίσεων, οι οποίοι, ως μη ανήκοντες

στους πολιτικά, κυρίαρχους, εγκαθίστανται σε ορεινές και μη προνομιούχες περιοχές.
Κοινός παρανομαστής και των δύο, ο πόθος για ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη. Όμως, παρά το γεγονός ότι και οι Μπεκτασήδες με τους Δερβίσηδες και το κοινωνικό και θρησκευτικό κίνημα του Μπεντρεττίν εξομοίωναν τους λατρευτικούς τύπους και τους άγιους του Ισλάμ, με τους αντίστοιχους λατρευτικούς τύπους και άγιους της χριστιανικής θρησκείας[59], διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο, "προσέγγισης", όπου τα όρια ανάμεσα στις δύο θρησκείες γινόταν ολοένα και περισσότερο δυσδιάκριτα, εν τούτοις το ζήτημα της πρωτοκαθεδρίας και το αδιέξοδο από την αναζήτηση λύσης στη θρησκευτική συμβατότητα, παρουσιάζονταν έντονο και πιεστικό. Έτσι, η αποκαλούμενη "συνάσκηση" των χριστιανών μοναχών, κατά τους κανόνες του Ισλάμ, και των μουσουλμάνων Δερβίσηδων, κατά τους κανόνες της χριστιανικής θρησκείας, δεν είχε πετύχει την πλήρη αφομοίωση μεταξύ των δύο ετερόδοξων λαών και η προβληματική του προβαδίσματος του ενός δόγματος έναντι του άλλου δεν είχε εκλείψει[60]. Η ποθούμενη σύνθεση-υπέρβαση δεν είχε επιτευχθεί. Γι' αυτό η απορρόφηση του ενός δόγματος από το άλλο ήταν αναπόφευκτη. Κι όπως συμβαίνει, σχεδόν, πάντα σ' αυτές τις περιπτώσεις η απορρόφηση λειτούργησε προς όφελος του πολιτικά κυρίαρχου.

1.2. ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ

1.2.1. ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Το έθνος των Θρακών, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Ηρόδοτου, ήταν το μεγαλύτερο στον κόσμο, ύστερα από το έθνος των Ινδών[61].
Οι Θράκες ήταν λαός πολεμικός και θεωρούσε πολύ έντιμο, το να ζεί κανείς με τον πόλεμο. Διάφορες θρακικές φυλές, που δεν είχαν προχωρήσει ακόμη σε πολιτειακή οργάνωση, ζούσαν αυτόνομες στις ορεινές περιοχές της Ροδόπης και τρέφονταν με τη ληστεία[62].
Όταν οργανώθηκαν οι πρώτοι οικισμοί και οι άνθρωποι-καλλιεργητές ανάγκαζαν τη γη να δίνει παραγωγή, διαμορφώθηκε το καθεστώς της πολεμικής αριστοκρατίας ή της κυριαρχίας των πολεμικών ομάδων. Παρείχαν προστασία στο χώρο τους και ζούσαν με το μέρος της παραγωγής, που υποχρεώνονταν οι καλλιεργητές να τους καταβάλουν. Αργότερα, με το καθεστώς της δουλοκτησίας, η Θράκη έγινε ο κύριος στόχος των "πολιτισμένων".
Οι δούλοι έπρεπε να έρθουν από μακρινές περιοχές, για να μην υπάρχει δυνατότητα επιστροφής τους. Πειρατικές εκστρατείες, που οργανώνονταν για το σκοπό αυτό, είχαν ως αποτέλεσμα, να ερημώνουν τα παράλια της Θράκης και οι κάτοικοί της να μετακινούνται στα ορεινά της Ροδόπης[63].
Από τους Θεούς λάτρευαν τον Άρη και το Διόνυσο και η λατρεία τους από τη Θράκη ξαπλώθηκε και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η διονυσιακή έκσταση ήταν μια ομαδική μανία, που πολύ συχνά συναντιόνταν στο χώρο αυτό. Επί πλέον η δερματοστιξία, το τατουάζ, ήταν πρακτική, που συνηθίζονταν από την αριστοκρατία των Θρακών. Ο στιγματισμός όμως των Θρακών δεν είχε σχέση με το Σαμανισμό της Βόρειας Ασίας με τον οποίο πολλοί προσπάθησαν να τον συνδέσουν, αλλά αποτελούσε εκδήλωση της ιατρομαντικής, που σχετίζονταν μ' αυτό, που σήμερα αποκαλούμε γιόγκα ή ομοιοπαθητική[64].
Για την πληρέστερη όμως διερεύνηση του θέματος, κρίνεται αναγκαίο, η πρόταξη σύντομης χαρτογράφησης του θρακικού χώρου, ιδιαίτερα του ορεινού όγκου της Ροδόπης, όπως αυτός παρουσιάζεται από την αρχαϊκή εποχή έως και τα βυζαντινά χρόνια από άποψη πληθυσμικής σύνθεσης.

Κατά την αρχαϊκή εποχή (700 - 500 π.Χ.), στο θρακικό χώρο, ζούσαν οι αρχαίες θρακικές φυλές: Οδρύσες, Παίτοι, Κίκονες[65], Βίστονες, Σαπαίοι, Δερβαίοι, Ηδωνοί, Αγριάνες, Οδόμαντοι, Δίοι, Σάτραι, Βησοί, Δρώοι κ.ά.[66]

Οι Οδρύσες ήταν το σημαντικότερο και το πλέον πολυάριθμο θρακικό φύλο. Το κράτος των Οδρυσών, προς τη θάλασσα, έφτανε μέχρι τα Άβδηρα, ενώ προς το βορρά εκτείνονταν μέχρι τις εκβολές του Δούναβη, στον Εύξεινο Πόντο[67]. Ασχολούνταν με την εκτροφή αλόγων[68] και είχαν ιδιαίτερη επίδοση στην πολεμική τέχνη. Ως ιδρυτής του μεγάλου βασιλείου των Οδρυσών φέρεται ο Τήρης, πατέρας του Σιτάλκη, που είχε βοηθήσει τους Αθηναίους να υποτάξουν τον Περδίκα[69], και πρωτεύουσα του κράτους η Ορέστεια, πλησίον της σημερινής Αδριανούπολης.
Οι Δίοι ήταν φυλή, που δεν ανήκε σε συγκεκριμένο κράτος. Ζούσαν αυτόνομοι στις βουνοκορφές της Ροδόπης και ήταν "διάσημοι" μαχαιροφόροι (μαχαιροβγάλτες)[70].
Οι Σάτραι κατοικούσαν κι αυτοί στα ορεινά της Ροδόπης και, καθώς μας διηγείται ο Ηρόδοτος, "ήταν εξαίρετοι πολεμιστές και οι μόνοι από τους Θράκες, από ό,τι ξέρω, που δεν υποδουλώθηκαν ποτέ και μένουν ελεύθεροι, ως τα δικά μου χρόνια"[71]. Σ' αυτούς ανήκε το μαντείο του Διόνυσου, που είχε κτισθεί στην ψηλότερη κορυφή της Ροδόπης και στο οποίο ιερουργούσαν οι προφήτες Βησσοί[72], που ήταν της ίδιας φυλής με τους Σάτρες.

Οι Οδόμαντοι και Δρώοι κατοικούσαν βόρεια του Στρυμόνα και βοήθησαν τους Αθηναίους, ως μισθοφόροι, όταν αυτοί με τον Κλέωνα επεδίωξαν την ανακατάληψη της Αμφίπολης[73].
Ανάμεσα στους ποταμούς Νέστο και Στρυμόνα, ζούσαν οι Ηδωνοί, αρχαίος θρακικός λαός, που στο χώρο, που κτίστηκε αργότερα η Αμφίπολη, είχαν τον οικισμό "εννέα οδοί". Στην ίδια τοποθεσία, πριν ιδρύσουν την αποικία τους οι Αθηναίοι, προσπάθησε ο Μιλήσιος ο Αρισταγόρας, καθώς διώκονταν από τον Δαρείο να ιδρύσει δικό του συνοικισμό αλλά αποκρούσθηκε από τους Ηδωνούς. Όπως ήταν φυσικό οι σχέσεις τους με τους Αθηναίους δεν ήταν καλές. Υποδέχτηκαν τον Βρασίδα, ως απελευθερωτή κι όταν οι Αθηναίοι προσπάθησαν να ανακτήσουν την Αμφίπολη, πολέμησαν στο πλευρό του[74].
Τέλος, οι Αγριάνες[75], λαός πολεμικός, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κλασική και αλεξανδρινή περίοδο, κατοικούσαν στο δυτικό τμήμα της Ροδόπης. Ήταν περίφημοι ακοντιστές και συχνά κατατάσσονταν, ως μισθοφόροι, στους Οδρύσες και στους Μακεδόνες.
Με την ίδρυση αποικιών από τους Έλληνες (κλασική εποχή 500 - 323 π.Χ.) αρχίζει ο εξελληνισμός των Θρακών.
Τα Άβδηρα, η Μαρώνεια, η Μεσημβρία κ.ά. είναι οι χώροι στους οποίους συναντώνται, για πρώτη φορά, οι Θράκες με το ελληνικό πνεύμα και τις αξίες του.

Έλληνες και Θράκες συγχωνεύονται σε μια ενιαία πολιτιστική- πληθυσμική- οντότητα. Όμως ο εξελληνισμός των θρακικών φύλων προωθείται, ιδιαίτερα, όταν ο βασιλιάς Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας καταλαμβάνει τη Θράκη και την προσαρτά στο κράτος του (324 π.Χ.).
Θράκες πολεμιστές και ιδιαίτερα Αγριάνες θα βοηθήσουν τον Αλέξανδρο τόσο στην εκστρατεία του στη βαλκανική, εναντίον των Ιλλυριών, όσο και σ' αυτήν της Ασίας, εναντίον των Περσών. Ο Αριανός, στην Αλεξάνδρου Ανάβαση μας λέγει ότι ο βασιλιάς των Αγριάνων, Λάγγαρος, ήταν φίλος του Αλέξανδρου κι ότι οι Αγριάνες βοήθησαν αυτόν στην εκστρατεία του στη βαλκανική καταλαμβάνοντας τη χώρα των Αυταριατών[76]. Για όλα αυτά ο Αλέξανδρος τιμούσε τον Λάγγαρο και του υποσχέθηκε ότι, όταν μετά την εκστρατεία επέστρεφαν και ερχόταν ο Λάγγαρος στην Πέλλα, θα του έδινε, για γυναίκα, την αδελφή του την Κύννα. Όμως ο Λάγγαρος επιστρέφοντας στην πατρίδα του αρρώστησε και πέθανε[77]. Επί πλέον, οι Αγριάνες ακολούθησαν τον Αλέξανδρο και στην εκστρατεία του στην Ασία, εναντίον των Περσών, κατά τη διάρκεια της οποίας έλαβαν μέρος σε πολλές μάχες και συνέβαλαν αποφασιστικά στην ένδοξη πορεία του Μεγάλου Μακεδόνα[78].
Αργότερα, με την εξάπλωση των Ρωμαίων σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου, η Θράκη μετετρέπεται σε ρωμαϊκή επαρχία. Οι κάτοικοί της στα πρώτα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας ζούν στην ύπαιθρο χώρα καλλιεργώντας τις πεδινές θρακικές εκτάσεις. Όταν όμως αρχίζουν οι μεγάλες επιδρομές των Γότθων και των Ούννων (3ος μ.Χ. αιώνας), η ύπαιθρος ερημώνεται. Μερικοί από τους Θράκες συγκεντρώνονται στις πόλεις, όπου κοντά στους ανθρώπους της ρωμαϊκής διοίκησης βρίσκουν ασφάλεια. Οι πιο πολλοί όμως καταφεύγουν στις βουνο-κορφές της Ροδόπης, όπου κατά μεγάλες ομάδες οργανώνουν την αυτοάμυνά τους. Εκεί τους βρίσκουν οι Βυζαντινοί, που τους ενθαρρύνουν να συνεχίσουν την πολεμική τους δραστηριότητα, η οποία μετατρέπεται σε επάγγελμα, που αμοίβεται από τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου[79].

1.2.1.1. Οι αρχαίοι Αγριάνες

Σήμερα, στην οροσειρά της Ροδόπης, τόσο από την βουλγαρική πλευρά, όσο και από την ελληνική, ζεί από την αρχαιότητα ακόμη μια ιδιόμορφη και παρεξηγημένη φυλή, οι Πομάκοι.

Οι Βούλγαροι, στηριζόμενοι βασικά στο γλωσσικό τους ιδίωμα, τους διεκδικούν ως Βουλγάρους, ενώ οι Τούρκοι, ξεκινώντας από το γεγονός ότι είναι στο θρήσκευμα μουσουλμάνοι, τους θεωρούν Τούρκους. Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται Α(γ)ρέν ή Α(χ)ρέν και πιστεύουν πως είναι γηγενείς κάτοικοι της Θράκης κι ότι έλκουν την καταγωγή τους από τους Αγριάνες. Όμως, κάθε φορά, που προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα, που οι ίδιοι υποβάλλουν στον εαυτό τους για την εθνική τους ταυτότητα, καταλαμβάνονται από αμηχανία.
Η συνεχής και επίμονη πλύση εγκεφάλου, που τους γίνεται, άλλοτε (στο παρελθόν) από τη Βουλγαρία και άλλοτε (στο παρόν) από την Τουρκία, συνοδευόμενη από την μόνιμη (στο παρελθόν και το παρόν) ελληνική αδιαφορία και μακαριότητα, έχει συντελέσει, ώστε οι άνθρωποι αυτοί να έχουν χάσει τις εθνικές τους ρίζες και να πλέουν σ' ένα πέλαγος χωρίς πυξίδα εθνικού προσανατολισμού. Συχνά αναρρωτιούνται:
Γιατί δεν είμαστε Τούρκοι αφού είμαστε μουσουλμάνοι; Πώς είναι δυνατό να μιλούμε μια γλώσσα, ίδια περίπου με τη βουλγαρική, χωρίς να είμαστε Βούλγαροι; Τί συνέβη και, ενώ είμαστε ντόπιοι κάτοικοι της Θράκης, δεν έχουμε την ίδια γλώσσα και θρησκεία με τους Έλληνες;[80]

Διάφοροι συγγραφείς Έλληνες και ξένοι, που μας δίνουν πληροφορίες για τη ζωή των Αγριάνων στοιχειοθετούν την άποψη, που θεωρεί τους σημερινούς Πομάκους, απόγονους των αρχαίων Θρακών. Και ο Στράβων (βιβλ: Ζ, κεφ. V, 12) και ο Θουκυδίδης (β, 96) και ο Αρριανός (βιβλ: Α, κεφ.V, 1 και βιβλ: Α, κεφ.VI, 8, 9) με τις περιγραφές τους και τις εξιστορήσεις τους δεν αφήνουν κανένα περιθώριο αμφιβολίας, ότι στο χώρο, τον οποίο ζούν, σήμερα, οι Πομάκοι, έζησαν στην αρχαιότητα οι Αγριάνες. Λείψανα άλλωστε της ζωής των Αγριάνων συναντούμε και σήμερα ακόμη σε χώρους, που ζούν οι σημερινοί Πομάκοι. Έτσι, στο παλιό τμήμα της πόλης της Ξάνθης υπάρχει συνοικία, που και σήμερα ακόμη ονομάζεται "Αχριάν-μαχαλεσί". Στην οροσειρά της Ροδόπης, περίπου στα όρια των νομών Ροδόπης-Έβρου, χώρος που κατοικείται αποκλειστικά από Πομάκους, υπάρχει περιοχή, που λέγεται "Αχράν-μπουνάρ", δηλαδή, βρύση των Αγριάνων. Τέλος στο ανατολικό άκρο της οροσειράς της Ροδόπης βρίσκεται το χωριό, Μεγάλο Δέρειο, που κατοικείται και σήμερα, αποκλειστικά, από Πομάκους και αποτελεί το κέντρο της περιοχής, όπου κάθε Παρασκευή στη λαϊκή αγορά, συγκεντρώνονται Πομάκοι από τα γύρω χωριά. Το χωριό αυτό και σήμερα ακόμη οι Πομάκοι της περιοχής το γνωρίζουν περισσότερο με την παλιά του ονομασία, που είναι Μεγάλο Δερβίεν, γεγονός που μπορεί να ερμηνευτεί, ότι οι Πομάκοι της περιοχής αυτής είναι απόγονοι της αρχαίας θρακικής φυλής των Δερβαίων, που αναφέρει ο Ηρόδοτος[81].
Οι σύγχρονοι ιστορικοί της Τουρκίας υποστηρίζουν ότι οι Πομάκοι είναι απόγονοι των Κομάνων και των Πετσενέγκων[82]. Η άποψη όμως αυτή δεν ευσταθεί, γιατί ναι μεν οι Κομάνοι[83] και οι Πετσενέγκοι επέδραμαν στη βαλκανική τον 10ο και 11ο αιώνα, αντίστοιχα, όμως πολύ γρήγορα αποκρούστηκαν από τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου προς βορρά, χωρίς να έχουν πλησιάσει καν την οροσειρά της Ροδόπης, όπου ζούσαν ανέκαθεν οι Πομάκοι.

1.2.2. Η ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ

Η Άννα Κομνηνή, κόρη του αυτοκράτορα Αλέξιου Κομνηνού, η οποία στο έργο της η "Αλεξιάς" περιγράφει, λεπτομερειακά, την ιστορία του πατέρα της, πουθενά δεν αναφέρει το όνομα Πομάκος, παρά το γεγονός, ότι ο Αλέξιος πολλές φορές περιήλθε και παρέμεινε στη Ροδόπη και ιδιαίτερα στην περιοχή του Παπίκιου όρους, όπου και ο κύριος όγκος των Πομάκων.

Αλλά και λίγο αργότερα ο Νικήτας Χωνιάτης (12ος μ.Χ. αιώνας) και ο Γεώργιος Ακροπολίτης (13ος μ.Χ. αιώνας), που ασχολήθηκαν με τη συγγραφή των γεγονότων της περιοχής, εκείνης της περιόδου, δεν αναφέρουν το όνομα Πομάκος αλλά το όνομα Θράξ.

Η χρήση του όρου "Πομάκος", για πρώτη φορά, γίνεται από τον Fligier στο έργο του "ethnologische entdeckungen in Rhodope gebirge" το 1879 μ.Χ. και από τον Tomaschek στο έργο του "die altien Thrake" το 1893 μ.Χ. Και οι δύο δέχονται, πως οι Πομάκοι είναι παλαιοί Θράκες[84].

Για την ετυμολογική προέλευση της λέξης υπάρχουν πολλές εκδοχές.

Οι Τούρκοι ισχυρίζονται, πως η λέξη Πομάκ(ος) αποτελεί παραφθορά της λέξης πατσινάκ (πετσενέγκος), γιατί δέχονται πως οι Πομάκοι είναι απόγονοι των Κομάνων και των Πετσενέγκων[85]. Όμως ο ισχυρισμός τους δεν ευσταθεί, γιατί,ανάμεσα στις δύο λέξεις, η μόνη ομοιότητα, που υπάρχει, είναι η κατάληξη "-ακ", γεγονός σύνηθες σε πολλές λέξεις της τουρκικής γλώσσας.

Από τον καθηγητή Ν. Ξυροτύρη, η προέλευση της λέξης "Πομάκος", αποδίδεται με επιφύλαξη στην αρχαιοελληνική λέξη πόμαξ (πότης) δεδομένου, ότι ήταν γνωστή η αγάπη των αρχαίων Θρακών προς την οινοποσία[86]. Κατά τον καθηγητή Άμαντο, ο όρος προέρχεται από την αρχαία θρακική πόλη Πόμα, ενώ σύμφωνα με άλλη εκδοχή η λέξη Πομάκος είναι παραφθορά της λέξης "απόμαχος", που καθιερώθηκε, όταν επέστρεψαν στην πατρίδα τους από την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ασία, οι Αγριάνες πολεμιστές, ως απόμαχοι[87].

Οι παραπάνω όμως εκδοχές είναι, κατά την γνώμη μας, αβάσιμες και απορρίπτονται με ευκολία για τον απλούστατο λόγο, ότι αφού η αιτία της ονομασίας ανάγεται στην αρχαιότητα, πώς είναι δυνατό το όνομα "Πομάκος" να μην απαντάται καθ' όλην τη διάρκεια από την αρχαιότητα μέχρι τον 19ον μ.Χ. αιώνα;

Η ετυμολογική ερμηνεία της λέξης "Πομάκος", που προσεγγίζει περισσότερο την πραγματικότητα δείχνει πως είναι η άποψη των Βουλγάρων, σύμφωνα με την οποία η προέλευση της λέξης οφείλεται στο ρήμα pomagam, που σημαίνει βοηθώ.

Οι Βούλγαροι αποκαλούσαν τους Πομάκους "πομαγκάτς", δηλαδή βοηθούς, βοηθητικούς, υποτελείς, δούλους, χωρίς δική τους ατομική και συλλογική οντότητα. Και τούτο, γιατί, και επί βυζαντινής αλλά και αργότερα επί οθωμανικής αυτοκρατορίας, τους βρίσκουν πάντα μπροστά τους, ως αντίπαλους, που άλλοτε βοηθούν τους Βυζαντινούς, ως ακρίτες και τους εμποδίζουν να επεκταθούν νοτιότερα και άλλοτε τους Οθωμανούς (μετά τον εξισλαμισμό τους το έτος 1656), ως Ακιντζή, ή ενταγμένους στο στρατό των Γαζή και καταπνίγουν οποιαδήποτε εξέγερσή τους για ανεξαρτησία. Βέβαια η σύνδεση του ονόματος των Πομάκων με τις σφαγές του Μπατάκ (1876), που γίνεται από μερικούς συγγραφείς φαίνεται κάπως υπερβολική, από την άποψη της χρονικής απόστασης. Ο Fligier, για παράδειγμα, στο έργο του "ethnologische entdeckungen in Rhodope gebirge", που εκδόθηκε το 1879 (και άρα γράφτηκε τουλάχιστον ένα - δύο χρόνια πριν), κάνει χρήση του όρου "Πομάκος". Το διάστημα όμως που μεσολαβεί από τις σφαγές του Μπατάκ έως την συγγραφή και έκδοση του βιβλίου του Fligier θεωρείται παρά πολύ μικρό για την καθιέρωση του όρου.

Ο χαρακτηρισμός μιας φυλετικής ομάδας, εξαιτίας της στάσης της σε κάποιο ιστορικό γεγονός, για να καθιερωθεί, ως απλό όνομα ή να παγιωθεί, ως εθνόνυμό της, αποτελεί διαδικασία, που προϋποθέτει κάπως πιο μακροχρόνιες διεργασίες[88]. Πάντως, εκείνο, που συνάγεται, αρκετά αβίαστα, είναι ότι πρόκειται για ειρωνικό προσωνύμιο (κοροϊδευτικό παρανόμι, παρατσούκλι)[89] κι όπως συμβαίνει σε παρόμοιες περιπτώσεις το "όνομα" δίνεται από "νονό", που όχι μόνο δε συμπαθεί αλλά και περιφρονεί το "βαπτιστικό" και αποσκοπεί στο να τον υποβαθμίσει, υποτιμήσει, ειρωνευτεί[90]. Και στην περίπτωσή μας οι Βούλγαροι είχαν λόγους να μιλούν έτσι για τους Πομάκους, γιατί παρ' όλο που μετέδωσαν σ' αυτούς τη γλώσσα τους δεν κατόρθωσαν να τους κάνουν ν' αποκτήσουν βουλγαρική εθνική συνείδηση.

1.2.3. ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ

Αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός, ότι ένα από τα ισχυρά κίνητρα για τον εξισλαμισμό των μη μουσουλμάνων υπηκόων του οθωμανικού κράτους στάθηκε η ειδική φορολογία του κεφαλικού φόρου (τζιζγιέ), που επιβάλλονταν σ' αυτούς[91].

Όμως, με την πάροδο των ετών, καθώς η αρχική αποσύνθεση της οθωμανικής αυτοκρατορίας προχωρούσε βαθύτερα και η κεντρική εξουσία ολοένα και περισσότερο έχανε τον πολιτικό και κυρίως τον οικονομικό έλεγχο, τούτο συνέτεινε, αισθητά, στο να επιδεινωθούν ακόμη πιο πολύ οι συνθήκες διαβίωσης των υπόδουλων λαών. Η ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) είχε δείξει ότι οι Τούρκοι δεν ήταν αήττητοι και η αναχαίτιση της τουρκικής επίθεσης, μπροστά στα τείχη της Βιέννης (1683), σήμανε το τέρμα της οθωμανικής προέλασης. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα να πληγεί οικονομικά το οθωμανικό κράτος, αφού η οικονομία του, κυρίως, στηρίζονταν στη λαφυραγωγία, πράγμα, που προϋπόθετε συνεχή επέκταση των ορίων του.

Οι οικονομικές επιβαρύνσεις των ραγιάδων, στα πρώτα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δεν ήταν βαριές. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα οι φόροι τους οποίους πλήρωναν ήταν λιγότεροι απ' αυτούς, που πλήρωναν στο Βυζάντιο. Ειδικότερα μερικά χωριά του Αίμου και της Ροδόπης, τα vojnicki sela, που βρίσκονταν σε σημαντικές, από στρατιωτική άποψη, διαβάσεις ή θέσεις κλειδιά, είχαν οικονομική ανεξαρτησία, καθώς και το δικαίωμα οι κάτοικοί τους να οπλοφορούν για την άμυνα της περιοχής. Τέτοια χωριά ήταν το Παναγιούριστε, η Γιάμπολ, το Σλίβεν, η Κοπρίβστινα, το Κότελ, το Γκραντές[92] κ.ά.

Όσο λοιπόν υπήρχαν κατακτήσεις νέων εδαφών, η παρακμή στο διοικητικό και οικονομικό τομέα δεν ήταν έκδηλη. Μόλις όμως αυτές σταμάτησαν, η κρίση, αναπόφευκτα, έγινε πιο έντονη και η φορολογία μεγαλύτερη.

Η συνεχής υποτίμηση του οθωμανικού νομίσματος, που είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του εισοδήματος των τιμαριούχων και κατ' επέκταση τη μετατροπή των εκτάσεών τους σε τσιφλίκια (με κληρονομικό δικαίωμα), μετέβαλε τις οικονομικές και κοινωνικές δομές της οθωμανικής κοινωνίας. Η καινούρια πραγματικότητα, πέρα από το γεγονός ότι επέβαλε νέες σχέσεις του Σουλτάνου με τους κατά τόπους αξιωματούχους του, είχε και ως συνέπεια οι Τούρκοι γαιοκτήμονες στο εξής να επιβάλλουν βαρύτερους φόρους στους χριστιανούς, αφού και οι δικές τους οικονομικές υποχρεώσεις είχαν αυξηθεί.

Επί πλέον, οι χριστιανικοί πληθυσμοί, κατά τον 17ο αιώνα, είχαν να αντιμετωπίσουν και μια νέα τάξη κερδοσκόπων, οι οποίοι με την εύνοια του Σουλτάνου, αφού αναλάμβαναν την είσπραξη των τελωνειακών φόρων και των δημοσίων προσόδων (δεκάτη κλπ.), συχνά αυθαιρετούσαν και μεταβάλλονταν σε "παρακράτος", μέσα στην οθωμανική επικράτεια.

Η κατάχρηση εξουσίας, λοιπόν, εκ μέρους των διοικητικών οργάνων και η δυσβάσταχτη φορολογική πολιτική, πέρα από το γεγονός, ότι έθεσαν σε τροχιά

τις οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες, για μεγαλύτερη σήψη και διαφθορά της κρατικής μηχανής, είχαν και ως αποτέλεσμα να ωθήσουν πολλούς χριστιανούς στον εκούσιο εξισλαμισμό[93].
Οι Πομάκοι, αυτόχθονες κάτοικοι της Θράκης, ζούσαν στις απόκρημνες βουνοκορφές της Ροδόπης, όπου κατέφυγαν για ν' αποφύγουν τις ληστρικές επιδρομές των Ούννων και Γότθων, αρχικά, και αργότερα των Σλάβων και Βουλγάρων. Χρησιμοποιήθηκαν από τους Βυζαντινούς, ως "κλεισοράρχηδες" μισθοφόροι, φύλακες των περασμάτων. Δεν ανήκαν σε θρησκευτικές αιρέσεις γι' αυτό και δεν είχαν ιδεολογικές προστριβές με την κεντρική εξουσία του Βυζαντίου, και καθώς η γη τους δεν ήταν εύφορη και δεν προσφέρονταν, ως έκταση για παραχώρηση στους βυζαντινούς αξιωματούχους, ζούσαν, ως πολεμικές ομάδες στα ορεινά της Ροδόπης καλλιεργώντας ταυτόχρονα και τις λίγες και όχι, ιδιαίτερα, εύφορες εκτάσεις τους[94]. Με την παγίωση όμως της οθωμανικής κυριαρχίας στο χώρο της βαλκανικής, οι Πομάκοι, ως επαγγελματίες πολεμιστές, έμειναν άνεργοι. Επί πλέον με την αποδιοργάνωση και την προϊούσα οικονομική αποδυνάμωση τα λίγα αγροτικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, που παρήγαγαν με σκληρή δουλειά, συχνά λεηλατούνταν από τους Ακιντζή[95].

1.2.3.1. Οι Ακιντζή (Επιδρομείς)

Οι Ακιντζή με την επέκταση της οσμανικής κυριαρχίας αποκτούσαν ορισμένα προνόμια στις νέες εδαφικές προσαρτήσεις, όπως να εκμεταλεύονται με δούλους καλλιεργήσιμες εκτάσεις με δύο τρία ζεύγη βοδιών χωρίς να πληρώνουν δεκάτη κλπ. Αποτελούσαν ημιπαράνομες ομάδες κρούσης, που ήταν έτοιμες να καταπνίξουν οποιαδήποτε εξέγερση των μη μουσουλμάνων, γεγονός από το οποίο αντλούσαν το δικαίωμα να λεηλατούν τους ραγιάδες, με την κεντρική εξουσία να εθελοτυφλεί. Άλλοτε πάλι, ενεργώντας ως προπομπός, του οσμανικού κράτους, οργάνωναν επιδρομές σε περιοχές έξω από τα όρια της οσμανικής επικράτειας, προετοιμάζοντας την επεκτασή της.
Κάτι παρόμοιο με τους Ακιντζή ήταν και οι Γαζή. Και οι δεύτεροι είχαν, ως στόχο τη λαφυραγωγία, προέτασσαν όμως έναντι αυτής τη διάδοση της πίστης τους[96].
Οι Πομάκοι, λοιπόν, ορεσείβιος και πολεμικός λαός, δεν μπορούσαν να μείνουν αδιάφοροι μπροστά στις νέες εξελίξεις[97].
Οι κερδοφόρες επιχειρήσεις των Ακιντζή και των Γαζή, αποτελούσαν γι' αυτούς κίνητρο διπλής κατεύθυνσης. Από τη μια, γιατί θα απαλλάσσονταν από τις ληστρικές επιδρομές τους κι από την άλλη, γιατί θ' αποκτούσαν το δικαίωμα για εργασία, αφού ζητούσαν δουλειά μισθοφόρου. Ήταν, επομένως, φυσικό, στο σημείο οικονομικής εξαθλίωσης, που είχαν φτάσει, να επιθυμούσαν να καταταγούν στις τάξεις τους, για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με αμοιβή. Η συμμετοχή, βέβαια, και η ένταξη των Πομάκων στις τάξεις των Ακιντζή ή των Γαζή προϋπέθετε, υποχρεωτικά, την αλλαξοπιστία, μια αλλαξοπιστία όμως, που δεν υπαγορεύονταν κι ούτε είχε σχέση με εθνολογικές συγγένειες ή κατηγορίες, πράγμα το οποίο προσπαθούν πολλοί Τούρκοι συγγραφείς να υποστηρίξουν. Ο εξισλαμισμός των Πομάκων και η απόκτηση από αυτούς της ιδιότητας του Ακιντζή δεν εσήμαινε εθνολογική "προσχώρηση" ούτε μαρτυρούσε διαφοροποίηση της εθνικής συνείδησης, αλλά είχε νόημα και περιεχόμενο, καθαρά, κοινωνικό.
Άλλωστε οι Βούλγαροι, λαός, που γνώριζε καλά τους Πομάκους, αφού ήταν γείτονες και μιλούσαν σχεδόν την ίδια γλώσσα, ποτέ δεν τους ταύτισαν με τους Οθωμανούς. Γνώριζαν οι Βούλγαροι, ότι οι Πομάκοι αποτελούσαν ξεχωριστή εθνότητα, γι' αυτό και, όταν τους είδαν να συνεργάζονται με τους Οθωμανούς, τους προσήψαν το σκωπτικό παρανόμι του Πομάκου (εκ του ρήματος pomagam = βοηθώ και pomagaci = βοηθητικός, υποτελής), τίτλος, που έχει γίνει άχθος και

για τους σημερινούς απογόνους τους, γιατί είναι προφανή τα στοιχεία της ειρωνείας και της υποτίμησης, που εγκλείει, και που ωστόσο υιοθετήθηκε κι από τους Τούρκους και τους Έλληνες, αρχικά, αλλά και από άλλους λαούς αργότερα, όχι με σκωπτική και υποτιμητική διάθεση αλλά γιατί, η παλιά αυτή ομάδα των Θρακών, "ξεθωριασμένη" εθνολογικά, καθώς πορευόταν στην ιστορία, ύστερα από τη διάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας και τον εξισλαμισμό της, προέκυψε για λόγους καθημερινής πρακτικής η ανάγκη μιας ετικέτας, δηλωτικής της διαφορετικής της ταυτότητας, έναντι των Τούρκων, παρά την κοινή τους θρησκεία, έναντι των Βουλγάρων, παρά την κοινή τους γλώσσα και έναντι των Ελλήνων, παρά την κοινή τους καταγωγή.

Να, όμως, το χρονικό της αλλαξοπιστίας των Πομάκων, όπως το έδωσε ο Μυρτίλος Αποστολίδης[98].

"Θρακοέλληνες και επίμεικτοι, επί της Ροδόπης οικούντες και αγροτικόν και ποιμενικόν βίον διάγοντες ορθόδοξοι χριστιανοί, εβαρύνθησαν τα δεινά της δουλείας, ως ραγιάδες και ζηλώσαντες τον βίον των απογόνων των αλλαξοπιστησάντων, απεφάσισαν ομογνωμόνως, μεσούντος του 17ου αιώνος, να προσέλθωσιν εις τον Μωαμεθανισμόν και αυτοί άπαντες ανεξαιρέτως.

Όθεν, κατήλθον οι φύλαρχοι, οι κοινοτάρχαι και οι πρόκριτοι των, μετά των ιερέων των από της Ροδόπης εις την Φιλιππούπολιν και παρουσιασθέντες προ των πολιτικών και θρησκευτικών Τουρκικών αρχών εν τω διοικητηρίω (κονάκ), εδήλωσαν την αμετάτρεπτον απόφασή των περί προσχωρήσεώς των εις τον Μωαμεθανισμό. Ο Διοικητής φοβηθείς το σκάνδαλον παρέπεμψεν αυτούς προς τον τότε μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ (1636 - 1672), όστις ματαίως προσεπάθησε κατηχών να μεταπείσει αυτούς. Η περιτομή πάντων εγένετο, πανηγυρικώς, κατά την παράδοσιν εν τω παρά τω διοικητηρίω παλαιώ τεμένει του Σαχ Μπεντίν πασσά (Ιμαρέτ), μεθ' ην επανελθόντων οίκαδε, εξισλαμίσθησαν και οι λοιποί ομόφυλοί των. Τότε κατεδαφίσθησαν επί της Ροδόπης 218 εκκλησίαι και 336 παρεκκλήσια"[99].

1.2.4. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ

Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, ένα ανομοιογενές εθνοφυλετικό σύνολο, φυσικό είναι, να μην αποτελεί μια ομοιογενή γλωσσική κοινότητα. Οι Πομάκοι έχουν τη δική τους μητρική γλώσσα, την πομάκικη, γλωσσικό κράμα (αρχαίας ελληνικής, βουλγαρικής και τουρκικής) όπου κυριαρχεί ένα σλαβοβουλγαρικό ιδίωμα, που σαφώς διαφέρει απ' αυτήν των τουρκόφωνων.

Μετά την άλωση της Κων/πολης από τους σταυροφόρους (1204), την πολιτική κατάλυση της αυτοκρατορίας ακολούθησε η πολιτιστική. Λαοί που ζούσαν μακρυά από το μητροπολιτικό και πολιτιστικό κέντρο της Κων/πολης, μετά τη διάρρηξη του κοινωνικού και πολιτιστικού ιστού, έμειναν μετέωροι. Ιδιαίτερα στην περιοχή της Ροδόπης, η οποία την περίοδο αυτή μεταβλήθηκε σε πεδίο σύγκρουσης των Φράγκων και των Βουλγάρων, οι Θρακοέλληνες (Πομάκοι) της περιοχής, καθώς βρέθηκαν αποκομμένοι από το κέντρο και άλλες πυκνοκατοικημένες περιοχές (αστικά κέντρα), φυσικό ήταν να συμμαχούσαν, άλλοτε με τους αλλόθρησκους Φράγκους και άλλοτε με τους ομόθρησκους Βουλγάρους[100]. Την περίοδο αυτή πρέπει να άρχισε ο γλωσσικός τραυματισμός των ελληνόφωνων μέχρι τότε Πομάκων.

Όμως, ο γλωσσικός εκβουλγαρισμός τους εντάθηκε περισσότερο με την κατάληψη της Φιλιππούπολης και της Στενημάχου (1344) από τους Βουλγάρους, ύστερα από τη συνθήκη του Ανδρόνικου του νεότερου και του τσάρου Αλέξανδρου[101]. Βέβαια, προκύπτει το ερώτημα: Γιατί δεν συνέβη η αλλαγή αυτή προς την αντίθετη φορά; Γιατί, δηλαδή, δεν επεκράτησε η γλώσσα των ντόπιων στους επήλυδες αλλά συνέβη το αντίθετο;

Ως αιτία αυτού του γεγονότος, σε ό,τι αφορά τους Πομάκους (και αφορά μονάχα αυτούς, γιατί οι κάτοικοι των πόλεων π.χ. της Φιλιππούπολης δεν εκβουλγαρίστηκαν γλωσσικά) μπορεί να αναφερθεί ο πληθυσμικός συσχετισμός των δύο λαών. Οι Πομάκοι ζώντας, κυρίως, στις ορεινές και αραιοκατοικημένες περιοχές της Ροδόπης, γεωργοί και κτηνοτρόφοι όλοι, αποτελούσαν τον πληθυσμό της υπαίθρου. Λόγω δε της μορφολογίας του εδάφους και της βουλγαρικής κυριαρχίας, η οποιαδήποτε επικοινωνία με τις πόλεις για μια γλωσσική και, γενικότερα, πολιτιστική, όχι ανανέωση ή εξέλιξη, (κάτι τέτοιο θα ήταν πολυτέλεια), αλλ' απλώς συντήρηση, ήταν δύσκολη. Ο πληθυσμός των πόλεων σε ανάλογες περιπτώσεις μπορεί να διατηρήσει τη γλώσσα του, αφού αποτελεί συμπαγή κοινωνική και πολιτιστική οντότητα, ενώ στην ύπαιθρο η προσαρμογή γίνεται στο μέτρο της συναλλαγής των ντόπιων αγροτών και κτηνοτρόφων με τους κατακτητές, η οποία συνήθως αποβαίνει οδυνηρή για τους πρώτους. Κυρίαρχη γλώσσα, σε περιόδους γλωσσικής σύγχυσης, αναδεικνύεται εκείνη, η οποία εξυπηρετεί τις σχέσεις προς τη θεσμισμένη πολιτική εξουσία και τους φορείς της[102]. Έτσι, η υπεροχή της βουλγαρικής γλώσσας στις περιοχές της Ροδόπης, όπου ζούσαν οι Πομάκοι, οφείλεται, κυρίως, στο γεγονός, ότι η πολιτική εξουσία για ενάμισυ περίπου αιώνα, (τόσο κράτησε η κυριαρχία των Βουλγάρων) εκφράζονταν βουλγαρικά. Βέβαια, η απώλεια της μητρικής γλώσσας από λαό με διαμορφωμένη εθνική συνείδηση και βαθειές ιστορικές μνήμες είναι φαινόμενο αρκετά δυσεξήγητο, αφού η γλώσσα αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα αντικειμενικά κριτήρια προσδιορισμού της εθνικότητας ενός λαού.
Όμως, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχή μας, ότι στους σύμμικτους πληθυσμούς της Ροδόπης, τα χρόνια εκείνα, λόγω, της ρευστότητας, που επικρατούσε, έλειπαν και η ενιαία εθνική συνείδηση αλλά και οι κοινές ιστορικές μνήμες. Μέσα στο γενικό συνονθύλευμα, που υπήρχε, κάθε πληθυσμική ομάδα αγωνίζονταν να επιβάλει την γλώσσα της. Οι Πομάκοι, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, έμαθαν τα βουλγάρικα, γλώσσα φτωχή, αλλά, από την άλλη, ικανοποιητική για ένα λαό, γλωσσικά, όχι ιδιαίτερα απαιτητικό, αφού όλοι τους σχεδόν, ως ορεινός λαός ήταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι[103].

Όμως και στην εποχή μας η γλώσσα, που μιλούν οι Πομάκοι έχει πολλές ελληνικές λέξεις και μάλιστα αρκετές αρχαιοπρεπείς και μερικές νεότερες και μεταπλασμένες. Λέξεις όπως: Προυστία (πυροστιά), σκύβαλ (σκύβαλα), παλαμάρκα (παλαμαριά), πόδαμ (πηγαίνω), πέλκα (πέλεκυς), εγκίστρα (αγκίστρι), αρέσβαμ (αρέσω), μπολιάσβαμ (μπολιάζω), ντιλάβια (λαβίδα), αφορίσβαμ (αφορίζω), κ.ά. δείχνουν, πως δεν είναι απλά δάνεια στην πομάκικη αλλά απομεινάρια της ελληνικής, που μιλούσαν οι Θρακοέλληνες και που μετά τον εκβουλγαρισμό τους οι λέξεις αυτές διατηρήθηκαν, ως γλωσσικά υπολείμματα.

Σήμερα, στη Θράκη η πομάκικη γλώσσα τείνει να εξαφανισθεί. Ο λόγος, που συνέτεινε σ' αυτό είναι η υποχρεωτική διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας στα μειονοτικά σχολεία, όπου φοιτούν τα παιδιά των Πομάκων[104]. Το πομακόπουλο αποτελεί το μεγαλύτερο θύμα αυτής της ιστορικής συγκυρίας. Στο σπίτι μιλάει με την οικογένεια του την μητρική του γλώσσα, την πομάκικη και, όταν πηγαίνει στο σχολείο, υποχρεώνεται σ' ένα γλωσσικό βομβαρδισμό από το μουσουλμάνο δάσκαλο, που του διδάσκει την τουρκική και τον χριστιανό, που του διδάσκει την ελληνική. Τη μόνη, που δε διδάσκεται είναι η μητρική του, η πομάκικη.

Είναι γνωστά, τα δυσμενή, από παιδαγωγική και ψυχολογική πλευρά, αποτελέσματα, που έχει για τα μικρά παιδιά η διγλωσσία. Στην περίπτωση όμως των Πομάκων έχουμε τριγλωσσία. Το πομακόπουλο, όταν γίνει έξι (6) ετών, βρίσκεται σ' ένα γλωσσικό τρίστρατο. Τούτο έχει, ως αποτέλεσμα, μέσα στη γενική γλωσσική σύγχυση που ζεί, χωρίς να μαθαίνει την τουρκική και την ελληνική, να ξεχνάει και τη μητρική του γλώσσα[105].

Κι ενώ το σχολείο, από τη φύση του οφείλει να συνεχίζει να καλλιεργεί και μάλιστα να διευρύνει την υπάρχουσα στο μαθητή, από την οικογένεια, επικοινωνιακή ικανότητα, ώστε να μπορέσει αργότερα να γίνει καλύτερος χρήστης της γλώσσας του και να ανταποκριθεί στις ποικίλες επικοινωνιακές περιστάσεις, αυτό καταργεί, εντελώς, τη διδασκαλία της μητρικής του γλώσσας[106].

Έτσι, ολόκληρο το γλωσσικό-σημασιολογικό δυναμικό, που διαθέτουν τα παιδιά των Πομάκων και με βάση αυτό αντιμετωπίζουν θαυμάσια τις επικοινωνιακές τους ανάγκες, μέχρι εκείνη τη στιγμή στο οικογενειακό αλλά και κοινωνικό τους περιβάλλον, απορρίπτεται από το σχολείο. Ο αποκλεισμός όμως από τη σχολική διδασκαλία της μητρικής γλώσσας[107] έχει επιπρόσθετα, ως συνέπεια, να επενεργεί στα παιδιά και ως κοινωνικό στίγμα κατωτερότητας. Ο μαθητής ντρέπεται για τη μητρική του γλώσσα, αφού μόλις έρθει στο σχολείο, του εμπεδώνεται η άποψη ότι η γλώσσα του δεν έχει καμία αξία γι' αυτό και πρέπει να μάθει άλλες. Και "ένας ομιλητής, που αναγκάζεται να ντρέπεται για τις ίδιες του τις γλωσσικές συνήθειες, υφίσταται θεμελιακή προσβολή, ως ανθρώπινο ον. Το να κάνουμε ένα παιδί να αισθάνεται ντροπή για τη γλώσσα του είναι τόσο απαράδεκτο, όσο να το κάνουμε να ντρέπεται για το χρώμα του δέρματός του"[108].

Με τον τρόπο αυτό η καταδίκη της μητρικής γλώσσας των Πομάκων, πέρα από τη νοητική, επικοινωνιακή και εκφραστική στασιμότητα, που επιβάλλει στα παιδιά, συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός αρνητικού διαλεκτικού δίπολου, όπου η αποποίηση της μητρικής γλώσσας καλλιεργεί την υποτίμηση της ταυτότητας και η υποτίμηση της ταυτότητας ενισχύει και προσαυξάνει την επιθυμία για αποποίηση της γλώσσας.

Οι σημερινές λοιπόν κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες οδηγούν, νομοτελειακά στον γλωσσικό ευνουχισμό των Πομάκων[109] και είναι γνωστό, πως ο γλωσσικός ευνουχισμός ενός λαού οδηγεί σταθερά στον πολιτιστικό του αφανισμό. Γιατί η σκέψη μας και, γενικότερα, ο εσωτερικός μας κόσμος, δηλώνει την παρουσία του, και άρα, υφίσταται, αντικειμενικά, (για τους άλλους), από τη στιγμή, που εξωτερικεύεται, που εκφράζεται, που γίνεται δηλαδή γλώσσα[110]. Κι όσο η σκέψη των Πομάκων και γενικά ο εσωτερικός τους κόσμος δεν εκφράζεται, δε γίνεται γλώσσα (μητρική, προφορική και γραπτή), οι Πομάκοι θα συρρικνώνονται πολιτιστικά και θα αλλοτριώνονται εθνοφυλετικά.

1.2.5. Η ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ

Οι έρευνες των εθνολόγων, που ασχολήθηκαν με το θέμα των Πομάκων, αν αξαιρέσουμε κάποιες μικρές αποκλίσεις,όλες σχεδόν συγκλίνουν στην άποψη ότι οι Πομάκοι είναι απόγονοι των αρχαίων Θρακών.

Ο Τσέχος Γκάϊτλερ (Geitler), που μελέτησε τα δημοτικά τραγούδια των Πομάκων υποστηρίζει, πως η λέξη Αχριάν είναι παραφθορά της λέξης Αγριάν(ας)[111] και δέχεται ότι με βάση τα στοιχεία της λαογραφίας οι Πομάκοι αποτελούν υπολείμματα διάφορων θρακικών φύλων.

Ο Κουρτίδης, συγγραφέας της ιστορίας της Θράκης, καθώς κι ο Τραπεζούντιος, θεωρούν τους Πομάκους, ως απόγονους των αρχαίων Θρακών, που εκβουλγαρίσθηκαν γλωσσικά. Την ίδια άποψη με τους πιο πάνω έχουν για τους Πομάκους και οι Fligier και Tomaschek[112].

Ο ιστορικός Κ. Beloch διατείνεται ότι οι Πομάκοι είναι απόγονοι των Παιόνων, ενώ ο Κ. Άμαντος υποστηρίζει ότι πρόκειται για πληθυσμικό κράμα από Έλληνες, Τούρκους και Σλάβους[113].

Την εποχή (γύρω στα 1878), που οι Έλληνες της Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσαλίας οργανώνουν απελευθερωτικά κινήματα εναντίον των Τούρκων οι Πομά-

κοι εκφράζουν την προτίμησή τους για μια ελληνική και όχι βουλγαρική κυριαρχία. Έχει προηγηθεί η "Απριλιανή" επανάσταση των Βουλγάρων το 1876 για την απελευθέρωσή τους απ' την οθωμανική αυτοκρατορία κατά την οποία οι Πομάκοι πολέμησαν στο πλευρό των Οθωμανών. Οι σφαγές και άλλες βαρβαρότητες, που ακολούθησαν, ιδιαίτερα, των κωμοπόλεων Μπατάκ, Παναγιούριστε[114] κ.ά. ήταν εκείνες, που ξεσήκωσαν την κοινή γνώμη της Ευρώπης[115] και είχαν, ως αποτέλεσμα τον ρωσοτουρκικό πόλεμο 1876-1878 με τη λήξη του οποίου η Βουλγαρία απέκτησε την ανεξαρτησία της.

Όταν, λοιπόν, οι Ρώσοι, με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, προσπάθησαν να συμπεριλάβουν και την περιοχή της Ροδόπης, ως έκταση για το υπό ίδρυση βουλγαρικό κράτος, οι Πομάκοι κινητοποιήθηκαν, οργάνωσαν την άμυνά τους για ν' αποφύγουν τις βουλγαρικές βιαιοπραγίες, κι αφού απέκλεισαν όλες τις διόδους της ορεινής Ροδόπης κήρυξαν αυτόνομη δημοκρατία[116], που περιελάμβανε 21 χωριά[117]. Στη διάσκεψη του Παρισιού του 1946 (25 Απριλίου-12 Ιουλίου) εκπρόσωποι των Πομάκων ζήτησαν με υπόμνημα την απελευθέρωση τους από τους Βουλγάρους και την ενσωμάτωσή τους στην Ελλάδα. Όμως, παρά το γεγονός, ότι οι εκπρόσωποί τους κινήθηκαν δραστήρια και επισκέφθηκαν και την πρωτεύουσα των Ηνωμένων Πολιτειών[118], όπου με διάφορες συνεντεύξεις προσπάθησαν να επηρεάσουν τη διεθνή κοινή γνώμη, δεν κατόρθωσαν να πετύχουν την ένωσή τους με την Ελλάδα και μέχρι σήμερα η συντριπτική πλειοψηφία των Πομάκων είναι Βούλγαροι υπήκοοι. Πάντως, γεγονός ιδιαίτερης σημασίας παραμένει, ότι οι ίδιοι οι Πομάκοι χρησιμοποιούν ως "εθνόνυμο" τη λέξη Αχριάν και τούτο, ανεξάρτητα, αν η λέξη προέρχεται από την "Αχριδώ" ή αποτελεί παραφθορά της λέξης "Αγριάν(ας)"[119].

Επί πλέον, το γεγονός ότι στην παλιά Ξάνθη διασώζεται μέχρι σήμερα η ονομασία "Αχριάν μαχαλεσί" (μαχαλάς, γειτονιά των Αγριάνων) σε συνάρτηση με το ότι στο ανατολικό τμήμα της οροσειράς της Ροδόπης (περιοχή ν. Έβρου) υπάρχει τοποθεσία, που παλαιότερα λέγονταν "Αχριάν μπουνάρ" (βρύση των Αγριάνων), μπορεί να οδηγήσει και σε μια άλλη σκέψη:

Συνήθως, τα ονόματα, που δίνονται σε διάφορες τοποθεσίες, οι οποίες συνδέονται με τη διαμονή κάποιας φυλής ή εθνικής ομάδας, δε δίνονται από τη φυλή ή την εθνική ομάδα, που διαμένει εκεί. Στην τοποθεσία, δηλαδή, "Αχριάν μπουνάρ" ή την παλαιά γειτονιά της Ξάνθης "Αχριάν μαχαλεσί", δεν υπήρχε λόγος να δώσουν τις ονομασίες αυτές οι ίδιοι οι Αχριάν (Αγριάνες), που κατοικούσαν εκεί. Θα ήταν ανεξήγητο, για παράδειγμα, σήμερα σε μια ελληνική πόλη, να ονομασθεί μια γειτονιά, "ελληνική γειτονιά" ή σε μια περιοχή της Ελλάδας κάποια βρύση, "ελληνική βρύση". Τα ονόματα αυτά δίνονται, κυρίως, από κάποιες άλλες φυλές ή εθνότητες, που ζούν κοντά τους και, κατά κανόνα, αποτελούν την πλειοψηφία και θέλουν μ' αυτό να αντιδιαστείλουν τη μικρή και διαφορετική απ' αυτούς φυλετική ή εθνική μειοψηφία, η οποία ζει πλησίον της. Με βάση το συλλογισμό αυτό και, δεδομένου ότι η ονομασία "Αχριάν μαχαλεσί" περιλαμβάνει την τουρκική λέξη "μαχαλεσί" (μαχαλάς=γειτονιά), ενώ η ονομασία "Αχριάν μπουνάρ" τη βουλγαρική λέξη "μπουνάρ" (βρύση, πηγάδι), οδηγούμαστε στο να δεχτούμε ότι το όνομα της γειτονιάς της Ξάνθης (Αχριάν μαχαλεσί) δόθηκε από Τούρκους, που ζούσαν στην Ξάνθη, ενώ το όνομα της βρύσης των Αγριάνων (Αχριάν μπουνάρ) από Βούλγαρους της περιοχής[120].

Οι δυο λοιπόν αυτές περιπτώσεις δείχνουν η μεν πρώτη ότι οι Αχριάν (Αγριάνες) δεν είναι Τούρκοι, ενώ η δεύτερη, ότι δεν είναι Βούλγαροι[121]. Είναι μια σκέψη, που σίγουρα θέλει διερεύνηση και που δεν μπορεί a priori να γίνει δεκτή ούτε όμως και ν' αποκλεισθεί.

1.3. ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ[122] (ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ)

Τις πρώτες ιστορικές αναφορές για τους Αθίγγανους τις συναντούμε σε κάποιο γεωργιανό κείμενο γραμμένο το 1068 μ.Χ. με τίτλο "ο βίος του Αγίου Γεωργίου του Αθωνίτη". Εκεί γίνεται λόγος για πρώτη φορά για τους adsincani, περίφημους κακούργους (Maleficiis, Famosi) απόγονους του μάγου Σίμωνα, οι οποίοι παρουσιάσθηκαν, ως θαυματοποιοί, στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Κωνσταντίνο Θ΄ Μονομάχο (1042-1055) και τον εντυπωσίασαν σκοτώνοντας με δηλητηριασμένο κρέας τα άγρια θηρία, που είχαν κατασπαράξει όλα τα ζώα στο βασιλικό άλσος, όπου κυνηγούσε ο αυτοκράτορας. Επανεμφανίζονται οι Αθίγγανοι σε πραγματεία του Ιωσήφ Βρυένιου (1340-1431), ως άτομα με μαντικές ικανότητες, χαρακτηριζόμενοι, ως μάγοι και γόητες[123].

Συνήθως οι Βυζαντινοί λόγιοι κάνουν χρήση του όρου "ατζίγγανοι" με υποτιμητικό και υβριστικό περιεχόμενο. Να, πως απαντάται σε δύο σατυρικά ποιήματα του 14ου αιώνα: "Κορμοφηκάρα, παίγνιον των μωροατζιγγάνων", "αλλ' είσαι ψεματάρισσα, κλέπτρια και τζιγγάνα" ("Παιδιόφραστος διήγησις των τετραπόδων ζώων", στίχοι 846,285). "Ατζίγγανε, μαυρότεχνε, εμέν τα συντυχαίνεις;" ("Ο πουλολόγος", στίχος 127)[124].

Από μοναχό αναφέρεται ότι εμφανίζονται στην Κρήτη το 1322, ως απόγονοι της φυλής Χαμ. Ζούν βίο πλάνητα και το βράδυ κοιμούνται σε μικρά αντίσκηνα. Ο Γερμανός προσκυνητής των Αγίων Τόπων Αρνόλφος φον Χάρφ (1497) γράφει ότι στη Μεθώνη ζούν περίπου 300 οικογένειες, που ονομάζονται Suyginer κι ότι κατάγονται από τη χώρα των Γύπ ή Τζήπ. Εδώ στηρίχτηκε ο μύθος της αιγυπτιακής καταγωγής των Τσιγγάνων. Όμως νεότερες ερμηνείες της πληροφορίας αυτής κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι η χώρα των Γύπ ή Τζήπ δεν είναι η Αίγυπτος αλλά πρόκειται για το Ζυγό της Μάνης κι ότι αν ο Χάρφ αναφέρονταν στους Τσιγγάνους έπρεπε να κάνει χρήση του όρου Zigeuner κι όχι του Suyginer. Πρόκειται, καταλήγουν, για τους Ζυγιώτες και όχι για τους Γυπτιώτες (Αιγυπτιώτες)[125]. Συγκριτικές γλωσσολογικές μελέτες και έρευνες κατέληξαν στη διαπίστωση, ότι η γλώσσα των Τσιγγάνων, παρά το γεγονός, ότι έχει ενσωματώσει πολλές λέξεις από την αραβική, ρουμάνικη, ελληνική, ουγγρική κλπ. είναι ίδια με την ινδική κι ότι οι διάφορες λέξεις, που παρεισέφρησαν σ' αυτήν, ως δάνεια, σχετίζονται με το χρόνο παραμονής των Τσιγγάνων στις διάφορες χώρες. Ως τόπος λοιπόν καταγωγής των Τσιγγάνων θεωρείται η Β.Δ. Ινδία και ιδιαίτερα η περιοχή, που σήμερα ονομάζεται Πουτζάμπ[126].

Εκεί ζούσαν οι διάφορες εθνολογικές ομάδες, που αποκαλούνται Τσιγγάνοι, ως περιθωριοποιημένα κοινωνικά μορφώματα, στη σκιά της καστικής ινδικής κοινωνίας, γιατί θεωρούνταν κατώτερες από τους ιερούς νόμους του Ινδουϊσμού και, ύστερα, πιθανόν, από αποτυχημένες εξεγέρσεις, γύρω στον 9ο αιώνα, διώχτηκαν και πήραν το δρόμο της διασποράς και της μετανάστευσης.

Στη Θράκη φαίνονται εγκατεστημένοι το 14ο αιώνα κι από εκεί ξεχύθηκαν και διασκορπίσθηκαν σ' ολόκληρη την Ευρώπη.

Τους Τσιγγάνους, στη Βόρεια Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Δυτική Θράκη τους αποκαλούν και Κατσίβελους, όρος που κατά τον Ν. Ανδριώτη προέκυψε από το λατινικό captivus=αιχμάλωτος, που με το χρόνο έγινε cattivo και με την προσθήκη της κατάληξης ello κατέληξε cattivello=αιχμάλωτος, στην κυριολεξία, και κατ' επέκταση ελεεινός, ταλαιπωρημένος, εξαθλιωμένος.

Το ότι προτάσσονται πολλές φορές στη λέξη κατσίβελος τα εθνόνυμα "Τούρκος" και "Ρωμηός" (Τουρκοκατσίβελος, Ρωμηοκατσίβελος) τούτο δεν σηματοδοτεί φυλετικές διαφορές, παρά μονάχα θρησκευτικές. Δέχτηκαν το χριστιανισμό, όταν η βυζαντινή αυτοκρατορία βρισκόταν στην ακμή της κι αργότερα πολλοί από αυτούς εξισλαμίσθηκαν.

Βέβαια, ο καθηγητής Ν. Ανδριώτης υποστηρίζει πως όλοι οι Αθίγγανοι ήταν αρχικά Μωαμεθανοί και για ν' αποφύγουν την ανταλλαγή του πληθυσμού (συνθήκη Λωζάννης 1923), που γινόταν με βάση όχι την εθνικότητα αλλά το θρήσκευμα, πολλοί απ' αυτούς, που διέμεναν στην Ελλάδα, ασπάστηκαν το Χριστιανισμό και με τον τρόπο αυτό προέκυψαν οι χριστιανοί Αθίγγανοι. Η άποψη όμως αυτή, παρά το γεγονός ότι, ως ένα βαθμό, ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, τουλάχιστον, σε ότι αφορά τους Αθίγγανους τους εγκατεστημένους σε περιοχές εκτός της Θράκης, δεν μπορεί να γίνει καθ' ολοκληρίαν δεκτή[127]. Και τούτο γιατί οι Αθίγγανοι της Δυτικής Θράκης δεν είχαν κανένα λόγο να βαφτισθούν χριστιανοί προκειμένου ν' αποφύγουν την ανταλλαγή, αφού είναι γνωστό ότι όλοι οι μουσουλμάνοι, κάτοικοι της Δυτικής Θράκης είχαν εξαιρεθεί από την ανταλλαγή του πληθυσμού, χαρακτηρισθέντες ως μη ανταλλάξιμοι (etabli). Επομένως, ο εκχριστιανισμός των Αθίγγανων, τουλάχιστον αυτών της Θράκης, χρονολογείται πολύ πριν από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923).

Τα σωματικά τους χαρακτηριστικά (μελαψοί, μικρόσωμοι, με μαύρα μάτια), η φορεσιά αλλά και η ροπή προς το τραγούδι, χορό, αναμελιά κ.ά. είναι κοινά φυλετικά τους γνωρίσματα. Το ότι οι Ρωμηοκατσίβελοι είναι πιο άσπροι, αυτό είναι μάλλον απόρροια της επιμειξίας, που συνέβη μεταξύ αυτών και των (λευκών) χριστιανικών πληθυσμών, γεγονός, που υποβοηθήθηκε από την προσσέγγιση, λόγω, κοινής θρησκείας[128].

Στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Αθίγγανοι στη Μικρά Ασία και τη Θράκη έφθαναν τις διακόσιες χιλιάδες (200.000). Υπήρχε μάλιστα ειδικό Σκαντζάκιο Αθίγγανων[129] με έδρα τις Σαράντα Εκκλησίες, στο οποίο υπάγονταν και οι Αθίγγανοι Διδυμοτείχου, Φερρών, Κομοτινής κ.ά. Ο επικεφαλής του Σκαντζάκιου έφερε τον τίτλο του αρχηγού των Κοπτών της Ρούμελης, γιατί οι Οθωμανοί τους Αθίγγανους (αιρετικούς χριστιανούς) τους ονόμαζαν Κόπτες.

Χαρακτηριστικό είναι ότι ο αρχηγός των Κοπτών της Ρούμελης δεν ήταν Αθίγγανος αλλά προερχόταν από την τάξη των Σπαχήδων. Τούτο μαρτυρεί ότι οι Αθίγγανοι δεν ενέπνεεαν εμπιστοσύνη στους Οθωμανούς. Γι' αυτό άλλωστε, όταν η οθωμανική αυτοκρατορία τους στρατολογούσε δεν τους εμπιστεύονταν όπλο αλλά διατηρούσε στρατιωτικές οργανώσεις Αθίγγανων, που σε καιρό πολέμου κουβαλούσαν πολεμοφόδια ή κατασκεύαζαν δρόμους.

Από τη Θράκη, ο μεγαλύτερος όγκος των Αθίγγανων απλώθηκε προς τη Νότια Ελλάδα και σ' άλλα μέρη της Ευρώπης, ενώ όσοι παρέμειναν σ' αυτή συμβιβάστηκαν και ασπάστηκαν τον Ισλαμισμό.

Την περίοδο της προσωρινής Διασυμμαχικής κυβερνήσεως (1920), στη Θράκη, σύμφωνα με την απογραφή, που έκαναν οι Αγγλογάλλοι, οι Αθίγγανοι-Τσιγγάνοι της Θράκης, ήταν 1.834 άτομα. Αργότερα αυξήθηκαν και κατά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης (1923) ήταν 2.505. Στο νομό Ξάνθης 500 άτομα, στο νομό Ροδόπης 1.500 και στο νομό Έβρου 505[130]. Στην απογραφή του 1951 ο αριθμός τους ανέρχονταν σε 5.116 άτομα, ενώ στην απογραφή του 1981 αυξήθηκε σε 17.074.

Σήμερα οι Αθίγγανοι εκτός από λίγους πλανόδιους, οι υπόλοιποι είναι μόνιμα εγκατεστημένοι σε διάφορα μέρη της Θράκης. Στην Ξάνθη σε δύο συνοικισμούς: *Πίρναλικ και Γκασχαντέ ζούν γύρω στις 4.000, ενώ στο συνοικισμό Δροσερού* ζούν περίπου 2500. Αθίγγανοι, επίσης, είναι εγκατεστημένοι στα χωριά του νομού Ξάνθης: Αθιγγανοχώρι Γεννησέας, Ζηλωτή, Εράσμιο, Εύλαλο, Ορφανό κ.ά. Στο νομό Ροδόπης ζούν περίπου 7.000 Αθίγγανοι κι απ' αυτούς οι δύο χιλιάδες (2.000) είναι πλανόδιοι. Στον συνοικισμό της Κομοτινής Πος-Πος, που πήρε το όνομα από τον Μπεκτασικό τεκκέ της περιοχής[131], κατοικούν περίπου 1.500 άτομα, ενώ στον συνοικισμό Ηφαίστου, που ονομάζεται και Καλκάντζα[132] διαμέ-

νουν 2.500. Υπάρχει κι ένας τρίτος συνοικισμός Αθίγγανων στην Κομοτινή, που ονομάζεται Αλάν - Κουγιού και στον οποίο ζούν περίπου 1.500 άτομα, όμως οι Αθίγγανοι του συνοικισμού αυτού διαφέρουν απ' τους Αθίγγανους των δύο άλλων συνοικισμών της Κομοτινής. Είναι περισσότερο μελαψοί και οι Αθίγγανοι των άλλων συνοικισμών αποφεύγουν να συνάπτουν σχέσεις μαζί τους, γιατί τους θεωρούν φυλετικά υποδεέστερους. Αθίγγανοι υπάρχουν επίσης στο χωριό Άρατος, στην κωμόπολη Σαππών κ.ά.
Στον νομό Έβρου είναι κυρίως εγκατεστημένοι στην Αλεξανδρούπολη (2.500) στο Διδυμότειχο (800) και σε μερικά χωριά όπως Πολιά, Ελαφοχώρι, κ.λ.π.

Παρά τους τόσους αιώνες, που πέρασαν κατορθώνουν οι Αθίγγανοι να διατηρούν τα έθιμά τους και σε μεγάλο βαθμό τον ξεχωριστό δικό τους ανθρώπινο τύπο. Οι σχέσεις τους με τους τουρκογενείς μουσουλμάνους, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γεροντότερων, δεν ήταν καθόλου καλές, τόσο πριν από την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης (1923), όσο και μετά. Για τον Αγά ο Αθίγγανος, παρά το γεγονός, ότι ήταν μουσουλμάνος, δεν ήταν άνθρωπος, ήταν πράγμα. Του έπαιρνε τα ζώα, τα ξύλα κι ότι άλλο πολύτιμο περιουσιακό στοιχείο διέθετε. Ακόμη και τη νύφη άρπαζε απ' τον γαμπρό, χωρίς ο τελευταίος να μπορεί να διαμαρτυρηθεί. Οι γεροντότεροι και σήμερα ακόμη δεν ξεχνούν εκείνες τις δύσκολες μέρες και τις συχνές συμπλοκές ανάμεσα στις γειτονιές των Αθίγγανων και των τουρκογενών.
Παλαιότερα, ασκούσαν επαγγέλματα, αποκλειστικά, παραδοσιακά: Σιδεράδες, γανωτήδες, καλαθοπλέχτες, κοσκινοποιοί, ζωέμποροι (τζαμπάζηδες) κλπ., επαγγέλματα, που εναρμονίζονταν με τον πλάνητα βίο, που έκαναν. Απεχθάνονταν τον προλεταριακό τρόπο ζωής και θεωρούσαν ντροπή τη μισθωτή εργασία, γιατί αυτή επέβαλλε περιορισμούς, οι οποίοι δε συμβιβάζονταν με την ιδιοσυγκρασία τους[133].
Το χειμώνα, λόγω κακοκαιρίας, τον περνούσαν εγκατεστημένοι σε χωριά ή πόλεις και την άνοιξη ξεκινούσε το καραβάνι για το μεγάλο ταξίδι[134].

Στις μέρες μας, ο πολιτισμός της βιομηχανικής κοινωνίας τείνει να εξαλείψει την κουλτούρα του "τσιγγάνικου αντίσκηνου" και το εθνικό κράτος, αφού προχώρησε στην πολιτογράφηση τους και επέκτεινε και σ' αυτούς την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, τους πρόσφερε την ταυτότητα του Έλληνα πολίτη και με τον τρόπο αυτό, το πανίσχυρο άλλοτε εθιμικό τους δίκαιο έχασε πλέον την ισχύ του, όπως έχασε το δρόμο του και το τσιγγάνικο καραβάνι με τους αραμπάδες του. Σήμερα, η μοίρα των Τσιγγάνων στη Θράκη έχει αλλάξει. Είναι μόνιμα εγκατεστημένοι, σε χωριά και πόλεις, στο δικό τους σπίτι και με το δικό τους νοικοκυριό. Ασχολούνται με την χαλκουργία, σιδηρουργία και πολλοί δουλεύουν, ως τεχνίτες σε σύγχρονα επαγγέλματα. Πολλά παιδιά των Αθίγγανων παρουσιάζουν ιδιαίτερη επίδοση στη μουσική και το χορό και αρκετά απ' αυτά φοιτούν σε σχολεία της Β/θμιας εκπαίδευσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η εμμονή των Τούρκων αντιπροσώπων[135] στη διάσκεψη της Λωζάννης για την υπογραφή της ομόνυμης συνθήκης ότι "υπάρχουν μόνο θρησκευτικές μειονότητες όχι φυλετικές, γι' αυτό και η τουρκική αντιπροσωπεία δεν παραδέχεται τις αρχές περί προστασίας φυλετικών ή γλωσσικών μειονοτήτων", εμμονή με βάση την οποία η μειονότητα της Θράκης χαρακτηρίστηκε θρησκευτική (μουσουλμανική), δεν είναι γνωστό αν απέρρεε από διπλωματική διορατικότητα ή από κεκτημένη Οσμανική περί "Εθνότητας" (millet) αντίληψη[136].

Όμως, είτε το πρώτο συνέβαινε είτε το δευτερο, το βέβαιο είναι ότι από τη στιγμή που αποκλείστηκαν οι κοινωνικές υπαγωγές της φυλής και της εθνικότητας και υιοθετήθηκε αυτή της θρησκείας, το αποτέλεσμα θα ήταν αυτό, που είναι σήμερα. Ότι, δηλαδή, το Ισλάμ θα λειτουργούσε ως στέγαστρο, κάτι που έγινε, κάτω από το οποίο θάβρισκε καταφύγιο και ο Τουρκογενής κι ο Αθίγγανος κι ο Πομάκος, παρά τη διαφορετική μεταξύ τους φυλετική καταγωγή.

Γιατί είναι γνωστό, με βάση τις έρευνες για τις διομαδικές σχέσεις, ότι τα άτομα ρυθμίζουν την ομαδική τους συμπεριφορά, όχι με βάση το συναισθηματικό στοιχείο, αλλά το γνωστικό.

Το προσδιοριστικό στοιχείο για την ένταξη ενός ατόμου στην ομάδα δεν είναι το "αν του αρέσουν τα άλλα άτομα" αλλά το "ποιος είναι".

Η διατομική έλξη και οι αμοιβαίοι συναισθηματικοί δεσμοί δεν προηγούνται της ένταξης των ατόμων σε ομαδικά σύνολα αλλά ακολουθούν. "Μπορεί με ανθρώπους, που μας αρέσουν να μη συνδεθούμε ποτέ, όμως να μας αρέσουν οι άνθρωποι με τους οποίους θεωρούμε ότι έχουμε συνδεθεί"[137].

Τα άτομα διαμορφώνουν τη συλλογική τους συμπεριφορά με βάση την αντίληψη για τον εαυτό τους και τους άλλους, αντίληψη, που προκύπτει ύστερα από την εσωτερίκευση αφηρημένων κοινωνικών κατηγοριών, που επενεργούν, ως όψεις των αυτοθεωρήσεών τους. Δεν είναι, δηλαδή, οι διαπροσωπικές σχέσεις ο πρωτογενής εκείνος αιτιακός παράγοντας, που δημιουργεί την ενδοομαδική αλτρουϊστική συμπεριφορά των μελών μιας ομάδας. Αντίθετα κι αυτές είναι παράγωγες, δευτερογενείς, επακόλουθο της κοινής κατηγοριακής υπαγωγής μεγάλης κλίμακας (φυλής, θρησκείας, εθνικότητας), που επηρεάζει το σχηματισμό συλλογικής αντίληψης για την κοινωνική τους ενότητα και οδηγεί στη συνεργατική κοινωνική αλληλεπίδραση και την αμοιβαία έλξη μεταξύ των ατόμων. Και για το μουσουλμάνο, ιδιαίτερα, της παραδοσιακής μουσουλμανικής κοινωνίας, όπως είναι η μειονότητα της Θράκης, ούτε η φυλή ούτε η εθνικότητα, ως ομαδικές υπαγωγές, έχουν τόση μεγάλη σπουδαιότητα, όση η θρησκεία.

Η κοινωνική του ταύτιση γίνεται με κέντρο αναφοράς το Ισλάμ και η ταυτότητα προσδιορίζεται με βάση τη γνώση και την αυτοσυνείδηση ότι ανήκει στη συγκεκριμένη θρησκεία. Με άλλα λόγια η αυτο-εικόνα και η αυτο-επίγνωση του μουσουλμάνου εξαρτάται από τη διαφοροποίηση της δικής του θρησκείας και της θρησκείας των άλλων.

Αν όμως όλ' αυτά έχουν εφαρμογή στον κοινό μουσουλμάνο, πολύ περισσότερο ισχύουν για το μουσουλμάνο-Πομάκο, για τον οποίο η θρησκεία αποτελεί τη μοναδική κοινωνική υπαγωγή, που νομιμοποιείται να κάνει χρήση, μια και οι υπόλοιπες (έθνος, φυλή, γλώσσα) είναι θολές και αμφισβητούμενες γι' αυτόν.

Έτσι για τους Πομάκους, η θρησκεία προβάλλει, ως το αποκλειστικό στοιχείο αυτοπροσδιορισμού και με βάση αυτή διαμορφώνεται όχι μόνο η κοινωνική αλλά και η πολιτική τους συμπεριφορά.

Απομονωμένοι, για αιώνες, στις δύσβατες ορεινές περιοχές της Ροδόπης, απώλεσαν τον εθνικό τους προσανατολισμό. Η φυλετική (θρακική) καταγωγή τους αμφισβητείται από τους ομόθρησκους Τουρκογενείς και η μητρική τους

γλώσσα δε διδάσκεται στα σχολεία των παιδιών τους. Πομάκοι αλλά και Αθίγγανοι της Θράκης, σήμερα, ζούν στο περιθώριο των λαών.

Η ελληνική πολιτεία όλ' αυτά τα χρόνια δε στάθηκε ικανή να τους προσφέρει τη ζεστασιά της πατρίδας, που να τους χρησιμεύει, ως ψυχολογική άγκυρα. Παρηγοριά αντλούν από την κοινή θρησκεία. Ακόμη και τα φυλετικά ονόματα (εθνόνυμα) του "Πομάκου" και του "Τσιγγάνου", χρησιμοποιούμενα επί χρόνια από τους γύρω λαούς (Τούρκους, Έλληνες, Βουλγάρους) με μειωτικό περιεχόμενο, ωθούν τους πιο πάνω μουσουλμάνους στην αποποίηση και των τελευταίων υπολειμμάτων της φυλετικής και εθνικής τους ταυτότητας. Δε θέλουν καν ν' αποκαλούνται Πομάκοι και Αθίγγανοι.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες η ομπρέλλα του μουσουλμανισμού βόλεψε και τους πρώτους και τους δεύτερους και τους έκανε να νοιώσουν αυτοπεποίθηση και ψυχολογική ασφάλεια, ως μέλη ενός συλλογικού υποκειμένου με διεθνή προβολή και ακτινοβολία.

Όμως, αυτές οι πληθυσμιακές και κοινωνικές προσεγγίσεις μεταξύ Αθίγγανων, Πομάκων και Τουρκογενών μουσουλμάνων, που συντελέστηκαν στο μειονοτικό χώρο, και η επαφή με φορείς άλλων πολιτισμικών αξιών, προκάλεσαν στους δύο πρώτους διαφοροποίηση σε σχέση με το παρελθόν τους και τους οδήγησαν σε πολιτισμική μετεξέλιξη. Το γεγονός αυτό, όταν αργότερα με την άνοδο του Μεντερές στην εξουσία, ενισχύθηκαν, στη δεκαετία του '60, οι δεσμοί μεταξύ Ισλάμ και τουρκικού έθνους, συνέβαλε στο να εγκατασταθεί στη μουσουλμανική μειονότητα ένας μηχανισμός παραγωγής εθνικής ιδεολογίας τουρκικής απόχρωσης. Από τότε η άρθρωση ενός εθνικισμού με κυρίαρχη τη θρησκευτική διάσταση είναι εμφανής και η προσπάθεια "εθνικοποίησης" της θρησκευτικής συνείδησης των μουσουλμάνων της Θράκης, που καταβάλεται από τους κύκλους της Άγκυρας, έντονη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Rodinson M.: "Ισλάμ και καπιταλισμός", Μετάφραση: Κούρτοβικ Δ., Αθήνα 1980, σελ.11.
2. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α΄, σελ.20.
3. Ψυρούκη Ν.: "Η Μικρασιατική καταστροφή", Αθήνα 1982, σελ.16.
4. Rodinson M.: "Οι Άραβες", Μετάφραση: Κούρκουλα Α., Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1980, σελ.13.
5. "Μέθοδος είναι ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκεται, ο δρόμος ο οποίος ακολουθείται για την παραγωγή ενός αποτελέσματος ενώ τεχνική είναι ο τρόπος, που επιτυγχάνεται το αποτέλεσμα". Για τις κυριότερες μεθόδους και τεχνικές της κοινωνιολογίας (βλέπε: Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989, σελ.59-62).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1. Λιθοξόου Δ.:"Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα", σελ.9
2. "Ιστορία βυζαντινής αυτοκρατορίας", Πανεπιστήμιον Καίμπριτζ, Μετάφραση: Ντουντού Σαούλ, σελ.557-568.
   Χρονικογράφος της εποχής σημειώνει:
   "Έν' έτει ϛωξβ΄, Ινδικτιώνος, ζ΄μηνί Μαρτίω β΄, τη νυκτί της Ορθοδοξίας, επί της βασιλείας κυρού Ιωάννου του Καντακουζηνού, γέγονε σεισμός μέγας, ότε και τα τείχη κατέπεσον της Καλλιουπόλεως καί των μετ' αυτήν και παρεδόθησαν οις κρίμασιν οίδε Θεός τοις Αγαρηνοίς (=Οθωμανοίς).
   (Βλέπε: Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: "Οι βαλκανικοί λαοί", Θεσ/νίκη 1991, σελ.18.
3. Για την εξάπλωση των Οθωμανών στο χώρο της Δυτικής Θράκης βλέπε: Βακαλόπουλου Κ.: "Ιστορία του βόρειου ελληνισμού", Θράκη, Θεσ/νίκη 1990, σελ.36-38.
4. Με πρωτοβουλία του Σέρβου Δεσπότη Ουγλέσια συστήθηκε ένας συνασπισμός χριστιανικών κρατών για να αναχαιτήσει την οθωμανική προέλαση στη βαλκανική χερσόνησο. Η επιχείρηση πήρε το χαρακτήρα σταυροφορίας. Όμως τα χριστιανικά στρατεύματα στο πλευρό των οποίων συμμετείχε κι ο Σέρβος βασιλιάς Βουκασίν απέτυχαν στην προσπάθεια τους αυτή. Στη μάχη του Έβρου (1371) κοντά στο Τσερνομιάνον (Ορμένιο) νικήθηκαν από τους Τούρκους και μετά την ήττα αυτή η άμυνα της χερσονήσου κατέρρευσε.
   (Βλέπε: Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: "Οι βαλκανικοί λαοί", Θεσ/νίκη 1991, σελ.23.
5. Baynes N. - Moss L.: "Βυζάντιο", Μετάφραση: Σακκά Δ., Αθήνα 1986, σελ.73.
6. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.45-47.
7. Είναι η περίοδος που οι Βυζαντινοί εντείνουν τις διώξεις εναντίον των αιρετικών, έτσι ώστε οι πολίτες να διακατέχονται από το φόβο μήπως περιπέσουν σε αίρεση γι' αυτό πολλοί γίνονται ακητές, ενώ άλλοι, συχνά, εκφράζουν την αντίθεσή τους με την κεντρική εξουσία, ερχόμενοι σε σύγκρουση με αυτήν.
   (Βλέπε: Tamata Talbot Rice: "Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών", Μετάφραση: Βώρου Φ., Αθήνα 1988, σελ.94.
8. Θεοδωρόπουλου Β.: "Οι τούρκοι και εμείς", Αθήνα 1988, σελ.25.
9. Baynes N. - Moss L.: ό.π., σελ.77.
10. Η πρώτη αναφορά στον αρχηγό των Οθωμανών (Οσμάν ή Οθωμάν ή Ατμάν) γίνεται από τον Βυζαντινό ιστορικό Παχυμέρη, που στο έργο του αποκαλεί τους Οθωμανούς "Ατμάνες".
    (Βλέπε: Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: ό.π., σελ.17).
11. Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.86.
12. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι Οσμανοί σε 200 περίπου χρόνια, αλλάζουν τέσσερες φορές την πρωτεύουσα του κράτους τους.
    (Βλέπε: Θεοδωρόπουλου Β.: ό.π., σελ.28.
13. Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.87.
14. Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.181-182.
15. Για τους μουσουλμανοφανείς και τουρκοφανείς λαούς ο Τούρκος χότζα Μ. Σεμσεντίν στο βιβλίο του με τίτλο "Χηραφατάν χακικατά" (Από το ψέμα στην αλήθεια) γράφει: Οι μουσουλμανοφανείς ή τουρκοφανείς λαοί αντιδρούν έντονα κατά των Τούρκων. Η θρησκεία τους, δεν είναι καθαρός Ισλαμισμός, αλλά εμπνέεται και επηρεάζεται από αρχαίες ελληνικές φιλοσοφικές δοξασίες. Οι πλείστοι απ' αυτούς μισούν τους Τούρκους. Εάν δεν ληφθεί πρόνοια για να αποτραπεί ο φοβερός αυτός κίνδυνος θ' αποθάνουμε. Και μαζί μας θα εκλείψει και το Τουράν και ο τουρανισμός.
    (Βλέπε: Σκαλιέρη Γ.: "Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας", Αθήνα 1990, σελ.391-392.
16. Για τους δώδεκα κλάδους του Σουφισμού, βλέπε: Yasan Nuri: "Buyuk Tarikatlar", σελ.28.
17. Πανεπιστήμιον Καίμπριτζ, "Ιστορία βυζαντινής αυτοκρατορίας", ό.π., σελ.648.
    "Οι "πρόνοιες" ήταν κτήματα, που παραχωρούνταν για εκμετάλλευση με αντάλλαγμα τη

στρατιωτική θητεία. Ο "προνοιάριος" όφειλε να υπηρετεί και να προμηθεύει ένα αριθμό στρατιωτών. Στην αρχή οι "πρόνοιες" δεν μπορούσαν ούτε να κληρονομηθούν ούτε να πωληθούν. Μπορούσαν όμως να κατασχεθούν αν ο "προνοιάριος" δεν τηρούσε τους όρους. Αργότερα (Μιχαήλ 8ος ο Παλαιολόγος) η γη των "προνοιών" έγινε κληρονομική. Έτσι, καθώς παρατηρεί ο Παχυμέρης η "πρόνοια" που διαρκούσε μια ζωή τώρα έγινε αθάνατη".

18. Baynes N. - Moss L.: ό.π., σελ.76.
19. Η Άννα Κομνηνή κόρη του Αλέξιου Κομνηνού η οποία έγραψε την ιστορία του πατέρα της στο δίτομο έργο "Αλεξιάς" γράφει: "Ο Πορφύριος, που είχε λυσάξει εναντίον μας έχει αποδείξει πόσο άτοπες είναι οι φλύαρες δοξασίες των Μανιχαίων σε πολλές πραγματείες του, όπου αναλύει επιστημονικότατα το ζήτημα των δύο αρχών αν και η θεωρία του για το ενιαίο της θεότητας κατευθύνει αναγκαστικά τους αναγνώστες του στην πλατωνική θεωρία της μιας αρχής ή και στο "εν". Κι εμείς βέβαια πιστεύουμε σε μια θεότητα, η οποία όμως δεν συνίσταται σε ένα πρόσωπο".
(Βλέπε: Άννα Κομνηνή: 'Αλεξιάς", Μετάφραση: Σιδέρη Αλόης, Εκδόσεις: Άγρα, Τόμος Β΄, σελ.198).
20. Άννα Κομνηνή: ό.π., σελ.198.
21. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, τους Παυλικιανούς εγκατέστησε στη Φιλιππούπολη ο Κων/νος ο Ε΄. (Βλέπε: Κυριακίδη Σ.: "Τα βόρεια εθνολογικά όρια του ελληνισμού", Θεσ/νίκη 1946, "Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών", σελ.27 και σημείωση: 3η "Θεοφάνης", Εκδόσεις De Boor, σελ.429.
"Ο δε βασιλεύς Κων/νος, Σύρους τε και Αρμενίους, ους ήγαγεν από Θεοδοσιουπόλεως και Μελιτίνης εις την Θράκην μετώκισεν, εξ ων και επλατύνθη η αίρεσις των Παυλικιανών".
22. Γράφει σχετικά η Άννα Κομνηνή:
"Ο βασιλεύς είχε μεταβεί στη Φιλιππούπολη για τους λόγους που είπαμε. Επειδή όμως οι Κομάνοι δεν είχαν φτάσει ακόμα, επετέλεσεν καθ' οδόν ένα είδος πάρεργου, που ήταν πιο σημαντικό από το έργο: Έκανε τους Μανιχαίους ν' απαρνηθούν την πικρή τους θρησκεία, μεταγγίζοντάς τους το γλυκύ δόγμα. Απ' το πρωί ως το δειλινό κι ως το βράδυ ακόμα.....τους κρατούσε κοντά του διδάσκοντάς τους τη θρησκεία των ορθόδοξων και υποδεικνύοντας τα λάθη της δικής τους αίρεσης.....Πολλοί Μανιχαίοι πήγαιναν τότε στους ιερείς, για να εξομολογηθούν τις αμαρτίες τους χωρίς τον παραμικρό δισταγμό και να λάβουν τη χάρη του θείου βαπτίσματος, αλλά και πολλούς μπορούσες να δεις προσκολλημένους με επιμονή στη θρησκεία τους.....τον Κουλέοντα και τον Κούσινο και μαζί τους τον Φώλο, προστάτες της Μανιχαϊκής αιρέσεως.....φοβερά προσκολλημένους στην κακοδοξία τους, σκληροί σαν διαμάντια και υπερβολικά ικανοί να κατατεμαχίζουν τον θείο λόγο.....τους καλούσε καθημερινά κι έδινε μαζί τους την μάχη των επιχειρημάτων. Εκεί να δεις τότε διπλό αγώνα: Τον βασιλιά ν' αγωνίζεται μ' όλες του τις δυνάμεις για τη σωτηρία τους κι εκείνους να διαφιλονικούν τη λεγόμενη καθαρή νίκη. Να αντιστέκονται και οι τρεις.....κι αν κάποια αντίρρηση ξέφευγε απ' τον Κούσινο επιλαμβάνοταν ο Κουλέων κι όταν ο Κουλέων έφτανε σε αδιέξοδο πρόβαλλε άλλη ένσταση ο Φώλος". (Βλέπε: Άννα Κομνηνή: ό.π., σελ.200-201).
23. Για την ετυμολογία της λέξης "βογόμιλοι" υπάρχουν δύο εκδοχές: Η πρώτη δέχεται ότι προέρχεται από το βουλγαρικό bog milovi (κύριε ελέησον) ενώ η δεύτερη από το επίσης βουλγαρικό bog mile (Θεού φίλος - Θεόφιλος). Κατά την εκδοχή αυτή ο ιδρυτής του βογομιλισμού λεγόταν Βογόμιλος (Θεόφιλος).
(Βλέπε: Άννα Κομνηνή: ό.π., σελ.233, υποσημείωση 4).
24. Obolensky D.:"The Bogomils, A study in Balkan Neo-Manichaeism", σελ.: 3.
25. Obolensky D.: ό.π., σελ.198-199.
26. "Δύο δόγματα κάκιστα και φαυλότατα γνωστά στην εκκλησία από παλιά είχαν αναμειχθεί μεταξύ τους: Η ασέβεια θα έλεγε κανείς των Μανιχαίων την οποία έχουμε ονομάσει και αίρεση των Παυλικιανών και η αχρειότητα των Μασσαλιανών. Αυτό είναι το δόγμα των Βογομίλων: Ένα σύμφυρμα των Μασσαλιανών και των Μανιχαίων".
(Βλέπε: Άννα Κομνηνή: ό.π., σελ.233).
27. Obolensky D.: ό.π., σελ.229.
28. Obolensky D.: ό.π., σελ.196.
29. Πανεπιστήμιον Καίμπριτζ, "Ιστορία βυζαντινής αυτοκρατορίας", ό.π., Τόμος Α΄, σελ.179.
30. Ροδάκη Π.: "Ο γόρδιος δεσμός των εθνοτήτων", Αθήνα 1990, σελ.76.
31. Την ώρα της μύησης ενός νέου μέλους ο Γέροντας αφού διαβάζει κάποια περικοπή του Κορανίου προσθέτει και τα παρακάτω: "Θρησκεία σου θα είναι η του Ιμάμη Τζαφέρ. Διδάσκαλος που θα σου δείχνει τον αληθινό δρόμο ο Μωάμεθ. Οδηγός σου ο Αλής. Μην αποχωρίζεσαι απ' ότι έμαθες. Μην αλλάζεις πορεία. Αυτός που έρχεται σ' αυτόν τον δρόμο, δεν φεύγει ποτέ. Προστάτης σου ο Χατζή Μπεκτάς Βελή".
(Βλέπε: Μιρμίρογλου Β.: "Οι Δερβίσσαι", σελ.225).
32. Σκαλιέρη Γ.: "Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας", Αθήνα 1990, σελ.142-143.
33. Σκαλιέρη Γ.: ό.π., σελ.190.

34. Βλέπε παρακάτω: "Η απέλαση των εκατόν πενήντα"(yuz ellilikler), σημειώσεις, αίτηση με ημερομηνία 15-11-1931 του Κιρκάσιου Νταούτ Ζεκεριά.
35. Χαρακτηριστικό της δεινής θέσης στην οποίαν είχαν περιέλθει την εποχή εκείνη οι Κιρκάσιοι λόγω της ελληνικής στάσης είναι και η πιο κάτω αίτηση Κιρκάσιου αξιωματικού. Ωστόσο και η αίτηση, και το έγγραφο του υπουργείου στρατιωτικών (αριθμ. πρωτ.: 8712/24-6-1931), που ακολουθεί καταδεικνύουν την εθνική στάση των Κιρκασίων.

Προς
Το Σεβαστόν Υπουργείον των Εξωτερικών
ΕΝΤΑΥΘΑ

ΑΙΤΗΣΙΣ

Μεχμέτ Κιαζήμ,
Κιρκασίου
τέως λοχαγού
υπό του Τουρκικού Στρατού
Κάτ. Άνω Περιστερίου
Μονοκατοικία Αρ. 8

Λαμβάνω την τιμήν να φέρω εις γνώσιν Υμών ότι τυγχάνω ανέκαθεν λοχαγός του Τουρκικού Στρατού, κατά δε το 1920 υπηρέτουν υπό τας διαταγάς του ανεξάρτητου συγκροτήματος του την αρχηγίαν του Κιρκασίου Εδχέμ Μπέη, μεθ'ου ολόκληρος η δύναμις ημών διέρρευσεν προς τον Ελληνικόν Στρατόν εις ον παρεδόθημεν δυνάμει του γνωστού πρωτοκόλλου.

Από του 1921 μέχρι του 1923 υπηρέτησα εις την ενεργόν υπηρεσίαν του Ελληνικού Στρατού μέχρι της στιγμής της υπογραφής της συνθήκης της Λωζάννης, εν τη Μικρά Ασία και Θράκη, Θεσσαλονίκη, Χίω και τελευταίως εις την νησίδα Φούρνου, παράσχων πλείστας όσας υπηρεσίας. Εν τω μεταξύ δε τούτω και εν ονόματι της Ελληνικής υποθέσεως απώλεσα την τε περιουσίαν μου και τα υπάρχοντά μου ως και την οικογένειαν και τους συγγενείς μου και το μέλλον μου, υπό την ιδιότητα αξιωματικού προερχομένου εκ ξένου Κράτους. Μέχρι τινός ελάμβανον τον μισθόν μου εκ του προϋπολογισμού του Υπουργείου των Στρατιωτικών μετά των λοιπών συναδέλφων μου εκ του αυτού συγκροτήματος του Εδχέμ Μπέη, αλλά κατά το έτος 1928 και το επίδομα τούτο διεκόπη.
Λόγω της υπηρεσίας μου παρά τω ελληνικώ Στρατώ επί μεν τρία έτη εις την ενεργόν υπηρεσίαν επί δε εις την εφεδρικήν τοιαύτην, έπρεπε κατά τον Νόμον ή να τεθώ υπό σύνταξιν ή να μοι χορηγηθή αποζημίωσις και εφάπαξ.
Επανειλημμένως απετάνθην προς τε το Πολιτικόν Γραφείον και προς το Σ/κόν Υπ. των Στρατιωτικών ίνα περιφρουρήσω τα δικαιώματα, μη επιτυχώς όμως και συνεπώς μη δυνάμενος να συγκρατήσω την στρατιωτικήν μου αξιοπρέπειαν, ηναγκάσθην να καταφύγω εις χειρωνακτικά έργα και έκτοτε οτέ μεν νήστις οτέ δε πενόμενος διήλθον βίον άθλιον και αναξιοπρεπή.

Σας διαβεβαιώ, Κύριοι, και δια των μαρτυριών αυθεντικών προσωπικοτήτων, ότι μεταξύ των προς τον Ελληνικόν Στρατόν Υπηρεσιών μου υπάρχουσιν πλείσται όσαι περιστάσεις αξίας να αναγραφώσιν εις την ιστορίαν, και ότι μεταξύ των Κιρκασίων ο περισσότερον ζημιωθείς τυγχάνω εγώ ο υποφαινόμενος.
Αλλ' επαφίεμαι ταύτα εις τον χρόνον και περιορίζομαι εις τα κατωτέρω, επί των οποίων και παρακαλώ όπως ευαρεστούμενοι μεριμνήσητε.
Επί εννέα έτη ζω ως πρόσφυξ επί της Ελληνικής γης την οποίαν ηγαπήσαμεν εξ όλης της ψυχής μας μετά των συμπετριωτών προσφύγων της Μ. Ασίας, και επεθύμουν πάντοτε να παραμείνω επ' αυτής

Εν Αθήναις τη 18-4-1931

αλλ' η οικονομική ανεπάρκεια εις ην περιήλθον με αναγκάζει να εγκαταλείψω την ελληνικήν πατρίδα, και επί τούτω εζήτησα άδειαν εισόδου εις την Υπεριορδανίαν, όπου οι Κιρκάσιοι πλεονάζουν, ης και έτυχον αλλά δυστυχώς δεν έχω τα απαιτούμενα υλικά μέσα, δι' ο και καταφεύγω προς την ευγενή φροντίδα της Ελληνικής Κυβερνήσεως, ην και παρακαλώ, όπως μεριμνήση και μοι εξασφαλίση τα οδοιπορικά μου έξοδα μέχρι εκείσε, αναμείνω δε την ευκολίαν ταύτην, εξ ης πιθανόν να εξαρτηθή η περαιτέρω ευτυχής εξέλιξις της ζωής μου, ευγνωνονώ δε,

Διατελώ μετ' άκρου σεβασμού
Ο
ΑΙΤΩΝ
ΜΕΧΜΕΤ ΚΙΑΖΗΜ
ΚΙΡΚΑΣΙΟΣ ΛΟΧΑΓΟΣ

(Βλέπε: Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931 / Β΄ / 37 / ΙΙ / "Ανεπιθύμητοι")

.....

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΓΕΝ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ
ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 8712

ΠΡΟΣ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Γενικόν Διευθυντήν
Ενταύθα

Έχομεν την τιμήν να πληροφορήσωμεν Υμάς ότι, ο Κιρκάσιος Μεχμέτ Κιαζήμ Ισμαήλ Βέης υπηρετών ως υπασπιστής του Σώματος Ετέμ, και μετά την αυτομόλησιν του εν λόγω Σώματος κατά το 1920 εις τους ημετέρους, προσέφερε πολλαπλάς και σοβαράς εις το Ελληνικόν Στράτευμα Υπηρεσίας εις τας ενεργείας των περιοχών εις Πάνορμον, Γιανίν - Σουσουρλού και Μπίγας.

Αθήναι τη 24 Ιουνίου 1931
Ο
ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΑΧ. ΠΡΩΤΟΣΥΓΓΕΛΟΣ
Υποσ/γος.

(Βλέπε: Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931 / Β΄ / 37 / ΙΙ / "Ανεπιθύμητοι").

36. Στην αραβική, περσική και τουρκική, τις τρείς ευρύτερα διαδομένες στον κόσμο του Ισλάμ, γλώσσες, η λέξη "Σούφι" αντιστοιχεί κατά ένα τρόπο γενικό στην ελληνική λέξη "μυστικός". Μερικοί Ευρωπαίοι την ταυτίζουν με την ελληνική λέξη "σοφός" με την έννοια του Θεόσοφου. Ο Νέλντεκε πάλι υποστηρίζει ότι προήλθε από τη λέξη σουφ (μαλλί) και τούτο το δικαιολογεί με το ότι οι μουσουλμάνοι ασκητές, μιμούμενοι τους χριστιανούς ερημίτες φορούσαν ένα χοντρό μάλλινο ράσο, ένδειξη μετάνοιας και απάρνησης της ματαιοδοξίας του γήινου κόσμου. Ωστόσο και σήμερα η ακριβής προέλευση του όρου αμφισβητείται, γιατί ο Σουφισμός ως κάτι το σύνθετο δεν μπορεί να αποδοθεί με μια απλή και μονοσήμαντη έννοια. (Βλέπε: Nicholson R.: "The mystics of Islam", London 1970, σελ.4-6).
37. Μιρμίρογλου Β.: "Οι Δερβίσσαι", σελ.9.
38. Nicholson R.: "The mystics of Islam", London 1970, σελ.27.
39. Nicholson R.: ό.π., σελ.24.
40. Ιδρυτής του Μπεκτασισμού θεωρείται ο Χατζή Μπεκτάς Βελή, που γεννήθηκε στην πόλη Nisabur της επαρχίας Horasan της Περσίας. Έζησε κατά μία εκδοχή την περίοδο 1210-1270 και κατά μια άλλη την περίοδο 1247-1338.

Για περισσότερες βιογραφικές πληροφορίες γύρω από την προσωπικότητα του ιδρυτή του Μπεκτασικού τάγματος βλέπε: Fuat Bozkurt: "Aleviligin Toplumsal Boyutlari", Istanbul 1990, σελ.27-28, Ζεγκίνη Ε.: "Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη", Θεσ/νίκη 1988, σελ.22 κ.ε. και Μιρμίρογλου Β.: "Οι Δερβίσσαι", σελ.88 κ.ε.
41. Μιρμίρογλου Β.: "Οι Δερβίσσαι", σελ.90.
42. Επειδή ανάμεσα στα τάγματα των Μπεκτασήδων και αυτά των Γενιτσάρων υπήρχαν στενές διασυνδέσεις, υπήρξε εποχή που οι Μπεκτασήδες επαιξαν έναν αρκετά σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της Τουρκίας. Μετά τη διάλυση των ταγμάτων των Γενιτσάρων και τη δυσμένεια στην οποία περιέπεσαν οι Μπεκτασήδες, διαλύθηκε η κοινότητά τους και σήμερα

συναντώνται μόνο στα Βαλκάνια και την Αίγυπτο. (Βλέπε: Η. De Glasenapp: "Παγκό-σμιος Ιστορία των Θρησκειών", Μετάφραση: Ν. Βρετάκου, σελ.528).

43.Μιρμίρογλου Β.: ό.π., σελ.94.

44. Συγκρητισμός (συνάθροιση Κρητών για την αντιμετώπιση των πειρατών) είναι η ιδιότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται τα πράγματα όχι ως οργανωμένα, διαρθωμένα σύνολα ή ολότητες αλλά ως ανοργάνωτα ή αδιάρθρωτα και συγκεχυμένα αθροίσματα. Και η διαφορά ανάμεσα στο σύνολο και το άθροισμα είναι: "Μια στρατιωτική μονάδα, που κάνει παρέλαση αποτελεί ένα σύνολο (διαρθρωμένο, οργανωμένο) ενώ το πλήθος, που την παροκολουθεί είναι ένα άθροισμα (ανοργάνωτο, αδιάρθρωτο και συγκεχυμένο).
(Βλέπε: Τομασίδη Χ.: "Εισαγωγή στην ψυχολογία", Αθήνα 1982, σελ.231.

45. Για το διεθνιστικό χαρακτήρα του Μπεκτασισμού και τις επιδράσεις, που δέχτηκε από διάφορα θρησκευτικά και φιλοσοφικά ρεύματα βλέπε Ζεγκίνη Ε.: "Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη", Θεσ/νίκη 1988, σελ.44-49.

46. Για να προαχθεί κάποιος στο βαθμό του Δερβίση, έπρεπε να συμπληρώσει προηγουμένως χίλιες και μία ημέρες "μετάνοιας, εγκράτειας και προσευχής". Όλοι οι βαθμοί του Μπεκτασισμού είναι εφτά και κατανέμονται σε τρείς τάξεις:

Α' Κατώτερη τάξη.
Περιλαμβάνει: 1. Τους Ασσίκηδες (Ασσίκ)
2.Τους μνηστήρες (Ταλίπ)
3.Τους φίλους (Μουχίπ)
4.Τους Δερβίσηδες (φτωχούς)
Β' Ανώτερη τάξη.
Περιλαμβάνει: 5.Τους μπαμπάδες (πατέρες)
6.Τους χαλίφηδες (επισκόπους)
Γ' Ανώτατη τάξη.
Περιλαμβάνει: 7.Τους Ντεντέ - μπαμπάδες (πάππους)
8.Τους τσελεμπήδες (απόγονοι του χατζή Μπεκτάς Βελή).

(Βλέπε: Μιρμίρογλου Β.: ό.π., σελ.96 και 304).

47.Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.54-56.

48.Η. De Glasenapp:ό.π., σελ.526.

49. Το πρώτο μουσουλμανικό μοναστήρι (τεκκές) στη Θράκη πρέπει να ήταν του Δερβίση Ahi Yunus που κτίστηκε στην περιοχή των πηγών της Ανατολικής Θράκης με άδεια του Σουλεϊμάν, γυιού του Ορχάν, που έθεσε σε εφαρμογή την πολιτική αυτή αμέσως μετά την κατάληψη την Καλλίπολης.
(Βλέπε: Γεωργίου Β.: "Η σκιά της Άγκυρας πάνω στην ελληνική Θράκη", σελ.35).

50. Στο νομό Έβρου υπάρχουν: Ο τεκκές του Σεγίτ Αλή Σουλτάν της Ρούσσας, ο τεκκές Γκαζή Φερχάτ Μπαμπά του Διδυμοτείχου, ο τεκκές του Μικρού Δερείου, ο τεκκές Ιμπραχήμ Μπαμπά των Φερρών, ο τεκκές του Νεφέ Μπαμπά του Λουτρού κ.ά.

Το χωριό Ταύρη (40ο χιλιόμετρο εθνικής οδού Αλεξ/πολης - Σουφλίου) παλιότερα ονομάζονταν Τεκκές και τούτο γιατί στη θέση, που βρίσκεται σήμερα το ξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου υπήρχε τεκκές των Μπεκτασήδων.

Στο νομό Ροδόπης: Ο τεκκές Καρά Αχμέτ της Βέννας, ο τεκκές Πος-Πος της Κομοτινής, ο τεκκές Τασλίκ των Πετρωτών κ.ά.

Στο νομό Ξάνθης: Ο τεκκές Χασίπ Μπαμπά της Ξάνθης, ο τεκκές Καρατζά Αχμέτ Εχίνου, ο τεκκές της Ναζιρέ της Μύκης κ.ά.

(Βλέπε: Ζεγκίνη Ε.:ό.π., σελ.179-230).

51. Η. De Glasenapp:ό.π., σελ.527.

52. Η αφήγηση του Eflaki για την κηδεία του Μεβλανά Τζελαλιντίν-Ρουμή δείχνει τη μεγάλη επίδραση, που άσκησε ο ίδιος και το τάγμα των Μεβλεβί στους χριστιανούς, Εβραίους, Άραβες κλπ.

"Αφού έφεραν έξω το νεκρό σώμα.....όλοι άρχοντες και λαός έβγαλαν τις καλύπτρες από τα κεφάλια τους.....Μέλη διαφόρων κοινοτήτων και εθνών, χριστιανοί, Εβραίοι, Έλληνες, Άραβες, Τούρκοι κ.ά. παρευρίσκοντο στην κηδεία. Βάδιζαν με γυμνή κεφαλή κρατώντας ψηλά τα ιερά τους βιβλία.....Μεγάλη αναταραχή ξέσπασε κι ο απόηχος έφθασε στο Σουλτάνο. Κάλεσε τους αρχηγούς των μοναχών και τους ρώτησε τι σχέση είχαν εκείνοι, αφού αυτός ο θρησκευτικός ηγέτης ήταν των μουσουλμάνων. Κι εκείνοι απάντησαν: Βλέποντας τον (τον Ρουμή) κατανοήσαμε την αληθινή πίστη του Ιησού του Μωϋσή και όλων των προφητών.....Εάν εσείς οι μουσουλμάνοι λέγετε ο δάσκαλός μας είναι ο Μωάμεθ της εποχής του, παρόμοια εμείς τον αναγνωρίζουμε ως Μωϋσή και Ιησού των χρόνων μας".
(Βλέπε: Ιστορία του ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Τόμος Θ', σελ.324).

53. "Εγώ, (λέγει ο Μεβλανά), δεν είμαι χριστιανός, ούτε Ιουδαίος, ούτε Πέρσης, ούτε μουσουλμάνος δεν βρίσκομαι ούτε στην Ανατολή, ούτε στη Δύση. Παραμέρισα το δίλημμα και

είδα πως οι δύο κόσμοι είναι ένας".
(Βλέπε: Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.142).

54.Για βιογραφικά στοιχεία του Σεΐχη Μπεντρεττίν βλέπε: Ζεγκίνη Ε.:ό.π., σελ.132 και Fuat Bozkurt:ό.π., σελ34-37.

55.Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.145.

56. "Τιμάριο: Δημόσιες γαίες που ανήκαν στο κράτος και τις οποίες ο Σουλτάνος παραχωρούσε σε αξιωματούχους Σπαχήδες ή Γαζήδες.
Η μεταβίβαση ενός κτήματος μαζί με τους χριστιανούς χωρικούς, που δούλευαν εξασφάλιζαν στον τιμαριούχο σημαντικό εισόδημα και στο κράτος ιππικό. Σε αντιστάθμισμα δηλ. των εσόδων, ήταν υποχρεωμένος ο τιμαριούχος να παρέχει ένα σώμα γυμνασμένων ιππέων. Στην αρχή ο θεσμός των τιμαρίων δεν ήταν κληρονομικός, αργότερα όμως οι εκτάσεις μεταβιβάζονταν στους κληρονόμους του τιμαριούχου. Οι γεωργοί της βαλκανικής έγιναν κολλήγοι και δουλοπάροικοι των τιμαριούχων".
(Βλέπε: Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: "Οι βαλκανικοί λαοί", Θεσ/νίκη 1991, σελ.42).

57.Ιστορία του ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Τόμος Θ΄, σελ.323.

58.Μιρμίρογλου Β.: ό.π., σελ.24.

59. Στο Μπεκτασικό τεκκέ του Καρατζά Αχμέτ, στα Σκόπια, συγκεντρωνόταν κάθε χρόνο, πολλοί χριστιανοί για να προσκυνήσουν τη μνήμη του μεγαλομάρτυρα Γεωργίου του Τροπαιοφόρου. Επίσης την ιερή μονή του Ναούμ, στη λίμνη της Αχρίδας, επισκέπτονταν πολλοί Μπεκτασήδες για να προσκυνήσουν τον Μπεκτασικό άγιο Σαρή Σαλτήκ.
(Βλέπε: Μιρμίρογλου Β.: ό.π., σελ.195).

60.Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.142-143.

61. "Θρηίκων δε έθνος μέγιστόν εστι μετά γε Ινδούς πάντων ανθρώπων".
(Ηροδότου Ιστορία, βιβλίο V κεφ.3).

62."Το ζην από πολέμου και ληιστύος κάλλιστον". (Ηρόδοτος, V, 6).

63.Ροδάκη Π.: "Οι Θράκες μουσουλμάνοι", Αθήνα 1991, σελ.19-21.

64.Vernant J.: "Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα", Μετάφραση:Στ. Γεωργούδη, σελ.365, σημ.44.

65. "Πόλεις των Κικόνων Ξάνθεια, Μαρώνεια και Ίσμαρος. Εδώ είναι αι θασίων κεφαλαί. Υπεράνω του μέρους τούτου της ακτής κατοικούσαν οι Σαπαίοι".
(Στράβων Ζ΄, επιτομαί 44).

66. "Θρακικοί δε λαοί δια της χώρας των οποίων επερνούσε (ο Ξέρξης) ήταν οι εξής: Οι Παίτοι, οι Κίκονες, οι Βίστονες, οι Σαπαίοι, οι Δερβαίοι, οι Ηδωνοί και οι Σάτραι".

67.Θουκυδίδου Ιστορία, βιβλίο Β΄, 97.

68.Βλέπε: Ησιόδου: "Έργα και ημέραι", 507, Εκδόσεις: Ι.Ζαχαροπούλου, Αθήνα 1939, σελ.45.
"Και τον μήνα τον Ληναιώνα.....να τον φυλάγεσαι εσύ καθώς.....σαν φυσήξει ο βοριάς που περνώντας μέσ' από τη Θράκη την αλογοτρόφα....."

69.Θουκυδίδου Β΄, 29.

70.Θουκυδίδου Ιστορία, βιβλίο Β΄, 96.
"Παρεκάλει δε (ο Σιτάλκης, βασιλιάς των Οδρυσών) και των ορεινών Θρακών πολλούς των αυτονόμων και μαχαιροφόρων, οί Δίοι καλούνται, την Ροδόπην οι πλείστοι οικούντες....".

71. "Σάτραι δε ουδενός υπ ανθρώπων υπήκοοι εγένοντο, όσο ημείς ίδμεν, αλλά διατελεύσι το μέχρι εμεύ αιεί εόντες ελεύθεροι μούνοι Θρηίκων οικέουσι τε γαρ όρεα υψηλά, ίδησίτε παντοίησι και χιόνι συνηρεφέα, και εισί τα πολέμια άκροι, ουτοι οί του Διονύσου το μαντήιόν εισι εκτημένοι". (Ηρόδοτος VII, 111).

72. "Πάντα μεν ουν ταύτα ληστρικώτατα έθνη Βέσοι δε οίπερ το πλέον του όρους νέμονται του Αίμου και υπό των ληστών λησταί προσαγορεύονται καλυβίται τινες και λυπρόβιοι..." (Στράβων Ζ, κεφ. V, 12).

73. "Ο δε Κλέων ενώ έπλεε προς την Αμφίπολη.....έστειλε πρέσβεις και προς τον Πολλήν τον βασιλέα των Οδομάντων στη Θράκη για να του φέρει, όσο το δυνατόν περισσότερους μισθοφόρους Θράκες".
(Βλέπε: Θουκυδίδου Ιστορία, βιβλίο Ε΄, 6, Μετάφραση: Φ.Παππά).

74.Θουκυδίδου Ιστορία, βιβλίο Ε΄, 6.
".....Άμα δε και παρεσκευάζετο (ο Βρασίδας) Θράκας τε μισθωτούς πεντακοσίους και χιλίους και τους Ηδώνας πάντας παρακαλών, πελταστάς και ιππέας".

75. Οι απόψεις, που αναφέρονται σε μερικές μελέτες σχετικές με τους Πομάκους, ότι οι Αγριάνες ταυτίζονται με τους Αγραίους ή ότι στην αρχαιότητα οι Αγριάνες ήταν γνωστοί, ως Αγρίαι, Αγράϊοι και Αγριείς, σε συνάρτηση με το γεγονός ότι οι συγγραφείς των παραπάνων παραπέμπουν στο Θουκυδίδη, έχουμε τη γνώμη, ότι είναι λαθεμένες και αδικούν τον αρχαίο ιστορικό, που με τη γνωστή του ακρίβεια μας εξιστορεί τα γεγονότα.
Και βέβαια, κάνει λόγο ο Θουκυδίδης για τους Αγραίους αλλά είναι σαφές, ότι πρόκειται για άλλο λαό που κατοικεί στη χώρα των Αγραίων (βιβλίο Γ, κεφ. 106).

Οι Αγραίοι είχαν βασιλιά τον Σαλύνθιο, ήταν σύμμαχοι των Πελοποννησίων και η χώρα τους η Αγραΐδα βρίσκονταν κοντά στη σημερινή Αιτωλοακαρνανία.

"Οι δε Ακαρνάνες.....και εις διακοσίους με τινας αυτών (των Πελοποννησίων) απέκτειναν. Οι δ' άλλοι διέφυγον εις την Αγραΐδα, όμορον ούσαν και Σαλύνθιος αυτούς ο βασιλεύς των Αγραίων, φίλος ων, υπεδέξατο". (Βιβλίο Γ, κεφ. ΙΙΙ). Επίσης, ".....και εν τη Αγραία της Αιτωλίας Εφύρα κώμη...." (Στράβων, βιβλίο Η, κεφ. Ι, 5).

Όσο για τις άλλες ονομασίες των Αγριάνων (Αγρίαι, Αγράϊοι και Αγριείς) δε νομίζουμε να ευσταθούν αφού και ο Θουκυδίδης (βιβλίο Β, 96) αλλά και ο Στράβων και ο Αρριανός κάνουν λόγο μόνο για Αγριάνες.

76. Αρριανού: "Αλεξάνδρου Ανάβασις", Βιβλίο Α΄, κεφ.V, 2.
"Λάγγαρος δε ο των Αγριάνων βασιλεύς.....παρήν αυτώ (τω Αλεξάνδρω) μετά των υπασπιστών, όσους τε καλλίστους και ευοπλοτάτους αμφ' αυτόν είχε". Επίσης "Αυταριάται μεν ουν το μέγιστον και άριστον των Ιλλυρίων έθνος υπήρξεν". (Στράβων, Ζ, V, 11).

77. Αρριανού: "Αλεξάνδρου Ανάβασις", Βιβλίο Α΄, κεφ.V, 4.
"Λάγγαρος δε τα τε άλλα ετιμήθη μεγάλως προς Αλεξάνδρου και δώρα έλαβεν όσα μέγιστα παρά βασιλεί τω Μακεδόνων νομίζεται και την αδελφήν την Αλεξάνδρου Κύναν και ταύτην ωμολόγησε δώσειν αυτώ Πέλλαν αφικομένω Αλέξανδρος. Αλλά Λάγγαρος μεν επανελθών οίκαδε νόσω ετελεύτησεν".

78. "Ως δε καιρόν είδεν Αλέξανδρος εις επίθεσιν, ου προσμείνας ομού γενέσθαι πάντας αφήκε τους τοξότας και τους Αγριάνας. Οι δε απροσδόκητοί τε επιπεσόντες....τους μεν κατέκτειναν". "Τη δε υστεραία, αναλαβών των πεζών τους λοιπούς και τους τοξότας και τους Αγριάνας και τους Θράκας ιππέας.....επί Μιλήτου εστέλλετο".
(Βλέπε: Αρριανού: "Αλεξάνδρου Ανάβασις", Βιβλίο Α΄, κεφ.VI, 10 και κεφ.XVIII, 3, αντίστοιχα).

79. Η στρατολογία για τη φύλαξη μεθοριακών περιοχών αντιμετωπίζονταν συνήθως με την παραχώρηση εδαφών "πρόνοιες", σε αντάλαγμα έμμεσων ή άμεσων στρατιωτικών υπηρεσιών. (Βλέπε: "Ιστορία βυζαντινής αυτοκρατορίας", Πανεπιστήμιον Καίμπριτζ, Μετάφραση: Ντουντού Σαούλ, σελ.115).

80. Μαγκριώτη Γ.: "Πομάκοι ή Ροδοπαίοι", Αθήνα 1990, σελ.11.

81. Ηροδότου Ιστορία VII, 110.

82. Οι Πετσενέγκοι, ήταν λαός τουρκικής καταγωγής που, αρχικά, κατοικούσε ανάμεσα στα Ουράλια και τον Βόλγα. Στα μέσα του 11ου αιώνα κατέβηκαν στο χώρο μεταξύ του Δούναβη και του όρους Αίμου με στόχο τη Θράκη. Ο Αλέξιος όμως αφού προσεταιρίστηκε τους Κομάνους (συμμάχους των Πετσενέγκων) συνέτριψε αυτούς (29 Απριλίου 1091) στο Λεβούνιο όρος και τους απομάκρυνε προς το βορρά.
(Βλέπε: Ιστορία του ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Τόμος Η΄, σελ.79 και "Ιστορία βυζαντινής αυτοκρατορίας", Πανεπιστήμιον Καίμπριτζ, Μετάφραση: Ντουντού Σαούλ, Τόμος Α΄, σελ.115).

83. Οι Κομάνοι προέρχονταν από τη βόρεια Κίνα και εμφανίστηκαν στα Βαλκάνια το 916. Το 1087 ίδρυσαν με τους Πετσενέγκους ομοσπονδιακή ένωση: "Kuman-Pecenek-Federatik-Biglisi". Κράτησε όμως μόνο τέσσερα χρόνια μέχρι το 1091. Αφού νικήθηκαν από τους Βυζαντινούς το 1095 σε μάχη που δόθηκε μεταξύ Αγχιάλου και Αδριανουπόλεως διασκορπίστηκαν στο χώρο, όπου οι σημερινές χώρες της Ρουμανίας και της Ουγγαρίας.
(Βλέπε: Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", Istanbul 1967, σελ.2-3).

84. Χαραλαμπίδη Α.: "Οι Πομάκοι της Ροδόπης", Ανάτυπο, Θρακική επετηρίδα, Τόμος ΣΤ΄, Κομοτινή 1985-1986, σελ.90.

85. Βλέπε:
1. Aydinli Ahmet: "Bati Trakya", I. stanbul 1971, σελ.32-36.
2. Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", Istanbul 1967, σελ.2-3.
3. Λιάπη Α.: "Οι Πομάκοι μέσα στο χρόνο", Θρακική επετηρίδα, Τόμος Δ΄, Κομοτινή 1983, σελ.9.

86. Ξηροτύρη Ν.: "Αγριάνες και Πομάκοι", Β΄ Συμπόσιο Λαογραφίας του βορειοελλαδικού χώρου, Κομοτινή 1975, σελ.9.

87. Μαγκριώτη Γ.: "Πομάκοι ή Ροδοπαίοι", Αθήνα 1990, σελ.35.

88. Βλέπε: Παπαχριστοδούλου Π.: "Οι Πομάκοι", Αρχείο θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήναι 1948, σελ.7 και Λιάπη Α.: ό.π., σελ.10.

89. Παναγιωτίδη Ν.: "Οι Πομάκοι και η γλώσσα τους", Περιοδικό: "Το σχολείο και το σπίτι", Αθήνα 1991, Τεύχος 8, σελ.354.

90. Στις περιπτώσεις αυτές ο "τίτλος" προσάπτεται ερήμην του "αποδέκτη" του, και ούτε είναι απαραίτητη η δική του συναίνεση για την καθιέρωση και διάδοσή του.

Επομένως δεν είναι καθόλου παράλογο (Ξηροτύρης Ν.:ό.π., σελ.336) "πως ένας τόσο υποτιμητικός χαρακτηρισμός έγινε αποδεκτός" από τους Πομάκους, για τον απλούστατο λόγο, ότι δεν έγινε ποτέ αποδεκτός. Άλλωστε και οι σημερινοί ακόμη Πομάκοι με τη στάση τους και τη συμπεριφορά τους δείχνουν, ότι το φυλετικό τους όνομα δεν τους "περιποιεί και ιδιαιτέραν

τιμήν", γι' αυτό και αισθάνονται περισσότερο "βολεμένοι" κάτω από τον ευρύτερο χαρακτηρισμό του μουσουλμάνου παρά του Πομάκου.

91. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.53.
92. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: "Οι βαλκανικοί λαοί", Θεσ/νίκη 1991, σελ.42-43.
93. Βακαλόπουλου Κ.: "Ιστορία του βόρειου ελληνισμού", Θράκη, Θεσ/νίκη 1990, σελ.70.
94. Ροδάκη Π.: "Οι Θράκες μουσουλμάνοι", Αθήνα 1991, σελ.181-182.
95. Οι Ακιντζή ήταν ομάδες, που με τα σημερινά δεδομένα θα λέγαμε, ότι πωλούσαν προστασία. Φυσικά το πρόβλημα της προστασίας των πολιτών όχι μόνο δεν το έλυναν αλλ' επιπλέον το επέτειναν αφού, όπως συμβαίνει σε παρόμοιες περιπτώσεις, ανέκυπτε και πρόβλημα προστασίας από τους προστάτες.

"Καθένας από τους Ακιντζή είχε δύο άλογα, ένα στο οποίο ίππευε και ένα στο οποίο φόρτωνε τα λάφυρα. Τέτοιες επιδρομές γινόταν πάρα πολλές στο χώρο της Μικράς Ασίας και της Θράκης".

(Βλέπε: Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.123).

96. Σαρρή Ν.: ό.π., σελ.124.
97. Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι οι εξισλαμισμοί συνδέονταν με την παροχή μεγάλων προνομίων: Απαλλαγή από βαρείς φόρους, δικαίωμα οπλοφορίας, κοινωνική άνοδο, κλπ. και καθώς οι αγρότες της Βαλκανικής την εποχή εκείνη είχαν μεταβληθεί σε κολλήγους και δουλοπάροικους των τιμαριούχων όλ' αυτά αποτελούσαν σοβαρό κίνητρο για αλλαξοπιστία.

Ομαδικοί εξισλαμισμοί εκτός από τη Θράκη έγιναν και στην Μακεδονία (18ο αιώνα) καθώς και στην Ήπειρο (1760).

(Βλέπε: Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: ό.π., σελ.34 κ.έ.).

98. Μυρτίλου Αποστολίδη: "Η δια των αιώνων εθνική φυσιογνωμία της Θράκης", Αρχείο θρακικού θησαυρού, Τόμος Η΄, σελ.121.
99. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, που υποστηρίχτηκε από τους Βούλγαρους και διδάσκεται στα σχολεία (Ιστορία Δ΄Δημοτικού) ο εξισλαμισμός των Πομάκων έγινε κάτω από την απειλή του θανάτου την περίοδο, που μεγάλος βεζύρης ήταν ο Μεχμέτ Κιουπρουλού. Κάλεσε, λένε, ο βεζύρης τους πρόκριτους των Πομάκων το 1656 και τους απηύθυνε βαρύτατες κατηγορίες, ότι επαναστατούν και προξενούν μεγάλες ανωμαλίες σ' ολόκληρη την περιοχή, γι' αυτό δεν υπήρχε άλλη λύση εκτός απ' τον αφανισμό ή τον εξισλαμισμό τους. Έτσι οι Πομάκοι αναγκάσθηκαν να αλλαξοπιστήσουν.

(Βλέπε: Ροδάκη Π.: ό.π., σελ.184).

100. Λιάπη Α.: ό.π., σελ.11.
101. Παπαχριστοδούλου Π.: ό.π., σελ.13.
102. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.61.
103. Λιάπη Α.: ό.π., σελ.12.
104. Η υποχρέωση που απορρέει για την ελληνική πολιτεία από το άρθρο 40 σε συνδυασμό με το άρθρο 45 της συνθήκης της Λωζάννης είναι να αναγνωρίσει στους Πομάκους, αφού αποτελούν μουσουλμανική μειονότητα "το δικαίωμα να συνιστώσι.....σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, μετά του δικαιώματος να ποιώνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των....." Η γλώσσα όμως (μητρική) των Πομάκων είναι η πομάκικη και αυτή κατά παράβαση της συνθήκης της Λωζάννης δεν διδάσκεται.

(Βλέπε: Κείμενο συνθήκης της Λωζάννης άρθρα 40, 45).

105. Παναγιωτίδη Ν.: "Η εθνοφυλετική προέλευση των Πομάκων", Περιοδικό: "Τα Εκπαιδευτικά", Τεύχος: 22-23, σελ.118.
106. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: "Οδηγίες για τη διδασκαλία της Γραμματικής στις τάξεις Ε΄και ΣΤ΄", σελ.9.
107. Πόρποδα Κ.: "Εισαγωγή στην ψυχολογία της γλώσσας", σελ.42.
108. Φραγκουδάκη Άννα: "Γλώσσα και ιδεολογία", Αθήνα 1987, σελ.132.
109. Σε κάθε λόγο, λένε οι γλωσσολόγοι, δεν υπάρχει ένα υποκείμενο-ομιλητής, αλλά το δυαδικό υποκείμενο "ομιλητής-ακροατής". Για να υπάρξει λόγος δεν αρκεί μόνο το "εγώ" αλλ' απαιτείται και το "εσύ". Ο λόγος έχει ανάγκη από δύο πόλους, ένα πρώτο πρόσωπο, τον πομπό κι ένα δεύτερο πρόσωπο το δέκτη. Είναι σαν το μαγνητικό πεδίο με τους δύο πόλους, όπου ο ένας αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη του άλλου και οι δυο μαζί για την ύπαρξη του μαγνητικού πεδίου.

(Βλέπε: Φραγκουδάκη Άννα: "Γλώσσα και ιδεολογία", Αθήνα 1987, σελ.17).

110. Μόνο με την έννοια αυτή "ταυτίζονται τα όρια του κόσμου μας με τα όρια της γλώσσας μας". "The limits of my language mean the limits of my world".

(Βλέπε: Μπαμπινιώτη Γ.: "Θεωρητική γλωσσολογία", Αθήνα 1986, σελ.35).

111. Λιάπη Α.: "Οι Πομάκοι μέσα στο χρόνο", Θρακική επετηρίδα, Τόμος Δ΄, Κομοτινή 1983, σελ.8.

112.Ξηροτύρη Ν.: "Αγριάνες και Πομάκοι", Β΄ Συμπόσιο Λαογραφίας του βορειοελλαδικού χώρου, Κομοτινή 1975, σελ.336.

113.Παπαχριστοδούλου Π.: "Οι Πομάκοι", Αρχείο θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήναι 1948, σελ.4.

114. Το Σεπτέμβριο του 1875 στην περιοχή μας Στάρα Ζαγόρα εκδηλώθηκε εξέγερση των Βουλγάρων εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας υπό την καθοδήγηση του Μπότεφ και Σταμπούλωφ. Η εξέγερση όμως καταπνίγηκε από τον τουρκικό στρατό γιατί δεν υπήρξε συντονισμός των επαναστατών.

Τον Απρίλιο του 1876 ξέσπασε και νέα επανάσταση που ξεκίνησε από τις κωμοπόλεις Παναγιούριστε και Κοπρίβστινα και μεταδόθηκε στην επαρχία Τιρνόβου και στη Ροδόπη με πρωτοστάτες τους κατοίκους του χωριού Μπατάκ. Κι αυτήν την φορά όμως η εξέγερση καταπνίγηκε στο αίμα από τον Σουλτάνο με την σύμπραξη των Πομάκων της Ροδόπης.

Ο Χρήστος Μπότεφ η ψυχή του επαναστατικού κινήματος σκοτώθηκε και οι Τούρκοι κατά το στάδιο της καταστολής διέπραξαν πολλές θηριωδίες: 30.000 άνδρες και γυναικόπαιδα σφαγιάσθηκαν, 80 χωριά, ανάμεσα τους και το Παναγιούριστε, κάηκαν και 2.000 λεηλατήθηκαν. Στο χωριό Μπατάκ από τους 7.000 κατοίκους οι 5.000 σκοτώθηκαν από τους Τούρκους. (Βλέπε: Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: "Οι βαλκανικοί λαοί", Θεσ/νίκη 1991, σελ.228).

115. Οι σφαγές και οι λεηλασίες αυτές στάθηκαν η αιτία ο Άγγλος πολιτικός, αρχηγός των φιλελευθέρων, που διαφωνούσε με τη φιλοτουρκική πολιτική του πρωθυπουργού Ντισραέλι να γράψει το πολύκροτο βιβλίο του "The Bulgarian horrors on the question of the East".

116. Πρόκειται για κίνημα καθαρά των Πομάκων, που εκδηλώθηκε στις 8-3-1878 και το οποίο αργότερα Τούρκοι συγγραφείς οικειοποιήθηκαν και το παρουσίασαν ως προσπάθεια των Τούρκων Δυτικής θράκης για ανεξάρτητη Δημοκρατία στο χώρο της Δυτικής Θράκης. (Βλέπε: Batibey Kemal: "Bati Trakya Turk devleti", Istanbul 1979, σελ.129-130 και Makambi B.: "Tarihi olayalar Bati Trakya kronolojisi", Περιοδικό "Bati Trakya", Έτος 1984, Τεύχος 17, σελ.32).

Μια δεύτερη παρατήρηση για την αυτόνομη δημοκρατία των Πομάκων έχει σχέση με τη διάρκεια του βίου της. Πολλοί ερευνητές διατυπώνουν την άποψη, ότι αυτή επέζησε έως το 1885, έτος που προσαρτήθηκε η Ανατολική Ρουμελία στο βουλγαρικό κράτος. Προσωπική μας άποψη είναι, ότι ο βίος της δημοκρατίας αυτής δεν ήταν μεγαλύτερος από τη διάρκεια 5-6 μηνών, και τούτο γιατί δεν είχε νόημα να διατηρηθεί περισσότερο.

Είναι γνωστό, ότι με την υπογραφή των προκαταρκτικών όρων της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (19-2 / 3-3-1878) ιδρύονταν η μεγάλη βουλγαρική ηγεμονία, που έφθανε μέχρι το Αιγαίο. Ήταν λογικό λοιπόν οι Πομάκοι να αντιδράσουν και να επαναστατήσουν φοβούμενοι τα αντίποινα από τους Βούλγαρους λόγω των γεγονότων του 1876. Όμως με την αναθεώρηση των προκαταρκτικών όρων της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου και τη χάραξη οριστικής λύσης για τα βαλκανικά ζητήματα στο συνέδριο του Βερολίνου (1 - 13 Ιουλίου 1878) τα όρια της Βουλγαρίας θα εκτείνονταν βόρεια του Αίμου, η Ανατολική και Δυτική Θράκη καθώς και η Μακεδονία ολόκληρη παρέμειναν στην Οθωμανική κυριαρχία, ενώ νότια της βουλγαρικής ηγεμονίας σχηματίστηκε μια αυτόνομη επαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (βλέπε: Βακαλόπουλου Κ.: "Ιστορία του βόρειου ελληνισμού", Θράκη, Θεσ/νίκη 1990, σελ.189-190) με το όνομα "Ανατολική Ρουμελία".

Κατά συνέπεια παρουσιάζονται κάποιες δυσκολίες για να δικαιολογήσει και να εξηγήσει κανείς την ύπαρξη της αυτόνομης δημοκρατίας των Πομάκων μετά το συνέδριο του Βερολίνου (Ιούλιος 1878).

117.Βακαλόπουλου Κ.: ό.π., σελ.184.

118. Οι εκπρόσωποι των Πομάκων Χαμδή Χουσεΐν Βέης, πρώην βουλευτής του ελληνικού κοινοβουλίου και ο Χακή Σουλεϊμάν Βέης γαιοκτήμονας στη Βουλγαρία, πήγαν στην πρωτεύουσα των Ηνωμένων Πολιτειών για να υποστηρίξουν την ένωσή τους με την Ελλάδα. Χαρακτηριστικά είναι τα διάφορα σχετικά αποσπάσματα του τύπου της εποχής εκείνης:

"Από την Ουασιγκτώνα ανηγγέλθη ότι αντιπρόσωποι μιας φυλής, ήτις ιστορείται από της προ του Μεγάλου Αλεξάνδρου εποχής έφθασεν εις την πρωτεύουσαν, ίνα επιδιώξουν την ελευθερία ημίσεως και πλέον εκατομμυρίου Πομάκων. Οι αντιπρόσωποι ούτοι ομιλούν περί των Πομάκων ως περί ενός λαού, όστις δια των αιώνων κατώκει εις τας υπωρείας της Ροδόπης, μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας".

Επίσης "Το παρελθόν Σάββατο εις Πενσυλβάνια HOTEL έλαβεν χώραν συνέντευξις προς αντιπροσώπους του αμερικανικού και ελληνικού τύπου εκ μέρους των κ.κ. Χαμδή Χουσεΐν Βέη, πρώην βουλευτή Ροδόπης, Χακή Σουλεϊμάν Βέη, αποτελούντων την αντιπροσωπείαν των Πομάκων της Θράκης.

Οι Πομάκοι εξέθεσαν προς τον τύπον τας απόψεις των και τα δίκαιά των, ζητούντες την ένωσή των με την Ελλάδα. Εξέθεσαν πάντα όσα υφίστανται οι συμπατριώται των υπό τον βάρβαρον βουλγαρικόν ζυγόν. Εζήτησαν δε όπως διενεργηθή δημοψήφισμα υπό τον έλεγχο

των Ηνωμένων Εθνών προς διαπίστωσιν της θελήσεως των Πομάκων, η οποία είναι η ένωσίς των με την Ελλάδα. Επίσης δε όπως, δι' ανακριτικής επιτροπής, εξακριβωθώσιν αι συνθήκαι υπό τας οποίας διαβιούσιν ούτοι".

Τέλος ο διευθυντής του ραδιοφωνικού σταθμού της αμερικανικής πρωτεύουσας "WOL" κ. Albert K. Varner, σε ραδιοφωνική εκπομπή σχετική με την αποστολή των αντιπροσώπων των Πομάκων και τις δηλώσεις τους είπε: "Εν ακόμη πρόβλημα μειονότητας παρουσιάσθη σήμερον εις Ουάσιγκτων εν τω προσώπω των Πομάκων, οι οποίοι είναι αρχαία ελληνική φυλή, ιστορουμένη από της προ του Μεγάλου Αλεξάνδρου εποχής. Οι Πομάκοι είναι μουσουλμανικός λαός κατοικών εις τα όρη της Ροδόπης. Οι Πομάκοι ποιούνται νυν έκκλησιν προς το Συμβούλιον Ασφαλείας και προς το αμερικανικόν επί των εξωτερικών υπουργείον και ζητούν την διενέργειαν δημοψηφίσματος, ίνα απελευθερωθούν εκ της Βουλγαρίας και απολαύσουν την ελευθερίαν την οποίαν απολαμβάνουν οι Πομάκοι της Ελλάδος.

Οι Πομάκοι υποχρεούνται να εκβουλγαρίζουν τα ονόματά των και οσάκις εις Πομάκος ονομάζεται Χακή Σουλεϊμάν Βέης, επί παραδείγματι, και διατάσσεται να μετονομασθή Βόρις, είναι φυσικό να ανθίσταται.

Πρόκειται όθεν περί καταστάσεως την οποίαν πρέπει να εμπιστευθούν οι ενδιαφερόμενοι εις την συνείδησιν των Ηνωμένων Εθνών. Ουχ ήττον η πολιτική τυρανία δεν είναι ολιγώτερον οδυνηρά, μόνον και μόνον διότι αφορά ένα μικρόν λαόν".

(Βλέπε: Παπαχριστοδούλου Π.: "Οι Πομάκοι", Αρχείο θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήναι 1948, σελ.21-23).

119.Ξηροτύρη Ν.: ό.π., σελ.337.

120. Το όνομα "Αχριάν μπουνάρ" μπορεί να δόθηκε και από Πομάκους εκβουλγαρισμένους, γλωσσικά, βέβαια, αλλά προερχόμενους από διαφορετικό θρακικό φύλο.Όμως αυτό δεν αλλάζει τίποτα. Άλλωστε και σήμερα ακόμη υπάρχουν μεμονωμόνες ομάδες Πομάκων, που ζούν στις ορεινές περιοχές του Δερείου και τους οποίους η πλειοψηφία των Πομάκων, που ζεί στα χωριά της περιοχής αποκαλούν "Αχριάν".

121. Για την ανάγκη επιστημονικής έρευνας και τεκμηρίωσης αναφορικά με την εθνοφυλετική καταγωγή των μουσουλμάνων της Θράκης σχετική είναι η συζήτηση, που προκλήθηκε στη Βουλή με αφορμή επερώτηση των βουλευτών:Βιργινίας Τσουδερού και Γιάννη Παπαδόπουλου για τη μειονότητα: (Ι.Παπαδόπουλος: Δεν έχουμε συστήσει επιστημονικές επιτροπές, οι οποίες θα μελετήσουν τις διαφορές, που υπάρχουν μεταξύ Πομάκων, Τούρκων και Αθίγγανων, που παρά πολλές φορές συλλήβδην όλους μαζί τους μουσουλμάνους τους θεωρούν σαν ένα πράγμα, ενώ είναι κάτι, βασικά, διάφορο.

.....Δεν έχουμε κανένα συγκεκριμένο επιστημοκρατικό όργανο, το οποίο θα μελετήσει επιστημονικά, κοινωνικά, οικονομικά, εθνογραφικά όλο αυτό το πρόβλημα και θα δώσει λύσεις, τις οποίες με σύστημα θα εφαρμόσουμε.....Διότι, κατέληξε, αυτή τη στιγμή οι Τούρκοι κάνουν τον προστάτη και των Πομάκων και των Αθίγγανων).

(Βλέπε: Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Α΄, Σύνοδος Γ΄, Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις: ΝΒ΄-Π / 10 Ιανουαρίου 1977 - 16 Φεβρουαρίου 1977).

122. Στερητικό άλφα και το ρήμα θιγγάνω, θίγω. Από τους Βυζαντινούς ονομάζονταν και Άστατοι λόγω της ευκολίας με την οποία άλλαζαν θρησκευτικές πεποιθήσεις αλλά και γιατί αναγκάζονταν να μετακινούνται συνεχώς, επειδή ασκούσαν εποχικές επαγγελματικές δραστηριότητες.

(Βλέπε: Σκαλιέρη Γ.: "Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας", Αθήνα 1990, σελ.161).

123.Soulis George: "The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late middle Ages.15", 1961, Harvard University.

124.Λιθοξόου Δ.: "Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα", σελ.87.

125.Σιναπίδη Β.: "Προσφορά στην έρευνα για τη φυλετική προέλευση των Κατσιβέλων Διδυμοτείχου Θράκης", Αρχείον θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήναι 1955, σελ.316.

Πρώτος ο Ούγγρος Stephan Valyi, στα τέλη του 18ου αιώνα αμφισβήτησε το μύθο της αιγυπτιακής καταγωγής των Τσιγγάνων. (Βλέπε:Λιθοξόου Δ.: ό.π., σελ.89).

126.Ντούσα Δ.: "Οι φυλετικές διακρίσεις στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων", Περιοδικό: Επιστημονικό Βήμα του δασκάλου, 1991, Τεύχος 3ο.

127. Υπάρχουν μαρτυρίες πολλών κατοίκων του Έβρου ότι 100 - 200 περίπου οικογένειες χριστιανών Αθίγγανων βρίσκονταν μόνιμα εγκατεστημένες στο κάστρο του Διδυμοτείχου πριν ακόμη από την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης. Επίσης πρόσφυγες από το Λουλέ - Μπουργκάζ της Ανατολικής Θράκης διηγούνται ότι μαζί τους το 1922 πέρασαν τον ποταμό Έβρο και 500 περίπου χριστιανοί Αθίγγανοι. (Βλέπε: Συναπίδη Β.: ό.π., σελ.310-313).

128.Συναπίδη Β.: ό.π., σελ.290.

129. Τούτο ανακοινώθηκε από τον Ζεγκίνη Ε. στο συνέδριο του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (Ι.Μ.Χ.Α.) που πραγματοποιήθηκε στην Αλεξανδρούπολη, 20 - 21 Σεπτεμβρίου 1991, και του οποίου τα πρακτικά δεν εκδόθηκαν ακόμη.

130.Βακαλόπουλου Κ.: "Ιστορία του βόρειου ελληνισμού", Θράκη, Θεσ/νίκη 1990, σελ.519.

131.Ζεγκίνη Ε.: "Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη", Θεσ/νίκη 1988, σελ.208.

132. Από Γενικό Διοικητή Θράκης Ευάγγελο Καλαϊντζή, που παραχώρησε την έκταση για την ίδρυση του οικισμού.

133.Okely J.: "The traveller - Gypsies", Cambridge University Press, 1983, σελ.5.

134. Μια τσιγγάνικη παροιμία λέει: "Μαρτ ιτσερί, Τσιγγάνε ντισαρί", δηλαδή ο Μάρτης μέσα, ο Τσιγγάνος έξω. (Βλέπε: Δεληγιάννη Β. Ν. : "Οι γύφτοι της Θράκης", Αρχείον θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, ΙΙ (1944-1945), σελ.157).

135. Αντιπρόσωποι της Τουρκίας στη Διάσκεψη της Λωζάννης για την υπογραφή της ομόνυμης συνθήκης ήταν ο Ισμέτ Πασάς (Ινονού) υπουργός εξωτερικών τότε, ο Χασάν Μπέης βουλευτής της Τραπεζούντας και πρώην υπουργός και ο Δρ. Ριζά Νούρ υπουργός υγείας και κοινωνικής περίθαλψης.

Ο τελευταίος θεωρείται ένας από τους ηθικούς αυτουργούς της ποντιακής γενοκτονίας και όπως γράφει στα απομνημονεύματά του, ο καθοδηγητής του "σφαγέα του Πόντου" Τοπάλ Οσμάν Αγά.

Βλέπε: Λέσχη των Νέων Ελλήνων:"Η Συνθήκη της Λωζάννης", σελ.164.

136.Σαρρή Ν.:"Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και η πολιτική της Τουρκίας", Περιοδικό "Ελλοπία", τεύχος 6, σελ.23.

137.Παπαστάμου Σ.:"Διομαδικές σχέσεις", Αθήνα 1990, σελ.301.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

2. ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

2.1. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΟΡΦΩΜΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

Η ύπαρξη της μουσουλμανικής μειονότητας, ως συλλογικής οντότητας ανάγεται, ως γνωστό, στην υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης. Είναι επίσης γνωστό ότι η συνθήκη της Λωζάννης αναγνωρίζει την μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη, χωρίς ειδικότερη αναφορά στην πολιτιστική ταυτότητα και την εθνοφυλετική προέλευση των επι μέρους μειονοτικών ομάδων, που τη συνθέτουν.

Έτσι η ιστορία, η παραδόση, η γλώσσα, στοιχεία προσδιοριστικά της πολιτιστικής και εθνοφυλετικής ταυτότητας κάθε μειονοτικής ομάδας, με το πέρασμα του χρόνου, ατόνησαν κάτω απο την ισοπεδωτική συμπεριφορά και στάση του ελληνικού κράτους έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας[1].

Διάφορες ομάδες μουσουλμανοφανών (Κιζηλμπάσηδες, Κιρκάσιοι, Γιουρούκοι), οι οποίοι στα μεσοβυζαντινά χρόνια εξέφραζαν διάφορες χριστιανικές αιρέσεις και των οποίων η εθνογένεση προέκυψε από όλους εκείνους τους δύσβατους και σκοτεινούς δρόμους του εξισλαμισμού / εκτουρκισμού δε βοηθήθηκαν να γνωρίσουν την ιστορική και πολιτιστική τους καταγωγή και την εθνοφυλετική τους προέλευση[2]. Το τραγικότερο όμως θύμα αυτής της τακτικής ήταν το αυτόχθονο θρακικό φύλο των Πομάκων. Η ελληνική πολιτεία με μια πρωτοφανή αναλγησία, που εκφράστηκε, παθητικά με την αδιαφορία και την πλήρη ανοχή της δράσης των "νεωτεριστών" ή "εκσυγχρονιστών" (διάβαζε παντουρκιστών) στο ελληνικό έδαφος και ενεργητικά, με την υπογραφή μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας των μορφωτικών (παραμορφωτικών αν θέλουμε να κυριολεκτούμε) συμφωνιών του 1968[3], προκάλεσε το γλωσσικό ευνουχισμό στη θρακική ομάδα των Πομάκων και την εμπόδισε να ζήσει σε συνθήκες, που να της επιτρέψουν να διατηρήσει και αναπτύξει, όπως έχει δικαίωμα, όλα έκείνα τα στοιχεία: ιστορικά, φυλετικά, γλωσσικά, πολιτιστικά, που την διαφοροποιούν μέσα στη μουσουλμανική μειονότητα. Έτσι, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, στήθηκαν οι δυο (παθητική και ενεργητική) μυλόπετρες, ανάμεσα, στις οποίες αλέστηκαν διάφορες μειονοτικές ομάδες με διαφορετική πολιτιστική κληρονομιά η κάθε μια, για να μας δώσουν το σημερινό μειονοτικό αμάλγαμα.

Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης αποτελεί σήμερα ένα ιδιότυπο κοινωνικό σύνολο, με ένα δικό της σύστημα αξιών, που δεν ακολούθησε την όποια εκσυγχρονιστική πορεία της ελληνικής κοινωνίας. Το κοινωνικό μόρφωμα, που κυριάρχησε στους μουσουλμάνους της Θράκης ήταν αυτό της αγροτικής και ποιμενικής κοινωνίας. Αυτός ο σταθερός και αναλλοίωτος τρόπος ζωής, ο εξαρτώμενος και διαφοροποιούμενος μονάχα από την αέναη κυκλική (εποχική) πορεία του χρόνου, οι αμετάθετες και εκτεθειμένες στην νομοτέλεια των φυσικών φαινομένων βιοτικές συνθήκες, δημιούργησαν στους μουσουλμάνους μια στατική αντίληψη του κόσμου. Επί πλέον, στη μουσουλμανική μειονότητα, λόγω κοινής θρησκείας με τους Οσμανούς και, ως ένα βαθμό, λόγω κοινής καταγωγής (τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους τουρκογενείς μουσουλμάνους) και προ παντός, λόγω Οσμανικής πολιτικής επικυριαρχίας αιώνων, ενυπάρχουν όλα εκείνα τα αταβιστικά κατάλοιπα, που η αφετηρία τους ανάγεται στους απογόνους του Οσμάν. Έτσι, ενώ αρκετοί θεσμοί του Ισλάμ έχουν σήμερα αλλοιωθεί, εν τούτοις πολλές από τις αξίες και τα ιδανικά του διασώζονται στο υποσυνείδητο των μουσουλμάνων γι΄αυτό και αντιδρούν, ως ενιαίο σύνολο, κάθε φορά, που νομίζουν ότι θίγεται το κύρος τους και καταπατούνται τα δικαιώματά τους[4]. Παρατηρείται, δηλαδή το αξιοπερίεργο φαινόμενο ενώ, γενικότερα, οι ισλαμικές χώρες δεν

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΜΗΡΙΟΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αντέταξαν ισχυρή αντίσταση στην εισδοχή διοικητικών θεσμών, αστικών κωδίκων, συνταγμάτων και, γενικά, δεν αντέδρασαν έντονα στην καθιέρωση σύγχρονων θεσμών και συστημάτων, που ήταν εμπνευσμένα ή επηρεασμένα από ευρωπαϊκά πρότυπα και, που το κλασικό Ισλάμ ούτε καν είχε διανοηθεί και προβλέψει, εν τούτοις, η αχρηστία ορισμένων αρχών και αξιών, που θεωρήθηκαν ασυμβίβαστες με τις συνθήκες και τους θεσμούς της σύγχρονης εποχής και αντικαταστάθηκαν, υπήρξε μονάχα σιωπηρή[5]. Έτσι ερμηνεύεται και το ότι οι μουσουλμάνοι, παρά το γεγονός, ότι παρήκμασαν, ως ενιαία πολιτική δύναμη, εξακολουθούν να παραμένουν μεγάλη πνευματική δύναμη εκατομμυρίων πιστών και προσπαθούν να προσαρμόσουν την πνευματική τους παράδοση στις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής.

Οι έρευνες των μελετητών των διομαδικών σχέσεων και της κοινωνικής ταυτότητας μάς έχουν δείξει, πόσο δύσκολο είναι να κατανοήσουμε την ψυχοσύνθεση των μελών των ομάδων, που διαφέρουν από την δική μας, για να μπορέσουμε να γνωρίσουμε τον τρόπο σκέψης τους και να ερμηνεύσουμε τη συμπεριφορά τους[6]. Τα πράγματα γίνονται ακόμα δυσκολότερα, όταν τα μέλη της άλλης ομάδας έχουν έντονα τα χαρακτηριστικά της ενδοστρέφειας και της απομόνωσης και αποτελούν μια "κοινωνική ολότητα" με ένα αυτόνομο σύστημα κοινωνικής ζωής, όπως είναι η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.

Περιχαρακωμένη στο δικό της καθαρά, θρησκευτικό πλαίσιο, αρκείται συνήθως να ικανοποιείται με τις φαντασιακές της απογειώσεις από τον κόσμο τούτο και να εναποθέτει τις ελπίδες της στο πεπρωμένο (κισμέτ) επιδεικνύοντας παθητικότητα και συμπεριφορά πειθαρχημένου ποιμνίου. Και, καθώς, η προσαρμογή του ατόμου στο ολωτικό οσμανικό κοινωνικό φαινόμενο με την υποταγή κι όχι με την ταύτιση ή την εσωτερίκευση, εξακολουθεί να επιβιώνει και στις μέρες μας, δημιουργεί ένα εξαιρετικά εύκρατο κλίμα για την ανάπτυξη της πολωτικής σκέψης και της αυταρχικής προσωπικότητας[7]. Για το λόγο αυτό οι σχέσεις, ανάμεσα στους τοπικούς επίλεκτους της μειονότητας (τους τυπικούς, επίσημους και εμφανείς, και ιδιαίτερα, όλους εκείνους τους "άτυπους", "ανεπίσημους" και "αφανείς" τοπικούς "άρχοντες") και τους απλοϊκούς αγρότες και κτηνοτρόφους της υπαίθρου, διαπνέονται, συχνά, από σκληρότητα και αυταρχισμό, προκειμένου οι πρώτοι, να ελέγχουν και να κηδεμονεύουν τους δεύτερους. Έτσι, αντί να έχουμε μια ενεργό μειονότητα, η οποία διαπλεκόμενη στους εργασιακούς και κοινωνικούς χώρους με τους χριστιανούς της περιοχής, θα απαιτούσε με μια συγκρουσιακή συμπεριφορά την επίλυση των προβλημάτων της, πολλά από τα οποία είναι κοινά με αυτά των χριστιανών, παρατηρείται πλήρης διαχωρισμός του κοινωνικού χώρου, ανάμεσα, σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, που συχνά συνοδεύεται με ψυχρότητα και καχυποψία.

Κάτω απ' αυτήν την οπτική και με δεδομένο την έλλειψη ενεργού συμμετοχής της μειονότητας στους κοινωνικούς αγώνες, σε μια κοινή με τους χριστιανούς προσπάθεια βελτίωσης του βιοτικού τους επιπέδου, ο νόμος του "κοινωνικού δυναμισμού" παραχωρεί ολότελα τη θέση του στο νόμο της "κοινωνικής στατικότητας"[8]. Η μουσουλμανική μειονότητα, όντας ένας θρησκευτικός θήλακας μέσα σε μια αλλόθρησκη κοινωνία, δυσκολεύεται να υπερβεί τους φραγμούς και τις αναστολές για να συμπορευτεί κοινωνικά με τους χριστιανούς, παρά τις κάποιες επαγγελματικές δοσοληψίες, που αναπτύσσονται μεταξύ τους. Αποτελεί ιδιαίτερη δυσκολία για τους μουσουλμάνους, το ν' αποδεχτούν μια κοινωνία δίχως θρησκευτικά σύνορα, γιατί η θρησκευτική κυριαρχία, πάνω τους, προηγείται της ταξικής. Κι όσο κι αν δεχόμαστε ότι οι θρησκευτικοί θεσμοί αποτελούν στοιχεία του εποικοδομήματος, τούτο δε μειώνει τον καθοριστικό τους ρόλο στη διαμόρφωση μιας κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας[9].

Άλλωστε το Ισλάμ δεν αποτελεί μια απλή θρησκεία, αλλά ταυτόχρονα κι

ένα πολιτειακό μόρφωμα, η ύπαρξη και η διαιώνιση του οποίου προϋποθέτει αναλλοίωτες τις παραγωγικές σχέσεις και συνακόλουθα εντελώς στατική την κοινωνία[10]. Γι' αυτό κι ο εκμηχανισμός ακόμη της αγροτικής παραγωγής, που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια δε συνεπάγεται, υποχρεωτικά, εγκατάλειψη του παραδοσιακού τρόπου διαβίωσης και εκσυγχρονισμό της κοινωνικής ζωής.
Οι μουσουλμάνοι της Θράκης, ιδιαίτερα των αγροτικών και ορεινών περιοχών διατηρούν αλώβητες τις παραδόσεις τους και είναι πολύ επιφυλακτικοί σε οποιονδήποτε νεωτερισμό, που θα ανέτρεπε την ισχύουσα αξιακή τους κλίμακα.

Με αυτές λοιπόν τις συνθήκες τα δυο σύνοικα στοιχεία της Θράκης (χριστιανοί και μουσουλμάνοι) παρά το γεγονός ότι η συμβίωσή τους είναι αρμονική και χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, παραμένουν δύο ετερόκλητα στοιχεία και δεν μπορούν να διαμορφώσουν ένα κοινό πεδίο "εμείς"[11].
Όταν όμως δύο ομάδες του αυτού γεωγραφικού χώρου ακολουθούν αντίθετους σκοπούς ή έστω θέτουν διαφορετικούς στόχους, όταν δηλαδή η εκπλήρωση των στόχων της μιας ομάδας παρεμποδίζει ή έστω δε βοηθάει την εκπλήρωση των στόχων της άλλης, δημιουργείται ένα αρνητικό κοινωνικό στερεότυπο για την άλλη ομάδα. Τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, σε παρόμοιες καταστάσεις, αν μη τι άλλο, διστάζουν να συνάψουν φιλικούς δεσμούς με τα μέλη άλλης ομάδας, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται στο εσωτερικό τους η ενδοομαδική αλληλεγγύη[12].

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τη μουσουλμανική μειονότητα οι παράγοντες, που επηρεάζουν και προσδιορίζουν την κοινωνική της συμπεριφορά είναι:
1. Τα στερεότυπα, 2. Το Ισλάμ και 3. Η αστική τάξη.

2.2. ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Η ύπαρξη διαφόρων μειονοτήτων (φυλετικών, θρησκευτικών κ.α.) γίνεται αιτία να δημιουργούνται, συχνά, στις πλειοψηφίες αλλά και στις μειοψηφίες διάφορες αρνητικές κοινωνικές αναπαραστάσεις: Οι μαύροι είναι λιγότερο ευφυείς από τους λευκούς, οι λευκοί είναι ρατσιστές κ.λ.π.[13]

Είναι προφανές ότι όσο πιο μεγάλη είναι η διαφορά μεταξύ των ομάδων, (πολιτιστική, θρησκευτική, φυλετική, ηθών και εθίμων, ενδυματολογική κλπ.) τόσο πιθανότερο είναι να εμφανιστεί η διαφορά αυτή στο στερεότυπο, που έχει η μια ομάδα για την άλλη.
Τα στερεότυπα είναι προκατασκευασμένα σχήματα αντίληψης και σκέψης, που παρεμβάλλονται ανάμεσα στην πραγματικότητα και την αντίληψη, που πάμε να σχηματίσουμε γι'αυτήν, προκαλώντας απλουστεύσεις και γενικεύσεις, που τη διαστρεβλώνουν. Είναι μια εικόνα ή γνώμη, που γίνεται αποδεκτή από ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα δίχως διαλογισμό. Μια αντίληψη, που διαμορφώνεται αποκλειστικά και μόνο με τα προϋπάρχοντα εσωτερικευμένα "υλικά" σκέψης, χωρίς να προβαίνει (το άτομο ή η ομάδα) σε μια "νωπή" προσωπική αξιολόγηση και κρίση, με αποτέλεσμα την παραμόρφωση της πραγματικότητας ακόμα κι αν υπάρχει σ' αυτά (στερεότυπα) κάποιος πυρήνας αλήθειας. Μέσα δε από μηχανισμούς, κυρίως, την παράδοση, την υποβολή και τη μίμιση, τα στερεότυπα, που λειτουργούν, ως ηρεμιστικά της "καλής" μας συνείδησης, κατευθύνουν τη σκέψη και την κρίση μας κατά τρόπο ανορθολογικό και συντελούν στο να εμφανίζεται ένας κονφορμισμός και μια συμμόρφωση προς τα κατεστημένα ήθη, τις αποδεκτές αξίες και τις κρατούσες αντιλήψεις[14]. Έτσι, δημιουργείται μια προκατάληψη υπέρ της δικής μας ομάδας, που, συχνά, οδηγεί τη συμπεριφορά μας σε διακρίσεις, σοβινισμό, φυλετισμό, εθνοκεντρισμό κ.ά. ενώ είναι φανερό, ότι καμιά κοινωνική ομάδα, εθνότητα, ή λαός δεν είναι στο σύνολό του "καλός" ή "κακός" αλλά καταλήγουμε σε μια τέτοια ακραία και υπεραπλουστευμένη διάκριση, επειδή μέσα μας έχουν διαμορφωθεί οι ανάλογες στερεότυπες αντιλήψεις. Ιδιαίτερα, σε ό,τι αφορά τη στάση μας απέναντι σε εθνότητες ή

μειονότητες, η ιστορία της ανθρωπότητας έχει να επιδείξει τόσα πολλά δεινά, ώστε δικαιολογημένα τον τελευταίο αιώνα, έχει προκληθεί έντονο ενδιαφέρον από την πλευρά των κοινωνικών επιστημών. Ο Χίτλερ, για παράδειγμα, εξόντωσε εκατομμύρια Εβραίων και Τσιγγάνων, αφού έπεισε τους ομοεθνείς του, ότι επρόκειτο για κατώτερες φυλές. Η σφαγή των Αρμενίων από τους Τούρκους πραγματοποιήθηκε υπό την επήρεια προκαταλήψεων για τη συγκεκριμένη φυλή[15], ενώ καθημερινά, υπεραπλουστευμένες, αρνητικές γενικεύσεις και σχόλια βλέπουν το φως της δημοσιότητας για τους "Αμερικάνους" και μέχρι προ τινος και για τους "Σοβιετικούς"[16].

Το σφάλμα σε παρόμοιες περιπτώσεις είναι ότι συλλαμβάνουμε τα χαρακτηριστικά μιας εθνότητας ή μειονότητας ή ενός λαού, ως κατηγορίες κι όχι ως μεταβλητές, όπως θα έπρεπε. Ιδιαίτερα, η αυστηρή αυτή κατηγοριοποίηση, που προκύπτει από τη σύγχυση των μεταβλητών με τις κατηγορίες, καθίσταται απόλυτη, όταν τα χαρακτηριστικά, που έχουν μια αξιολογική απόχρωση παρουσιάζονται με μια συναισθηματική επένδυση[17].

Επίσης, το σφάλμα, που συχνά διαπράττεται στις περιπτώσεις αυτές και οδηγεί στη δημιουργία στερεοτύπων, οφείλεται σε εσφαλμένη αιτιακή αντίληψη. Αφορά τη σχέση ανάμεσα στο περιεχόμενο του στερεότυπου και την εχθρότητα προς την έξω ομάδα. Το απλοϊκό μέλος της ομάδας θεωρεί, ότι η εχθρότητα του προκαλείται από το γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά της εξω-ομάδας είναι διαφορετικά από τα δικά του. Πιστεύει ότι η έξω-ομάδα θα του ήταν αγαπητή, αν δεν υπήρχαν αυτά τα "αξιοκατάκριτα" γνωρίσματα, ενώ δυσκολεύεται να κατανοήσει ότι από άποψη αιτιότητας μπορεί να προηγείται η εχθρότητα προς τα μέλη της εξω-ομάδας, η οποία ίσως δημιουργείται από κάποια πραγματική απειλή ή από εθνοκεντρισμό ή θρησκευτικό φανατισμό κ.ά. κι ότι επηρεασμένο το άτομο απ'αυτήν την εχθρότητα θεωρεί όλες τις πιθανές διαφορές, ως επονείδιστα και αξιοκατάκριτα χαρακτηριστικά της εξω-ομάδας και οδηγείται στην απόρριψή της[18]. Για έναν Τούρκο πάγια είναι η έκφραση:" Έλληνας αλλά καλός άνθρωπος", όπως και για έναν Έλληνα:" Τούρκος αλλά καλός άνθρωπος". Αυτή η θετική αξιολογική κρίση, που δηλώνει κατ' εξαίρεση ότι ο Έλληνας κι ο Τούρκος είναι "καλοί άνθρωποι", επιβεβαιώνει τον κανόνα της αρνητικής αξιολογικής κρίσης, που εδράζεται στα εθνικά στερεότυπα και είναι προϊόν της συλλογικής αξιολογίας, εκ διαμέτρου, φυσικά, αντίθετης στην κάθε μια απο τις δύο εθνότητες[19].

Στο γεωγραφικό χώρο της Θράκης, πριν από την απελευθέρωσή της (1920), και κάτω από τις πρόσφατες μνήμες των ελληνοτουρκικών πολέμων (1897,1912), άνθιζε κυριολεκτικά η δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων και στις δυο πλευρές. Και μόνο στο άκουσμα της λέξης "Έλληνες", οι Τουρκογενείς μουσουλμάνοι έφερναν στο νού τους όλες τις αρνητικές ιδιότητες, που υποτίθεται ότι ήταν ελληνικά χαρακτηριστικά. Το ίδιο, φυσικά, συνέβαινε κι από την πλευρά των Ελλήνων για αυτούς[20]. Μετά την απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης η δημιουργία προκαταλήψεων στη χριστιανική πλευρά αρχίζει και ατονεί. Οι χριστιανοί κάτοικοι της Θράκης ζουν το όνειρο της απελευθέρωσης και της ενσωμάτωσης με την Ελλάδα. Οι μουσουλμάνοι, γεωργοί κατά το πλείστον, με τη φανατική προσκόλληση στις παραδόσεις, ως μέσο αυτοσυντήρησης στο "εχθρικό" ελληνικό περιβάλλον, όχι μόνο δεν προκαλούσαν τα εθνικά αισθήματα των Θρακών, αλλ' αντίθετα προσέλκυαν τη συμπάθεια ή στη χειρότερη περίπτωση την αδιαφορία[21].

Δε συνέβη όμως το ίδιο και στην άλλη πλευρά. Οι μουσουλμάνοι της Θράκης, μετά το 1920, βρέθηκαν σε ένα ξένο γι' αυτούς κρατικό πλαίσιο, που φυσικό ήταν στην αρχή να το αντίκρυζαν με αρκετή καχυποψία.

Στη συνέχεια όμως, εξωτερικός (τουρκικός) παράγοντας ενίσχυσε και τρο-

φοδότησε την εθνική στερεοτυπία των Τουρκογενών μουσουλμάνων της Θράκης, έτσι, ώστε, κατά καιρούς, να παρατηρείται έξαψη των εθνικιστικών προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Άλλωστε,η όλη λειτουργικότητα της τουρκικής εθνικής ιδεολογίας από της συστάσεως του τουρκικού κράτους, παρατηρούμε ότι εμποδίζει την κάμψη των εθνικών στερεοτύπων κι όταν ακόμη, ιστορικά, παρουσιάζεται κάποια ελληνοτουρκική προσέγγιση και φιλία και τούτο για τον απλούστατο λόγο ότι ενώ στην ελληνική πλευρά πρυτανεύει η σκέψη της διασφάλισης και παγίωσης των συνόρων "από ανατολάς", στην τουρκική η ratio πηγάζει από τη βούληση της επέκτασης των συνόρων "προς δυσμάς"[22].

Επί πλέον, τα γεγονότα και οι τριβές ανάμεσα στην Ελλάδα και Τουρκία, που ακολούθησαν και η αδυναμία ή η αδιαφορία της ελληνικής πολιτείας να περιφρουρήσει το μουσουλμανικό στοιχείο από κάθε είδους ξένες επεμβάσεις και επιρροές, δεν επέτρεψαν την εξάλειψη των προκαταλήψεων από τη μουσουλμανική μειονότητα. Άνθρωποι κάθε είδους, με τον τίτλο των πάσης φύσεως ηγετίσκων της μειονότητας, προωθούν, με την ανοχή της ελληνικής πλευράς, τους διαχωρισμούς ανάμεσα στα δύο σύνοικα στοιχεία, σε Έλληνες και Τούρκους ή σε πιστούς και άπιστους.

Σήμερα,στην ανθελληνική υστερία, που καλλιεργούν κύκλοι της Άγκυρας στο μειονοτικό χώρο της Θράκης, βρίσκουν την εκτονωσή τους η οικονομική δυσπραγία, η κοινωνική εξαθλίωση και η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αξιών του τουρκικού λαού. Έτσι, χωρίς να έχουν καταλυθεί τα κοινωνικά θεμέλια των προλήψεων, λόγω της παντοδυναμίας της θρησκείας στο μουσουλμανικό στοιχείο της Θράκης, (παρά τον επίσημα διακηρυγμένο σεκουλαρισμό[23] στη γειτονική Τουρκία), προέκυψε από τη μοιχεία της μουσουλμανικής μειονότητας με τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του τουρκικού κράτους και η ύπαρξη εθνικών στερεοτύπων.
Καθημερινά,καλλιεργείται το έδαφος για την ανάπτυξη του σοβινισμού και της εθνικιστικής κοσμοβιοθεωρίας και ναρκώνεται οποιαδήποτε κοινωνική ανησυχία για εκσυγχρονισμό και εξέλιξη.

Τέλος, να τονισθεί και τούτο: Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλές αποδείξεις πως η εχθρική στάση ενός ατόμου απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα συνδέεται, στενά, με το ότι θεωρείται αυτή, ως ανόμοια με την ομάδα του, εν τούτοις δεν είναι εύκολο να αποφανθεί κανείς με βεβαιότητα, αν η αντίληψη της ανομοιομορφίας οδηγεί στην αντιπάθεια και την εχθρότητα ή η αντιπάθεια και η εχθρότητα οδηγούν στην αντίληψη της ανομοιομορφίας[24]. Όμως, σε ό,τι αφορά την περίπτωση της Θράκης, γίνεται πλέον ορατό με "γυμνό οφθαλμό" ότι όλες οι αρνητικές επιπτώσεις των ελληνοτουρκικών σχέσεων, που παράγονται από τις τριβές στα θέματα της Κύπρου και του Αιγαίου σμιλεύονται σε μια εχθρότητα, η οποία εισαγόμενη στην περιοχή της Θράκης και διακινούμενη, κατάλληλα, ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, αποβαίνει ο πρωταρχικός αιτιακός παράγοντας διαμόρφωσης και στη συνέχεια εμπέδωσης της αντίληψης της ανομοιομορφίας (κοινωνικής, πολιτιστικής, θρησκευτικής, εθνικής).

Με τον τρόπο αυτό, η μουσουλμανική μειονότητα δέσμια, από τη μια, των θρησκευτικών παρορμήσεων και προλήψεων, κι από την άλλη, των εθνικών στερεοτύπων, αποπροσανατολίζεται, ως συλλογική συνείδηση και εμποδίζεται απ' το να συλλάβει τα βαθύτερα αίτια, που οριοθετούν την πραγματικότητα και χειραγωγούν τις κοινωνικές εξελίξεις.

2.3. ΤΟ ΙΣΛΑΜ

"Ισλάμ", σημαίνει, "εγκατάλειψη στο Θεό, υποταγή στη θέληση του Θεού". Είναι ο αραβικός μονοθεϊσμός με ιδρυτή το Μωάμεθ, που εξελίχθηκε σε μια από τις πιο μεγάλες θρησκείες του κόσμου. Οι οπαδοί της ονομάζονται μουσουλμάνοι αλλά και μωαμεθανοί εξ αιτίας του κεντρικού συνθήματος της πίστεως που είναι: "Δεν υπάρχει άλλος Θεός από τον Αλλάχ, και ο Μωάμεθ είναι ο αντιπρόσωπος του Αλλάχ". Όμως, σε πολλούς μουσουλμάνους δεν αρέσει ο όρος "μωαμεθανός", γιατί υποστηρίζουν πως ο Μωάμεθ δεν ίδρυσε μια νέα θρησκεία αλλά τελειοποίησε και συνετέλεσε να προσλάβει την ανώτερη και οριστική μορφή της μια θρησκεία, που υπήρχε από την εποχή του Αδάμ[25].

Κεντρική θέση του Μουσουλμανισμού είναι η πίστη στον Αλλάχ, το μοναδικό Θεό, και σε μια τελική κρίση όλων των ανθρώπων, κατά την οποία ο Αλλάχ θα αμοίψει τους καλούς, παραχωρώντας τους τις απολαύσεις του παραδείσου και θα τιμωρήσει τους κακούς με τις ποινές της κόλασης.

Όμως, όσο κι αν ο Μωάμεθ αντιδιέστειλε αποτελεσματικά τον πρόσκαιρο και εφήμερο χαρακτήρα των ηδονών του κόσμου τούτου από την αιωνιότητα του Θεού και όσο κι αν εκήρυξε πως η γήϊνη ζωή δεν είναι παρά μια σύντομη παρένθεση και κυρίως προπαρασκευή για την μετά θάνατο, ωστόσο, ενεργώντας, κυρίως, ως κρατικός λειτουργός της Μεδίνας, άφησε να περάσουν οι προσπάθειες αυτές σε δεύτερο πλάνο, επικεντρώνοντας τις φροντίδες του στη βασικότερη επιδίωξή του, που ήταν η αύξηση των "πολεμιστών του Θεού"[26]. Διαμορφώθηκε με τον τρόπο αυτό μια πολύπλευρη διαπλοκή μεταξύ θρησκείας και πολιτικής, όπου η πίστη θεμελίωνε την πεποίθηση στον πιστό ότι ανήκει σε μια κοινότητα, σ' ένα έθνος, σ' ένα λαό, σε μια πολικο-θρησκευτική οντότητα[27].

Αυτή η ιδέα ότι δεν υπάρχει διάκριση επιπέδων ανάμεσα σ' αυτό, που αποκαλείται σφαίρα της θρησκείας (al - din) και σ' αυτό, που αναφέρεται ως κοινωνικο-πολιτική οργάνωση του κράτους (al - daulah), δημιούργησε μια θρησκεία με έντονο ρεαλισμό και με έναν αρκετά γήϊνο προσανατολισμό. Θρησκεία και κράτος στους κόλπους του Ισλάμ σχηματίζουν ένα αδιαίρετο σύνολο.

Η Μεδίνα υπήρξε το λίκνο μιας πίστης, που σήμερα έχει εξαπλωθεί σ' όλο τον κόσμο και ταυτόχρονα το σπέρμα ενός κράτους, που ένωσε τους Άραβες και αποτέλεσε την αφετηρία ενός πολιτισμού, που στάθηκε με αξιώσεις πλάι στο Δυτικό, Ινδικό και Κινέζικο. Έτσι, η διάδοση του Ισλάμ συνδέθηκε από τα πρώτα του στάδια με την πολιτική δύναμη των μωαμεθανικών κρατών.

Διάφοροι μουσουλμάνοι νομομαθείς δέχονται ότι η πολιτική δραστηριότητα του Μωάμεθ την εποχή εκείνη και κάτω από την πίεση των περιστάσεων, ήταν αναπόφευκτη. Ο Sanhoury, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι πρωταρχικός στόχος του Μωάμεθ ήταν να ιδρύσει θρησκεία. Η ίδρυση ενός κράτους ήταν ένα πρόσθετο εγχείρημα και αποτελούσε μέρος του όλου έργου του, που ευνοούσε την επίτευξη του τελικού του στόχου. Και ο Ibn Khadun, μουσουλμάνος ιστορικός του 15ου αιώνα, που είχε βαθειά επίγνωση του αδιαιρέτου των εννοιών "πολιτική" και "θρησκεία" στην εποχή του, πρεσβεύει ότι η θρησκεία αποτελεί την πιο στέρεη βάση πάνω στην οποία μπορεί να δημιουργηθεί μια παντοδύναμη αυτοκρατορία. "Οι αυτοκρατορίες" γράφει "δημιουργούνται με τις κατακτήσεις κι αυτές γίνονται από ομάδα, που τα μέλη της εμπνέονται από το ίδιο πνεύμα αλληλεγγύης και προσβλέπουν στον ίδιο στόχο. Η ένωση όμως των καρδιών και των θελήσεων δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μονάχα με τη θεϊκή δύναμη και την επικράτηση της θρησκείας"[28].

Αυτή η ισορροπία μεταξύ θρησκείας και πολιτικής και η κοινωνική και θρησκευτική συνθετότητα, που υπάρχουν στο Ισλάμ, το καθιστούν μια θρησκεία με τη περιορισμένη έννοια του όρου.

Η ηθική του Μωάμεθ δε βρίσκεται στο ίδιο,ποιοτικά,επίπεδο με την ηθική, που ο Ιησούς κήρυξε στην επί του όρους ομιλία του. Ούτε διακήρυξε ο προφήτης του Αλλάχ "το βασίλειό μου δεν είναι επίγειο". Αντίθετα έγινε ο ιδρυτής ενός παντοδύναμου επίγειου κράτους.
Το χριστιανικό,"αποδώσατε τα του Καίσαρος τω Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ" αφηρημένο, αρχικά, αξίωμα, που χρειάστηκαν ατέλειωτοι θρησκευτικοί πόλεμοι,για να καταστεί κανόνας αποδεκτός από την Δύση, δεν υιοθετήθηκε ποτέ από το Ισλάμ.

Ο Μωάμεθ με τον αυστηρότατο μονοθεϊσμό[29] του και με τον αδιαχώριστο δεσμό μεταξύ θρησκείας και κράτους, αναντίρρητα διαδραμάτισε σημαντικότατο πνευματικό και πολιτικό ρόλο. Όμως,η διδασκαλία του από ηθικής και μεταφυσικής πλευράς δε θα μπορούσε να συγκριθεί με τη διδασκαλία των άλλων μεγάλων θρησκειών. Γράφει, σχετικά, ο H. H. Schaeder : "Ο Βουδισμός κι ο Χριστιανισμός είναι θρησκείες με εξαιρετικές απαιτήσεις. Γι' αυτές, το πνεύμα και η εξουσία, το θρησκευτικό και πολιτικό πεδίο είναι όσο γίνεται απομακρυσμένα μεταξύ τους. Τούτο είναι γόνιμη πραγματικότητα. Για το Μωάμεθ αυτοί οι δύο πόλοι συμπίπτουν. Σ' αυτή τη φαινομενική ένωση των αντιθέτων οφείλεται το ότι ο Μωαμεθανισμός δε γνώρισε τις συγκρούσεις και τις κρίσεις, που γνώρισε ο Χριστιανισμός. Είναι θρησκεία με ελάχιστες απαιτήσεις"[30].

Με αυτήν την έννοια, το Ισλάμ είναι μια αρκετά ιδιότυπη θρησκεία. Στους κόλπους της ανταμώνει και συνενώνεται η εξουσία στο επέκεινα με την πολιτική εξουσία. Οι θρησκευτικοί κανόνες είναι συνάμα και νόμοι της πολιτείας.
Το δίκαιο, η θρησκεία, η ηθική είναι στοιχεία συνδεδεμένα αναπόσπαστα μεταξύ τους σε ένα ενιαίο σύστημα. Έχουμε, έτσι, μια αρμονική συνύπαρξη του υπερβατικού με το ενδοκόσμιο στοιχείο[31]. Το ισλαμικό δίκαιο καλύπτει θεωρητικά όλες τις πτυχές των κοινωνικών σχέσεων[32]. Πολιτειακές, διοικητικές και θρησκευτικές έννοιες στις ισλαμικές χώρες αποδίδονται πολλές φορές με την ίδια λέξη.
Η έννοια της ενορίας, για παράδειγμα, ενώ για την ελληνική κοινωνία και πολιτεία αποτελεί μια συσσωμάτωση θρησκευτικού χαρακτήρα, της οποίας τα μέλη (χριστιανοί) συνδέονται μεταξύ τους με μυστηριακούς δεσμούς, στην τουρκοκρατία, το μικρότερο αυτό οργανωτικό μόρφωμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας ερμηνεύτηκε και χρησιμοποιήθηκε από τους κατακτητές, ως το κατώτερο κοινωνικό και ταυτόχρονα διοικητικό σχήμα. Ο ιερέας ορίζονταν, ως ο βασικός υπεύθυνος, που μεριμνούσε για τη συλλογή των φόρων ή για την τήρηση της τάξης σε κάθε ενορία - κοινότητα. Τούτο, με τα δεδομένα του Ισλάμ ήταν φυσιολογικό, γιατί το τζαμί αντικαθιστά την εκκλησία (ναό) και οι συνερχόμενοι σ' αυτό πιστοί αποτελούν την ενορία, δηλαδή το τζεμαάτ (cemaat). Όμως με την ίδια λέξη (τζεμαάτ) αποδίδεται στα τουρκικά και η έννοια της κοινότητας[33].

Φυσικά, υπέρτατη συνταγματική και νομοθετική πηγή αποτελεί το Κοράνιο, με την έννοια, πως οι κανόνες δικαίου οφείλουν να συμμορφώνονται σ' ένα καθαρά θεωρητικό επίπεδο με τις εντολές του ιερού βιβλίου και οι κυβερνητικές και δικαστικές αποφάσεις, για να ισχύουν στην καθημερινή πρακτική, θα πρέπει να περιβάλλονται το κύρος και την αναγνώριση των Μουφτήδων ή του Σεϊχουλισλάμ, ανάλογα, με την σπουδαιότητά τους. Η επικύρωση των παραπάνω αποφάσεων,με την έκδοση των φετβάδων,αποτελεί ουσιώδη τύπο κι όσο κι αν φαίνεται μια απλή γνωμάτευση ή πιστοποίηση των θρησκευτικών λειτουργών, ότι οι αποφάσεις είναι σύμφωνες με τον ιερό μουσουλμανικό νόμο (σεριάτ), στην ουσία συνιστά έλεγχο νομιμότητας, μιας νομιμότητας, βέβαια, που ορίζεται με βάση τους θρησκευτικούς κανόνες.

Το Κοράνιο είναι κατάμεστο από πρακτικές διατάξεις και οδηγίες νομικού χαρακτήρα, που αναφέρονται στην αντιμετώπιση θεμάτων κληρονομικού, δικονομικού, ποινικού δικαίου και στη ρύθμιση οικογενειακών σχέσεων και κοινωνικών

θεσμών. Μια από τις μεγαλύτερες ικανότητες του Μωάμεθ ήταν να αφομοιώνει βασικά στοιχεία της Αραβικής παράδοσης και προσαρμόζοντας αυτά στις νέες συνθήκες, να τα αξιοποιεί κατάλληλα[34].

Όσα, λοιπόν, είπε και έκανε ο προφήτης έχουν κανονιστική αξία για τους πιστούς, οι οποίοι θα πρέπει να ακολουθούν τη ζωή και το παράδειγμα του Μωάμεθ και να τηρούν πιστά τις εντολές του. Βέβαια, υποστηρίζεται ότι οι λόγοι και οι οδηγίες αυτές καταγράφτηκαν δύο ή τρείς αιώνες μετά τον προφήτη, οπότε μερικοί μελετητές αμφισβητούν την αυθεντικότητα τους. Όμως, αυτό είναι άνευ σημασίας, γιατί πρέπει να δεχτούμε ότι στο βαθμό, που οι μουσουλμάνοι συμμορφώθηκαν μ' αυτούς τους κανόνες, αυτοί (οι κανόνες) αντιπροσωπεύουν γι' αυτούς τον κώδικα συμπεριφοράς τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στο δημόσιο βίο[35]. Κι όπως έχουμε δεί ο βαθμός συμμόρφωσης των μουσουλμάνων της μειονότητας της Θράκης στους θρησκευτικούς κανόνες κινείται σε υψηλά επίπεδα.

Το γεγονός λοιπόν αυτό, σε συνάρτηση με το ότι οι θρησκευτικές επιταγές του Ισλάμ συνιστούν αμετακίνητους κανόνες ιδιωτικού και δημόσιου δικαίου, δηλαδή, μηχανισμούς καταστολής, που εκφράζουν συγκεκριμένο πολιτειακό και κοινωνικό μόρφωμα, η ύπαρξη, η συντήρηση και η αναπαραγωγή του οποίου προϋποθέτουν αναλλοίωτες τις παραγωγικές σχέσεις, δηλαδή,εντελώς στατική την κοινωνία, συντελεί στο να διαμορφώνεται στις ισλαμικές κοινωνίες (άρα και στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης) μια άκρατη δυσκαμψία, που και την προσαρμογη σε μεταγενέστερες κοινωνικές αλλαγές δεν επιτρέπει και τη διαπλοκή των σχέσεων μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων δεν ευνοεί.

Οι μη μουσουλμάνοι, γενικά, θεωρούνται χαρμπί (harbi), δηλαδή πολέμιοι. Εμπνεόμενοι από την "παγκοσμιότητα" του προφητικού μηνύματος για την ισλαμική επικράτηση και ενθουσιασμένοι από τις πρώτες στρατιωτικές επιτυχίες τους οι διάδοχοι του Μωάμεθ, μετέβαλαν το απλό κήρυγμα του προφήτη "προς όλους τους ανθρώπους", σε μεγαλεπήβολη θεωρία "πανανθρώπινης θρησκείας" και οραματίστηκαν να πραγματοποιήσουν το ιδανικό "της παγκόσμιας κυριαρχίας"[36]. Τούτο είναι επακόλουθο της ισλαμικής επεκτατικής κοσμοαντίληψης, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος διαιρείται σε δύο dar (περιοχές). Την dar ul-Islam (περιοχή του Ισλάμ) και την dar ul-harb (περιοχή του πολέμου)[37].

Το ιδανικό του Ισλάμ προέτρεπε να οργανωθεί όλος ο κόσμος σύμφωνα με τους νόμους και τις εντολές του Κορανίου[38]. Όσο θα μένει απραγματοποίητο αυτό το ιδανικό, οι πιστοί του Ισλάμ θα πρέπει να πολεμούν για να επεκτείνουν τη dar ul-Islam και να περιορίζουν, μέχρι να την εκμηδενίσουν, τη dar ul-harb[39]. Απ' εδώ προκύπτει για το μουσουλμάνο η υποχρέωση και το ιερό καθήκον να συμμετάσχει στον ιερό πόλεμο (cihad)[40].

Αυτή η μανιχαϊστική διάκριση του κόσμου σε δύο περιοχές διαμορφώνει την αντίληψη ότι η ειρήνη δεν είναι νοητή μεταξύ μιας ισλαμικής και μιας αλλόθρησκης πολιτείας και κατά συνέπεια οποιάδηποτε διμερής μεταξύ τους σύμβαση δεν αποτελεί παρά ένα ελιγμό, ένα τέχνασμα, που δε δεσμεύει ηθικά την ισλαμική πολιτεία, γιατί παρόμοιες απάτες, που έχουν, ως απώτερο στόχο την παγκόσμια κυριαρχία του Ισλάμ, νομιμοποιούνται από το Κοράνιο.

Το Κοράνιο λοιπόν μαζί με την ιερή ισλαμική παράδοση (sunna και hadith)[41] αποτελούν ιερό κώδικα, που ρυθμίζει και "κανοναρχεί" τη συμπεριφορά των μουσουλμάνων σ' όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Έτσι, καθώς, ο ιερός μουσουλμανικός κώδικας αποτελεί το σημείο της κοινωνικής, πολιτειακής και θρησκευτικής "συνάντησης" εκατομμυρίων ανθρώπων, αναδεικνύεται σ' έναν ανασταλτικό μηχανισμό, που δεν επιτρέπει την επανατοποθέτηση και τον επαναπροσδιορισμό της στάσης του πολίτη-πιστού με βάση τα δεδομένα, που προκύπτουν από τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις, που συμβαίνουν γύρω του. Τούτο φάνηκε εναργέστατα στη στάση των μουσουλμάνων-Τούρκων σε ότι αφορά την πραγμά-

τωση του δεύτερου στόχου της κεμαλικής επανάστασης, που ήταν ο κοινωνικός και οικονομικός εκσυγχρονισμός του θεοκρατικού Οθωμανικού κράτους και η μετεξέλιξη του σε μια σύγχρονη κοσμική δημοκρατία.

2.3.1. ΣΕΚΟΥΛΑΡΙΣΜΟΣ

Ο Κεμαλισμός, ως κοινωνικό κίνημα, ανήκει, αναμφισβήτητα, στην κατηγορία των εθνικών αστικών κινημάτων των υπανάπτυκτων χωρών, που ως άμεσο στόχο είχε την αποκατάσταση της εθνικής ανεξαρτησίας των Τούρκων[42]. Παράλληλα, όμως, με αυτόν υπήρχε κι ο εξ ίσου βασικός στόχος του κινήματος, που ήταν η οικονομική και κοινωνική αναδιάταξη της χώρας και η μετατροπή της θεοκρατικής Οθωμανικής αυτοκρατορίας σ' ένα σύγχρονο συνταγματικό σεκουλαριστικό (κοσμικό) αστικό κράτος. Στην περίοδο 1924 - 1928 προχωρούν οι Κεμαλιστές σε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις: Με το Νόμο 430 του 1924 περί "ενοποίησης της διδασκαλίας" απαγορεύεται η λειτουργία των μέχρι τότε ανεξέλεγκτων ιδιωτικών σχολών και ιδιαίτερα των ιεροδιδασκαλείων (μεντρεσέδων), ενώ με το Νόμο 677/1925 καταργούνται οι μονές (τεκκέδες) και διάφορα ισλαμικά ιδρύματα. Προφανής είναι ο στόχος των Κεμαλιστών να ελέγξουν τις θρησκευτικές οργανώσεις και, μέσω αυτών, τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους για την εδραίωση του νέου καθεστώτος.
Στη συνέχεια, σε μια προσπάθεια εκδυτικισμού της χώρας, το κεμαλικό καθεστώς, υιοθετεί το ελβετικό Αστικό Δίκαιο (καθιέρωση της μονογαμίας, υποχρεωτική σύναψη πολιτικού γάμου, υιοθέτηση του γρηγοριανού ημερολογίου, καθιέρωση της λατινικής γραφής)[43], θέτει σε εφαρμογή τον ιταλικό Ποινικό Κώδικα, απαγορεύει το φέσι, ως κάλυμμα της κεφαλής και επιβάλλει το ευρωπαϊκό ρεμπούμπλικο[44].

Αυτές όμως οι μεταρρυθμίσεις γίνονται με διοικητικές αποφάσεις, από πάνω, περιφρονώντας τις πολιτισμικές παραδόσεις του λαού, που χάνονται στα βάθη μιας θεοκρατικής κοινωνίας, της οποίας τα μέλη είναι εμποτισμένα με τις εντολές και τα κηρύγματα του Ισλάμ, έτσι, ώστε, οι όποιες προθέσεις και ικανότητες οποιουδήποτε επαναστάτη, όσο ικανός κι αν είναι, να μην αρκούν, για να εμπεδώσουν την πολιτική του σεκουλαρισμού (εκκοσμίκευσης της εξουσίας) και να παγιώσουν την κοσμική μορφή της κοινωνίας[45]. Με την αποδοχή ξένων πολιτισμικών στοιχείων και την υιοθέτηση "δυτικών προτύπων ζωής" η προσαρμογή της Τουρκίας στο "δυτικό πολιτισμό" γίνεται κατά τρόπο μηχανιστικό. Τα κοινωνικά θεμέλια "των προλήψεων" δεν καταλύθηκαν και η παντοδυναμία της θρησκείας, παρά τις πομπώδεις, περί του αντιθέτου, διακηρύξεις του καθεστώτος, διατηρήθηκε. Η αυτονομία του "πολιτικού", ένας καρπός, που δεν είχε ακόμη ωριμάσει στο συγκεκριμένο μουσουλμανικό λαό, ήρθε σε βίαιη σύγκρουση με τη θρησκευτική παράδοση. Με τον τρόπο αυτό η απαγκίστρωση της πολιτικής από τη θρησκευτική επιρροή, ακολουθώντας την τραυματική ρήξη με το Ισλάμ δε βοήθησε στην ωρίμανση της συλλογικής συνείδησης ούτε συνετέλεσε στον κοινωνικό εκσυγχρονισμό, γιατί οι προσπάθειες δεν είχαν, ως αντικειμενικό στόχο να ανανεώσουν από τα μέσα το Ισλάμ, προσαρμόζοντας τις αξίες του και τις αρχές του στην πολιτική, οικονομική και πολιτιστική νεοτερικότητα[46].

Οι διάφορες, πολιτισμικού χαρακτήρα, μεταρρυθμίσεις έγιναν ερήμην του λαού και παρά τη θελησή του. Παράδειγμα, η περίπτωση της "πιλοφορίας": Από τη μια μέρα στην άλλη, με νόμο καταργήθηκε το φέσι και αντικαταστάθηκε από το καπέλο, που όμως "κάλυψε το ίδιο κεφάλι".
Οι μεταρρυθμίσεις λοιπόν αυτές εξαντλούνται στην εξωτερική εμφάνιση και συμπεριφορά, αφορούν το εποικοδόμημα και δε θίγουν την υποδομή της κοινωνίας[47]. Ως θεσμοί ανωδομής κυριαρχούν επιφανειακά, δε διεισδύουν, γιατί δεν απηχούν μεταλλαγές στην κοινωνική και οικονομική υποδομή[48]. Όπως πολύ

εύστοχα παρατηρεί ο καθηγητής Νεοκλής Σαρρής: " Το κεμαλικό καθεστώς μετασχηματίζει την τουρκική κοινωνία ex officio"[49].

Το πολιτειακό μόρφωμα της Τουρκικής Δημοκρατίας δεν κομίζει κάτι το σύγχρονο και το πρωτότυπο. Μιμείται ουσιαστικά το οσμανικό μόρφωμα, βασική δομή του οποίου είναι ο νομαδικός τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας και η αντιστροφή κράτους-κοινωνίας, αφού η κοινωνία δεν οργανώνει την πολιτεία, αλλά συμβαίνει το αντίθετο[50]. Όπως και στο ολωτικό οσμανικό κοινωνικό φαινόμενο, όπου η προσαρμογή των ατόμων δε γίνεται με την ταύτιση και την εσωτερίκευση, αλλά με την υποταγή, έτσι και στο καθεστώς της απολυταρχικής Τουρκικής Δημοκρατίας (στρατιωτικής δημοκρατίας), μια εξ ορισμού υπερταξική στρατογραφειοκρατία οργανώνει αφ' υψηλού το κράτος και έχει το προβάδισμα έναντι των κοινωνικών δυνάμεων. Τούτο, όπως είναι φυσικό, διαιωνίζει την εμπλοκή των κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών εξελίξεων και συντελεί στην αγκύλωση της κοινωνίας.

Το παντοδύναμο κεμαλικό κράτος, με τον ψευδεπίγραφο τίτλο της "Τουρκικής Δημοκρατίας", συνεχίζει να κρατά τη σκέψη και τη συμπεριφορά των υπηκόων του αγκιστρωμένες σε δομές οσμανικού τύπου και να ασκεί την αποκλειστική διαμορφωτική επίδραση στην τουρκική κοινωνία. Η τουρκική αστική τάξη, για παράδειγμα, δε διαμορφώνεται στην ελεύθερη αγορά κάτω από έναν υγιή οικονομικό ανταγωνισμό αλλά "χαλκεύεται" στα κρατικά "εργαστήρια" παρασκευής κεφαλαιοκρατών.

Ο λεγόμενος κρατικισμός είναι το δόγμα με βάση το οποίο συγκροτούνται μεγάλες οικονομικές επιχειρήσεις, που ο ισχνός και αναιμικός ιδιωτικός τομέας δεν μπορεί να δημιουργήσει και στη συνέχεια μεταβιβάζονται σε ιδιώτες, εκλεκτούς του καθεστώτος. Με αυτήν την έννοια δεν μπορεί να γίνεται λόγος για κανενός είδους εκκοσμίκευση του θεοκρατικού συστήματος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Άλλωστε, η διαφοροποίηση της κοσμικής αξιολογίας από τη θρησκευτική, στο Ισλάμ, που αποτελεί αδιάσπαστο σύνολο θρησκείας και πολιτείας είναι ανέφικτη. Ένας διαχωρισμός πολιτείας και θρησκείας, ενώ στο Χριστιανισμό είναι εφικτός, στο Ισλάμ οδηγεί είτε στην εξαφάνισή του είτε στην υποκατάσταση του από άλλο δόγμα, όπως συνέβη στη προκειμένη περίπτωση με τον κεμαλισμό και συνακόλουθα με τον τουρκικό εθνικισμό[51].

Η αποκόλληση θρησκείας-πολιτείας αποτελεί φαινόμενο παράδοξο για την ισλαμική κοινωνία, γιατί η εκκοσμίκευση δεν είναι μόνο στοιχείο ξένο προς αυτήν αλλά βρίσκεται στον αντίποδα των προσδοκιών, των εμπνεύσεων και των οραμάτων της. Έτσι, η τουρκική κοινωνία δεν απώλεσε το θρησκευτικό της προσανατολισμό και τη θεολογική της κοσμοαντίληψη και το τουρκικό κράτος δεν έγινε ποτέ σεκουλαριστικό (λαϊκό, κοσμικό, που δεν είχε μια επίσημη θρησκεία αλλά ανέχονταν όλες τις θρησκείες). Βέβαια, υπάρχει η άποψη, που υποστηρίζει ότι η αποτυχία της πολιτικής του σεκουλαρισμού οφείλεται σε λάθη τακτικής του Κεμάλ και όχι σε κανένα άλλο λόγο. Υποστηρίζουν μερικοί αναλυτές, για παράδειγμα, ότι παρ' όλο που το 5% του αγροτικού πλυθυσμού (τσιφλικάδες) κατείχε το 65% της καλλιεργήσιμης γης της Τουρκίας, ο Κεμάλ ισχυριζόταν ότι στην ύπαιθρο δεν υπάρχουν μεγαλοτσιφλικάδες κι αν υπάρχουν λίγοι, τα συμφέροντά τους δεν είναι αντίθετα με αυτά των φτωχών αγροτών. Κάτι ανάλογο έλεγε και για τους μεγαλοκεφαλαιούχους των αστικών περιοχών.

Εμφανής είναι η προσπάθεια του Κεμάλ να παρουσιάσει το τουρκικό έθνος και την τουρκική κοινωνία, ως κάτι το ιδιαίτερο, ως έθνος και κοινωνία χωρίς ταξικές διαφορές και αντιθέσεις, ότι τα συμφέροντα όλων των τάξεων βρίσκονταν σε πλήρη αρμονία, γιατί όπως έλεγε: " Όλοι οι πολίτες μας ανήκουν σε μια κατηγορία, που λέγεται λαός"[52]. Έτσι, καταλήγουν (οι αναλυτές), παρά το γεγονός ότι υπήρχαν όλες εκείνες οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, για να πετύχει

ο εκσυγχρονισμός του τουρκικού κράτους, ο επαναστατημένος τουρκικός λαός παγιδεύτηκε από τα λάθη του Κεμάλ και αρκέστηκε μονάχα στο εθνικό πρόβλημα. Δεν έθιξε η επανάσταση την κοινωνική πλευρά και η αντιφεουδαρχική της κατεύθυνση περιορίστηκε στον εκσυγχρονισμό μονάχα της κρατικής μηχανής, χωρίς να προχωρήσει στο ξερίζωμα των φεουδαρχικών δομών[53].

Όμως, το να προσπαθούμε να εξηγήσουμε την έκβαση μιας εθνικο αστικής επανάστασης ενός ολόκληρου λαού από τις διαθέσεις, προθέσεις και επιλογές τακτικής, ενός και μόνου ατόμου (Κεμάλ), όσο χαρισματούχο κι αν είναι αυτό, τούτο δεν ενέχει μόνο το στοιχείο της υπερβολής, σε ό,τι αφορά την εκτίμηση των ικανοτήτων του συγκεκριμένου ατόμου, αλλά είναι και αντιδιαλεκτικό και αντιεπιστημονικό. Γιατί ο Κεμάλ[54] (όπως άλλωστε κάθε ηγέτης μιας επανάστασης) δεν είναι ο άνθρωπος, που εμφανίζεται με ένα a priori θεωρητικό κατασκεύασμα στον εγκέφαλό του και θέλει να κάνει επανάσταση, για να το εφαρμόσει. Αντίθετα, είναι γέννημα ενός συγκεκριμένου λαού, δημιούργημα μιας δεδο μένης εποχής, κοινωνικό προϊόν μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Ξεπήδησε και ανδρώθηκε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Είναι η συνισταμένη, η έκφραση του τουρκικού λαού στη συγκεκριμένη εκείνη εποχή, γι' αυτό και η μεγάλη απήχησή του στον τουρκικό λαό. Οι επαναστάσεις, όπως έλεγε ο Τοκεβίλ[55], είναι πάνω από κάθε αμφισβήτηση ότι δε δημιουργούνται εκ του μηδενός. Ανοίγουν, βέβαια, και επιταχύνουν διαδικασίες αλλά αποτελούν και την απόληξη άλλων διαδικασιών και διεργασιών, οι οποίες γίνονται στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα.

Το ερώτημα λοιπόν, που τίθεται,είναι, αν οι ζυμώσεις και οι διεργασίες αυτές για βαθειές κοινωνικές αλλαγές υπήρχαν, είχαν αγγίξει τις πλατειές τουρκικές λαϊκές μάζες ή αποτελούσαν θεωρητικά εγκεφαλικά κατασκευάσματα ενός προσώπου ή το πολύ μιας μικρής ελίτ. Με άλλη διατύπωση: Είναι άραγε ο Κεμάλ εκείνος, που διαγράφει την πορεία και το τόξο της επανάστασης και ο τουρκικός λαός, ως μαριονέττα εκτελεί ή είναι ο τουρκικός λαός με τα όποια θεοκρατικά κατάλοιπα και τις όποιες θρησκευτικές προσλαμβάνουσες, που επηρεάζει τον Κεμάλ σε τι είδους δυνάμεις να στηριχθεί και σε τι είδους αλλαγές να προχωρήσει, πράγμα το οποίο καθορίζει την πορεία της επανάστασης;

Γιατί μπορεί κανείς να κάνει και μια άλλη σκέψη. Πώς ένας λαός, που έβγαινε νικητής, σε ό,τι αφορά το εθνικό του πρόβλημα, ένας λαός χειραφετημένος, που είχε πάψει να είναι ο ταπεινός υπήκοος του Σουλτάνου, με ανεπτυγμένο το αίσθημα της εμπιστοσύνης στις δυνάμεις του, δεν παρέσυρε τη μονοπρόσωπη ηγεσία του, κι όταν ακόμη αυτή, δεχτούμε πως ήταν διστακτική, σε μια ριζική ανανέωση της τουρκικής κοινωνίας; Ποιοί ήταν εκείνοι οι εσωτερικοί μηχανισμοί, που τροχοπέδησαν μισό εκατομμύριο ενόπλων χωρικών, που αντί να αποτελέσουν ένα αγροτικό-αντιφεουδαρχικό αντάρτικο και να προχωρήσουν σε βαθειές κοινωνικές αλλαγές, δέχτηκαν να επιστρέψουν στο σπίτι τους με το όπλο "παρά πόδας;" Ποιά άλλη εσωτερικευμένη δύναμη εκτός απ' αυτήν του Ισλάμ θα μπορούσε εκείνη τη στιγμή, στον ανάστατο τουρκικό λαό, που ξυπνούσε απ' τον κοινωνικό λήθαργο και επιζητούσε κοινωνική δικαιοσύνη, να επιβάλει "υπακοή", "αυτοσυγκράτηση", "φόβο και μοιρολατρεία", για να μην ανατραπεί, προφανώς, η τάξη του Θεού;

Γιατί το Ισλάμ,καλλιεργώντας στους πιστούς του και μάλιστα σε υπέρτατο βαθμό, την υπακοή, υποταγή και το φόβο, σε συνάρτηση και με την ιδιοτυπία που το διακρίνει έναντι των άλλων θρησκειών, αναφορικά με την αδυναμία διαχωρισμού της κοσμικής αξιολογίας από τη θρησκευτική (όπως ήδη έχει τονισθεί), συμβάλλει στη διαμόρφωση εκείνων των κοινωνικών συνθηκών, που δεν ευνοούν την κοινωνική μετεξέλιξη.

Κοντολογίς, θα ήταν αντιφατικό, να δεχόμασταν από τη μια, η επιτυχής

έκβαση του εθνικού προβλήματος της Τουρκίας την περίοδο 1919 - 22 να πιστώνεται στο λαϊκό δυναμισμό και την παλλαϊκή εξέγερση, που ξεκινούσε από το αίσθημα της αυτοσυντήρησης, κι από την άλλη, σε ότι αφορά την αποτυχία του δεύτερου στόχου της κεμαλικής επανάστασης, που ήταν η κοινωνική και οικονομική τομή στην τουρκική κοινωνία και η εκρίζωση της θεοκρατικής και εγκαθίδρυση της κοσμικής εξουσίας να χρεώνεται αποκλειστικά και μόνο στον Κεμάλ. Οφείλεται σε εσωτερικούς ανασταλτικούς μηχανισμούς του μουσουλμάνου, οι οποίοι δεν επέτρεψαν στον τουρκικό λαό να πετύχει μια συλλογική αυθυπέρβαση. Και οι ανασταλτικοί αυτοί μηχανισμοί, που υπάρχουν μόνο σε ό,τι αφορά τον κοινωνικό τομέα και καθόλου (απεναντίας, όπως άλλωστε έχουμε δεί) το στρατοκρατικό, προέρχονται από τη βαθειά ριζωμένη μέσα του νοοτροπία και συνείδηση, που έχει εσωτερικευθεί με τη θρησκεία του Ισλάμ. Πολύ σωστά ο Φιλίπ Ζαρά παρατηρεί πως για τον Κεμάλ "ήταν πολύ πιο εύκολο να καθοδηγεί ένα λαό τον καιρό του πολέμου, παρά κατά τη διάρκεια της ειρήνης"[56]. Φράση, που έχει ειπωθεί όχι για να αξιολογήσει τον Κεμάλ, αλλά για να χαρακτηρίσει τον τουρκικό λαό. Ο στρατοκράτης Ισλαμιστής μοιάζει με αναβάτη ποδηλάτου. Όσο αυτό κινείται, μπορεί αυτός και ισορροπεί. Μόλις αυτό σταματήσει, πέφτει.

Κλείνοντας την ενότητα να διευκρινίσουμε πως η παράθεση όλων των παραπάνω δεν ενέχει την πρόθεση της αξιολογικής κλιμάκωσης των πολιτισμών, γιατί οι δρόμοι τους οποίους ακολουθούν δεν είναι υποχρεωτικά ευθύγραμμοι, ώστε να μπορούν να ιεραρχηθούν. Όπως καθε άνθρωπος αποτελεί ον μοναδικό και ανεπανάληπτο (sui generis) και η ιδιαιτερότητα του πρέπει νάναι σεβαστή, το ίδιο συμβαίνει και με τα έθνη. Πιο απλά: Δεν υπάρχουν καλοί και κακοί πολιτισμοί. Υπάρχουν διαφορετικοί πολιτισμοί. Και αναντίρρητα, ο χριστιανικός και ο ισλαμικός, είναι δυο πολιτισμοί, που έντονα διαφέρουν μεταξύ τους. Πολιτισμοί, που ενώ διασταυρώθηκαν κατά το παρελθόν και έθραυσε ο ένας τον άλλο, ο βαθμός αλληλοεπηρεασμού στάθηκε μικρότερος από το βαθμό της οριστικής αδυναμίας να έλθουν σ' επαφή και επικοινωνία. Φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα δύσκολο για μια κοινωνία, που πρόσφατα είχε βγεί από τη μήτρα του διαφωτισμού ν' αποδεχθεί τη θεσμική πραγματικότητα στην οποία ο νόμος του Καίσαρα ταυτίζεται με το νόμο του Θεού και η πολιτική εξουσία είναι σχεδόν αδύνατο ν' αποκολληθεί απο τη θρησκευτική[57].

Κι ακόμη, δεν έχει ως στόχο την πεσιμιστική κατάληξη ότι η κατάσταση με αυτά τα θρησκευτικά δεδομένα, σε ό,τι αφορά τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, διαγράφεται απελπιστική και αδιέξοδη. Από το μακροχρόνιο ισλαμικό "μεσαίωνα", που συμπίπτει με την προέλαση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας διανύθηκε αρκετός δρόμος. Χωρίς να παρατηρείται σοβαρή απόκλιση από το σεβασμό της θρησκευτικής παράδοσης, σε πολλές ισλαμικές χώρες, καταβάλλεται προσπάθεια να απαλλαγεί αυτή από προϊσλαμικές φυλετικές προλήψεις ή από διανοητικές σκληρύνσεις. Ήδη η πολυγαμία με την καθιέρωση ορισμένων μονογαμικών ρητρών περιορίσθηκε. Η εκπαίδευση από τη μιά και η είσοδος στην αγορά εργασίας των γυναικών, από την άλλη, συνέτειναν στον επανακαθορισμό του κοινωνικού τους πεπρωμένου. Κυρίως όμως η δημογραφική πίεση και η οικονομική κρίση, καθώς εξωθούν πολλούς μουσουλμάνους να μεταναστεύουν στην Ευρώπη, συμβάλλουν στο να διέρχονται σοβαρή κρίση τα οικογενειακά, τεκνοποιητικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά πρότυπα των μουσουλμάνων.
Κι αν ακόμη όλες αυτές οι συγκρούσεις και αμφισβητήσεις δε συνιστούν πραγματική και γνήσια απο-ισλαμοποίηση, ωστόσο είναι αρκετα δύσκολο ν' αρνηθεί κανείς πως η νεοτερικότητα, με διάφορους τρόπους, έχει διεισδύσει στις δομές της δημόσιας ζωής, στη νοοτροπία και συνείδηση των μουσουλμάνων[58].

Απόδειξη τούτου είναι ο ισλαμικός φονταμενταλισμός (επιστροφή στο γνήσιο Ισλάμ), η έξαρση του οποίου τα τελευταία χρόνια σημαίνει προσπάθεια

φυγής και επιστροφής από την πραγματικότητα στις "ρίζες", γεγονός που μαρτυρεί, αν μη τι άλλο, ότι η πραγματικότητα έχει ήδη αρκετά απομακρυνθεί από τις "ρίζες".
Σήμερα, υπάρχουν δυο, πέντε, δέκα είδη μουσουλμανισμού, όπως υπάρχουν άλλα τόσα είδη χριστιανισμού. Ο Μωάμεθ είπε πολλά πράγματα κι όπως στη Βίβλο, είναι εύκολο να βρείς στο έργο του θέσεις, που να δικαιώνουν οποιαδήποτε ιδέα. "The devil himself can scripture for his purpose[59]". Τούτο βέβαια έχει ως προαπαιτούμενο την ερμηνευτική και δικαιοπλαστική ικανότητα από την πλευρά των πιστών. Ικανότητα, που με τη σειρά της προϋποθέτει μορφωτικό επίπεδο. Ιδού το πρόβλημα.

2.4. Η ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

Είναι γνωστό, πως ο αστισμός στην Ελλάδα δεν ακολούθησε την κατεύθυνση και πορεία των βιομηχανικών χωρών της Ευρώπης. Ο Έλληνας αστός συμπεριφέρεται, κυρίως, ως μεσολαβητής και μεταπράτης κι όχι, ως παραγωγός. Με την έννοια αυτή δεν μπορεί να γίνει λόγος για αρθρωμένη, σπονδυλωμένη αστική τάξη στην Ελλάδα χωρίς να παρερμηνεύσουμε βασικά εννοιολογικά στοιχεία του όρου[60].

Στο πλαίσιο, λοιπόν, μιας γεννικότερης νόθας αστικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας, που, ως κύριο ρόλο, έχει την εμπορική προώθηση του μητροπολιτικού καπιταλισμού -ρόλος που ανατέθηκε στα μεταπρατικά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας- θα ήταν ουτοπία ν' αναζητούμε στη μουσουλμανική μειονότητα μια γνήσια, καπιταλιστικού τύπου, αστική τάξη. Γιατί, πέρα από το γεγονός του στρεβλού εξαστισμού της ελληνικής κοινωνίας, η μειονότητα βαρύνεται και με "δεσμούς συγγένειας" με τον ανατολικό τρόπο παραγωγής (Ανατολική Δεσποτεία). Έτσι, η μορφή αστισμού, που κυριαρχεί σ' αυτήν είναι προκαπιταλιστικού τύπου: Της εμπορίας, της διαμεσολάβησης και στην καλύτερη περίπτωση της βιοτεχνίας. Ο αστός δεν είναι καπιταλιστής με την έννοια του παραγωγού, που τελεί υπό την επήρεια και την "αιχμαλωσία" του κέρδους και εργάζεται να πετύχει καπιταλιστικές συσσωρεύσεις, για να τις επενδύσει και πάλι, διαμορφώνοντας παραγωγικό κεφάλαιο μεγάλης κλίμακας. Η αστική τάξη στη μειονότητα δεν αναπτύσει παραγωγικές δυνάμεις, δεν παράγει, δε δημιουργεί νέο προϊόν. Απλώς μεσολαβεί και διακινεί το υπάρχον[61]. Γι' αυτό το όλο θέμα της ένταξης και λειτουργίας της μειονότητας, μέσα στην ελληνική κοινωνία, το είδε η αστική τάξη με το στενόψυχο και κουτοπόνηρο μάτι της βραχύχρονης εξασφάλισης των συμφερόντων της, μέσα σε μια περιχαράκωση της πελατείας της.
Γιατί, όπως είναι γνωστό, η αναλογία της αστικής τάξης των μουσουλμάνων (γιατροί, δικηγόροι, μεγαλέμποροι) σε σχέση με το συνολικό μουσουλμανικό πληθυσμό της ελληνικής Θράκης, είναι μικρότερη από την αντίστοιχη αναλογία στο χριστιανικό πληθυσμό και επομένως η πελατεία της με βάση τα θρησκευτικά δεδομένα, μεγαλύτερη.

Έτσι, ενώ οι αστοί μουσουλμάνοι έχουν ξεπεράσει οι ίδιοι πολλές αναστολές και αναπτύσουν σχέσεις με το χριστιανικό στοιχείο της περιοχής, στην προσπάθειά τους να περιχαρακώσουν, για να μονοπωλήσουν, στη συνέχεια, την πελατεία των ομοθρήσκων τους, δε διστάζουν να καλλιεργούν και υπερτονίζουν, αν όχι να εξάπτουν, τα χαρακτηριστικά εκείνα, (θρησκευτικά, φυλετικά κλπ.), που διαφοροποιούν τους μουσουλμάνους από τους χριστιανούς. Τούτο, όπως είναι φυσικό, έχει ως αποτέλεσμα η μουσουλμανική μειονότητα, ως συλλογική οντότητα να αναπτύσσει εντόνοτερη ενδοστρεφική συμπεριφορά και να αυξάνει τον κοινωνικό της απομονωτισμό. Ιδιαίτερα, το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε χωριά απομακρυσμένα και ορεινά με αμιγή μουσουλμανικό πληθυσμό.

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ

Ήδη, έχει γίνει λόγος για την ιδιοτυπία του Ισλάμ. Συναρθρώνεται σε μια πολύπλοκη θρησκευτική, πολιτειακή, πολιτική, και πολιτιστική ενότητα και συνιστά μια μορφή πίστης, που η αξία της, σε ό,τι αφορά τις επιπτώσεις στο "κοινωνικό γίγνεσθαι" δεν έχει πλήρως αποτιμηθεί. Παράλληλα, δηλαδή, με την εντρύφηση της αυτοσυνειδησίας των πιστών της, επιδιώκει τη δέσμευση στους νόμους, στα πολιτιστικά ήθη και κατ' επέκταση στο πολιτειακό και κοινωνικό μόρφωμα, που η ίδια έχει εμπνεύσει στους πιστούς της.
Στο Ισλάμ, η θρησκεία, η ηθική, το δίκαιο, η πολιτική, όπως και κάθε άλλος τομέας της ανθρώπινης δραστηριότητας, είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα και αντλούν την έμπνευσή τους απ' τους "εξ αποκαλύψεως" κανόνες και πράξεις του προφήτη Μωάμεθ[62]. Όλοι οι στόχοι της ισλαμικής ηθικής κατατείνουν στη διατήρηση και στην ενίσχυση της κοινωνικο-θρησκευτικής συνοχής της ισλαμικής κοινότητας (umma). Βασικός άξονας της κοινοτικής ηθικής είναι η καθαρότητα της πίστης του πιστού, μια πίστη, που πηγάζει και επιβοηθείται από τα έθιμα, που οι ρίζες τους βρίσκονται στο Κοράνιο και την παράδοση. Τα έθιμα αγκαλιάζουν όλες τις εκφάνσεις της ζωής και διαδραματίζουν, μέχρι σήμερα, ένα σημαντικότατο ρόλο στην ενσωμάτωση του Ισλάμ στην καθημερινή ζωή του μουσουλμάνου, συνδέοντας, στενά, τη θρησκευτικότητα με τα κοινωνικά προβλήματα[63]. Με τον τρόπο αυτό η ακαμψία, του ιερού ισλαμικού νόμου και η θρησκογενής υφή της μουσουλμανικής μειονότητας αγνοούν ή παραμελούν την αντιμετώπιση της κοινωνικής πραγματικότητας, γιατί ο Μωαμεθανισμός, ως μορφοποιός παράγοντας κοινωνικής συνοχής, αποτελεί ένα πνευματικό δεσμό, που δεν αρθρώνεται μονάχα σε μια κοινή πίστη αλλά ταυτόχρονα και σε μια κοινή στάση ζωής, μετουσιωμένη σε ιδιότυπη κοινωνική υπόσταση.

Η εμφαντικότητα, όμως, αυτή στη διασφάλιση των θρησκευτικών και κοινωνικών ιδιοτυπιών συμπλέκεται, όπως είναι φυσικό, με την κοινωνικοποιημένη ύπαρξη των μουσουλμάνων. Τότε παρουσιάζονται τα προβλήματα των κοινωνικών σχέσεων, γιατί οι ιδιοτυπίες αυτές αρθρώνονται σε ένα σύμπλεγμα από επί μέρους στατικούς προσδιορισμούς, που καθιστά δυσχερή την προσέγγιση της πολυμορφίας της κοινωνικής πραγματικότητας[64]. Κι ενώ στην Τουρκία, με την κεμαλική επανάσταση, αφαιρέθηκε η κοινωνική και νομική βάση του Ισλάμ και παρέμεινε μονάχα το λατρευτικό μέρος, όπως άλλωστε και στις μουσουλμανικές μειονότητες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και Βουλγαρίας, στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, με την ισχύ του ιερού νόμου (σεριάτ), συνεχίζεται η ανασταλτική επήρεια του Μουσουλμανισμού στην κοινωνικοπολιτική εξέλιξη της μειονότητας και στην υποβοήθηση της, για μια, όσο γίνεται, ομαλότερη ένταξη της στην ελληνική κοινωνία, χωρίς, φυσικά, να παραβλάπτονται τα καθαρά θρησκευτικά και πολιτιστικά της δικαιώματα[65].
Έτσι, η υπαγωγή των μουσουλμάνων στη συγκεκριμένη έννομη τάξη, που αποτελεί συνέχεια των θρησκευτικών τους παραδόσεων, σημαίνει διατήρηση και ταυτόχρονα διασφάλιση της κοινωνικής τους συνοχής, διότι η δεσμευτικότητα των κανόνων του ισλαμικού δικαίου, καθώς, και η όλη διαδικασία ενεργοποίησης και εφαρμογής τους ουσιαστικοποιούνται και βιώνονται, αφού παρουσιάζονται, ως υπερβατικές ηθικές επιταγές και πείθουν, στο βαθμό, που λειτουργούν, ως σύμβολα κοινών παραδόσεων και πεπρωμένων, στη συνοχή του ισλαμικού κοινωνικού σχηματισμού[66].

Βέβαια, τον τελευταίο αιώνα, η ταυτότητα των μουσουλμανικών λαών έχει επανακαθορισθεί με βάση ανανεωτικά ισλαμικά ή εθνικά πρότυπα και αυτό διευκολύνει, ως ένα βαθμό, την ένταξή τους στις κοινωνίες των σύγχρονων κρατών. Όσο όμως κι αν η σύγχρονη εποχή έχει γίνει μάρτυρας της μεταλλαγής των

ιστορικών, θρησκευτικών και κρατικών δομών και το κράτος τείνει να γίνει περισσότερο κοσμικό και η θρησκεία να περιορισθεί σε κοινοτικά και ατομικά ενδιαφέροντα, την ίδια στιγμή υπάρχει μια αντίδραση στην τάση της κοσμικοποίησης και μια ανάδυση νεομουσουλμανικών θρησκευτικών και πολιτικών κινήσεων, που αποβλέπουν σε μια ουτοπική επανένωση όλων των επιπέδων της προσωπικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής[67]. Σε πολλές μουσουλμανικές χώρες υπάρχει μια επανεμφάνιση θρησκευτικών και πολιτικών μεταρρυθμιστικών κινήσεων, που υιοθετούν το Ισλάμ, ως ένα προσχέδιο κατανόησης ενός σύγχρονου τρόπου ζωής και έκκλησης για το σχηματισμό ισλαμικών κρατών με σκοπό να ενδυναμώσουν και να "αναστηλώσουν" μια ισλαμική ηθική. Οι νεομουσουλμανικές κινήσεις θέ λουν να αντλήσουν από το Ισλάμ θέσεις για κάθε ζήτημα ιδιωτικού ή δημόσιου ενδιαφέροντος, για να καταδείξουν ότι όλες οι σύγχρονες ανάγκες μπορούν να προσεγγισθούν με βάση τα σύμβολα της ισλαμικής παράδοσης[68].

Στην Τουρκία, για παράδειγμα, τα ισλαμικά ιερατικά λύκεια,την τελευταία δεκαετία,αυξήθηκαν εντυπωσιακά[69] και το ζήτημα των αντεγκλήσεων, γύρω από το θέμα του καλύμματος της κεφαλής των γυναικών, στην ουσία, έχει λήξει με την αποδοχή του αιτήματος των ισλαμιστών. Σήμερα, βλέπει κανείς κοπέλλες, πολλές φορές μάλιστα και φοιτήτριες, από τις οποίες θα περίμενε κανείς μεγαλύτερη χειραφέτηση, συγκριτικά, με τις μητέρες τους να υιοθετούν την περιβολή της γιαγιάς τους και να φέρουν "καλύπτρες κεφαλής" (τουρμπάνια) και ποδήρη φορέματα. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της στροφής και της έξαρσης του Ισλαμισμού, που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στην Τουρκία, είναι η συμπεριφορά των πολιτικών. Ενώ μέχρι τη δεκαετία του 1970 οι πολιτικοί κι αυτοί ακόμη, που δεν ήταν προσκείμενοι στον κεμαλισμό, καλλιεργούσαν ένα ευρωπαϊκό προφίλ και προσπαθούσαν να δίνουν στους ψηφοφόρους τους την εντύπωση πως,κατά βάση,ακολουθούν δυτικά πρότυπα, από το 1970 και μετά η κατάσταση αντιστράφηκε και τα κόμματα θέτουν στις πολιτικές τους προθήκες τις ισλαμικές παραδόσεις και από τη δύση, απλώς, υιοθετούν, ό,τι δεν τις αντιστρατεύεται[70]. Όταν, λοιπόν, αυτά συμβαίνουν στην Τουρκία, τη μητρόπολη του κεμαλισμού, όπου ο ελβετικός αστικός κώδικας αντικατέστησε τον Ιερό νόμο του Ισλάμ (σεριάτ) πριν από 70 περίπου χρόνια, αντιλαμβάνεται κανείς την κατάσταση στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, όπου οι διατάξεις του ιερού μουσουλμανικού νόμου είναι συντρέχουσες με τις αντίστοιχες ρυθμίσεις του "κοινού" ελληνικού δικαίου[71].

Έτσι, ο Ισλαμισμός περισσότερο με την ιδιοτυπία του και λιγότερο με την έννοια της "διαφορετικής" θρησκείας, μέσα στην ελληνική κοινωνία, διαμορφώνει τους μουσουλμάνους της Θράκης σε μια θρησκευτική αλλά ταυτόχρονα και κοινωνική ετερότητα. Και όλοι οι θεσμοί: οικογενειακοί, θρησκευτικοί, εκπαιδευτικοί, οικονομικοί, πολιτικοί, που αποτελούν τις αρθρώσεις μιας κοινωνίας, παραμένουν αγκυλωμένοι και ανήμποροι να δώσουν μια ώθηση για συμμετοχή των μουσουλμάνων στην όποια κοινωνική κινητικότητα και εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας.

3.1. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ

3.1.1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Όπως συμβαίνει σε κάθε παραδοσιακή κοινωνία, έτσι και στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, υπάρχει μια αντίδραση στις εξωσυζυγικές σχέσεις, τα νόθα τέκνα αλλά και την αδικαιολόγητη αγαμία. Η αγαμία του άνδρα θεωρείται, θρησκευτικά, απαράδεκτη και, κοινωνικά, επιλήψιμη. Εκλαμβάνεται, ως κάτι το αμαρτωλό, αναμεμειγμένο με το μη φυσιολογικό, γενικά, ως κάτι κακό και γι' αυτό ο άγαμος αντιμετωπίζεται φιλύποπτα. Αντίθετα, η άγαμη γυναίκα, αντιμετωπίζεται με οίκτο, ως δυστυχισμένη ύπαρξη, γιατί δεν προτιμήθηκε για σύζυγος από κανένα άνδρα[72].

Το οικογενειακό μόρφωμα, που κυριαρχεί ακόμη στους μουσουλμάνους της Θράκης, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, είναι αυτό της πατριαρχικής εκτεταμένης οικογένειας. Έγγαμοι γιοι, νύφες και εγγόνια τελούν κάτω από την κοινή πατρική εξουσία. Ο άνδρας-πατέρας είναι ο αδιαφιλονίκητος αφέντης του σπιτιού. Γνώμη των άλλων μελών της οικογένειας είναι η δική του γνώμη. Αυτός εξουσιάζει και διαχειρίζεται έμψυχα και άψυχα, κινητά και ακίνητα[73]. Ο πατέρας-αφέντης διαμορφώνει τον οικογενειακό σχεδιασμό μόνος του, πραγματώνει την κατανομή εργασίας μεταξύ των μελών της οικογένειας και χωρίς υπερβολή η εξουσία του φτάνει στο σημείο, ώστε να καθορίζει τη μοίρα κάθε μέλους.

Σπουδαιότερος λόγος, που ο θεσμός της οικογένειας δεν εμφανίζει σημαντική αλλαγή, στη δομή και τη λειτουργία της, είναι ότι οι οικονομικές σχέσεις στην ύπαιθρο δεν υπέστησαν σοβαρή διαφοροποίηση σε σχέση με αυτές του παρελθόντος. Συνήθως, η πατριαρχική οικογένεια στο χωριό αποτελεί παραγωγική μονάδα, στην οποία ο νέος βρίσκει δουλειά στα χωράφια ή στα κοπάδια ζώων του πατέρα του. Μόνο αν ο πατέρας είναι ακτήμονας ή τα χωράφια του είναι λίγα και στερείται άλλων παραγωγικών μέσων οι γιοι αποχωρούν από ανάγκη και ο καθένας προσπαθεί να βρεί τρόπους, για να συντηρήσει την πυρηνική του οικογένεια, δουλεύοντας ως εργάτης γης ή μισακάρης.

Ακόμη υπάρχει λειτουργική σχέση ανάμεσα στο γάμο και την πατριαρχική οικογένεια. Τα έξοδα της τελετής του γάμου μαζί με την προίκα (mehr), που δίνονται στη νύφη από το γαμπρό, είναι δυσανάλογα μεγάλα σε σχέση με την οικονομική δυνατότητα, που μπορεί να έχει ένας νέος του χωριού, γι' αυτό και το βάρος των δαπανών του γάμου αναλαμβάνει ο πατέρας του νέου. Τούτο, όπως είναι φυσικό, δημιουργεί την υποχρέωση στο γαμπρό και τη νύφη να παραμένουν μετά το γάμο τους στην πατρική οικογένεια του πρώτου, προκειμένου με την εργασία τους να συμβάλουν στην απόσβεση της δαπάνης του γάμου[74].

Τα τελευταία, βέβαια, χρόνια ο τύπος της εκτεταμένης πατριαρχικής οικογένειας ολοένα και υποχωρεί. Βασικός λόγος η μείωση των παιδιών σε μια οικογένεια, η μετανάστευση και η αστυφιλία. Όλο και περισσότεροι νέοι των ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών εγκαταλείπουν την αγροτική και ποιμενική ζωή του χωριού τους και εγκαθίστανται στις πεδινές κωμοπόλεις και πόλεις της Θράκης, αλλάζοντας, συχνά, επαγγελματική απασχόληση και δημιουργώντας τη δική τους πυρηνική οικογένεια. Παρά το γεγονός, όμως, ότι, βαθμιαία, εξασθενίζει ο τύπος της πατριαρχικής εκτεταμένης οικογένειας, παραχωρώντας τη θέση του στον τύπο της πυρηνικής οικογένειας, οι ενδοοικογενειακές σχέσεις και οι ρόλοι μέσα στη μουσουλμανική οικογένεια δεν έχουν, ουσιαστικά, σημειώσει σημαντική αλλαγή. Ο άνδρας εργάζεται συνήθως έξω από το σπίτι και η γυναίκα αναλαμβάνει την φροντίδα και την ευθύνη του "νοικοκυριού".

Περιπτώσεις, κατά τις οποίες, με τις δουλειές του "σπιτιού" να ασχολούνται οι άνδρες και οι γιοι, θεωρούνται περιθωριακές[75]. Ανέκαθεν οι μουσουλμανικές κοινωνίες έκαναν έντονη διάκριση ανάμεσα σε ανδρικούς και γυναικείους ρόλους.

Η δημόσια σφαίρα ήταν πάντα κατειλημμένη από τους άνδρες. Η επικρατούσα ιδεολογία στο Ισλάμ δέχεται ότι οι άνδρες, που είναι δυνατότεροι, πιο έξυπνοι και ενεργητικοί, πρέπει να κυριαρχούν πάνω στις γυναίκες, γιατί αυτές επηρεάζονται απ' τα συναισθήματά τους. Ακόμη και τα παιδιά, στην περίπτωση διαζυγίου, από μια ηλικία και πάνω ανήκουν στο σύζυγο και την οικογένειά του[76].

Σε κάθε μουσουλμανική οικογένεια υπάρχει αυστηρή ιεράρχηση των μελών της. Αυτό γίνεται με βάση το φύλο και την ηλικία[77]. Το διπλό κριτήριο, που καθιερώνει ο ισλαμικός νόμος ανάμεσα στα φύλα είναι, τόσο έντονο, σε βάρος της γυναίκας, ώστε να τη μεταβάλλει σε άνθρωπο δεύτερης κατηγορίας. Με αυτό τον τρόπο τα κορίτσια από πολύ νωρίς μπαίνουν κάτω από την εξουσία όλων των μελών της οικογένειας και φυσικό είναι να μειονεκτούν καταφανώς έναντι των αγοριών. Η γυναίκα μαθαίνει, από πολύ μικρή, να φοβάται και να σέβεται τον άνδρα της. Ο σύζυγός της είναι ο "αφέντης" της. Οποιαδήποτε ανυπακοή είναι αδιανόητη. Άλλωστε και η προίκα (mehr), που καταβάλλεται στη γυναίκα από τον άνδρα, κατά το γάμο, κινείται στη κατεύθυνση ότι κάθε γυναίκα έχει την τιμή της. Τούτο αυξάνει την υποτέλεια της στον άνδρα-αφέντη της, ο οποίος αφού πλήρωσε, νομιμοποιείται να απαιτεί τυφλή αφοσίωση και πίστη[78].

Το γεγονός, λοιπόν, ότι οι οικογενειακοί και κοινωνικοί ρόλοι των δύο φύλων διαμορφώνονται από τους κανόνες του Κορανίου σε συνάρτηση με το ότι στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, κρίσιμες περιοχές της κοινωνικής συμβίωσης των μουσουλμάνων, που ανάγονται στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο, ρυθμίζονται σύμφωνα με τον ιερό μουσουλμανικό νόμο (δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του Μουφτή)[79], έχει ως αποτέλεσμα, η ισλαμική παράδοση να αποβαίνει ο κύριος και αποκλειστικός παράγοντας διαμόρφωσης των οικογενειακών ηθών. Αυτονόητο, μέσα στο πλέγμα των συγκεκριμένων έννομων σχέσεων, η κοινωνική στατικότητα και η έλλειψη προσαρμοστικής δυνατότητας και κοινωνικής μεταλλαγής να διαμορφώνουν μια πραγματικότητα, στην οποία η ανισότητα των δύο φύλων να καθίσταται βίωμα καθημερινό.

Βέβαια, μπορεί να αντιταχθεί η άποψη ότι, αφού η δικαστική αρμοδιότητα του Μουφτή είναι συντρέχουσα και προαιρετική και οι αντίστοιχες ρυθμίσεις του κοινού ελληνικού δικαίου είναι συμφερότερες για τη γυναίκα, υπάρχει όλη η δυνατότητα με την κατάλληλη επιλογή του δικαστή, να επιτευχθεί η άμβλυνση της ανισότητας των δύο φύλων. Τούτο, όμως, παραμένει ένα θεωρητικό επιχείρημα, γιατί οι μουσουλμανίδες, ιδιαίτερα, για υποθέσεις οικογενειακής φύσης, δεν προσφεύγουν στα τακτικά ελληνικά δικαστήρια για την επίλυση των διαφορών τους, γιατί αντίκειται στην εσωτερικευμένη, από την παιδική ακόμη ηλικία, αντίληψη για τους κοινωνικούς ρόλους, που προβλέπει η ισλαμική θρησκεία[80]. Στη μουσουλμανική κοινωνία κυριαρχεί αυστηρή ιεραρχική διαστρωμάτωση. Οι κανόνες της συμπεριφοράς διαμορφώνονται με βάση τη σχέση ανώτερου προς κατώτερο κι από μικρή ακόμη ηλικία τα άτομα συνειδητοποιούν τους κοινωνικούς ρόλους, που καλούνται να αναλάβουν. Αυτή η εξωτερική κατηγοριοποίηση και το εττικετάρισμα των ατόμων, που αποσκοπεί στην πλήρη συμμόρφωση προς τη νομιμότητα, με την πάροδο του χρόνου, εσωτερικεύεται και μεταβάλλεται σε συνειδητοποίηση-αυτογνωσία της κοινωνικής τους θέσης, που οδηγεί τα άτομα στη μοιρολατρεία και στην παραίτηση από κάθε αμφισβήτηση ή προσπάθεια ανατροπής της καθορισμένης ιεραρχικής τάξης[81].

Βέβαια, με την ανατολή του 20ου αιώνα, πολλοί μουσουλμάνοι διανοούμενοι, επηρεασμένοι από δυτικά πρότυπα, διακήρυξαν τη χειραφέτηση της γυναίκας και την ενσωμάτωσή της στην κοινωνία, ως ισότιμης με τον άνδρα. Υποστήριξαν ότι η ελευθερία των γυναικών αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ελευθερία ολόκληρης της κοινωνίας. Τούτο εντάσσονταν στο γενικότερο πλαίσιο των προσπαθειών να διαχωρίσουν το κράτος από τη θρησκεία και να μειώσουν

την κυριαρχία του ισλαμικού νόμου[82].

Έτσι, με την προϊούσα εκβιομηχάνιση και αστικοποίηση των κοινωνιών, όλο και περισσότερες γυναίκες ενσωματώνονται στο εργατικό δυναμικό και η πυρηνική οικογένεια κερδίζει, συνεχώς, έδαφος σε βάρος της παραδοσιακής εκτεταμένης. Από την άλλη, η συγκέντρωση της κρατικής δύναμης και η απαλλαγή της,από τα θεοκρατικά στοιχεία,έχει καταργήσει σε μερικά ισλαμικά κράτη την πολυγαμία κι έχει αλλάξει τη νομική θέση της γυναίκας.

Ακόμη και σε χώρες, όπως το Μαρόκο και ο Λίβανος, που δεν έχουν άμεσα απαγορεύσει την πολυγαμία, οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα να θέτουν περιοριστικούς όρους στα συμβόλαια γάμων[83].

Ωστόσο, τα εθιμικά στοιχεία είναι διαποτισμένα από το Ισλάμ και δεδομένου ότι η πίστη, τα δικαιώματα, τα καθήκοντα, η κοινωνική συμπεριφορά, όλα αυτά συγκροτούν το θεσμό της κοινότητας των πιστών (umma) και τον "τόπο" της κοινωνικής και θρησκευτικής "συνάντησης", δεν επιτρέπουν θεαματικές αλλαγές προς την κατεύθυνση αυτή[84]. Τούτο γίνεται εμφανές στη μουσουλμανική μειονότητα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Παρ' όλο, που οι μουσουλμάνοι Σοβιετικοί πολίτες είχαν επανατοποθετηθεί σε ένα πολιτικό επίπεδο και είχαν οργανωθεί με βάση το πνεύμα των κοινοτικών συνδέσμων, η μουσουλμανική πίστη και ταυτότητα παρέμειναν σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της οικογενειακής τους συμπεριφοράς. Ακόμη και οι μουσουλμάνοι, που είχαν αφομοιωθεί σε πολιτικό επίπεδο, που ήταν πιστοί στο κράτος και είχαν δεχθεί τις σοσιαλιστικές, πολιτικές και οικονομικές αξίες του κρατούντος καθεστώτος, που μιλούσαν ρωσικά, ντύνονταν και συμπεριφέρονταν ευρωπαϊκά, που ήταν ανταγωνίσιμοι σε σύγχρονα τεχνικά και διοικητικά προσόντα, διατήρησαν μια ξεχωριστή ταυτότητα στο επίπεδο της οικογενειακής κολτούρας[85].

Όλ' αυτά δε σημαίνουν πως η παραδοσιακή θέση της γυναίκας στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης έμεινε ανεπηρέαστη. Όμως, οι αλλαγές στον τομέα αυτό, καθώς η θέση και τα δικαιώματα της γυναίκας μέσα στη μουσουλμανική κοινωνία προσδιορίζονται από το Κοράνιο και η θρησκεία,σε παρόμοιες περιπτώσεις,λειτουργούσε, ως καταφύγιο, κάθε φορά, που υπήρχε έντονο συναίσθημα ανασφάλειας, υπήρξαν εμφανείς,μονάχα,στον αστικό πληθυσμό της μειονότητας[86]. Στην ύπαιθρο, η έλλειψη δυνατοτήτων επαγγελματικής καριέρας για τη γυναίκα, δηλαδή, η οικονομική εξάρτηση από τη μια κι από την άλλη η φανατική προσκόλλησή της στις εντολές του Κορανίου, συνεχίζουν να συντηρούν τον κοινωνικό διαχωρισμό των δύο φύλων και την ανδρική προκατάληψη και εχθρότητα, σε ό,τι αφορά την πολιτική και κοινωνική συμμετοχή των γυναικών[87]. Κατ' αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται οι ανάλογες πολιτιστικές αξίες, οι οποίες υιοθετούνται από την παιδική ηλικία, για να διαιωνίζουν και ν' αναπαράγουν τους παραδοσιακούς ανδρικούς και γυναικείους ρόλους στους μουσουλμάνους της Θράκης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.

Δείχνει τον αριθμό των γεννήσεων, γάμων και θανάτων του δήμου Κομοτινής από το έτος 1975 έως 1986.

Έτη	Γεννήσεις		Γάμοι		Θάνατοι	
	Χριστιαν	Μουσουλ	Χριστιαν	Μουσουλ	Χριστιαν	Μουσουλ
1975	528	548	147	140	201	149
1976	600	587	141	141	180	155
1977	658	618	146	142	183	163
1978	656	742	138	142	165	165
1979	612	775	152	148	178	150
1980	680	714	142	155	175	151
1981	657	720	139	138	162	182
1982	637	690	129	126	171	159
1983	615	690	149	150	199	175
1984	586	665	132	136	162	171
1985	593	620	135	130	175	164
1986	430	647	137	139	193	134
Σύνολο	7.252	8.016	1.687	1.687	2.144	1.918

Πηγή : Δήμος Κομοτινής.

3.1.2. Ο ΓΑΜΟΣ

Καθώς οι ιδέες του Ισλαμισμού είναι ποτισμένες με την "αίγλη και το μεγαλείο" της πατρότητας και γενικά της αρρενοκρατίας, η μουσουλμανίδα με το γάμο περνάει σε ένα δεύτερο στάδιο υποταγής. Από την εξάρτηση και υποταγή στις εντολές του πατέρα, στην εξάρτηση και υποταγή στις επιθυμίες του συζύγου. Η ύπαρξη της ποτέ δε γίνεται ανεξάρτητη. Στο σεξουαλικό πεδίο, όπως και σε κάθε τομέα της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής, ο ανδρικός ρόλος είναι κυριαρχικός, ενώ ο γυναικείος παραμένει παθητικός και υποταγμένος στην ανδρική πρωτοβουλία και επιθυμία. Ο έρωτας, μια σχέση ισότιμη, που ως βασικό προαπαιτούμενο έχει τη μέθεξη των συζύγων με ολόκληρη την προσωπικότητά τους, στερείται του ψυχικού στοιχείου και καταντά μια σεξουαλική σχέση, που ρυθμίζεται απ' τους κανόνες της καθηκοντολογίας[88]. Έτσι, οι σχέσεις των συζύγων παραμένουν, ως ένα βαθμό, τυπικές[89]. Η έλλειψη του αυθορμητισμού, που υπαγορεύεται από τις διαφορετικά ιεραρχημένες θέσεις των δύο συζύγων, καταπνίγει κάθε έξαρση του συναισθηματικού στοιχείου, ιδιαίτερα, από την πλευρά των γυναικών και σε μια σεξουαλική επικοινωνία η κατάσταση εξι σορροπείται για τις γυναίκες με την αίσθηση ότι νιώθουν λιγότερη ηδονή από τους άνδρες, γιατί είναι ηθικά ανώτερες απ' αυτούς[90]. Η γυναίκα κοινωνικοποιεί ται και κρίνεται καθημερινά, με βάση το πρότυπο της ισλαμικής ηθικής, μιας ηθι κής, που έχει αρρενοκρατική προέλευση και αποτελεί στοιχείο βαθύτατα αρνητι κό, τόσο σε ό,τι αφορά τα περιθώρια του αυτοπροσδιορισμού της, όσο και σε ό,τι αφορά την αίσθηση της ατομικής της ελευθερίας[91].

Στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, όπου η κοινωνική στρωμάτωση είναι παγιωμένη και, επομένως, η κοινωνική κινητικότητα βρίσκεται σε χαμηλά, έως μηδενικά επίπεδα, οι ρόλοι παραδίνονται από μια γενιά στην άλλη σχεδόν άφθαρτοι και αναλοίωτοι. Η γυναίκα καθώς δεν έχει παύσει ν' αποτελεί το μόνιμο φύλακα της εστίας, φυσικό είναι, σε ό,τι αφορά την επιλογή του ερωτικού συντρόφου της να μην έχει πολλά περιθώρια ενεργοποίησης και πρωτοβουλίας. Στη μειονότητα, με τις αναλοίωτες ή αργά μεταβαλλόμενες κοινωνικές δομές, κυριαρχεί ο θεσμός του συνοικέσιου[92]. Οι θυγατέρες και οι γιοι, ιδιαίτερα οι πρώτες, σπάνια επιλέγουν το σύντροφό τους μόνες τους, χωρίς, δηλαδή, τη

γονεϊκή συγκατάθεση. Όταν ένας νέος θελήσει να παντρευτεί, εκμυστηρεύεται στους γονείς του την πρόθεσή του και ταυτόχρονα εκδηλώνει την προτίμηση του για συγκεκριμένη κοπέλλα. Η μητέρα του νέου αναθέτει, σε συγγενικά της πρόσωπα να διερευνήσουν τις προθέσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος του κοριτσιού. Αν η απάντηση είναι θετική, τότε προχωρούν στον αραβώνα, που συνίσταται στην ανταλλαγή μερικών δώρων (nisan). Μετά τον αραβώνα και πριν από το γάμο υπάρχει ένα προγαμιαίο στάδιο, που λέγεται Νικιάχ (nikäh).

Το Νικιάχ (nikäh) σημαίνει την οριστικοποίηση και την επίσημη δέσμευση των μελλονύμφων με την υπογραφή σχετικού συμφωνητικού ενώπιον του Ιμάμη, σε ό,τι αφορά τις γαμήλιες παροχές.

Οι γαμήλιες παροχές, που αποτελούν συστατικό στοιχείο του γάμου, είναι οικονομικές παροχές, που παρέχονται από το γαμπρό στη νύφη ή στην οικογένειά της και είναι το μέχρ (mehr) και το μπασλίκ[93] (baslik). Η πρώτη (mehr), που δίνεται στη νύφη και κυμαίνεται από 11 έως και 100 πολλές φορές χρυσές λίρες, έχει την έννοια της εγγύησης, ότι δε θα την εγκαταλείψει ο σύζυγός της.
Η δεύτερη (baslik) είναι οικονομική παροχή, που καταβάλλει ο γαμπρός στον πατέρα της νύφης, ως έξοδα ανατροφής, απώλειας εργατικών χεριών κ.ά.

Συχνά, όλη αυτή η διαδικασία του γάμου, επειδή είναι πολύ δαπανηρή παρακάμπτεται απ' τους μελλόνυμφους με την εκούσια "απαγωγή"[94].
Σχέσεις επιγαμίας, ανάμεσα στους Σουνίτες και Σιΐτες, δεν υπάρχουν, όπως δεν υπάρχουν και μεταξύ Μπεκτασήδων και Ορθοδόξων Σουνιτών. Ακόμη οι Τουρκογενείς μουσουλμάνοι της Θράκης και οι Πομάκοι[95] δε συνάπτουν γάμους με τους Αθίγγανους μουσουλμάνους, γιατί τους θεωρούν, κοινωνικά και φυλετικά, υποδεέστερους.

Οι μουσουλμάνοι της Θράκης, ως Έλληνες πολίτες, μπορούν να τελέσουν θρησκευτικό ή πολιτικό γάμο. Ωστόσο όλοι προτιμούν το θρησκευτικό. Όμως παρ' όλο, που ο ιερός μουσουλμανικός νόμος επιτρέπει την πολυγαμία[96], στο χώρο της μειονότητας η μονογαμία έχει καθιερωθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.

Δείχνει τον αριθμό αδειών: Γάμων και Διαζυγίων που εκδόθηκαν από τη Μουφτεία Κομοτινής κατά την εξαετία 1986-1991.

α/α	Έτη	Γάμοι	Διαζύγια	Σύνολο
1	1986	607	-	607
2	1987	615	97	712
3	1988	601	86	687
4	1989	539	82	621
5	1990	484	99	583
6	1991	453	62	515
Σύνολο		3.299	426	3.725

Παρατήρηση: Οι άδειες του 1991 είναι αυτές, που εκδόθηκαν μέχρι 19-11-1991.
Πηγή: Μουφτεία Κομοτινής.

3.1.3. ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται μια διχογνωμία στους ισλαμικούς κύκλους σε ότι αφορά την ερμηνεία των ισλαμικών κανόνων. Υπάρχουν οι παραδοσιακοί και οι σύγχρονοι ερμηνευτές του Κορανίου, που ανάμεσά τους αναπτύσσεται μια όλο και μεγαλύτερη διαμάχη. Οι παραδοσιακοί πιστεύουν ότι οι κανόνες του Κορανίου είναι σταθεροί και αιώνιοι κι ότι είναι σαφείς σε ό,τι αφορά τη θέση της γυναίκας: Το Κοράνιο απαιτεί απ' αυτή· νάναι στο σπίτι να μην έχει

δημόσια ζωή να υπατάσσεται στους άνδρες, για να προστατεύει τη σεμνότητά της. Οι κανόνες του Κορανίου, που ρυθμίζουν τα θέματα γάμου, διαζυγίου κλπ. πρέπει, υποστηρίζουν, να μείνουν αναλοίωτοι. Αντίθετα, οι άλλοι, που ερμηνεύουν το Κοράνιο με κάποιο σύγχρονο πνεύμα, διατείνονται ότι οι κανόνες του Κορανίου, που αναφέρονται στη θέση της γυναίκας πρέπει να αντιμετωπίζονται, ως εθιμικές εντολές, παρά, ως νομικές απαιτήσεις. Πιστεύουν ότι η προσαρμογή των κανόνων αυτών στις σύγχρονες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες είναι απαραίτητη[97].

Στη Θράκη κυριαρχεί η παραδοσιακή ερμηνεία των ισλαμικών κανόνων. Σε ότι αφορά το θεσμό του διαζυγίου η όλη διαδικασία ελέγχεται από το Μουφτή, ο οποίος εποπτεύει την εφαρμογή του ιερού μουσουλμανικού νόμου. Στην αρχή καταβάλλει προσπάθειες να μεταπείσει τους συζύγους, που ζητούν διαζύγιο, όταν όμως διαπιστώσει ότι οι διαφορές τους είναι αγεφύρωτες, τότε με απόφαση του λύεται ο γάμος. Η λύση του γάμου αποτελεί ουσιαστικά προνόμιο του άνδρα. Έχει το δικαίωμα ο σύζυγος να παρουσιαστεί στο Μουφτή να δηλώσει ότι θέλει να χωρίσει τη γυναίκα του και θα πάρει το διαζύγιο, αρκεί να παραιτηθεί από κάθε αξίωση επιστροφής της προίκας (mehr), που είχε καταβάλλει, ως γαμήλια παροχή στη σύζυγό του. Αντίθετα, αν την αξίωση για διαζύγιο προβάλλει η σύζυγος, προτιθέμενη μάλιστα να επιστρέψει στο σύζυγό της τις γαμήλιες παροχές, τότε απαιτείται και η συναίνεση του συζύγου της.

Στους μουσουλμάνους της Θράκης το ποσοστό των διαζυγίων, αν δε συμπεριληφούν οι Αθίγγανοι, στους οποίους η θρησκευτική συνείδηση παρουσιάζεται συγκριτικά με τους υπόλοιπους αρκετά αμβλυμένη, κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Και τούτο, παρά το γεγονός ότι οι προγαμιαίες σχέσεις για τη μουσουλμανίδα είναι απαγορευμένες, (γιατί οι σεξουαλικές σχέσεις, της έχουν μάθει, είναι κάτι φοβερό και δυσάρεστο και πως μόνο, όταν παντρευτεί πρέπει να τις υπομένει, κάτι σαν αναγκαίο κακό, από ένα αίσθημα χρέους και καθήκοντος προς το σύζυγο), και μια κοπέλλα, που πρέπει νάναι παρθένος τη βραδιά του γάμου μπορεί να κάνει λαθεμένη επιλογή, παγιδευμένη από μια πρόσκαιρη σεξουαλική σχέση, πράγμα, αρκετά δύσκολο να συμβεί με την έμπειρη, σεξουαλικά γυναίκα, που ξέρει εύκολα να ξεχωρίζει την απλή έλξη από το γνήσιο και αυθεντικό αίσθημα[98].

Πρωταρχικός αιτιακός παράγοντας, που διαμορφώνει το χαμηλό ποσοστό διαζυγίων είναι βέβαια η Ισλαμική θρησκεία. Γιατί, όπως ήδη σημειώθηκε πιο πάνω, στο γάμο των μουσουλμάνων δεν υπάρχει η ισότιμη σχέση και η συναισθηματική έμφαση και ένταση μεταξύ των συζύγων, στοιχεία, που ναι μεν καθιστούν τον έρωτα μεγαλειώδη αλλά ταυτόχρονα μεταβάλλουν το γάμο σ' ένα ευπαθή και εύθραστο θεσμό. Για τη μουσουλμανίδα γάμος, κυρίως, σημαίνει μεταπήδηση από την αυστηρότητα της πατρικής οικογένειας στην υποταγή της συζυγικής στέγης.

Καινούρια καθήκοντα και μια καθημερινή υπεράνθρωπη προσπάθεια, για να θεωρηθεί η παρουσία της απαραίτητη ή να κριθεί με επιείκια[99]. Με αυτά λοιπόν τα δεδομένα, φυσικό, είναι ο αριθμός των διαζυγίων να μειώνεται κατά το ήμυσι, αφού ο ένας στους δύο (η σύζυγος) ποτέ δεν αξιώνει διαζύγιο.

Ένας δεύτερος λόγος, που το ποσοστό των διαζυγίων βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα, είναι ότι ο γάμος στη μειονότητα, όπως άλλωστε και σε παρόμοιες παραδοσιακές κοινωνίες, αποτελεί σημαντικό γεγονός όχι μόνο για τους δύο συζύγους αλλά και για τις οικογένειές τους, με την έννοια ότι δημιουργείται μια πολυσήμαντη κοινωνική σχέση ανάμεσα σε δυο μεγάλες ομάδες: Των συγγενών του ενος συζύγου και των συγγενών του άλλου. Είναι μια σχέση συνεργασίας, αλληλεγγύης και κοινής προστασίας. Η σχέση αυτή στη μειονότητα, συχνά, παίρνει τη μορφή κοινωνικής συμμαχίας ανάμεσα στα σόγια

των δύο συζύγων[100]. Σε περίπτωση διάλυσης του γάμου διαλύεται και η "κοινωνική συμμαχία" και τα δυο σόγια μεταβάλλονται πολλές φορές σε αντίπαλα στρατόπεδα. Σήμερα, βέβαια, οι θεσμοί του γάμου και του διαζυγίου αρχίζουν να χάνουν την παραδοσιακή τους μορφή, γιατί δεν μπορούν πλέον να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες, που διαμορφώνονται. Ωστόσο, ο μουσουλμάνος της Θράκης διστάζει να κάνει το αποφασιστικό βήμα για να λυτρωθεί από τη διλημματική κατάσταση. Ενώ, δηλαδή, η "κανονιστική δύναμη της πραγματικότητας"[101] τον ωθεί να μεταβάλει ριζικά κάθε ξεπερασμένο θεσμικό πλαίσιο, εν τούτοις παραμένει πιστός στην παράδοση, γιατί το θεωρεί αδιανόητο να έρθει σε ρήξη με τις επιταγές του Κορανίου και της Σούνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.

Δείχνει τον αριθμό αδειών: Γάμων και Διαζυγίων που εκδόθηκαν απο την Μουφτεία Διδυμοτείχου από το 1980 έως 1990, χωριστά για τους Τουρκογενείς, Πομάκους, Αθίγγανους.

Έτη	Γάμοι				Διαζύγια			
	Τουρκογενείς	Πομάκοι	Αθίγγανοι	ΣΥΝΟΛΟ	Τουρκογενείς	Πομάκοι	Αθίγγανοι	ΣΥΝΟΛΟ
1980	7	17	96	120	-	1	28	29
1981	7	19	93	119	2	3	23	28
1982	8	11	102	121	1	1	21	23
1983	3	15	99	117	2	-	24	26
1984	9	25	99	133	-	-	23	23
1985	11	9	76	96	-	-	27	27
1986	5	19	85	109	-	-	25	25
1987	5	24	68	97	-	-	27	27
1988	10	16	87	113	-	1	20	21
1989	9	19	108	136	1	3	32	36
1990	9	20	88	117	-	1	22	23
ΣΥΝΟΛΟ	83	194	1.001	1.278	6	10	272	288

Πηγή: Μουφτεία Διδυμοτείχου

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

1. Ο πληθυσμός των Αθιγγάνων αποτελεί το 30% - 35% του μουσουλμανικού πληθυσμού του Νομού Έβρου.
2. Τα ποσοστά διαζυγίων έχουν ως εξής:

α) Πομάκοι: Στους 100 γάμους αντιστοιχούν 5,1 διαζύγια.
β) Τουρκογενείς: Στους 100 γάμους αντιστοιχούν 7,2 διαζύγια.
γ) Αθίγγανοι: Στους 100 γάμους αντιστοιχούν 27,1 διαζύγια.

3.2. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

3.2.1. ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ.

Για τους μουσουλμάνους η θρησκεία στάθηκε ανέκαθεν ο πυρήνας, το ισχυρό και συμπαγές καθεστώς, που περιέκλειε μέσα του όλους τους κανόνες της κοινωνικής και πνευματικής ζωής του ανθρώπου και το πλέον προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητας, τόσο για τους ίδιους , όσο και για να κατατάξουν τους άλλους ανθρώπους σε κάποιο σύνολο. Η βασική διάκριση ανάμεσα σ' αυτούς και τον υπόλοιπο κόσμο ήταν η αποδοχή ή η απόρριψη του μηνύματος του Ισλάμ. Όλες οι υπόλοιπες συμβατικότητες (γεωγραφία, κράτη, φυλές γλώσσα κ.ά.) αποτελούσαν κριτήρια δευτερεύουσας σημασίας[102].

Η συνοχή ανάμεσα σε θρησκευτικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς κανόνες ήταν αδιαχώριστη και τούτο απέρρεε από το γεγονός ότι βασική πολιτική στόχευση του Ισλάμ υπήρξε πάντα η ενίσχυση και η οργάνωση των πολιτειακών δομών προς επέκταση και ισχυροποίηση της κοσμικής εξουσίας για παγκόσμια κυριαρχία[103]. Έτσι, το αρχικό ισλαμικό κράτος, που δημιουργήθηκε από τη μουσουλμανική κοινότητα (umma) και ήταν ουσιαστικά μια θεοκρατία ,αποτελούμενη από τους μουσουλμάνους, που τους ένωνε η πίστη στη θρησκεία του Αλλάχ και του προφήτη του, επέδρασε, ως πρότυπο, για όλο το μετέπειτα ισλαμικό κόσμο[104]. Γι' αυτό στην Ισλαμική επικράτεια,παρ' όλο,που υπήρχαν πολλές φυλές και έθνη, η πραγματική διαφορά ήταν θρησκευτική. Από το ένα μέρος, όσοι πίστευαν στο Ισλάμ, ονομάζονταν μουσουλμάνοι κι αποτελούσαν την κοινότητα του Θεού (umma), ανεξάρτητα απ' το σε ποιά φυλή ανήκαν και κάτω από ποιά κυριαρχία ζούσαν. Από το άλλο, όσοι απέρριπταν το Ισλάμ, οι άπιστοι[105]. Τούτο δείχνει, πως η Ισλαμική θρησκευτική συνείδηση εκφράζεται, ως συνείδηση κατ' εξοχήν αδιάλλακτη, που δε συμβιβάζεται μ' εκείνο , που έχει άλλη θρησκευτική δοξασία και πίστη. Ολόκληρη η κοινωνική διάρθρωση και η πολιτική τάξη της μουσουλμανικής κοινότητας έχουν τις ρίζες τους αποκλειστικά στη θρησκεία. Οι πνευματικές, κοινωνικές και πολιτικές εκδηλώσεις είναι δύσκολο να αποσχιστούν και να ανεξαρτητοποιηθούν από το θρησκευτικό κορμό, που τις κλείνει όλες μέσα του. Σε μια καθαρά ισλαμική κοινωνία το πνεύμα του ανθρώπου δεν μπορεί να αναζητήσει μια αλήθεια, που νάναι ανεξάρτητη από το θρησκευτικό μύθο και σύμβολο. Απ' αυτό τον κόσμο των ισλαμικών συμβόλων τρέφονται όλες οι πνευματικές και κοινωνικές διαθέσεις και ενέργειες του μουσουλμάνου. Με αυτή την έννοια οι διαφορές, που υπάρχουν ανάμεσα σε ένα μουσουλμάνο κι ένα μη μουσουλμάνο δεν προέρχονται από το γεγονός, ότι μπορεί να είναι πολίτες διαφορετικού κράτους να μιλούν διαφορετική γλώσσα να ανήκουν σε διαφορετική φυλή ή εθνότητα,αλλά γιατί έχουν διαφορετική θρησκεία[106]. Αυτός άλλωστε είναι ο λόγος ότι ενώ στις ισλαμικές κοινωνίες υπάρχει μια εισδοχή σύγχρονων θεσμών και συστημάτων, που έχουν αλλοιώσει και νοθεύσει τους ισλαμικούς θεσμούς δια μέσου των αιώνων (και που το κλασικό Ισλάμ δεν είχε καν διανοηθεί και προβλέψει) εν τούτοις μια ομαλή ένταξη του μουσουλμανικού κόσμου στη σύγχρονη υπερεθνική κοινωνία, χρονικά, βρίσκεται ακόμη αρκετά μακριά[107]. Αν όμως αυτό χαρακτηρίζει τη στάση ανεξάρτητων ισλαμικών κρατών απέναντι στη διεθνή κοινότητα, τότε με πολύ ευκολία η διερεύνηση της κοινωνικής στασιμότητας σε μια μουσουλμανική μειονότητα, όπως αυτή της Θράκης, δείχνει ότι αυτή οφείλεται στην καθοριστική επήρεια του θρησκευτικού στοιχείου πάνω στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων.

Γιατί η κοινωνική συνοχή μιας μειονότητας, που ζεί μέσα σ' ένα αλλόθρησκο περιβάλλον δεν οφείλεται μονάχα σε παράγοντες, που επενεργούν στο σύνολο από μέσα, δηλαδή, σε παράγοντες έλξης, αλλά οφείλεται και σε παράγοντες, που επιδρούν, ως ερεθίσματα απ' έξω και αυξάνουν τη συσπείρωση του

συνόλου[113]. Μέσα σ' αυτή την κοινωνικο-θρησκευτική πραγματικότητα και με δεδομένη την ανασταλτική επήρεια του ισλαμισμού στην κοινωνική εξέλιξη της μουσουλμανικής μειονότητας, του ισλαμισμού, που λειτούργησε, ως στοιχείο κοινωνικής ανάσχεσης και άμβλυνσης των σχέσεων αρμονικής συναλληλίας μεταξύ των δύο ετερόθρησκων σύνοικων στοιχείων, οι μουσουλμάνοι της Θράκης, παρά το γεγονός, ότι αποτελούν το πρώτο τμήμα του ισλαμικού κόσμου, που έχει ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δε φαίνονται πρόθυμοι να εγκαταλείψουν τη νοοτροπία της αυτάρεσκης απομόνωσης και την κοινωνική αδράνεια για να περάσουν σ' ένα στάδιο απομίμισης ευρωπαϊκών προτύπων.

Οι μουσουλμάνοι της Θράκης στην πλειοψηφία τους ανήκουν στο ισλαμικό δόγμα των Σουνιτών[109]. Πολλοί μουσουλμάνοι, που ζούν στα ορεινά χωριά της Θράκης, ιδιαίτερα, στα όρια των νομών Ροδόπης-Έβρου ανήκουν στην αίρεση του Μπεκτασισμού, σε αντίθεση , με τους μουσουλμάνους των πεδινών περιοχών, που ανήκουν όλοι στον ορθοδοξο ισλαμισμό. Οι ρίζες του Μπεκτασισμού ανάγονται στο σουφισμό,[110] που αποτελεί, τον ασκητισμό του ισλαμισμού. Οι Μπεκτασήδες[111] εκφράζουν ένα ενδοστρεφισμό, απηχούν ευρύτερα κοινωνικά και πολιτιστικά αιτήματα και δεν αποτελούν απλές θρησκευτικές αποκλίσεις. Διακρίνονται για τις φιλελεύθερες ιδέες τους και δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία σ' αυτό, που αποκαλείται κοινωνική δικαιοσύνη. Με την έννοια αυτή η αίρεση του Μπεκτασισμού δεν υπήρξε μια απλή θρησκευτική έκφραση, που απλώς διέφερε απ' την ισλαμική ορθοδοξία. Είχε πολιτικές προεκτάσεις με σαφή ταξικό χαρακτήρα και πολιτική κατεύθυνση. Στέγαζε, ως επι το πλείστον, δυνάμεις της υπαίθρου και συσπείρωνε κοινωνικές ομάδες μη προνομιούχες, ομάδες που δεν είχαν προσβάσεις στην πολιτική εξουσία,γι' αυτό οι κατά καιρούς διωγμοί, που εξαπολύθηκαν εναντίον τους από την κεντρική εξουσία στάθηκαν η αιτία να εγκατασταθούν οι Μπεκτασήδες στις ορεινές και άγονες περιοχές της Θράκης, μακριά από τα αστικά κέντρα, όπου ανέπτυξαν από τότε δεσμούς φιλίας με τους εκεί διαμένοντες χριστιανούς. Για την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων τους οι μουσουλμάνοι της Θράκης διατηρούν 280 τεμένη. Απ' αυτά τα 165 βρίσκονται στο νομό Ροδόπης, 95 στο νομό Ξάνθης και 20 στο νομό Έβρου.

Οι μουσουλμάνοι της μειονότητας, γενικά, θεωρούνται από τους πλέον αφοσιωμένους στην ισλαμική θρησκεία. Φλογερός πόθος κάθε μουσουλμάνου είναι η μετάβαση στη Μέκκα για να προσκυνήσει στην Καάβα. Θα αποκτήσει έτσι τον τίτλο του "χατζή" και θα θεωρείται από τους ομόθρησκους πρόσωπο αξιοσέβαστο[112]. Γι' αυτό κάθε χρόνο πολλοί μουσουλμάνοι από την Ελλάδα ταξιδεύουν για τη Μέκκα ξεπερνώντας ανυπέρβλητα πολλές φορές εμπόδια, προκειμένου να εξασφαλίσουν τον τίτλο του "χατζή".

Στα τεμένη ιερουργούν οι ιμάμηδες (imamlar). Το εσωτερικό ενός μουσουλμανικού τεμένους είναι απλό και λιτό. Δεν υπάρχουν ούτε άγια τράπεζα, ούτε ιερά σκεύη, γιατί στον ισλαμισμό δεν υπάρχει χειροτονημένο ιερατείο (κλήρος).
Ο ιμάμης (imam)[113] είναι ο εξουσιοδοτημένος αντιπρόσωπος του επίσημου δόγματος. Είναι επικεφαλής στην προσευχή και οδηγός στο θρησκευτικό νόμο. Η δημόσια προσευχή είναι μια κοινή, πειθαρχημένη πράξη υπακοής στον ένα, απόμακρο και άυλο Θεό[114]. Οι ιμάμηδες είναι δύο κατηγοριών: Οι "επίσημοι", που τελούν όλες τις θρησκευτικές τελετές, (προσευχές, γάμους, κηδείες), και οι δεύτερης κατηγορίας, που οι αρμοδιότητες τους εξαντλούνται στις καθημερινές προσευχές, εκτός βέβαια από την προσευχή της Παρασκευής, η οποία θεωρείται θρησκευτική τελετή αυξημένης σπουδαιότητας και της οποίας προΐσταται ο Χατίπης (hatip). Σε κάθε χωριό υπάρχει ένας ιμάμης. Σε μεγάλα χωριά υπηρετούν δύο. Ο ιμάμης είναι η αδιαφιλονίκητη πολιτικο-θρησκευτική αρχή του χωριού με μεγάλη επιρροή στους μουσουλμάνους, που ανήκουν στην ενορία του (cemaat). Αμοίβεται από τους κατοίκους του χωριού συνήθως με καλαμπόκι ή

σιτάρι και πολλές φορές ασκεί ταυτόχρονα και το επάγγελμα του δασκάλου ή του γεωργού. Επιθυμία κάθε μουσουλμάνου είναι τα άρρενα τέκνα του να καταλάβουν κάποιο θρησκευτικό αξίωμα[115]. Πρόσθετο κίνητρο προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί το γεγονός, ότι οι θρησκευτικοί λειτουργοί: imamlar(ιερείς), muezzinler (ψάλτες), hatipler (λειτουργοί της προσευχής της Παρασκευής) και vaizlar (ιεροκήρυκες) απαλλάσονται απ' τη στρατιωτική θητεία[116]. Τυπικό και βασικό προσόν, για να γίνει κάποιος θρησκευτικός λειτουργός είναι η αποφοίτηση του από το ιεροσπουδαστήριο (medrese)[117]. Τέτοια ιεροσπουδαστήρια λειτουργούν σήμερα στη Θράκη δύο. Στην Κομοτινή το ένα και το άλλο στον Εχίνο (κωμόπολη του νομού Ξάνθης). Πρόσφατα,με το νόμο 1920/91, στην Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης (Ε.Π.Α.Θ), ιδρύθηκε ιερατικό μουσουλμανικό τμήμα για την εκπαίδευση θρησκευτικών λειτουργών, οι οποίοι θα καλύπτουν θρησκευτικές ανάγκες της μειονότητας.

3.2.2. ΜΟΥΦΤΗΣ - ΜΟΥΦΤΕΙΕΣ

Ο Μουφτής,κατά την περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας,ήταν μουσουλμάνος θεολόγος, που διορίζονταν από τον Σεϊχουλισλάμη στο αξίωμα του Μουφτή σε συγκεκριμένη πόλη. Βασικό προσόν για την κατάληψη της θέσης του Μουφτή δεν ήταν μόνο η αποφοίτηση από ανώτατη ιερονομική σχολή, αλλά και η προσήλωση του υποψηφίου στον ιερό μουσουλμανικό νόμο (Σερί Σεριάτ).
Τα θρησκευτικά καθήκοντα του δεν είναι διαφορετικά απ' αυτά του Ιμάμη. Προΐσταται στην ομαδική προσευχή των πιστών, τους οποίους καθοδηγεί, εκφωνώντας διάφορες παρακλήσεις, ως κορυφαίος του χορού, που επαναλαμβάνει το πλήρωμα του τεμένους. Η εκτέλεση βέβαια των θρησκευτικών καθηκόντων, που μπορεί να γίνει από οποιοδήποτε άτομο ανάλογης μόρφωσης δεν προσδίδει στο Μουφτή ιδιότητα ιερατική, κληρική, όπως συμβαίνει με τους ιερείς ή τους αρχιερείς στη χριστιανική θρησκεία, γιατί οι θρησκευτικές εκδηλώσεις του Ισλάμ δεν αποτελούν μυστηριακές λειτουργίες. Γι' αυτό και η ιδιότητα του Μουφτή είναι πρόσκαιρη και διαρκεί, όσο το άτομο κατέχει το αξίωμα, παύει δε, όταν τούτο για οποιονδήποτε λόγο εκπίπτει του αξιώματός του[118].
Ανάμεσα στις αρμοδιότητες του Μουφτή συγκαταλέγεται και η έκδοση γνωμοτήσεων (φετβάδων - ιερονομικών ρητρών) για θέματα θρησκευτικά ή νομικά, που περιλαμβάνει το μουσουλμανικό δίκαιο. Ο φετβάς στην εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εκδίδονταν ύστερα από αίτηση ενός των διαδίκων και παρά το γεγονός ότι δεν ήταν δεσμευτικός για τον καντή (δικαστή) αποτελούσε ένα στοιχείο, που σοβαρά ελάμβανε υπ' όψη του[119].

Στη Θράκη υπάρχουν τρείς Μουφτείες, (Ξάνθης, Κομοτινής, Διδυμοτείχου). Οι Μουφτείες θεωρούνται δημόσιες υπηρεσίες, αλληλογραφούν στην επίσημη γλώσσα του κράτους και απαλλάσονται των ταχυδρομικών και τηλεγραφικών τελών. Ο αριθμός και η περιφέρεια των Μουφτειών μεταβάλλονται με Προεδρικά διατάγματα, που εκδίδονται με πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δικαιοσύνης και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων,(άρθρα 6 , 7 του ν. 1920/91).

Σε κάθε Μουφτεία προΐσταται ο Μουφτής. Στην Ελλάδα θεωρείται ο θεματοφύλακας των ισλαμικών αξιών κι ο γνήσιος εκφραστής της "αυθεντικότητας" του ισλαμικού δόγματος. Στη θέση του Μουφτή διορίζονται (άρθρο 1, παρ.2, του ν. 1920/91) μουσουλμάνοι, Έλληνες πολίτες κάτοχοι πτυχίου ανώτατης ισλαμικής θεολογικής σχολής (ημεδαπής ή αλλοδαπής) ως και κάτοχοι διπλώματος ιτζαζέτ ναμέ ή διατελέσαντες ιμάμηδες τουλάχιστον επί δεκαετία, οι οποίοι έχουν διακριθεί για το ήθος τους, τη θεολογική τους κατάρτιση, την προσήλωσή τους στον ιερό μουσουλμανικό νόμο (Σερί, Σεριάτ) και για τους οποίους δεν υφίσταται κώλυμα διορισμού αναφερόμενο στα άρθρα 21 έως 23 του Υπαλληλικού Κώδικα (Π.Δ. 611/1977).

Οι υποψήφιοι, για το αξίωμα του Μουφτή, υποβάλλουν αίτηση με τα ανάλογα δικαιολογητικά (τίτλους σπουδών, πιστοποιητικό ιθαγένειας, αντίγραφο ποινικού μητρώου κλπ.) στον κατά τόπο αρμόδιο Νομάρχη, ο οποίος προωθεί τις αιτήσεις και τα δικαιολογητικά με ονομαστικό κατάλογο των υποψηφίων στο Γενικό Γραμματέα της περιφέρειας (άρθρο 1, παρ.3 κ 4 του ν.1920/91).
Ο Γενικός Γραμματέας της περιφέρειας, συγκροτεί ενδεκαμελή επιτροπή με πρόεδρο τον κατά τόπο αρμόδιο Νομάρχη, και μέλη μουσουλμάνους, θρησκευτικούς λειτουργούς και εξέχοντες μουσουλμάνους Έλληνες πολίτες της περιφέρειάς του. Η επιτροπή συνέρχεται και συντάσσει πρακτικό στο οποίο διατυπώνεται η γνώμη κάθε μέλους για τα προσόντα και γενικά για την καταλληλότητα των υποψηφίων.
Το πρακτικό της επιτροπής ή σχετική έκθεση του Νομάρχη, προέδρου της επιτροπής, υποβάλλεται στο Γενικό Γραμματέα της περιφέρειας, ο οποίος στη συνέχεια υποβάλλει όλα τα σχετικά με την εκλογή στοιχεία στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.
Ο Μουφτής διορίζεται με Προεδρικό Διάταγμα, που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων για δεκαετή θητεία, που μπορεί να ανανεώνεται (άρθρο 1, παρ.5,6,7 του ν. 1920/91).
Οι διοριζόμενοι Μουφτήδες είναι δημόσιοι υπάλληλοι, κατέχουν θέση Γενικού Διευθυντή και λαμβάνουν αποδοχές , που προβλέπονται για το ανώτερο μισθολογικό κλιμάκιο (1ο) του ν.1505/1984. Κατά την άσκηση των καθηκόντων τους έχουν τις κατά το σύνταγμα και τους νόμους υποχρεώσεις των δημοσίων υπαλλήλων[120] (άρθρο 4 του ν.1920/91).

Εκτός από τα θρησκευτικά του καθήκοντα και την έκδοση γνωμοδοτήσεων (φετβάδων), αρμοδιότητες, που είχε και επί Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο Μουφτής στην Ελλάδα είναι φορέας και δικαστικής εξουσίας (λειτουργίας). Έτσι, πέραν του ότι διορίζει, εποπτεύει και παύει τους θρησκευτικούς λειτουργούς (ιμάμηδες, μουεζίνηδες κλπ.), τελεί ή επικυρώνει θρησκευτικούς γάμους μεταξύ μουσουλμάνων ή γνωμοδοτεί σε θέματα που έχουν σχέση με τον ιερό μουσουλμανικό νόμο, ταυτόχρονα, ασκεί και δικαιοδοτικές αρμοδιότητες μεταξύ μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών της περιφέρειάς του πάνω σε θέματα: Γάμων, διαζυγίων, διατροφών, επιτροπειών, κηδεμονιών, χειραφεσίας ανηλίκων ισλαμικών διαθηκών και της εξαδιαθέτου διαδοχής, εφ' όσον βέβαια οι σχέσεις αυτές διέπονται από τον ιερό μουσουλμανικό νόμο (άρθρο 5, παρ.2 του ν. 1920/91).
Η ανάθεση καθηκόντων ιεροδίκη στο Μουφτή, δεν ανέδειξε αυτόν μονάχα, ως τον κυριότερον και αυθεντικότερον ερμηνευτή του Κορανίου και των ιερών παραδόσεων του ισλαμισμού, αλλά, λόγω, του διφυούς χαρακτήρα του Κορανίου, ως θρησκευτικού και ταυτόχρονα, ως "πολιτικού κώδικα", κατέστησε αυτόν και τον κύριο εκπρόσωπο της μουσουλμανικής μειονότητας απέναντι στην ελληνική διοίκηση[121]. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά τη δικαστική του ιδιότητα, διατυπώθηκαν, κατά το παρελθόν, πολλές αντιρρήσεις, με το αιτιολογικό ότι αυτή αντίκειται στο σύνταγμα (άρθρο 87), σύμφωνα με το οποίο, "Η δικαιοσύνη απονέμεται υπό δικαστηρίων συγκροτουμένων εκ τακτικών δικαστών". Έτσι, χωρίς να υπάρχει καμιά διεθνής δέσμευση για τη χώρα μας, ως προς τις δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του Μουφτή, αναγορεύεται αυτός σε δικαστή και μάλιστα με το νομικό καθεστώς, που ίσχυε μέχρι το 1991 (ν.2345/1920), οι αποφάσεις του ήταν οριστικές και τελεσίδικες και δεν υπόκεινταν σε κανένα ένδικο μέσο[122].
Κι αν ακόμη δεχτούμε ότι οι δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του Μουφτή απορρέουν έμμεσα από τη συνθήκη της Λωζάννης, μέσω μιας διασταλτικής ερμηνείας του άρθρου 42 παρ.1 (σε συνδυασμό πάντα με τη διάταξη του άρθρου 45), σύμφωνα με την οποία "ζητήματα αναφερόμενα στην οικογενειακή και προσωπική κατάσταση των μουσουλμάνων θα πρέπει να ρυθμίζονται σύμφωνα με τα έθιμά

τους[123]" η διάταξη αυτή θα είχε ισχύ κάτω από τη βασική προϋπόθεση, ότι οι κανόνες και οι θεσμοί του ιερού μουσουλμανικού νόμου δε θα ήταν αντίθετοι με το άρθρο 13 παρ,2 του συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι "η άσκηση της λατρείας κάθε γνωστής θρησκείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη", γιατί, "πρέπει να γίνει δεκτό ότι κάθε παραπομπή σε άλλη έννομη τάξη, έστω και θρησκευτική, γίνεται με την επιφύλαξη της δημόσιας τάξης και των κανόνων του συντάγματος". Αυτό ισχύει ακόμα κι όταν η παραπομπή είναι κατοχυρωμένη με διεθνή σύμβαση, ενισχύεται δε στην περίπτωση της αντισυνταγματικότητας,με τη σκέψη ότι το άρθρο 28 του συντάγματος δίνει μεν στις διεθνείς συμβάσεις ισχύ υπέρτερη από τους νόμους αλλά όχι και υπέρτερη από το σύνταγμα[124]".

Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω, η αναγόρευση του Μουφτή σε ιεροδίκη αντίκειται στο σύνταγμα γιατί εφαρμόζει κανόνες του ισλαμικού δικαίου (πολυγαμία, λύση του γάμου με μονομερή δήλωση του συζύγου, που σημαίνει αποπομπή της συζύγου από την οικογενειακή εστία, κ.ά.),οι οποίοι τελούν σε προφανή δυσαρμονία με θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές όπως: "Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας" (άρθρο 2, παρ.1), "Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου" (άρθρο 4, παρ.1) καθώς και "Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις" (άρθρο 4, παρ.2).

Βέβαια με την προσφάτως θεσπισθείσα νομοθεσία (ν. 1920/91) η δικαστική εξουσία του Μουφτή περιορίζεται αφού "οι εκδιδόμενες από το Μουφτή αποφάσεις επί υποθέσεων αμφισβητουμένης δικαιοδοσίας δεν μπορούν να εκτελεσθούν ούτε αποτελούν δεδικασμένο αν δεν κηρυχθούν εκτελεστές από το Μονομελές Πρωτοδικείο της περιφέρειας, όπου η έδρα του Μουφτή, κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας. Το δικαστήριο ερευνά μόνον, αν η απόφαση εκδόθηκε μέσα στα όρια της διακιοδοσίας του Μουφτή και αν οι διατάξεις, που εφαρμόστηκαν αντίκεινται στο σύνταγμα....." (άρθρο 5, παρ.3 του ν. 1920/91).

Όμως,η αντιφατικότητα και πάλι δεν αίρεται. Ο μουσουλμάνος ιεροδίκης (Μουφτής) καλείται με τις αποφάσεις του, και τους ισλαμικούς κανόνες να τηρήσει και τις συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της ελληνικής δικαιοταξίας να μην υπερβεί. Καθώς όμως τα θέματα, που εντάσσονται στη δικαιοδοτική αρμοδιότητα του Μουφτή είναι συγκεκριμένα και αναφέρονται περιοριστικά στο νόμο 1920/91 τα περιθώρια για μια διασταλτική ερμηνεία και αναλογική εφαρμογή των διατάξεών του εκμηδενίζονται.

Επομένως,η "συνύπαρξη" δικαστικών αποφάσεων, που θά 'ναι "νομιμόφρονες" ταυτόχρονα και προς το ιερονομικό δίκαιο και προς τον αστικό κώδικα καθίσταται αδύνατη. Τα δύο είδη των αποφάσεων είναι έννοιες αλληλοαναιρούμενες. Ποιό είδος θα κυριαρχήσει; Ιδού η πρόκληση για τον Πρωτοδίκη. Θα αποφανθεί, ότι οι αποφάσεις του Μουφτή είναι αντισυνταγματικές; ή θα συνεχίσει να νομιμοποιεί με τη σιωπή του, όπως και στο παρελθόν, αποφάσεις, που δε συμπορεύονται με το σύνταγμα;

3.3. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

3.3.1. ΔΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Σε μια παραδοσιακή και θεοκρατική κοινωνία, όπως είναι αυτή της μουσουλμανικής μειονότητας, όπου ο τρόπος ενατένισης του κόσμου και η ερμηνεία των φυσικών και κοινωνικών φαινομένων καθορίζεται από τη θρησκεία, φυσικό είναι, να παρουσιάζεται τέτοια οργάνωση συλλογικού βίου, ώστε το συμφέρον της κοινότητας να μη συμφιλιώνεται με την ελευθερία του ατόμου. Επί πλέον, το γεγονός ότι όλες οι εξουσίες, λατρεία, διοίκηση και διαχείρηση βακουφίων, δικαι-

οσύνη αλλά και η εκπαίδευση στο μεγαλύτερο της μέρος, ασκούνται από τους θρησκευτικούς λειτουργούς, συντελεί ώστε η ισλαμική θρησκεία να αναδεικνύεται σε κοινωνικό θεσμό, που με τις δοξασίες του παγιώνει μορφές συμπεριφοράς και σχέσεις κοινωνικής συμβίωσης.

Με αυτά ως δεδομένα, ο θεσμός της εκπαίδευσης δεν αποτελεί αυτόνομη λειτουργία αλλά τελεί υπό την εξάρτηση και κηδεμονία του θρησκευτικού ιδεολογικού μηχανισμού[125]. Κεντρική θέση στα μουσουλμανικά σχολεία κατέχει η εμβάθυνση στις αρχές της ισλαμικής θρησκείας με τη διδασκαλία του Κορανίου, το οποίο, ως το κατ' εξοχήν, ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων, διαγράφει την προόπτική της νοητικής και βουλητικής εξέλιξης του μαθητή. Έτσι, στη μειονότητα, όπου κυριαρχεί η θεολογική ερμηνεία της πραγματικότητας, η εκπαίδευση ουσιαστικά, μεταβάλλεται σε θρησκευτική κοινωνιολογία με την έννοια, ότι η κοινωνία του ανθρώπου εξετάζεται με τους φακούς του οπαδού της θρησκείας. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, το εκπαιδευτικό σύστημα δεν προάγει την ανάπτυξη ούτε της κρίσης ούτε της δημιουργικής σκέψης[126] του παιδιού, νοητικές ικανότητες "εκ των ων ουκ άνευ" όχι μόνο για τη σωστή προσαρμογή και ένταξή του στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον αλλά και για τον εμπλουτισμό και την ανανέωση της πολιτισμικής του κληρονομιάς. Αντίθετα, καλλιεργεί την πλήρη συμμόρφωση προς τους θρησκευτικούς κανόνες και κατ' επέκταση την ταύτιση με την κοινωνική κληρονομιά, μέσω της εσωτερίκευσης των κανονιστικών προτύπων. Το άτομο γίνεται δέκτης μιας θρησκογενούς κοινωνικοποιητικής επίδρασης και δε λειτουργεί, ως αυτοκοινωνικοποιούμενο υποκείμενο, γιατί η έμφαση δε δίνεται στην ενεργητική αυτοκοινωνικοποίηση αλλά στην παθητική κοινωνικοποίηση, έτσι, ώστε ο μαθητής να μεταβάλλεται σε παθητικό λήπτη. Βέβαια, η εξιδανικευμένη άποψη, ότι το παιδί θα πρέπει ν' αφήνεται σε μια κατάσταση θρησκευτικής και γενικότερα ιδεολογικής ουδετερότητας, μέχρις ότου ενηλικιωθεί, για να κάνει τις επιλογές του με δικά του, προσωπικά κριτήρια, παρά τη θεωρητική της ορθότητα δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, ωστόσο, υπάρχουν περισσότερα περιθώρια να ευδοκιμήσουν τα προσωπικά κριτήρια και συνακόλουθα οι προσωπικές επιλογές στο χώρο εκείνο της εκπαίδευσης, όπου υπάρχει ένας πλουραλισμός ιδεολογικών επιδράσεων, παρά όταν ο χώρος αυτός μονοπωλείται απ' τη θρησκευτική ιδεολογία.

Με τον τρόπο αυτό, η εκπαίδευση της μειονότητας, καθώς αποτελεί μια διαδικασία κλειστής κοινωνικοποίησης και αδυνατεί να γεφυρώσει τη μουσουλμανική οικογένεια με την ευρύτερη ελληνική κοινωνία, καλλιεργεί στους μαθητές συναισθήματα αυτοϋποτίμησης και δεν τους βοηθάει να καταστούν λειτουργικά μέλη της κοινωνίας. Επί πλέον, η μονότονη θρησκευτική ομοιομορφία και η έλλειψη νοητικών ερεθισμάτων, που κυριαρχούν στη μουσουλμανική εκπαίδευση, σε συνάρτηση με την αποκοπή από το υπόλοιπο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, παρά το γεγονός, ότι δε συνιστούν ιδρυματική αγωγή με την στενή έννοια του όρου, (αφού δεν έχουμε αγωγή οργανωμένης διαβίωσης), τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς ενός ιδιότυπου ιδρυματισμού (hospitalismus)[127], που εκδηλώνονται στους μαθητές των μουσουλμανικών σχολείων, μερικών απομονωμένων χωριών, είναι εμφανή.

3.3.2. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Τα θέματα εκπαίδευσης της μουσουλμανικής μειονότητας ρυθμίζονται :
α.Από τις οικείες διατάξεις της συνθήκης της Λωζάννης (άρθρα 40, 41, 45).
β.Από το πρωτόκολλο της ελληνοτουρκικής μορφωτικής επιτροπής της 20/12/1968.
γ.Τους νόμους 694 και 695/1977 και από τα κατ' εξουσιοδότηση αυτών εκδοθέντα προεδρικά διατάγματα και υπουργικές αποφάσεις.

3.3.2.1. Α/θμια Εκπαίδευση.

3.3.2.1.1. Δημοτικά - Νηπιαγωγεία : Στο μειονοτικό χώρο της Δυτικής Θράκης λειτουργούν 233 μειονοτικά δημοτικά σχολεία. Αυτά κατανέμονται : Στο νομό Ξάνθης: 77 στο νομό Ροδόπης: 135 στο νομό Έβρου: 21

Ακόμη, από το 1987 στο νομό Έβρου (οικισμοί: Αγριάννης και Σιδηρού) ύστερ' από αίτημα των κατοίκων λειτουργούν, άτυπα, δύο νηπιαγωγεία.

3.3.2.1.2. Μαθήματα - γλώσσα - βιβλία : Η διδασκαλία των μαθημάτων, που περιλαμβάνονται στο αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα για τα μειονοτικά δημοτικά σχολεία (υπ. απόφαση 149251/28-11-1957, Φ.Ε.Κ. 162 τ.β. /4-6-58) είναι δίγλωσση.

Μαθήματα, που διδάσκονται στην ελληνική γλώσσα είναι: Ελληνική Γλώσσα, Ιστορία, Γεωγραφία, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή και Μελέτη Περιβάλλοντος. Τα υπόλοιπα διδάσκονται στην τουρκική.

Τα βιβλία των μαθημάτων, που διδάσκονται στην ελληνική, χορηγούνται δωρεάν από την ελληνική πολιτεία και είναι ίδια με εκείνα που χρησιμοποιούν οι χριστιανοί μαθητές των δημοτικών σχολείων, ενώ τα βιβλία των μαθημάτων, που διδάσκονται στην τουρκική χορηγούνται από την Τουρκία[128], (άρθρο 16, πρωτόκολλο της ελληνοτουρκικής μορφωτικής συμφωνίας της 20-12-68).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.
Ώρες διδασκαλίας μαθημάτων

1. Στην ελληνική γλώσσα

Μαθήματα	Τάξεις						Σύνολο ωρών
	Α	Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ	
ΕΛΛΗΝΙΚΑ	11	11	10	10	10	10	62
ΙΣΤΟΡΙΑ	-	-	2	2	2	2	8
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	-	-	-	2	2	2	6
ΑΓΩΓΗ	-	-	-	1	1	1	3
ΜΕΛ. ΠΕΡΙΒΑΛ	2	2	2	-	-	-	6
Σύνολο ωρών	13	13	14	15	15	15	85

2. Στην τουρκική γλώσσα

Μαθήματα	Τάξεις						Σύνολο ωρών
	Α	Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ	
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ	-	2	3	3	3	3	14
ΤΟΥΡΚΙΚΑ	8	9	8	7	7	7	46
ΑΡΙΘ-ΓΕΩΜΕΤ	3	3	3	3	3	3	18
ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡ	-	-	-	2	2	2	6
ΤΕΧΝΙΚΑ	1	3	2	1	1	1	9
ΩΔΙΚΗ	½	1	1	½	½	½	4
ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ	½	1	1	½	½	½	4
Σύνολο ωρών	13	19	18	17	17	17	101

3.3.2.1.3. Διδακτικό προσωπικό: Η σύνθεση του διδακτικού προσωπικού κι ο αριθμός των μαθητών, που φοιτούν σε κάθε τύπο σχολείου καθορίστηκαν με την αριθμ.: 55367/16-5-78 απόφαση του υπουργού παιδείας (Φ.Ε.Κ. 501/78 τ.Β.). Σύμφωνα με αυτήν:

α.	Σε σχολεία με αριθμό μαθητών μέχρι						12	1 μουσουλμάνος	1 χριστιανός
β.	2/θ	"	"	"	"	"	60	1 μουσουλμάνος	1 χριστιανός
γ.	4/θ	"	"	"	"	"	120	2 μουσουλμάνοι	2 χριστιανοί
δ.	5/θ	"	"	"	"	"	150	3 μουσουλμάνοι	2 χριστιανοί
ε.	6/θ	"	"	"	"	"	180	3 μουσουλμάνοι	3 χριστιανοί
στ.	7/θ	"	"	"	"	"	210	4 μουσουλμάνοι	3 χριστιανοί
ζ.	8/θ	"	"	"	"	"	240	4 μουσουλμάνοι	4 χριστιανοί

Οι οργανικές θέσεις των δασκάλων (χριστιανών και μουσουλμάνων), που υπηρετούν στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία καθορίστηκαν με τις υπ' αρίθμ. 35451 και 37243/19-1-81 και 27613/22-1-81 αποφάσεις νομαρχών Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου (Φ.Ε.Κ. 291 και 357 τ.Β. /1981) και είναι: 330 οργανικές θέσεις χριστιανών και 332 μουσουλμάνων. Σήμερα υπηρετούν 324 χριστιανοί δάσκαλοι, οργανικά τοποθετημένοι και αναπληρωτές, και 429 μουσουλμάνοι δάσκαλοι των παρά κάτω κατηγοριών:

α. Απόφοιτοι ειδικής παιδαγωγικής ακαδημίας 189.
β. Απόφοιτοι τουρκικών διδασκαλείων 99.
γ. Απόφοιτοι ιεροσπουδαστηρίων, γυμνασίων, λυκείων 141.

Επίσης κάθε χρόνο στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία υπηρετεί ένας αριθμός μετακλητών Τούρκων δασκάλων, που καθορίζεται από το Υπουργείο Εξωτερικών με βάση τη διακρατική αμοιβαιότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.

Δείχνει τους φοιτήσαντες, μαθητές (μουσουλμάνους και χριστιανούς) στα μουσουλμανικά και χριστιανικά δημοτικά σχολεία της Θράκης κατά την τριακονταετία 1960 - 1990.

Σχολικό έτος	Χριστιανικών σχολείων				Μουσουλ. σχολείων των τριών νομών αθροιστικά
	Ν.Ξάνθης	Ν.Ροδόπης	Ν.Έβρου	Σύνολ	
1960-1961	-	-	-	-	11.268
1962	-	-	-	-	11.399
1963	6.370	-	-	-	11.880
1964	6.296	-	-	-	12.165
1965	6.360	-	-	-	13.040
1966	-	-	-	-	13.646
1967	-	-	-	-	14.276
1968	-	-	-	-	14.922
1969	5.918	-	-	-	16.078
1970	5.014	-	-	-	15.945
1971	4.884	-	-	-	15.637
1972	-	-	-	-	15.237
1973	-	-	-	-	14.966
1974	-	-	-	-	14.754
1975	-	-	-	-	13.978
1976	-	-	12.875	-	13.461
1977	-	-	-	-	13.191
1978	4.766	-	-	-	13.101
1979	4.806	-	-	-	12.885
1980	4.708	-	-	-	12.500
1981	4.774	-	-	-	12.307
1982	4.850	-	10.916	-	12.085
1983	5.028	-	10.960	-	11.633
1984	4.874	4.340	10.933	-	11.495
1985	4.941	4.356	10.927	-	11.295
1986	4.923	4.289	10.692	-	10.965
1987	4.882	4.374	11.064	-	10.474
1988	4.850	4.260	10.789	-	10.328
1989	4.764	4.141	10.092	-	9.931
1990	4.671	3.965	9.756	-	9.468

Πηγή: Δ/νσεις Α/θμιας εκπαίδευσης των νομών: Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου και συντονιστικό γραφείο μειονοτικών σχολείων υπουργείου παιδείας.

3.3.2.2. Β/θμια Εκπαίδευση

Στο χώρο της Β/θμιας εκπαίδευσης λειτουργούν:

α. Δύο μειονοτικά γυμνάσια, από ένα στην Κομοτινή και Ξάνθη.

β. Δύο μεινοτικά λύκεια, επίσης από ένα στην Κομοτινή και Ξάνθη[129].

γ. Δύο ιεροσπουδαστήρια, ένα στην Κομοτινή και ένα στον Εχίνο (κωμόπολη) του νομού Ξάνθης.

δ. Στις ορεινές περιοχές των νομών Ξάνθης και Ροδόπης λειτουργούν πέντε (5) δημόσια γυμνάσια, στα οποία φοιτούν μουσουλμανόπαιδα των γύρω περιοχών. Το πρόγραμμα των γυμνασίων αυτών είναι ελληνόγλωσσο εκτός από το μάθημα των θρησκευτικών, που διδάσκεται στην αραβική. Τα τρία από αυτά (Εχίνου, Γλαύκης, Σμίνθης) ανήκουν στο νομό Ξάνθης και τα δύο (Θερμών, Οργάνης) στο νομό Ροδόπης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6.

Δείχνει τον αριθμό μουσουλμάνων μαθητών, που φοίτησαν στα δημόσια Γυμνάσια των ορεινών περιοχών Ξάνθης και Ροδόπης την οκταετία (1983-1991).

Γυμνάσια	Έτη							
	83-84	84-85	85-86	86-87	87-88	88-89	89-90	90-91
Εχίνου	5	7	12	10	13	11	30	33
Γλαύκης	11	13	21	20	36	42	39	43
Σμίνθης	6	8	14	28	38	48	43	25
Θερμών	-	6	8	8	5	7	6	5
Οργάνης	-	30	29	37	28	29	26	26
Σύνολο	22	64	84	103	120	137	144	132

Πηγή: Συντονιστικό γραφείο μειονοτικών σχολείων υπουργείου παιδείας.

3.3.2.2.1. Μαθήματα - Γλώσσα: Τα μαθήματα που διδάσκονται στα μειονοτικά γυμνάσια και λύκεια είναι τα αντίστοιχα, που διδάσκονται στα γυμνάσια και λύκεια όλης της χώρας και επί πλέον σ' αυτά διδάσκεται το μάθημα της τουρκικής γλώσσας. Απ' αυτά: Τα Ελληνικά (Αρχαία-Νέα), Ιστορία, Γεωγραφία και Αγωγή του Πολίτη, διδάσκονται στην ελληνική γλώσσα, ενώ όλα τα υπόλοιπα στην τουρκική. (Απόφαση υπ. παιδείας 90965/8-9-53). Ακόμη, το μάθημα της τουρκικής γλώσσας συμπεριλαμβάνεται στα πρωτεύοντα μαθήματα για τους μουσουλμάνους μαθητές, όπως αυτά χαρακτηριζόταν με το άρθρο 26 του Β.δ/τος 9/11-5-50.

3.3.2.2.2. Διδακτικό προσωπικό: Στο γυμνάσιο και λύκειο Κομοτινής υπηρετούν:

α. Χριστιανοί καθηγητές οργανικά τοποθετημένοι 5.
β. Χριστιανοί καθηγητές αποσπασμένοι 14.
γ. Ημεδαποί μουσουλμάνοι καθηγητές 16.
δ. Μετακλητοί Τούρκοι καθηγητές 4.

Τα ιεροσπουδαστήρια δεν απόκτησαν μέχρι τώρα νομική υπόσταση, γι' αυτό και δεν έχουν οργανικές θέσεις.

Επίσης,τα μειονοτικά, γυμνάσιο και λύκειο Ξάνθης, ύστερα από το θάνατο του ιδρυτή-ιδιοκτήτη τους, λειτουργούν άτυπα. Έτσι, οι θέσεις του διδακτικού προσωπικού των δύο ιεροσπουδαστηρίων και του μειονοτικού γυμνασίου και λυκείου Ξάνθης καλύπτονται από αποσπάσεις χριστιανών και μουσουλμάνων καθηγητών και διορισμούς αναπληρωτών.

3.3.2.2.3. Μαθητικό δυναμικό Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης: Ο αριθμός των μουσουλμάνων μαθητών, που φοίτησαν σε μειονοτικά σχολεία Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης κατά το σχολικό έτος 1990-1991 παρουσιάζει την παρακάτω εικόνα (πίνακας 3.7)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.7.

Α/Α	ΣΧΟΛΕΙΑ	Ν.ΞΑΝΘΗΣ	Ν.ΡΟΔΟΠΗΣ	Ν.ΕΒΡΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ
1	Μ/κά Δημοτικά	4.029	4.744	695	9.468
2	Μ/κά Γυμνάσια	84	169	-	253
3	Μ/κά Λύκεια	38	27	-	65
4	Ιεροσπουδαστήρια	51	109	-	160
5	Δημόσια Γυμνάσια ορεινων περιοχών	106	26	-	132
Σύνολο		4.308	5.075	695	10.078

Πηγή: Συντονιστικό γραφείο μειονοτικών σχολείων υπουργείου παιδείας.

Υπάρχει βέβαια κι ένας αριθμός μουσουλμάνων μαθητών, που φοιτούν σε χριστιανικά σχολεία. Βλ. πίνακα 3.8

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8.

Δείχνει τον αριθμό μαθητών που φοίτησαν σε χριστιανικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1990-1991.

Α/Α	ΣΧΟΛΕΙΑ	Ν.ΞΑΝΘΗΣ	Ν.ΡΟΔΟΠΗΣ	Ν.ΕΒΡΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ
1	Δημοτικά	57	8	2	67
2	Γυμνάσια-ΤΕΣ	233	107	-	340
3	Λύκεια-ΤΕΛ	121	58	-	179
Σύνολο		411	173	2	586

Πηγή: Συντονιστικό γραφείο μειονοτικών σχολείων υπουργείου παιδείας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.9.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1990-1991

Δείχνει τον αριθμό μαθητών της ελληνικής μειονότητας που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία της Κων/πολης

Α/Α	ΣΧΟΛΕΙΑ	Α		Β		Γ		Δ		Ε		ΣΤ		ΣΥΝΟΛΟ		ΓΕΝ.ΣΥΝΟΛΟ
		Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	
1	ΑΓ.ΣΤΕΦΑΝΟΥ	1	1	2	2	-	-	2	-	-	-	-	-	5	3	8
2	ΒΛΑΓΚΑΣ	2	3	-	-	1	1	3	-	-	-	1	-	7	4	11
3	ΖΑΠΠΕΙΟΥ	2	6	4	4	5	3	7	4	9	2	13	5	40	24	64
4	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	4	2	1	1	1	1	6	4	5	-	1	1	19	8	27
5	ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	1	3	4
6	ΤΑΤΑΟΥΛΩΝ	4	1	2	2	3	5	4	3	4	8	5	6	22	25	47
7	ΜΑΚΡΟΧΩΡΙΟΥ	1	-	2	2	-	-	-	-	-	1	-	-	3	3	6
8	ΜΑΡΑΣΛΕΙΟΥ	1	-	2	-	-	-	-	2	1	1	-	-	4	3	7
9	ΜΕΓ ΡΕΥΜΑΤΟΣ	1	2	-	1	3	2	2	-	-	-	1	-	7	5	12
10	ΠΡΙΓΚΗΠΟΥ	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	2
11	ΘΕΡΙΚΙΟΪ	5	5	3	3	-	-	-	-	1	-	2	-	11	8	19
12	ΓΑΛΑΤΑΣ															
ΣΥΝΟΛΟ		22	21	16	15	13	13	24	14	20	12	23	14	119	88	207

Πηγή: Γραφείο συμβούλου εκπαίδευσης της Κων/πολης

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.10.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1990-1991

Δείχνει τον αριθμό μαθητών γυμνασίων - λυκείων της ελληνικής μειονότητας στην Κων/πολη.

ΣΧΟΛΕΙΑ	ΓΥΜΝΑΣΙΑ						ΛΥΚΕΙΑ						ΣΥΝΟΛΟ		ΓΕΝ.ΣΥΝΟΛΟ
	Α		Β		Γ		Α		Β		Γ				
	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	
ΜΕΓΑΛΗ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ	8	6	1	11	3	3	3	3	-	-	-	-	15	23	38
ΖΩΓΡΑΦΕΙΟ	12	-	11	-	18	-	22	-	12	-	10	-	85	-	85
ΖΑΠΠΕΙΟ	-	9	-	16	-	15	-	10	-	12	-	18	-	80	80
ΚΕΝΤΡΙΚΟ	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-	4	4
ΣΥΝΟΛΟ	20	15	12	28	21	19	25	13	12	12	10	20	100	107	207

Πηγή: Γραφείο συμβούλου εκπαίδευσης της Κων/πολης

3.3.2.3. Γ/θμια Εκπαίδευση.

Στη Θεσσαλονική λειτουργεί από το 1968 (Β.Δ. 31/1968) η Ειδική παιδαγωγική ακαδημία (Ε.Π.Α.Θ.), στην οποία φοιτούν μουσουλμάνοι, οι οποίοι μετά την αποφοίτησή τους διορίζονται σε θέσεις διδακτικού προσωπικού στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία. Η φοίτηση τους είναι τριετής και σύμφωνα με την αριθμ. 22/373/22-9-87 υπουργική απόφαση, που τροποποίησε την αριθμ. 61319/30-5-78, η κατάταξη στην προκαταρκτική τάξη της σχολής γίνεται με εξετάσεις.

Η σχολή διαθέτει οικοτροφείο, φοιτητική εστία, παρέχει δωρεάν διαμονή στους φοιτητές και εξ ολοκλήρου συντηρείται από το ελληνικό δημόσιο. Σήμερα φοιτούν σ' αυτή 37 φοιτητές. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 8 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου "Περί μουσουλμάνων θρησκευτικών λειτουργών" (Φ.Ε.Κ. 182/24-12-1990 Τεύχος Α΄) στην Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης ιδρύεται ιερατικό μουσουλμανικό τμήμα για την εκπαίδευση θρησκευτικών λειτουργών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.11.

Δείχνει τον αριθμό των μουσουλμάνων, που αποφοίτησαν από την ειδική παιδαγωγική ακαδημία Θεσσαλονίκης (Ε.Π.Α.Θ.) από τότε που ιδρύθηκε.

Σπουδαστικό έτος	Αριθμός αποφοίτων
1970 -71	10
72	16
73	27
74	16
75	14
76	19
77	16
78	9
79	13
80	20
81	17
82	13
83	12
84	16
85	5
86	13
87	14
88	21
89	17
90	19
Σύνολο	307

Πηγή: Συντονιστικό γραφείο μειονοτικών σχολείων υπουργείου παιδείας.

3.3.3. Ο ΓΛΩΣΣΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΕΥΝΟΥΧΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΘΙΓΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΠΟΜΑΚΩΝ.

Με βάση τη συνθήκη της Λωζάννης[130], η ελληνική μειονότητα της Κων/πολης και η μουσουλμανική της Δυτικής Θράκης έχουν το δικαίωμα, στα σχολεία τους, να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα και τη θρησκεία τους. Έτσι, η καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας, ως μειονοτικής, για την ελληνική μειονότητα της Κων/λης -μειονότητα, γλωσσικά, ομοιογενή- είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της συνθήκης της Λωζάννης, ενώ αντίθετα η καθιέρωση της τουρκικής γλώσσας, ως μόνης μειονοτικής, για τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης -μειονότητα, γλωσσικά, ανομοιογενή- έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τις διατάξεις της παραπάνω συνθήκης. Απόρροια αυτού του γεγονότος είναι: Οι μουσουλμάνοι Αθίγγανοι, και οι μουσουλμάνοι Πομάκοι, αυτόχθονο θρακικό φύλο,που εξισλαμίστηκε[131] το 17ο αιώνα και το οποίο δεν έχει καμιά γλωσσική και εθνοφυλετική συγγένεια με τους τουρκογενείς μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης να υφίστανται χρόνια τώρα ένα γλωσσικό και κατ' επέκταση πολιτισμικό ευνουχισμό, σε μια επίδειξη ενός ακραίου κοινωνικού ρατσισμού.
Τούτο έχει σοβαρότατες αρνητικές επιπτώσεις σ' όλους τους τομείς της αγωγής των παιδιών αθιγγάνικης και πομάκικης καταγωγής. Γιατί το ζήτημα της μητρικής γλώσσας είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την ψυχοσωματική και διανοητική ανάπτυξη του παιδιού. Η μη ανάπτυξη της φυσικής επικοινωνιακής δεξιότητας στα παιδιά των Αθίγγανων και των Πομάκων έχει,ως αποτέλεσμα,όχι μονάχα να μην καλλιεργείται ο αυθόρμητος προφορικός λόγος των μαθητών αλλά να παρεμποδίζεται,γενικότερα,η επίτευξη των μαθησιακών στόχων του σχολείου, λόγω ανεπαρκούς εκφραστικής ικανότητας των παιδιών και διαφορετικής γλωσσικής επικοινωνιακής λειτουργικότητας μεταξύ δασκάλου και μαθητή. Κι επειδή στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα ο ρόλος της γλώσσας είναι αδιαμφισβήτητα κυρίαρχος, (αφού η επικοινωνία είναι γλωσσική και η μάθηση στηρίζεται στη χρήση του προφορικού και γραπτού λόγου) το ίδιο το σχολείο, με τη γλωσσική λογοκρισία, που επιβάλλει το εκπαιδευτικό σύστημα της μειονότητας στους Πομάκους και Αθίγγανους,όχι μόνο αναστέλλει τη διανοητική και πνευματική δημιουργικότητα αλλά και ναρκοθετεί τη στοιχειώδη γλωσσική καλλιέργεια και εξέλιξη των παιδιών τους. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, γνώσεις,που αναφέρονται στις φυλετικές καταβολές, πολιτιστικές παραδόσεις, ιστορικές μνήμες των δύο μειονοτήτων,κινδυνεύουν με αφανισμό.

Επί πλέον, κατά περιόδους, αναπτύσσεται στα σύγχρονα εθνικά κράτη, μια απαισιόδοξη θεωρία η οποία διαβλέπει την εξαφάνιση της εθνικής κοινότητας, λόγω "εισβολής" ξένων λέξεων στην εθνική γλώσσα και προμαντεύει την απώλεια της εθνικής ταυτότητας. Παρά τα στοιχεία υπερβολής που ενέχει η πιο πάνω επισήμανση, (γιατί η άποψη ότι "η απώλεια της γλώσσας οδηγεί σε απώλεια εθνικής ταυτότητας" θεωρείται μονομερής αφού πολλές φορές "η απώλεια της εθνικής ταυτότητας είναι εκείνη που οδηγεί σε απώλεια της γλώσσας")[132] δεν μπορεί κανείς να μην υπογραμμίσει τον κατ' αναλογία πολύ μεγαλύτερο κίνδυνο απώλειας της εθνικής ταυτότητας, που διατρέχουν δύο μικρές εθνότητες, όπως είναι το αρχαίο θρακικό φύλο των Πομάκων και οι Αθίγγανοι, (με θολή την εθνική τους συνείδηση, λόγω περιπετειώδους ιστορικού παρελθόντος), όχι από μια απλή "εισβολή" μερικών μόνο ξένων λέξεων,στη μητρική τους γλώσσα, αλλά από έναν πλήρη γλωσσικό ευνουχισμό.

Η κατά παράβαση της συνθήκης της Λωζάννης, λοιπόν, καθιέρωση της τουρκικής γλώσσας, ως μόνης μειονοτικής και η διδασκαλία όλων,σχεδόν,των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου στην τουρκική, συνετέλεσαν,ώστε η εκπαίδευση, που παρέχεται σήμερα στην μειονότητα να παρουσιάζει χαρακτήρα, έντο-

να, τουρκοκεντρικό. Μια πρώτη συνέπεια της καθιέρωσης ενός τέτοιου εκπαιδευτικού συστήματος είναι, ότι αποτρέπει τους απόφοιτους των δημοτικών σχολείων απ' το να συνεχίζουν την φοίτηση τους σε σχολεία της Β/βάθμιας εκπαίδευσης της χώρας, αφού η πρόσβαση στα ελληνικά Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι. με αυτές τις συνθήκες και λόγω των γενικών εξετάσεων είναι σχεδόν αδύνατη.
Από την άλλη, παιδιά προσοντούχα, που επιζητούν τη μόρφωση, και διαθέτουν τους ανάλογους οικονομικούς πόρους, προσανατολίζονται αναγκαστικά προς το τουρκικό εκπαιδευτικό σύστημα και, αφού εξασφαλίσουν το πιστοποιητικό "νομιμοφροσύνης" από το τουρκικό προξενείο Κομοτινής, συνεχίζουν τις σπουδές τους στη γειτονική χώρα, κάτω από την επιρροή της Άγκυρας.
Αποτέλεσμα όλων αυτών, είναι, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και η αδυναμία ένταξης και προσαρμογής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα να δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο, μέσα στον οποίο αναπαράγεται η κοινωνική υποβάθμιση και εντείνονται οι κοινωνικές διακρίσεις, φαινόμενα, που σε κάθε περίπτωση χρησιμοποιούνται από τη "φάμπρικα" του εθνικού αποχρωματισμού, ως πρώτη ύλη, για την κατασκευή αλλοτριωμένης εθνικής συνείδησης.

Νόμος για την οικονομική βοήθεια των δασκάλων τουρκικής καταγωγής, που ζούν σε άλλες χώρες με ξένη υπηκοότητα.

Αριθμ. Νόμου 168 *Ημερομηνία ψήφισης 16-12-1960*

Άρθρο Ι.

Οι δάσκαλοι τουρκικής καταγωγής με ξένη υπηκοότητα που ζούν σε ξένες χώρες και υπηρετούν την τουρκική κουλτούρα δικαιούνται οι ίδιοι, όταν αποχωρήσουν από το επάγγελμα και, μετά το θάνατό τους, οι χήρες και τα ορφανά, οικονομική βοήθεια.

Άρθρο ΙΙ.

Η σύνταξη που θα δοθεί θα είναι ανάλογη με τα χρόνια υπηρεσίας, θα αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τον τιμάριθμο και θα χορηγείται από το Υπουργείο Οικονομικών και το συνταξιοδοτικό ταμείο της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Άρθρο ΙΙΙ.

Την οικονομική βοήθεια δικαιούνται:

α. Όσοι δεν παίρνουν σύνταξη ή άλλη επαρκή βοήθεια από την Κοινότητα ή το κράτος, την υπηκοότητα του οποίου έχουν.

β. Όσοι δεν αντιστρατεύονται την τουρκική κουλτούρα.

γ. Όσοι δεν αποχωρούν από το κράτος της διαμονής τους με σκοπό την εγκατάσταση τους σε άλλη χώρα εκτός από περιπτώσεις εκβιασμών. Η εκτίμηση των εκβιασμών γίνεται από το Υπουργείο των Εξωτερικών.

Άρθρο ΙV.

Η αξιολόγηση της προσφοράς στην υπόθεση της τουρκικής κουλτούρας των δασκάλων, που θα εισπράξουν την οικονομική βοήθεια, γίνεται από το Υπουργείο Εξωτερικών και ο φάκελλός τους θα βρίσκεται στο Υπουργείο Παιδείας.

Άρθρο V.

Η οικονομική βοήθεια, με βάση το νόμο αυτό, χορηγείται από ειδικό λογαριασμό του Υπουργείου Εξωτερικών.

Μεταβατική διάταξη:

Όσοι πληρούσαν τις παραπάνω προϋποθέσεις, βάσει τεκμηριωμένων στοιχείων και πριν από την ψήφιση του νόμου αυτού, θα εισπράξουν την οικονομική ενίσχυση, αυτοί που βγήκαν στη σύνταξη κι αν έχουν πεθάνει το δικαίωμα θα μεταβιβασθεί στις χήρες και τα ορφανά τους.

Άρθρο VI.

Η ισχύς του Νόμου αρχίζει από την ημερομηνία δημοσίευσής του.

Άρθρο VII.

Την υλοποίηση του νόμου αυτού αναλαμβάνουν τα Υπουργεία Εξωτερικών, Οικονομικών και Εθνικής Παιδείας.

Πηγή: Ömeroglu A: Batl Trakya Türkleri ve gerçek, σελ: 62-63.

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΚΟΜΟΤΙΝΗΣ *Κομοτινή 3-4-1961*
Αριθμ: 380-51

Α Ν Α Κ Ο Ι Ν Ω Σ Η

Οι Δάσκαλοι της Δυτικής Θράκης, που θέλουν να ωφεληθούν από τις διατάξεις του Νόμου 168/16-12-1960 που ψήφισε η Τουρκική Δημοκρατία, ν' απευθυνθούν στο Προξενείο μας.

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΞΕΝΟΣ

Φαϊκ Μελέκ

Πηγή: Ömeroglu A: Batl Trakya Türklerl ve gerçek σελ: 63.

3.4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ

3.4.1. ΚΟΡΑΝΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Έχει υποστηριχθεί, κατά καιρούς, από αρκετούς ισλαμολόγους ότι οι κανόνες της ισλαμικής θρησκείας απαγορεύουν την πρακτική, που συνιστά τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και κατ' αυτόν τον τρόπο καταπνίγουν κάθε σύγχρονη οικονομική ανάπτυξη. Ειδικότερα, το Κοράνιο περιέχει ορισμένα εδάφια, που χρησιμοποιήθηκαν, κατά κόρο, για να στηρίξουν την παραπάνω άποψη, και τα οποία καταδικάζουν μια πρακτική, που στα αραβικά ονομάζεται "ρίμπα". Η λέξη με την αυστηρή έννοια του όρου σημαίνει "προσαύξηση". Με μια πιο ελεύθερη μετάφραση θα μπορούσε κανείς να την αποδώσει με "έντοκο δάνειο" ή και με "τοκογλυφία"[133]. Βέβαια, πολλοί υποστηρίζουν ότι παρόμοιες εντολές του Κορανίου δεν είχαν επιπτώσεις στην οικονομική δραστηριότητα των μουσουλμάνων, γιατί,στην καθημερινή πρακτική,εύρισκαν τρόπους και τις παρέκαμπταν. Η απαγόρευση του "ρίμπα", για παράδειγμα, δεν είχε και πολλά πρακτικά αποτελέσματα, αφού οι εμπειρογνώμονες του δικαίου επενόησαν τρόπους για να παρακάμπτουν τις θεωρητικές απαγορεύσεις.

Τα τεχνάσματα αυτά στα αραβικά ονομάζονται "χιγιάλ", δηλαδή, μηχανεύματα, μπαγαμποντιές. Υπάρχουν μάλιστα ειδικά γραμμένα βιβλία, που εκθέτουν τις μεθόδους αυτές. Να ένα "χιγιάλ": Πωλώ στο γείτονά μου ένα πρόβατο 20.000 δραχμές, πληρωτέες σε ένα χρόνο. Αμέσως όμως αγοράζω το ίδιο πρόβατο από τον γείτονά μου στην τιμή των 12.000 δραχμών τοις μετρητοίς. Έτσι έχω πάλι το πρόβατό μου, όμως έδωσα στο γείτονά μου 12.000 δραχμές και μετά από ένα χρόνο υποχρεούται να μου επιστρέψει 20.000 δραχμές. Δε δάνεισα με τόκο. Απλούστατα,πούλησα και αγόρασα. Το κόλπο φαίνεται χονδροκομμένο, ωστόσο συχνά εφαρμοζόταν. Άλλωστε από τις τέσσερες σουνιτικές νομικές σχολές[134], η σχολή Χανιφά, που είναι και η μεγαλύτερη, σε παρόμοιες περιπτώσεις,εφάρμοζε το δόγμα "η ανάγκη επιτρέπει αυτό, που με αυστηρή έννοια απαγορεύεται[135]".

Επικαλούμενοι λοιπόν τα "χιγιάλ" πολλοί κοινωνιολόγοι, υποστηρίζουν, πως οι εντολές του Ισλάμ, οι σχετικές με το "ρίμπα", ουσιαστικά δεν επηρεάζουν την οικονομική δραστηριότητα και ανάπτυξη των μουσουλμάνων αφού, όπως διατείνονται,κάθε φορά, που υπήρχε σύγκρουση ανάμεσα στο δόγμα και την πράξη, κατά κανόνα, υπερίσχυε η πράξη. Όμως, υπάρχει και η άλλη άποψη, που υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη της θεωρίας των "χιγιάλ" συνέβαλε στην παγίωση μιας πιο χαλαρής πρακτικής μόνο στους μουσουλμάνους εκείνους, που οι δεσμοί τους με την θρησκεία ήταν κάπως αμβλυμένοι, κι ότι η πλειονότητα των μουσουλμάνων έμεινε προσκολλημένη στο γράμμα και απέφευγε όχι μονάχα τον καταναλωτικό και επενδυτικό δανεισμό από πιστωτικά ιδρύματα αλλά και να καταθέτει τις αποταμιεύσεις της στις τράπεζες.

Ωστόσο, υπάρχει και η άποψη που υποστηρίζει, ότι δεν είναι οι μεμονωμένες διατάξεις του Κορανίου, οι οποίες αναφέρονται στην οικονομική δραστηριότητα των πιστών, εκείνες που προσδιορίζουν καθοριστικά την οικονομική συμπεριφορά των μουσουλμάνων και διαμορφώνουν τους οικονομικούς θεσμούς στις ισλαμικές κοινωνίες. Γιατί παρόμοιες εντολές, που αποθαρρύνουν την απόκτηση πλούτου,υπάρχουν σε όλες τις θρησκείες. Όλα τα θρησκευτικά δόγματα συνιστούν στους πιστούς τους να έχουν εμπιστοσύνη στο Θεό και να ενδιαφέρονται κυρίως για τη σωτηρία της ψυχής και για τον "επιούσιον", αποφεύγοντας την επιδίωξη υλικού κέρδους. Φράσεις όπως: "Μη θησαυρίζετε με την τοκογλυφία....[136]" μπορούμε να συναντήσουμε με τη μία ή την άλλη μορφή σε πολλές θρησκείες, γιατί πολλές θρησκείες αν όχι όλες καταδικάζουν τις δόλιες πρακτικές και στιγματίζουν την εκμετάλευση του ασθενέστερου από τον οικονομικά ισχυρότερο. Άλλωστε το Ισλάμ πήγασε από την κοινωνική συγκρότηση των Αρά-

βων (καραβάνια), στην οποία η οικονομική δραστηριότητα με τη μορφή του εμπορίου ήταν κυρίαρχη και μόνο με την εισδοχή στον Ισλαμισμό των Τουρανών νομάδων επεσκιάστηκε από το κατακτητικό και στρατοκρατικό στοιχείο[137].

Επομένως, δεν είναι οι θρησκευτικές διατάξεις καθ' αυτές το στοιχείο, που κυριαρχικά επηρεάζει την οικονομική συμπεριφορά των μουσουλμάνων αλλά η εμμονή των φανατικών μουσουλμάνων στην κατά γράμμα απόδοση των εν λόγω διατάξεων δημιουργεί την παραδοσιακή νοοτροπία των μουσουλμάνων ν' απο φεύγουν να δανείζουν ή να δανείζονται με τόκο. Η διαφορά, δηλαδή, βρίσκεται στο γεγονός ότι ενώ παρόμοιες εντολές του Κορανίου, όπως άλλωστε και των άλλων θρησκειών, καθιερώθηκαν για μια γενική αντιμετώπιση περιστάσεων και προβλημάτων, που σχετίζονταν με μια συγκεκριμένη ιστορική εξέλιξη της κοινωνίας, οι μουσουλμάνοι έδωσαν στις κορανικές αυτές εντολές τέτοια οικουμενική ισχύ και διαχρονικότητα, καθώς δεν μπορούσαν να δεχθούν ότι ο Θεός νομοθέτησε για συνθήκες τόσο περιορισμένες στο χρόνο και το χώρο, ώστε προσπαθούν εφαρμόζοντας κατά γράμμα μια "συνταγή" θρησκευτική, που δόθηκε πριν από 1.400 περίπου χρόνια να λύσουν ένα πρόβλημα σημερινό.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η οικονομία στις ισλαμικές κοινωνίες δεν παρουσιάζεται χειραφετημένη από τη θρησκευτική κηδεμονία, γι' αυτό και δεν καταλαμβάνει κεντρική θέση, όπως συμβαίνει στις μη θεοκρατικές κοινωνίες, οι οποίες όλες στη σημερινή εποχή είναι οικονομοκεντρικές. Ο "οικονομικός άνθρωπος" (homo economicus), σύγχρονο δημιούργημα των δυτικών κοινωνιών, είναι φαινόμενο παράδοξο ακόμα για τις ισλαμικές κοινωνίες.

Κάτι ανάλογο με αυτό των ισλαμικών κοινωνιών συμβαίνει και στη μειονότητα της Θράκης.

Η υπεροχή της θρησκευτικής εξουσίας, έναντι της οικονομίας και της εκπαίδευσης, είναι εμφανής. Δεν υπάρχει αυτονόμηση των οικονομικών φαινομένων και κατ' επέκταση αναγωγή αυτών σ' ένα αυτοτελές σύστημα σχέσεων[138], που να κατέχει κεντρική και ρυθμιστική θέση στη ζωή των μουσουλμάνων, αφού γενικότερα η κοινωνική οργάνωση τους δεν έχει αποσυνδεθεί από την κυριαρχία των ισλαμικών θεσμών και συμβόλων. Το Ισλάμ είναι ίσως η μόνη από τις θρησκείες, που συνεχίζει να παραμένει ένα καθεστώς ισχυρό και καλά οργανωμένο. Αποτελεί την αρχική μήτρα και γεννήτρα όλων των εκδηλώσεων του ανθρώπου, τον κόλπο στον οποίο συνυπάρχουν η ηθική, η πολιτική, η οικονομία, η φιλοσοφία γι' αυτό και ασκεί έντονο κοινωνικό έλεγχο όχι μόνο υπερβατικό αλλά και ενδοκόσμιο.

Η έλλειψη λοιπόν αυτονομημένης οικονομικής ζωής στο χώρο της μειονότητας συνεπάγεται την απουσία της πολιτικής δράσης, που αποτελεί μορφή ενεργητικής ενσωμάτωσης και εκδηλώνεται ως συμμετοχή σε κοινωνικούς αγώνες, συνδικαλιστικές κινήσεις και πολιτικά κόμματα, που διεκδικούν την εξουσία με συγκροτημένες ιδεολογίες και οικονομικά προγράμματα[139]. Η απουσία της μειονότητας από τα κοινωνικά κινήματα διεκδίκησης της ισονομίας και ισοπολιτείας κι από σωματειακές οργανώσεις οικονομικών διεκδικήσεων, αποστερεί τη δυνατότητα από τα δύο σύνοικα στοιχεία της Θράκης να "εμπλακούν", με μια ενεργό συμμετοχή, σε διαδικασίες διαμόρφωσης ενός κοινωνικού και οικονομικού βίου, που θεωρείται κοινή υπόθεση χριστιανών και μουσουλμάνων.

3.4.2. ΟΙ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η Θράκη είναι περιφέρεια με έντονα χαρακτηριστικά αγροτικής και κτηνοτροφικής περιοχής. Τούτο φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο διαρθρώνεται η απασχόληση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στους τρείς τομείς της οικονομίας[140].

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.12.
Διάρθρωση του Ο.Ε.Π. της Θράκης (επί τοις εκατό).

	1961	1971	1981
Πρωτογενής τομέας	80,3	63,5	61,2
Δευτερογενής τομέας	9,5	16,2	16,4
Τριτογενής τομέας	10,2	20,3	22,4

Πηγή: Θρακική επετηρίδα, Τομ.Δ΄, Κομοτινή 1983.

Σήμερα, είναι πάνω από κάθε αμφισβήτηση ότι η Θράκη,παρά το γεγονός ότι διαθέτει σημαντικούς φυσικούς πόρους (πεδινές εκτάσεις, πλούσιο υπέδαφος, άφθονο υδάτινο δυναμικό, δασικές εκτάσεις, δυνατότητες αλιείας, κ.ά.) αποτελεί την πιο υποβαθμισμένη περιοχή της Ελλάδας. Έχει λεχθεί, προσφυώς, ότι αποτελεί το "Μπαγκλαντές" της Ε.Ο.Κ.[141]

Να, για παράδειγμα, μερικοί δείκτες 'ευημερίας"για το νομό Ροδόπης ανά 1000 κατοίκους για το έτος 1985:

1. Τηλεφωνικές συσκευές: 151 έναντι 382 ολόκληρης της χώρας.
2. Ι.Χ. αυτοκίνητα: 80 έναντι 126,7 ολόκληρης της χώρας.
3. Η κατα κεφαλή ετήσια κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας για οικονομική χρήση το έτος 1981 ήταν 546,6 K.W.H. έναντι 2.083 K.W.H. του μέσου Έλληνα, ενώ για το έτος 1985 ήταν 939 K.W.H. έναντι 2.473 K.W.H. του μέσου Έλληνα.
4. Το κατά κεφαλή διαθέσιμο ιδιωτικό εισόδημα ήταν 119.684 δρχ. έναντι 166.496 ολόκληρης της χώρας[142].

Οι παραπάνω δείκτες καταδεικνύουν ότι ο νομός Ροδόπης είναι η λιγότερο αναπτυγμένη περιοχή της Ε.Ο.Κ. με το χαμηλότερο κατά κεφαλή εισόδημα.

Το κοινωνικό μόρφωμα, που κυριαρχεί στη μουσουλμανική μειονότητα είναι αυτό της αγροτικής κοινωνίας. Τις τελευταίες δεκαετίες και στα πλέον απομακρυσμένα χωριά την κοινωνία της αυτοκατανάλωσης έχει διαδεχθεί η κοινωνία της κατανάλωσης. Οι συνθήκες με την ανάπτυξη της τεχνολογίας έχουν βελτιωθεί σε σημαντικό βαθμό. Το εισόδημα πλέον είναι εξ ολοκλήρου χρηματικό και ο αντιπραγματισμός[143] ανήκει στο παρελθόν. Με την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και την επέκταση των δραστηριοτήτων δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την επαγγελματική απασχόληση πολλών μελών της οικογένειας[144]. Έτσι, το κάθε νοικοκυριό αποτελεί παραγωγική και καταναλωτική μονάδα. Η πλειοψηφία των μουσουλμάνων, όπως άλλωστε και αυτή των χριστιανών της περιοχής, απασχολείται με τον πρωτογενή τομέα και μόνο ένα μικρό ποσοστό του ενεργού πληθυσμού απασχολείται με τον δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Η γεωργία αποτελεί τον κύριο κλάδο της πρωτογενούς παραγωγής, αφού συμμετέχει κατά 70% περίπου στη διαμόρφωση του οικογενειακού εισοδήματος και είναι ο σοβαρότερος τομέας της οικονομίας της Θράκης. Οι πλέον δυναμικές καλλιέργειες είναι του καπνού, του βαμβακιού, της ντομάτας, των τεύτλων και του αραβόσιτου, ενώ στις ορεινές περιοχές οι κάτοικοι ασχολούνται, κυρίως, με την κτηνοτροφία εκμεταλευόμενοι κατά το πλείστον δάση και βοσκότοπους. Αυτονόητον ότι οι διάφορες επιδοτήσεις, που δίνονται σε αγρότες και κτηνοτρόφους όλης της Ελλάδας παρέχονται και στους κατοίκους (χριστιανούς και μουσουλμάνους) της Θράκης ανεξαρτήτως θρησκεύματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.13.

Δείχνει τις επιδοτήσεις αγροτών και κτηνοτρόφων (χριστιανών και μουσουλμάνων) του Ν.Ροδόπης, κατά τα έτη 1988 και 1990.

Α/Α	Είδος επιδότησης	1988		1990	
		χριστιανοί	μουσουλμάν	χριστιανοί	μουσουλμάν
1	Θηλαζουσών αγελάδων	6.589.000	23.630.000	9.860.000	42.272.000
2	Σκληρού σίτου	111.862.000	14.900.000	834.850.000	137.371.000
3	Μοσχαριών	32.203.000	9.230.000	13.115.000	5.530.000
4	Αιγοπροβάτων	257.503.000	358.605.000	385.287.000	654.206.000
5	Εξισωτικών αποζημιώσ.	193.575.000	182.359.000	-	-
Σύνολο		601.732.000	588.724.000	1.243.112.000	839.379.000

Πηγή: Διεύθυνση γεωργίας νομού Ροδόπης.

Τα τελευταία χρόνια,εκτός από τη μετανάστευση στο εξωτερικό (κυρίως Γερμανία), παρατηρείται μια εσωτερική, μετακίνηση των μουσουλμάνων από τα ορεινά στα πεδινά μέρη των νομών Ξάνθης και Ροδόπης, γεγονός, που θα προκαλέσει, μελλοντικά, την αποδυνάμωση της περιοχής για την καλύτερη αξιοποίηση των πόρων των ορεινών περιοχών. Οι περισσότεροι φυσικά απ' αυτούς εγκαθίστανται στις δυο μεγάλες πόλεις της Κομοτινής και της Ξάνθης.

Στο επαγγελματικό και βιοτεχνικό επιμελητήριο Κομοτινής, ανάμεσα στα εγγεγραμμένα μέλη του, υπάρχουν 650 επαγγελματίες και 510 βιοτέχνες μουσουλμάνοι, ενώ στο εμπορικό και βιομηχανικό επιμελητήριο Κομοτινής είναι 55 μουσουλμάνοι εγγεγραμμένοι ως μέλη.

Στην πόλη της Κομοτινής εδρεύουν τρείς εξαγωγικές επιχειρήσεις, που ανήκουν σε μουσουλμάνους και οι οποίες επεξεργάζονται και εξάγουν κυρίως μαλλιά και δέρματα. Ακόμη, δέκα βιοτεχνίες είναι μικτές, ανήκουν σε μουσουλμάνους και χριστιανούς, ενώ οι μουσουλμάνοι μετέχουν και στα διοικητικά συμβούλια των επαγγελματοβιοτεχνικών και εμποροβιομηχανικών επιμελητηρίων της Θράκης. Επίσης μετέχουν και στα νομαρχιακά συμβούλια των νομών της Θράκης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.14.

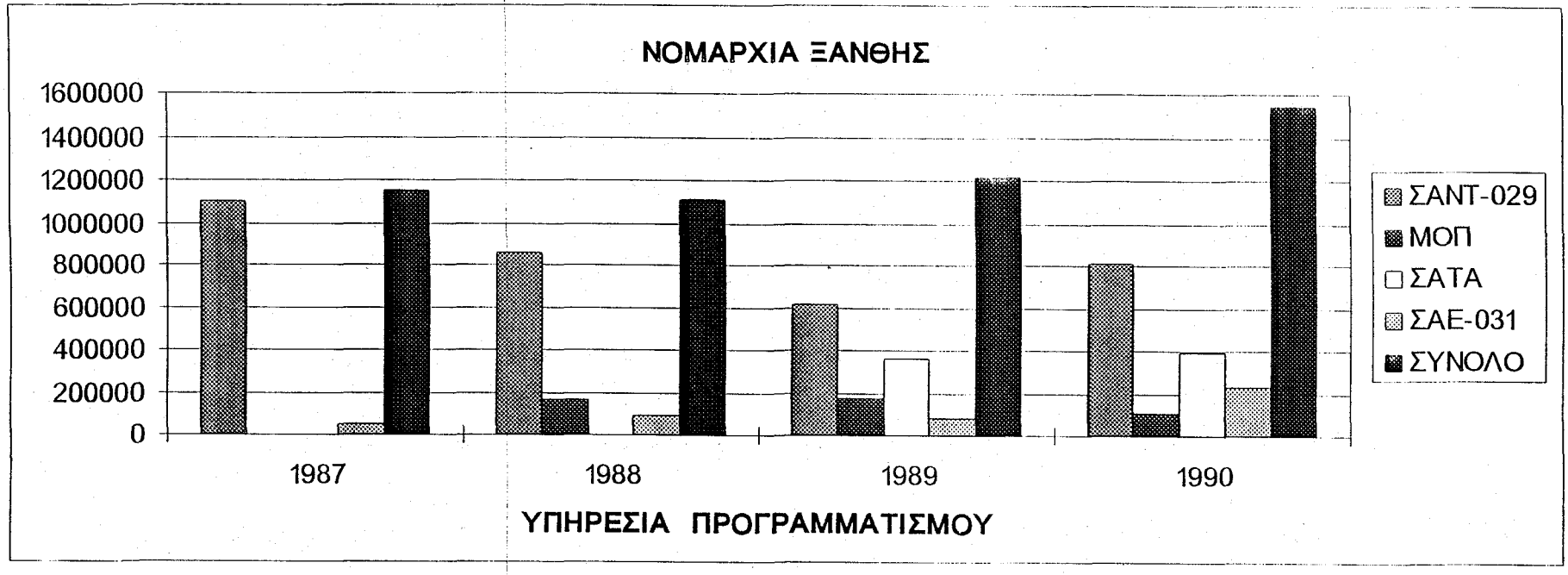
Επιχειρήσεις των νομών Ροδόπης και Ξάνθης, που ανήκουν σε μουσουλμάνους[145].

Είδος επιχειρήσεων	Ν.Ροδόπης	Ν.Ξάνθης	Σύνολο
Εμπορικές-βιομηχανικές	55	73	128
Βιοτεχνικές	510	133	643
Επαγγελματικές	650	212	862
Σύνολο	1.215	418	1.633

Πηγές: 1. Εμπορικό και βιομηχανικό επιμελητήριο Κομοτινής
2. Επαγγελματικό και βιοτεχνικό επιμελητήριο Κομοτινής
3. Εμπορικό και βιομηχανικό επιμελητήριο Ξάνθης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.15.

ΑΡΧΙΚΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

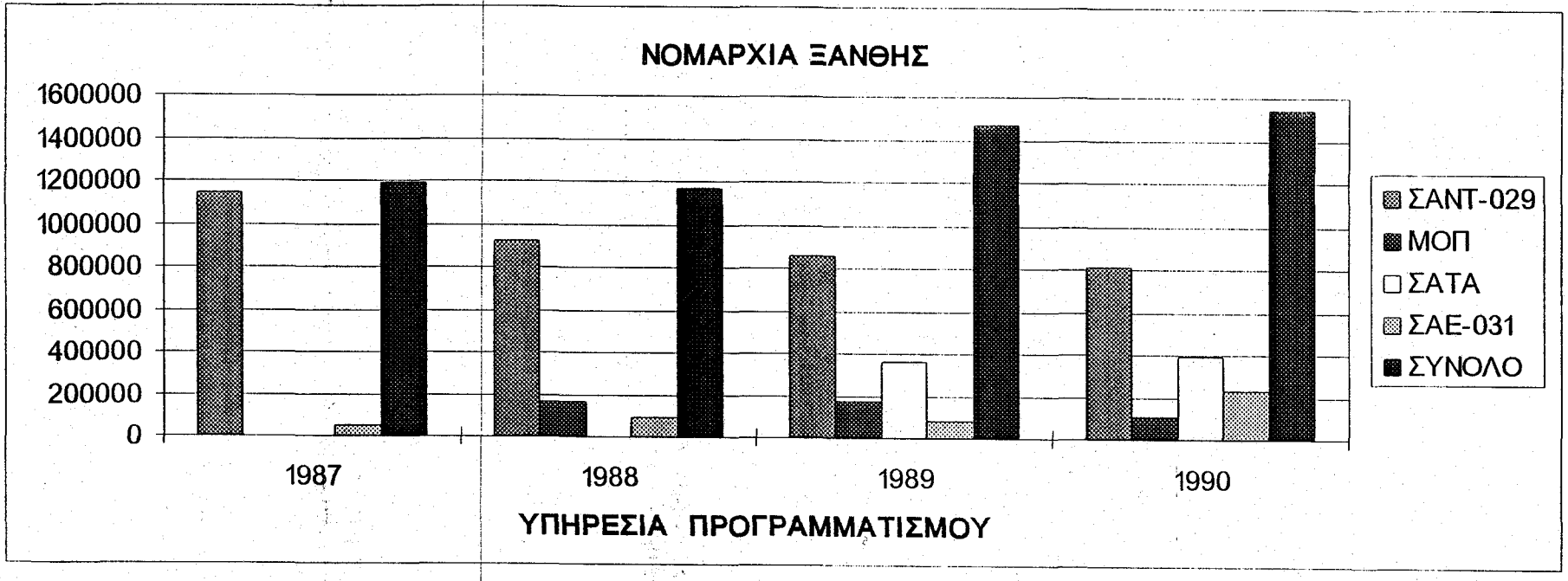

	1987	1988	1989	1990	ΣΥΝΟΛΟ
ΣΑΝΤ-029	1100000	860000	610000	812000	3382000
ΜΟΠ	*	160000	170000	110000	440000
ΣΑΤΑ	-	-	360000	395000	755000
ΣΑΕ-031	48000	90000	80000	225000	443000
ΣΥΝΟΛΟ	1148000	1110000	1220000	1542000	5020000

* Η χρηματοδότηση των ΜΟΠ συμπεριλαμβάνεται στην ΣΑΝΤ-029

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.16

ΤΕΛΙΚΕΣ ΑΡΧΙΚΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

Γραφική παράσταση τελικών χρηματοδοτήσεων για τα έτη 1987-1989 και αρχικής χρηματοδότησης για το έτος 1990.

	1987	1988	1989	ΣΥΝΟΛΟ	1990
ΣΑΝΤ-029	1143500	919000	860000	2922500	812000
ΜΟΠ	*	160000	170000	330000	110000
ΣΑΤΑ	-	-	360000	360000	395000
ΣΑΕ-031	48000	90000	80000	218000	225000
ΣΥΝΟΛΟ	1191500	1169000	1470000	3830500	1542000

*Τα ΜΟΠ συμπεριλαμβάνονται στην ΣΑΝΤ-029

3.5 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΣΗ

Οι πολιτικοί θεσμοί, ως κανονιστικά πρότυπα της πολιτικής συμπεριφοράς, δεν έχουν την ίδια επίδραση στο χώρο της μειονότητας με αυτή στην υπόλοιπη επικράτεια. Η στενή διασύνδεση, που υπάρχει ανάμεσα στους θρησκευτικούς και πολιτικούς θεσμούς από τη μια, κι από την άλλη το γεγονός ότι η θρησκεία για το μουσουλμάνο αποτελεί την έκφραση, την κρυστάλλωση της κοινωνικής του ταυτότητας, συντελούν, ώστε να διαμορφώνονται τρόποι ενατένισης του κόσμου και ερμηνείας των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων πολύ διαφορετικοί απ' ότι στους υπόλοιπους Έλληνες[146].

Βέβαια, δεδομένου ότι το στοιχείο του καταναγκασμού διαπερνά όλους τους πολιτικούς θεσμούς, κάνει τους μουσουλμάνους της Θράκης ως Έλληνες πολίτες να συμμορφώνονται προς αυτούς, όμως η μειονότητα, ως παραδοσιακή κοινωνία, έχοντας έναν ισχυρότατο κοινωνικό ιστό, αδιαπέραστο σχεδόν από "εξωτερικές" (εξωθρησκευτικές) επιδράσεις, κι από την άλλη, επειδή η προσέγγιση και η κηδεμονία της από την Άγκυρα δεν αμφισβητείται, οι πολιτικοί θεσμοί στο χώρο της, ως μηχανισμοί παραγωγής, κυρίως όμως, ως μηχανισμοί κατανομής της εξουσίας, έχουν τυπική και εντελώς επιφανειακή παρουσία.

Από το χώρο της μειονότητας λείπουν εντελώς οι ταξικοί διαφορισμοί, που θα συμβάλουν στη διαμόρφωση των πολιτικών ρόλων[147], γιατί είναι αυτοί που επηρεάζουν τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο γίνεται η επιλογή στελεχών της πολιτικής. Ο μουσουλμάνος της Θράκης δε μεταβάλλεται σε ενεργό πολίτη, που όχι μόνο θάναι ενταγμένος στη συνολική ελληνική κοινωνία αλλά θα έχει και συνείδηση αυτού του δεσμού και θα επηρεάζεται απ' αυτόν. Κι όταν λείπει αυτή η συνειδητοποίηση των δεσμών πολιτικής εξάρτησης απ' την οποία απορρέουν ειδικότεροι πολιτικοί ρόλοι, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για συμμετοχή των ατόμων στις πολιτικές διαδικασίες.

Όπως σ' όλα τα θεοκρατικά καθεστώτα, έτσι και στην παραδοσιακά θρησκευτική κοινωνία της μειονότητας, η συμμετοχή του πλήθους στην πολιτική εκδηλώνεται, παθητικά και, ουσιαστικά, εξαντλείται στο καθαρά θρησκευτικό επίπεδο, ως συμμετοχή στις εορταστικές εκδηλώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα, ενώ, από την άλλη, αυξάνεται σε σημασία και σπουδαιότητα ο πολιτικός ρόλος του ιερατείου. Αυτός ο παθητικός ρόλος της μειονότητας, όπως είναι φυσικό, οδηγεί συχνά στη μοιρολατρεία και την απαισιοδοξία. Παράλληλα, αναπτύσσονται οι προλήψεις και η δεισιδαιμονία, ενώ το άτομο εμποδίζεται να ολοκληρωθεί και να εξελιχθεί σε μια αυτοδύναμη πολιτική προσωπικότητα.

Διαμορφώνεται, έτσι, ένα εύκρατο κλίμα, για την ανάπτυξη της προπαγάνδας, ως μέσου πολιτικής επιβολής και τα μέλη της μειονότητας δεν απαιτούν την κοινωνική και πολιτική τους ολοκλήρωση, γιατί εμποδίζονται να ενταχθούν και προσανατολισθούν στην πολιτική ζωή της χώρας. Ειδικότερα, στην προκειμένη περίπτωση, η προπαγάνδα, ως μέθοδος μονομερούς επηρεασμού, αποβλέπει στην οριστική σύνθλιψη της ατομικής συνείδησης και στην οριστική εξάρτηση του ατόμου από ένα συλλογικό έξωθεν επιβαλλόμενο "πολιτικό ιδεώδες", όπως είναι αυτό της πολιτικής αυτοτέλειας, εκφραζόμενο με το δικαίωμα της αυτοδιοίκησης, αυτονομίας κ.α. Ο μηχανισμός, που υπάρχει στους πολιτικούς θεσμούς όλων των χωρών και με βάση τον οποίο επιτυγχάνεται ο κοινωνικός έλεγχος, άλλοτε με την απειλή ή την επιβολή ποινής και άλλοτε με την υπόσχεση ή την παροχή αμοιβής, σε ό,τι αφορά τη μειονότητα, σήμερα, αυτός που διαμορφώνεται, εκπορεύεται και άρα ελέγχεται καθ' ολοκληρίαν από τη γειτονική χώρα, είναι πολύ ισχυρότερος απ' αυτόν της ελληνικής πολιτείας.

Με την έννοια αυτή, δεν είναι το νόμιμο πολιτικό σύστημα της Ελλάδας εκείνο που προκαλώντας τις ανάλογες διαντιδράσεις μεταξύ των μουσουλμάνων της

μειονότητας θα θέσει σε λειτουργία τις διαδικασίες της πολιτικής ένταξης, ενσωμάτωσης και προσαρμογής, τόσο στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας, όσο και σε σχέση προς τις υπόλοιπες εξωκρατικές. Το πολιτικό σύστημα δεν μπορεί να θέσει σε κίνηση τις πολιτικές λειτουργίες, που θα πετύχουν μια αμφίπλευρη πολιτική επικοινωνία ανάμεσα στην πολιτεία και τους πολίτες και θα μεταφέρουν προς αυτήν την έκφραση και τη σύνθεση των συμφερόντων της κοινωνικής ομάδας, γιατί οι σχέσεις κράτους και πολίτη παραμένουν βαθιά επηρεασμένες από το γεγονός ότι η σκέψη και η συμπεριφορά των μουσουλμάνων της Θράκης συνεχίζουν να είναι αγκιστρωμένες σε δομές οσμανικού τύπου. Δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί πως σήμερα στη Θράκη, στο χώρο της μειονότητας, επιβιώνει στην πιο κλασική-ιδεατή του μορφή αυτό,που ο καθηγητής Νεοκλής Σαρρής στο έργο του "Οσμανική πραγματικότητα" αναλύει και περιγράφει, ως οσμανικό πολιτικο-κοινωνικό μόρφωμα[148]. Βασική του δομή: Ο νομαδικός τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας. Στην οσμανική πραγματικότητα οι δομές αναπαράγουν τις σχέσεις εξουσίας μιας νομαδικής φυλής. Κύριος συντελεστής της αναπαραγωγής και διαιώνισης των δομών του Οσμανικού πολιτικο-κοινωνικού μορφώματος η ίδια η μουσουλμανική θρησκεία, η οποία γι' αυτόν ακριβώς το λόγο δεν είναι μόνο θρησκεία αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύεται και σε πολιτικό σύστημα[149], κατ' απομίμηση των νομαδικών φατριών της Κεντρικής Ασίας. Οποιαδήποτε, λοιπόν, ερμηνεία και αναζήτηση της ιδιοτυπίας του πολιτικού φαινομένου της μειονότητας, έξω από το ολωτικό οσμανικό φαινόμενο, δεν είναι εφικτή. Καθώς, η ταξική διαφοροποίηση δε διαπερνά την κοινωνία της μειονότητας, η επαγγελματική και η οικονομική κατάσταση, η κοινωνική θέση και καταξίωση δε δημιουργούν την παραμικρή κοινωνική κινητικότητα, αντίστοιχη της υπόλοιπης ελληνικής κοινωνίας. Μοναδικός άξονας και σημείο αναφοράς η θρησκεία. Κι επειδή αυτή είναι διαφορετική στους υπόλοιπους Έλληνες,οποιαδήποτε άλλη διαφορά μεταξύ τους (κοινωνική, πολιτική κ.α.), όχι απλώς καθίσταται, κατά τη γνώμη τους, περιττή αλλά θεωρείται και επιζήμια. Τούτο, φυσικά,το έχουν αντιληφθεί οι προπαγανδιστές της Άγκυρας, γι αυτό ενώ παλαιότερα στήριζαν τη μετάδοση της παντουρκιστικής ιδεολογίας στην τακτική της εκρίζωσης κάθε θεοκρατικού στοιχείου από τη μειονότητα, αποτέλεσμα της οποίας ήταν να δημιουργηθούν τα δύο αντίθετα ιδεολογικά ρεύματα των "Συντηρητικών" και "Νεωτεριστών" (εθνικιστών)[150], σήμερα επιδιώκουν και ως ένα βαθμό το έχουν κατορθώσει να συμβιβάσουν τον πανισλαμισμό με τον εθνικισμό, δυο έννοιες αντιφατικές και αλληλοαναιρούμενες, μπολιάζοντας τον πρώτο με το δεύτερο.

Με τον τρόπο αυτό, η Τουρκία χρησιμοποιώντας, ως ιμάντα, το Ισλάμ και μάλιστα στην πιο κλασική και παραδοσιακή του μορφή, όπως αυτό κυριαρχεί στο χώρο της μειονότητας (ανεξάρτητα αν η ίδια εδώ και εβδομήντα χρόνια το έχει απορρίψει, θέλοντας ν' αποκτήσει ευρωπαϊκό προφίλ), μεταβιβάζει δώθε του ποταμού Έβρου τις ανάλογες δόσεις τουρκικού εθνικισμού,σε μια προσπάθεια να ταυτίσει τις έννοιες του μουσουλμάνου και του Τούρκου, για να μεταβάλει στη συνέχεια τη θρησκευτική (μουσουλμανική) μειονότητα της Θράκης σε εθνική (τουρκική).

Με αυτήν τη λογική, οι πολιτικοί θεσμοί αναφορικά με τη μειονότητα δεν μπορούν να είναι λειτουργικοί, γιατί οι πολιτικές διαδικασίες διαμορφώνονται σύμφωνα με πρότυπα ομαδικής ψυχολογίας, που απορρέει από έναν έντονο ομαδικό ψυχισμό και που, ως τέτοιος, σχετίζεται με τη μύηση και την παθητικότητα. Το άτομο, ως αυτοδύναμη συνειδητή ύπαρξη, εκμηδενίζεται. Αυτός ο παθητικός ρόλος, οδηγεί σε απαισιόδοξες και μοιρολατρικές ψυχολογικές καταστάσεις, που δεν επιτρέπει στα μέλη της μειονότητας να διαπλέκονται σε πολιτικούς σχηματισμούς και να αναπτύσσουν πολιτική δραστηριότητα.

Στο χώρο της μειονότητας,δε διαμορφώνονται ομάδες πίεσης, που με τη μορφή της συλλογικής δράσης να επιδιώκουν την επίτευξη πολιτικών σκοπών. Η μουσουλμανική μειονότητα,σήμερα,παρουσιάζει την εικόνα μιας άβουλης πολιτικά ανθρώπινης μάζας, που την πολιτική της συμπεριφορά χαρακτηρίζει μια άκριτη και παθητική μαζική υπακοή.

3.5.1. ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Η μουσουλμανική μειονότητα εκφράζεται,εκλογικά,μέσω των πολιτικών σχηματισμών, που κάθε φορά υπάρχουν. Τα κόμματα όμως ποτέ δεν επεδίωξαν συστηματικά και μεθοδικά την πολιτική ένταξη και ενσωμάτωση της μειονότητας. Αρκέσθηκαν σε μια συγκυριακή (όπως συγκυριακή και αντιφατική ήταν και παραμένει η πολιτική,που ακολούθησε το κράτος έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας) κάθε φορά συνεργασία με αυτή , με απώτερο και αποκλειστικό στόχο τη μεγαλύτερη δυνατή "είσπραξη" ψήφων για την επωφελέστερη κατανομή των βουλευτικών εδρών στους νομούς Ροδόπης και Ξάνθης. Βέβαια,η πολιτική ενσωμάτωση και η ένταξη των μουσουλμάνων της Θράκης,στο πολιτικό σύστημα της χώρας,παρουσίαζε,στο μακρινό παρελθόν, αντικειμενικές δυσκολίες, λόγω έλλειψης δημοκρατικής δομής από τα κόμματα. Όμως, και κατά το πρόσφατο παρελθόν, που η δημοκρατική οργάνωση των κομμάτων μετά την μεταπολίτευση δεν αμφισβητείται, μεταξύ των οργανωμένων κομματικών μελών δεν παρατηρούνται μουσουλμάνοι. Η συμμετοχή των μουσουλμάνων υποψηφίων στους συνδυασμούς των κομμάτων αντιμετωπίστηκε και από τις δύο πλευρές, ως αναγκαίο κακό, γι' αυτό και ο ρόλος των βουλευτών, που αναδεικνύονταν από τις εκλογικές αναμετρήσεις υπήρξε πάντα ιδιότυπος. Οι μουσουλμάνοι βουλευτές δε συμμετείχαν,ενεργά,στις εσωκομματικές διαδικασίες και με το άλλοθι αυτό δε δεσμεύονταν από τις αποφάσεις των κομμάτων τους.
Ουσιαστικά, επρόκειτο για συνεργαζόμενους, που μετά την εκλογή τους ανεξαρτητοποιούνταν και λειτουργούσαν,ως διεκπεραιωτές της πολιτικής, που υποδείκνυε σ' αυτούς το Τουρκικό Προξενείο Κομοτινής.
Κάθε φορά, που, οι μειονοτικοί βουλευτές, οσφραίνονταν πολιτική κρίση, διαχώριζαν τη θέση τους από το κόμμα με το οποίο είχαν εκλεγεί και με τη στάση τους υπέθαλπαν και ενίσχυαν αυτήν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της πολιτικής κρίσης του 1965, όταν οι δυο τότε μουσουλμάνοι βουλευτές Μολλά Γιουσούφ και Χασάν Χατίπογλου, ενώ είχαν εκλεγεί με το συνδυασμό της Ε.Ρ.Ε. - Κ.Π. (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση - Κόμμα Προοδευτικών) και το κόμμα τους καταψήφισε την κυβέρνηση Στεφανόπουλου, εκείνοι την υπερψήφισαν και την στήριξαν και, χάρη σ' αυτούς, διασώθηκε, δεδομένου ότι πήρε ψήφο εμπιστοσύνης με 152 ψήφους υπέρ και 148 κατά[151].

Ένα άλλο σημείο,που πρέπει να προσεχθεί είναι ότι η εκλογική συμπεριφορά του μειονοτικού εκλογικού σώματος σ' ένα αρκετά υψηλό ποσοστό είναι κατευθυνόμενη. Αυτό φαίνεται απ' το μεγάλο άνοιγμα (ψαλίδα), που υπάρχει ανάμεσα στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων και στους εθνικούς μέσους όρους, που πετυχαίνουν στις εκλογές τα κόμματα. Συχνά,μάλιστα, όταν τούτο υπαγορεύεται από ειδικότερους λόγους, η διαφοροποίηση,ως προς την εκλογική συμπεριφορά,προχωρεί και μεταξύ των μουσουλμάνων των δύο νομών: Ξάνθης και Ροδόπης. Στις εκλογές, για παράδειγμα, του 1974 το μεγαλύτερο ποσοστό των μουσουλμάνων ψηφοφόρων στο νομό Ροδόπης στράφηκε προς την Ε.Κ. - Ν.Δ. (Ένωση Κέντρου - Νέες Δυνάμεις), που συγκέντρωσε το 39,3% των ψηφοφόρων του νομού έναντι 20,4% του εθνικού μέσου όρου και ανέδειξε δυο μουσουλμάνους βουλευτές.
Στο νομό Ξάνθης,στις ίδιες εκλογές,η συσπείρωση των μειονοτικών ψηφοφόρων έγινε γύρω από το ακροδεξιό κόμμα της Ε.Δ.Ε. (Εθνική Δημοκρατική Ένωση)

κι ενώ πανελλαδικά το κόμμα αυτό πήρε 1,1%, στο νομό Ξάνθης κατόρθωσε και συγκέντρωσε το 13,6% των έγκυρων ψήφων.

Στις εκλογές του 1977 οι κατευθύνσεις αλλάζουν και ο προσανατολισμός των μουσουλμάνων των νομών Ξάνθης και Ροδόπης αντιστρέφεται. Συγκεκριμένα, στο νομό Ξάνθης, οι ψήφοι της μειονότητας συγκεντρώνονται στα δύο μεγάλα κόμματα[154] (Ν.Δ. και ΠΑ.ΣΟ.Κ.) και η ακροδεξιά Ε.Π. (Εθνική Παράταξη) συγκεντρώνει μόλις το 5,6%, ενώ ο εθνικός μέσος όρος είναι 6,82%.
Αντίθετα, στο νομό Ροδόπης η μειονοτική ψήφος κατευθύνεται στο σύνολο της σχεδόν προς την Ε.Π., που συγκεντρώνει ποσοστό 27,31% και επιλέγει από την Α΄ κατανομή ένα μουσουλμάνο βουλευτή.

Στις εκλογές του 1981, που όλα δείχνουν ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με τη συνεχή ανοδική του πορεία θα είναι ο νικητής των εκλογών, η γοητεία του "καινούριου" και η αίγλη της "αλλαγής" συντελούν, ώστε στο χώρο της μειονότητας να παρατηρούνται διεργασίες μαζικής υπέρ αυτού μεταστροφής. Ωστόσο, στο νομό Ροδόπης εκλέγονται δύο μουσουλμάνοι βουλευτές, ένας με το συνδυασμό του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και ένας με αυτόν της Ν.Δ., ενώ στο νομό Ξάνθης το κόμμα των Προοδευτικών, που παρουσιάζεται, ως κληρονόμος της Εθνικής Δημοκρατικής Ένωσης (Ε.Δ.Ε., 1974) και της Εθνικής Παράταξης (Ε.Π., 1977), συγκεντρώνει το 8,2% έναντι του εθνικού μέσου όρου 1,7%.

Τέλος, οι εκλογές του 1985, που είναι οι πρώτες, που διεξάγονται με το σύστημα της "λίστας", αποτελούν σημείο τομής για τον πολιτικό προσανατολισμό της μειονότητας, αφού σ' αυτές επαναπροσδιορίζεται η εκλογική της συμπεριφορά. Για πρώτη φορά, στις εκλογές αυτές, οι μουσουλμάνοι του νομού Ξάνθης συγκρότησαν αμιγή μειονοτικό συνδυασμό με τον τίτλο ΕΙΡΗΝΗ, ενώ στο νομό Ροδόπης κατέβηκε, ως ανεξάρτητος, υποψήφιος ο Σεμπαχεντίν Γκαλίπ, πρώην βουλευτής της Ε.Κ. - Ν.Δ.. Το γεγονός ερμηνεύτηκε ποικιλότροπα. Υπήρξε η σχετική μυθοποίηση του θέματος από την τοπική κοινωνία και πολλοί το συνέδεσαν με την κατάσταση, που επικρατούσε στη μουσουλμανική μειονότητα της γειτονικής Βουλγαρίας[153]. Όμως, η περιχαράκωση της πολιτικής συμπεριφοράς της μουσουλμανικής μειονότητας και η εξώθησή της προς εξωθεσμικές κατευθύνσεις αποτελούσαν μόνιμο και μακροπρόθεσμο στόχο των κύκλων του Τουρκικού Προξενείου της Κομοτινής. Αν επιλέχθηκε η συγκεκριμένη χρονική στιγμή, για να εκδηλωθούν, τούτο οφείλεται μάλλον στη "λίστα", που ως σύστημα δημιουργεί μεγαλύτερα σε σχέση με το "σταυρό" περιθώρια δυσαρμονίας, μεταξύ των επιλογών των κομμάτων και των προτιμήσεων της εκλογικής βάσης. Αυτή λοιπόν τη δυσαρέσκεια της μειονοτικής κοινής γνώμης, αφού καλλιέργησαν και με έντεχνο τρόπο διόγκωσαν, θέλησαν τα στελέχη της μειονότητας να εκφράσουν με την υποβολή υποψηφιοτήτων εκτός των κομματικών συνδυασμών στις εθνικές εκλογές του 1985.

Βέβαια, τα ποσοστά ψήφων, που συγκέντρωσαν ο ανεξάρτητος συνδυασμός ΕΙΡΗΝΗ στο νομό Ξάνθης κι ο ανεξάρτητος υποψήφιος της μειονότητας στο νομό Ροδόπης (16,8% και 14% αντίστοιχα) δεν προσέγγιζαν το εκλογικό μέτρο (25% και 20% στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης αντίστοιχα). Όμως, αυτό δεν είχε και μεγάλη σημασία, γιατί η ηγεσία της μειονότητας εκ των προτέρων γνώριζε ότι με τον εκλογικό νόμο, που ίσχυε δεν μπορούσε να αναδείξει αντιπροσώπους στο ελληνικό κοινοβούλιο κι όταν ακόμη οι υποψήφιοί της υπερέβαιναν το εκλογικό μέτρο, γιατί το όριο του 3% των έγκυρων ψήφων της ελληνικής επικράτειας, που απαιτούνταν, ως μίνιμουμ προϋπόθεση, για την εισδοχή ενός κόμματος ή ανεξάρτητου βουλευτή στη βουλή, δεν είχε αρθεί. Εκείνο που μετρούσε, για τους προστάτες της μειονότητας, ήταν το γεγονός ότι κατόρθωσαν να πείσουν μια αρκετά μεγάλη μερίδα της να ξεπεράσει το δίλημμα της χαμένης ψήφου και να ρίξει στην κάλπη καθαρά ψήφο "διαμαρτυρίας". Με τον τρόπο αυτό,

το πρώτο βήμα, για να εμφανισθεί το μουσουλμανικό στοιχείο της Θράκης αποκομμένο από το ελληνικό πολιτικό σύστημα και να παρουσιασθεί στη διεθνή κοινότητα, ως πληθυσμιακό σύνολο, που δεν είχε καμία σχέση με τους χριστιανούς και τα ελληνικά πολιτικά πράγματα, είχε γίνει. Γι' αυτό το εγχείρημα, ως πείραμα επαναπροσδιορισμού του πολιτικού ρόλου της μειονότητας, κρίθηκε από τους κύκλους της Άγκυρας, ως πολύ πετυχημένο.

Διαφορετική όμως ήταν η άποψη της πολιτικής ηγεσίας της χώρας μας, η οποία έδειχνε να μην αντιλαμβάνεται την επερχόμενη θύελλα. Το γεγονός ότι ο συνδυασμός ΕΙΡΗΝΗ στις εκλογές του 1985 απείχε αρκετά από το εκλογικό μέτρο, τούτο δε λειτούργησε απλώς εφησυχαστικά αλλά θεωρήθηκε η ύπαρξη παρόμοιων μειονοτικών συνδυασμών, ως κάτι το ευεργετικό, γιατί θα συγκέντρωναν τις "χαμένες" μουσουλμανικές ψήφους, που ποτέ σχεδόν δε βρίσκονταν σε αντιστοιχία με τις τάσεις του εκλογικού σώματος της χώρας και θα επέτρεπαν μια πιο δίκαιη κατανομή των εδρών, μεταξύ των κομμάτων, στους δύο νομούς. Γι' αυτό, ενώ κατά την προ των εκλογών του 1989 περίοδο κυοφορούνταν οι "ανεξάρτητοι" μειονοτικοί συνδυασμοί στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης, ήρθε ως θείο δώρο γι' αυτούς ο καινούριος εκλογικός νόμος,[154] με την απάλειψη του ορίου 3% επί των έγκυρων ψήφων της επικράτειας, ως βασικής προϋπόθεσης για την είσοδο ενός κόμματος στη βουλή να διευκολύνει τον τοκετό τους. Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος δυο, τουλάχιστο, στοιχεία από τη μέχρι τότε στάση της μειονότητας στις τρεις εκλογικές αναμετρήσεις, που προηγήθηκαν δεν αξιολογήθηκαν, σωστά, από την τότε πολιτική ηγεσία.

Το πρώτο: Στις εκλογές του 1974, 1977 και 1981 (για τις εκλογές του 1985 δεν μπορεί να γίνει λόγος, γιατί διεξήχθησαν με το σύστημα της "λίστας") τα αντίστοιχα ποσοστά επί των εγκύρων ψήφων, που συγκέντρωσαν οι μουσουλμάνοι υποψήφιοι, στο νομό Ροδόπης, ήταν: 38,4%, 38,3% και 34,2%, και στο νομό Ξάνθης 32,4%, 30,9% και 25,7%. Τούτο, σε συνάρτηση με την πληθυσμική σύνθεση των δύο νομών (οι μουσουλμάνοι του νομού Ροδόπης αποτελούν το 53% περίπου του συνολικού πληθυσμού, ενώ στο νομό Ξάνθης το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται στο 42%), μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι "διαρροές" μουσουλμανικών ψήφων προς αλλόθρησκους (χριστιανούς) υποψήφιους και μάλιστα σε συνθήκες ελευθερίας (μια και δεν υπήρχε λόγος να ληφθούν "ιδιαίτερα μέτρα" αφού στις προαναφερθείσες εκλογές δε διεκδικούσε τις μουσουλμανικές ψήφους αμιγής μειονοτικός συνδυασμός), δεν ξεπερνούσαν το 10 - 18%.

Και το δεύτερο: Εάν λάβουμε υπόψη ότι στις εκλογικές αναμετρήσεις των ετών: 1974, 1977 και 1981, το αντίστοιχο εκλογικό μέτρο στο νομό Ροδόπης[155] ήταν 25%, 20% και 20% και στο νομό Ξάνθης 33,3%, 25% και 25% (στις εκλογές του 1977 και 1981 ίσχυσε η ρήτρα του "συν 1") καταλήγουμε στην άποψη ότι οι ψήφοι των μουσουλμάνων, που παρέχονται με θρησκευτικό, καθαρά, κριτήριο επαρκούσαν για την εκλογή ενός μουσουλμάνου βουλευτή, στον καθένα από τους δύο νομούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.17

	Εθνικές εκλογές 1974		Εθνικές εκλογές 1977		Εθνικές εκλογές 1981	
	Ποσοστό μειονοτικών υποψηφίων	Εκλογικό μέτρο	Ποσοστό μειονοτικών υποψηφίων	Εκλογικό μέτρο	Ποσοστό μειονοτικών υποψηφίων	Εκλογικό μέτρο
Ν. Ροδόπης	38,4%	25%	38,3%	20%	34,2%	20%
Ν. Ξάνθης	32,4%	33,3%	30,9%	25%	25,7%	25%

Παρατήρηση: Τα ποσοστά των μειονοτικών υποψηφίων είναι επί του συνολικού αριθμού των εγκύρων εκάστου νομού.

Η μη σωστή, λοιπόν, αξιολόγηση των δεδομένων αυτών συνέβαλε στη συγκρότηση ξεχωριστών μειονοτικών πολιτικών σχηματισμών στο μειονοτικό χώρο της Θράκης και στις εκλογές του 1989 και 1990 η παρουσία των ανεξάρτητων συνδυασμών ΠΕΠΡΩΜΕΝΟ και ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης αντίστοιχα, άλλαξε, κυριολεκτικά, το πολιτικό σκηνικό στο χώρο της μειονότητας. Διαμορφώθηκε νέα ηγετική ομάδα, που συσπείρωσε, γύρω της, τους νέους με εθνικιστικές και σοβινιστικές τάσεις και η επιρροή της απλώθηκε σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα της μειονότητας. Εσωτερικά επιδόθηκε στην καλλιέργεια της παντουρκιστικής ιδεολογίας και στην προβολή έντονων αλυτρωτικών κηρυγμάτων, ενώ στο εξωτερικό, συνεπικουρούμενη κι από το τουρκικό κόμμα της "Μητέρας Πατρίδας", με το οποίο είχε αναπτύξει στενές σχέσεις, δεν έπαψε να κηρύττει στις διάφορες ισλαμικές συνδιασκέψεις και τα διεθνή φόρα ότι η μουσουλμανική (θρησκευτική) μειονότητα της Θράκης είναι τουρκική (εθνική) και να καταγγέλλει την Ελλάδα ότι δε σέβεται τα δικαιώματά της.

3.5.2. Οι μειονοτικοί συνδυασμοί ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ και ΠΕΠΡΩΜΕΝΟ

Στις εθνικές εκλογές του 1990, οι δύο μειονοτικοί συνδυασμοί ανέδειξαν από ένα βουλευτή. Αναφορικά με το μειονοτικό συνδυασμό "Εμπιστοσύνη" (νομός Ροδόπης), ήρθε στο νομό πρώτο κόμμα· συγκέντρωσε 35,28% (εκλογικό μέτρο 25%) και, με βάση τα αποτελέσματα των αμιγών μουσουλμανικών εκλογικών τμημάτων, το 70,3% των μειονοτικών ψήφων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.18

Η εκλογική δύναμη των τριών πρώτων, στο νομό Ροδόπης, κομμάτων.

Κόμματα	Εθνικές εκλογές 1990			Εθνικές εκλογές 1993		
	Ψήφοι	%	Έδρες	Ψήφοι	%	Έδρες
ΠΑ.ΣΟ.Κ	20.451	24,42	--	24.857	31,04	2
Ν.Δημοκρατία	27.819	33,22	2	22.799	28,47	1
Εμπιστοσύνη	29.547	35,28	1	26.228	32,76	--

Παρατήρηση: Εκλογές 1990: Έγκυρα 83.747.
Εκλογές 1993: Έγκυρα 80.072.

Χαρακτηριστικό της εκλογικής συμπεριφοράς των μουσουλμάνων είναι ότι στις εκλογές του 1990 οι Πομάκοι προτιμούν την "Εμπιστοσύνη" σε μεγαλύτερο ποσοστό (82,68%) κι απ' τους Τουρκογενείς (79,96%), ενώ οι Αθίγγανοι (20,19%) στρέφουν τις προτιμήσεις τους προς τα άλλα κόμματα, ψηφίζοντας όμως μουσουλμάνους υποψήφιους.

Στις εκλογές του 1993, παρά το γεγονός ότι ο εκλογικός νόμος άλλαξε (επανήλθε το όριο 3% επί των εγκύρων ψήφων της επικράτειας, ως βασικής προϋπόθεσης, για την είσοδο ενός κόμματος στην βουλή) και η "Εμπιστοσύνη" δεν υπήρχε περίπτωση να αναδείξει βουλευτή, εν τούτοις ήρθε και πάλι πρώτο

κόμμα στο νομό,με ελαφρά μειωμένο σε σχέση με το 1990 ποσοστό (32,76%).

Κάτι που πρέπει να υπογραμμισθεί, για τις εκλογές αυτές, είναι ότι οι Τουρκογενείς, ενώ η ψήφος τους προς την "Εμπιστοσύνη" δεν έχει καμία τύχη, αυξάνουν το ποσοστό προτίμησης προς αυτήν από 79,96% το 1990, σε 85,89%. Επί πλέον,το ποσοστό των μουσουλμάνων Τουρκογενών, που ψηφίζουν (σταυρώνουν) χριστιανούς υποψήφιους από 12,95%, που είναι στις εκλογές του 1990, κατεβαίνει στο 7,46% το 1993.

Αντίθετη είναι η πορεία των Πομάκων και των Αθιγγάνων. Οι πρώτοι μειώνουν τις προτιμήσεις τους προς την "Εμπιστοσύνη" πάνω από έντεκα ποσοστιαίες μονάδες (στις εκλογές του 1993 η "Εμπιστοσύνη" στα αμιγή πομάκικα εκλογικά τμήματα παίρνει 71,31%), ενώ αυξάνουν το ποσοστό των προτιμήσεων τους προς χριστιανούς υποψήφιους από 10,55%, που ήταν το 1990 σε 19,40% το 1993. Περισσότερο θεαματική είναι η αυξομείωση των αντίστοιχων ποσοστών στους Αθιγγάνους. Στα δύο μόνο αμιγή αθιγγανικά εκλογικά τμήματα, που υπάρχουν στο νομό Ροδόπης η "Εμπιστοσύνη" αποσπά μόλις το 4,87% ενώ το ποσοστό των προτιμήσεων των Αθιγγάνων ψηφοφόρων προς τους χριστιανούς υποψήφιους αυξάνει από 4,76%, που ήταν στις εκλογές του 1990, σε 40,64% στις εκλογές του 1993.

Ακόμη, να σημειωθεί ότι τα ποσοστά των αμιγών μουσουλμανικών εκλογικών τμημάτων του Δήμου Κομοτινής, ενώ οι εκλογείς τους αποτελούν μείγμα κατά κύριο λόγο των Τουρκογενών και Πομάκων (αριθμητικά υπερτερούν οι Τουρκογενείς, ακολουθούν οι Πομάκοι και μετέχουν με μικρό ποσοστό οι Αθίγγανοι) δείχνουν ότι η στάση των ψηφοφόρων, έναντι του κόμματος της "Εμπιστοσύνης", είναι μετριοπαθέστερη, συγκριτικά, με την αντίστοιχη στάση των Τουρκογενών και Πομάκων, που διαβιούν στην ύπαιθρο.

Στις εκλογές του 1990 και στις εκλογές του 1993 στους μουσουλμάνους του Δήμου Κομοτινής το ποσοστό της "Εμπιστοσύνης" παραμένει το ίδιο (59,95%), και είναι μικρότερο από τα αντίστοιχα ποσοστά και των Τουρκογενών (79,96% και 85,89%) και των Πομάκων (82,68% και 71,31%). Αντίθετα, τα ποσοστά των εν λόγω μουσουλμάνων, που "σταυρώνουν" χριστιανούς υποψήφιους και στις δύο εκλογές (17,51% και 18,48% αντίστοιχα) είναι μεγαλύτερα,κατά μέσο όρο,από τα αντίστοιχα ποσοστά των Τουρκογενών (12,95% και 7,46%) και των Πομάκων (10,55% και 19,40%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.19
Νομός Ροδόπης

	Έγκυρα		Κόμμα "Εμπιστοσύνης"				Χριστιανοί υποψήφιοι όλων των κομμάτων				Μουσουλμάνοι υποψήφιοι όλων των κομμάτων			
	1990	1993	1990		1993		1990		1993		1990		1993	
			ψήφοι	%	ψήφοι	%	σταυροί	%	σταυροί	%	σταυροί	%	σταυροί	%
Αμιγή μουσουλμανικά εκλογικά τμήματα Δήμου Κομοτινής. (Συνολική εκλογική δύναμη των μουσουλμάνων στο Δήμο).	6.613	5.491	3.965	59,95	3.292	59,95	1.158	17,51	1.015	18,48	4.445	67,22	4.038	73,54
Αμιγή Τουρκογενή εκλογικά τμήματα Νομού Ροδόπης. (Χωριά πεδινά).	4.936	4.301	3.947	79,96	3.694	85,89	639	12,95	321	7,46	4.022	81,48	3.803	88,42
Αμιγή Πομακικά εκλογικά τμήματα Νομού Ροδόπης. (Χωριά ορεινά).	3.792	4.015	3.135	82,68	2.863	71,31	400	10,55	779	19,40	2.874	75,79	3.007	74,89
Αμιγή Αθιγγάνικα εκλογικά τμήματα Νομού Ροδόπης.(Δήμου Κομοτινής).	609	657	123	20,19	32	4,87	29	4,76	267	40,64	450	73,89	308	46,88
Συνολικά	15.950	14.464	11.170	70,03	9.881	68,31	2.226	13,96	2.382	16,47	11.791	73,92	11.156	77,13

Ανάλογη με αυτή της "Εμπιστοσύνης", είναι και η πορεία του άλλου μειονοτικού συνδυασμού "ΠΕΠΡΩΜΕΝΟ", στο νομό Ξάνθης.

Κι εδώ τα μεγαλύτερα ποσοστά των μειονοτικών ψήφων ανήκουν, κατά πρώτο λόγο, στις απομακρυσμένες ορεινές κοινότητες των Πομάκων και κατά δεύτερο στις πεδινές και πλησιέστερες προς την πόλη της Ξάνθης κοινότητες των Τουρκογενών.

Ωστόσο να σημειωθεί ότι στις εκλογές του 1993 το "Πεπρωμένο" καταλαμβάνει στο νομό Ξάνθης την τρίτη θέση με ποσοστό μόλις 18,84%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.20

Νομός Ξάνθης. Η εκλογική δύναμη των τριών πρώτων (στο νομό) κομμάτων.

Κόμματα	Εκλογές 1993		
	Ψήφοι	%	Έδρες
ΠΑ.ΣΟ.Κ	24.438	36,95	2
Ν.ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	24.218	36,62	1
ΠΕΠΡΩΜΕΝΟ	12.459	18,84	-

Παρατήρηση: Τα έγκυρα στο νομό ήταν: 66.131.

Τέλος να τονισθεί ότι η εκλογική συμπεριφορά του αστικού μουσουλμανικού πληθυσμού διαφέρει, σημαντικά, απ' αυτήν του αγροτικού.

Οι αγρότες μουσουλμάνοι ψηφίζουν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, τους μειονοτικούς συνδυασμούς, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό του αστικού μουσουλμανικού πληθυσμού είναι κατά πολύ μικρότερο. Χαρακτηριστικά, στις εκλογές του 1993 στους δύο νομούς της Θράκης οι μειονοτικοί συνδυασμοί συγκέντρωσαν το 63,66% των μειονοτικών ψήφων του αγροτικού πληθυσμού, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των μουσουλμάνων, που διαμένουν στις πόλεις της Κομοτινής και της Ξάνθης είναι 47,49%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.21

Η εκλογική δύναμη των μειονοτικών συνδυασμών στα αμιγή αστικά και αγροτικά τμήματα των νομών Ροδόπης -Ξάνθης στις εκλογές 1993.

Μειονοτικοί Συνδυασμοί	Έγκυρα		Ψήφοι		%	
	Αστικά	Αγροτικά	Αστικά	Αγροτικά	Αστικά	Αγροτικά
"Εμπιστοσύνη" (Ν. Ροδόπης)	5.491	8.316	3.292	6.557	59,95	78,85
"Πεπρωμένο" (Ν. Ξάνθης)	3.695	15.709	1.070	8.738	28,96	55,62
Συνολικά οι δυο συνδυασμοί στους δυο νομούς της Θράκη	9.186	24.025	4.362	15.295	47,49	63,66

Επιχειρώντας κανείς να ερμηνεύσει την εκλογική συμπεριφορά των μουσουλμάνων της Θράκης καταλήγει στην άποψη ότι οι παράγοντες, που επηρεάζουν την στάση τους, έναντι των μειονοτικών συνδυασμών, είναι κυρίως δύο: 1. Η απόσταση του τόπου διαμονής από το αστικό κέντρο (πρωτεύουσα νομού). Όσο πιο απομακρυσμένο και απομονωμένο βρίσκεται ένα χωριό, τόσο πιο μεγάλο ποσοστό ψήφων, υπέρ του μειονοτικού συνδυασμού, παρουσιάζει. Τούτο οφείλεται όχι μόνο στην έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης των κατοίκων γύρω από τα πολιτικά πράγματα αλλά κυρίως στο γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι, που διαβιούν αποκομμένοι, σχεδόν, από τον υπόλοιπο κόσμο είναι

πιο ευάλωτοι στους εκβιασμούς και τις απειλές, μεθόδους, που γνωρίζουν και δε διστάζουν να εφαρμόζουν, σε προεκλογικές περιόδους, εθνικιστικοί κύκλοι σε βάρος της μειονότητας, και

2. Το θρησκευτικό συναίσθημα. Σε μουσουλμανικές περιοχές, όπου αυτό βιώνεται και εκδηλώνεται, έντονα, εκεί και τα ποσοστά, υπέρ του μειονοτικού συνδυασμού, είναι αυξημένα. Χαρακτηριστική είναι η εκλογική συμπεριφορά των Πομάκων, που η θρησκευτική τους προσήλωση, είναι γνωστό ότι αγγίζει πολλές φορές τα όρια της θρησκοληψίας. Και στους δύο νομούς, στα χωριά των Πομάκων, που είναι και τα πλέον απομακρυσμένα από τα αστικά κέντρα και οι κάτοικοί τους αποτελούν το πιο παραδοσιακό τμήμα της μουσουλμανικής μειονότητας, οι μειονοτικοί συνδυασμοί συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά. Και τούτο, παρά το γεγονός ότι οι επικεφαλής των μειονοτικών συνδυασμών δεν είναι Πομάκοι[156]. Αντίθετα, στους δήμους Ξάνθης και Κομοτινής, επειδή, κατά τεκμήριο, σε αστικούς πληθυσμούς η θρησκευτική συνείδηση παρουσιάζεται, σχετικά, αμβλυμένη τα αντίστοιχα ποσοστά είναι, κατά πολύ, μικρότερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.22

Νομός Ξάνθης. Εκλογές 1993

	Έγκυρα	"ΠΕΠΡΩΜΕΝΟ"	
		Ψήφοι	%
Αμιγή μουσουλμανικά εκλογικά τμήματα (9) Δήμου Ξάνθης. (Συνολική εκλογική δύναμη των μουσουλμάνων στο Δήμο).	3.695	1.070	28,96
Αμιγή Τουρκογενή εκλογικά τμήματα (12) Νομού Ξάνθης.	3.819	2.072	54,26
Αμιγή Πομακικά εκλογικά τμήματα (29) Νομού Ξάνθης.	11.890	6.666	56,06
Συνολικά	19.404	9.808	50,55

Για να κατανοηθεί το παράδοξο, εκ πρώτης όψεως, φαινόμενο της σύμπλευσης των Πομάκων με τους μειονοτικούς συνδυασμούς, οι οποίοι εκφράζουν σοβινιστικές και αλυτρωτικές τάσεις των εθνικιστικών κύκλων της Άγκυρας, θα πρέπει τούτο να ιδωθεί, σε συνάρτηση, με το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια οι "προστάτες" της μειονότητας έχουν εγκαταλείψει την παλιά τακτική, που ήθελε τις ιδεολογίες του πανισλαμισμού και παντουρκισμού αντιμέτωπες (όπως άλλωστε είναι), τακτική, που είχε συντελέσει στο να διαμορφωθούν, στο χώρο της μειονότητας, δύο αντίπαλες, ιδεολογικά, παρατάξεις των "συντηρητικών" (παλαιομουσουλμάνων) και των "νεωτεριστών" (εθνικιστών). Σήμερα, οι πιο πάνω κύκλοι, στην προσπάθειά τους να συμβιβάσουν τις δύο αντιφατικές και αλληλοαναιρούμενες ιδεολογίες (πανισλαμισμού-εθνικισμού), παρουσιάζονται, υποκριτικά, στους Πομάκους, ως παραδοσιακοί και φανατικοί μουσουλμάνοι (ενώ είναι μόνο παραδοσιακοί και φανατικοί παντουρκιστές) και, ερεθίζοντας τον ευέξαπτο ισλαμικό αρχεγονισμό τους, κατορθώνουν να τους

παγιδεύουν στην εκλογική τους πελατεία, εγγράφοντας με τον τρόπο αυτό υποθήκη για μελλοντική μεταβολή του θρησκευτικού φανατισμού σε τουρκικό εθνικισμό.

Συνοψίζοντας, θα αποτελούσε διαστρέβλωση της πραγματικότητας η προσπάθεια να ερμηνευτεί, η θετική στάση όλων των μουσουλμάνων, ιδιαίτερα, των Πομάκων προς τους μειονοτικούς συνδυασμούς ότι υποδηλώνει ταυτόχρονα και τουρκικό εθνικό προσανατολισμό. Δεν είναι η εθνική ιδεολογία, που, με την όποια ένταση και επίδραση, διαμορφώνει εκλογικές στάσεις και συμπεριφορές και άρα αυτή, που σηματοδοτεί τις πολιτικές εξελίξεις στη μειονότητα, αλλά η πολιτικοποίηση του θρησκευτικού συναισθήματος, που γίνεται με την επιλεκτική, κάθε φορά, αναφορά σ' αυτό, από τους κατ' επίφαση μουσουλμάνους- κηδεμόνες (η έμφαση στο: μουσουλμάνους) της μειονότητας, εγχείρημα , που εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο των προσπαθειών να μετασχηματισθεί και μετεξελιχθεί η θρησκευτική συνείδηση σε εθνική.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αν στη Μέκκα η δραστηριότητα του Μωάμεθ υπήρξε αποκλειστικά θρησκευτική, στη Μεδίνα η ενεργοποίηση του προφήτη συμπεριέλαβε και τις πολιτικές υποθέσεις της πόλης. Διακηρύξεις του τύπου: "Όλοι οι μουσουλμάνοι αποτελούν ένα και μοναδικό έθνος", "Οι πιστοί είναι όλοι σύμμαχοι μεταξύ τους", "Το καθεστώς ειρήνης ή πολέμου είναι κοινό για όλους τους μουσουλμάνους, κανείς δεν έχει το δικαίωμα να συνάψει χωριστή ειρήνη με τους εχθρούς των ομοθρήσκων του"[157] κ.ά., δείχνουν, ότι ο Μωάμεθ δεν υπήρξε μόνο ένας θρησκευτικός οραματιστής, αλλά ταυτόχρονα και ένας πολιτικός ηγέτης, δικαστής, και διπλωμάτης, που αφού ένωσε τις αραβικές φυλές, διαμόρφωσε μια θρησκευτική και πολιτική κοινότητα, ένα θρησκευτικό κράτος.

Με την έννοια αυτή,το Ισλάμ δεν αποτελεί μονάχα μια μεγάλη θρησκεία, που δεσπόζει σε μια τεράστια γεωγραφική έκταση. Είναι συνάμα και μια κοινωνική και πολιτική δύναμη της υφηλίου[158]. Το Δίκαιο, η Θρησκεία, η Ηθική, στο κλασικό Ισλάμ, είναι στοιχεία αναπόσπαστα συνδεδεμένα σ' ένα ενιαίο ολοκληρωμένο σύστημα. Η ισλαμική εσχατολογία δεν αποσκοπεί, μονάχα, να καταστήσει τον πιστό, πολίτη του παραδείσου, αλλά διακρίνεται και για την χρησιμοθηρική διάσταση και προοπτική, γιατί ενδιαφέρεται και για την επιτυχία στην εγκόσμια ζωή.

Η ιδιοτυπία αυτή του Ισλάμ έχει,ως απόρροια,δύο σημαντικές επιπτώσεις στο μουσουλμανικό κόσμο: 1. Συμβάλλει στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι οι δεσμοί των μουσουλμάνων δεν είναι μονάχα θρησκευτικοί αλλ' ότι αυτοί συνδέονται μεταξύ τους με την,επίσης,μεγάλης κλίμακας κοινή κατηγοριακή υπαγωγή της εθνικότητας. 2. Καθώς οι ισλαμικοί κανόνες επεκτείνουν την κυριαρχία τους και στη ρύθμιση θεμάτων απλής κοινωνικής συμβίωσης, όσο κι αν τα πάντα υπόκεινται στο νόμο της εξέλιξης, όταν η κοινωνική πραγματικότητα ορίζεται με θρησκευτικούς όρους, δηλαδή με στατικές αρχές και αξίες,μη υποκείμενες στην προσαρμογή,σε μια αέναη κοινωνική εξέλιξη, αυτοί λειτουργούν, ως μηχανισμοί ανασχετικής επήρειας και εμποδίζουν την εναρμόνιση των πιστών με σύγχρονους θεσμούς και νέα δεδομένα.

Με βάση τα παραπάνω,η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης,ένα ανομοιογενές εθνοφυλετικό και εθνογλωσσικό σύνολο, αρχικά, αφού διαμορφώθηκε μεταξύ των μελών της η ψυχολογία της κοινής και αλληλοεξαρτώμενης μοίρας, μετεξελίχθηκε,στη συνέχεια,σ' ένα "συμπαγές" ιδιότυπο σύγκραμα θρησκογενούς υφής. Σε μια τέτοια όμως αγροτική-παραδοσιακή κοινωνία, όπως είναι φυσικό, η κοινωνική πραγματικότητα εξελίσσεται με πολύ αργούς ρυθμούς και οι θεσμοί παραμένουν σταθεροί και αναλλοίωτοι για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Καθώς αυτοί δεν αντικατοπτρίζουν μόνο τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες ούτε (μόνο) αποτελούν την έκφραση και το αντικαθρέπτισμα των κατασταλλαγμένων κοινωνικών σκοπών και των σχέσεων κυριαρχίας αλλά έχουν την τάση να αναπαράγουν την κοινωνική, ιδεολογική και πολιτική πραγματικότητα, συντελούν στο να δημιουργείται στενή αλληλεπίδραση, μέσω της οποίας οι θεσμοί εξασφαλίζουν μια συμπαγή συνοχή στη κοινωνία της μειονότητας κι αυτή η αδιαπέραστη συνεκτικότητα δεν αφήνει κανένα περιθώριο ανανέωσης και εκσυγχρονισμού των θεσμών. Δηλαδή, οι ίδιοι οι θεσμοί λειτουργούν, ως μέσα ελέγχου, των μελών της κοινότητας για τη συντήρηση και διαιώνιση της κοινωνικής πραγματικότητας. Με τον τρόπο αυτό,προκαλείται δυσκαμψία σ' όλα τα επίπεδα, γιατί επιβάλλονται συμπεριφορές, που δεν πρέπει να συγκρούονται με κοινωνικές παραδοχές παλαιότερων εποχών. Ο θεσμός της εκπαίδευσης,για παράδειγμα, είτε με τη μορφή του κορανικού σχολείου (η καθιέρωση του οποίου οφείλετο στην τότε υπεροχή της "συντηρητικής" πτέρυγας της μειονότητας),

είτε με τη σύγχρονη τουρκοκεντρική μορφή (η καθιέρωση της οποίας οφείλεται στην υπεροχή της πτέρυγας των "εθνικιστών-παντουρκιστών") δεν επιτελεί όχι τη φιλόδοξη λειτουργία της εθνικής "ομοιογενοποίησης" αλλ' ούτε και αυτήν της στοιχειώδους και χαλαρής πολιτικο-κοινωνικής σύγκλισης.

Με τη "φυσική" απομόνωση των νεαρών, ηλικιακά, μελών της μειονότητας, από επαφές και επικοινωνία με μέλη της "έξω-ομάδας" (ελληνικής κοινωνίας), που επιβάλλει, διαμορφώνει τους μηχανισμούς γκετοποίησης και επεκτείνει τη θρησκευτική διαφοροποίηση σε κοινωνική, οικονομική, πολιτική και εθνική. Οι μαθητές δε βοηθούνται να κοινωνικοποιηθούν και πολιτικοποιηθούν, ώστε να αφομοιώσουν την πολιτική κουλτούρα της χώρας και να ενταχθούν στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία, ως "χρηστοί και ενεργητικοί πολίτες". Γιατί οι απόφοιτοι ενός τέτοιου εκπαιδευτικού συστήματος ενσωματώνουν μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις, όπως περιορισμένες, συγκριτικά, ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης, μικρότερες οικονομικές απολαβές, έλλειψη ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, μη ενεργητική συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας κ.α., γεγονός, που, με τη σειρά του, αποβαίνει ένα πρόσθετο εμπόδιο στην πολιτικο-κοινωνική ένταξη των μελών της μειονότητας[159].

Επί πλέον, ο πολιτικός λόγος στο χώρο της μειονότητας συνεχίζει να είναι εξαρτημένος από μεταφυσικές παραμέτρους. Η απαγκίστρωση της πολιτικής από την επιρροή και κηδεμονία της θρησκείας δεν έχει συντελεσθεί και η πρώτη δεν έχει αποκτήσει την αυτονομία της από τη δεύτερη. Ανάμεσα στην πολιτική και τη θρησκεία εξακολουθεί να υπάρχει μια σύνθετη και πολύπλευρη διαπλοκή. Τούτο σημαίνει πως μονάχα όποιος ασπάζεται το Θεό του Μωάμεθ δικαιούται ν' αποτελεί μέλος μιας κοινότητας, μιας πολιτικο-θρησκευτικής οντότητας[160].

Όταν, λοιπόν, αυτό έγινε κατανοητό από την Άγκυρα, ότι δηλαδή, η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης δεν ήταν διατεθιμένη ν' ακολουθήσει την τραυματική ρήξη με τη θρησκευτική παράδοση, πορεία που ακολούθησε ο Κεμάλ ("έξω από τη θρησκεία"), άλλαξε τα σχέδιά της και υιοθέτησε τη μέθοδο της μετάγγισης εθνικιστικών αντιλήψεων μέσω των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Έτσι, ερμηνεύεται η, ως ένα βαθμό, αντιφατική και παράδοξη πολιτική στάση της πλειοψηφίας της μειονότητας έναντι των ανεξάρτητων μειονοτικών συνδυασμών στις βουλευτικές εκλογές των τελευταίων ετών. (1989, 1990, 1993).

Γνωρίζοντας, άριστα, την ψυχοσύνθεση του παραδοσιακού μουσουλμάνου οι επικεφαλής των συνδυασμών αυτών καμουφλάρουν έντεχνα την εθνικιστική και παντουρκιστική τους ιδεολογία και πολιτεύονται, δίνοντας, έμφαση αποκλειστικά και μόνο στη μουσουλμανική τους ιδιότητα. Η έξαψη του θρησκευτικού φανατισμού προκαλεί την αντιπαράθεση των μουσουλμάνων, με τους χριστιανούς υποψήφιους των άλλων κομμάτων, με αποτέλεσμα και οι Πομάκοι ακόμη, που δεν τρέφουν ιδιαίτερα φιλικά αισθήματα προς την Άγκυρα, παγιδευμένοι από το έντονο θρησκευτικό τους συναίσθημα να υπερψηφίζουν τους τοποτηρητές της, σε μεγαλύτερο ποσοστό ακόμη κι απ' τους Τουρκογενείς.

Γι' αυτό θ' αποτελούσε πλάνη αν, με βάση την εκλογική συμπεριφορά των μουσουλμάνων της Θράκης, εξάγονταν συμπεράσματα για την εθνική τους συνείδηση. Σ' ένα χώρο, όπως είναι αυτός της μειονότητας, απ' τον οποίο απουσιάζει καθ' ολοκληρίαν η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι φυσικό η πολιτική και εθνική λειτουργία να μην εναρμονίζονται κι ο homo politicus να μην ταυτίζεται με τον homo nationalis[161].

Με αυτήν την οπτική, η θρησκευτική παράδοση της μειονότητας, επικαλυμμένη τις τελευταίες δεκαετίες, από ιδεολογικές και εθνικιστικές σκληρύνσεις, πέρασε από το στάδιο ισορροπίας, μεταξύ θρησκείας και πολιτικής, στο στάδιο μετατροπής του Ισλάμ σε μια καθαρά εθνικιστική ιδεολογία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

1. Η μελέτη του MINARD (1952) για την κοινότητα των ανθρακωρύχων στη Δυτική Βιρτζίνια παρουσιάζει πως η πίεση της καθημερινής συμβίωσης και της υποχρεωτικής αλληλεγγύης και συνεργασίας μπορεί να υπερισχύσει των ατομικών προδιαθέσεων κι όταν ακόμα τα άτομα είναι προκατειλημμένα.

   Στην κοινότητα των ανθρακωρύχων, που έγιναν οι έρευνες, οι κανόνες απαιτούσαν σχεδόν πλήρη απομόνωση των φυλών, στην κοινωνική τους ζωή "πάνω από το έδαφος". *Ωστόσο, η ισότητα μέσα στα ορυχεία, που βασιζόταν στους κοινούς ρόλους εργασίας, στα* επιτεύγματα και πιο πολύ στον κοινό κίνδυνο, διαμόρφωσε τον κανόνα της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η έρευνα του MINARD έδειξε, ότι το 60% περίπου των λευκών ανθρακωρύχων επιχείρησε την κοινωνική ενσωμάτωση με τους μαύρους, τόσο κάτω, όσο και πάνω από το έδαφος. Από το υπόλοιπο 40% οι μισοί περίπου δέχτηκαν την κοινωνική ενσωμάτωση μόνο κάτω από το έδαφος, ενώ το υπόλοιπο 20% απομακρυνόταν από τους μαύρους και στις δύο περιστάσεις.

   Κάτι ανάλογο συνέβη και με τη μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη.
   (Βλέπε: Παπαστάμου Στάμου: "Διομαδικές σχέσεις", Αθήνα 1990, σελ.71
2. Χαραλαμπίδη Μ: "Εθνικά ζητήματα", Αθήνα 1989, σελ.58
3. Βλέπε: Οι Ελληνοτουρκικές Μορφωτικές συμφωνίες του 1968
   (Έκθεση Βιέννης κ΄ Μορφωτικό Πρωτόκολλο)
4. Οικονομίδη Α : "Πόλεμος και Ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980, σελ.122
5. Οικονομίδη Α : ο.π., σελ.95
6. Παπαστάμου Στάμου : ο.π., σελ.223
7. Σαρρή Ν : "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α΄, σελ.91
8. Για τον νόμο του "κοινωνικού δυναμισμού" και της "κοινωνικής στατικότητας"
   Βλέπε: Comte Auguste , "Μαθήματα θετικής φιλοσοφίας".
9. Ρόζενταλ Μ - Γιούντιν Π : "Φιλοσοφικό λεξικό", Μετάφραση: Π. Στεφάνου, Αθήνα 1963, σελ.68
10. Σαρρή Ν : ο.π., σελ.21
11. Σαρρή Ν : ο.π., σελ.92
12. Παπαστάμου Στάμου : ο.π., σελ.17
13. Γονατά - Κυδωνιάτη : "Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης", Κομοτινή 1985, σελ.89
14. BIROU ALAIN : "Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών", Μετάφραση: Ν.Τσαραβόπουλου, Αθήνα 1981, σελ.316
15. Γεώργα Δ : "Κοινωνική Ψυχολογία", Αθήνα 1986, Τόμος Α΄, σελ.202
16. Ένας Αμερικανός, αφού γύρισε στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά από ένα ταξίδι του στη Σοβιετική Ένωση έδειξε σε μια ομάδα παιδιών φωτογραφίες από ένα δρόμο της Ρωσίας. Και σημειώνει: " Ένα χέρι σηκώθηκε :"γιατί έχουν δένδρα κατά μήκος του δρόμου;" λίγο αμήχανος έστρεψα την ερώτηση στην ομάδα: "Εσείς τι λέτε; Γιατί έχουν δένδρα;" Ένα άλλο χέρι σηκώθηκε για να απαντήσει πρόθυμα :'Για να μην μπορούν οι άνθρωποι να δούν τι γίνεται πέρα από το δρόμο." Ένα κορίτσι είχε διαφορετική γνώμη: 'Είναι για να υπάρχει δουλειά για τους φυλακισμένους". Ρώτησα : γιατί κατά μήκος μερικών δρόμων μας έχουν φυτευτεί δένδρα; "Για σκιά", "Για να κρατούν τη σκόνη".
    (Βλέπε: Παπαστάμου Στάμου: "Διομαδικές σχέσεις", Αθήνα 1990, σελ.156-157
17. Γεώργα Δ : ο.π., σελ.206
18. Παπαστάμου Στάμου : ο.π., σελ.62
19. Σαρρή Ν : "Εξωτερική πολιτική κ΄πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.64
20. Γονατά - Κυδωνιάτη : ο.π., σελ.90
21. Γονατά - Κυδωνιάτη : ο.π., σελ.44
22. Σαρρή Ν : ο.π., σελ.66
23. Σεκουλαρισμός (Λαϊκισμός). Πρόκειται για το διαχωρισμό της πολιτείας από τη θρησκεία.

    Η εκκοσμίκευση του τουρκικού κράτους κρίθηκε απαραίτητη από τον Κεμάλ, λόγω του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού, που ήθελε να δώσει στη χώρα του, αφού όλοι οι θεσμοί, την καθιέρωση των οποίων επεδίωκε, ήταν προϊόν του χριστιανικού πνεύματος, που ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τις ισλαμικές παρακαταθήκες.

    Όμως, θα πρέπει να επισημανθεί πως ενώ για μια χριστιανική χώρα ο διαχωρισμός πολιτείας και θρησκείας είναι και νοητός και εφικτός, για μια ισλαμική αποτελεί φαινόμενο παράδοξο και δυσεξήγητο. Γιατί το Ισλάμ με μόνο το εννοιολογικό στοιχείο της θρησκείας και χωρίς αυτό της πολιτείας δεν μπορεί να νοηθεί. (Βλέπε: Σαρρή Ν : ο.π., σελ.56)
24. Παπαστάμου Στάμου : ο.π., σελ.155

25. Σύμφωνα με το Κοράνιο (6,84),ο Ισαάκ, ο Ιακώβ, ο Νώε, ο Δαβίδ, ο Ιώβ, ο Ιωσήφ, ο Μωϋσής, ο Ααρών, ο Ζαχαρίας, ο Ιησούς, ο Ιωάννης, ο Λώτ, ο Ισμαήλ, ο Αβραάμ, κ.α. ήταν ηθικές προσωπικότητες και υπήρξαν πρόδρομοι της διδασκαλίας του Μωάμεθ. Ιδιαίτερα, εξέχουσα θέση ανάμεσα σ' αυτούς κατέχει ο Αβραάμ,γιατί ήταν πατέρας του Ισμαήλ,από τον οποίο κατάγονται οι Άραβες και του Ισαάκ, που είναι πρόγονος των Εβραίων.
(Βλέπε: H. De Glasenapp, "Παγκόσμιος Ιστορία των Θρησκειών", Μετάφραση: Ν. Βρετάκου, σελ.475)

26.H. De Glasenapp : ο.π., σελ.525

27.Lewis, Pace, Magister : "Το ισλαμικό αίνιγμα, λαϊκοποίηση και νεωτερικότητα στον ισλαμικό κόσμο", Μετάφραση: Κ. Κατσουρού, σελ.62

28.Οικονομίδης Α : "Πόλεμος και Ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980, σελ.37

29. Το Ισλάμ δε δεχεται τον τριαδικό θεό. "Ο Χριστός ο Ιησούς ο γιός της Μαριάμ δεν είναι περισσότερο από Απόστολος του Αλλάχ. Πιστεύετε λοιπόν στον Αλλάχ και στους Αποστόλους του και μη λέτε Τριάδα".
Ακόμη,στο Κοράνιο,ο Ιησούς δηλώνει ότι ποτέ δεν δίδαξε, πως ο ίδιος και η μητέρα του είναι δύο θεότητες δίπλα στον Αλλάχ. "-Ω Ιησού, γιέ της Μαριάμ! Μήπως είπες στους ανθρώπους: Λατρεύετε εμένα και την μητέρα μου σαν θεούς εκτός απο τον Αλλάχ; -"Δόξα σε Σένα" είπε ο Ιησούς "ποτέ δεν θάλεγα ό,τι δεν είχα δικαίωμα να πώ".
(Βλέπε: "Το Ιερό Κοράνιο", Μετάφραση: Επιτροπή Αράβων Ελληνιστών και καθηγητών του παν/μίου του Καίρου Al Azhar, sura 4 ayet 171 και sura 5 ayet 116).

30.H. De Glasenapp : ο.π., σελ.493

31. Σαρρή Ν : "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α΄, σελ.35

32. Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα "Le Monde" της 24ης Ιανουαρίου 1980 ο γενικός Γραμματέας της ισλαμικής διάσκεψης, που εδρεύει στη Τζέντα, κ. Habib Chatty δήλωσε : "Δεν πρέπει να λησμονείται, ότι το Ισλάμ πέρα από Θρησκεία είναι κατάσταση πνεύματος, φιλοσοφία, πολιτικό-οικονομικό δόγμα, τρόπος ζωής και οργάνωση κοινωνίας, όπου η κοσμική και η πνευματική πλευρά συνδέονται στενά".
(Βλέπε: Οικονομίδης Α : "Πόλεμος και Ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980, σελ.126

33.Σαρρή Ν : "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Β΄, σελ.339

34.Γιαννουλάτου Α : "Ισλάμ", Αθήνα 1975, σελ.196

35.Rodinson M : "Ισλαμ και καπιταλισμός", Αθήνα 1980, σελ.37

36.Οικονομίδης Α : ο.π., σελ.43

37.Lewis B:"The political language of Islam", 1988, σελ.71 και,
Σαρρή Ν : ο.π., Τόμος Α΄, σελ.267.

38. "Η ισλαμική κοινότητα (umma) καλείται να επεκτείνει την πίστη της σε βάρος της περιοχής του πολέμου (dar ul-harb), όπου ζούν οι μη μουσουλμάνοι. Η επέκταση αυτή μπορεί να γίνεται είτε με την προπαγάνδα είτε με τα όπλα".
(Βλέπε: Πατέλου Κ : "Πολιτική ιστορία του ισλαμικού χώρου", Αθήνα 1987, σελ.55)

39. Το Αραβικό Λεξικό "ghiyas al-lughat" ορίζει την dar ul-harb "ως την χώρα, που ανήκει στους άπιστους και που δεν έχει υποδουλωθεί από το Ισλάμ", ενώ το Αραβικό Λεξικό "qamus" γράφει ότι είναι "η χώρα όπου δεν συνήφθει ειρήνη μεταξύ μουσουλμάνων και απίστων".
(Βλέπε: Οικονομίδη Α : ο.π., σελ.49)

40. Στο νομικό εγχειρίδιο "Radd ul Mukhtar" διευκρινίζεται, ότι εφ' όσον οι νόμοι του Ισλάμ ισχύουν παράλληλα με τους νόμους των απίστων (όπως τούτο συμβαίνει στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης) τότε η χώρα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως dar ul-harb.
(Βλέπε: Οικονομίδη Α : ο.π., σελ.50)

41. Πατέλου Κ : ο.π., σελ.54

42.Shaw S. And Shaw E. : "History of the Ottoman empire andmodern Turkey", 1977, VOL. I σελ.373

43.Για τις μεταρρυθμίσεις του κεμαλικού καθεστώτος βλέπε: Σαρρή Ν : "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.51,55

44. Ο Κεμάλ,μιλώντας για το μέτρο αυτό έλεγε: "Το ένδυμα των πολιτισμένων λαών ταιριάζει παρά πολύ στο έθνος μας. Θα φοράμε υποδήματα, παντελόνι, γραβάτα, σακκάκι, υποκάμισο, θα κόβουμε κοντά τα μαλλιά μας και θα φοράμε καπέλο, ζακέτα, σμόκιν, φράκο κι αυτοί, που θα διστάσουν θα είναι πολύ ανόητοι και άξεστοι".
(Βλέπε: Ψυρούκη Ν : "Η Μικρασιατική Καταστροφή", Αθήνα 1982, σελ.229)

45. Περισσότερα για την Οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Τουρκίας στα πρώτα χρόνια μετα την κεμαλική επανάσταση, βλέπε: Shaw S. And Shaw E. : "History of the Ottoman empire andmodern Turkey", 1977, VOL. I σελ.388

46.Lewis, Pace, Magister : "Το ισλαμικό αίνιγμα, λαϊκοποίηση και νεωτερικότητα στον ισλαμικό κόσμο", Μετάφραση: Κ. Κατσουρού, σελ.66.

47.Σαρρή Ν : "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.50,63.

48. " Η πραγματική επανάσταση είναι η επανάσταση στην υποδομή. Δηλαδή η επανάσταση, που επανακαθορίζει τις παραγωγικές σχέσεις και μεταβιβάζει σε άλλα χέρια την οικονομική ισχύ. Και μέχρι σήμερα δεν έχει πραγματωθεί στην Τουρκία μία επανάσταση με την εκτεθείσα έννοια.... όλες οι επαναστάσεις δεν έθιξαν την υποδομή..." παρατηρεί ο Μπουλέντ Ετσεβίτ. (Βλέπε: Σαρρή Ν : ο.π., σελ.170,171)
49. Σαρρή Ν : ο.π., σελ.199
50. Για το οσμανικό πολιτικο-κοινωνικό μόρφωμα βλέπε:Σαρρή Ν.:"Οσμανική πραγματικότητα", σελ.84,99.
51. Κρατικισμός-Σεκουλαρισμός. βλέπε: Σαρρή Ν : "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.55,56.
52. "Πόσους μεγαλοκτηματίες έχουμε;" αναρρωτιόταν ο Αττατούρκ. "Αν δούμε τα πράγματα με αντικειμενικότητα, θα διαπιστώσουμε, ότι δεν υπάρχει άνθρωπος, που να μπορεί να χαρακτηρισθεί ως μεγαλοκτηματίας (τσιφλικάς)".
Τα ίδια έλεγε και για τους κεφαλαιούχους. "Πόσους εκατομμυριούχους έχουμε; Κανένα. Γι' αυτό δεν μπορούμε να είμαστε εχθροί εκείνων, που έχουν λίγα λεφτά. Αντίθετα, θα εργαστούμε για να δημιουργηθούν εκατομμυριούχοι και δισεκατομμυριούχοι".
(Βλέπε: Ψυρούκη Ν : ο.π., σελ.102)
53. Ψυρούκη Ν : ο.π., σελ.103
54. Για βιογραφικά στοιχεία του Κεμάλ, καθώς και για την επιρροή που άσκησε η προσωπικότητα του στη διαμόρφωση του σύγχρονου Τουρκικού κράτους, βλέπε μελέτες:
1. Worthan H : "Mustafa Kemal of Turkey", Βοστόνη 1931.
2. Shaw S. And Shaw E. : "History of the Ottoman empire andmodern Turkey", 1977, VOL. I
και 3.Mikusch D : "Mustafa Kemal between Europe and Asia", Ν.Υόρκη 1931.
55. Φίλια Β : "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις", Αθήνα 1985, σελ.52
56. Ψυρούκη Ν : ο.π., σελ.226
57. Lewis, Pace, Magister : ο.π., σελ.8
58. Lewis, Pace, Magister : ο.π., σελ.73,74
59. "Ο ίδιος ο διάβολος μπορεί να επικαλεσθεί την Αγία Γραφή για το σκοπό του"
(Βλέπε: Rodinson M : ο.π., σελ.16)
60. Φίλια Β : "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις", Αθήνα 1985, σελ.53
61. Φίλια Β : ο.π., σελ.276.
62. Μηναΐδη Σ.: "Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη", Αθήνα - Κομοτηνη 1990, σελ.27-29.
63. Πατέλου Κ.: "Πολιτική ιστορία του ισλαμικού χώρου", Αθήνα 1987, σελ.54-56.
64. Μηναΐδη Σ.: ο.π., σελ.97-98.
65. Μέκου Ζ.: "Οι αρμοδιότητες του Μουφτή και η ελληνική νομοθεσία", Αθήνα - Κομοτινή 1991, σελ.29.
66. Για τις δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του Μουφτή και την επίδρασή τους, ως ενοποιητικού στοιχείου, στην συνοχή του κοινωνικού σχηματισμού της μουσουλμανικής μειονότητας, βλέπε: Μηναΐδη Σ.: ο.π., σελ.352-362.
67. Lapidus J.: "A history of islamic societies", Cambridge 1988, σελ.915.
68. Lapidus J.: ο.π., σελ.889.
69. Τη σχολική χρονιά 1951-52 στην Τουρκία λειτουργούσαν μόνο 7 ισλαμικά ιερατικά λύκεια, τη χρονιά 1958-59, 19, και τη σχολική χρονιά 1970-71, 72. Όμως τη σχολική χρονιά 1987-88 ο αριθμός έφτασε στα 383. (Βλέπε: Σαρρή Ν. : "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.115).
70. Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.117.
71. Σύμφωνα, με το άρθρο 5, παρ. 2 του Ν.1920/91 "Ο Μουφτής ασκεί δικαιοδοσία μεταξύ μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών της περιφέρειάς του επί γάμων, διαζυγίων, διατροφών, επιτροπειών, κηδεμονιών, χειραφεσίας ανηλίκων, ισλαμικών διαθηκών, και της εξ αδιαθέτου διαδοχής, εφ' όσον οι σχέσεις αυτές διέπονται από τον ιερό μουσουλμανικό νόμο".
Για την ισχύ του ιερονομικού δικαίου (δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του Μουφτή) παράλληλα με τον αστικό κώδικα, βλέπε: Μέκου Ζαφείρη: "Οι αρμοδιότητες του Μουφτή και η ελληνική νομοθεσία, Αθήνα - Κομοτινή 1991, σελ.27-58.
72. Σαρρή Ν. : "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.14.
73. Μυλωνά Π.: "Οι Πομάκοι της Θράκης", Αθήνα 1990, σελ.53.
74. Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.94.
75. Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.26.
76. Lapidus J.: "A history of islamic societies", Cambridge 1988, σελ.891.
77. Συγκεκριμένα το Κοράνιο [sura (κεφάλαιο) 4, ayet (παράγραφο) 12] εντέλλεται: " Στη διανομή της περιουσίας σας ανάμεσα στα παιδιά σας, στα αγόρια να δίνετε διπλάσιο μερίδιο απ' ότι στα κορίτσια". Ενώ στην ίδια sura και στην ayet 38 διαβάζουμε:" Οι άντρες είναι ανώτε-

ροι από τις γυναίκες, γιατί ο Θεός τους έδωσε την υπεροχή πάνω τους και πρέπει να τις προικίζουν από τις περιουσίες τους. Οι γυναίκες πρέπει να υπακούουν και να αποσιωπούν τα μυστικά των συζύγων τους, μια που ο Ουρανός τους εμπιστεύθηκε τη φύλαξή τους. Οι σύζυγοι, που ενδεχομένως θα υποφέρουν απ' την απείθειά τους μπορούν να τις τιμωρούν, να τις αφήνουν μόνες στα κρεββάτια τους και ακόμα και να τις κτυπούν. Η υποταγή των γυναικών θα τις προστατεύσει από κάθε κακομεταχείρηση". (Κοράνιο: Μετάφραση: Μ.Ζωγράφου - Μεραναίου).

78. Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.38.
79. Βλέπε: Άρθρο 5 του Ν.1920/91.
80. Μηναΐδη Σ.: "Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη", Αθήνα - Κομοτηνή 1990, σελ.362.
81. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.350-351.
82. Lapidus J.: ο.π., σελ.893.
83. Lapidus J.: ο.π., σελ.896.
84. Πατέλου Κ.: "Πολιτική ιστορία του ισλαμικού χώρου", Αθήνα 1987, σελ.56.
85. Lapidus J.: ο.π., σελ.913.
86. Σαρρή Ν. : "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.115.
87. Lapidus J.: ο.π., σελ.897.
88. Σε καμιά άλλη θρησκεία οι έννοιες της ηθικής και της θρησκείας δεν είναι τόσο ταυτόσημες, όσο στο Ισλάμ. Δικαιολογημένα το Ισλάμ έχει χαρακτηρισθεί ως ένας "ηθικός θεϊσμός". Η αίσθηση των μουσουλμάνων είναι τόσο έντονη ότι ο Θεός είναι απόλυτος δεσπότης των πάντων, ώστε να κυριαρχεί το στοιχείο της πιστής τήρησης των εντολών του, ο νόμος, παρά η ενασχόληση με το μυστήριο του προσώπου του, η θεολογία.

    Εδώ οφείλεται και η δυσκαμψία, που παρουσιάζει ο μουσουλμάνος σε ό,τι αφορά την τροποποίηση και τον εκσυγχρονισμό της συμπεριφοράς του τόσο στην προσωπική, όσο και στην κοινωνική του ζωή. (Βλέπε: Γιαννουλάτου Α.: "Ισλάμ", Αθήνα 1975, σελ.195).
89. Οι σχέσεις των δύο συζύγων στηρίζονται σε θεσμική βάση. Το στοιχείο της σεξουαλικής αποστέρησης είναι έντονο, γιατί ο συναισθηματισμός υποχωρεί στις συζυγικές σχέσεις και αφήνει αυτές να προσδιορίζονται από παράγοντες, που σχετίζονται με την οργάνωση του νοικοκυριού και την τεκνοποιΐα. Τα διαμορφωμένα αυτά πρότυπα εμποδίζουν μια βαθύτερη και γνησιότερη προσέγγιση των συζύγων.
    (Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.49-50).
90. Ράσελ Μ.: "Γάμος και ηθική κατάκτηση της ευτυχίας", Μετάφραση:Γ.Δυριώτη, Αθήνα 1962, σελ.98.
91. Φίλια Β.: "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις", Αθήνα 1985, σελ.118.
92. Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989, σελ.440.
93. Σήμερα η γαμήλια αυτή παροχή τείνει να εκλείψει στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Περισσότερα για το baslik βλέπε: Σαρρή Ν. : "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.34-35.
94. Βέβαια ο γαμπρός την προίκα πάλι δεν την αποφεύγει, γιατί, όταν ύστερα από λίγες μέρες παρουσιαστούν οι μελλόνυμφοι στο Μουφτή προκειμένου να πάρουν την άδεια γάμου, ο Μουφτής υποχρεώνει το γαμπρό να δώσει προίκα στη γυναίκα του, ωστόσο η θέση πλέον της γυναίκας αποδυναμώνεται, γι' αυτό οι απαιτήσεις της περιορίζονται στο ελάχιστο και τις περισσότερες φορές το προικοσύμφωνο που υπογράφεται είναι εικονικό.
95. Παλαιότερα, και μεταξύ τουρκογενών και Πομάκων δεν γινόταν γάμοι. Οι δεύτεροι, γηγενείς Θράκες, εξισλαμισθέντες τον 17ο αιώνα με διαφορετική γλώσσα και πολιτιστικές παραδόσεις διέφεραν ουσιωδώς από τους πρώτους.
96. Την τελευταία πενταετία στη Μουφτεία Κομοτινής παρουσιάστηκαν μόνο δύο μουσουλμάνοι, που υπέβαλαν αίτημα για δύο γυναίκες. Δεν πληρούσαν όμως τους όρους, που θέτει ο ισλαμικός νόμος και το αίτημά τους απορρίφθηκε. Περιπτώσεις μουσουλμάνων, που είχαν δύο γυναίκες υπήρχαν στη Θράκη τα τελευταία χρόνια. Μάλιστα στο χωριό Αρριανά του νομού Ροδόπης, ένας μουσουλμάνος, που είχε δυο γυναίκες, πέθανε κι επειδή ήταν συνταξιούχος του Ι.Κ.Α. πρόεκυψε πρόβλημα, ποιά από τις γυναίκες του εδικαιούτο τη σύνταξή του. Τελικά η σύνταξη μοιράζεται εξ ίσου και στις δυο.
97. Lapidus J.: "A history of islamic societies", Cambridge 1988, σελ.898.
98. Ράσελ Μ.: "Γάμος και ηθική κατάκτηση της ευτυχίας", Μετάφραση:Γ.Δυριώτη, Αθήνα 1962, σελ.87.
99. Μυλωνά Π.: "Οι Πομάκοι της Θράκης", Αθήνα 1990, σελ.58.
100. Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία μας", Αθήνα 1991, σελ.119.
101. Φίλια Β.: "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις", Αθήνα 1985, σελ.120.
102. Lewis B.: "The muslim diskovery of Europe", London 1982, σελ.171.

103. Μηναΐδη Σ.: "Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη", Αθήνα - Κομοτηνη 1990, σελ.30.
104. Οικονομίδη Α.: "Πόλεμος και ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980, σελ.31.
105. Η αραβική λέξη käfir σημαίνει έλλειψη πίστης ή απάρνηση και χρησιμοποιείται γι' αυτούς, που απαρνούνται την αλήθεια του Ισλάμ. Στην τουρκική συχνά αντικαθίσταται με την λέξη gavur (γκιαούρ), που αναφέρεται στους άπιστους. (βλέπε: Lewis B.: ο.π., σελ.172).
106. Lewis B.: ο.π., σελ.173).
107. Οικονομίδη Α.: ο.π., σελ.125.
108. Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989, σελ.103.
109. Για το δόγμα των σουνιτών και σιϊτών βλέπε: Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.56,57.
110. Ο Σουφισμός είναι ο ασκητισμός του Ισλαμισμού. Η διδασκαλία του σοφισμού, που βρίσκεται στο έμμετρο έργο του Τζελαλιδίν Ρουμί και που έχει τίτλο "Μεσνεβί" δέχτηκε επιδράσεις από το Χριστιανισμό, Βουδισμό και Νεοπλατωνισμό. Στην εξέλιξή του ήρθε σε σύγκρουση με τον Μουσουλμανισμό γιατί μεταβλήθηκε σε πανθεϊστική θρησκευτική κίνηση.

Σύμφωνα με τον Σουφισμό η ψυχή του ανθρώπου ανήκει στον πνευματικό κόσμο και προσπαθεί να ξαναγυρίσει στην αρχική του πηγή. Αυτό όμως εμποδίζεται απ' τις αισθήσεις και μόνο μετά θάνατο γίνεται εφικτό. Μπορεί όμως κανείς να το πετύχει για μια στιγμή και με την έκσταση, οπότε αφού παραμεριστούν οι αισθήσεις η ψυχή φτάνει μέχρι το Θεό. Ο Σουφισμός υπήρξε μια μυστικιστική τάση του Ισλάμ, την οποία ενστερνίσθηκαν οι Δερβίσιδες και μέσω αυτής προώθησαν τον εξισλαμισμό των βαλκανίων.

Οι ορισμοί του Σοφισμού είναι πολυάριθμοι: "Σουφισμός είναι να μην κατέχεις τίποτα και να μην κατέχεσαι από τίποτα". "Σουφισμός σημαίνει: ότι ο Θεός θα σε κάνει να πεθάνεις για τον εαυτό σου και θα σε κάνει να ζήσεις μέσα σ' Αυτόν". "Σουφισμός είναι να απομακρύνεις ό,τι έχεις στο κεφάλι σου, να χαρίζεις ό,τι έχεις στο χέρι σου, και να μην αποφεύγεις ό,τι σου τυχαίνει" κ.ά. (βλέπε: Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.54 και Νίκολσον Ρέυνολντ: "Οι μυστικοί των Σουφί", Μετάφραση: Τσάκαλη Ανδρέα, Αθήνα 1985).
111. Για τον Μπεκτασισμό βλέπε: Ζεγκίνη Ε.: "Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη", Θεσ/νίκη 1988 και Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.56-57.
112. Φωτέα Π.: "Οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης", Κομοτινή 1978, σελ.17.
113. Ιμαμ: Αραβική λέξη: Έτσι ονομάζονταν αρχικά ο οδηγός του καραβανιού και στη συνέχεια επικράτησε να σημαίνει κατώτερος θρησκευτικός ηγέτης. Ο ιμάμης αντιστοιχεί στον ιερέα ενος χωριού ή μιας κοινότητας χωρίς να έχει την ιερατική-κληρική ιδιότητα.
(βλέπε: Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.428 και Μπεκιαρίδη Γ.: "Οι Μουφτήδες ως θρησκευτικοί ηγέται των μουσουλμάνων της περιφέρειας των και ως δημόσιαι αρχαί", Νομική επιθεώρηση Αρμενόπουλος, Θεσ/νίκη Δεκέμβριος 1973, τεύχος 12, σελ.886).
114. Lewis B.: "The emergence of modern Turkey, Oxford 1961, σελ.399.
115. Φωτέα Π.: ο.π., σελ.16.
116. Για την απαλλαγή των μουσουλμάνων θρησκευτικών λειτουργών βλέπε: Μπεκιαρίδη Γ.: ο.π., σελ.890.
117. Μεντρεσές: Αραβική λέξη που σημαίνει τόπο διδασκαλίας. Περιελάμβανε σχολείο στοιχειώδους, μέσης και ανωτάτης βαθμίδας και ήταν πάντοτε βακουφικό. (ιερό-ευαγές). Κατήρτιζε θεολόγους-νομομαθείς. (βλέπε: Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.466 και Μπεκιαρίδη Γ.: ο.π., σελ.885).
118. Μέκου Ζαφείρη: "Οι αρμοδιότητες του Μουφτή και η ελληνική νομοθεσία, Αθήνα - Κομοτινή 1991, σελ.40.
119. Σαρρή Ν.: ο.π., σελ.474.
120. Σύμφωνα λοιπόν με τη νέα νομοθετική ρύθμιση (Ν. 1920/91) πληρώθηκε η θέση στη Μουφτεία Ξάνθης, που ήταν κενή μετά το θάνατο του προηγούμενου Μουφτή. Η Άγκυρα με κύριο μοχλό το τουρκικό προξενείο της Κομοτινής έθεσε σε "λειτουργία" μια μικρή αλλά φανατική μερίδα της μουσουλμανικής μειονότητας, η οποία με επικεφαλής τον πρώτο τοποτηρητή της Μουφτείας Ξάνθης, Μεχμέτ Αγά και με το πρόσχημα, ότι το νομοθέτημα είναι αντιδημοκρατικό, απαιτούσε η εκλογή του Μουφτή να γίνει με καθολική ψηφοφορία των μουσουλμάνων, προκαλώντας τα γνωστά γεγονότα της Ξάνθης (Φθινόπωρο 1991), προέκταση των οποίων αποτέλεσε ο αποκλεισμός του πατριαρχείου με αφορμή την εκλογή νέου πατριάρχη (Βαρθολομαίου).

Να σημειωθεί εδώ, ότι η σκληροπυρηνική ομάδα των μουσουλμάνων επικαλείται τις διατάξεις ενός παλαιού νόμου (άρθρο 6, παρ. 1,2 του Ν.2345/1920) σύμφωνα με τις οποίες η ανάδειξη του Μουφτή γινόταν με καθολική ψηφοφορία απ' όλους τους μουσουλμάνους, που είχαν εκλογικό δικαίωμα.

Όμως, πρόκειται για υποκριτική στάση. Γιατί και η Άγκυρα και οι προστατευόμενοί της γνωρίζουν καλά ότι ο νόμος αυτός, που επικαλούνται, κατέστη ανενεργός μετά την υπογραφή

της συνθήκης της Λωζάννης. Σε καμιά ισλαμική χώρα (ούτε και στην ίδια την Τουρκία) οι Μουφτήδες δεν εκλέγονται αλλά διορίζονται. Και είναι φυσικό αυτό γιατί ο Μουφτής πέρα από τα θρησκευτικά, επιτελεί και δικαστικά καθήκοντα, επομένως πρέπει να διαθέτει και τις απαιτούμενες γνώσεις.

Άλλωστε ο διορισμός του Μεχμέτ Αγά, ως τοποτηρητή της Μουφτείας Ξάνθης, έγινε κατά παράβαση των διατάξεων (άρθρο 6, παρ. 1,2 του Ν.2345/1920) την εφαρμογή των οποίων τώρα ζητούν, χωρίς να έχει υπάρξει τότε καμιά διαμαρτυρία.

Σήμερα, με το ενδιαφέρον, που επιδεικνύεται για τις μειονότητες διεθνώς, και την άκριτη συμπάθεια, που εκδηλώνεται για τους κάθε είδους εθνικισμούς και ανεξαρτητοποιήσεις δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς, *πού πραγματικά στοχεύει η Τουρκία. Γίνεται σαφές, ότι δεν* ενδιαφέρεται απλώς να ελέγξει τις Μουφτείες αλλά προσπαθεί να αλώσει, πολιτικά, το θρησκευτικό ισλαμικό θεσμό των Μουφτειών. Να δημιουργήσει κάτω από ένα θρησκευτικό μανδύα, διαδικασίες πολιτικής αυτοδιοίκησης της μειονότητας, ξεχωριστούς πολιτικούς θεσμούς.

Άλλωστε η συνεχής προβολή του όρου "Τούρκος" αντί "μουσουλμάνος", όπως προβλέπει η συνθήκη της Λωζάννης έχει ως στόχο να μεταβάλει τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης σε τουρκική μειονότητα. Με τον τρόπο αυτό η Άγκυρα επιδιώκει να έχει το δικαίωμα επέμβασης στα συμβαίνοντα στη Θράκη (όπως το κατόρθωσε στην Κύπρο) με την απώτερη βλέψη να απαιτήσει στο μέλλον την αυτοδιοίκηση ή αυτονόμηση της περιοχής ή και, γιατί όχι, την ένωση με την "μητέρα πατρίδα".

121. Μηναΐδη Σ.: ο.π., σελ.353.
122. Μέκου Ζαφείρη: ο.π., σελ.52.
123. Μηναΐδη Σ.: ο.π., σελ.355.
124. Μέκου Ζαφείρη: ο.π., σελ.47.
125. Αλτουσέρ Λουί: "Θέσεις", Μετάφραση: Γιαταγάνα Ξ., Αθήνα 1981, σελ.90.
126. Για τη μελέτη του φαινομένου της δημιουργικής σκέψης (αποκλίνουσας νόησης) και τις έρευνες του Guilford ως προς τη σχέση μεταξύ δημιουργικότητας και νοημοσύνης βλέπε: Χαραλαμπόπουλου Ι.: "Πρόγραμμα αγωγής και *ασκήσεως της δημιουργικής σκέψης σε παιδιά* του δημοτικού σχολείου", σελ.21-85.
127. Για τον "ιδρυματισμό" (institutionalization και hospitalismus) βλέπε: Τομασίδη Χ.: "Εισαγωγή στην ψυχολογία", Αθήνα 1982, σελ.184.
128. Συχνά με τα βιβλία δημιουργούνται προβλήματα ανάμεσα στις δύο χώρες. Η Άγκυρα αρνείται να συμμορφωθεί με τα όσα έχει συμφωνήσει (ελληνοτουρκικό μορφωτικό πρωτόκολλο 1968) με αποτέλεσμα τα παιδιά της μουσουλμανικής μειονότητας να μην έχουν βιβλία για τα μαθήματα, που διδάσκονται στη τουρκική γλώσσα.

Εκμεταλλευόμενες το κλίμα δυσαρέσκειας οι πολιτικές προσωπικότητες της μειονότητας, που τελούν υπό την επήρεια της Τουρκίας, διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα με συνέπεια η ευθύνη να μετατοπίζεται από την Άγκυρα στην Αθήνα.

129. Στα εγκαίνια του γυμνασίου, που έγιναν στις 3 Δεκεμβρίου 1952, παρουσία του τότε βασιλιά Παύλου και του προέδρου της τουρκικής δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ, σε προσφώνηση του ο τότε υπουργός παιδείας κ.Καλλίας είπε τα εξής: "Κύριε Πρόεδρε, Μεγαλειότατε. Η Κυβέρνησις της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων είναι ευτυχής, διότι ο αρχηγός του ευγενούς Τουρκικού λαού και διάδοχος του μεγάλου ιδρυτού της Τουρκικής Δημοκρατίας Κεμάλ Αττατούρκ έδωκεν εις την Ελλάδα την χαράν και την τιμήν της επισκέψεως του και της αυτοπροσώπου παρουσίας του εις την σημερινήν τελετήν. Εγκαινιάζομεν σήμερον την ίδρυσιν ενός γυμνασίου, το οποίον θα εξυψώση το πνευματικό επίπεδον των αδελφών σας, οι οποίοι είναι επίσης και ιδικοί μας αφελφοί και οι οποίοι αντιπροσωπεύουν εις τα όμματα ημών τον δεσμόν, που ενώνει τα δύο έθνη μας. Θα φέρει κύριε Πρόεδρε, το όνομα σας, "Γυμνάσιον Τζελάλ Μπαγιάρ", δια να ενθυμίζη εις σας και εις ημάς δύο λαούς αδελφούς, την στενήν και αδιάρρηκτον φιλίαν, την οποίαν εθεμελίωσαν οι μεγάλοι εθνικοί ηγέται μας. Επιπλέον θα ενθυμίζη τας εξόχους υπηρεσίας, τας οποίας η υμετέρα εξοχότης προσφέρει προς εδραίωσιν και ανάπτυξιν της φιλίας ταύτης.

Δύναμαι, κύριε Πρόεδρε, από της θέσεως την οποίαν κατέχω να σας διαβεβαιώσω, ότι έξω πάσας πολιτικής ανάγκης και παντός εθνικού υπολογισμού αγαπώμεν ειλικρινώς το Τουρκικό έθνος. Η φιλία μας προς τον λαόν σας έχει χαραχθεί βαθέως εις την καρδίαν όλων των Ελλήνων. Έγινε κτήμα ενός λαού, ο οποίος γνωρίζει να αγαπά και να εκτιμά. Είναι περριτόν, κύριε Πρόεδρε, να επαναλάβω, ότι Τούρκοι και Έλληνες είμεθα πλέον αδελφοί ηνωμένοι κάτω από την ίδιαν σημαίαν του ανθρωπιστικού ιδεώδους, το οποίον είμεθα και θα είμεθα πάντοτε έτοιμοι να υπερασπίσωμεν. Τίποτε δεν είναι δυνατόν να μας χωρίση πλέον. Ζήτω η Τουρκία. Ζήτω η Αυτού Εξοχότης ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας".

Να σημειωθεί, ότι παρ' όλο, που τα θέματα ίδρυσης, λειτουργίας, εποπτείας κ.λ.π. των μειονοτικών σχολείων διέπονται από το καθεστώς της ιδιωτικής εκπαίδευσης, το μεγαλοπρεπές διδακτήριο όπου στεγάζονται το γυμνάσιο και το λύκειο Κομοτινής (Τζελάλ

Μπαγιάρ) κατασκευάστηκε με έξοδα του ελληνικού δημοσίου και δόθηκε για χρήση στη μουσουλμανική μειονότητα.

Ακόμη,ενώ ο ιδρυτής του μειονοτικού λυκείου Ξάνθης έχει πεθάνει και οι κληρονόμοι του δεν συγκεντρώνουν τα τυπικά προσόντα, τούτο λειτουργεί με την ανοχή της ελληνικής πολιτείας.

130.Βλέπε άρθρα συνθήκης 40 και 45.

131. Για τον εξισλαμισμό των Πομάκων βλέπε: Μυρτίλου Αποστολίδη: "Η δια των αιώνων εθνική φυσιογνωμία της Θράκης", Αρχείο θρακικού θησαυρού, Τόμος Η΄, σελ.121.

132.Φραγκουδάκη Α.: "Γλώσσα και Ιδεολογία", Αθήνα 1985, σελ.84.

133.Rodinson M.: "Ισλάμ και καπιταλισμός", Μετάφραση: Δημ. Κούρτοβικ, Αθήνα 1980, σελ.39.

134. Για τις νομικό-θρησκευτικές σχολές των Σουνιτών (Sounni) βλέπε: Πατέλου Κ.: "Πολιτική ιστορία του ισλαμικού χώρου", Αθήνα 1987, σελ.137.

135. Rodinson M.: ο.π., σελ.64.

136. Το Κοράνιο: Μετάφραση: Μ.Ζωγράφου - Μεραναίου, Σούρα 3, αγιέτ 125.

137. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.81.

138. Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989, σελ.582.

139. Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία μας", Αθήνα 1991, σελ.224.

140.Σταθάκη Δ.: "Η μεταποίηση στη Θράκη", Θρακική επετηρίδα, Τόμος Δ΄, Κομοτινή 1983, σελ.309.

141. Από τη συζήτηση, που διεξήχθει στη βουλή με αφορμή το πόρισμα της διακομματικής επιτροπής για την ανάπτυξη της Θράκης και των νήσων του ανατολικού Αιγαίου (απόφαση του προέδρου της βουλής: 6405/19-12-1990), χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα από τις αγορεύσεις των βουλευτών:

Φωτιάδη Απόστολου: Η ανάπτυξη ολόκληρης της Πατρίδας μας στηρίχθηκε δυστυχώς στην κυρίαρχη αντίθεση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, όπου η πρωτεύουσα απομυζά και απορροφά τη συντριπτική μερίδα των εθνικών πόρων, σε βάρος της επαρχίας. Και αν η εγκατάλειψη και ερήμωση της επαρχίας αποτελεί κάκιστη επιλογή, η αδιαφορία και η εγκατάλειψη των παραμεθορίων περιοχών αποτελεί εθνικό έγκλημα.

Χατζηδημητρίου Τραϊανού: Όλοι οι οικονομικοί δείκτες καθώς και οι δείκτες κοινωνικής ευημερίας υπολείπονται σημαντικά του εθνικού μέσου όρου και πολύ του Κοινοτικού, όπου επίσης και στην Κοινότητα αυτές οι δυο περιοχές των νήσων του ανατολικού Αιγαίου και της Θράκης είναι οι τελευταίες σε ανάπτυξη.

Ζαμπουνίδη Νικολάου: Δυστυχώς αυτή είναι η αλήθεια, κύριοι συνάδελφοι και μεσ' απ' αυτή τη λογική κατορθώσαμε -με όσα δεν κάναμε εμείς, με όσα δεν κάνατε εσείς- να φτάσουμε τη Θράκη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, να είναι η τελευταία περιφέρεια της Ευρώπης, στο σύνολο των 140 περιφερειών.

Κωνσταντινίδη Πασχάλη: Κύριοι συνάδελφοι, δεν υπάρχουν άλλα περιθώρια...Η σωτηρία της Αθήνας και της περιφέρειας ταυτόχρονα περνά μέσα από την ανάπτυξη της περιφέρειας, από την ανάπτυξη των παραμεθορίων περιοχών.

Βλέπε: Βουλή των Ελλήνων Ζ΄περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β΄, Πρακτικά Βουλής. Συνεδριάσεις ΡΛΓ΄- ΡΛΣΤ΄ (Παρασκευή 22 Μαΐου 1992 - Τετάρτη 27 Μαΐου 1992).

142. Βλέπε: Έκθεση της νομαρχίας Ροδόπης. "Για την ανάπτυξη του νομού Ροδόπης", που υποβλήθηκε στην 25 μελή διακομματική κοινοβουλευτική επιτροπή, που συγκροτήθηκε με την αριθμό: 6405/19-12-1990 απόφαση του προέδρου της βουλής με αντικείμενο τη μελέτη των προβλημάτων των ακριτικών περιοχών της Θράκης και των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Η συγκέντρωση και επεξεργασία των στοιχείων, έγινε με την επιμέλεια του προϊσταμένου της δ/νσης προγραμματισμού και ανάπτυξης της νομαρχίας Ροδόπης, κ. Αριστείδη Τρικούπη.

143. Αντιπραγματισμός: Η προμήθεια προϊόντων χωρίς την καταβολή χρήματος αλλά με αντάλλαγμα άλλων προϊόντων (πρσγμάτων). βλέπε: Τσαούση Δ.: ο.π., σελ.182.

144. Σαρρή Ν. : "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.26.

145.Να σημειωθεί επίσης, ότι στο νομό Ροδόπης από την ειδική επιτροπή του Ν.1892/90 για κατάρτιση δικαιοπραξίας σε παραμεθόριες περιοχές, δόθηκαν για το χρονικό διάστημα από 1/1/91 έως 15/10/91, σε χριστιανούς 667 και σε μουσουλμάνους 151 άδειες για τη σύνταξη συμβολαίων, ενώ για τα διπλώματα οδήγησης στον ίδιο νομό η κίνηση παρουσιάζεται ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ

Δείχνει τον αριθμό διπλωμάτων οδήγησης, που δόθηκαν από 1/1/91 μέχρι 30/9/91 στο νομό Ροδόπης.

	ΔΙΑΓΩΝΙΣΘΕΝΤΕΣ	ΕΠΙΤΥΓΧΟΝΤΕΣ
Χριστιανοί	220	183
Μουσουλμάνοι	1.536	513
ΣΥΝΟΛΟ	1.756	696

Πηγή: Διεύθυνση Γεωργίας Ν.Ροδόπης.

146.Για την επίδραση της θρησκείας στη διαμόρφωση κανονιστικών προτύπων συμπεριφοράς, βλέπε: Τσαούση Δ: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989, σελ. 504 κ.ε.

147. Πώς διαμορφώνεται η πολιτική συμπεριφορά και οι πολιτικοί ρόλοι βλέπε αναλυτικά: Βλάχου Γ.: "Πολιτική ψυχολογία", Αθήνα 1976, σελ. 93 κ.ε.

148. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", σελ.92 κ.ε.

149. Σαρρή Ν.: ό,π., σελ.21.

150. Βλέπε πιο κάτω την ενότητα: Τα ιδεολογικά ρεύματα της μειονότητας.

151. Φυσικά αυτό έγινε με το αζημίωτο. Έτσι η επιτυχία του Τουρκικού Προξενείου Κομοτινής ήταν διπλή. Από τη μια εξακολουθούσε ο διασυρμός του πολιτικού βίου της χώρας και η κρίση συνέχιζε να μαστίζει την πολιτική ζωή κι από την άλλη διαπραγματευόμενοι την ψήφο τους, οι δυο μουσουλμάνοι βουλευτές ζήτησαν και πέτυχαν την αντικατάσταση των Νομαρχών Ξάνθης και Ροδόπης, την ίδρυση Γυμνασίου στην πόλη της Ξάνθης, το διορισμό δασκάλων που είχαν σπουδάσει στην Τουρκία κ.ά.
(βλέπε: Γεωργίου Β.: "Η σκιά της Άγκυρας πάνω στην ελληνική Θράκη", σελ. 167 και Δώδου Δ.: "Εκλογική Γεωγραφία των Μειονοτήτων", σελ. 67).

152. Μειονοτικός βουλευτής εκλέχτηκε με το συνδυασμό του ΠΑ.ΣΟ.Κ (ο Ορχάν Χατζημπραήμ). Όμως η εκλογή ύστερα από απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου (Μάιος 1978) ακυρώθηκε και η έδρα κατακυρώθηκε στη Ν.Δ. Την κατέλαβε ο μουσουλμάνος υποψήφιος Ζεϊμπέλ Τζελάλ. (βλέπε: Δώδου Δ.: ό.π., σελ. 66).

153. Βλέπε: Δώδου Δ.: ό.π., σελ. 35 - 36.

154. Π.Δ. 265/1989.

155. Η μείωση των βουλευτικών εδρών από τέσσερες σε τρείς έγινε μετά την επικύρωση των στοιχείων της απογραφής του 1981. Ίσχυσε για πρώτη φορά στις εκλογές του 1985.

156. Ο Αχμέτ Σαδίκ, που στις εκλογές του 1990 αναδείχθηκε βουλευτής του μειονοτικού συνδυασμού "Εμπιστοσύνη" στο νομό Ροδόπης, ανήκει στους Τουρκογενείς μουσουλμάνους ενώ ο Φαΐκ Φαΐκογλου που στις ίδιες εκλογές αναδείχθηκε βουλευτής του μειονοτικού συνδυασμού "Πεπρωμένου", του νομού Ξάνθης, είναι Αθίγγανος.

157.Οικονομίδη Α.: "Πόλεμος και ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980, σελ.34.

158.Γιαννουλάτου Α.: "Ισλάμ και Αγωγή" Παιδαγωγική-Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Τομ.5ος, σελ.2.455, 2.460.

159.Αφένδρα Β.:"Μειονότητες" Παιδαγωγική-Ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Τόμ. 6ος, Αθήνα 1991, σελ.122.

160.Pace Ε.:"Το σαρίκι και το κράτος, η λαϊκοποίηση του Ισλάμ" στο "Ισλαμικό αίνιγμα λαϊκοποίηση και νεοτερικότητα στον ισλαμικό κόσμο" των Lewis, Pace, Magister, μεταφρ: Κατσουρού Α., σελ.62, 68.

161.Βέικου Θ.:"Εθνικισμός και Εθνική ταυτότητα", Αθήνα 1993, σελ.40.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

4. ΕΘΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

4.1. ΙΣΛΑΜ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ

Σε πολλές γλώσσες (αγγλική, γαλλική κ.ά.) ο όρος "εθνικότητα" φανερώνει το κράτος, που ανήκει κανείς, ως υπήκοος. Για τους Βρετανούς, Αμερικανούς, Γάλλους κ.ά., οι όροι "εθνικότητα" και "ιθαγένεια" είναι ταυτόσημοι. Στη γερμανική, αντίθετα, ανάμεσα στον όρο staatsangehörigkeit, που σημαίνει το νομικό δεσμό ενός πολίτη με το κράτος του οποίου είναι υπήκοος, δηλαδή, την ιθαγένεια και τον όρο nationalitat, την εθνικότητα, γίνεται διάκριση. Παρά τις επί μέρους όμως αποχρώσεις, γεγονός είναι ότι με την καθιέρωση του "δόγματος των εθνοτήτων" ("chaque nation un Etat, chaque Etat une nation".) (Κάθε έθνος ένα κράτος, κάθε κράτος ένα έθνος) και ιδιαίτερα μετά τη γαλλική επανάσταση, κυριαρχεί η τάση, η ταυτότητα των πολιτών να ορίζεται στην Ευρώπη και Αμερική με βάση την εθνικότητα, όρος, που εσωκλείει όχι μόνο τη γλώσσα, που μιλάμε και το γένος από το οποίο υποτίθεται ότι καταγόμαστε, αλλά και τη χώρα (πολιτεία) της οποίας είμαστε πολίτες και στην οποία κατοικούμε. Δε συνέβαινε όμως το ίδιο και στην ισλαμική παράδοση. Στον ισλαμικό κόσμο η καταγωγή η γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα, ο τόπος κατοικίας δεν είχαν, παραδοσιακά, μεγάλη σπουδαιότητα και η έννοια του πολιτικού έθνους μονάχα προς το τέλος του περασμένου αιώνα άρχισε να κερδίζει έδαφος κάτω από την επίδραση της Ευρώπης.

Έτσι, με την ανατολή του αιώνα μας, η εθνικότητα, η λατρεία ενός νέου, για τον ισλαμικό κόσμο, συλλογικού υποκειμένου, εισαγόμενη από τη δύση, δίκην "κοσμικής αιρέσεως", επρόκειτο να θέσει σε δοκιμασία την ενότητα του Ισλάμ.

Οι λαοί, που γαλουχήθηκαν με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, επικράτησε η συνήθεια να χωρίζονται για πολιτικούς σκοπούς με βάση το έθνος στο οποίο ανήκαν[1]. Στον ισλαμικό όμως κόσμο η έννοια της εθνικότητας ήταν έννοια χωρίς ιδιαίτερη σημασία. Για τους μουσουλμάνους η θρησκευτική κι όχι η εθνική ταυτότητα, ήταν στοιχείο δηλωτικό του συνόλου, στο οποίο ανήκαν. Η καταγωγή, η γλώσσα, ο πολιτισμός, οι εθνικές παραδόσεις, τα ήθη και, γενικά, όλα εκείνα τα γνωρίσματα, που συνιστούν την έννοια του έθνους, είτε σύμφωνα με τη γαλλική υποκειμενική άποψη, είτε σύμφωνα με τη γερμανική αντικειμενική άποψη[2] δεν είχαν καμιά σπουδαιότητα. Οι όροι "κράτος", "έθνος", θρησκεία", "λαός" δεν αποδίδονταν με τις σημερινές τους έννοιες.

Η ανάμειξη των πιο πάνω εννοιών εμπεριέχεται στον όρο umma (μουσουλμανική κοινότητα), γιατί το πρώτο ισλαμικό κράτος δημιουργήθηκε απ' την umma της Μεδίνας, που όπως ήταν φυσικό, ήταν μια κρατική οντότητα με καθαρά θεοκρατική υπόσταση, που αποτελούνταν από μουσουλμάνους, που τους ένωνε η πίστη στον Αλλάχ και τον προφήτη του. Η πίστη κι όχι η συγγένεια αποτελούσε το συνεκτικό κρίκο μεταξύ των διαφόρων φυλών. "Όλοι οι πιστοί μουσουλμάνοι είναι αδελφοί" κηρύσσει το Κοράνιο (Μ.Θ. 10).

Η νέα pax islamica, που εγκαθιδρύθηκε στους λαούς, που ασπάστηκαν τη μουσουλμανική θρησκεία, απέρριπτε τη θεωρία, που κυριαρχούσε στην αρχαιότητα, ότι το έθνος αποτελείται από άτομα, που τα ενώνουν δεσμοί αίματος. Δε γινόταν δεκτό ότι η εθνικότητα βασιζόταν στο jus sanguinis[3] αλλ' ούτε και στο jus soli[4]. Η κλασική διάκριση του Renan[5] σε έθνος "κοινότητα του γένους", του οποίου η ταυτότητα ορίζεται και επιβάλλεται στα μέλη του ερήμην αυτών, αφού αυτά γεννιούνται και μεγαλώνουν μέσα σ' αυτό, (ελληνικό, γερμανικό, σουηδικό, κ.ά. Πρωτογενές έθνος: ως πολιτισμική-γλωσσική κοινότητα) και σε έθνος "δημοκρατικές κοινωνίες συγκείμενες από πολλές εθνότητες", του οποίου η ύπαρξη στηρίζεται σε μια διαρκή συναίνεση των μελών του ("το έθνος ως καθημερινό δημοψή-

φισμα", Ελβετία, Η.Π.Α., Βέλγιο, κ.ά. Δευτερογενές έθνος: ως δημοκρατική κοινωνία πολιτών με ίσα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα) στην περίπτωση των ισλαμικών κοινωνιών δεν είχε εφαρμογή ούτε με την πρώτη ούτε με τη δεύτερη μορφή. Για το Ισλάμ η θρησκεία αποτελούσε τη βάση για τον καθορισμό της εθνικότητας. Αυτός είναι εξ άλλου ο λόγος, που πολλοί διανοούμενοι είχαν επισημάνει κατά καιρούς, όταν πολιτικές περιστάσεις επέβαλαν εθνικιστικά συνθήματα, ότι Ισλάμ και απόλυτος εθνικισμός ήταν έννοιες ασυμβίβαστες κι ότι η ιδέα της "αδελφότητας" στην πίστη προς τον Αλλάχ και τον προφήτη του και γενικότερα η γνήσια κορανική θρησκεία, ως τρόπος ζωής και σκέψης απαιτούσε υπέρβαση των εθνικιστικών ομάδων, των κοινωνικών τάξεων και του οποιουδήποτε κλειστού συστήματος (φυλής-κάστας), γιατί η έννοια του έθνους, όπως αυτή αναπτύσσεται στο Κοράνιο, ταυτίζεται με τον όρο umma[6].

Για τους μουσουλμάνους η ειδοποιός διαφορά, που χωρίζει τους ανθρώπους σε αδελφούς και ξένους είναι το θρησκευτικό στοιχείο. Η θρησκεία αποτελεί κοινωνική και κοινοτική δύναμη τόσο έντονη, ώστε αποτελεί τον παράγοντα, που καθορίζει την ταυτότητα με βάση την οποία η ομάδα αποκτά συναίσθηση της ξεχωριστής οντότητάς της. Το συναίσθημα "του ανήκειν ομού" για το μουσουλμάνο δεν προσδιορίζεται ούτε από τη "συνείδηση" του κοινού παρελθόντος, ούτε από τη θέληση κοινών αγώνων, ούτε από τα ίδια ήθη, έθιμα, γλώσσα και πολιτισμό αλλά μονάχα από την εκκλησιαστική κοινότητα στην οποία ανήκει ο καθένας. Έτσι μέσα στους κόλπους της παγκόσμιας κοινότητας του Ισλάμ παρατηρείται το παράδοξο φαινόμενο οι μουσουλμάνοι να αναγνωρίζουν, ως αδελφούς όλους τους μουσουλμάνους, ανεξάρτητα, αν έχουν μ' αυτούς την ίδια γλώσσα, φυλή, τόπο, κατοικία, ήθη και έθιμα και να θεωρούν ξένους εκείνους τους συμπατριώτες τους, που έχουν την ίδια φυλετική και πολιτιστική καταγωγή, την ίδια γλώσσα, δεν ανήκουν όμως στην ίδια με αυτούς θρησκεία.

Η αφετηρία της ιστορίας, για τους μουσουλμάνους, ταυτίζεται με την επικράτηση του Ισλάμ. Πνευματικοί τους πρόγονοι υπήρξαν οι πρωτομουσουλμάνοι της Αραβίας και των άλλων χωρών, που πρωτοστάτησαν για τη στερέωση του Ισλαμισμού. Τους κατοίκους της αρχαίας Αιγύπτου, της Βαβυλώνας και των άλλων μεγάλων πολιτιστικών κέντρων της αρχαιότητας, επειδή ήταν ειδωλολάτρες τους έβλεπαν ως λαούς μακρινούς και ξένους με τους οποίους δεν τους συνέδεε κανένας δεσμός. Η αντίληψη αυτή των μουσουλμάνων άρχισε να αλλάζει μόλις τον περασμένο αιώνα, καθώς οι Ευρωπαίοι αρχαιολόγοι έφεραν στην επιφάνεια σημαντικά ευρήματα του παρελθόντος τους[7].

Επί πλέον η εμφάνιση του δόγματος του πανσλαβισμού είχε ως αποτέλεσμα ν' αρχίσει ν' αναπτύσσεται στους τουρκόφωνους λαούς της διασποράς η έννοια της εθνικότητας, ως αμυντικός μηχανισμός μπροστά στον κίνδυνο του φυλετικού τους αφανισμού. Συνακόλουθα, η καλλιέργεια της παντουρκιστικής ιδεολογίας, ώθησε τις αραβικές χώρες αφού διέβλεψαν τον κίνδυνο λόγω "παντουρκισμού" να στραφούν προς το ιδανικό του "παναραβισμού", που συνίστατο σε μια συνεργασία μεταξύ των αραβικών λαών, η οποία έθετε τις βάσεις για την υλοποίηση της ιδέας του αραβικού έθνους. Οι πρωταγωνιστές, δηλαδή, του "παναραβισμού", μουσουλμάνοι και χριστιανοί, συμφώνησαν, πως για να ξαναγίνουν υπολογίσιμη δύναμη στη σύγχρονη ιστορία, έπρεπε να συνενώσουν τις δυνάμεις τους με βάση την κοινή (αραβική) πολιτισμική κληρονομιά να διαχωρίσουν δηλαδή το θρησκευτικό στοιχείο από το πολιτικό-εθνικό.

Με τον τρόπο αυτό τα εθνικά κινήματα των μουσουλμανικών χωρών ξεκίνησαν τη διάβρωση της ισλαμικής umma (με την κλασική έννοια του όρου, που είχε καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα ανεξάρτητα από φυλές ή εθνικούς πολιτισμούς) και την αντικατάστασή της με τις σύγχρονες ιδέες του έθνους και της πατρίδας[8].

Άρχισε να αφυπνίζεται το ενδιαφέρον τους για την εθνοφυλετική και πολιτιστική

τους καταγωγή, ένα ενδιαφέρον, που ολοένα γινόταν και μεγαλύτερο, καθώς επικρατούσαν οι εισαγόμενες από τη δύση αντιλήψεις για τις έννοιες του πατριωτισμού[9] και της εθνικής συνείδησης.

Κάτω, λοιπόν, από την επίδραση της Ευρώπης και λόγω της σύγκρουσης των στόχων ανάμεσα στο κλασικό Ισλάμ και τις εθνοφυλετικές ομάδες, άρχισε να κερδίζει έδαφος στο μουσουλμανικό κόσμο η έννοια του πολιτικού έθνους και να γίνεται όλο πιο έντονος ο διαχωρισμός θρησκείας και κράτους.

4.2. Ο ΠΑΝΤΟΥΡΚΙΣΜΟΣ

4.2.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΛΑΙΣΙΩΣΗ

Οι αλλαγές, που μεσολάβησαν τον 19ο και 20ο αιώνα μετέβαλαν βαθιά το ιστορικό μοντέλο των ισλαμικών κοινωνιών. Η ταυτότητα των μουσουλμανικών λαών με την εισβολή από την Ευρώπη της έννοιας της εθνικότητας, επανακαθορίζεται με βάση ανανεωτικά ισλαμικά ή εθνικά πρότυπα. Το κράτος γίνεται περισσότερο κοσμικό και η θρησκεία περιορίζεται σε κοινοτικά και ατομικά ενδιαφέροντα[10]. Πρώτοι φορείς της ιδέας του έθνους για την Οθωμανική αυτοκρατορία υπήρξαν Πολωνοί πρόσφυγες, που ζήτησαν άσυλο στην Τουρκία μετά την αποτυχημένη επανάσταση του 1848 και εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν αφού ασπάστηκαν τον Ισλαμισμό. Τη μεταφορά του πολωνικού εθνικισμού στα τουρκικά δεδομένα υποβοήθησαν πολύ και οι διάφοροι Ευρωπαίοι τουρκολόγοι με τις απόψεις τους, που ανέπτυσσαν στα συγγράμματά τους την περίοδο εκείνη[11].

Με τον τρόπο αυτό ήλθε στην επιφάνεια το παρελθόν των Τούρκων και βοήθησε στο να γεννηθεί ένα καινούριο κίνημα, που αργότερα έγινε γνωστό ως παντουρκισμός και έμελλε να σημαδέψει την πορεία, γενικότερα των ελληνοτουρκικών σχέσεων και ειδικότερα της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση εθνικής συνείδησης.

Προσπάθεια χρονολογικής εντόπισης της αφετηρίας του παντουρκισμού προσκρούει αναπόφευκτα στην αδυναμία, που υπάρχει να ενταχθεί η εξέλιξη μιας ιδεολογίας σε συγκεκριμένες ημερομηνίες. Και τούτο γιατί οποιαδήποτε ιδεολογία αποτελεί καρπό μακροχρόνιων διεργασιών, συχνά, όχι φανερών. Ωστόσο, γενικά, μπορεί να λεχθεί ότι ο παντουρκισμός ξεκίνησε στις αρχές του 20ου αιώνα, κάτω από την επιρροή των διανοούμενων, τόσο της αυτοκρατορίας, όσο και της διασποράς. Εκδηλώθηκε για πρώτη φορά στους υπόδουλους τουρκόφωνους λαούς της ρωσικής αυτοκρατορίας[12].

Για να αντισταθούν οι λαοί αυτοί στον πανσλαβιστικό εθνικισμό ανέπτυξαν, ως μηχανισμό άμυνας, το κίνημα του παντουρκισμού, που ως αρχικό κεντρικό στόχο είχε με τη μελέτη της αρχαίας ιστορίας και της λογοτεχνίας τους να νιώσουν περήφανοι για το παρελθόν τους και να μην αφομοιωθούν από τους Ρώσους. Μερικοί εξόριστοι και φυγάδες από τη ρωσική αυτοκρατορία μετέφεραν τις ιδέες τους στην Τουρκία. Στην αρχή οι ιδέες αυτές έγιναν δεκτές με ψυχρή αδιαφορία από τους Οθωμανούς Τούρκους, γιατί πίστευαν πως ένα τέτοιο δόγμα απειλούσε να διασπάσει τη δική τους πολυεθνική αυτοκρατορία. Ωστόσο οι συνθήκες άρχισαν να αλλάζουν.

Παρά το γεγονός ότι ο πανισλαμισμός αποτελούσε την επίσημη πολιτική του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ, το Ισλάμ όλο και περισσότερο αποδεικνύονταν ότι δεν μπορούσε να παίξει το ρόλο του συνδετικού κρίκου ανάμεσα στους πολίτες της αυτοκρατορίας. Γινόταν ήδη φανερό ότι ο πανισλαμισμός ως ιδεολογία δε συγκινούσε πλέον και με δυσκολία συγκρατούσε τους Άραβες και Αλβανούς να μην αγωνιστούν για να πετύχουν εθνικές επιδιώξεις σε βάρος της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αλλά καί ο οθωμανισμός (οθωμανικός εθνικισμός) δεν κατόρθωσε να αποσοβήσει τις αυτονομιστικές τάσεις και δραστηριότητες των Σέρβων, Ελλήνων, Αρμενίων κ.λ.π. Η πίστη στο Ισλάμ και την οθωμανική αυτοκρατορία δεν μπορούσε να περιορίσει τον εθνισμό αυτών των λαών[13].

Αναπόφευκτα, η οθωμανική αυτοκρατορία με την απώλεια πολλών επαρχιών προς όφελος των ανεξάρτητων εθνικών κρατών της Ευρώπης[14], έχασε ένα μεγάλο μέρος του λόγου της ύπαρξής της. Και, καθώς, οι μη τουρκικές εθνότητες αποχωρούσαν από την αυτοκρατορία, ο τουρκικός πυρήνας του οθωμανικού κόσμου γινόταν όλο και πιο σημαντικός. Άρχισε να κερδίζει έδαφος η αντίληψη ότι η Τουρκία όφειλε να αναζητήσει μια καινούρια ταυτότητα για τον εαυτό της

και πως τη θέση της αποσυντιθέμενης και πολυεθνικής αυτοκρατορίας των Οθωμανών έπρεπε να πάρει ένα καινούριο κρατικό κατασκεύασμα, που να βασίζεται στην πανίσχυρη και πολυάνθρωπη τουρκική φυλή[15].

Έτσι οι Τούρκοι άρχισαν να αντλούν μια καινούρια αυτοπεποίθηση από τη γνώση του παρελθόντος. Ωστόσο παρελθόν είχε ο τουρκικός λαός, ενώ παρελθόν Τουρκίας δεν υπήρχε. Και στο σημείο αυτό ο ρόλος του Μουσταφά Κεμάλ (Αττατούρκ) υπήρξε καταλυτικός. Δεν υπέκυψε στον πειρασμό, που του πρόσφερε η εσωτερική αναταραχή στη Ρωσία, παραιτήθηκε από όλα τα πανισλαμικά και παντουρκιστικά οράματα και στόχους, γιατί διέγνωσε έγκαιρα ότι εκείνο, που προείχε για τον λαό του, ήταν να δώσει αίγλη και λαμπρότητα στην έννοια της Τουρκίας, ως πατρίδας ενός λαού που έφερε το όνομα των Τούρκων.

Υπό το πρίσμα αυτής της οπτικής το στρατογραφειοκρατικό καθεστώς του Κεμάλ ελέγχοντας απόλυτα τους ιδεολογικούς μηχανισμούς φρόντισε να αντιδιαστείλει και να διαφοροποιήσει την έννοια του "τουρκισμού" απ' αυτήν του "παντουρκισμού". Η ιδεολογία της νεότερης Τουρκίας, που χαρακτηρίζονταν κυρίως από την εγκατάλειψη των σοβινιστικών και παντουρκιστικών οραμάτων, σχετίζεται βέβαια και με την προσέγγιση της Άγκυρας με τη Μόσχα. Πολλοί είναι εκείνοι που διατείνονται ότι ένας από τους λόγους, που οδήγησαν τη Μόσχα στην υποστήριξη του κεμαλικού κινήματος ήταν η προσπάθειά της να κόψει τον ομφάλιο λώρο, που ένωνε την Άγκυρα με τους παντουρκιστές, που ανέπτυσσαν δραστηριότητα στα εδάφη της Κριμαίας, του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Γι' αυτό, υποστηρίζουν, απαγορεύτηκε από το κεμαλικό καθεστώς η πολιτική δραστηριότητα των σοβινιστικών και παντουρκιστικών οργανώσεων κι ένα μέρος της ηγεσίας τους απελάθηκε από την Τουρκία.

Ωστόσο, αυτή η αντικειμενικά, προοδευτική και αντιρατσιστική θέση του Κεμάλ, που απέρριπτε τις ρατσιστικές, υπερφίαλες και μεγαλομανείς επιδιώξεις των παντουρκιστών, ορθότερο είναι να αποδοθεί στις γενικότερες συγκυρίες της εποχής και στην προσωπική κοσμοαντίληψη του Αττατούρκ που διαπνέονταν από ένα βαθύτατο ρεαλισμό[16]. Δεν μπορούσε κατά την άποψη του Κεμάλ να υπάρξει τουρκισμός, τουρκοσύνη χωρίς Τουρκία. Γι' αυτό έκρινε ότι πρόβαλλε, ως η πλέον επιτακτική ανάγκη η οριοθέτηση της Τουρκίας και η παγίωση του εδαφικού της στοιχείου. Ταυτόχρονα όμως φρονούσε και ότι δεν μπορούσε να υπάρξει Τουρκία χωρίς τουρκισμό και τουρκοσύνη ύστερα μάλιστα από τη φθορά και τη χρεωκοπία, που είχαν υποστεί οι ιδεολογίες του οθωμανισμού και του πανισλαμισμού. Οι έντονα εθνικιστικές και πατριωτικές αντιλήψεις, που είχαν εισαχθεί από την Ευρώπη στις ισλαμικές χώρες, ιδιαίτερα, όμως οι εμπειρίες που υπήρχαν από τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας λόγω, της πανσπερμίας των εθνοτήτων, που την αποτελούσαν, είχαν πείσει τον Κεμάλ ότι η αφύπνιση και η τόνωση της εθνικής συνείδησης των Τούρκων (τουρκισμός) αποτελούσαν στοιχεία απαραίτητα για τη δημιουργία ενός ομοιογενούς, εθνικά, κράτους.

Με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης και την επικράτηση του κεμαλισμού στην Τουρκία, ο παντουρκισμός είχε περάσει σ' ένα στάδιο ύφεσης. Ο Κεμάλ αφού κέρδισε τον πόλεμο της εθνικής ανεξαρτησίας έστρεψε το ενδιαφέρον του στην κοινωνικο-οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας του. Επί πλέον, ως προς την ιδεολογία, έδωσε έμφαση στον τουρκισμό. Ήθελε να αποκαταστήσει το κύρος των εννοιών Τούρκος-Τουρκία, να δημιουργήσει ένα ομοιογενές κράτος καλλιεργώντας ταυτόχρονα ένα πατριωτισμό ευρωπαϊκού τύπου[17]. Για τον Κεμάλ η συνθήκη της Λωζάννης σήμαινε το κλείσιμο του θέματος της εδαφικής ολοκλήρωσης. Ο εθνικισμός του παρουσιάζεται με διαφορετικό προσανατολισμό απ' αυτόν του παντουρκισμού γιατί απουσιάζει το στοιχείο του αλυτρωτισμού. Ενώ δηλαδή ο παντουρκισμός αποτελούσε μονοδιάστατη εθνοκεντρική ιδεολογία

και κίνημα, ο κεμαλισμός είχε πολυκεντρική μορφή και έδειχνε να ενδιαφέρεται για τον εκσυγχρονισμό και για μια θέση της Τουρκίας στο παγκόσμιο πολιτιστικό στερέωμα[18]. Και επειδή οι Τούρκοι ήταν ο μόνος από τους λαούς της Μέσης Ανατολής, που δε διέθετε δικούς του προγόνους στη Μικρά Ασία κατά την αρχαιότητα, τους ενέπνευσε ο Κεμάλ την πίστη ότι κατάγονται από τους Τρώες και τους Χετταίους. Καλλιέργησε με εντατικό ρυθμό τη σπουδή της ιστορίας και της αρχαιολογίας και προσπάθησε και πέτυχε να πείσει τους Τούρκους να ταυτιστούν με τη χώρα στην οποία κατοικούσαν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα χρόνια εκείνα στην Τουρκία άρχισε για πρώτη φορά να διαμορφώνεται ένας πατριωτισμός δυτικοευρωπαϊκού τύπου[19].

Συμπερασματικά, σε ό,τι αφορά την πορεία του δόγματος του παντουρκισμού θα μπορούσε να ειπωθεί ότι γνώρισε μια εποχή άνθησης και μεγάλων ελπίδων από τη γέννησή του μέχρι το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Ακολούθησε μια ασαφής περίοδος στη διάρκεια της κεμαλικής δημοκρατίας[20], κατά την οποία οι κεμαλιστές δεν πείστηκαν (τουλάχιστον έτσι δείχνουν) από τις αρχές του παντουρκισμού και παρέμειναν δύσπιστοι απέναντι στις δραστηριότητές του, για να αναζωπυρωθούν και πάλι οι παντουρκιστικές ελπίδες με τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο και να μεσολαβήσουν οι διαδηλώσεις και δίκες του 1944[21]. Μετά από μια μετριοπαθή πορεία ο παντουρκισμός αναβίωσε και πάλι, όταν το 1965 οι παντουρκιστές κατόρθωσαν να καταλάβουν την ηγεσία ενός μικρού κόμματος (Εθνικό Αγροτικό Δημοκρατικό Κόμμα) κι αφού το μετονόμασαν σε κόμμα "Εθνικιστικής Δράσης" κατέστησαν το παντουρκισμό επίσημη ιδεολογία του[22].

Από το 1965 δηλαδή και μετά επανεμφανίστηκε στο επίκεντρο της πολιτικής σκηνής της Τουρκίας ο παντουρκισμός και κατόρθωσε με την οργάνωση και την προπαγάνδα του να αναδειχθεί σε δεσπόζουσα τάση της τουρκικής πολιτικής.

4.2.2. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΥΡΚΙΣΜΟΥ

Στόχος του παντουρκισμού είναι μια μορφή ένωσης πολιτιστικής ή πολιτικής ή και τα δυο μαζί, ανάμεσα σε λαούς με αποδεδειγμένη ή υποτιθέμενη τουρκική καταγωγή είτε αυτοί ζουν μέσα είτε έξω από τα σύνορα της άλλοτε οθωμανικής αυτοκρατορίας. Κεντρικό σύνθημα του παντουρκισμού ήταν και παραμένει "όπου υπάρχουν Τούρκοι υπάρχει και μια Τουρκία"[23]. Συχνά, ο παντουρκισμός ταυτίζεται με τον παντουρανισμό μολονότι υπάρχει κάποια διαφορά[24]. Ο τελευταίος έχει ως κύριο στόχο την προσέγγιση και τελικά την ένωση όλων των λαών, που οι ρίζες τους φθάνουν μέχρι το Τουράν, μια περιοχή με απροσδιόριστα σύνορα στις στέπες της κεντρικής Ασίας. Επομένως ο παντουρανισμός[25] είναι μια έννοια ευρύτερη απ' αυτήν του παντουρκισμού. Τούτο όμως δε σηματοδοτεί κάποια άξια λόγου διαφοροποίηση, γιατί τα εννοιολογικά στοιχεία, που στοιχειοθετούν τις δύο αυτές έννοιες, είναι τα ίδια. Η διαφορά βρίσκεται στο γεγονός ότι στον παντουρανισμό το στοιχείο του φυλετισμού, ενώ από πλευράς έντασης (ποιότητας) παρουσιάζεται το ίδιο, σε ό,τι αφορά την ποσοτική του διάσταση υπερτερεί έναντι του παντουρκισμού,γιατί το Τουράν περιλαμβάνει περισσότερους λαούς και φυλές απ' ότι η Τουρκία.

Οι ιδεολογικοί άξονες του παντουρκισμού είναι τρεις: Ο εθνικισμός[26], ο αλυτρωτισμός κι ο φυλετισμός.

4.2.2.1. Εθνικισμός

Καθώς οι αυτονομιστικές τάσεις πλήθαιναν στους κόλπους της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όλο και πιο έντονες γινόταν οι φωνές των παντουρκιστών, που υποστήριζαν ότι ο στόχος του οθωμανισμού, που ήταν ο σχηματισμός ενός

ομοιογενούς έθνους από τους λαούς που αποτελούσαν την οθωμανική αυτοκρατορία, ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί. Και τούτο για δύο λόγους: 1. Έθιγε τα συμφέροντα των Τούρκων καθώς τους εξίσωνε με τους υποτελείς τους και τους στερούσε έτσι τα δικαιώματα και τα προνόμια, που απολάμβαναν ως πολιτικά κυρίαρχη τάξη και 2. Ήταν αντίθετος προς τις επιταγές του Ισλαμισμού, γιατί θεωρούσε τους οπαδούς των άλλων δογμάτων (άπιστους) ισότιμους με τους πιστούς[27]. Αλλά κι ο πανισλαμισμός, ως ιδεολογία, την εποχή εκείνη, ύστερα μάλιστα από την απόσχιση των Αράβων και των Αλβανών, φερόταν ως χρεωκοπημένη, γιατί αφ' ενός μεν ερχόταν σε σύγκρουση με τα ισχυρά εθνικά-πατριωτικά ρεύματα στις αφυπνιζόμενες μουσουλμανικές χώρες και αφ' ετέρου οι παντουρκιστές διακήρυτταν σ' όλους τους τόνους, ότι το Ισλάμ είναι umma (θρησκευτική κοινότητα) και όχι milliet (έθνος) και επομένως δεν μπορούσε να υπάρξει μουσουλμανικό έθνος. Φυσικό λοιπόν ήταν ανάμεσα στις δύο φθαρμένες και χρεωκοπημένες ιδεολογίες του οθωμανισμού και πανισλαμισμού η ιδεολογία του τουρκικού εθνικισμού να προβάλλει την εποχή εκείνη, ως τρίτη πολιτική κατεύθυνση, που διακήρυττε ότι οι Τούρκοι αποτελούν το μοναδικό αξιόπιστο στοιχείο για την αναγέννηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας κι ότι η σωτηρία θα πρέπει να αναζητηθεί στην τουρκοσύνη[29].

4.2.2.2. Αλυτρωτισμός

Η βάση της παντουρκιστικής ιδεολογίας είναι ο αλυτρωτισμός, που ως στόχο έχει την ανεξαρτησία και στη συνέχεια την ένωση με τη "μητέρα πατρίδα" όλων των τουρκόφωνων ομάδων, που ζουν στη διασπορά: Κριμαία, Αζερμπαϊτζάν, Καύκασο, Καζακιστάν, Δυτική Κίνα, Ουζμπεκιστάν, Κιργισία, Ιράν, Ιράκ, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Δυτική Θράκη, Κύπρο κ.ά. για να δημιουργηθεί μια μεγάλη τουρκική αυτοκρατορία[30].

Στην αρχή οι θιασώτες του αλυτρωτισμού εκδήλωναν για τους Τούρκους της διασποράς μόνο συμπάθεια και συμπαράσταση. Όμως, καθώς η παντουρκιστική ιδεολογία εξελισσόταν, οι παντουρκιστές ανοιχτά πλέον υποστήριζαν ότι τα σύνορα της Τουρκίας θά' πρεπε να φτάσουν μέχρι εκείνες τις περιοχές, που ζούσαν τουρκικές ομάδες. Έτσι η απελευθέρωση των αδελφών Τούρκων, που ζουν σκλαβωμένοι σε άλλους λαούς έχει γίνει για τους παντουρκιστές εθνικό ιδεώδες. Σε ένα άρθρο του ο Ατσίζ με τίτλο "εθνική πολιτική" δήλωνε προκλητικά: "το ενδιαφέρον για τους Τούρκους της διασποράς δε σημαίνει ιμπεριαλισμό. Ακόμη κι αν συνέβαινε κάτι τέτοιο αυτός θα ήταν ένας ιερός ιμπεριαλισμός"[31].

4.2.2.3. Φυλετισμός

Σύμφωνα με την άποψη των παντουρκιστών, η τουρκική φυλή είναι προικισμένη με όλες εκείνες τις αρετές, που είναι απαραίτητες για την πραγμάτωση του παντουρκιστικού ιδεώδους. Όλες οι ιδιότητες του τουρκικού χαρακτήρα, που οι ξένοι τις θεωρούν μειονεκτήματα, για τους παντουρκιστές είναι πλεονεκτήματα. Η βραδύτητα της σκέψης του Τούρκου, για παράδειγμα, ερμηνεύεται ως φρόνηση. Η οκνηρία του δείχνει αδιαφορία για τα εγκόσμια και φθαρτά αγαθά. Ο υπερβολικός συντηρητισμός του θεωρείται πίστη στην παράδοση, ενώ η ανικανότητα του στο εμπόριο είναι αρετή και εντιμότητα, γιατί το εμπόριο γεννάει την απάτη και τη διαφθορά του χαρακτήρα.

Η τουρκική φυλή, καθώς έμεινε μακριά από τη φθοροποιό επίδραση της δύσης θα αναδυθεί, ως η κυρίαρχη και ηγετική δύναμη του μέλλοντος. Το φρέσκο τουρανικό αίμα είναι προορισμένο από το Θεό, να μπολιάσει το γερασμένο και σε παρακμή ευρισκόμενο κόσμο της Αρίας φυλής. Έτσι η "αποστολή" της του-

ρανικής φυλής παίρνει το χαρακτήρα της "θεόσταλτης", μια αντίληψη, που θυμίζει τους Εβραίους και τους Γερμανούς[32]. Τέλος εκθειάζουν τη γενναιότητα και την ικανότητα της φυλής τους να παράγει πρώτης τάξεως στρατιώτες. "Όλοι οι Τούρκοι είναι ένας στρατός" (butun Turkler bir ordu)[33] και δε διστάζουν να διακηρύττουν ότι οι Τούρκοι είναι μια φυλή ηγετών, είναι γεννημένοι για να κυβερνούν.

Συνοψίζοντας, οι παν-ιδεολογίες, γενικά, θέτουν εντονότερους στόχους από τα απλά εθνικιστικά κινήματα σε ό,τι αφορά την αλληλεγγύη ή την ένωση εθνικών ομάδων, οι οποίες ζουν μεν σε διαφορετικά κράτη αλλά συνδέονται μεταξύ τους με κοινή γλώσσα, θρησκεία, φυλή ή παράδοση. Συχνά, οι μεγάλες αποστάσεις, που παρεμβάλλονται ανάμεσα στις εθνικές αυτές ομάδες και στο μητροπολιτικό χώρο δεν είναι ικανές να ανακόψουν τον ενθουσιασμό των οπαδών των παν-ιδεολογιών. Όμως, για να εκτιμηθεί στις σωστές του διαστάσεις ο ρόλος του παντουρκισμού, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των παν-ιδεολογιών, θα πρέπει να αντιδιαστείλουμε τις παν-ιδεολογίες, που επιδιώκουν την πολιτική ένωση ανεξάρτητων κρατών με κοινές παραδόσεις ή συμφέροντα από εκείνες, που έχουν ως χαρακτηριστικό γνώρισμα τον αλυτρωτισμό, σαφή ή κεκαλυμμένο.

Στο πρώτο είδος ανήκει ο παναραβισμός (αραβική ένωση 1944), ο πανευρωπαϊσμός (Χάγη 1948) κι ο πανισλαμισμός των δεκαετιών του 1960 και 1970.

Στο δεύτερο είδος παν-ιδεολογίας, που αποτελεί προέκταση του εθνικισμού και εκφράζει την επιθυμία ενός κράτους να λυτρώσει τις μειονότητες (πραγματικές ή φανταστικές) και τα εδάφη, που έχουν κοινό δεσμό (πραγματικό ή φανταστικό) με τη "μητέρα πατρίδα", ανήκει ο παγγερμανισμός, ο πανσλαβισμός και ο παντουρκισμός[34].

Σε ό,τι αφορά το φυλετισμό της παντουρκικής ιδεολογίας θα μπορούσε αυτός να ερμηνευτεί μονάχα με βάση το προγονικό παρελθόν των παντουρκιστών. Ενώ δηλαδή η δομή της νομαδικής φυλής και του καραβανιού ήταν κοινή σε Τούρκους και Άραβες και ο επεκτατισμός υπήρχε δυνάμει και στις δύο περιπτώσεις, εν τούτοις υπήρχαν κάποιες διαφορές. Η διαφορά ανάμεσα στο καραβάνι των Αράβων και αυτό των Τούρκων ήταν ότι στο πρώτο δέσποζε το χαρακτηριστικό της διεξαγωγής του εμπορίου και ενώ δεν απουσίαζε η λαφυραγωγία, αυτή αποτελούσε παρεπόμενο στόχο. Αντίθετα στο καραβάνι των Τούρκων η λαφυραγωγία μαζί με τη θήρα ήταν ο κεντρικός στόχος και οι εμπορικές συναλλαγές αποτελούσαν όχι αυτοσκοπό αλλά δευτερεύοντα στόχο. Κι επειδή οποιαδήποτε λαφυραγωγία δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να αρκεσθεί σε συγκεκριμένη "πελατεία" αλλά επιδιώκει την αύξησή της, η έννοια του επεκτατισμού καθίσταται η ουσία της διαιώνισης και αναπαραγωγής του συγκεκριμένου τρόπου ζωής, που στηρίζεται στην αφαίμαξη του υπερπροϊόντος της παραγωγής[35].

Όσο για τη φυλετική "αρετή" των παντουρκιστών ότι "είναι γεννημένοι να κυβερνούν" θα μπορούσε να ειπωθεί ότι εδώ εστιάζεται και το μεγάλο πρόβλημα. Γιατί, για να επιβιώσουν οι έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας στη διεθνή κοινότητα θα πρέπει [illegible] άνθρωποι και [illegible] έθνη, ατομικά και συλλογικά υποκείμενα να συνειδητοποιήσουν ότι υφίστανται και δρουν μέσα στην ιστορία ως ατομικές ή συλλογικές ετερότητες, και ως τέτοιες ορίζονται στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων με τα άλλα ομοειδή ατομικά ή συλλογικά υποκείμενα, που σημαίνει ότι η ύπαρξή τους δεν είναι μια αυθύπαρκτη, ξεκομμένη, αυτονομημένη οντότητα αλλά μια σχέση απέναντι σε άλλα άτομα και άλλα έθνη, αντίστοιχα. Κι όπως μια ατομική ετερότητα δεν μπορεί να νοηθεί ως σχέση με το "άλλο" (άτομο), σε μια σχέση "ανώτερου" προς "κατώτερο", το ίδιο και στο συλλογικό επίπεδο η εθνική ετερότητα δεν μπορεί να νοηθεί, ως σχέση με το "άλλο" (έθνος) σε μια σχέση "ανώτερου" προς "κατώτερο"[36].

Κάτω απ' αυτήν την προβληματική ο παντουρκισμός λόγω ιδεολογίας και

σε συνάρτηση με το γεγονός της γειτνίασης της Τουρκίας με την Ελλάδα, αποβαίνει πρωταρχικός παράγοντας επηρεασμού της εθνικής στάσης σε μια μεγάλη μερίδα της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης. Όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες, που φαίνονται να επηρεάζουν και να διαμορφώνουν την εθνική συνείδηση της μειονότητας, ουσιαστικά, δεν είναι αυτοτελείς και ανεξάρτητοι αλλά εντάσσονται μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της παντουρκιστικής ιδεολογίας και επηρεάζονται απ' αυτή θετικά ή αρνητικά.

4.3. ΤΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

4.3.1. ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ - ΝΕΩΤΕΡΙΣΤΕΣ

Για πολλούς αιώνες οι σχέσεις των Οθωμανών μεταξύ τους αλλά και με το κράτος καθορίζονταν από την ισλαμική θρησκεία. Η καθοριστική επήρεια του θρησκευτικού στοιχείου διαμόρφωσε την ισλαμική ηθική, ένα κώδικα αυτορρύθμισης τόσο της πολιτικής, όσο και της κοινωνικής συμπεριφοράς των μουσουλμάνων.

Ο Ισλαμισμός, ως προσδιοριστική δύναμη των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων και ως πρωταρχικός διαμορφωτικός παράγοντας της πολιτειακής και κοινωνικής δομής, αποδυναμώνεται στην Τουρκία με την εγκαθίδρυση του λαϊκού κράτους από την κεμαλική επανάσταση. Η κατάργηση του χαλιφάτου, η αντικατάσταση του ιερού μουσουλμανικού νόμου με αστικό κώδικα,εισαγόμενο από τη δύση (Ελβετία), και γενικά η προσπάθεια εκρίζωσης και αποβολής οποιουδήποτε θεοκρατικού στοιχείου από την πολιτική και κοινωνική ζωή της Τουρκίας, επιφέρουν αλλαγές πάνω σε βασικούς κανόνες και πολυετείς συνήθειες, που συνιστούσαν ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής[37].

Οι ιστορικές αυτές αλλαγές στη γειτονική χώρα είχαν, όπως ήταν φυσικό, επιπτώσεις στη ζωή των μουσουλμάνων της μειονότητας. Πολλοί τάχθηκαν με το μέρος των "νεωτεριστών"(yeniciler, μεταρρυθμιστών, κεμαλικών) και οι περισσότεροι αντιτάχθηκαν στις αλλαγές αποκληθέντες "συντηρητικοί" (muhafazakarlar). Διαμορφώθηκαν έτσι στη μειονότητα δύο τάσεις.

Ωστόσο, θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι με τον όρο "νεωτεριστές" παρ' όλο, που υποδηλώνεται μια κατηγορία ανθρώπων προοδευτικών, αντίθετων με κάθε πνεύμα συντηρητισμού, στην περίπτωση της μειονότητας δε συμβαίνει το ίδιο. Γιατί ενώ οι συντηρητικοί παρέμειναν πιστοί στις ισλαμικές παραδόσεις απορρίπτοντας με έμφαση τις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις, επειδή αντιστρατεύονταν το Ισλάμ, οι νεωτεριστές υιοθέτησαν τη "νεωτεριστική" τάση χωρίς ν' απαιτηθεί ν' αποκηρύξουν τον ισλαμισμό. Γι' αυτό άλλωστε, για τη ρύθμιση των κοινωνικών τους σχέσεων, δεν καταφεύγουν στον ελληνικό αστικό κώδικα, του οποίου ως Έλληνες πολίτες έχουν κάθε δικαίωμα να κάνουν χρήση.

Τους νεωτεριστές, ουσιαστικά,δεν τους απωθεί ο ισλαμισμός, γι' αυτό και δε στρέφονται προς κάτι το άμεσα αντίθετό του (προοδευτισμό ή κεμαλισμό), απλώς τους έλκει ένας ιδιότυπος εθνικισμός, ο οποίος μπορεί να απέρριπτε τον πανισλαμισμό, γενικά, ως ιδεολογία αλλά απέφευγε να έρθει σε ανοικτή ρήξη με το "κοινό περί Ισλάμ αίσθημα" του λαού. Κάτω λοιπόν από τον επιφανειακά αθώο τίτλο του νεωτεριστή, σοβεί ένα πνεύμα εθνικισμού όχι απλώς "κεμαλικού τύπου" αλλά "εθνικισμού της διασποράς", που καλλιεργήθηκε και μεταδόθηκε στη μειονότητα από τους οπαδούς του παντουρκισμού, οι οποίοι είχαν διεισδύσει στις τάξεις των κεμαλιστών. Σε ό,τι αφορά την ευρύτερη αντίθεση του παντουρκισμού προς τον πανισλαμισμό, τούτο δεν πρέπει να ξενίζει, γιατί τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας τα δυο κινήματα είναι ασυμβίβαστα μεταξύ τους. Σε

θέματα αρχών, ανάμεσά τους αναπτύσσεται ένας ακήρυχτος αλλά έντονος αγώνας για πρωτοκαθεδρία. Το ittihad, έλεγαν οι παντουρκιστές, στερείται πρακτικού πνεύματος, είναι αφέλεια να πιστεύει κανείς στη δυνατότητα αφομοίωσης και εκτουρκισμού των "αλλότριων εχθρικών στοιχείων".

Το γεγονός ότι ο πανισλαμισμός δεν μπόρεσε να εμπνεύσει τη "νομιμοφροσύνη" των Αλβανών και των Αράβων στην τουρκική φυλή ήταν μια επί πλέον απόδειξη ότι η πανισλαμική ιδεολογία είχε χρεωκοπήσει[38]. Γι' αυτό οι παντουρκιστές παρουσιάζονται αδιάφοροι στους μυστικιστικούς διαλογισμούς και στις μεταφυσικές αναζητήσεις[39]. Το πολιτικό ιδανικό του Ισλάμ "όλοι οι μουσουλμάνοι είναι αδελφοί" δεν εξυπηρετεί το ρατσισμό των παντουρκιστών, οι οποίοι ενδόμυχα αναρρωτιούνται: Αν όλοι οι λαοί γίνουμε αδελφοί, ποιους θα λεηλατούμε και ποιών την παραγωγή θα οικειοποιούμαστε; Ωστόσο αποφεύγουν να έλθουν σε ανοιχτή αντίθεση με το θρησκευτικό συναίσθημα των μουσουλμάνων. Απλώς κρατάνε τόση απόσταση από το Ισλάμ, όση τους χρειάζεται για να τους δίνει τη δυνατότητα να μην εμπλέκονται στις διαμάχες, που υπήρχαν πάντοτε μεταξύ Σιιτών και Σουνιτών γεγονός, που θα δυσχέραινε τη διάδοση της παντουρκιστικής ιδεολογίας[40]. Επί πλέον η "αναγέννηση ενός έθνους", όρος, που στην περίπτωση της κεμαλικής επανάστασης προσέλαβε μυθικές διαστάσεις, δε σημαίνει υποχρεωτικά και ηθική μετεξέλιξη ή πνευματική ανανέωση. Σε παρόμοιες καταστάσεις, όσο κι αν οι προθέσεις του αρχιτέκτονα μιας επανάστασης είναι αυτές, συχνά το επιθυμητό δεν ταυτίζεται με το πραγματικό. Συνήθως εκείνο, που ξαναγεννιέται στα έθνη είναι αυτό, που εξ' αρχής ενυπάρχει, ως ουσιώδες και πρωταρχικό στοιχείο της υπόστασής τους, δηλαδή,ο παλιός θεμελιώδης εαυτός τους. Κι όταν το στοιχείο αυτό σ' ένα έθνος είναι ο νομαδικός βίος αιώνων, τότε καθίσταται εξαιρετικά δυσχερές, με μια επανάσταση ν' απεμπλακεί αυτό από το πνεύμα της περιπέτειας και να καταπνίξει την αγάπη του για κατάκτηση και την τάση του για επιβολή και κυριαρχία[41].

Επομένως, κι αν ακόμη γίνει δεκτό, ότι οι "νεωτεριστές" της μειονότητας δεν εξέφραζαν συνειδητά το πνεύμα του παντουρκισμού, αλλ' απλώς ήταν θιασώτες των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων σε κοινωνικό, καθαρά, επίπεδο, αυτό δε σημαίνει, πως είχαν φτάσει σ' ένα τέτοιο βαθμό εθνικιστικού αποχρωματισμού ώστε ο όρος "νεωτεριστής" να έχει "λευκανθεί" και "ουδετεροποιηθεί", για να ταυτίζεται με τον όρο "προοδευτικός". Εξ άλλου, τούτο αποδεικνύεται κι από την εμμονή των "νεωτεριστών" να κάνουν χρήση του όρου "Τούρκος" ή τουρκικός" αντί του όρου "μουσουλμάνος" ή "μουσουλμανικός", όταν ιδρύουν διάφορους συλλόγους (τουρκική νεολαία Κομοτινής, τουρκική νεολαία Ξάνθης, σύλλογος Τούρκων δασκάλων κ.λ.π.) παρά το γεγονός ότι σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάννης η μειονότητα είναι θρησκευτική (μουσουλμανική) και όχι εθνική (τουρκική).

Η κατάσταση όμως στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης αρχίζει και διαφοροποιείται στη δεκαετία του 1950, όταν οι εσωτερικές εξελίξεις[42] στην Τουρκία, όχι μόνο δεν παρεμποδίζουν αλλ' ευνοούν την ελεύθερη έκφραση και ανάπτυξη της θρησκευτικής ζωής. Κάτω από την πίεση της κοινωνικής πραγματικότητας ότι οι κεμαλικές μεταρρυθμίσεις, παρά το γεγονός, ότι περιόρισαν τις εκδηλώσεις του θρησκευτικού συναισθήματος δεν μπόρεσαν να τις ποδηγετήσουν σ' ένα τέτοιο βαθμό, ώστε να στρέψουν την προσοχή του τουρκικού έθνους σε δυτικοευρωπαϊκή κατεύθυνση, πρώτος ο Μεντερές, τη δεκαετία του 1950, χωρίς να θίξει την αρχή του λαϊκού κράτους, που αποτελούσε το θεμέλιο της κληρονομιάς του Αττατούρκ, μετέβαλε τη σχέση κράτους-θρησκείας σε σχέση εξάρτησης της θρησκείας από το κράτος, θέτοντας υπό τον κρατικό έλεγχο τις θρησκευτικές εκδηλώσεις, ώστε αυτές πλέον να μεταβληθούν σε μέσο εξυπηρέτησης των κρατικών-εθνικών στόχων[43].

Γιος μεγαλοκτηματία ο Μεντερές γνώριζε την ψυχοσύνθεση των αγραμματων και πολυάριθμων αγροτών και δυσπιστούσε, ως προς τους διανοούμενους. Γι' αυτό παρ' όλο, που ο ίδιος ήταν φιλελεύθερος και δυτικιστής,πολιτεύθηκε με περισσότερη ανεκτικότητα, ως προς τη λαϊκή κουλτούρα απ' ότι ο Κεμάλ, που είχε κάνει τη λαθεμένη εκτίμηση να παραμελήσει ή να μη λάβει υπόψη του το θρησκευτικό συναίσθημα των Τούρκων στις πραγματικές του διαστάσεις. Από τον Ιούνιο του 1950, η κυβέρνηση Μεντερές δέχτηκε το κάλεσμα για προσευχή να μη γίνεται στα τουρκικά, όπως το είχε επιβάλλει ο Κεμάλ, αλλά στα αραβικά, την ιερή γλώσσα του Ισλάμ και από το Μάρτιο του 1952 το μάθημα των θρησκευτικών ξαναπήρε τη θέση του στα προγράμματα των δημοτικών σχολείων[44]. Με το σύνταγμα του 1961, στο οποίο συνεχίζει να υπάρχει η ρήτρα περί λαϊκού κράτους, θεσμοθετείται, παράλληλα, και η "προεδρία θρησκευτικών υποθέσεων" ένα όργανο, με το οποίο το κράτος, ουσιαστικά, αναβιώνει το θεσμό του Σεϊχουλισλάμ της οθωμανικής αυτοκρατορίας, για να ελέγχει τη θρησκεία. Με τη ρύθμιση αυτή δημιουργείται μια ιδιότυπη σχέση μεταξύ θρησκευτικών λειτουργών και κράτους, σχέση, η οποία αναθέτει στους θρησκευτικούς λειτουργούς την υποχρέωση να επιδιώκουν "την εθνική αλληλεγγύη και ενοποίηση", πράγμα, που υποδηλώνει την ένταξη του Ισλάμ στην υπηρεσία της τουρκικής εθνικής πολιτικής.
Επί πλέον το τουρκικό υπουργείο παιδείας, που έχει την αρμοδιότητα για τη θρησκευτική εκπαίδευση καθιστά τη διδασκαλία των θρησκευτικών, υποχρεωτική στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ιδρύει πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθμιες ιερατικές σχολές, στις οποίες σπουδάζουν οι ιμάμηδες και οι χατίπηδες, καθώς και οκτώ ανώτατες θεολογικές σχολές[45].

Γενικά, έχουμε μια προϊούσα επανεμφάνιση του παλαιού τρόπου ζωής, όπως χρησιμοποίηση του σαρικιού κ.ά. και μια βαθύτατη ικανοποίηση του θρησκευτικού συναισθήματος των λαϊκών στρωμάτων, που ήταν τόσο συνδεδεμένο με την πολιτιστική ταυτότητα του λαού, ώστε να υποστηρίζεται, πως τους δημοκράτες (δημοκρατικό κόμμα) στην εξουσία δεν τους έφερε η αγάπη της δημοκρατίας αλλά η αγάπη του Ισλάμ[46]. Βέβαια, δεν πρόκειται για εκδηλώσεις πραγματικής θρησκευτικής αφοσίωσης αλλά για κινήσεις καθαρά πολιτικής σκοπιμότητας, οι οποίες εντάσσονται σ' ένα πλαίσιο προσπαθειών με δύο κυρίως στόχους:
Αφ' ενός μεν να προσαρμοστεί η Τουρκία στην καινούρια κοινωνική πραγματικότητα, γιατί παρά την άμβλυνση της έντασης του θρησκευτικού φανατισμού όλα αυτά τα χρόνια, παρουσιάστηκε μια βαθμιαία επάνοδος και ενίσχυση του θρησκευτικού συναισθήματος και αφ' ετέρου να νομιμοποιηθεί η συμμετοχή της στις ισλαμικές διασκέψεις και τα ισλαμικά συνέδρια για να μπορεί να πρωταγωνιστεί μεταξύ των ισλαμικών κρατών στις διεθνείς εξελίξεις.

Το γεγονός όμως ότι η θρησκεία,κατά τη δεκαετία του 1950, εντάσσεται στην υπηρεσία των εθνικών στόχων της Τουρκίας, σηματοδοτεί, όπως ήταν φυσικό, νέες εξελίξεις στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Με τις εσωτερικές αλλαγές στην Τουρκία, καθώς δεν παρεμποδίζεται πλέον αλλά μάλλον ευνοείται η ανάπτυξη της θρησκευτικής ζωής, η αφοσίωση στο Ισλάμ παύει, σταδιακά, να αποτελεί τον πρωταρχικό αιτιακό παράγοντα της ύπαρξης των "συντηρητικών". Το σχήμα "νεωτεριστές"-"συντηρητικοί" θεωρείται πλέον παρωχημένο.

Μια πρώτη συνέπεια αυτού του γεγονότος είναι ότι ο μειονοτικός χώρος καθίσταται πλέον περισσότερο ομοιογενής. Οι Πομάκοι για παράδειγμα, που ποτέ δε βοηθήθηκαν να γνωρίσουν την εθνική τους ταυτότητα και φυσικό ήταν να δίνουν υπερβολική έμφαση στη μοναδική, που διέθεταν, τη θρησκευτική, ενώ αποτελούσαν τον αντίπαλο πόλο των "νεωτεριστών", "κεμαλιστών" "προοδευτικών", "παντουρκιστών", γιατί οι τελευταίοι, ως αντίθετοι με τον ιερό μουσουλμανικό νόμο (σεριάτ), έθιγαν τη θρησκευτική τους υπόσταση, και φιλοτιμία, τε-

λευταία, παρουσίασαν μια προϊούσα απορρόφηση από τους τουρκογενείς μουσουλμάνους, οι οποίοι ανέκαθεν ήταν περισσότερο δεκτικοί των "ρευμάτων" αλλά και των "μηνυμάτων", που διοχετεύονταν από τη γειτονική Τουρκία.

Δεύτερη συνέπεια αυτού του "ιστορικού συμβιβασμού" μεταξύ Ισλάμ και εθνικισμού είναι ότι η αλυτρωτική ιδέα κυκλοφορεί χωρίς εγγενή εμπόδια σ' έναν "ομαλοποιημένο" πλέον μειονοτικό χώρο. Το κλασικό Ισλάμ έχει παύσει ν' αποτελεί το "αγκάθι" στις μεταξύ των μουσουλμάνων σχέσεις, γιατί η επικαιρότητα και η δυναμική, που διέθετε,σταδιακά,αμβλύνονται και ο ρόλος του, ως πόλου συσπείρωσης για τους μεν (συντηρητικούς) και απώθησης για τους δε (νεοτεριστές), ελαχιστοποιείται και υποβαθμίζεται.

Έτσι, διάφοροι σύλλογοι, του εξωτερικού (ο "σύλλογος αλληλεγγύης Τούρκων της Δυτικής Θράκης", που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη, ο "σύλλογος αλληλοβοήθειας των Τούρκων Δυτικής Θράκης και Κύπρου" της τουρκοκρατούμενης Κύπρου, όπως και οι σύλλογοι των αποδήμων μουσουλμάνων Γερμανίας και Αυστραλίας) ασκούν ανοιχτά αλυτρωτική προπαγάνδα με κύριους αποδέκτες τους μουσουλμάνους της Θράκης.

Ο τουρκόφωνος τύπος της μειονότητας στην πλειονότητά του επιτίθεται με οξύτητα στην ελληνική διοίκηση και συχνά αφήνει αλυτρωτικά υπονοούμενα και η προσπάθεια ορισμένων μειονοτικών συλλόγων να αυτοχρισθούν ως "τουρκικοί" ναι μεν ματαιώθηκε με δικαστικές αποφάσεις, ωστόσο είναι ενδεικτική της τάσης, που υπάρχει και καλλιεργείται στη μειονότητα[47].

Γενικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο συσχετισμός μεταξύ "συντηρητικών" - "νεωτεριστών", που δημιουργεί την ένταση ή την ύφεση του εθνικισμού της διασποράς στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, διέρχεται τρία στάδια. Το πρώτο είναι η περίοδος από την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης (1923) μέχρι το 1930 έτος, που υπογράφεται το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας. Χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η πλήρης σχεδόν επικράτηση των "συντηρητικών" στο εσωτερικό και η αναδιάταξη του προγράμματος και η αναπροσαρμογή των μεθόδων του θρακικού κομιτάτου[48] στο εξωτερικό.

Η δεύτερη περίοδος 1930 - 1960 διακρίνεται από ένα ρομαντισμό και μια ενδοτικότητα της ελληνικής πλευράς. Η Ελλάδα κυριαρχείται από την ιδεαλιστική αντίληψη ότι,αν οι δυο χώρες υπογράψουν σύμφωνο φιλίας, αυτόματα, θα επιλυθούν όλα τα προβλήματα, που υπάρχουν ανάμεσα τους. Γι' αυτό μετά την ελληνοτουρκική προσέγγιση του 1930, στο όνομα της ελληνοτουρκικής φιλίας, ικανοποιεί όλες τις απαιτήσεις της τουρκικής πλευράς.

Τέλος, η τρίτη περίοδος 1960 - 1990 χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι το Ισλάμ, μετά τις αλλαγές σκοπιμότητας του Μεντερές κατά τη δεκαετία του 1950 σε θέματα θρησκείας, παύει και τυπικά να διαιρεί τους μουσουλμάνους της μειονότητας σε "νεωτεριστές" και "συντηρητικούς. Παράλληλα με τη σύγκλιση των δυο παρατάξεων η έντονη κινητικότητα, που επιδεικνύεται την περίοδο αυτή από το τουρκικό προξενείο της Κομοτινής με την ανοχή του ελληνικού κράτους, αναδεικνύει αυτό σε πρωταρχικό παράγοντα διαμόρφωσης της εθνικής στάσης της μειονότητας. Ειδικότερα, μετά την περίοδο 1923 - 1930, περίοδο, που χαρακτηρίζεται από μια ρευστότητα, οι παράγοντες, που επέδρασαν και συνέβαλαν στη διαμόρφωση της όποιας εθνικής συνείδησης στη μουσουλμανική μειονότητα είναι κυρίως:

1. Η απέλαση των "εκατόν πενήντα" (yuz ellilikler).
2. Τα θρησκευτικά σωματεία και οι νεωτεριστικές ενώσεις.
3. Ο ημερήσιος και περιοδικός τύπος.
4. Οι ελληνοτουρκικές μορφωτικές συμφωνίες. και
5. Ο εξαστισμός της μειονότητας.

4.4. Η ΑΠΕΛΑΣΗ ΤΩΝ "ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ" (YUZ ELLILIKLER)

Την περίοδο 1923 - 1930 παρά την έντονη δραστηριότητα των εθνικιστών της Τουρκίας, η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης δε δείχνει διατεθειμένη να ενστερνισθεί την ιδεολογία του εθνικισμού οποιασδήποτε μορφής.
Το μεγαλύτερο ποσοστό της μειονότητας ασχολείται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ασχολίες, που ήταν στενά συνδεδεμένες με τις πατροπαράδοτες αξίες και τις θρησκευτικές παραδόσεις[49]. Επί πλέον το αρχαίο θρακικό φύλο οι Πομάκοι, που είχαν εξισλαμισθεί το 17ο αιώνα και δεν είχαν εθνική συνείδηση, παρά μονάχα θρησκευτική, καθώς δεν τους συνέδεε πλέον κανένας δεσμός με τους Τούρκους, αφού ο μοναδικός, που υπήρχε, το Ισλάμ, διωκόταν στην Τουρκία, φυσικό ήταν να αντιτίθενται προς κάθε τι τουρκικό. Ο εθνικισμός, είτε ως απλός τουρκισμός, είτε ως εθνικισμός της διασποράς, επειδή συνδέονταν με τις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ, οι οποίες αρνούνταν την κρατούσα κοινωνική δομή και την αραβική κουλτούρα με την οποία είχαν γαλουχηθεί επί τόσους αιώνες οι μουσουλμάνοι της Θράκης, δημιουργούσε σ' αυτούς συνειρμούς απώθησης.
Γι' αυτό η μεγάλη πλειονότητα των μουσουλμάνων της Θράκης, μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης ανήκε στην παράταξη των "συντηρητικών" η οποία παρέμεινε αφοσιωμένη στον ιερό νόμο του Κορανίου (seriat) και δε φαινόταν διατεθειμένη ν' ακολουθήσει τις κεμαλικές δοξασίες και να υιοθετήσει την επικράτηση των εκπαιδευτικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων (λατινικό αλφάβητο, αστικό κώδικα κ.ά.). Η τάση μάλιστα των "συντηρητικών" ενισχύθηκε περισσότερο, γιατί μετά τη λήξη του ελληνοτουρκικού πολέμου (1922) μια ομάδα Τούρκων και Κιρκάσιων αντικαθεστωτικών με ηγέτη τον τελευταίο θρησκευτικό αρχηγό (seyhulislam)[50] της οθωμανικής αυτοκρατορίας, Μουσταφά Σαμπρί*, είχε εγκατασταθεί στη Θράκη[51]. Στην ομάδα αυτή των αντικεμαλικών συμπεριλαμβάνονταν και δέκα τρία[52] επώνυμα αντικαθεστωτικά στελέχη τα οποία ανήκαν στην κατηγορία εκείνη, που η συνθήκη της Λωζάννης δε συμπεριέλαβε στη γενική αμνηστία και παρέμεινε γνωστή (λόγω αριθμού) με το όνομα "εκατόν πενήντα" (yuz ellilikler)[53].
Αρκετοί από τους φυγάδες, αφού εγκαταστάθηκαν στη Θράκη, ξεκίνησαν έναν αμείλικτο πόλεμο κατά της κεμαλικής Τουρκίας εκδίδοντας διάφορες εφημερίδες αντιτουρκικού περιεχομένου.
Στην Ξάνθη από το 1925 - 1930 κυκλοφόρησε η Itila (Πρόοδος) του φυγάδα ταγματάρχη Gopur Hakki ενώ στην Κομοτινή ως το 1927 εκδίδονταν η Adalet (Δικαιοσύνη) του Aziz Nuri, πρώην διοικητή της Προύσας, που ανήκε στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα". Επίσης στην Κομοτινή εκδίδονταν από το 1924 η Balkan (Βαλκάνια) με εκδότη τον Hasan Mustafa, Τσερκέζη, ο οποίος συνεργάστηκε κατά τη μικρασιατική εκστρατεία με τον ελληνικό στρατό και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα[54]. Όμως η εφημερίδα, η οποία ιδιαίτερα διακρίθηκε την εποχή εκείνη για την πολεμική της κατά του κεμαλισμού ήταν η Yarin (Αύριο) η οποία εκδίδονταν στην Ξάνθη από τον "Σεϊχουλισλάμ" (seyhulislam) Μουσταφά Σαμπρί. Άρχισε την κυκλοφορία της τον Ιούλιο του 1927 και γρήγορα απέκτησε πολλούς αναγνώστες, όχι μονάχα μεταξύ των μουσουλμάνων της Θράκης αλλά και μεταξύ των μουσουλμάνων των αραβικών χωρών.
Η "Yarin" απέβη ο σπουδαιότερος διαμορφωτικός παράγοντας της κοινής γνώμης στη μειονότητα της Θράκης, γι' αυτό το 1930 στην Κωνσταντινούπολη εκδόθηκε, σκόπιμα, εφημερίδα με τον ίδιο τίτλο, η οποία απηχούσε τις απόψεις των κεμαλικών. Επειδή και η εφημερίδα της Κων/πολης κυκλοφορούσε στη Θράκη και προκαλούσε σύγχυση μεταξύ των μουσουλμάνων, ο Μ.Σαμπρί μετέβαλε τον

---

* Βλ. Σχετικό φετβά στο παράρτημα.

τίτλο της εφημερίδας του σε Peyam-i Islam (ειδήσεις του Ισλάμ)[55].

Η υπεροχή αυτή των "συντηρητικών" έναντι των "νεωτεριστών", την περίοδο αυτή, ανησύχησε την κεμαλική Τουρκία, η οποία διέβλεψε ότι η μουσουλμανική μειονότητα στη γειτονική Θράκη, θα μπορούσε ν' αποτελέσει μια μόνιμη εστία αντεθνικών για την Τουρκία εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων και η οποία πέραν των άλλων θα εμπόδιζε και την παγίωση στην Τουρκία των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων. Γι' αυτό στις διαπραγματεύσεις μεταξύ Βενιζέλου - Ινονού (Οκτώβριος 1930) για την ελληνοτουρκική φιλία, ο Τούρκος πρωθυπουργός αξίωσε την απομάκρυνση από το ελληνικό έδαφος των αντικαθεστωτικών, που ανήκαν στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα" (yuz elliliklerr) κι ο Βενιζέλος "δέσμιος" του οράματος μιας μόνιμης ελληνοτουρκικής προσέγγισης και φιλίας έκανε δεκτό το αίτημα της Άγκυρας[56].

Έτσι ο υπουργός, γενικός δ/τής Θράκης, με απόφασή του όριζε την 16ην Ιανουαρίου 1931, ως τελευταία ημέρα παραμονής στη Θράκη των αντικεμαλικών μουσουλμάνων της κατηγορίας των "εκατόν πενήντα", οι οποίοι είχαν εξαιρεθεί, ως γνωστόν της γενικής αμνηστίας[57]. Η προθεσμία αυτή παρατάθηκε ύστερα από αίτημα των ενδιαφερομένων έως το τέλος Φεβρουαρίου[58]. Αίτηση του Σεϊχουλισλάμ Μ.Σαμπρί για εγκατάστασή του στην Πάτρα και αποφυγή της απέλασής του απορρίφθηκε. Όσοι, λοιπόν, ανήκαν στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα" και είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα (συνολικά 13, από τους οποίους 11 στη Θράκη) αφού τους χορηγήθηκε ένα εφ' άπαξ βοήθημα, ως έξοδα μετάβασης σε άλλη χώρα, εγκατέλειψαν το 1931 το ελληνικό έδαφος[59].

Η ενέργεια αυτή έμελλε μακροπρόθεσμα να έχει πολυσήμαντες επιπτώσεις στη μουσουλμανική μειονότητα. Φανατικοί μουσουλμάνοι οι περισσότεροι, πιστοί στις θρησκευτικές τους παραδόσεις, καθώς ήταν (συντηρητικοί), δεν μπορούσαν ν' ανεχθούν την επιτυχία των "κεμαλικών".

Απογοητευμένοι και προβληματισμένοι από την ελληνική ενδοτική, έναντι της Τουρκίας, στάση, ένιωσαν ανασφαλείς και μετέωροι. Κι επειδή η θρησκεία αποτελεί για τους μουσουλμάνους το εντονότερο στοιχείο αυτοπροσδιορισμού, ο κοινός θρησκευτικός κίνδυνος ισχυροποίησε τους δεσμούς ανάμεσα στις διάφορες μειονοτικές ομάδες (τουρκογενείς, Πομάκοι, Αθίγγανοι) και παρά το γεγονός ότι η κάθε μια απ' αυτές είχε τη δική της ιστορική, γλωσσική, πολιτιστική και εθνοφυλετική αφετηρία, τις εξώθησε σε κοινωνικό συγκρητισμό και ταυτόχρονα, σε έναν αυτοεξωστρακισμό. Οχυρωμένοι πίσω από τα θρησκευτικά και παραδοσιακά τους προπύργια, έμειναν εκεί αποκομμένοι από την ελληνική κοινωνία. Όμως πέρα από τις κοινωνικές επιπτώσεις, η απέλαση των αντικαθεστωτικών είχε κυρίως επιπτώσεις εθνικές. Οι "νεωτεριστές" μετά την υπογραφή της ελληνοτουρκικής φιλίας (1930) και την ηθική μείωση, που υπέστη η παράταξη των "συντηρητικών" με την απέλαση των αντικαθεστωτικών-αντικεμαλικών (1931), αναθάρρησαν. Άρχισαν να ιδρύουν συλλόγους να εκδίδουν εφημερίδες με εθνικιστικό περιεχόμενο και ένας δίαυλος επικοινωνίας και αλληλοενημέρωσης μεταξύ των "νεωτεριστών" της μειονότητας και εθνικιστικών κύκλων εκτός ελληνικής επικράτειας είχε τεθεί σε λειτουργία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.

Δείχνει τα ονοματεπώνυμα των δεκατριών μουσουλμάνων, που ανήκαν στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα" (yuz ellilikler) και απελάθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση το 1931.

1. Μουσταφά Σαμπρί: Πρώην Σεϊχουλισλάμ, κάτοικος Ξάνθης, εκδότης της εφημερίδας "Πεγιαμ-ι - Ισλάμ".
2. Γκιουμουλτζίναλη Ισμαήλ Χακί: Πρώην βουλευτής, κάτοικος Κομοτινής.
3. Αζίζ Νουρή: Πρώην διοικητής Προύσας, κάτοικος Κομοτινής.
4. Εσκή Σεχιρλή Σαφέρ Χότζα: Κιρκάσιος, δάσκαλος, κάτοικος Ορφανού-Εύλαλου Ξάνθης.
5. Ναμίν: Πρώην αστυνομικός υπάλληλος, ασκούσε το επάγγελμα του δασκάλου, κατοικούσε στην περιφέρεια Ορεστιάδας (Άρζο).
6. Νεδήμ: Πρώην αστυνόμος, κάτοικος Κομοτινής.
7. Ιμπραχήμ Σαμπρί: Γιος του Σεϊχουλισλάμ, δάσκαλος, κάτοικος Ξάνθης.
8. Σούνεκλη Τσερκέζ Δαούτ: Κάτοικος Κομοτινής.
9. Τούζακτση Γιουσούφ Αλή Ρεμζή: Παντοπώλης, κάτοικος Αμαράντων.
10. Κετσέλερλη Τοπάλ Ομέρ Ογλού Ιδρύς: Αγροφύλακας, κάτοικος Μίσχου.
11. Κετσέλερλη Αβδουλάλ Ογλού Δελή Κάσημ: Κάτοικος Μορσίνης Ξάνθης.
12. Φουάτ: Πρώην αστυνόμος Αδριανουπόλεως και υποδιοικητής Γιάλοβας, κάτοικος Δράμας.
13. Μπαχριελή Αλή Σαμή: Πρώην συνταγματάρχης του τουρκικού ναυτικού, υπασπιστής του αποβιώσαντος Σουλτάν Χαμήτ, κάτοικος αρχικά Καβάλας αλλά από το 1924 διαμένει στη Θεσσαλονίκη. Ασκεί το επάγγελμα του δημοσιογράφου και φωτογράφου. Εκδίδει την εφημερίδα "το Δίκαιο".

Πηγή: Αρχεία υπουργείου εξωτερικών, 1931 / Β / 37 / ΙΙ /.

4.5. ΕΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

Η ανάπτυξη της συλλογικής ζωής, που ως βασική προϋπόθεση έχει την ίδρυση και λειτουργία σωματείων σχετίζεται με την έμφυτη κοινωνικότητα των ατόμων. Με τη συμμετοχή του το άτομο στην ίδρυση και λειτουργία αυτοδύναμων μορφών κοινωνικής συσσωμάτωσης επιδιώκει να αναπτύξει και στη συνέχεια να ενεργοποιήσει τις ευρισκόμενες σε λανθάνουσα κατάσταση δυνατότητες του, για να ικανοποιήσει ευρύτερες κοινωνικές του ανάγκες. Γι' αυτό η διασφάλιση της ελεύθερης ανάπτυξης της σωματειακής ζωής με την επιφύλαξη πάντα ότι η λειτουργία της δε θα αντιβαίνει στα χρηστά ήθη και τη δημόσια τάξη, είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των σύγχρονων δημοκρατιών.

Στο χώρο της μουσουλμανικής μειονότητας,οι κοινωνικές συσσωματώσεις, που ιδρύονται και λειτουργούν από την, αμέσως μετά την ψήφιση της συνθήκης της Λωζάννης, περίοδο,διακρίνονται σε θρησκευτικά σωματεία και "νεωτεριστικές" ενώσεις. Τα πρώτα αποσκοπούν στην προάσπιση και ενίσχυση των αρχών του ισλαμισμού, παράλληλα δε, επιδιώκουν τη διασφάλιση των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους, με γνώμονα πάντα την ισλαμική ηθική[60]. Κοινός παρονομαστής, δηλαδή, στους σκοπούς και στις επιδιώξεις των θρησκευτικών σωματείων είναι το Ισλάμ. Τα μέλη τους (όλα ανήκουν στην παράταξη των "συντηρητικών") δεν αποδέχονται τις σύγχρονες αντιλήψεις των κοινωνικών σχέσεων των Νεότουρκων και των κεμαλικών, αποφεύγουν οποιαδήποτε κοινωνική επήρεια, την οποία θεωρούν, ως αλλοτριωτική επέμβαση και γενικά θέτουν, ως στόχο, η διευθέτηση των κοινωνικών προβλημάτων της μειονότητας να γίνεται πάντα με προεξάρχον το θρησκευτικό στοιχείο.

Οι "νεωτεριστικές" ενώσεις έχουν ως σκοπό την ανάπτυξη των κοινωνικών εκδηλώσεων (πολιτιστικές, ψυχαγωγικές, αθλητικές κ.ά.). Ωστόσο, η ουσιαστική λειτουργία αυτών των σωματείων δεν προσδιορίζεται πρωτίστως από το σκοπό, που θέτουν στο καταστατικό τους αλλά, κυρίως, από τη χρήση των όρων: "Τούρκων" (ένωση Τούρκων δασκάλων) και "τουρκικής" (ένωση τουρκικής νεολαίας). Τα μέλη αυτών των σωματείων, παρά το γεγονός, ότι αποκαλούνται "νεωτεριστές" ή "κεμαλιστές", ουσιαστικά, δεν τους επηρεάζουν οι μεταρρυθμίσεις, οι οποίες επισυμβαίνουν την εποχή εκείνη στην Τουρκία, ούτε είναι η αποσύνδεση της κοινωνικής οργάνωσης, του πολιτισμού και της συνείδησης από την κυριαρχία των θρησκευτικών θεσμών, συμβόλων και ερμηνειών, που τους γοητεύει. Η στάση των "νεωτεριστών" δεν έχει ως σημείο αναφοράς τη θρησκεία, το Ισλάμ, αλλά το έθνος, την Τουρκία. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των "συντηρητικών" και "νεωτεριστών" βρίσκεται στο γεγονός ότι τους μεν πρώτους τους καλύπτει η θρησκευτική ταυτότητα, το Ισλάμ, ενώ οι δεύτεροι δεν αρκούνται στη θρησκευτική αλλ' επιζητούν ταυτόχρονα και εθνική ταυτότητα. Έτσι τα σωματεία των "νεωτεριστών" ανεξάρτητα από το σκοπό, που διατυπώνεται στο καταστατικό τους, στην ουσία λειτουργούσαν, ως εστίες υπόθαλψης του "εθνικισμού της διασποράς" και συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση τουρκικής εθνικής συνείδησης μεταξύ των μουσουλμάνων της Θράκης.

4.5.1. ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ

4.5.1.1. Ένωση των μουσουλμάνων της Ελλάδας (Ittihad - Islam)

Είναι το πρώτο θρησκευτικό σωματείο της μειονότητας, που ιδρύθηκε στην Κομοτινή (22 Δεκεμβρίου 1933). Πρωτοστάτησε στην ίδρυση του και για πολλά χρόνια διατέλεσε πρόεδρός του ο Κιρκάσιος πολιτικός φυγάδας Χαφούζ Αλή Ρεσάτ, φανατικός αντικεμαλιστής και ηγετική φυσιογνωμία των "συντηρητικών".

Σκοπός του σωματείου υπήρξε η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των μουσουλμάνων και η σύσφιγξη των σχέσεων όλων, όσων ενστερνίζονταν τη διδασκαλία του Κορανίου, τις παραδόσεις και τα ήθη και έθιμα του μουσουλμανισμού και "υπεραμύνονταν τούτων". (άρθρο 2 καταστατικού). Μέλη του συλλόγου γίνονταν μουσουλμάνοι Έλληνες πολίτες, που είχαν παραμείνει πιστοί στις παραδόσεις της μωαμεθανικής θρησκείας και στις εντολές του Κορανίου και συνέχιζαν "υπεραμυνόμενοι της διατηρήσεως αυτών". (άρθρο 3 καταστατικού).

Από τα δύο παραπάνω άρθρα εμφανής καθίσταται η αγωνία αλλά και η θέληση, η οποία συνέχει τους συντηρητικούς μουσουλμάνους της μειονότητας να αμυνθούν και να εμποδίσουν την εισδοχή ξένων κοινωνικών δοξασιών στο χώρο τους. Οι καταστατικές διατάξεις του σωματείου "Ένωσις μουσουλμάνων Ελλάδος" φανερώνουν ότι επιχειρείται η παγίωση των ισλαμικών κανόνων σ' όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Στο όνομα της θρησκευτικής ελευθερίας το εν λόγω σωματείο επιδιώκει μια μονομερή κυριαρχία των ισλαμικών αρχών και απορρίπτει οποιαδήποτε ευεργετική κοινωνική επήρεια, που θα προέκυπτε από την άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία σχετίζονται με την αυτοολοκλήρωση της ανθρώπινης προσωπικότητας. Έτσι ο προνομιακός χαρακτήρας της θρησκευτικής αυτονομίας δημιούργησε μια δυναμική, που οδήγησε σε αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα, γιατί η θρησκευτική "ελευθερία" κατέστη, ουσιαστικά, το "ανάχωμα", που εμπόδισε τις "αλλοτριωτικές" επιδράσεις μιας σύγχρονης, πλουραλιστικής, πολιτιστικά και πολιτικά, κοινωνίας.

Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι "δικαίωμα εγγραφής εις την Ένωσιν έχουσιν άπαντες οι μουσουλμάνοι και πιστοί του ελληνικού κράτους υπήκοοι". (άρθρο 3 καταστατικού). Είναι η διατύπωση, που μαρτυρεί την ουσιαστική διαφοροποίηση, που υφέρπει μεταξύ "συντηρητικών" και "νεωτεριστών" και η οποία για λόγους σκοπιμότητας αποκρύπτεται. Και οι "νεωτεριστές" είναι μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα, κι αυτοί εξακολουθούν να δέχονται την κανονακρατική ισχύ του Κορανίου και των άλλων νομοκανονικών πηγών του Ισλαμισμού (sunna και hadith)[61] επομένως σε ό,τι αφορά τη θρησκευτικότητα δεν υπάρχει ασφαλές κριτήριο διαφοροποίησης μεταξύ των "συντηρητικών" και "νεοτεριστών", γι' αυτό και υιοθετείται, ως βασικό κριτήριο για δικαίωμα εγγραφής στην "ένωση μουσουλμάνων", η "πίστη", η "νομιμοφροσύνη" προς το ελληνικό κράτος, πράγμα το οποίο αυτόματα υποδηλώνει ότι υπάρχουν και μουσουλμάνοι, που είναι "πιστοί" και "νομιμόφρονες" προς άλλο κράτος.
Μονάχα με αυτό το κριτήριο θα μπορούσε ένας "νεωτεριστής" να αποκλεισθεί από μέλος ενός σωματείου των "συντηρητικών" γεγονός, που αποδεικνύει ότι ο τίτλος του "νεωτεριστή" είναι ψευδεπίγραφος και συγκυριακός.

Για την επίτευξη των στόχων της η "Ένωσις μουσουλμάνων Ελλάδος" ειδικότερα επικεντρώνει τις προσπάθειες της στο να εμποδίσει την υποχρεωτική χρήση του λατινικού αλφαβήτου και την αποστολή δασκάλων από την Τουρκία για τα σχολεία της μειονότητας[62]. Προβαίνει σε εντονότατες διαμαρτυρίες κάθε φορά που διαπιστώνει ότι εν ονόματι της ελληνοτουρκικής προσέγγισης τείνει να μεταβληθεί η μουσουλμανική σε τουρκική μειονότητα[63] και δε διστάζει να καταγγείλει απερίφραστα το τουρκικό προξενείο Κομοτινής για ανάμειξη του σε θέματα θρησκευτικών αργιών[64].

Το καταστατικό του συλλόγου τροποποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1950 με μόνη αξιόλογη μεταβολή την προσθήκη: "Δι' αποφάσεως της Γενικής Συνελεύσεως, τη προτάσει του Διοικητικού Συμβουλίου, δύναται να διαγράφεται παν μέλος μη σεβόμενον τα μουσουλμανικά ήθη ή του οποίου η διαγωγή αντιστρατεύεται προς τους σκοπούς του Σωματείου" (άρθρο 5 καταστατικού) και τον Απρίλιο του 1974 με την πρόβλεψη στο νέο καταστατικό της δυνατότητας διαγραφής ύστερα από απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου, των μελών του σωματείου, που θα

διατηρούσαν επαφές με ξένα προξενεία ή θα ασκούσαν "προπαγάνδα προς όφελος ξένης δύναμης"[65]. Λίγα χρόνια μετά το θάνατο του Χαφούζ Αλή Ρεσάτ (1978) ο σύλλογος διαλύθηκε.

4.5.1.2. "Ισλαμική αφύπνιση των μουσουλμάνων Δυτικής Θράκης" (Idibah-Islam)[66]

Θρησκευτικό σωματείο, που ιδρύθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 1949 και εγκρίθηκε το καταστατικό του με την αριθμ. 113/49 απόφαση του πρωτοδικείου Ροδόπης. Πρωτοστάτησε στην ίδρυσή του ο Μεμέτογλου Γιασάρ,τέως βουλευτής, που ξεκίνησε την πολιτική του σταδιοδρομία στηριζόμενος στους θρησκευόμενους αντικεμαλιστές. Σκοπός του υπήρξε "η νόμιμη άμυνα, εναντίον κάθε ενέργειας, που αντιβαίνει στη θρησκεία και προέρχεται από την έκλυση των ηθών". Η έκλυση των ηθών "ως επιδημική νόσος, είναι φορέας όλων των συμφορών για τα άτομα και την κοινωνία". (άρθρο 2 καταστατικού). Ακόμη σκοπός του σωματείου είναι "η μέριμνα να προληφθεί η ηθική πτώση των μουσουλμάνων με κάθε μέσο θεμιτό, πνευματικό και πολιτισμένο και να καταστούν χρηστοί πολίτες, χρήσιμοι στον εαυτό τους και στη θρησκευτική και φυλετική οικογένεια στην οποία ανήκουν".

Ωστόσο η στάση του απέναντι στους "νεωτεριστές" ήταν σχετικά ήπια, γι' αυτό και επέσυρε την οργή της "ένωσης μουσουλμάνων Ελλάδος"[67]. Μετά τα γεγονότα του 1974 με την παράλληλη στροφή της Τουρκίας στο θέμα της θρησκείας, διαλύθηκε.

4.5.2. ΟΙ ΕΝΩΣΕΙΣ ΤΩΝ "ΝΕΩΤΕΡΙΣΤΩΝ"

Από το 1928 λειτουργούσε, άτυπα, στην αρχή και με εγκεκριμένο καταστατικό από το 1938 η "Ένωσις τουρκικής νεολαίας Κομοτινής"[68].

Σκοπός της ένωσης ήταν "η πνευματική και σωματική διαπαιδαγώγηση της τουρκικής νεολαίας, που κατοικούσε στη Δυτική Θράκη με τη σπουδή της νέας τουρκικής γραφής και διαλέκτου". (άρθρο 2 καταστατικού)

Το Γ΄τμήμα σπουδής του σωματείου απέβλεπε "πρωτίστως στην πνευματική εξύψωση της τουρκικής νεολαίας, στην οποία διδάσκεται η επίσημη γλώσσα του κράτους και τα νέα τουρκικά γράμματα"[69]. (άρθρο 5 καταστατικού)

Επίσης η σφραγίδα του συλλόγου ήταν στρογγυλή και έφερε τις λέξεις: "Ένωσις Τουρκικής νεολαίας Κομοτινής 1928". (άρθρο 31 καταστατικού)

Με παρόμοιο καταστατικό αφού ο εμπνευστής της ίδρυσής τους ήταν το ίδιο πρόσωπο (Μεχμέτ Χιλμί) λειτουργούσε από το 1927 στην Ξάνθη και η "Ένωσις Τουρκικής νεολαίας Ξάνθης".

Ακόμη, στην Κομοτινή από το έτος 1936 ιδρύθηκε το σωματείο "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων Ροδόπης - Έβρου"[70].

Σκοπός της ένωσης ήταν η προαγωγή των επαγγελματικών γνώσεων των μελών της και η λήψη μέτρων, που σχετίζονταν με την "πρόοδο των τουρκικών σχολείων της Θράκης". (άρθρο 2 παρ.1 καταστατικού)

Το σωματείο αναλάμβανε "να διαπαιδαγωγήσει το λαό της μειονότητας διδάσκοντας την επίσημη γλώσσα στους Τούρκους μαθητές και να μεριμνήσει να αναγνωρισθούν οι Τούρκοι διδάσκαλοι ως δημόσιοι υπάλληλοι". (άρθρο 2 παρ.3 καταστατικού). Το καταστατικό του συλλόγου τροποποιήθηκε με την υπ' αριθμό 334/1966 απόφαση του πολυμελούς πρωτοδικείου και έλαβε την επωνυμία "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων Δυτικής Θράκης".

Η χρήση των όρων "Τούρκοι", "τουρκική" από τις ενώσεις των "νεοτεριστών" ήταν σαφώς αντίθετη με τη διάταξη του άρθρου 1 της συνθήκης της Λωζάννης σύμφωνα με την οποία η μειονότητα της Θράκης χαρακτηρίζονταν μουσουλμανική, και υποδήλωνε μύχιες επιθυμίες και επιδιώξεις τους να εμφυσήσουν

τουρκική εθνική συνείδηση στη νεολαία της μουσουλμανικής μειονότητας. Ωστόσο μόλις το 1983 ο νομάρχης Ροδόπης[71], ως εποπτεύουσα αρχή των σωματείων του νομού υπέβαλε σχετική αίτηση στο οικείο μονομελές πρωτοδικείο για τη λήψη προσωρινών μέτρων κατά της "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων δυτικής Θράκης". Το μονομελές πρωτοδικείο με την αριθμ. 206/29-11-83 απόφασή του έκανε δεκτή, ως κατ' ουσία βάσιμη την αίτηση και απαγόρευσε τη χρήση των λέξεων "τουρκική ή τουρκικών". Ο δικαστικός επιμελητής εκτελώντας την υπ' αριθμ. 2271/2-12-83 *απόφαση του μονομελούς πρωτοδικείου προέβη νομότυπα στην* αφαίρεση των πινακίδων του σωματείου.
Στις 16-1-84 με αίτηση του στο πολυμελές πρωτοδικείο ο νομάρχης Ροδόπης ζήτησε την οριστική διάλυση του σωματείου "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων Δυτικής Θράκης". Το πολυμελές πρωτοδικείο με την αριθμ. 300/84 απόφασή του έκανε αποδεκτή την αίτηση του νομάρχη Ροδόπης και διέταξε τη διάλυση του σωματείου με το σκεπτικό κυρίως ότι "οι όροι -Τούρκος, τουρκικός- δε χαρακτηρίζουν απλώς αλλοεθνείς ή αλλόθρησκους ή αλλόγλωσσους αλλά προπάντων ξένους υπηκόους".
Η ίδια διαδικασία τηρήθηκε και για το σωματείο "Ένωσις τουρκικής νεολαίας Κομοτινής" και το πολυμελές πρωτοδικείο με την αριθμ. 299/84 απόφασή του προέβη στη διάλυση του σωματείου "Ένωσις τουρκικής νεολαίας Κομοτινής".

Κατά των αποφάσεων του πολυμελούς πρωτοδικείου (299/84 και 300/84), σύμφωνα με τις οποίες διαλύονταν τα σωματεία "Ένωσις τουρκικής νεολαίας Κομοτινής" και "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων δυτικής Θράκης" ασκήθηκαν εφέσεις στο εφετείο Θράκης. Και οι δυο όμως απορρίφθηκαν, ως κατ' ουσίαν αβάσιμες με το ίδιο περίπου σκεπτικό. Συγκεκριμένα η αριθμ. 159/1986 απόφαση του τριμελούς εφετείου Θράκης με την οποίαν απορρίφθηκε η έφεση του σωματείου "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων δυτικής Θράκης" στηρίχθηκε στο εξής αιτιολογικό: "..... Οι ημεδαποί- ομογενείς ή μη, ομόθρησκοι ή αλλόθρησκοι, ομόγλωσσοι ή αλλόγλωσοι,- καθ' οιονδήποτε τρόπον αποκτήσαντες την ελληνικήν ιθαγένειαν (δια γεννήσεως, νομιμοποιήσεως, γάμου, πολιτογραφήσεως κ.λ.π.) αποκαλούνται Έλληνες, οι όροι δε "Τούρκος, τουρκικός" δεν υποδηλώνουν τον Έλληνα πολίτη" και παρακάτω: "Αντίθεση προς τη δημόσια τάξη συνιστά και η περίπτωση κατά την οποίαν η χρησιμοποίηση λέξεων στο καταστατικό ενός σωματείου μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση, ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό" κι ακόμη: "... Με τις φράσεις, που επαναλαμβάνονται στα άρθρα του καταστατικού "Τούρκοι διδάσκαλοι", "Τούρκοι μαθηταί", "τουρκικά σχολεία", δίδεται η εντύπωση, ότι στην ελληνική επικράτεια υπάρχουν και λειτουργούν τουρκικά σχολεία, ενώ στην πραγματικότητα λειτουργούν μόνο ελληνικά κι επί πλέον, ότι πρόκειται για ενώσεις προσώπων και μάλιστα τουρκικής υπηκοότητας, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για ενώσεις προσώπων ελληνικής υπηκοότητας μουσουλμάνων στο θρήσκευμα".

Η επωνυμία του σωματείου κρίθηκε τελεσίδικα με την υπ' αριθμ. 1730/1987 απόφαση του Δ΄πολιτικού τμήματος του Αρείου Πάγου με την οποία απορρίφθηκε και η από 2-10-1986 αίτηση αναίρεσης του σωματείου "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων δυτικής Θράκης" κατά της υπ' αριθμό 159/1986 απόφασης του εφετείου Θράκης. Ειδικότερα κρίθηκαν, ως αβάσιμες οι αιτιάσεις του αναιρεσείοντος σωματείου περί παραβιάσεως του άρθρου 105 Α.Κ και των διατάξεων του άρθρου 559 παρ.1 και 16 Κ.Π.Δ.. Εξ άλλου και η από 24-12-1986 αίτηση αναίρεσης του σωματείου "Ένωσις τουρκικής νεολαίας Κομοτινής" η οποία στρεφόταν κατά της υπ' αριθμ. 158/1986 απόφασης του εφετείου Θράκης απορρίφθηκε με την υπ' αριθμ. 1729/1987 απόφαση του Δ΄πολιτικού τμήματος του Αρείου Πάγου.

4.6. Ο ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

Του Σαλή Χαλήλ (Χακή), Εκδότη και Διευθυντή της τουρκόφωνης εφημερίδας της Δυτικής Θράκης Ileri (Εμπρός)

ΣΑΝ ΤΟΝ ΓΙΩΡΓΟ ΜΠΑΤΖΑΝΟ

Πολλές φορές ακούς από τους νέους κάτι σκέψεις που τις θαυμάζεις κυριολεκτικά. Μου κάνει εντύπωση, ότι, αυτοί δεν ξεκινούν με συναισθηματισμούς και φανατισμούς, αλλά παίρνουν σαν βάση, τη λογική και την πραγματικότητα.

Πριν από δέκα μέρες, ένας νέος από αυτούς, πιάνοντας με από το μπράτσο μου είπε:

-Βλέπεις τους νέους αυτούς που παίζουν μπάσκετ;

-Ναί ..... βλέπω.

-Καί τον Αλή;

-Ναί και τον Αλή τον βλέπω.

-Αυτός ο νέος ο συμπαθητικός, προπονείται καί στην πάλη. Κάποια μέρα θα γίνει ένας καλός παλαιστής καί θα λάβει μέρος στους διεθνείς αγώνες πάλης. Εδώ είμαστε καί θα τα πούμε..... Σύντομα θά διαβάζουμε το όνομά του στον Ελληνικό και ξένο τύπο, θα τον χειροκροτάει ολόκληρη η Ελλάς. Και κάθε φορά που θα κερδίζει ένα χρυσό μετάλλιο θα χειροκροτείται περισσότερο από αυτόν η Πατρίδα μας. Ο Αλή θα εκπροσωπεί την πατρίδα μας στους διεθνείς στίβους, με το όνομα του θα μπει στις χρυσές σελίδες της Αθλητικής Ιστορίας. Αγκαλιάζοντας τον κατά την επιστροφή, με το χρυσό μετάλλιο στο λαιμό, θα αισθάνεσαι πως αγκαλιάζεις την Ελλάδα, διότι στους διεθνείς στίβους ο Αλή, θα εκπροσωπεί την Ελλάδα, στο πρόσωπό του θα χειροκροτείται η Ελλάς, οι νίκες του θα είναι νίκες των Ελλήνων όλης της γής.

Θυμάσαι το Λευθέρη; Ήταν ο καλύτερος ποδοσφαιριστής της ΦΕΝΕΡ-ΜΠΑΧΤΣΕ της Κωνσταντινουπόλεως. Έλληνας στην καταγωγή. Έπαιζε χρόνια ολόκληρα στην Εθνική Τουρκίας και μάλιστα ως αρχηγός αυτής.

Θυμάσαι όταν έπαιζε στην Αθήνα, εναντίον της Εθνικής Ελλάδος, με την ημισέληνο στο στήθος και δε δίσταξε καθόλου στέλνοντας τη μπάλα στα Ελληνικά δίχτυα, Θυμάσαι; Οι φίλαθλοι της Τουρκίας επί χρόνια φώναζαν "Γιασά LEFTER, τσιόκ γιασά." δηλαδή "Μπράβο ΛΕΦΘΕΡΗ, ζήσε χρόνια....."

Ο Λευθέρης της ΦΕΝΕΡ-ΜΠΑΧΤΣΕ είχε γίνει ίνδαλμα όλων των Τούρκων. Στα γήπεδα ακουγόταν μόνον το όνομα του Λευθέρη του Έλληνα.

Θυμάσαι όλα αυτά, φίλε μου, Θυμάσαι; ; ;

Και κάτι άλλο.....

Περνάει μέρα που να μην ακούμε από τον ραδιοφωνικό σταθμό της Τουρκίας το όνομα του Γιώργου Μπατζανού;

Εσύ, όταν ακούς το όνομα αυτό, ίσως να νευριάζεις και βρίζεις. Όμως εγώ, φίλε μου, λέω από μέσα μου, τι ευτυχία για την Ελληνική Μειονότητα της Τουρκίας..... Και τί ντροπή για τους Τούρκους της Ελλάδος να μην έχουν έστω ένα Λευθέρη....

Ο Γιώργος Μπατζανός, φίλε μου, παίζει Τουρκική μουσική. Είναι ο καλύτερος μουσικός της Τουρκίας. Ενώ εσύ, δεν ξέρεις να τραγουδάς, ούτε ένα λαϊκό τραγούδι.....Για να μην πω πως ούτε να το ακούσεις.....ξέρεις.

Πες μου τώρα, πες μου, σκέφθηκε ποτέ ο Έλλην της Πόλης, ότι, Τούρκεψε ο Μπατζανός, επειδή παίζει Τουρκική μουσική; Ή μήπως τόλμησε να φανταστεί πως ο Λευθέρης παίζοντας μπάλα στη Εθνική της Τουρκίας, θα Τουρκέψει;

Σκέφθηκες ποτέ ότι, όλοι οι Έλληνες της Κωνσταντινουπόλεως, μιλάνε

την Τουρκική καλύτερα κι' από σένα; Πώς έμαθαν; Και μαθαίνοντας την Τουρκικήν γλώσσα, έχασαν τίποτα από την Ελληνικότητά τους;
Απάντησέ με, φίλε δημοσιογράφε, απάντησέ με.....
Ο Μπατζανός είναι ο καλύτερος μουσικός και συνθέτης της Τουρκίας. Επί 25-30 χρόνια ακούμε το όνομά του από τα ραδιόφωνά μας. Τον θαυμάζουμε.....Τον ζηλεύουμε.....Αλλά δεν προσπαθούμε να βγάλουμε και εμείς έναν Αλή ή Μεχμέτ σαν τον ΜΠΑΤΖΑΝΟ.....

Βλ.: Εφημερίδα Ileri-Εμπρός Αριθμ. φύλλου 12/25-6-1975.

Ο τουρκόφωνος τύπος της μουσουλμανικής μειονότητας, τα πρώτα χρόνια μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης απέχει πολύ απ' το να θεωρείται πραγματικό μέσο μαζικής ενημέρωσης. Συνήθως επιτελούσε το ρόλο ενός οργάνου πληροφόρησης μιας περιορισμένης ομάδας εγγραμμάτων μουσουλμάνων, οι οποίοι ήταν εγκαταστημένοι κυρίως στις πόλεις Κομοτινή και Ξάνθη. Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου, καθώς το "ρήγμα" μεταξύ "συντηρητικών" και "νεωτεριστών" μεγάλωνε, εκφράζοντας τις ιδεολογικές κατευθύνσεις των θρησκευτικών σωματείων ή των νεωτεριστικών ενώσεων, προσέλαβε σημαντικές διαστάσεις και απέβη πρωταρχικός προσδιοριστικός παράγοντας της στάσης και των αντιλήψεων, που διαμορφώνονταν στη μεγαλύτερη μερίδα της μειονότητας.

Στα πλαίσια της προστασίας της μειονότητας, ως θρησκευτικής, μέσω του τύπου, η οποία συνίσταται στην ελεύθερη έκδοση και κυκλοφορία διαφόρων εντύπων, εφημερίδων ή περιοδικών, που υπεραμύνονταν των αρχών και δοξασιών του Ισλαμισμού, κυκλοφόρησε από το 1935 (27 Μαρτίου) η Mudafaai Islam* (Ισλαμική άμυνα)[72]. Η εφημερίδα αυτή, που εκδίδονταν με αραβική γραφή ήταν το όργανο του σωματείου "Ένωσις μουσουλμάνων Ελλάδος" (Ittihad-Islam) και πολέμησε δριμύτατα τους "νεωτεριστές"[73]. Η έκδοσή της σταμάτησε το 1941[74].
Όργανο του άλλου ισλαμικού σωματείου "Ισλαμική αφύπνιση" (Idibah-Islam) ήταν η εφημερίδα Hak yol (δρόμος δικαιοσύνης)[75]. Ύστερα όμως από διαφωνία των συνιδιοκτητών Yusuf Molla και Hafiz Yasar και την αποχώρηση του πρώτου σταμάτησε η κυκλοφορία της και στη θέση της εκδόθηκε από το ίδιο σωματείο η Sebat (προσήλωση ή ευστάθεια) με αραβικά και ταυτόχρονα λατινικά στοιχεία[76].

Το 1956 ο Κιρκάσιος Hafiz Ali Resat ιδρυτικό μέλος του συλλόγου "Ένωσις μουσουλμάνων Ελλάδος" (ittihad-Islam) κυκλοφόρησε την εφημερίδα "Muxafazakär" (Συντηρητικός), που διακρίνονταν για την προσήλωσή της στα σύμβολα και την ιδεολογία του Ισλαμισμού[77]. Η Muxafazakär εκδίδονταν στην Κομοτινή με αραβικά στοιχεία και η κυκλοφορία της κράτησε έως το 1966.

Στο χώρο των "νεωτεριστών" πρώτος ο δάσκαλος Μεχμέτ Χιλμί, φορέας της εθνικιστικής ιδεολογίας, αφού μετακόμισε, μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης, από τη Θεσσαλονίκη στην Ξάνθη, επιδόθηκε στην προσπάθεια "εθνικής" αφύπνισης και ομοψυχίας των ομοθρήσκων του[78].
Τον Ιούνιο του 1924 κυκλοφόρησε, ως όργανο του συλλόγου καπνεργατών, την εφημερίδα Yeni ziyä (Νέο φως) και το Μάρτιο του 1926 την εφημερίδα Yeni adim (Νέο βήμα), η οποία εξέφραζε την επίσημη πολιτική της Τουρκίας και απηχούσε την εθνικιστική ιδεολογία[79]. Μετά το θάνατο του Μεχμέτ Χιλμί (1931) και το κλείσιμο της εφημερίδας του Yeni adim (Νέο βήμα) κυριάρχησε στην Ξάνθη, μεταξύ των "νεωτεριστών" η μορφή του Οσμάν Νουρί.

Διατέλεσε βουλευτής και η εφημερίδα του η "Trakya" που εξέδωσε για πρώτη φορά το 1932 και κράτησε έως το 1965 διακρίνονταν για τη σκληρή εθνικιστική της γραμμή[80].

*Βλ. Αντίγραφο του φύλλου αυτού στο παράρτημα.

Με την ίδια ιδεολογική τοποθέτηση κυκλοφόρησε στην Ξάνθη και η "Milliyet" (Εθνικότητα) από το 1931 έως το 1968.

Κατά το διάστημα της κατοχής δεν εκδίδονταν τουρκόφωνες εφημερίδες στο χώρο της Θράκης. Στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου διανέμονταν δωρεάν στη μειονότητα η εφημερίδα "Savas"[81] (Πόλεμος), που εκδίδονταν από τον Κεμάλ Καπτάν (Ekrem) και εξέφραζε θέσεις του Κ.Κ.Ε.[82]. Η Savas τυπώνονταν στο ορεινό χωριό Κίρτζαλι της Βουλγαρίας[83]. Από το 1957 έως και σήμερα κυκλοφορεί στην Κομοτινή η πλέον σύγχρονη τουρκόφωνη εφημερίδα Akin (Επιδρομή) με λατινικά στοιχεία. Ιδρυτής της είναι ο Asim Haliloglu[84] και μετά το θάνατό του ιδιοκτήτες της έγιναν οι αδερφοί G. και H. Hatipoglu.

Από τότε που εκδόθηκε καλλιεργεί με επιμονή τον "εθνικισμό της διασποράς" στη μειονότητα και για πολλά χρόνια στο παρελθόν εξέφραζε τις απόψεις των συλλόγων "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων Δυτικής Θράκης" και "Ένωσις τουρκικής νεολαίας Κομοτινής", πριν διαλυθούν.

Σήμερα, εκτός από την Akin οι κυριότερες εφημερίδες που κυκλοφορούν στη μειονότητα και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης είναι: Η Ileri (Εμπρός), εθνικιστικών τάσεων, ιδρύθηκε το 1975 και εκδίδεται στην Κομοτινή από τον Salih Halil (Haki). Έχει περίπου δύο χιλιάδες συνδρομητές στην Ελλάδα και περίπου τους εκατό στην Ευρώπη[85].

Η Gercek (Πραγματικότητα) ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1977 και εκδίδεται από τον Molla Ismail (Rodoplu). Ο εκδότης της Gercek (Πραγματικότητα) θεωρείται από τους συνεργάτες του μουσουλμάνου βουλευτή του νομού Ροδόπης Ahmet Sadik και η εφημερίδα του συχνά παρουσιάζει θέματα της μειονότητας καλλιεργώντας σοβινιστικές τάσεις[86].

Μετριοπαθής και αντικειμενική παρουσιάζεται η εφημερίδα Aile birlik που εκδίδει στην Κομοτινή η δασκάλα Ιμπράμ Ναζήμ Ρεφικά[87], ενώ στην Ξάνθη κυκλοφορεί η Trakya nin sesi (η φωνή της Θράκης) του Abdul Halim Dede από το 1981. Είναι εφημερίδα μικρού σχήματος και στην αριστερή πλευρά του τίτλου της απεικονίζεται η Δυτική Θράκη με καιόμενο πυρσό, ενώ αμέσως κάτω υπάρχει η φράση "hak verilmez alinir" (το δίκαιο δε δίνεται, παίρνεται). Επίσης στην Ξάνθη κυκλοφορεί η Yänki (Ηχώ, Αντίλαλος)[88], που θεωρείται η εφημερίδα του μουσουλμάνου βουλευτή Φαϊκ Φαϊκογλου και στην Κομοτινή η Guven (Εμπιστοσύνη), που είναι η εφημερίδα του Αχμέτ Σαδίκ.

Τέλος στην Κομοτινή κυκλοφορεί η Tunel (Τούνελ)[89] εφημερίδα μικρού σχήματος που, εκδίδεται από τον Οσμάν Σελαμί με θρησκευτικό, καθαρά, περιεχόμενο.

Της Ιμπράμ Ναζήμ Ρεφικά, ιδρύτριας, εκδότριας και διευθύντριας της τουρκόφωνης εφημερίδας της Δυτικής Θράκης "Aile Birlik".

ΤΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ (ANAOKULLAR)

Το θέμα που δημιουργήθηκε σχετικά με την ίδρυση νηπιαγωγείων στο χώρο της μειονότητας σε μια σύσκεψη των (μουσουλμάνων) Προέδρων των Κοινοτήτων (σ.σ. υπό την προεδρίαν του Νομάρχη Ν.Ροδόπης) έχει δυσαρεστήσει μια μερίδα μουσουλμάνων. Είναι δικαίωμα του κάθε πολίτη σε μια δημοκρατία να κάνει αντιπολίτευση. Με αυτό τον τρόπο συμβάλει στην προώθηση και επίλυση των προβλημάτων. 'Ομως με το να κάνεις αντιπολίτευση για την αντιπολίτευση όχι μόνο δε βοηθάς να επιλυθούν τα προβλήματα αλλά τα καθιστάς περισσότερο περίπλοκα.

Εγώ, παρ' όλο που υπάρχει έντονη διαφωνία σχετικά με την ίδρυση των νηπιαγωγείων, υποστηρίζω ότι πρέπει αυτά να ιδρυθούν το συντομότερο δυνατό. Την αξία των νηπιαγωγείων όσοι ζούν στις πόλεις αλλά και και μερικοί που ζούν

στα χωριά την έχουν καταλάβει, γι' αυτό και στέλνουν τα παιδιά τους να φοιτήσουν σ' αυτά πριν πάνε στο Δημοτικό.

Απ' αυτό το μέτρο που είναι ευνοϊκό για όλη τη μειονότητα θέλουν "μερικοί" να εμποδίσουν τους χωρικούς να επωφεληθούν, ενώ οι ίδιοι έχουν στείλει στο παρελθόν τα παιδιά τους και τα εγγόνια τους, σε (ελληνόφωνα) νηπιαγωγεία.

Άλλοι πάλι απ' αυτούς, οι ίδιοι αλλά και τα παιδιά τους,έχουν αποφοιτήσει από (ελληνόφωνα) Λύκεια και Πανεπιστήμια που δε διδάσκονταν καθόλου τουρκικά. Το να φοιτήσουν λοιπόν τα παιδιά μας στα νηπιαγωγεία δε σημαίνει ότι θα αφομοιωθούν. Είναι λυπηρό επίσης που δάσκαλοι αντιδρούν στην ίδρυση των νηπιαγωγείων.

Αυτοί ποδηγετούνται από το "Διευθυντήριο" της μειονότητας. Κάτι τέτοιο δε θα συνέβαινε και στο πλέον αντιδημοκρατικό και υπανάπτυκτο κράτος. Ωστόσο αυτοί οι δάσκαλοι, έστειλαν τα παιδιά τους σε (ελληνόφωνα) νηπιαγωγεία και εν συνεχεία τα σπούδασαν είτε με υποτροφία (σ.σ. υπαινίσσεται το Προξενείο Κομοτινής) είτε χωρίς υποτροφία.

Το γεγονός ότι η Πολιτεία άνοιξε διάλογο με τους Προέδρους Κοινοτήτων είναι θετικό και πρέπει να ενθαρρυνθούν προς την κατεύθυνση αυτή όλοι οι Πρόεδροι. Αυτός που αγαπά το λαό έτσι πρέπει να ενεργεί.....

Οι δάσκαλοι (σ.σ. προσοντούχοι και παλαιομουσουλμάνοι) που εκπροσωπούνται στο "Διευθυντήριο" έχουν δηλώσει την αντίθεσή τους στιο θεσμό των νηπιαγωγείων, μέσω του τύπου, ενώ οι δάσκαλοι (σ.σ. απόφοιτοι της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσ/νίκης - Ε.Π.Α.Θ.) που δεν έχουν οργανωθεί σε σύλλογο δεν έχουν πάρει θέση.

.....

Το ποιος θα διδάσκει στα νηπιαγωγεία δεν είναι εκεί το θέμα. Αυτός ανεξαρτήτως θρησκεύματος ή φυλετικής καταγωγής θα είναι επιστήμονας παιδαγωγός. Με το να ασχολούμαστε με λεπτομέρειες δεν καταλήγουμε πουθενά. Στη σύγχρονη εποχή το να πας σχολείο και να σπουδάσεις είναι ανάγκη όπως το νερό και το ψωμί. Η μόρφωση δεν πρέπει ν' αποτελεί προνόμιο μονάχα των πλουσίων. Ούτε πρέπει να σπουδάζουμε αποκλειστικά και μόνο για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης.

Στις ανεπτυγμένες χώρες η πανεπιστημιακή μόρφωση είναι πολύ διαδομένη. Και η χώρα μας ενώ συνεργάζεται μ' αυτά τα κράτη, εμείς κουβεντιάζουμε αν πρέπει ή όχι τα παιδιά μας να φοιτήσουν στα νηπιαγωγεία. Αυτό είναι μεγάλη ντροπή.

Αμέσως θα πρέπει να υλοποιηθεί ο θεσμός των νηπιαγωγείων. Ως λαός, αν θέλουμε να ευημερήσουμε θα πρέπει να' αποκτήσουμε σωστή εκπαίδευση. Στο σύγχρονο κόσμο που ζούμε σήμερα είναι μεγάλη παράλειψη να μη γνωρίζουμε την επίσημη γλώσσα της χώρας μας. Με το να στέλνουμε τα παιδιά μας στα νηπιαγωγεία που θα ιδρυθούν στα χωριά δε ζημιώνουμε ούτε ως προς την θρησκεία ούτε ως προς την εθνικότητα, γιατί υπάρχουν χώρες που οι πολίτες τους μαθαίνουν δύο, τρείς και τέσσερις γλώσσες που μιλιούνται στο κρατος κι ενώ αυτοί ανήκουν σε διαφορετικές θρησκείες και εθνικότητες, δεν χάνουν ούτε τη θρησκεία τους ούτε την εθνικότητά τους.

.....

Βλ: Εφημερίδα "Aile Birlik" 28-29/1-15 Αυγούστου 1991.

4.6.1. Ο ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΣΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

Στο χώρο της μειονότητας και ο περιοδικός τύπος παίζει αρκετά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Το γεγονός ότι οι εκδότες των περιοδικών συμπίπτει να είναι, κατά κύριο λόγο, και εκδότες των μειονοτικών εφημερίδων, που εκδίδονται στη Θράκη, συντελεί στο να διακρίνονται κι' αυτά, σε περιοδικά "συντηρητικής" και "νεωτεριστικής" κατεύθυνσης. Είναι κυρίως μηνιαία και δεν έχουν χαρακτήρα επιστημονικό ή λογοτεχνικό αλλά επηρεάζονται από τη διαμάχη μεταξύ των δύο παρατάξεων της μειονότητας, έτσι, που άλλα μεν καλλιεργούν την ιδεολογία του Ισλαμισμού και άλλα αναπτύσσουν έναν "εθνοκεντρισμό", ο οποίος βοηθάει στην εξάπλωση της παντουρκιστικής ιδεολογίας στο χώρο της μειονότητας.

Το αρχαιότερο περιοδικό της μειονότητας ήταν το Muallim mecmuasi (περιοδικό των δασκάλων). Εκδίδονταν στην Ξάνθη από το 1933 και αποτελούσε το όργανο του συλλόγου " iskece muallimler birligi " (ένωση δασκάλων Ξάνθης). Με τη διάλυση του συλλόγου σταμάτησε και η έκδοση του περιοδικού[90].

Από τα σημαντικότερα περιοδικά στο χώρο των "συντηρητικών" ήταν το περιοδικό Peygamber binasi (οικοδόμημα του προφήτη), που εκδίδονταν στην Κομοτινή από τον Δεκέμβριο του 1957. Τυπώνονταν στην αραβική γραφή και καλλιεργούσε και μετέδιδε το πνεύμα του αραβικού πολιτισμού στους μουσουλμάνους της μειονότητας[91]. Εκδότης και διευθυντής του περιοδικού ήταν ο Hafiz Ali Resat[92]. Σήμερα δεν εκδίδεται.

Σημαντικότατο ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης έπαιξε και συνεχίζει και σήμερα να παίζει, με άλλη βέβαια μορφή, το επίσης θρησκευτικό περιοδικό Haka davet (κάλεσμα στο δικαιοκρίτη). Η έκδοση του άρχισε το Δεκέμβριο του 1981, ως όργανο της "επιτροπής της διαφώτισης" (irsad heyeti) της Μουφτείας της Κομοτινής με εκδότη και διευθυντή τους Ιμπραχήμ Σερίφ και Χασάν Πατσαμάν[93] αντίστοιχα. Μέχρι το 1985 ευθυγραμμίζονταν με τις απόψεις της Μουφτείας, όμως από το 1985 και μετά, επειδή διαφώνησε για το διορισμό του σημερινού Μουφτή της Κομοτινής, μάχεται τη Μουφτεία και την ελληνική διοίκηση. Σήμερα εκδίδεται με τον τίτλο "Yeni hakka davet" (νέο κάλεσμα στο δικαιοκρίτη), από το Χασάν Πατσαμάν[94]. Η σημερινή στάση του περιοδικού είναι χαρακτηριστική της τάσης, που κυριαρχεί στα πράγματα της μειονότητας τα τελευταία χρόνια, όπου, δηλαδή, έχουμε σύγκλιση και υπέρβαση του παλιού σχήματος "νεωτεριστών" - "συντηρητικών". Ενώ, δηλαδή, το περιοδικό είναι θρησκευτικό και με τα δεδομένα της περιόδου 1930 - 1960 θα το κατέτασσε κανείς στην παράταξη των "συντηρητικών", το ίδιο, ταυτόχρονα, εκφράζει και τις θέσεις εθνικιστικών κύκλων, οι οποίοι ζητούν να εκλέγονται οι Μουφτήδες με ψηφοφορία από το λαό, παρ' όλο, που γνωρίζουν, ότι τούτο δε συμβαίνει σε καμιά ισλαμική χώρα[95].

Ένα άλλο περιοδικό, το "Birlik" (Ενότητα) με αρκετά μεγάλη απήχηση στους "νεωτεριστές" εκδίδονταν στην Κομοτινή από τον Αύγουστο του 1963 ως όργανο του σωματείου "Ένωσις Τούρκων διδασκάλων Δυτικής Θράκης" (Bati Trakya Türk ogretmenler birligi). Από το 1970 εκδίδεται με το νέο τίτλο "Ogretmen" (Δάσκαλος)[96]. Ακόμη το "Arkadas cocuk dergisi" (Φίλος: παιδικό περιοδικό) κυκλοφορεί στην Κομοτινή από το 1982 ως δεκαπενθήμερο σχολικό και ψυχαγωγικό περιοδικό με κεκαλυμμένα σοβινιστικά και αλυτρωτικά μηνύματα. Εκδίδεται από τον Ιλιάς Χαλίλ[97].

Τέλος, το περιοδικό Safak είναι ίσως το μόνο, που κυκλοφορεί αποκλειστικά με ύλη πολιτιστική-λογοτεχνική[98]. Εκδίδεται από τους Μουμίν Ογλού Μουτζαχίτ και τον Ραχμή Αλή, εκδότη και διευθυντή αντίστοιχα και είναι μηνιαίο[99].

4.6.2. ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

Δεν είναι εύκολο να καθορισθεί με σαφήνεια η κοινωνικο-οικονομική μορφή του παντουρκισμού. Πολλοί υποστηρικτές του διατείνονται ότι έχει απήχηση σ' όλες τις κοινωνικές τάξεις. Άλλοι περισσότερο αντικειμενικοί μιλούν για περιορισμένη εμβέλεια σε μια ορισμένη κάστα φοιτητών και αστών της μεσαίας τάξης, της οποίας ηγούνται οι διανοούμενοι. Το βέβαιο πάντως είναι ότι όπως και όλα τα παν-κινήματα, έτσι και ο παντουρκισμός δεν κατόρθωσε να εξελιχθεί σε μαζικό κίνημα, γι' αυτό οι οπαδοί του προσπαθούν να επικοινωνήσουν και να δημοσιοποιήσουν τις απόψεις τους στο ευρύ κοινό με διαλέξεις, προκηρύξεις και περιοδικά[100]. Παρά το γεγονός όμως ότι τα περιοδικά αυτά εκδίδονται στην Τουρκία, κυκλοφορούν ευρέως μεταξύ των μουσουλμάνων της Θράκης και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας στο χώρο της μειονότητας.

Το περιοδικό-σύμβολο του παντουρκισμού, με την πλέον επιθετική και αλυτρωτική μορφή, που αυθεντικότερα απ' όλα τα υπόλοιπα έντυπα του είδους αυτού, εξέφραζε την παντουρκιστική ιδεολογία,ήταν το Bozkurt (λύκος της στέπας). Πρώτη φορά εκδόθηκε το Μάιο 1939 ως μηνιαίο περιοδικό με έδρα την Κων/πολη από τον Τουρκάν. Το Μάρτιο 1942 έγινε εβδομαδιαίο και τον Ιούλιο του ίδιου έτους η κυκλοφορία του διακόπηκε. Επανεκδόθηκε ως "Νέο μποζγκούρτ" (Yeni bozkurt) το 1948 από τον Ιλχάν Εγεμέν Νταρεντέλιογλου, φανατικό αντικομμουνιστή. Προμετωπίδα του περιοδικού ήταν το σύνθημα "η τουρκική φυλή υπεράνω κάθε άλλης φυλής". Δε γνωρίζουμε πόσο κράτησε αυτό το δεύτερο στάδιο του περιοδικού. Όμως το 1972 επανακυκλοφόρησε το περιοδικό στην Άγκυρα και κατόπιν στο Ικόνιο για πέντε χρόνια με τον τίτλο "Μποζγκούρτ: μηνιαίο περιοδικό ιδανικών" (Bozkurt: aylik ulku dergisi) με συντάκτη τον Οσμάν Οκτάυ, γνωστό παντουρκιστή. Με τα άρθρα του απευθύνονταν στους Τούρκους της διασποράς και υποστήριζε, ότι η παντουρκιστική ιδεολογία είναι η μόνη κατηγορία εθνικισμού[101].

Τα έντυπα με σοβινιστικό περιεχόμενο, που εκδίδονταν στην Τουρκία και απευθύνονταν στους Τούρκους της διασποράς ήταν πολλά. Από τα σπουδαιότερα όμως, που ως αποκλειστικό τους στόχο είχαν ή εξακολουθούν να έχουν τη μετάδοση της παντουρκιστικής ιδεολογίας και την καλλιέργεια του αλυτρωτισμού στους μουσουλμάνους της μειονότητας της Θράκης είναι τα εξής:

1. Bati Trakya (Δυτική Θράκη). Εκδίδεται από το "σύλλογο αλληλεγγύης των Τούρκων της Δυτικής Θράκης", που ιδρύθηκε στην Κων/πολη το 1946. Δημοσιεύει κυρίως άρθρα ανθελληνικού περιεχομένου στα οποία κυριαρχεί το πνεύμα του επεκτατισμού. Εκδίδεται από το 1967 και κυκλοφορεί μεταξύ των μουσουλμάνων της μειονότητας[102].
2. Yeni Bati Trakya dergesi (Νέο περιοδικό Δυτικής Θράκης), βασικό όργανο προβολής των τουρκικών διεκδικήσεων στη Θράκη[103]. Κι αυτό το περιοδικό εκδίδεται από το "σύλλογο αλληλεγγύης των Τούρκων της Δυτικής Θράκης", κεντρικό φορέα του αλυτρωτικού πνεύματος.

   Να σημειωθεί, ότι με το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980 στην Τουρκία απαγορεύτηκε η λειτουργία όλων των παντουρκιστικών - αλυτρωτικών συλλόγων (συνολικά δεκατεσσάρων) και η εκδοτική τους δραστηριότητα κι από το μέτρο εξαιρέθηκε μονάχα ο "σύλλογος αλληλεγγύης των Τούρκων της Δυτικής Θράκης", πράγμα, που επιβεβαιώνει την ανοχή, αν όχι τη συναίνεση της επίσημης τουρκικής πολιτείας με το περιεχόμενο των δημοσιευμάτων των δύο αυτών περιοδικών[104].

3. Milli hareket (Εθνική δράση). Μηνιαίο περιοδικό εθνικιστικού προσανατολισμού. Είχε έδρα την Κων/πολη και η έκδοσή του διήρκησε από τον Οκτώβριο 1966 μέχρι τον Αύγουστο 1971.
4. Devlet (Κράτος). Ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1969 ως εβδομαδιαίο, πρώτα στην Άγκυρα και ύστερα στο Ικόνιο. Αργότερα έγινε δεκαπενθήμερο και στη συνέχεια μηνιαίο μέχρι το 1979 οπότε και σταμάτησε να εκδίδεται.

Τα περιοδικά Milli hareket (Εθνική δράση) και Devlet (Κράτος) αποτελούσαν τα στηρίγματα του "κόμματος της εθνικιστικής δράσης" αρχηγός του οποίου ήταν ο Τουρκές, γνωστός για την παντουρκιστική του ιδεολογία. Στα περιοδικά αυτά οι μινιμαλιστές διατύπωναν την άποψη, ότι η Κύπρος, τα νησιά του Αιγαίου και η Δυτική Θράκη θά 'πρεπε ν' αποτελέσουν τμήματα της Τουρκίας ενώ οι μαξιμαλιστές μιλούσαν για το "αυριανό κράτος του Τουράν"[105].

5. Στις προσπάθειες της Τουρκίας για μετάδοση αλυτρωτικού πνεύματος στους μουσουλμάνους της μειονότητας εντάσσεται και η έκδοση νέου τουρκικού περιοδικού με τίτλο Sesimiz (η φωνή μας). Στο περιοδικό αυτό, που ασχολείται αποκλειστικά με τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης αναπτύσσεται συντονισμένη επιχειρηματολογία για την προβολή των τουρκικών επεκτατικών απόψεων.

Το ενδιαφέρον αυτό των παντουρκιστών για τη μειονότητα της Θράκης, που εκδηλώνεται με τους συλλόγους - φορείς της παντουρκιστικής ιδεολογίας- και τα διάφορα έντυπά τους, περιττό να τονισθεί, πως δεν αποσκοπεί στη βελτίωση της ζωής της μειονότητας, αλλά ξεκινάει από ένα "αυτοκρατορικό σύνδρομο" με στόχο την υλοποίηση του οράματος της "μεγάλης ιδέας" (buyuk emel), που είναι η πολιτική και πολιτιστική συνένωση όλων των τουρκόφωνων λαών για τη δημιουργία τουρκικής αυτοκρατορίας[106].

4.7. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ

4.7.1. Η ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΟΥ 1951[107]

Την 20ην Απριλίου 1951 η Ελλάδα και η Τουρκία, στα πλαίσια της σύστασης της επιτροπής των υπουργών των εξωτερικών του συμβουλίου της Ευρώπης "προς τα κράτη μέλη του συμβουλίου, όπως συνάψωσι, μεταξύ των, μορφωτικάς συμφωνίας" υπέγραψαν μορφωτική συμφωνία πενταετούς διάρκειας (άρθρο 21).

Με τη συμφωνία αυτή τα συμβαλλόμενα μέρη μεταξύ άλλων ανέλαβαν τη δέσμευση να εξασφαλίσουν στα πανεπιστήμια ή στα άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας τους την "ίδρυσιν έδρας μαθημάτων ή διαλέξεων πραγματευομένων περί της γλώσσης, της φιλολογίας και της ιστορίας της χώρας της ετέρας των συμβαλλομένων κυβερνήσεων" (άρθρο 1).

Επίσης το καθένα από τα δύο κράτη, μπορούσε να ιδρύσει στο έδαφος του άλλου μορφωτικά ιδρύματα (άρθρο 2) και δεσμεύονταν να ενθαρρύνει τη συνεργασία των οργανώσεων νεολαίας και ανδρών, που επιδίωκαν εκπαιδευτικό σκοπό (άρθρο 11) και να παρέχουν η μια χώρα προς την άλλη βοήθεια, ώστε να εξασφαλίζεται με την ελεύθερη διακίνηση των βιβλίων, περιοδικών και άλλων δημοσιευμάτων καλύτερη μορφωτική επίδραση (άρθρο 12). Ακόμη τα δυο μέρη έπρεπε να φροντίζουν στα πλαίσια της εσωτερικής τους νομοθεσίας "τα σχολικά βιβλία τα εκδιδόμενα εις τας δύο χώρας, μη παρέχωσιν ανακριβείας αναφερομένας εις εκάστην των δύο χωρών" (άρθρο 14).

Για την εφαρμογή της συμφωνίας συγκροτήθηκε μόνιμη μεικτή επιτροπή αποτελούμενη από τέσσερα μέλη, δύο Έλληνες και δύο Τούρκους, (άρθρο 15), η οποία συνεδρίαζε κάθε φορά που παρίστατο ανάγκη (τουλάχιστο μια φορά το

χρόνο) στην Ελλάδα και Τουρκία εναλλάξ και η οποία στις συνεδριάσεις της συμπληρώνονταν με ένα πέμπτο μέλος, που διορίζονταν από την κυβέρνηση της χώρας στην πρωτεύουσα της οποίας γινόταν η συνεδρίαση (άρθρο 17).

Τέλος, να διευκρινιστεί ότι η ελληνοτουρκική μορφωτική συμφωνία του 1951 δεν υπογράφτηκε για να ρυθμίσει θέματα μειονοτικής εκπαίδευσης, μεταξύ των δύο κρατών. Η αναγκαιότητά της υπαγορεύτηκε από το γεγονός ότι τα δύο κράτη ήταν μέλη του συμβουλίου της Ευρώπης και ως τέτοια έπρεπε να αναπτύξουν μεταξύ τους μορφωτικές σχέσεις.

4.7.2. Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

Μετά την κρίση του 1967 (Νοέμβριος), που πέρασαν οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας, οι δυο κυβερνήσεις στις αρχές του 1968 θέλησαν να προχωρήσουν στην επίλυση και εξομάλυνση των μειονοτικών προβλημάτων και δυσχερειών, για ν' αποτελέσει τούτο το μέσο και την απαρχή για τη βελτίωση των γενικότερων σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Την 22α Φεβρουαρίου 1968 οι υπουργοί εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας συμφώνησαν να διορίσει ο καθένας έναν αντιπρόσωπο, που ως αποστολή θα είχαν να εξετάσουν τα εκκρεμούντα ζητήματα στις σχέσεις των δύο κρατών και ειδικότερα τα μειονοτικά θέματα, με σκοπό να υποβάλλουν προτάσεις στις κυβερνήσεις τους για τα μέτρα, που έπρεπε να ληφθούν (άρθρο 1 έκθεση Βιέννης).

Οι δύο αντιπρόσωποι[108], που συναντήθηκαν αλληλοδιαδόχως στην Αθήνα (11-24 Μαρτίου 1968) Άγκυρα (15-27 Απριλίου 1968) και Βιέννη (20-31 Μαΐου 1968), στην προσπάθειά τους:

α) να εντοπίσουν τα υπάρχοντα προβλήματα

β) να διατυπώσουν προτάσεις για την επίλυσή τους

γ) να αναφέρουν τα ζητήματα, που απαιτούσαν μία βαθύτερη μελέτη,(άρθρο3) και προκειμένου να διευκολύνουν την ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των δυο υπουργών, προχώρησαν στην εξέταση των διμερών θεμάτων και ειδικότερα του θέματος των μειονοτήτων έχοντας κατά νού ότι "οι δύο κυβερνήσεις απέβλεπαν κυρίως στην αποκατάσταση του κλίματος καλής θελήσεως, και αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο χωρών", γιατί αποτελούσε κοινή εκτίμηση και αντικατόπτριζε την πεποίθηση των δύο κυβερνήσεων, ότι η διεθνής κατάσταση αλλά και τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των δυο κρατών απαιτούσαν ειλικρινή συνεργασία (άρθρο 4, παρ.2, έκθεση Βιέννης).

Υπογράμμισαν την αναγκαιότητα σύγκλισης της μεικτής επιτροπής, που προβλέπονταν από τη μορφωτική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας της 20ης Απριλίου 1951 (άρθρο 5) και συμφώνησαν οι δύο πλευρές, ότι η χρήση της μειονοτικής γλώσσας στα σχολεία της μειονότητας θα πρέπει να επιτρέπεται χωρίς περιορισμούς και στα προγράμματα των σχολείων να βρίσκεται σε ίση μοίρα με την επίσημη γλώσσα της χώρας (άρθρο 6). Ακόμη οι δυο αντιπρόσωποι διαπίστωσαν σοβαρότητες ελλείψεις σχολικών βιβλίων της μειονοτικής γλώσσας και στις δύο μειονότητες και πρότειναν ν' αποτελέσει "αντικείμενο των εργασιών της μεικτής μορφωτικής επιτροπής ο μόνιμος διακανονισμός του προβλήματος" (άρθρο 8).

Σε ό,τι αφορά το διδακτικό προσωπικό των μειονοτικών σχολείων, που είχε απαλλαγεί των καθηκόντων του κατά τη διετία 1967 - 1968 οι δύο αντιπρόσωποι πρότειναν "όπως τούτο επανενταχθεί αμοιβαίως και κατά το μέτρον του δυνατού" (άρθρο 9).

Τέλος, να σημειωθεί, ότι οι δύο αντιπρόσωποι συμφώνησαν να απαγορευθεί στα μειονοτικά σχολεία η χρήση επιγραφών και η οργάνωση εκδηλώσεων, που θα μπορούσαν να προσβάλουν "τη θρησκευτική ή εθνικιστική συνείδηση, του ελληνικού και του τουρκικού λαού" (παρ. 10, έκθεση Βιέννης).

4.7.3. ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΤΟΥ 1968

Σύμφωνα με τις προτάσεις, που διατυπώθηκαν στην έκθεση της Βιέννης από τους δύο αντιπροσώπους (Ελλάδας και Τουρκίας) και εγκρίθηκαν από τους υπουργούς εξωτερικών των δύο χωρών στη συνάντησή τους στο Λονδίνο την 27η Ιουνίου 1968, συνήλθε η μεικτή επιτροπή, που προβλέπονταν από την ελληνοτουρκική μορφωτική συμφωνία της 20ης Απριλίου 1951, διαδοχικά, στην Άγκυρα από 21 Οκτωβρίου μέχρι 9 Νοεμβρίου 1968 και στην Αθήνα από 11 μέχρι 20 Δεκεμβρίου 1968[109]. Στις δύο συσκέψεις η μεικτή επιτροπή υιοθέτησε όλες τις συστάσεις της έκθεσης της Βιέννης και συνέταξε πρωτόκολλο για την υλοποίησή τους. Ειδικότερα, ως προς τη μειονοτική γλώσσα: Αναγνωρίζεται και επισημοποιείται η πρακτική, που ίσχυε μέχρι τότε βάσει της οποίας τα μαθήματα Ιστορίας, Γεωγραφίας, Πατριδογνωσίας και Ελληνικής Γλώσσας διδάσκονταν στην ελληνική κι όλα τα υπόλοιπα στην τουρκική γλώσσα. (άρθρο 1, παρ. α και β).

Ως προς το εποπτικό υλικό της μειονοτικής γλώσσας η επιτροπή συνιστά, όπως η χρήση του είναι "κατόπιν ελέγχου απεριορίστως ελευθέρα", (άρθρο 3), διατύπωση, που ερμηνεύεται παρακάτω ότι: Τα δύο μέρη θα υποβάλλουν δια της διπλωματικής οδού για έγκριση στις αρχές της άλλης χώρας κατάλογο με δείγματα του εποπτικού υλικού. Σε διάστημα ενός μηνός εγκρίνεται ή απορρίπτεται το εποπτικό υλικό. Σε περίπτωση θετικής απαντήσεως, το εποπτικό υλικό αποστέλλεται στις προξενικές αρχές εκάστης χώρας, από τις οποίες παραδίδεται στις αρμόδιες υπηρεσίες για διανομή (άρθρο 4). Ανάλογη διαδικασία τηρείται και για τα σχολικά εγχειρίδια των μαθημάτων εκείνων, που διδάσκονται στη μειονοτική γλώσσα (άρθρο 15).

Ακόμη η επιτροπή υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της παραγράφου 10 της έκθεσης της Βιέννης, η οποία αναφέρεται στην αρχή "του σεβασμού της θρησκευτικής, φυλετικής ή εθνικής συνείδησης του ελληνικού και του τουρκικού λαού" γι' αυτό μεταξύ των άλλων συνιστά το διδακτικό προσωπικό των μειονοτικών σχολείων να μη προβαίνει σε παρατηρήσεις, που θα μπορούσαν να ταπεινώσουν τους μαθητές, επειδή αυτοί ανήκουν σε άλλη θρησκεία (άρθρο 18, παρ.ε).

4.7.4. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Σε πολλές κοινωνίες υπάρχει μια σύνδεση ανάμεσα στη θρησκεία και τη γραφή. Πουθενά όμως ο σύνδεσμος αυτός δεν υπήρξε τόσο στενός όσο στην οθωμανική κοινωνία. Οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι στην Κρήτη, έγραφαν ελληνικά με αραβικά σύμβολα, ενώ οι τουρκόφωνοι χριστιανοί της Ανατολίας έγραφαν τούρκικα με ελληνικά ή αρμένικα γράμματα, σύμφωνα με την εκκλησία τους. Το ορατό και εξωτερικό στοιχείο διάκρισης μεταξύ μουσουλμάνων και "απίστων" δεν ήταν δηλαδή η γλώσσα αλλά η γραφή[110]. Στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης η αντικατάσταση του αραβικού με το λατινικό αλφάβητο πραγματοποιήθηκε σταδιακά και στην αρχή άτυπα[111], κάτω από τη δυναμική, που δημιουργούσε η υπεροχή των "νεωτεριστών" έναντι των "συντηρητικών" και καθιερώθηκε, τυπικά, με τις ελληνοτουρκικές μορφωτικές συμφωνίες του 1968, βάσει των οποίων η τουρκική γλώσσα αναγνωρίσθηκε επίσημα πλέον, ως η μόνη μειονοτική γλώσσα[112] στην εκπαίδευση των μουσουλμάνων της Θράκης, παρά το γεγονός ότι η μητρική γλώσσα των Πομάκων και των Αθιγγάνων δεν είναι η τουρκική[113].

Τούτο είχε σοβαρότατες αρνητικές επιπτώσεις σ' όλους τους τομείς της αγωγής των παιδιών της μειονότητας. Γιατί το ζήτημα της μητρικής γλώσσας είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την ψυχοσωματική και διανοητική ανάπτυξη του παιδιού. Η μη καλλιέργεια της επικοινωνιακής δεξιότητας στα παιδιά των Πομάκων είχε, ως αποτέλεσμα, όχι μονάχα να μην καλλιεργείται ο αυθόρμητος προφορικός λόγος των μαθητών αλλά να παρεμποδίζεται γενικότερα η επίτευξη των

μαθησιακών στόχων του σχολείου, λόγω, εκφραστικής ανικανότητας των παιδιών και διαφορετικής γλωσσικής επικοινωνιακής λειτουργικότητας μεταξύ δασκάλου και μαθητών.
Επί πλέον, η περιφρόνηση του δασκάλου απέναντι στη μητρική γλώσσα των παιδιών μαρτυρεί απροκάλυπτο αυταρχισμό και αποτελεί άσκηση βίας με πολλές αρνητικές επιπτώσεις στην υπό διαμόρφωση προσωπικότητα του παιδιού, γιατί η γλώσσα αποτελεί ισχυρότατο ενοποιητικό στοιχείο και παίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία των περίπλοκων δεσμών ανάμεσα στα μέλη μιας μειονότητας, αφού έχει αποδειχθεί ότι υπάρχει αλληλεπίδραση ανάμεσα στη γλώσσα και την εθνική ταυτότητα[114].
Στους Πομάκους ανέκαθεν υποβόσκει μια λανθάνουσα επιθυμία να ενσωματωθούν στους τουρκόφωνους μουσουλμάνους όχι μονάχα γιατί αποτελούν μειοψηφία μέσα στη θρησκευτική κοινότητα της μειονότητας, αλλά και για το λόγο, ότι το φυλετικό τους όνομα, ανεξάρτητα από την αρχική πραγματική ετυμολογική σημασία του όρου, κατάντησε γι' αυτούς άχθος κι ένας τίτλος υποτιμητικός, αφού επί χρόνια οι γύρω απ' αυτούς λαοί (Έλληνες, Βούλγαροι, Τούρκοι) επιμένοντας στη χρήση του ονόματός τους με μειωτικό εννοιολογικό περιεχόμενο, δημιούργησαν στερεότυπα με χαρακτηριστικά, που προκαλούσαν αρνητική συναισθηματική φόρτιση στους ίδιους τους Πομάκους[115]. Το γεγονός αυτό συνετέλεσε σε μια σταδιακή αυτοϋποτίμηση της εθνικής τους ταυτότητας, που συνακόλουθα έφερε την επιθυμία αποποίησής της[116].

Έτσι, η υπογραφή του μορφωτικού πρωτοκόλλου του 1968, βάσει του οποίου η τουρκική γλώσσα καθιερώθηκε, ως γλώσσα όλων των μουσουλμάνων, έβαλε τις βάσεις για τον εκτουρκισμό των Πομάκων και επέτεινε τη διαδικασία του εθνικού αποπροσανατολισμού τους. Όμως οι επιπτώσεις των μορφωτικών συμφωνιών του 1968 είχαν ευρύτερο αντίκτυπο και στους υπόλοιπους μουσουλμάνους της Θράκης. Η μέχρι τότε διδασκαλία του Κορανίου στα μουσουλμανικά σχολεία, ως ιερού βιβλίου, και η χρήση κειμένων με αραβικά στοιχεία είχε συμβάλλει στην εναρμόνιση των κοινωνικών θεσμών και αξιών της μειονότητας με την προοπτική του ισλαμικού πνευματικού κόσμου και στη δημιουργία πολιτιστικής υποδομής, αραβικού προσανατολισμού.
Με την αντικατάσταση του αραβικού αλφάβητου από το λατινικό, έχουμε σαφή υποχώρηση του θρησκευτικού ιδεολογικού μηχανισμού[117], που μέχρι τότε καθιστούσε περισσότερο αρραγή τη θρησκευτική ενότητα των μουσουλμάνων, γιατί καλλιεργούσε το σεβασμό στις αυθεντικές ισλαμικές παραδόσεις και επεδίωκε τη συντήρηση και αναπαραγωγή του συστήματος αξιών του Ισλαμισμού[118].

Η εκπαίδευση της μειονότητας με τον τουρκοκεντρικό χαρακτήρα, που απέκτησε, βάσει των ελληνοτουρκικών μορφωτικών συμφωνιών του 1968 (σύμφωνο Βιέννης, ελληνοτουρκικό πρωτόκολλο) έθεσε πλέον, παρά την αρχική αντίδραση της πλειονότητας των μουσουλμάνων της Θράκης, τα θεμέλια για τη σταδιακή μετατροπή της μειονότητας από θρησκευτική σε εθνική.

4.8. Ο ΕΞΑΣΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

Είναι γνωστό πως η καπιταλιστική ανάπτυξη έδωσε τη δυνατότητα στους μισθωτούς εργάτες - μικροεπαγγελματίες κ.λ.π., χωρίς να είναι σε θέση να διαδραματίσουν τον οικονομικό ρόλο ενός γνήσιου αστού (κεφαλαιοποίηση των μέσων παραγωγής και πρόσληψη μισθωτών εργατών οι οποίοι θα παράγουν εμπορεύματα για να πωλούνται στην αγορά), να υιοθετήσουν ένα ψευδοαστικό τρόπο ζωής[119]. Τούτο στάθηκε η αιτία ο αγροτικός χώρος ν' αποβεί ο τυπολογικός αντίποδας της βιομηχανικής - αστεακής κοινωνίας και παράλληλα ν' αποτελέσει το υπόβαθρο και τη δεξαμενή της. Η ροή που αναπτύσσεται έκτοτε ανάμεσά τους, κυρίως προς μία κατεύθυνση λόγω κυριαρχίας του βιομηχανικού πολιτισμού, έχει συμβάλλει στη συρρίκνωση της αγροτικής κοινωνίας με τη διαδικασία του γεωγραφικού και πολιτιστικού εξαστισμού[120].

Το φαινόμενο του εξαστισμού της αγροτικής κοινωνίας, που κυριάρχησε στην ελληνική ύπαιθρο, δεν ήταν δυνατό ν' αφήσει ανέπαφο το χώρο της μουσουλμανικής μειονότητας. Παράλληλα ο εκσυγχρονισμός που αποτελεί την κύρια αιτία της εξαφάνισης της τοπικής παραδοσιακής κοινότητας και του μετασχηματισμού του "παραδοσιακού υπήκοου" σε "σύγχρονο πολίτη" άγγιξε και τους μουσουλμάνους της Θράκης[121].

Πρωταρχικοί παράγοντες που ώθησαν τη μειονότητα στον εξαστισμό είναι η εσωτερική μετανάστευση και η μετανάστευση από την Ελλάδας στο εξωτερικό. Η παλιννόστηση που ακολουθεί κατευθύνεται κυρίως προς τα δύο αστικά κέντρα -μητροπόλεις της Θράκης- Κομοτινή και Ξάνθη.

Η κάθε μια από αυτές τις δύο πόλεις, εξουσιάζει στους δύο νομούς μια ευρύτερη γεωγραφική έκταση και αποτελεί το οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και θρησκευτικό κέντρο.

Μεγάλο ποσοστό του μειονοτικού πληθυσμού, που εγκαταλείπει το αγροτικό επάγγελμα τα τελευταία χρόνια συρρέει κυρίως στα δύο αυτά αστικά κέντρα. Εκεί οι μουσουλμάνοι απασχολούνται προσφέροντας εξαρτημένη εργασία (εργάτες, ειδικευμένοι τεχνίτες κ.α.) ή γίνονται καταστηματάρχες, έμποροι, βιοτέχνες και οι μορφωμένοι ασκούν το επάγγελμα του γιατρού, δικηγόρου, δασκάλου, θρησκευτικού λειτουργού κ.λ.π. Πρόκειται για άτομα, όσο κι αν καλύπτονται από το γενικό τίτλο του μουσουλμάνου, με διαφορετικές επί μέρους θρησκευτικές δοξασίες (Μπεκτασήδες, Αλέβηδες, Σουνίτες κ.α.) και με όχι κοινή φυλετική καταγωγή (Πομάκοι, Κιζηλμπάσηδες, Κιρκάσιοι κ.λ.π.) που κατοικούσαν σε οικισμούς της ορεινής Ροδόπης κι επειδή επιθυμούν να διατηρήσουν και στη πόλη αναλλοίωτες τις ιδιαίτερες παραδόσεις τους δημιουργούν κλειστές κοινότητες (συνοικίες). Το ετερόδοξο χαρακτηριστικό από τη μια και η διαφορετική, σε σχέση με τους τουρκογενείς, φυλετική ταυτότητα από την άλλη λειτουργούν διαφοροποιητικά και απομονωτικά προσπαθώντας να διαφυλάξουν τη συνοχή και την ιδιαιτερότητα της παραδοσιακής κοινότητας, γι' αυτό και η λειτουργία της πολιτιστικής ταυτότητας είναι αμυντική και εσωστρεφής. Ωστόσο, παρά την αρχική αντίσταση, τη συσπείρωση και τον απομονωτισμό, ο εκσυγχρονισμός του εξαστισμού αργά ή γρήγορα καταστρέφει την παραδοσιακή κοινότητα και εντάσσει τα μέλη της σε ένα ευρύτερο ομοιογενές μουσουλμανικό θεσμικό σύνολο.

Έτσι, η εξέλιξη των αγροτικών μουσουλμανικών κοινοτήτων σε αστικοβιομηχανικές ανοίγει το πεδίο για την εθνική ταυτότητα, γιατί η συγκρότηση της προϋποθέτει την πολιτισμική ομοιογένεια. Ο πολιτισμός της αγροτικής κοινωνίας επειδή είναι πλουραλιστικός δεν ευνοεί την κρυστάλλωση της εθνικής συνείδησης αφού δεν επιτρέπει σύγκλιση πολιτικών και πολιτισμικών οντοτήτων[122]. Αυτό σημαίνει πως μια εθνική κουλτούρα που βασίζεται κυρίως στη γλώσσα και τη θρησκεία γίνεται μια μεγάλη ταυτότητα, σημείο αναφοράς και παράγοντας

ενοποίησης για ανθρώπους που έχουν χάσει τους οργανικούς δεσμούς με το χωριό και την τοπική κοινότητα τους. Κάνει δηλαδή την εμφάνιση του ο εθνικισμός που ως ένας παντοδύναμος μηχανισμός καταλύει ή νοθεύει την αυστηρά παραδοσιακή μουσουλμανική ταυτότητα γιατί οι μέχρι τότε "μόνο" μουσουλμάνοι (παραδοσιακοί) εμπλεκόμενοι στα γρανάζια του εθνικιστικού φαινομένου οικοδομούν παράλληλα με τη θρησκευτική και εθνική συνείδηση θεμελιώνοντάς την συνήθως σε αλυτρωτικές εξωπραγματικές διεκδικήσεις σε βάρος της Ελληνικής Θράκης.

Ο συγκεκριμένος προσανατολισμός της εθνικής ιδεολογίας των μουσουλμάνων οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι σήμερα στο χώρο των Βαλκανίων υπάρχουν συγκροτημένοι οικονομικοί-πολιτικό-διοικητικοί εθνικοί χώροι γι' αυτό και η εθνική τους έπαρση κι ο ενθουσιασμός δεν είναι αδέσμευτος και ελεύθερος να κινείται και να εντάσσεται σε μια εθνική "φαντασιακή κοινότητα" και να παίρνει εξωπραγματικές εντελώς διαστάσεις. Ο εθνικισμός της μειονότητας έχει υπερβεί το στάδιο του ρομαντισμού δηλ. της απλής ιδεολογίας και,προοπτικά,τον επηρεάζουν και τον διαμορφώνουν δύο κατά κύριο λόγο συγκροτημένα ανεξάρτητα κράτη-έθνη.

Η ποιότητα λοιπόν του εθνικού λόγου και κατ' επέκταση το είδος της εθνικής ταύτισης που αναπτύσσεται στο χώρο της μειονότητας είναι αναγκασμένη να λαμβάνει υπόψη της τις ήδη υπάρχουσες εθνικές ολότητες (Ελλάδα-Τουρκία). Οι επιλογές είναι συγκεκριμένες[123]. Με άλλα λόγια, από τότε που ο εθνικισμός υπερίσχυσε της παραδοσιακής αντίδρασης,γιατί διέσπασε τα τοιχώματα του κλασικού μουσουλμανισμού που αντιδρούσε στην εισδοχή κάθε εθνικιστικής ιδεολογίας στο χώρο του, η ταύτιση της μειονότητας με μια εθνική κοινότητα κατέστη αναπόδραστη και συντελείται σήμερα είτε μέσω του εθνικού κράτους εντός του οποίου ζεί (Ελλάδα) είτε μέσω ενός οράματος, για την επέκταση στο χώρο της Θράκης του εθνικού κράτους της Τουρκίας.

Ο μουσουλμάνος δηλαδή της Θράκης δεν μπορεί να παραμένει στην παραδοσιακή του κατάσταση. Θ' αποκτήσει εθνική συνείδηση. Η εθνική ταυτότητα είναι πλέον μια αναπόφευκτη διάσταση του εξαστισμού του, γιατί από τη στιγμή που οι δεσμοί του με την τοπική κοινωνία του χωριού αδυνατίζουν και η ταύτισή του με την παραδοσιακή κοινότητα εκφυλίζεται προβάλλει ως υποκατάστατο των σχέσεων αυτών, παράλληλα με την προσαρμογή του σε νέα κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα, η υιοθέτηση ενός νέου ευρύτερου ιδεολογικού συνόλου που υπερβαίνει τα ασφυκτικά όρια του θρησκευτικού και πολιτιστικού τοπικισμού. Η ένταξη του πολεοκάτοικου μουσουλμάνου στους μηχανισμούς της οικονομίας, εκπαίδευσης, διοίκησης προωθεί τη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας ως έννοιας ξεχωριστής πλέον από τη θρησκευτική. Το "μουσουλμάνος" παύει να δηλώνει και την εθνικότητα όπως συνέβαινε κατά το παρελθόν[124]. Ο αστικοποιημένος σήμερα μουσουλμάνος της Θράκης,που έχει διακόψει τους δεσμούς με το χωριό του,θεωρεί τον εαυτό του εκτός από "μουσουλμάνο" και Τούρκο ή Έλληνα. Οι εθνικισμοί γράφει ο Βέϊκος "είναι θρησκείες χωρίς Θεό. Ως στόχο τους θέτουν όχι την ικανοποίηση των μεταφυσικών αναγκών του ανθρώπου ούτε την επίλυση υπαρξιακών προβλημάτων του αλλά να υποκαταστήσουν την πίστη στο Θεό με την πίστη στην Πατρίδα"[125]. Κι' αυτό σήμερα επιχειρείται στο χώρο της μειονότητας.

4.8.1 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΙΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ.

Ο προσδιορισμός της εθνικής ιδιαιτερότητας, ουσιαστικά, γίνεται με πολιτισμικά κριτήρια. Ακόμα κι όταν ο εθνικισμός επικαλείται το προσφιλές σ'

αυτόν επιχείρημα της φυλετικής καταγωγής,δηλαδή,η εθνικιστική επιχειρηματολογία διατυπώνεται με φυλετικούς όρους, τα ιδιαίτερα πολιτισμικά γνωρίσματα είναι στην ουσία εκείνα που προσδίδουν στις ομαδώσεις εθνικά χαρακτηριστικά. Ανάμεσα σ' αυτά η γλώσσα και η θρησκεία είναι δύο από τα πολιτισμικά στοιχεία που διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στην κρυστάλλωση της εθνικής συνείδησης και χρησιμοποιούνται,ως βασικά κριτήρια,για τον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας.

4.8.1.1 Η Γλώσσα

Αποτελεί το κατ' εξοχήν πολιτιστικό κριτήριο,που δηλώνει τόσο συχνά και με απόλυτο τρόπο την ύπαρξη ενός διαφορετικού πολιτισμού. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκε περισσότερο απ' οποιοδήποτε πολιτιστικό γνώρισμα για τον προσδιορισμό του Έθνους. Η αντίληψη του Χέρντερ που συμπυκνώνεται στη φράση : "όσα η ίδια η φύση έχει χωρίσει με τη γλώσσα, τα έθιμα και το χαρακτήρα, δεν επιτρέπεται να τα ενώσει τεχνητά η (πολιτική) χημεία",παρά τα στοιχεία υπερβολής της γερμανικής ρομαντικής εκδοχής του εθνικισμού,που εγκλείει, δείχνει ότι η γλώσσα είναι από τους σημαντικότερους, αν όχι ο σημαντικότερος, συνεκτικός ιστός μιας εθνικής ολότητας[126]. Κάθε γλώσσα εκφράζει με το δικό της ιδιαίτερο τρόπο μια σκέψη.
Με αυτήν ως όχημα,μεταφέρονται από το παρελθόν στις νεότερες γενεές σύμβολα, μύθοι, ιστορικές μνήμες, παράδοση κ.α. κι εξασφαλίζεται η συνέχιση του Έθνους[127]. Αλλά η μεγάλη συσχέτιση που υπάρχει ανάμεσα στον εθνικισμό και τη γλώσσα φαίνεται και στο κεμαλικό κίνημα όπου ο εκσυγχρονισμός του τουρκικού έθνους ταυτίστηκε με τον εκσυγχρονισμό της γλώσσας. Με αυτήν την έννοια ο ρόλος της γλώσσας, ως προσδιοριστικός παράγοντας της εθνικής ταυτότητας, στα πλαίσια μιας ιδεολογίας, η οποία είναι προϊόν κοινωνικού εκσυγχρονισμού είναι φαινόμενο σύνηθες.

Όσο λοιπόν η μειονότητα αποδεσμεύεται από τις παραδοσιακές δομές (αστικοποιείται) όπου οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις καλλιεργούσαν με τον προφορικό λόγο τις διάφορες διαλέκτους και μητρικές γλώσσες (πομακική, αθιγγανική κ.λ.π.), τόσο η εμφάνιση απρόσωπων και απομακρυσμένων κοινωνικών σχέσεων θα επιβάλει τη γενίκευση και την ομοιογενοποίηση των μορφών γλωσσικής επικοινωνίας. Αυτές οι νέες απαιτήσεις επικοινωνίας υπηρετούνται από την επίσημη (μόνη) μειονοτική-τουρκική γλώσσα που διδάσκεται, διαδίδεται κι επιβάλλεται σ' ολόκληρο το φάσμα της μειονότητας. Με τον τρόπο αυτό η αναγόρευση της τουρκικής γλώσσας σε αποκλειστικό κώδικα επικοινωνίας σ' όλο το χώρο της μειονότητας συνεπάγεται την ανάδειξή της , από τη μια, σε κύριο συνεκτικό ιστό των μουσουλμάνων της Θράκης κι από την άλλη, με την εκμετάλλευση του γλωσσικού κριτηρίου που γίνεται σε καθημερινή βάση από τον τουρκικό εθνικισμό και τον παράλληλο σταδιακό γλωσσικό ευνουχισμό - εκτουρκισμό των Πομάκων, Αθιγγάνων κ.α., σε πρωταρχικό προσδιοριστικό παράγοντα συγκρότησης τουρκικής εθνικής ταυτότητας.

4.8.1.2. Η θρησκεία

Το δεύτερο προσδιοριστικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας των μουσουλμάνων της Θράκης είναι η θρησκεία. Είναι γεγονός ότι οι σύγχρονοι εθνικισμοί της Δυτικής Ευρώπης επιδίωξαν την "αποθεοποίηση" της κοινωνικής ζωής και πολλές εθνικιστικές ιδεολογίες ιδιαίτερα από τον 18ο αιώνα κι εδώ με το να μη αποδίδουν θρησκευτικό περιεχόμενο στην εθνική ταυτότητα είτε γιατί αδιαφορούν για τη θρησκεία είτε γιατί την αποστρέφονται, συνέβαλαν στην υποβάθμιση του θρησκευτικού κριτηρίου σε σύγκριση με άλλες πολιτισμικές

παραμέτρους. Ο αντικληρικισμός της Γαλλικής Επανάστασης και η επιμονή του Κεμάλ Ατατούρκ στην παγίωση του τουρκικού εθνικισμού, με κοσμικό (σεκουλαριστικό) μη θρησκευτικό περιεχόμενο, είναι δυο παραδείγματα, που δείχνουν την προσπάθεια που καταβάλλει η σύγχρονη ιδεολογία του εθνικισμού να υπερβεί ή να αδρανοποιήσει το θρησκευτικό παράγοντα, για να πετύχει τη σύγκλιση των θρησκευτικών αντιθέσεων και να εξασφαλίσει την ομοιογένεια στο εσωτερικό του εθνικού σώματος. Όμως, παρ' όλα αυτά, η παρουσία της θρησκείας στον εθνικιστικό λόγο, ιδιαίτερα των βαλκανικών χωρών, όχι μόνο δεν αμφισβητείται, αλλά θεωρείται το θρησκευτικό στοιχείο από τα βασικά εννοιολογικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την έννοια της εθνικής ταυτότητας. Στη Γιουγκοσλαβία, για παράδειγμα, όταν οι εθνικιστικές ιδεολογίες κυριάρχησαν, οι διαφοροποιήσεις των κατοίκων της και η ένταξη τους στις διάφορες εθνότητες (Κροάτες, Σέρβοι κ.λ.π.) έγιναν (και) με βάση τις θρησκευτικές διαφορές[128].

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη μουσουλμανική μειονότητα καθώς με τον εξαστισμό και τον μετασχηματισμό της μουσουλμανικής κοινωνίας από παραδοσιακή σε σύγχρονη, διαμορφώνεται (και με τη συνδρομή του γειτονικού τουρκικού εθνικισμού) αναπόφευκτα η εθνική ταυτότητα των μουσουλμάνων της Θράκης.

Στο χώρο της μειονότητας έχουμε σήμερα εθνικιστική χρήση της θρησκείας. Η τουρκική εθνικιστική ιδεολογία μεταχειρίζεται το θρησκευτικό συναίσθημα των μουσουλμάνων για δικούς της πολιτικούς στόχους. Η θρησκεία του μουσουλμανισμού χρησιμοποιείται πλέον για τη σύσταση μιας νέας (άγνωστης μέχρι χθες στην παραδοσιακή μουσουλμανική κοινωνία) κοινότητας ατόμων, η οποία θάναι κάτι περισσότερο από μια θρησκευτική.

Με την ιδιοποίηση της θρησκείας αποσκοπεί στη συσπείρωση και την παρακίνηση για ανυπακοή και αντίθετη προς την ελληνική πολιτεία στάση των μουσουλμάνων, γιατί θέλει να περιχαρακώσει και προστατεύσει τη μειονότητα από την διείσδυση του ελληνικού εθνικισμού. Σήμερα στο χώρο της Θράκης αναβιώνει και αντιπαρατίθεται το αντιθετικό ζεύγος που εκφράζεται με τις εθνικο-θρησκευτικές έννοιες: Έλληνας/χριστιανός - Τούρκος/μωαμεθανός. Αυτή η εθνικιστική διαπάλη για την κατάδειξη της εθνικής ταυτότητας του μουσουλμάνου ανάμεσα στον ελληνικό και τουρκικό εθνικισμό δεν μπορεί παρά να λήξει με νίκη του δεύτερου, γιατί αυτός είναι που εκφέρει θρησκευτικό λόγο και νομιμοποιείται να διατηρεί στη ρητορεία του υψηλό θρησκευτικό τόνο. Μετά την εμφάνιση των βαλκανικών εθνικιστικών ιδεολογιών η ορθοδοξία στήριξε και ενδυνάμωσε το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων και αποτέλεσε το πρωταρχικό προσδιοριστικό κριτήριο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Από τότε κάθε θρησκευτική πίστη ταυτίστηκε με την αντίστοιχη εθνική νομιμοφροσύνη ή καλύτερα για να μη θεωρηθεί ο εθνικισμός προέκταση της θρησκείας, κάθε εθνικιστική ιδεολογία μεταχειρίζεται τη θρησκευτική πίστη για δικό της λογαριασμό. Στο χώρο των Βαλκανίων δεν υπάρχουν ουσιαστικά υπερεθνικές-οικουμενικές θρησκείες. Ο εναγκαλισμός τους από τους εθνικισμούς υπήρξε τέτοιος που τις περιόρισε σε εθνικούς-τοπικούς ρόλους.

Όπως η ελληνικότητα (εθνικισμός) και η ορθοδοξία (θρησκευτική πίστη) καταλήγουν να ταυτίζονται σε μια απόλυτη μεταξύ τους σύζευξη, το ίδιο γίνεται και με το ζεύγος Τούρκος - μουσουλμάνος.

Ιστορικά, κι όταν ακόμη εμφανίζονται ομόθρησκοι αντιμαχόμενοι εθνικισμοί, η διένεξή τους καταβάλλεται προσπάθεια ν' αποκτήσει και θρησκευτικές διαστάσεις, γιατί ο πιο ασφαλής τρόπος να οριστεί, οριοθετηθεί, η εθνική ταυτότητα θεωρείται αυτός που χρησιμοποιεί θρησκευτικά κριτήρια. Το Εξαρχικό σχίσμα, για παράδειγμα, δεν προέκυψε από δογματικές-θρησκευτικές διαφωνίες. Τα αίτια του ήταν "διοικητικά" (πολιτικά) που οφείλονταν στις αρμοδιότητες των

κληρικών με διαφορετική εθνική συνείδηση. (Έλληνες - Βούλγαροι). Το ίδιο συνέβη και με τον Ρουμανικό εθνικισμό, ο οποίος,αντιδρώντας στον ελληνικό (εθνικό) χαρακτήρα της ορθόδοξης επίδρασης,στράφηκε στην ουνιτική παράδοση[129].

Συνηθίσαμε οι Χριστιανοί να εξοργιζόμαστε με τη στάση των μουσουλμάνων της Θράκης ιδιαίτερα των τουρκογενών, που δεν αποδέχονται τον όρο "Έλληνες μουσουλμάνοι", κάτι που είναι σύμφωνο και με τη συνθήκη της Λωζάννης και με την ευρωπαϊκή νοοτροπία και πρακτική αλλά και με το Διεθνές Δίκαιο. Ξεχνάμε, βέβαια, ότι στο βαλκανικό χώρο κάθε εθνικιστική ιδεολογία έχει υπόσταση κυρίως θρησκευτική. Και στους Έλληνες ο τίτλος του "Τούρκου χριστιανού" ηχεί,ως λαθεμένος,αφού συντίθεται από αντιφατικές και αλληλοαναιρούμενες έννοιες. Η έννοια του "Τούρκου" για τους Έλληνες δε χαρακτηρίζει μόνο την υπηκοότητα ή την ιθαγένεια ενός πολίτη αλλά έχει ταυτιστεί με τη θρησκευτική πίστη του Μωάμεθ. Όταν οι Έλληνες στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας έλεγαν "αυτός τούρκεψε" δεν εννοούσαν φυσικά ότι κάποιος άλλαξε υπηκοότητα αλλά πίστη θρησκευτική ότι δηλ. εξισλαμίστηκε. Ταύτιζαν την έννοια του Τούρκου με την έννοια του Μωαμεθανού. Το ίδιο έκαναν κι οι Τούρκοι με τις έννοιες του Έλληνα και του χριστιανού. Αυτό το "συναμφότερον" (εθνικισμού και θρησκευτικής πίστης) στο χώρο των Βαλκανίων εξακολουθεί και επιβιώνει ακόμη και σήμερα. Η έννοια του εθνικισμού δεν έχει αποχαρακτηριστεί θρησκευτικά, όπως συνέβη στην Ευρώπη.

Οι μουσουλμάνοι λοιπόν της Θράκης με την αστικοποίηση τους έχουν ξεφύγει από την παραδοσιακή μουσουλμανική κατάσταση και νοοτροπία (κλασικό Ισλάμ-εποχή προ των βαλκανικών εθνικισμών).Δεν αυτοπροσδιορίζονται πλέον εθνικά με τη θρησκευτική, μονάχα, πίστη. Στην περίπτωση ενός δημοψηφίσματος, στην ένδειξη "εθνικότητα" θα συμπλήρωναν οι περισσότεροι (υποθέτω) τη λέξη "τουρκική", οι λιγότεροι "ελληνική" και ελάχιστοι τη λέξη "μουσουλμάνος". Δηλαδή η παραδοσιακή μουσουλμανική θρησκεία αλλάζει, πολιτικοποιείται, ως προς τις χρήσεις και τη λειτουργικότητά της,αφού τείνει να εκφράζει όλο και περισσότερο όχι μόνο μια απλή κοινότητα ομοθρήσκων αλλά μια καινούρια πολιτική οντότητα. Το γεγονός αυτό ανατρέπει την παραδοσιακή εξάρτηση του ατόμου από τη θρησκεία, στο βαθμό που η ίδια, με την ένταξή της στην υπηρεσία του εθνικισμού, χάνει τον καθαρά μεταφυσικό της χαρακτήρα. Χρησιμοποιώντας τη θρησκεία ο εθνικισμός ακυρώνει την υπερβατική της διάσταση, αλλοιώνει τη λειτουργία και το χαρακτήρα της και αποδυναμώνει την παρουσία της στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Σήμερα στο χώρο της μειονότητας η εμφάνιση του εθνικισμού, παρά το γεγονός ότι έχει θρησκευτικό περιεχόμενο έχει το χαρακτήρα της αποδυνάμωσης των θρησκευτικών λειτουργών και ταυτόχρονα την ανάδειξη των λαϊκών στρωμάτων (αστών, εμπόρων, διανοούμενων κ.α.) που ο ρόλος τους είναι εντελώς κοσμικός. Τούτο δείχνει τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις δύο διαδικασίες: Του εκσυγχρονισμού (εξαστισμού) και της διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας.

4.8.2. Η ΜΕΤΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Του Σαλή Χαλήλ (Χακή) Εκδότη και Διευθυντή της τουρκόφωνης εφημερίδας Ileri(Εμπρός)

ΠΟΥ ΒΑΔΙΖΟΥΜΕ;;;

Όπως κατά και μετά τον εμφύλιο πόλεμο έτσι ακριβώς και σήμερα άρχισε μια προσφυγική κίνηση από τη Δυτική Θράκη προς την Τουρκίαν. Όπως τότε έτσι και σήμερα ο κόσμος φεύγει αφήνοντας πίσω του γονείς, παιδιά, περιουσία κ.λ.π. χωρίς να ξέρει πού και γιατί φεύγει.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τους Έλληνες της Ισταμπούλ. Ένα γεγονός αναμφισβήτητο αλλά και ανησυχητικό. Το αναμφισβήτητο γεγονός αυτό προσπαθούν να αμφισβητήσουν οι εφημερίδες, νομίζει κανείς, όταν, κατά διαστήματα, διαβάζει δημοσιεύματα ή άρθρα περί της δήθεν ευημερίας.... είτε των Τούρκων της Δυτικής Θράκης είτε των Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως. Ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και αλήθεια αυτά που γράφουν ή τα γράφουν επειδή έτσι απαιτούν οι καιροί;;;

Πιστεύω ότι μάλλον το τελευταίο συμβαίνει. Αφού ζούν και βασιλεύουν.... οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης και οι Έλληνες της Ισταμπούλ γιατί φεύγουν;;; Γιατί; ; ;

Έτσι στα καλά καθούμενα ποίος αφήνει ή πωλεί μια περιουσία που για να την αποκτήσει έφτυσε αίμα..... Γιατί λοιπόν οι αρμόδιοι των δύο χωρών, που υπέγραψαν κάποτε την Συνθήκη Λωζάννη, δεν ενδιαφέρονται διά την ανησυχητική και τραγική κατάσταση αυτή των Μειονοτήτων;;; Εάν ενδιαφέρονται γιατί δε σταματάει η απαράδεκτος κατάσταση αυτή;; Ποίοι εν προκειμένω σκέπτονται τα μέλη των δύο Μειονοτήτων;; Όταν υπέγραψαν τη Συνθήκη, νομίζω, ότι είχαν αναλάβει και την υποχρέωση της προστασίας των Μειονοτήτων. Γιατί δεν προστατεύονται;; Μήπως έπαυσε ισχύουσα η συνθήκη Λωζάννης;; Μήπως οι δύο χώρες που υπέγραψαν τη συνθήκη θέλουν να απαλλαγούν από τις Μειονότητες;; Εάν ναι, δεν έχουν παρά να δηλώσουν τις επιθυμίες τους η μία στην άλλη και αμέσως να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις. Όπως υπεγράφη η συνθήκη Λωζάννης έτσι ακριβώς να υπογραφεί μια νέα συνθήκη ανταλλαγής πληθυσμών ή .....απαλλαγής από τις Μειονότητες, ώστε να μην ταλαιπωρούνται άδικα οι άνθρωποι που η μοίρα τούς υποχρέωσε να ζούν ως μέλη Μειονοτήτων. Αυτή είναι, νομίζω, η επιθυμία περισσοτέρων των μελών των δύο Μειονοτήτων. Αυτή την επιθυμίαν μού εξέφρασαν οι Έλληνες της Κωνσταντινουπόλεως κατά το πρόσφατο ταξίδι μου εις αυτήν. Την ιδίαν ακριβώς επιθυμίαν εκφράζουν οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης. Την πραγματοποίηση μιας τέτοιας συνθήκης ή συμφωνίας μεταξύ των δύο χωρών, νομίζω ότι πρέπει να επιδιώκουν οι εκπρόσωποι των δύο Μειονοτήτων. Είναι υποχρεωτική πλέον η συνεργασία των δύο μειονοτήτων προς τον σκοπόν αυτόν.

Εφημερίδα Ileri(Εμπρός) Αριθμ. φύλλου 17/27-8-1975.

Ήδη έχει τονιστεί η μεγάλη συμβολή της γλώσσας και της θρησκείας στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο χώρο της μειονότητας. Ο γλωσσικός και ο θρησκευτικός είναι δυο εθνικισμοί, που,κατά κύριο, λόγο διαμορφώνουν την εθνική συνείδηση του μουσουλμάνου της Θράκης, γιατί γλώσσα και θρησκεία αποτελούν τα βασικότερα πολιτισμικά του στηρίγματα. Βέβαια η μουσουλμανική μειονότητα δεν υπήρξε ποτέ ένα σύνολο ομοιογενές και εσωτερικά αδιαφοροποίητο και κάθε υποσύνολο φυλετικό ή θρησκευτικό (Πομάκοι, Αθίγγανοι, Μπεκτα-

σήδες, Κιζηλμπάσηδες κ.λ.π.) βίωνε και συνειδητοποιούσε κατά διαφορετικό τρόπο τη συνολική πολιτιστική ταυτότητα αλλά και τη δική του υποταυτότητα. Όμως, με τη σταδιακή αστικοποίηση του μουσουλμανικού πληθυσμού έχουμε αναδόμηση της αυτοσυνειδησίας του σε νέα πλαίσια αναφοράς. Προκύπτει με τον τρόπο αυτό μια κρίση που οφείλεται στη μετατροπή μιας πολιτιστικής-θρησκευτικής ταυτότητας σε πολιτική-εθνική[130].

Κάθε πολιτιστική ταυτότητα ιδιαίτερα αυτή των μειονοτήτων, είναι γνωστό, ότι πριν απ' την ανάπτυξη της εθνικής, λειτουργεί διαφοροποιητικά και απομονωτικά. Η πολιτιστική λοιπόν ταυτότητα των μουσουλμάνων της Θράκης ήταν εσωστρεφής. Με τους φραγμούς που έθετε και εμπόδιζε τις επιμειξίες ενοποιούσε κοινωνικά τη μειονότητα και ισχυροποιούσε την εσωτερική της συνοχή. Η λειτουργία της εθνικής ταυτότητας, αντίθετα, είναι εξωστρεφής.

Η αντίθεση δηλαδή ανάμεσα στην "παραδοσιακότητα" και τον "εκσυγχρονισμό" ουσιαστικά προκύπτει από τη σύμπτωση μιας πολιτιστικής ταυτότητας, που ιστορικά είχε αποκτήσει χαρακτήρα αμυντικό και εσωστρεφή με μια εθνική ταυτότητα, που η στάση και η παρουσία της είναι δυναμική και εσωστρεφής[131].

Η αναγωγή λοιπόν της μειονότητας, ως κοινωνικού συνόλου, πολιτιστικά προσδιορισμένου, σε πολιτική οντότητα με τη διαδικασία του εξαστισμού προκάλεσε τη μετάπτωση από την πολιτιστική στην εθνική ταυτότητα.

Λόγω της ταύτισης της πολιτιστικής με την εθνική ταυτότητα η μειονότητα διστάζει μήπως η πρώτη (πολιτισμική) αυτοαναιρεθεί στο βαθμό που η δεύτερη (εθνική) συμπέσει με αυτή των χριστιανών Ελλήνων και οδηγηθεί μελλοντικά σε μια σταδιακή αφομοίωση από την ελληνική-χριστιανική κοινωνία, γιατί η απόκτηση ελληνικής εθνικής ταυτότητας θεωρείται ως μια διαδικασία αποσύνδεσης απ' την πολιτιστική (μουσουλμανική) ενώ η τουρκική διατηρεί για τους περισσότερους ατόφιο τον προηγούμενο πολιτιστικό τους χαρακτήρα.

Το γεγονός λοιπόν αυτό ότι δηλαδή οι περισσότεροι από τους μουσουλμάνους της Θράκης διαμορφώνουν τουρκική εθνική συνείδηση αποτελεί μια από τις αιτίες που ωθούν ένα μέρος της μειονότητας να εγκαθίστανται στην Τουρκία.

Ένας άλλος λόγος, πολύ σημαντικός, σε συνάρτηση με τον προηγούμενο, που ενισχύει τη "ροή" της μειονότητας πέραν του Έβρου είναι ο εξής: Οι πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τα αστικά κέντρα, είναι γνωστό, πως εδώ στην Ελλάδα δεν ακολούθησαν τη βιομηχανική ανάπτυξη αλλά προηγήθηκαν αυτής. Επί πλέον σε ό,τι αφορά τη μειονότητα ο εξαστισμός της δεν ήταν υποχρεωτικά απόρροια της οικονομικής ανάπτυξης αλλά, ως ένα βαθμό, "σύμπτωμα απόγνωσης"[132]. Ως πληθυσμός της υπαίθρου μιας παραμεθόριου περιοχής είχαν να αντιμετωπίσουν πολυποίκιλα προβλήματα κατά τη διάρκεια της κατοχής αλλά και του εμφυλίου πολέμου.

Για τους λόγους αυτούς οι πόλεις της Κομοτινής και Ξάνθης λειτούργησαν ως "καταφύγια" όπου συγκεντρώθηκαν μουσουλμάνοι, που αντιμετώπιζαν αντίξοες οικονομικές αλλά και πολιτικές καταστάσεις. Οι λόγοι αυτοί συνετέλεσαν ώστε οι μετακινούμενοι μουσουλμάνοι, εσωτερικοί μετανάστες, στην πρώτη τουλάχιστον γενιά να είναι "θριακοί" είτε με την έννοια ότι, ενώ η διαμονή τους μεταφέρθηκε στην πόλη, οι πηγές των εσόδων τους παρέμειναν στο χωριό, είτε με την άποψη ότι ζούν στο περιθώριο της ζωής της πόλης και ρέπουν προς τον παρασιτισμό[133]. Τούτο είχε ως συνέπεια τα παιδιά αυτών (δεύτερη γενιά) λόγω της διπλά νόθας και μη οργανικής αστικοποίησης που προηγήθηκε, παρά την όποια βελτίωση των συνθηκών να μην έχουν απεμπλακεί πλήρως από την κατάσταση των γονιών τους και να μη θεωρούνται σήμερα αστοί με την έννοια ότι ανήκουν στην ενδιάμεση εκείνη κοινωνική τάξη, που μπορεί να διαδραματίσει τον οικονομικό ρόλο ενός γνήσιου αστού. Από την άλλη οι τριβές μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας και το πνεύμα καχυποψίας, που κυριάρχησε στις σχέσεις

τους,τις τελευταίες δεκαετίες,εμπόδισαν, κι εκείνους τους μουσουλμάνους που είχαν τη δυνατότητα, να προβούν σε επενδύσεις και επανεπενδύσεις στο χώρο της Θράκης. Αν σ' αυτά προστεθούν ο πληθυσμικός συσχετισμός και η όλη περιρρέουσα πολιτισμική ατμόσφαιρα στη Θράκη, που δεν είναι υπέρ των μουσουλμάνων, αντιλαμβάνεται κανείς ότι στη λεγόμενη αστική τάξη της μειονότητας διαμορφώνεται σήμερα ένα κλίμα που όχι μόνο δεν επιτρέπει στο βάθος της προοπτικής να υπάρχει,ως στόχος,ο "εξαριστοκρατισμός"[134] της,με την έννοια της μετεξέλιξης σε μεγαλοαστική τάξη, (κάτι τέτοιο θα θεωρούνταν πολύ προχωρημένος στόχος) αλλά ούτε και της απλής βελτιωτικής μετατόπισης από το μικροαστικό σ' ένα μεσοαστικό επίπεδο.
Όλη αυτή η "ασφυκτική" κατάσταση,όπως είναι φυσικό,δεν προσφέρεται για κοινωνική άνοδο, με αποτέλεσμα οι αστοί μουσουλμάνοι, που επιζητούν την κοινωνική ανάδειξη,να έχουν ως διέξοδο την Τουρκία και να μεταναστεύουν σ' αυτή. Ο έμπορος, ο βιοτέχνης μουσουλμάνος,που μεταναστεύει και εγκαθίσταται στην Τουρκία αλλά και ο Έλληνας μουσουλμάνος που αποφοιτεί από το τουρκικό πανεπιστήμιο έχει μια εκ προοιμίου υπεροχή έναντι των Τούρκων συναδέλφων του. Προέρχεται από την Ελλάδα, κουβαλάει μια άλλη νοοτροπία και παιδεία, είναι λίγο πολύ μπολιασμένος με μια περισσότερο ευρωπαϊκή ή λιγότερο ανατολίτικη κουλτούρα. Έπειτα το εύρος της αγοράς της Κων/πολης, της Άγκυρας κ.λ.π. δεν μπορεί να συγκριθεί με αυτό της Κομοτινής και της Ξάνθης γι' αυτό και τα περιθώρια μιας καλύτερης επαγγελματικής ή επιστημονικής καριέρας για τους μουσουλμάνους της Θράκης στην Τουρκία είναι μεγαλύτερα.

Σήμερα,αποτελεί κοινό τόπο ότι οι μουσουλμάνοι κάτοικοι των πόλεων Κομοτινής και Ξάνθης επαγγελματίες, μικροεπιχειρηματίες, έμποροι κ.λ.π. από τα χρήματα που κερδίζουν ξοδεύουν τόσα όσα απαιτούνται για τη διαβίωση των μελών της οικογενείας τους και τη διατήρηση της εργασίας τους. Κανένας δεν επενδύει με στόχο την επέκταση των επαγγελματικών ή επιχειρηματικών του δραστηριοτήτων. Το πλεόνασμα εξάγεται με διάφορα παράνομα κυκλώματα στην Τουρκία για την αγορά καταστημάτων, διαμερισμάτων κ.α. με απώτερο στόχο να εγκατασταθούν μια μέρα εκεί οι ίδιοι ή τα παιδιά τους. Στην Κων/πολη και στην Προύσα μεγάλο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας οφείλεται στα κεφάλαια που διοχετεύονται εκεί από τους Έλληνες μουσουλμάνους.

Αλλά και πολλά παιδιά των αστών της μειονότητας, σήμερα, λόγω και του τουρκοκεντρικού προσανατολισμού που έχει το μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα, σπουδάζουν στην Τουρκία[135]. Επιδιώκοντας την όσο το δυνατόν καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση ή επιστημονική καριέρα κι επειδή το περιορισμένο αστικό πλαίσιο της μειονότητας,όπως ήδη έχει τονισθεί,δεν προσφέρεται για μεγαλύτερη κοινωνική ανέλιξη απ' αυτή των γονιών τους, η συντριπτική πλειοψηφία αυτών μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους διανοούμενοι καλλιτέχνες, επιστήμονες, εγκαθίστανται στην Τουρκία. Υπολογίζεται ότι 5.000 παιδιά της μειονότητας ηλικίας 12-22 ετών σπουδάζουν σε τουρκικά σχολεία της Β/βάθμιας και Γ/βάθμιας εκπαίδευσης κι απ' αυτά μόνο 1/20 περίπου θα επιστρέψει στη Θράκη[136].

Όλοι αυτοί οι μουσουλμάνοι της Θράκης,που ο αστικο-μουσουλμανικός δομικός τους χαρακτήρας, πολιτιστικά διάφορος του ελληνικού, τους οδηγεί στην τουρκική εθνικιστική ιδεολογία, μετά την εγκατάστασή τους στην Τουρκία[137] γίνονται διαπρύσιοι κήρυκες ενός αλυτρωτικού πνεύματος.
Η Τουρκία,φενακισμένη στο οσμανικό της παρελθόν,τους διαπερνά το μήνυμα ότι η απελευθέρωση όλων των τουρκόφωνων λαών,που υποφέρουν κάτω από ξένους ζυγούς σε γειτονικές χώρες πρέπει να γίνει γι' αυτούς εθνικό ιδεώδες. Ιδιαίτερα τελευταία (μετά την κατάρρευση του Συμφώνου της Βαρσοβίας και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης) που ο γεωπολιτικός ρόλος της ως πόλου ισχύος

στην περιοχή ενισχύθηκε και προσπαθεί να μεταβληθεί από τμήμα της καπιταλιστικής περιφέρειας σε μεταπρατικό (έστω) κέντρο (που θα έχει υπό την επιρροή της τη δική του παρευξείνια περιφέρεια με όλες τις νεοφανείς στην περιοχή δημοκρατίες) η ιδεολογία του παντουρανισμού περνά από τη σφαίρα της ευφάνταστης και ουτοπικής "Μεγάλης Ιδέας" σε μια πραγματικότητα που ορίζεται από μια σειρά τουρκόφωνων κρατών που έχουν ως κέντρο και σημείο αναφοράς την Τουρκία[138].

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2

Έλληνες μουσουλμάνοι μαθητές που γράφτηκαν στην πρώτη τάξη Γυμνασίων και Τεχνικών Σχολών της Τουρκίας κατά τη σχολική χρονιά 1958-59

	Γυμνάσια	Τεχνικές Σχολές	Σύνολο
Ν.Ροδόπης	7	-	7
Ν.Ξάνθης	8	6	14
Σύνολο	15	6	21

Πηγή: Εφημερίδα Trakya, 779/28-9-1959

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3

Έλληνες μουσουλμάνοι μαθητές που γράφτηκαν στην πρώτη τάξη Γυμνασίων της Τουρκίας την τελευταία τριετία:

	1991-1992	1992-1993	1993-1994	Σύνολο
Ν. Έβρου	4	7	8	19
Ν.Ροδόπης	37	49	56	142
Ν.Ξάνθης	11	22	15	48
Σύνολο	52	78	79	209

Πηγή: Γραφεία Εκπαίδευσης Μ/κών Σχολείων Νομών Έβρου - Ροδόπης -Ξάνθης

Χαρακτηριστικές είναι οι συνομιλίες-συνεντεύξεις (που ακολουθούν) με μουσουλμάνους της Θράκης.

1. **Ο έμπορος υφασμάτων Ι.Χ.Μ. μουσουλμάνος από την Ξάνθη μεταναστεύει και εγκαθίσταται οριστικά αυτές τις μέρες στην Κων/πολη.**

Στην ερώτησή μας ποιοι λόγοι τον ώθησαν να πάρει την απόφαση αυτή απαντά:

"Είκοσι χρόνια συμπληρώνω στο επάγγελμα. Οι δουλειές μου berekiat versin πάνε πολύ καλά. Όμως ο χώρος της Θράκης όπου είναι συγκεντρωμένο το μουσουλμανικό στοιχείο είναι μικρός. Μεγάλα ανοίγματα δεν μπορείς να κάνεις. Η αγορά μικρή, η ζωή σου περιορισμένη. Άλλο είναι η Πόλη (Κων/πολη). Μεγάλο μέρος, πολύς κόσμος, η κοινωνία διαφορετική. Θέατρο, ψυχαγωγία, κουλτούρα. Κάθε φορά που πηγαίναμε με την οικογένεια στο σπίτι μας για λίγες μέρες, όταν γυρίζαμε στην Ξάνθη, μας φαίνονταν πως ερχόμασταν σε χωριό. Έπειτα είναι και τα παιδιά. Ο γιος μου σπούδασε γιατρός, ειδικεύεται γυναικολόγος. Να γυρίσει στην Ξάνθη ν' ανοίξει ιατρείο; Εδώ οι μουσουλμάνες ντρέπονται να δείξουν στο γιατρό το χέρι τους, το στήθος τους θα δείξουν; Μεγάλωσαν αύριο και οι κόρες μου. Τί θα κάνουν; Ο κύκλος στενός. Εκεί θα μορφωθούν, θα κάνουν γνωριμίες πιο εύκολα θα παντρευτούν....."

2. **Ο Σαλή Χ. είναι οικονομολόγος-φοροτεχνικός. Έχει παιδί που σπούδασε στην Τουρκία. Για τα σχέδια του παιδιού του και γιατί δεν σπούδασε εδώ στην Ελλάδα μας λέει:**

-Ήταν το 1975, χρονιά με νωπές τις μνήμες από την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο, όταν ο γιος μου έγινε 6 ετών και έπρεπε να πάει Α΄τάξη στο Δημοτικό. Δεν τον στείλαμε σε μειονοτικό σχολείο αλλά σε ελληνικό. Θέλαμε όλα τα μαθήματα να τα διδάσκονταν στην ελληνική γλώσσα για να μπορούσε στη συνέχεια να φοιτήσει σε ελληνικό Γυμνάσιο-Λύκειο-Πανεπιστήμιο και να έπαιρνε μόρφωση ελληνική ευρωπαϊκή.

Την πρώτη μέρα (πρώτη ώρα) πιαστήκανε τα παιδάκια δύο-δύο από το χέρι και με τη συνοδεία της δασκάλας μπήκαν στην αίθουσα. Η δασκάλα, όπως συνηθίζεται σε αυτές τις περιπτώσεις, σε μια πρώτη επαφή-γνωριμία με τα παιδιά, άρχισε να ρωτάει τα ονόματά τους: -Κώστας, -Γιώργος, -Μαρία, -Χρυσούλα, -Δημήτρης, -Χουσεΐν.....Η τάξη στην αρχή πάγωσε. Μετά την πρώτη έκπληξη όλα τα παιδάκια άρχισαν να κρυφογελούν και να στρέφουν το βλέμμα τους στο παιδί μου. Ακολούθησε το διάλειμμα. Κουδούνι για δεύτερη ώρα, δύο-δύο τα παιδιά στη γραμμή. Άπλωσε ο Χουσεΐν να πιάσει το χεράκι του Δημήτρη, μα αυτός το τράβηξε απότομα: έκανε δύο βήματα πίσω και βρέθηκε δίπλα στον Κώστα. Κι αυτός το ίδιο. Ύστερα κι ο Γιώργος....Προχώρησε η τάξη με τελευταίο και μόνο, χωρίς ζευγάρι, το παιδί μου. Κάθισαν πάλι τα παιδάκια στα θρανία τους. Δύο-δύο στο καθένα μονάχα σε ένα καθόταν τρία.... και σ' ένα άλλο μόνος του ο Χουσεΐν.

Αλλάξαμε σχολείο. Το γράψαμε σε μειονοτικό. Οκτώ από τα δώδεκα μαθήματα διδάσκονταν στην τουρκική και μόνο τέσσερα στην ελληνική. Μετά την αποφοίτησή του από ένα τέτοιο σχολείο πώς μπορούσε να παρακολουθήσει ελληνικό Γυμνάσιο και Λύκειο με κάποιες αξιώσεις για την εισαγωγή του σε ελληνικό πανεπιστήμιο; Στραφήκαμε προς την Τουρκία.
Στην αρχή όλα ήταν εύκολα. Ώσπου να σε δέσουν. Μετά οι εκβιασμοί ο ένας διαδέχονταν τον άλλο. Με τη βίζα, το συνάλλαγμα, την εγγραφή στο πανεπιστήμιο, τη διαμονή στο οικοτροφείο κ.α. Θες δε θες αδερφέ μου η συνείδησή σου γίνεται κουρέλι. Παιδί σου είναι τι θα κάνεις;

Σπούδασε πολιτικός μηχανικός. Παντρεύτηκε εκεί μια μορφωμένη και πολύ πλούσια γυναίκα. Μένει στην Πόλη. Τί να κάνει να γυρίσει πίσω; Να δουλέψει εδώ, να κάνει παιδί και να περάσει ύστερα γι' αυτό, όσα πέρασε ο πατέρας του; Ύστερα είναι και οι δουλειές. Ποιος μουσουλμάνος χτίζει σπίτια-πολυκατοικίες στην Κομοτινή; Όλοι μας το κομπόδεμα το φυγαδεύουμε στην Τουρκία. Οι συνθήκες και οι προοπτικές, που υπάρχουν για το γιο μου στην Κων/πολη δε συγκρίνονται με αυτές που υπάρχουν στην Κομοτινή.
Εδώ όλοι στο ίδιο καζάνι βράζουμε, ενώ στην Τουρκία μπορεί οι πιο πολλοί να μην έχουν ούτε ψωμί να φάνε αλλά οι άλλοι ζούνε σαν πασάδες.

3. **Ο Μουσταφά είναι Πομάκικης καταγωγής. Αποφοίτησε από το Ιεροσπουδαστήριο (Medrese) και διορίστηκε δάσκαλος. Αργότερα, όταν ιδρύθηκε η Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσ/νίκης (Ε.Π.Α.Θ) φοίτησε σ' αυτήν. Σήμερα ο γιος του είναι από τα λίγα παιδιά των μουσουλμάνων της Θράκης, που σπουδάζουν όχι στην Τουρκία αλλά στη Σαουδική Αραβία. Του ζητήσαμε να μας εξηγήσει γι' αυτήν του την προτίμηση και μας λέει:**

-Όταν το 1972 ο πρέσβης της Τουρκίας στην Ελλάδα Kämuran Gürün, επισκέφθηκε όλα τα μουσουλμανικά χωριά της οροσειράς της Ροδόπης, εγώ υπηρετούσα σ' ένα πολύ μικρό χωριό κοντά στα βουλγαρικά σύνορα.

Ήταν θυμάμαι μήνας του ραμαζανιού και διάβαζα στα παιδιά κάποια σχετική περικοπή απ' το Κοράνιο, όταν άνοιξε η πόρτα του Σχολείου και μπήκε ο πρέσβης με την ακολουθία του.

-Χότζα, μου λέει, τα γράμματα που διδάσκεις στα παιδιά είναι περασμένης μόδας. Όταν του απάντησα ότι 'μ' αυτά τα γράμματα θα μας κρίνει ο Θεός" μού είπε: "Αυτά τα γράμματα δε μας δίνουν ψωμί".

Στο διάλειμμα του προσφέραμε καφέ, πορτοκαλάδα. Ούτε που τ' ακούμπησε. Ήθελε να δείξει πως κι αυτός είναι άνθρωπος του Θεού, νήστευε..... Όμως πηγαίνοντας για το διπλανό χωριό ξέχασε που στην ακολουθία του προστέθηκε κι ο πρόεδρος μας κι αφού πήρανε τη στροφή του δρόμου σταμάτησαν, ψήσανε τα σουτζουκάκια τους, ήπιανε τη μαυροδάφνη τους και μετά συνέχισαν το δρόμο.

Σήμερα όλοι αυτοί εθνικιστές, κεμαλιστές, ξαφνικά γίνανε πιο θρήσκοι κι από εμάς. Γυρίζουν όλα τα πομακοχώρια και μας παροτρύνουν όλους τους Πομάκους να ψηφίζουμε Σαδίκ και Φαΐκογλου, γιατί τάχα κινδυνεύει η πίστη μας, κι αν δεν υπακούσουμε σ' αυτούς θα γίνουμε προδότες. Ενώ παλαιότερα..... Θυμάμαι πως μετά την υπογραφή του ελληνοτουρκικού μορφωτικού πρωτοκόλλου της 20-12-68 όταν σε μια παιδαγωγική συγκέντρωση μας ανακοίνωσε ο επιθεωρητής ότι στο εξής στα μειονοτικά σχολεία θα διδάσκεται η τουρκική γλώσσα αντί για την αραβική και τα παιδιά θα μαθαίνουν την λατινική γραφή και το λατινικό αλφάβητο κι όχι το αραβικό, όλοι μας, οι Πομάκοι δάσκαλοι, αντιδράσαμε μουρμουρίζοντας. Δύο όμως οι πιο αποφασιστικοί σηκώθηκαν και δήλωσαν απερίφραστα στον επιθεωρητή πως δεν πρόκειται να συμμορφωθούν έστω κι αν απολυθούν. Την άλλη μέρα το Προξενείο τα ήξερε όλα...Σε πέντε μέρες οι δύο δάσκαλοι δεν αναγνωρίζονταν. Έγιναν οι πιο φανατικοί υποστηρικτές της τουρκικής κουλτούρας σ' ολόκληρη τη μειονότητα. Σωστοί μασκαράδες. Η Άγκυρα δεν ενδιαφέρεται για τους πολλούς. Οι λίγοι της ενδιαφέρουν, οι πιο ζωντανοί, τα γκιοσέμια. Οι άλλοι τί θα κάνουν; Σαν πρόβατα θα ακολουθήσουν.

Με ρωτήσατε γιατί ο γιος μου σπουδάζει στη Σαουδική Αραβία και όχι στην Τουρκία. Στην αρχή γράφτηκε σε τουρκικό πανεπιστήμιο. Πριν δυο χρόνια όμως πολλοί μουσουλμάνοι δάσκαλοι κυρίως προσοντούχοι, ύστερ' από εντολή του Προξενείου έκαναν απεργία αντιδρώντας στην Απόφαση του Υπουργείου Παιδείας να μοιράσουν βιβλία τουρκικής γλώσσας, που δεν προέρχονταν από την Τουρκία. Εγώ δεν απεργούσα. Ένα απόγευμα εκεί που βάδιζα με πλησίασε ένας ομόθρησκός μου:

-Δε μου λες....Μουσταφά, ο γιος σου πού σπουδάζει;

-Στην Άγκυρα, γιατί.....

-Και σε ποιο όροφο μένει;

Ώσπου να καταλάβω τί ήθελε να πει εξαφανίστηκε. Πάγωσε το αίμα μου. Την ίδια ώρα, χωρίς να πω στη γυναίκα μου οτιδήποτε, τηλεγράφησα στο παιδί μου: "Έλα γρήγορα ο παππούς σου....."

Ήρθε. Δεν τον άφησα να επιστρέψει ούτε για να πάρει τα ρούχα του.

Γι' αυτό ο γιος μου σπουδάζει στη Σαουδική Αραβία και όχι στην Τουρκία.....

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από την αρχή του βίου της η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης με έντονη τη θρησκευτική της ταυτότητα, που λειτουργούσε διαφοροποιητικά και απομονωτικά σε σχέση με την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία, προσπάθησε να διαφυλάξει τη συνοχή και την ιδιαιτερότητά της. Όμως η εσωστρεφής και αμυντική αυτή στάση δεν αναπτύχθηκε μονάχα προς αντιδιαστολή με την αλλόθρησκη ελληνική κοινωνία αλλ' είχε αποδέκτη και το νέο κοσμικό (κεμαλικό) καθεστώς της γειτονικής Τουρκίας. Παραδοσιακοί μουσουλμάνοι η συντριπτική πλειοψηφία της μειονότητας δεν έστεργαν να υποκαταστήσουν τη θρησκευτική τους πίστη με τον τουρκικό εθνικισμό ή να ταυτίσουν τις δύο έννοιες.
Απόρροια αυτής της νοοτροπίας και συμπεριφοράς ήταν η συγκρότηση του ισχυρού ιδεολογικού ρεύματος των "Συντηρητικών" (muhafazakarlar) που λειτούργησε, ως ανάχωμα για την προς δυσμάς επέκταση της εθνικιστικής ιδεολογίας των κεμαλικών. Αργότερα, όταν ο παντουρκισμός, αναδείχθηκε σε ιδεολογικό κίνημα και αποτέλεσε τη βάση του τουρκικού επεκτατισμού, κύκλοι του αμφισβήτησαν, παρά τη σαφήνεια των σχετικών διατάξεων της συνθήκης της Λωζάννης, τη θρησκογενή διάσταση της μειονότητας και την προέβαλαν ως μέσο "φαλκίδευσης" της κοινωνικής εξέλιξης.
Αφού ίδρυσαν με τη βοήθεια των εγκαθέτων τους ("νεωτεριστών") διάφορες Ένώσεις" στη Θράκη κάνοντας χρήση των όρων "Τούρκος", "τουρκικός" (Ένωση Τούρκων Δασκάλων, Ένωση τουρκικής νεολαίας, κ.λ.π.) αντί των όρων "μουσουλμάνος", "μουσουλμανικός" κυρίως όμως αφού κατάργησαν το κορανικό σχολείο και επέβαλαν τουρκοκεντρικό, καθαρά, χαρακτήρα στο μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα, έθεσαν τις βάσεις από τη μια, για μια πλήρη οριοθέτηση και διαφοροποίηση (θρησκευτική, κοινωνική, γλωσσική αλλά και εθνική) της μειονότητας έναντι της ελληνικής κοινωνίας κι από την άλλη, για μια άμβλυνση των θρησκευτικών, πολιτιστικών και εθνικών διαφορών με την Τουρκία και τη δυνατότητα προσέγγισης και αρμονικής συνύπαρξης με αυτήν.

Σήμερα που τα εθνικιστικά κινήματα των μουσουλμανικών χωρών έχουν διαβρώσει την κλασική αρχή της ισλαμικής umma ("κοινότητας", της οποίας ο χαρακτήρας ήταν καθαρά θρησκευτικός χωρίς διάκριση φυλής ή πολιτισμού) με τις σύγχρονες ιδέες του έθνους και της πατρίδας, η κατάσταση στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης προσλαμβάνει μια ιδιότυπη μορφή.

Το Ισλάμ που ουσιαστικά δεν αποκολλήθηκε ποτέ από την τουρκική κοινωνία αλλά παρέμεινε βασικό στοιχείο της κοινωνικής συγκρότησης, που συγκαθόριζε τους ρόλους των κοινωνικών θεσμών, χρησιμοποιούμενο κατάλληλα από την τουρκική προπαγάνδα ευνοεί και τροφοδοτεί μια περιρρέουσα εθνικιστική ιδεολογία με αλυτρωτικό χαρακτήρα και περιεχόμενο. Εδώ και τριάντα περίπου χρόνια στο χώρο της μειονότητας τα εθνικά και θρησκευτικά φαινόμενα άρχισαν να λειτουργούν από κοινού, στηρίζοντα το ένα το άλλο. Ο μουσουλμανισμός δε βιώνεται πλέον ως υπερτοπική και υπερεθνική θρησκεία. Κοντά στην ιδέα της θρησκευτικότητας κινείται για δικό του λογαριασμό ο εθνικός φανατισμός.
Μουσουλμανισμός και εθνικισμός, δύο έννοιες αντίθετες παλαιότερα, δεν αντιπαραβάλλονται πλέον μεταξύ τους, αλλά η μία γίνεται η αλήθεια της άλλης και η πρώτη νοηματοδοτεί τη δεύτερη και αντίστροφα. Η συνένωση του θρησκευτικού με το εθνικό αφού αποκατέστησε τους δεσμούς του Ισλάμ με το τουρκικό έθνος είχε στη συνέχεια τις επιπτώσεις του και στους μουσουλμάνους της Θράκης. Ο κοινωνικός σχηματισμός της μειονότητας έπαψε σταδιακά ν' αναπαράγεται μόνο ως θρησκευτική κοινότητα. Ύστερα από τις "προσπάθειες" που έχουν καταβληθεί από την Τουρκία το άτομο στη μειονότητα από τη γέννηση έως το θάνατό του θεσμίζεται πλέον ως Homo nationalis μέσ' από ένα πλέγμα

μηχανισμών και πρακτικών που η ίδια έχει επιβάλλει.
Αυτή η ισοπεδωτική ηγεμονία του τουρκικού παράγοντα έχει στρεβλώσει θεμελιακά τις φυλετικές, γλωσσικές και πολιτιστικές διαφοροποιήσεις και έχει εξαφανίσει τις εσωτερικές ταξικές αντιθέσεις της μειονότητας.
Ακόμη και δογματικές διαφορές (Σουνίτες - Μπεκτασήδες κ.α.) τελευταία, υποβαθμίζονται και εξαλείφονται εντελώς. Κύκλοι που αναφέρθηκαν πιο πάνω, είτε με τη μορφή αυτόνομων ομάδων είτε με τη μορφή οργάνων του κράτους, που ως απώτερη επιδίωξη είχαν τη βαθμιαία υποβολή στους μουσουλμάνους της Θράκης του αισθήματος του "αλυτρωτισμού", ανέλαβαν το ρόλο του προστάτη "αδελφού" ή "γονιού" της μειονότητας κι έχουν στήσει το μηχανισμό "ενημέρωσης" και "πληροφόρησης" μεταγγίζοντας με όλα τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (τύπο, ραδιόφωνο, τηλεόραση) καθημερινές δόσεις εθνικισμού, σοβινισμού, αλυτρωτισμού στους μουσουλμάνους της Θράκης, σε μια διαρκή προσπάθεια να τους χρησιμοποιούν για την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων.

Συνοψίζοντας: Ενώ οι δύο μειονότητες (ελληνική: Κων/πολης, Ίμβρου και Τενέδου και μουσουλμανική: Δυτικής Θράκης) της συνθήκης της Λωζάννης παρέμειναν σε εδάφη, που κάποτε αποτέλεσαν σημεία έριδας ως "μη ανταλλάξιμοι πληθυσμοί" (εταμπλί) με σκοπό να μεταβληθούν μελλοντικά σε "φορείς και γέφυρα της ελληνοτουρκικής φιλίας", σήμερα, η ανυπαρξία της μιας (ελληνικής) δεν αμφισβητείται και η διατήρηση της άλλης (μουσουλμανικής) υποδηλώνει ταυτόχρονα και τη διατήρηση κάποιων "κρυφών ελπίδων".

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

1. Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.70 - 71.
2. Κατά τη γερμανική άποψη το "έθνος" ορίζεται από αντικειμενικά κριτήρια: γλώσσα, θρησκεία, ήθη, έθιμα, καταγωγή κ.ά.

   Αν μερικοί πληθυσμοί έχουν κοινά αυτά τα εξωτερικά γνωρίσματα τούτο σημαίνει ότι ανήκουν στο ίδιο έθνος έστω κι αν δεν έχουν συνείδηση αυτής της συγγένειας και δεν εκδηλώνουν επιθυμία για συμβίωση. Ενώ,

   Σύμφωνα με την ιταλο-γαλλική θεωρία το πρωταρχικό στοιχείο της εθνικότητας είναι "η βούληση προς συμβίωση". Και τα εξωτερικά γνωρίσματα: κοινή γλώσσα, έθιμα, παραδόσεις, συντελούν πολλές φορές στη διαμόρφωση αυτής της βούλησης, αλλά δεν είναι ούτε απαραίτητα ούτε επαρκή.

   'Η πατρίδα είναι προπαντός η συνείδηση της πατρίδας" λέει ο Ιταλός Mancini ενώ ο Γάλλος Renan δέχεται ότι το έθνος είναι ζήτημα συνείδησης "ένα καθημερινό δημοψήφισμα". (Βλέπε: Τενεκίδη Γ.: "Δημόσιο διεθνές δίκαιο", Αθήνα 1975, Τόμος 1-σελ.113 - 114.
3. Σύμφωνα με το σύστημα του αίματος "jus sanguinis" (δίκαιο του αίματος), το άτομο με τη γέννησή του αποκτά την ιθαγένεια των γονέων του. Οφείλει την επικράτησή του στην αρχή, που υποστηρίζει ότι η εθνικότητα πρέπει να είναι η βάση της ιθαγένειας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι υπήκοοι ενός κράτους πρέπει να ανήκουν στην ίδια φυλή.
   (Βλέπε: Κρίστη-Νικολετοπούλου: "Η ιθαγένεια", Αθήνα 1965, σελ.59.
4. Κατά το σύστημα του εδάφους "jus soli" (δίκαιο του εδάφους) το άτομο αποκτά ταυτόχρονα με τη γέννησή του την ιθαγένεια της πολιτείας στην εδαφική επικράτεια της οποίας γεννιέται. Το jus soli (το δίκαιο του εδάφους) υποστηρίζεται ότι καθιερώθηκε στην εποχή του τιμαριωτισμού, όταν ο άνθρωπος αποτελούσε "εξάρτημα" της γης. Υιοθετείται κυρίως από κράτη που δέχονται πολλούς μετανάστες και αποσκοπεί οι απόγονοι των μεταναστών να μην αποκτήσουν στενό δεσμό με την πατρίδα των προγόνων τους.

   Αντίθετα το jus sanguinis (δίκαιο του αίματος) υιοθετείται από κράτη των οποίων πολλοί υπήκοοι μεταναστεύουν και προσπαθούν με τον τρόπο αυτό να διατηρήσουν το δεσμό τους όχι μονάχα με τους υπηκόους τους μετανάστες, αλλά και με τους απογόνους τους.

   Στη σύγχρονη εποχή τα περισσότερα κράτη έχουν υιοθετήσει μεικτό σύστημα γιατί με τον τρόπο αυτό κυρίως καταπολεμείται το φαινόμενο της ανιθαγένειας,γιατί η παγκόσμια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου ορίζει ότι "παν άτομο έχει δικαίωμα επί ιθαγένειας τινός" (άρθρο 15, παρ.1).
   (Βλέπε: Κρίστη-Νικολετοπούλου: ό.π., σελ.58-62).
5. Η διάκριση αυτή του Renan έγινε στην περίφημη διάλεξή του, που δόθηκε το 1882 με θέμα: "Qu' est-ce qu' une nation?" (τί είναι ένα έθνος;).
   (Βλέπε: Δημόπουλου Θ.: "Εθνισμός και κοινωνισμός", Περιοδικό "Ελλοπία", Τ. 15).
6. Γιαννουλάτου Α.: "Ισλάμ", Αθήνα 1975, σελ.281.
7. Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.72.
8. Οικονομίδη Α: "Πόλεμος και Ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980, σελ.95-98.
9. Για να αποδώσουν την έννοια της πατρίδας οι μουσουλμανικοί λαοί χρησιμοποίησαν την αραβική λέξη "ουατάν". Η λέξη όμως είχε την έννοια της ιδιαίτερης πατρίδας, αναφερόταν στον τόπο καταγωγής, κατοικίας στο χωριό ή στην επαρχία.

   Η πρώτη χρήση του όρου "ουατάν" με πολιτικό περιεχόμενο αλλά και ένα τρόπο μη συνειδητό έγινε από τον Μόραλι Εσσεγίντ Αλή Εφέντη, Οθωμανό πρεσβευτή στο Παρίσι, την εποχή του διευθυντηρίου, σε μια έκθεση που περιέγραφε τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές της γαλλικής επανάστασης περιέθαλπαν τους ανάπηρους στρατιώτες που υπέφεραν "για το χατίρι της δημοκρατίας και την αγάπη τους για το Βατάν".

   Η καινούρια αυτή έννοια του "ουατάν" διαδόθηκε πλατιά και το 1830 βλέπουμε τη λέξη "βατάν" (με τουρκική προφορά) να παίρνει την έννοια της πατρίδας σε επίσημο οθωμανικό κείμενο, για την ακρίβεια στο περίφημο διάγγελμα της αίθουσας των ρόδων.

   Το 1841, η έκφραση κουμπ-ούλ-βατάν, (φιλοπατρία) χρησιμοποιήθηκε στο τουρκογαλλικό λεξικό του Χάντζερι ως ισοδύναμο του γαλλικού "πατριωτισμός". Μετά τον κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) ο όρος "βατάν" είχε αρχίσει να χρησιμοποιείται πλατιά από τους δημοσιογράφους, και το 1866 μπήκε στον τίτλο μιας εφημερίδας "Ayine-i Vatan" (ο καθρέφτης της πατρίδας). (Βλέπε: Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.76).
10. Lapidus J.: "A history of Islamic societies", Cambridge 1988, σελ.915.
11. Ένας από τους Πολωνούς πρόσφυγες ο Κωνσταντίν Μπορζέτσκι που αργότερα μετονομάστηκε σε Μουσταφά Τζελαλεντίν Πασά, το 1869 δημοσίευσε στην Κωνσταντινούπολη, ένα βιβλίο στη γαλλική με τίτλο "Οι αρχαίοι και σύγχρονοι Τούρκοι".

Στο έργο αυτό δίνεται έμφαση στο θετικό και δημιουργικό ρόλο των Τούρκων και καταβάλλεται προσπάθεια ν' αποδειχθεί ότι οι Τούρκοι είναι ένας λευκός λαός συγγενής των λαών της Ευρώπης, που ανήκει στην "τουρανο-αρία φυλή....." όπως χαρακτηριστικά αυτή βαφτίστηκε από τον Μπορζέτσκι.
(Βλέπε: Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.83).

12. Ζαρεβάντ: "Παντουρκισμός", Μετάφραση: Κασεσιάν Σ., Αθήνα 1991, σελ.113.
13. Landau J.: "Pan-Turkism in Turkey", A study in irredentism, Great Britain 1981, σελ.32.
14. Η αρχή των εθνικοτήτων (principe des nationalities) καθιερώθηκε από την εποχή της γαλλικής επανάστασης. Από τότε που διαμορφώθηκε το δόγμα των εθνοτήτων έγιναν πολλά κινήματα με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολλών ανεξαρτήτων κρατών.
(Βλέπε: Seton - Watson: "Nations and States", London 1977, σελ.6).
15. Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.84.
16. Ο Κεμάλ γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1881. Έμεινε σε ηλικία 7 ετών ορφανός από πατέρα. Το 1893 παρά την αντίθετη γνώμη της μητέρας του γράφτηκε στη στρατιωτική σχολή της Θεσσαλονίκης.
Αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στο Μοναστήρι και στην Κωνσταντινούπολη. (Βλέπε: Lewis B.: "The emergence of modern Turkey", Oxford 1961, σελ.238).
17. Ωστόσο, οι ιδεολογίες, όπως για τη γέννησή τους απαιτείται ένα μακρό χρονικό διάστημα "επώασης", το ίδιο, δεν απαλείφονται εύκολα με διαταγές και άλλα διοικητικά μέτρα.
Γι' αυτό παρ' όλο, που η παντουρκιστική ιδεολογία ποδηγετήθηκε και χαλιναγωγήθηκε από τον κεμαλισμό, τούτο δε στάθηκε ικανό να αποτρέψει ορισμένα στοιχεία του παντουρκισμού να ενσωματωθούν στην ιδεολογία του κεμαλισμού και ορισμένα άτομα, φορείς του αλυτρωτισμού να παρεισφρήσουν στις τάξεις των κεμαλιστών και να αναλάβουν εξέχουσες θέσεις. Ο Φουάτ Μπέης, για παράδειγμα, ένας πρώην λοχαγός, που στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετείχε ενεργά στις οργανώσεις των παντουρκιστών, που δρούσαν στη Δυτική Θράκη, συνταγματάρχης του γενικού επιτελείου του τουρκικού στρατού γύρω στα 1930, βρίσκεται επικεφαλής του "θρακικού κομιτάτου", που έχει ως έδρα την Αδριανούπολη.
Το κομιτάτο με την ευκαιρία της διασκέψεως, στη Γενεύη, της Κοινωνίας των Εθνών έθεσε θέμα, ότι τάχα η μειονότητα καταπιέζεται. Διατηρεί επαφές με το βουλγαρομακεδονικό κομιτάτο γιατί από τις 28 Μαρτίου 1930 έχει υπογράψει με αυτό σύμφωνο συνεργασίας και έχει δύο γραφεία πληροφοριών στο Χαζερζτή-Αρναούτκιοϊ, χωριό της Ανατολικής Θράκης και στην Ξάνθη.
Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω έγγραφα:

Κομοτινή 6-10-30

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΧΩΡ/ΚΗΣ
ΡΟΔΟΠΗΣ

Στην Ξάνθη, οδός Ροδόπης αριθμός οικίας 49, λαμβάνουν χώρα ύποπτοι συγκεντρώσεις στο παντοπωλείο του Αχμέτ Μπακάλ Μεμέτ και γίνονται διάφοραι συζητήσεις.
Προ 15 ημερών οι Σερίφ Ογλού Μουμίν και Κιρζαλή Αχμέτ Ογλού Χουσεΐν, αδελφός παντοπώλου, ο οποίος είναι ταμίας της εν Ξάνθη οργανώσεως ανεχώρησαν δια Βουλγαρίαν. Ο Σερίφ Ογλού Μουμίν είναι άνθρωπος του Φουάτ Μπέη. Το κομιτάτο τελευταία έθεσε θέμα με την ευκαιρία της διασκέψεως στη Γενεύη της Κοινωνίας των Εθνών, ότι τάχα η μειονότητα καταπιέζεται.
Τούρκοι πράκτορες εισέρχονται εις τη Βουλγαρίαν και εκεί μεταβαίνουν από Ξάνθη οι συνεργάτες τους στην Ελλάδα. Δρομολόγιο που ακολουθούν: Πηγαίνουν μέχρι Τσεγκενέ Χισάρ Μαχαλά του συνοικισμού Ωραίου, όπου μένουν πολλοί ποιμένες κι από εκεί δια του Γιέλιτζε Τεπέ εισέρχονται εις το βουλγαρικό έδαφος.

Ο Δ/τής Διοικήσεως

Ξ. Ζέζας

Αθήναι 20-11-1930

Το 4ο σώμα, εγνώρισε εις την Ανωτέρα Διοίκηση Θράκης, ότι εν Αδριανουπόλει λειτουργεί κομιτάτο Θράκης υπό του Συνταγματάρχου του Γενικού Επιτελείου του Τουρκικού Στρατού Φουάτ Μπέη. Έχει επαφές με βουλγαρομακεδονικό τοιούτο με το οποίο υπέγραψε σύμφωνο συνεργασίας από 28 Μαρτίου ε.ε. Ομοίως στο χωριό Χαζερζτή-Αρναούτ-κιοϊ της

τουρκικής Θράκης λειτουργεί Γραφείον πληροφοριών το οποίον έχει ως πράκτορες δύο ζωέμπορους, ένας από τους οποίους ονομάζεται Σταύρου και κατάγεται εκ Διδυμοτείχου.

Οι Διοικήσεις Χωρ/κής Ροδόπης -Έβρου δεν έχουν πληροφορίες ούτε πρόσωπον Σταύρου βρήκαν. Υπάρχουν δύο ζωέμποροι εκ Διδυμοτείχου οι οποίοι αγοράζουν ζώα από την τουρκικήν μεθόριον οι Γεώργιος Γιαρματζής και Σαράντης Σταμπουλάκης, πλην όμως είναι ακραιφνείς Έλληνες.

Αργότερα εμφανίσθηκαν εις Ξάνθην ύποπτοι Οθωμανοί οι οποίοι ανεχώρησαν δια Βουλγαρίαν. Επιπροσθέτως υποβάλλω αντίτυπον φωτογραφιών του Σερίφ Ογλού Μουμίν και Αχμέτ Ογλού Χουσεΐν οι οποίοι ανεχώρησαν δια Βουλγαρίαν δια να λάβουν οδηγίες δια προπαγάνδα υπέρ του θρακικού κομιτάτου.

Ο Αρχηγός

Δ. Κατσώνας

(Βλέπε: Α.Υ.Ε / 1930 / Α / 6 / ΙΙ / Θρακικό κομιτάτο).

18. Σαρρή Ν: "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.320.
19. Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.92.
20. Ο Νιχάλ Ατσίζ, γνωστός για τις ρατσιστικές και παντουρκιστικές του απόψεις εξέδιδε από το Νοέμβριο του 1933 το περιοδικό "Orhun" στην Αδριανούπολη, όπου υπηρετούσε, ως καθηγητής σε λύκειο. Όμως τον Ιούλιο του 1934 οι αρχές απαγόρευσαν την κυκλοφορία του περιοδικού με το επιχείρημα ότι "αντιστρατεύονταν την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης".

Τον Οκτώβριο του1943 αφού είχε εκδηλωθεί η επίθεση της Γερμανίας κατά της Σοβιετικής Ένωσης ξεκίνησε την επανέκδοση του περιοδικού διενεργώντας φανερή προπαγάνδα υπέρ της χιτλερικής ιδεολογίας. Στο τεύχος μάλιστα της 1ης Μαρτίου 1944 (αριθμός 15) σε μια ανοιχτή επιστολή προς τον τότε πρωθυπουργό της Τουρκίας Σαράτσογλου, του υπενθύμιζε τις επίσημες δηλώσεις του: " Εμείς είμαστε Τούρκοι, τουρκιστές. Για μας ο τουρκισμός, όπως είναι υπόθεση αίματος, έτσι είναι και υπόθεση συνείδησης και κουλτούρας".
(Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.336).

21. Landau J.: ό.π., σελ.185.
22. Στη δεκαετία του 1970 υπήρξε ιδιαίτερη έξαρση της παντουρκιστικής ιδεολογίας στην Τουρκία. Υπήρχαν 1.500 περίπου οργανώσεις με παντουρκιστικές τάσεις, με σπουδαιότερη την "ένωση των εστιών ιδανικών", που τα οργανωμένα μέλη τους έφταναν τις 100.000. Εκφραστής του παντουρκιστικού πνεύματος ο Αλπαρσλάν Τουρκές, τουρκοκύπριος στην καταγωγή, που εγκαταστάθηκε σε ηλικία 17 ετών στην Κωνσταντινούπολη και έκανε αργότερα στρατιωτική καριέρα.

Συμμετείχε στις αντικομμουνιστικές διαδηλώσεις του 1944. Αποτελούσε κλασικό τύπο εξτρεμιστή και ήταν αφοσιωμένος στον εθνικισμό και παντουρκισμό. Κατάφερε το 1965 να αναρριχηθεί στην ηγεσία ενός μικρού συντηρητικού κόμματος, του "εθνικού-αγροτικού", που μετονομάστηκε το 1969 σε κόμμα, "εθνικιστικής δράσης".

Σύμβολο του κόμματος έγινε το έμβλημα του παντουρκισμού: "Μποζκούρτ" (γκρίζος λύκος) και οι οργανώσεις της νεολαίας ονομάζονταν "Μποζκουρτλαρ" (γκρίζοι λύκοι, πληθυντικός του "μποζκούρτ").
(Βλέπε: Landau J.: ό.π., σελ.148-150).

23. Landau J.: ό.π., σελ.1.
24. Να πως εξηγούσε ο Νιχάλ Ατσίζ το ιδεολογικό περιεχόμενο του παντουρκισμού: "Υπάρχουν τρία στάδια στα έθνη. Το πρώτο στάδιο είναι η ανεξαρτησία. Το δεύτερο είναι η συγκρότηση της εθνικής ενότητας, δηλαδή η απελευθέρωση των ομογενών που βρίσκονται εκτός συνόρων. Το τρίτο είναι η κατάληψη ολόκληρου του κόσμου".
(Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία").
25. Ο Ζιγιά Γκιόκ Άλπ από τους θεωρητικούς του παντουρκισμού υποστήριζε ότι η τουρκική πολιτική αποτελείται από μια τριάδα στόχων: 1. Τον τουρκισμό, 2.τον ογκουζισμό και 3.τον τουρανισμό. Το τρίτο στάδιο αποτελεί τον υπέρτατο στόχο του παντουρκισμού.
(Βλέπε: Ζαρεβάντ: "Παντουρκισμός", Μετάφραση: Κασεσιάν Σ., Αθήνα 1991, σελ.71).
26. Η έννοια του εθνικισμού δε συμπεριλαμβάνει κατ' ανάγκη τις έννοιες του αλυτρωτισμού και του φυλετισμού. Ο εθνικισμός ενός λαού μπορεί να είναι εξ ίσου έντονος και χωρίς να εκφράζει αλυτρωτικές διαθέσεις.

Επίσης την ύπαρξη των άλλων εθνών, ένας λαός εμφορούμενος από την ιδεολογία του

εθνικισμού μπορεί να τη βιώνει ως σχέση "ανώτερου" προς "κατώτερο" αλλά ως μια ήπια και πολιτισμική ανισότητα π.χ. "πολιτισμένοι"-"καθυστερημένοι" κλπ. κι όχι απαραίτητα ως βιολογική διαφορά: ανώτερη φυλή, περιούσιος λαός κλπ.
(Βλέπε: Ζιάκα Θ.: "Έθνος και παράδοση", σελ.76).

27. Ζαρεβάντ: ό.π., σελ 37.
28. Όπως ο πανσλαβισμός της ρωσικής αυτοκρατορίας στάθηκε γεννεσιουργός αιτία της παντουρκιστικής ιδεολογίας από τους υποτελείς τουρκόφωνους λαούς, έτσι κι ο παντουρκισμός όταν μεταφυτεύθηκε από τη ρωσική αυτοκρατορία στην οθωμανική, αφύπνισε το εθνικό αίσθημα στους Άραβες Οθωμανούς πολίτες, που ήταν μουσουλμάνοι χωρίς να είναι Τούρκοι και συνετέλεσε στο να γεννηθεί ο παναραβισμός.
(Βλέπε: Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.87).
29. Ζαρεβάντ: ό.π., σελ 38.
30. Ο μαξιμαλισμός υπήρξε πάντα κοινό στοιχείο των στόχων όλων των αλυτρωτικών πανιδεολογιών.
Οι παντουρκιστές μιλούσαν για μια "Μεγάλη Τουρκία" που θα συμπεριλάμβανε όλες τις περιοχές στις οποίες ζούσαν τουρκόφωνες ομάδες.
(Βλέπε: Landau J.: ό.π., σελ.183).
31. Landau J.: ό.π., σελ.159.
32. Ζαρεβάντ: ό.π., σελ 38.
33. Landau J.: ό.π., σελ.161.
34. Landau J.: ό.π., σελ.176.
35. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.201-202.
36. Για την "εθνική ετερότητα" βλέπε: Ζιάκα Θ.: "Έθνος και παράδοση", σελ.66 κ.ε.
37. Στο σύνταγμα του 1924, που ήταν το πρώτο της τουρκικής δημοκρατίας υπήρχε η διατύπωση: "Η επίσημη θρησκεία του κράτους είναι το Ισλάμ". Με την αναθεώρηση όμως του συντάγματος του 1928 η φράση απαλείφθηκε. Η Τουρκία θα ήταν στο εξής κράτος λαϊκό (κοσμικό).
(Βλέπε: Θεοδωρόπουλου Β.: "Οι Τούρκοι και εμείς", Αθήνα 1988, σελ.233).
38. Στην εξέγερση των Αλβανών το 1912 για εθνική ανεξαρτησία αντέδρασε βιαία ο αντιεθνικιστής ποιητής Μεχμέτ Ακίφ, αλβανικής καταγωγής, που αργότερα συνεργάστηκε με το κεμαλικό καθεστώς και έγραψε το ποίημα, που έγινε εθνικός ύμνος της Τουρκίας.
Απευθυνόμενος, λοιπόν, ο Μεχμέτ Ακίφ στους Άραβες και Αλβανούς αλλά και γενικότερα σ' όλους τους μουσουλμάνους, που επιζητούσαν την εθνική τους ανεξαρτησία έλεγε: " Εθνικότητά σας, μιλλιέτ σας, είναι το Ισλάμ..... γιατί λοιπόν αυτός ο φυλετισμός, το καβμιγιέτ; (σ.σ. την έννοια του εθνισμού αποδίδει στην αραβική ο όρος καουμίγια, ο οποίος στην τουρκική προφορά γίνεται καβμιγιέτ). Είναι πιο καλός από τον Τούρκο ο Άραβας και υπερέχει ο Λαζός απέναντι στον Τσερκέζη και τον Κούρδο; Ο Πέρσης ξεπερνά τον Κινέζο; Κατά τί; Θα αποσυνθέσουμε λοιπόν τον Ισλαμισμό; Μήπως ο προφήτης δεν καταράστηκε ο ίδιος την ιδέα του φυλετισμού; Δε ζεί δίχως τον Άραβα ο Τούρκος κι είναι τρελός όποιος λέγει, πως μπορεί. Και για τον Άραβα ο Τούρκος είναι μάτι και χέρι του δεξί. Πάρτε παράδειγμα από το χάλι των Αλβανών. Ακούστε με εμένα, που είμαι Αλβανός ο ίδιος. Τίποτε άλλο δε θα πω, αλλοίμονο στη δύστυχή μου χώρα".
(Βλέπε: Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964, σελ.93-95).
39. Ζαρεβάντ: "Παντουρανισμός", Μετάφραση: Κασεσιάν Σήφη, Αθήνα 1991, σελ.83-92.
40. Οι παντουρκιστές, επειδή έβλεπαν ότι το Ισλάμ εξακολουθούσε να έχει απήχηση παρά το ότι είχαν περάσει πενήντα χρόνια από την εγκαθίδρυση του λαϊκού κράτους δεν ήθελαν να αποξενωθούν από τους θρησκευόμενους. Σε κάποιο σεμινάριο μάλιστα, που έγινε το 1969 υιοθετήθηκε η θέση, ότι ο Ισλαμισμός (muslumanlik) έπρεπε να θεωρείται αναπόσπαστο στοιχείο του εθνικισμού.
(Βλέπε: Landau J.: "Παντουρκισμός", Μετάφραση: Νάντσου Ε., σελ.198 κ.ε.).
41. Ζαρεβάντ: ό.π., σελ 109-110.
42. Η στρατογραφειοκρατία της Τουρκίας που ήλεγχε εξ ολοκλήρου τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους μετά την κατάρρευση του άξονα στράφηκε με έμφαση εναντίον της παντουρκιστικής ιδεολογίας που υποθάλποντα απ' τη ναζιστική Γερμανία.
Ο Ινονού από τα μέσα του 1944 το είχε συνειδητοποιήσει ότι, νικητές θα ήταν, από κοινού, οι Αγγλοσάξωνες και η Σοβιετική Ένωση. Επομένως "η πολιτική της τραμπάλας" είχε λήξει οριστικά. Η "ουδετερότητα" δεν μπορούσε πλέον να συνεχισθεί χωρίς τον κίνδυνο της θυσίας και του αφανισμού της Τουρκίας. Έπρεπε να βρεθεί τρόπος να περάσει στο πλευρό των συμμάχων. Κι αυτό θα γινόταν μονάχα με τη φιλελευθεροποίηση και την πολιτική μετεξέλιξη του αυταρχικού και μονοκομματικού κεμαλικού καθεστώτος σε πλουραλιστική δημοκρατία.
Αυτό βέβαια μ' ένα τρόπο επιφανειακό και επίπλαστο, που χωρίς να έθιγε την ουσία του καθεστώτος, θα λειτουργούσε ως άλλοθι ενός εκδημοκρατισμού, που θα εξευμένιζε τους

δυτικούς συμμάχους.

Έπρεπε λοιπόν να υπάρχουν δύο κόμματα, που θα εναλλάσσονταν στην εξουσία. Κι επειδή στην Τουρκία υπήρχε το ρεπουμπλικανικό λαϊκό κόμμα, σύμφωνα με το αμερικανικό πρότυπο, το κενό που υπήρχε θα καλύπτονταν με την ίδρυση του δημοκρατικού κόμματος.

Η ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος δόθηκε στη δημοσιότητα στις 7 Ιανουαρίου 1946. Στην ίδρυση του δημοκρατικού κόμματος πρωτοστάτησαν οι: Αντνάν Μεντερές, Τζελάλ Μπαγιάρ, 'Ιτσελ Ρεφίκ Κοραλτάν και Κάρς Φουάτ Κιοπρουλού. Ο Μεντερές όντας ιδιοκτήτης 10.000 στρεμμάτων στην περιοχή του Αϊδινίου ήταν ο τυπικός εκπρόσωπος της μεγάλης γαιοκτησίας γι' αυτό ως βουλευτής το 1945 και επικεφαλής των μεγάλων γαιοκτημόνων αντιτάχθηκε με σφοδρότητα στην ψήφιση του νομοσχεδίου "περί γαιών" σύμφωνα με το οποίο οι γαίες του δημοσίου και των μεγάλων γαιοκτημόνων θα διανέμονταν στους αγρότες-χωρικούς και κανένας δε θα μπορούσε να έχει υπό την κατοχή του πάνω από 500 στρέμματα γης.

(Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.349 κ 393).

43. Χωρίς ουσιαστικά, νέες θέσεις και ανοίγματα στην τουρκική κοινωνία, το δεύτερο κόμμα, που ιδρύθηκε με τις ευλογίες της στρατογραφειοκρατικής τάξης, κατόρθωσε να αποκτήσει λαϊκή βάση από το γεγονός και μόνο ότι στο θέμα του σεκουλαρισμού έδωσε νέα ερμηνευτική διάσταση. Διεκήρυξε στις λαϊκές μάζες ότι ο διαχωρισμός θρησκείας-πολιτείας δε σημαίνει αθεΐα και τούτο η θρησκεύουσα συντριπτική πλειοψηφία των Τούρκων το χειροκρότησε με θέρμη.

Χαρακτηριστική είναι η αντίδραση του Ινονού στην εξαγγελία του δημοκρατικού κόμματος, όπως αυτή παρατίθεται από τον Νεοκλή Σαρρή. Στη συνάντηση Τζελάλ Μπαγιάρ και προέδρου της δημοκρατίας (Ινονού) όταν ο πρώτος ενεχείρησε στο δεύτερο το πρόγραμμα του κόμματος, "ο Ινονού πήρε το πρόγραμμα του νέου κόμματος και ρώτησε:

- Υπάρχει μήπως κανένα άρθρο που να αναφέρει:"εμείς εμφορούμαστε από θρησκευτικές πεποιθήσεις;" οΤζελάλ Μπαγιάρ απάντησε:

- Όχι Πασά μου. Υπάρχει μονάχα το ότι ο σεκουλαρισμός δεν είναι αθεΐα.

- Δεν πειράζει".

(Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", σελ.389).

44. Κιτσίκη Δ.: "Ιστορία του ελληνοτουρκικού χώρου 1928-1973", Αθήνα 1981, σελ.250.

45. Θεοδωρόπουλος Β.: ό.π., σελ.234-236.

46. Σήμερα ισλαμιστές στην Τουρκία δεν υπάρχουν μόνο μεταξύ των μεγαλοεπιχειρηματιών και βιομηχάνων, αλλά έχουν διεισδύσει κρυφά ή φανερά και στις τάξεις της ανώτερης στρατογραφειοκρατίας. Κύκλοι, που ανήκουν στην υψηλή κοινωνία έχουν καθιερώσει στις διάφορες κοσμικές τους συγκεντρώσεις το κάλυμμα της κεφαλής της γυναίκας γι' αυτό πολλά ατελιέ μόδας εισάγουν από το Παρίσι μοντέλα καλυπτρών.

(Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990, σελ.118).

47. Θεοδωρόπουλος Β.: ό.π., σελ.310-311.

48. Έχει τονισθεί, ότι ο παντουρκισμός στα πρώτα του στάδια αναπτύσσεται ως μηχανισμός άμυνας των τουρκόφωνων λαών της Ρωσίας έναντι του αφομοιωτικού κινδύνου, που εκδηλώνεται από την εξάπλωση της ιδεολογίας του πανσλαβισμού. Παρουσιάζεται ως εθνικισμός της διασποράς και εμφανίζεται λιγότερο έντονος σε ό,τι αφορά το αλυτρωτικό του περιεχόμενο.

Όμως, όταν διαδίδεται στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας και αρχίζει να εκδηλώνεται ένα ενδιαφέρον και μια αλληλεγγύη των αυτόχθονων για τους ομοεθνείς της διασποράς, η παντουρκιστική ιδεολογία παίρνει όλο και περισσότερο αλυτρωτικό χαρακτήρα. Αργότερα, όταν οι παντουρκιστές άρχισαν να μιλούν ανοιχτά για "Μεγάλη Τουρκία", που θα εκτείνονταν από τη Μεσόγειο μέχρι τον Ειρηνικό, η Θράκη δεν ήταν δυνατό να μείνει έξω από τα μαξιμαλιστικά τους σχέδια.

Για το σκοπό αυτό στις 30 Ιουνίου 1915 ιδρύθηκε στο Ροδολίβος της Δράμας από τους Τούρκους στρατιωτικούς, Fuat Balkan, Sakir Zumre και Cenan Bey, το "κομιτάτο για την απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης" (bati Trakua kurtulus komitesi).

Στις 10 Νοεμβρίου 1918 ιδρύθηκε στην Κων/πολη το "απελευθερωτικό κομιτάτο των Τούρκων της Δυτικής Θράκης" και σε ένα μήνα η έδρα του μεταφέρθηκε στην Κομοτινή.

Το 1919 στην Κομοτινή, συγκροτήθηκε η "οργάνωση νομικής υπεράσπισης της Δυτικής Θράκης" σκοπός της οποίας ήταν η προσάρτηση της Δυτικής Θράκης στην Τουρκία και στις 25 Απριλίου 1922 οργάνωση με το ίδιο όνομα ιδρύθηκε και στην Κων/πολη, που ως σκοπό είχε θέσει το ενδιαφέρον για την τύχη των Τούρκων της Δυτικής Θράκης. Μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης όλες οι οργανώσεις που βρισκόταν σε ελληνικό έδαφος, όπως ήταν φυσικό, διαλύθηκαν, ενώ η "οργάνωση νομικής υπεράσπισης της Δυτικής Θράκης" με έδρα την

Κων/πολη προέβη στη σύνταξη ενός νέου προγράμματος του οποίου τα κυριότερα σημεία είναι τα εξής:

Έγγραφο αριθμός 16

Η "οργάνωση νομικής υπεράσπισης της Δυτικής Θράκης" που δεν πέτυχε το σκοπό της με τη συνθήκη της Λωζάννης, εξέτασε τη θλιβερή κατάσταση της Δυτικής Θράκης και αποφάσισε πέρα από τη διεύρυνση και αύξηση της δραστηριότητας της, τη σύνταξη ενός νέου προγράμματος.

Άρθρο 1. Το όνομα της οργάνωσης παραμένει "οργάνωση νομικής υπεράσπισης της Δυτικής Θράκης".

Άρθρο 2. Η δραστηριότητα αυτής είναι επιστημονική και πολιτική, ωστόσο μπορεί να είναι και επαναστατική.

Άρθρο 3. Η περιοχή δραστηριότητας της οργάνωσης είναι η Δυτική Θράκη, που εκτείνεται από τα τουρκοβουλγαρικά σύνορα του 1912 ως τη θάλασσα των νήσων (Adalar denisi) και από τον Έβρο ως τον ποταμό Στρυμώνα (Ustruma).

Άρθρο 4. Η οργάνωση έχει σκοπό την απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης και την προσάρτησή της, ανάλογα με τις περιστάσεις στη μητέρα πατρίδα.

Άρθρο 5. Η κεντρική διεύθυνση της οργάνωσης βρίσκεται στην Κων/πολη και υπάρχει ακόμη από μια περιφερειακή επιτροπή στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία.

Η κεντρική διεύθυνση είναι μυστική και αποτελείται από δέκα μέλη. Απ' αυτά έξι προέρχονται από την Κων/πολη και εκπροσωπούν τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης που είναι εγκαττεστημένοι στην Κων/πολη δύο εκπροσωπούν τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης και δύο τους μουσουλμάνους της Βουλγαρίας.

Οι περιφερειακές επιτροπές είναι μυστικές και αποτελούνται από τρία άτομα. Τα μέλη των περιφερειακών επιτροπών εκλ'εγονται μυστικά από την κεντρική διεύθυνση.

Από τα καθήκοντα της κεντρικής διεύθυνσης είναι ακόμη η ηθική και υλική υπεροχή της τουρκικής πλειοψηφίας στη Δυτική Θράκη, η οικονομική πρόοδος και η ίδρυση μιας ισχυρής κοινωνικής, επιστημονικής και θρησκευτικής οργάνωσης.

Οι περιφερειακές επιτροπές ιδρύουν γυμναστικούς συλλόγους και φιλόπτωχες αδελφότητες. Φροντίζουν επίσης ώστε οι εκπαιδευτικοί σύμβουλοι, οι καθηγητές και οι δάσκαλοι να ανήκουν οπωσδήποτε στην οργάνωση, και τα μέλη αυτής να εισχωρήσουν σε υπηρεσίες που το προσωπικό τους οπλοφορεί όπως Δημαρχείο, Χωροφυλακή, Αστυνομία και δασοφυλακη.

-Η κεντρική διεύθυνση θα καλεί κάθε χρόνο, ένα βουλευτή από τις ομάδες που θα υπάρχουν στην Άγκυρα τη Σόφια και την Αθήνα για να συζητούν.

-Η οργάνωση δεν ασχολείται διόλου με την εσωτερική πολιτική της τουρκικής δημοκρατίας.

Κεμάλ,
dr Χικμέτ Φεριντούν,
Ιμπραχίμ,
Χασάν Ταχσίν.

Έγγραφο αριθμός 17

Οδηγίες, προσαρτημένες στον κανονισμό, που συνέταξε η "οργάνωση νομικής υπεράσπισης της Δυτικής Θράκης" μετά τη συνθήκη της Λωζάννης.

Κέντρα λήψεως πληροφοριών: Αυτά βρίσκονται στην Ανδριανούπολη, την Κομοτινή, την Ξάνθη και το Κίρτζαλι. Από τα παραπάνω κέντρα ιδρύονται και τα παραρτήματα αυτών σε κατάλληλα μέρη. Οι πρόξενοι της Κομοτινής και της Φιλιππούπολης θα πρέπει να διευκολύνουν και να φροντίζουν για τη διαβίβαση των πληροφοριών στα παραπάνω κέντρα.

Να εμποδίζεται η μετανάστευση των κατοίκων, να αυξάνει το πνευματικό τους επίπεδο, να κυκλοφορούν διάφορες φήμες ανάμεσα στους Ρωμιούς με σκοπό να εγκαταλείψουν τη Θράκη..... Μέσα στα καθήκοντα της οργάνωσης περιλαμβάνονται επίσης η διευκόλυνση για την είσοδο των τουρκικών εφημερίδων, η επικράτηση της γνώμης τους στην επιλογή του Μουφτή, η αποστολή δασκάλων στα σχολεία, η αποστολή εκλεκτών ιεροκηρύκων κατα την περίοδο του ραμαζανιού..... Η απόφαση για επιθετική δραστηριότητα, με στόχο την προσάρτηση και την κατάληψη, παίρνεται μετά από συζήτηση την κατάλληλη στιγμή.

Τα καθήκοντα που αναφέρθηκαν πιο πάνω, ανατέθηκαν στα μέλη της επιτροπής ως εξής:

Υπεύθυνος επί του τύπου	:	Galip Bahtiyar
" στατιστικών και ερευνών	:	Ali Galip (Pekel)
" επαφών και ελέγχου γεγονότων	:	Dr. Hikmet
" στρατιωτικών υποθέσεων	:	Fuat (Balkan)
" δημοσίων σχέσεων	:	Iskegeli Arif
" επί των οικονομικών	:	Hasan Tahcin
" επαφών μετά της Άγκυρας	:	Sakir(Kesebir)

(Βλέπε: 1. Landau J.: "Pan-Turkism in Turkey", A stady in irredentism, Great Britain 1981, σελ.32.
2. Aydinli Ahmet: "Bati Trakya", Istanbul 1971, σελ.211-287.
3. Sükrü Elcin: "Adalara Destanlar", Μετάφραση: και σχόλια: Κ.Πρίγκου-Α.Μαντάκου, Βαλκανική βιβλιογραφία, Τομ.VI, 1977(παράρτημα) Θεσ/νίκη 1981, σελ.256-258.
4. Batibey Kemal: "Bati Trakya Turk devleti, Istanbul 1979, σελ.129-130).

49. Ιορδάνογλου Α.: "Ο τύπος της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης από τη συνθήκη της Λωζάννης ως σήμερα", Ανάτυπο, Έκδοση ΙΜΧΑ, τεύχος 3, 1989, σελ.221.
50. Στην κορυφή της πυραμίδας του θρησκευτικού ιερατείου των Οσμανών (Ουλεμά) βρίσκονταν ο Σεϊχουλισλάμ (Seyhulislam). Ως ανώτατος άρχων των Ουλεμάδων (των σοφών διδασκάλων και ερμηνευτών του ιερού νόμου) είχε το δικαίωμα να διορίζει τους Μουφτήδες των επαρχιών, τους καντήδες (δικαστικούς λειτουργούς) και να προτείνει Βεζύρηδες για διορισμό.

Για θέματα γενικού ενδιαφέροντος, όπως είναι η κήρυξη ή παύση πολέμου, η εις θάνατον καταδίκη ενός ή περισσοτέρων επωνύμων ανδρών, η σύναψη ειρήνης κ.ά. Ο σουλτάνος ζητούσε να πάρει μια γνωμάτευση, ότι η απόφασή του ήταν σύννομη προς τον ιερό νόμο.

Βέβαια, έλεγχο νομιμότητας ασκούσαν και οι Μουφτήδες με την έκδοση γνωμοδοτήσεων των λεγόμενων "φετβά" (ιερονομικών ρητρών), όμως για πολύ σημαντικά θέματα γινόταν προσφυγή στις γνώσεις του Σεϊχουλισλάμ.

Τις περιπτώσεις αυτές τις αντιμετώπιζε πολλές φορές με κίνδυνο της ζωής του ο Σεϊχουλισλάμ, που εξέδιδε τους φετβάδες, κυρίως, όταν η απόφασή του δε συνέπιπτε με τις διαθέσεις του σουλτάνου.

(Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τόμος Α, σελ.462 και Χυδίρογλου Π.: "Συμβολή στην ελληνική τουρκολογία", Τόμος Α΄1990, σελ.214-215).

51. Αλεξανδρή Α.: "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις", Αθήνα 1991, σελ.66.
52. Από τα 13 αντικαθεστωτικά στελέχη της κατηγορίας των "εκατόν πενήντα" τα 11 είχαν εγκατασταθεί στη Θράκη και τα υπόλοιπα δύο από ένα στη Δράμα και Θεσ/νίκη. (Βλέπε: Α.Υ.Ε. / 1931 / Β / 37 / ΙΙ / Ανεπιθύμητοι).
53. Unal Tahsin: "Yuz ellilikler, hayat tarih macmuasi", Subat 1969, σελ.18.
54. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 κυκλοφόρησαν επίσης οι εφημερίδες: yeni yol (νέος δρόμος) στην Ξάνθη από τον Μεχμέτ Χιλμί σε συνεργασία με τον Ιμπραχήμ Ντεμίρ, η zaman (χρόνος) με εκδότη τους Χατζηδάκη και Tahsin Ziya, και η imdat (βοήθεια) του Sebat Hakki.

(Βλέπε: Ιορδάνογλου Α.: "ό.π., σελ.221-222).

55. Ιορδάνογλου Α.: "ό.π., σελ.222.
56. Για την απέλαση του Σεϊχουλισλάμ (Seyhulislam) Μουσταφά Σαμπρί και των άλλων αντικεμαλικών από την Ελλάδα, ο Βενιζέλος ζήτησε την απομάκρυνση από το τουρκικό έδαφος του ταραχοποιού παπά-Ευθύμ "ηγέτη" των "Τούρκων ορθοδόξων".

Ο παπά-Ευθύμ (Ευθύμιος Καραχισαρίδης) έγγαμος τουρκόφωνος ορθόδοξος ιερέας από τη Μικρά Ασία εγκαταστάθηκε το 1923 στην Κων/πολη και αυτοανακηρύχθηκε "πνευματικός αρχηγός" της ανύπαρκτης τουρκορθόδοξης εκκλησίας. Υποστήριζε, ότι οι ορθόδοξοι της Κων/πολης με καταγωγή την Καππαδοκία δεν ήταν Έλληνες αλλά Τούρκοι, που εκχριστιανίσθηκαν. Με τη βοήθεια των τουρκικών αρχών προσπάθησε να καταλάβει το πατριαρχικό μέγαρο. Ο ξεσηκωμός όμως του ελληνισμού της Πόλης και των ξένων πρεσβειών ανάγκασε τις τουρκικές αρχές να τον απομακρύνουν από το πατριαρχείο και στη συνέχεια τον εγκατέστησαν πραξικοπηματικά στον ιστορικό ναό της Παναγίας Καφατιανής του Γαλατά.

Όταν λοιπόν ο Βενιζέλος ζήτησε την απομάκρυνση του παπά-Ευθύμ η τουρκική πλευρά παρά το γεγονός, ότι υποσχέθηκε και ανήγγειλε στις εφημερίδες, ότι ο παπά-Ευθύμ με 27 άλλους οπαδούς του θα απελαθεί για τη Ρουμανία, η υπόσχεση αυτή ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε.

(Βλέπε: Αλεξανδρή Α.: ό.π., σελ.59,95 και Μηναΐδη Μ.: "Ο παπά-Ευθύμ", θρακική επετηρίδα Τομ. Δ΄, Κομοτινή 1983, σελ.341).

57. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΘΡΑΚΗΣ
Δ/νση Εσωτερικού
Αρ. Πρωτ. Εμπ.: 748

Κομοτινή 10-12-1930
Απόφαση

Ο
Υπουργός, Γενικός Διοικητής Θράκης
Συμφώνως οδηγιαίς Υπουργείου Εσωτερικών
αποφασίζομεν:
Α ν α σ τ έ λ λ ο μ ε ν

Την εντός της Ελλάδος άδειαν παραμονής από της πρωΐας της 16ης Ιανουαρίου 1931 των κάτωθι:
1. Μουσταφά Σαμπρί,
2. Γκιουμουλτζίναλη Ισμαήλ Χακί,
3. Αζίζ Νουρή,
4. Εσκή Σεχιρλή Σαφέρ Χότζα,
5. Ναμίν Μπέης,
6. Νεδήμ Μπέης,
7. Ιμπραχήμ Σαμπρί,
8. Σούνεκλη Τσερκέζ Δαούτ,
9. Τούζακτση Γιουσούφ Αλή Ρεμζή,
10. Κετσέλερλη Τοπάλ Ομέρ Ογλού Ιδρύς,
11. Κετσέλερλη Αβδουλάλ Ογλού Δελή Κασήμ.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Γ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ

Η απέλαση βέβαια δεν έγινε στις 16-1-1931 αλλά στις 28-2-1931 γιατί ζήτησαν και πέτυχαν παράταση παραμονής τους μέχρι τέλους Φεβρουαρίου.

Δύο δε συμπεριλαμβάνονται στο έγγραφο γιατί δεν ήταν κάτοικοι της Θράκης. (Βλέπε: Α.Υ.Ε / 1931 / Β.ΠΟΛΙΤΙΚΗ / Β / 37 / ΙΙ / Ανεπιθύμητοι).

58. Ενδεικτικό της δεινής θέσης στην οποία βρέθηκαν όσοι ανήκαν στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα" είναι και οι παρακάτω επιστολές-αιτήσεις:

ΠΡΟΣ
Την Αυτού Εξοχότητα τον Κύριον Υπουργόν
επι των Εξωτερικών

ΑΙΤΗΣΗ
Νταούτ Ζεκεριά,
Κιρκασίου, κατοίκου
Αθηνών.
Εν Αθήναις τη
25 Νοεμβρίου 1931

Ο υποφαινόμενος Νταούτ Ζεκεριά, πρόσφυξ Κιρκάσιος, εγγεγραμμένος εν τω καταλόγω των 150 προσώπων της συνθήκης της Λωζάννης και εις εξ εκείνων οίτινες υπεβλήθησαν εις μεγάλας θυσίας υπέρ του Ελληνικού Έθνους διαρκούσης της Μικρασιατικής εκστρατείας, ως και κατά την υποχώρησιν διατηρών, ιδίαις εμού δαπάναις σώμα εκ 200 και πλέον Κιρκασίων πολεμιστών, όπερ συνέπραττε μετα των Ελληνικών στρατευμάτων κατά των Τούρκων, και υποβληθείς εις πολλάς θυσίας, ως και εις σημαντικάς οικονομικάς τοιαύτας χάριντης Ελληνικής υποθέσεως, ευρισκόμενος ήδη ενταύθα ως εκτοπισθείς εκ Θράκης δυνάμει των τελευταίων συμφωνιών της Άγκυρας και μη έχων πόρους ζωής ούτε τα μέσα να εργασθώ, έχω την τιμήν να γνωρίσων, ότι επέτυχον την άδειαν εγκαταστάσεώς μου εις την Υπεριορδανίαν, και παρακαλώ Υμάς μετά Σεβασμού, όπως λαμβανομένης σοβαρώς υπ' όψιν της δεινής θέσεως ενταύθα εμού και της επταμελούς οικογενείας μου στερουμένης των πάντων, ευαρεστηθήτε και εκδόσητε τας δεούσας διαταγάς προς τας αρμοδίας υφ' Υμάς υπηρεσίας, ίνα κανονίσωσι και μοι παραχωρήσωσι τα έξοδα ταξειδίου εμού και της οικογενείας μου, ως εγένετο και δια τους λοιπούς συντρόφους μου.

Διατελώ μετά τιμής

Ο αιτών
Υπογραφή

(Βλέπε: Α.Υ.Ε / 1931 / Β' / 37 / ΙΙ / Ανεπιθύμητοι).

Εν Άρζω τη 7 Μαρτίου 1931

Εξοχώτατον κ.Πρόεδρον της Ελληνικής Κυβερνήσεως
Αθήνας

Εξοχώτατε
Κε Ελευθέριε Βενιζέλε

Έχω την τιμήν να γνωρίσω Υμίν ότι, ων εις εκ των 150 Τούρκων πολιτικών φυγάδων των κατοικούντων εν τη Δυτική Θράκη και εις εκ των υποχρεωθέντων να εγκαταλείψωσιν το ελληνικόν έδαφος, δια της ανασταλείσης υμών διαταγής, δι' ης υποχρεούμεθα να αφήσωμεν το φιλοξενούν ημάς ελληνικόν έδαφος και να μεταβώμεν, όπου ήθελεν ο καθείς εξ ημών, με την υποχρέωσιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως να χορηγήση εις ημάς τα έξοδα μεταφοράς και προσέτι τρίμηνον εις έκαστον αποζημίωσιν, ως η αποσταλείσα υμών διαταγή εις τους κ.κ. Υποδιοικητάς Δ.Θράκης.

Κατόπιν τούτου όθεν ηναγκάσθην να εγκαταλείψω τη φιλοξενούσαν με ελληνικήν γωνίαν και να μεταβώ εις την Υποδιοίκησην Ορεστιάδος, ίνα παρουσιαζόμενος ενώπιον του κ. Υποδιοικητού Νέας Ορεστιάδος λάβω παρ' αυτού τα δια της Υμετέρας Διαταγής χορηγούμενα δικαιώματά μου, ίνα αναχωρήσω δια Συρίαν. Πλήν όμως όχι ταύτα δεν έλαβον, αλλά και ηναγκάσθην καθήμενος πολλάς ημέρας εν Νέα Ορεστιάδι, εν αναμονή νεωτέρας υμετέρας εγκριτικής Διαταγής δια την αναχώρησίν μου, να εξαντλήσω απάσας μου τας (ολιγίστας) οικονομίας, και να ευρεθώ ενδεής παρά το γήρας μου, και μη έχων πού την κεφαλήν κλίναι, διότι ηναγκάσθην να εγκαταλείψω τελείως το χωρίον εις ο εφιλοξενούμην, αφ' ενός μεν λόγω της προξενηθείσης κακής εντυπώσεως εκ της διαταγής της αναχωρήσεώς μου, εις τους ομοφύλους μου εναντίον μου, αφ' ετέρου δε μη έχων εις τούτους εμπιστοσύνην, λόγω της εναντίον μου δυσφορίας τους.

Δια ταύτα μη δυνάμενος να παραμείνω εισέτι επί του ελληνικού εδάφους, ως βλέπων ανά πάσαν στιγμήν το φάσμα του θανάτου απειλόν με, ένεκεν της κακής μου συντηρήσεως, της ολεθρίας δια το γήρας μου, και επιθυμών όπως μεταβώ εις Συρίαν ίνα τουλάχιστον ευρίσκομαι πλησίον οικείων μου προσώπων, παρακαλώ ευσεβάστως υμάς επικαλούμενος τα ευγενή αισθήματα και τα ιδανικά φρονήματα του υψηλού υμών αξιώματος, όπως ενεργήσητε και μοι χορηγηθώσιν παρά του Ελληνικού Δημοσίου τα έξοδα και σχετικόν χρηματικόν ποσόν, ίνα αναχωρήσω δια Συρίαν. Διατελώ μετά τιμής και Σεβασμού

υπογραφή
Ναμίκ Μπέης
Τούρκος Πολιτικός φυγάς

(Α.Υ.Ε / 1931 / Β / 37 / ΙΙ / Ανεπιθύμητοι).

59. ΔΗΛΩΣΙΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Τούζακτση Γιουσούφ Αλή Ρεμζή υπαγόμενος στην κατηγορία των 150 ανεπιθύμητων της συνθήκης της Λωζάννης και αναχωρήσας εκ Δυτικής θράκης τον παρελθόντα Μάρτιον ε.ε. κατόπιν συστάσεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως,

Δηλώ

ότι εδέχθην και έλαβον παρά της ελληνικής κυβερνήσεως δρχ. έξι χιλιάδας διακοσίας πεντήκοντα (6.250) (περί ων έδωκα ειδικήν απόδειξιν) ως εφ' άπαξ οριστικόν επίδομα και ότι δια την περαιτέρω συνρήρησήν μου δε θέλω αποτανθώ προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν.

Κατά την εκ Θράκης αναχώρησίν μου μοι κατεβλήθησαν παρά της Γενικής Δ/σεως Θράκης έτεραι έξι χιλιάδες δραχμαί.

Εν Αθήναις τη.....1931

Ο Δηλών

Υπογραφή

(Α.Υ.Ε / 1931 /Β / 37 / ΙΙ / Ανεπιθύμητοι).

60. Μηναΐδη Σ.: "Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη", Αθήνα - Κομοτηνη 1990, σελ.244-249.

61. Για τις *suna* και *hadith* βλέπε: Γιαννουλάτου Α.: "Ισλάμ", Αθήνα 1975, σελ.115, Πατέλου Κ.: "Πολιτική ιστορία του ισλαμικού χώρου", Αθήνα 1987, σελ.54 και Μηναΐδη Σ.: ό.π., σελ.34.

62. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω υπόμνημα, που υποβλήθηκε στον υπουργό Βορείου Ελλάδας από το σύλλογο "Ένωσις μουσουλμάνων Ελλάδος":

Ένωσις Μουσουλμάνων Ελλάδος

Υπόμνημα Α
Κομοτινή τη 29 Αυγούστου 1955

Προς τον
Εξοχώτατον Υπουργόν Βορείου Ελλάδος
Εις Θεσσαλονίκην

Εξοχώτατε,

Κατά τον χρόνον της προσαρτήσεως της Δυτικής Θράκης υπό της Ελλάδος υφίστατο ενταύθα συμπαγές μουσουλμανικόν στοιχείον. Η ελληνική κυβέρνησις ανέλαβε τότε τη διακυβέρνησιν τούτου με πρόγραμμα την προστασίαν των ισλαμικών δικαιωμάτων και επί τη βάσει των διατάξεων της συνθήκης των Σεβρών, την οποίαν δεν είχε προσυπογράψει η κυβέρνησις της Άγκυρας. Την προστασία ταύτην την εξησφάλισε δια της εκδόσεως του νόμου 2345/1920. Αργότερον δια της συνθήκης της Λωζάννης υπεσχέθη να διατηρήση τα δικαιώματα των εν Δυτ. Θράκη μουσουλμάνων έναντι των δικαιωμάτων, άτινα θα παρείχοντο εις τους Έλληνας της Κωνσταντινουπόλεως. Επί επτά κατά συνέχειαν έτη διεφυλάχθησαν τα δυνάμει των συνθηκών τούτων δικαιώματα των μουσουλμάνων. Κατά το έτος 1930 λόγω της συνομολογηθείσης φιλίας μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας η πολιτική της προστασίας των δικαιωμάτων των μουσουλμάνων ήρχισε να υποχωρή προ των όλως αντιθέτων προς αυτά τάσεων και ροπών της μετεπαναστατικής Τουρκίας. Τότε συνεστήθην η ένωσις ημών με αντικειμενικόν σκοπόν τη διάσωσιν των κεκτημένων δικαιωμάτων των μουσουλμάνων. Εφ' όσον όμως προχώρουν αι φιλικαί σχέσεις, επί τοσούτον η θέσις των μουσουλμάνων εδυσχεραίνετο, μέχρις ότου κατέληξεν η μεν μουσουλμανική μειονότητα να μετονομασθεί εις τουρκικήν μειονότητα, τα δε δικαιώματα των μουσουλμάνων ν' αναγνωρισθούν, ως δικαιώματα των Τούρκων, και να καταργηθώσιν ουσιαστικώς τα πρώτα. Κατάργησις δε ως γνωστόν υμίν σημαίνει άρσις των κατοχυρώσεων της θρησκείας, κατάργησις των παραδόσεων κ.λ.π. Μολονότι δε εν τω νόμω περί αναγνωρίσεως της μειονότητας γίνεται μνεία, ότι εν περιπτώσει καθ' ην εμφανισθή εντός της μειονότητας αντίθετος ομάς, διεκδικούσα ίδια δικαιώματα θα ληφθεί μέριμνα δια τη διευθέτησιν των πραγμάτων, εν τούτοις δια της μεταβιβάσεως όλων των δικαιωμάτων της μειονότητας εις την τουρκικήν ομάδα τί απομένει δια να δοθή εις τους αντιθέτους; π.χ. δια τα βακούφια ισχύει διάταξις του ιερού νόμου να διατίθενται αι πρόσοδοι αυτών δια τον σκοπόν, δι' ον συνέστησαν ταύτα, απαγορευομένης απολύτως πάσης αντιθέτου ενεργείας. Η διάταξις αύτη εφαρμόζεται αυστηρώς μεταξύ των μουσουλμάνων όλου του κόσμου. Προ έτους ενταύθα η ένωσις τουρκικής νεολαίας επεχείρησε να κτίση τη λέσχην της εντός των ιεροσπουδαστηρίων Σαφταλάρ, ούτινος είναι αύτη κτήμα και τους ημπόδισαν δικαστικώς ο Μουφτής και τα μέλη της ενώσεως "ισλαμική αφύπνισις".

Ούτω, και τα δικαστήρια ανεγνώρισαν τας ιεράς διατάξεις του Ισλαμισμού. Εν τούτοις όμως, εσχάτως, η τουρκική νεολαία, κατοχυρουμένη όπισθεν του νόμου περί αναγνωρίσεως της τουρκικής μειονότητος, ήρχισεν πάλιν να εγείρη κτήριον λέσχης επί οικοπέδου ανήκοντος ωσαύτως εις το αυτό ιεροσπουδαστήριον, χωριζομένου όμως από τούτου δια στενής τινος οδού. Και ο Μουφτής έλαβε μέρος εις την κατάθεσιν του θεμελίου λίθου. Επειδή όμως τα δικαιώματα των μουσουλμάνων δέον απαραβιάστως να παραμείνουν σεβαστά μέχρις εκλείψεως και του τελευταίου μουσουλμάνου κατοίκου Δυτικής Θράκης, δε δυνάμεθα να παραμένωμεν απλοί θεαταί της καταστάσεως, αλλά θεωρούμεν ημάς υποχρεωμένους να επιστήσωμεν την προσοχήν Υμών επί των εξής σημείων:

1) Τα τεμένη και οι μεδρεσέδες και τα αφιερωμένα εις αυτά βακούφια είναι ζητήματα θρησκευτικά, όχι εθνικά. Άλλο Τούρκοι και άλλο μουσουλμάνοι. Κατά συνέπειαν τα βακούφια ανήκουν εις τους μουσουλμάνους και όχι εις τους Τούρκους. Η εθνικοποίησις τούτων αντίκειται εις τον κανόνα του απαραβιάστου της θρησκείας.

2) Εφ' όσον τα βακούφια των τεμενών, μεδρεσέδων και των σχολείων ακόμη ανήκουν εις τη θρησκείαν, η παράδοσις της διαχειρίσεως τούτων εις άλλας οργανώσεις αποτελεί κατάφωρον παραβίασιν.

3) Η αναγνώρισις ετέρων ομάδων πλήν των μουσουλμάνων ως δικαιούχων των μουσουλμανικών δικαιωμάτων αντιτίθεται προς τας διατάξεις των νόμων του κράτους, προς τα διεθνή νόμιμα και προς αυτήν την έννοιαν της δικαιοσύνης.

4) Η Ελλάς δε δύναται να θέση τα θρησκευτικά συστήματα των μουσουλμάνων εις τη διάθεσιν και τας επιδιώξεις εθνικιστικού κράτους. Πράττουσα το αντίθετον παραβιάζει θεμελιώδεις αρχάς του συνταγματικού δικαίου.

5) Ο νόμος 2345/1920, τον οποίον η Ελλάς ενομοθέτησε χάριν της μουσουλμανικής μειονότητας, κατοχυρώνει τα δικαιώματα των μουσουλμάνων και όχι των Τούρκων.

6) Εις τη συνθήκην της Λωζάννης γίνεται μνεία περί μουσουλμανικής μειονότητας και ουχί τουρκικής τοιαύτης. Εν αυτή εγένετο δεκτή η διατήρησις των θρησκευτικών και σχολικών βακουφίων υπέρ των μουσουλμάνων και ουχί υπέρ των Τούρκων.

7) Εν τη συνθήκη της Λωζάννης τα υπογράψαντα κράτη εν άρθρω 37 του 3ου κεφαλαίου του Α΄ μέρους ανέλαβον αμοιβαίως την υποχρέωσιν να σεβασθώσι τας διατάξεις της συνθήκης ως βασικάς και να μη εφαρμόσωσι νόμους ή διατάξεις αντιθέτους προς αυτάς, ούτε να επιτρέψωσι να κατισχύσωσι τούτων νόμοι ή διατάξεις αντίθετοι προς αυτάς.

Προ τινος αι τουρκικαί εφημερίδες, γράφουσαι δια το κυπριακόν ζήτημα, ισχυρίζοντο ότι δήθεν η ελληνική κυβέρνησις δεν αναγνωρίζει τη συνθήκην της Λωζάννης. Πώς τώρα η τουρκική κυβέρνησις παραβιάζουσα βασικάς διατάξεις της συνθήκης της Λωζάννης καταπατεί τα δίκαια των μουσουλμάνων και εξαφανίζει ταύτα και επιχειρεί συνάμα να παρασύρη και την Ελλάδα εις τας πράξεις αυτάς;

8) Εν άρθρω 44 της συνθήκης της Λωζάννης αναγράφεται, ότι αι ανωτέρω διατάξεις δε δύνανται να τροποποιηθώσιν άνευ της συγκαταθέσεως της πλειοψηφίας του συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών. Πώς τώρα παρά τη ρητή ταύτην διάταξιν συγκατατίθεται η Ελλάς εις την πρότασιν της Τουρκίας περί εξαφανίσεως των δικαιωμάτων της μουσουλμανικής μειονότητας;

9) Βεβαίως η ελληνοτουρκική φιλία είναι πολύτιμος από απόψεως διασφαλίσεως αμοιβαίως των υψίστων εθνικών συμφερόντων των δύο κρατών και ημείς δε δυνάμεθα παρά να επικροτήσωμεν ομοθύμως τη σύσφιγξιν των φιλικών δεσμών των κρατών, μολοταύτα ομολογούμεν, ότι δισταζομεν να παραδεχθώμεν, ως ορθήν την αποδοχήν προτάσεων της Τουρκίας δυναμένων να θίξωσι την εγνωσμένην ανωτερότηταν αλλά και υπερηφάνειαν της ελληνικής φυλής, προτάσεων ως αι εξής:

Α) Το να διατίθενται αι πρόσοδοι των θρησκευτικών βακουφίων δι' εθνικάς επιδιώξεις.

Β) Ανάμιξιν εις τα της αμφιέσεως των ανδρών, γυναικών και παιδιών και προ παντός άσκησιν βίας εν προκειμένω.

Γ) Ανάμιξιν εις το ζήτημα της γραφής των μουσουλμάνων και προ παντός άσκησιν βίας.

Δ) Αποστολήν εκ Τουρκίας βιβλίων και δασκάλων.

Ε) Ανάμιξιν του Τούρκου προξένου εις το ζήτημα της αλλαγής των ημερών αργίας παρά τα αντίθετα αισθήματα του λαού.

ΣΤ) Την κατήχησιν των Τούρκων διδασκάλων με αισθήματα ανθελληνικά με την πρόφασιν μετεκπαιδεύσεως αυτών εν Τουρκία.

Η) Την επίτευξιν της απομακρύνσεως εκ Δυτικής Θράκης του πρώην Σεϊχουλισλάμ και των 150 ανεπιθυμήτων ως και των παλαιών Κιρκασίων πολεμιστών με την ψευδή υπόσχεσιν απομακρύνσεως του παπά-Ευθύμ εκ Κωνσταντινουπόλεως.

Θ) Την εκτόπισιν εκ Δυτικής Θράκης του μόνου εν αυτή μουσουλμάνου δημοσιογράφου τη απαιτήσει της Αγκύρας.

Ι) Παρά τας τόσας συμβάσεις και κατοχυρώσεις ανοχήν της αφαιρέσεως από τους ακραιφνείς μουσουλμάνους όλων των θρησκευτικών και μορφωτικών ιδρυμάτων και καταλήψεως τούτων υπό των εθνικιστών Τούρκων.

ΙΑ) Εγκατάλειψιν, χάριν αυτών, των Κιρκασίων εις την τύχην των, μη παραδοχήν αυτών εις την ελληνικήν ιθαγένειαν και καταδίκην αυτών εις τον εκ πείνης θάνατον.

10) Έναντι της τοιαύτης προς τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης συμπεριφοράς η Τουρκία ουδεμίαν επέτρεψεν παρέκκλισιν, όσον αφορά τους Έλληνας της Κωνσταντινουπόλεως, από των διατάξεων της συνθήκης της Λωζάννης. Δεν επιτρέπει επί παραδείγματι τη διάθεσιν του περισσεύματος εκ των προσόδων των ναών δια σκοπούς μορφωτικούς ή φιλανθρωπικούς. Πώς εδώ επιτρέπονται ταύτα; Πώς, ενώ τα τεμένη και οι μεδρεσέδες καταρρέουν εις ερείπια και εγκαταλείπονται εις την τύχην των οι ιμάμηδες και ιεροδιδάσκαλοι και οι λοιποί θρησκευτικοί λειτουργοί και ιεροκήρυκες, αι πρόσοδοι αυτών μεταφέρονται και σπαταλώνται δι' ανυπάρκτους ανάγκας των σχολείων και τούτο παρά τας ηγεμονικάς πράγματι επιχορηγήσεις των τουρκικών σχολείων υπό της ελληνικής κυβερνήσεως και την οικονομικήν ενίσχυσιν τούτων και υπό της Τουρκίας ;

11) Τίς ελέγχει πού και πώς διατίθενται αι τόσοι πρόσοδοι των βακουφίων, άτινα παρεδόθησαν εις την τουρκικήν κοινότητα και αν δε διατίθενται αύται δια σκοπούς εθνικιστικούς και τίς θα ζητήση λόγον της τοιαύτης διαχείρισεως;

12) Είναι δίκαιον να συμφωνη η κυβέρνησις προς τας αδίκους απέναντι των πιστών μουσουλμάνων πράξεις της τουρκικής κοινότητας και αυτού του Μουφτή, τας εμπνεομένας από ελατήρια πολιτικής σκοπιμότητας; Δεν επιβάλλεται να προστατεύη η κυβέρνησις τα δίκαια των ασθενεστέρων εφαρμόζουσα εν παντί και πάντοτε τας νομικάς διατάξεις επί των θρησκευτικών ζητημάτων και των ιερών παραδόσεων των μουσουλμάνων;

13) Επιτρέπεται να καταργούνται θρησκευτικαί διατάξεις και ιεραί παραδόσεις δι' επιτεύξεως ποιας τινος πλειοψηφίας εν εκλογαίς;

14) Ενώ δια δικαστικής αποφάσεως εκδοθείσης προ έτους επί του ζητήματος της ανεγέρσεως λέσχης επί οικοπέδου του βακουφίου ανεγνωρίσθη πανηγυρικώς η ισχύς των ισλαμικών διατάξεων, πώς επιτρέπεται ήδη η ανατροπή του δεδικασμένου δια της συμμαχίας του Μουφτή μετά της τουρκικής νεολαίας;

15) Και είναι μεν δυνατόν ο Μουφτής ή η κοινότης ν' απεμπολήσωσι το θεμελιώδες τούτο δικαίωμα παρασυρόμενοι από λόγους πολιτικής σκοπιμότητος ή άλλως από εθνικιστικά αισθήματα, δύναται όμως η κυβέρνησις να επιτρέψη την τοιαύτην κατάχρησιν εξουσίας εις τους εκπροσώπους της μουσουλμανικής μειονότητος, οίτινες διασπαθίζουσι τη μουσουλμανικήν περιουσίαν, διαθέτοντες αυτήν δια σκοπούς ξένους προς τα διατεταγμένα, ωσάν να επρόκειτο περί ατομικής αυτών περιουσιας;

16) Δε θα ήτο πολιτικώς σκοπιμώτερον άραγε δια την ελληνικήν κυβέρνησιν, αντί να καταναλίσκη όλην την προσπάθειαν της εις το να καθίσταται αρεστή εις την Τουρκίαν χάριν των Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως, να επιδείξη και ολίγην στοργήν προς τους ενταύθα μουσουλμάνους, τους μετά τοσαύτης αφοσιώσεως ατενίζοντας προς αυτήν, εξασφαλίζουσα συνάμα δια της τοιαύτης στάσεώς της τη φιλίαν και ευγνωμοσύνην πολυπληθών μουσουλμανικών εθνών, εν μέσω των οποίων ζώσιν ελευθέρως συμπαγείς μάζαι Ελλήνων, πολυπληθέστεραι των εν Κωνσταντινουπόλει διαβιούντων;

Όταν κατά το έτος 1928 οι ενταύθα νέοι Τούρκοι εφώναζον "θέλομεν ανταλλαγήν, θα γίνη ανταλλαγή", ημείς οι συντηρητικοί μουσουλμάνοι υπεβάλομεν ομαδικώς αίτησιν εις την κυβέρνησιν ζητήσαντες, όπως εν περιπτώσει αναγκαστικής αναχωρήσεώς μας εξ Ελλάδος μας επιτραπή να μεταβώμεν εις Αίγυπτον ή Συρίαν και ουχί εις Τουρκίαν. Η αίτησις ημών εγένετο τότε αποδεκτή δια της υπ' αριθμ. 25349 υπο 16-3-1929 διαταγής του κ. Πρωθυπουργού. Μετά την κατά το έτος 1930 παγίωσιν της ελληνοτουρκικής φιλίας και τον συνεπεία ταύτη κλονισμόν της θέσεως των μουσουλμάνων ενταύθα, ησθάνθημεν την ανάγκην συμπήξεως ενώσεως των μουσουλμάνων κατά το έτος 1932. Κατορθώσαμεν εις πολλά χωρία να επιβάλωμεν τας απόψεις μας, εν τη πόλει της Κομοτινής όμως δεν έχομεν ιδικά μας σχολεία, ούτε τεμένη. Υπάρχουσι πολλοί μεταξύ ημών, οίτινες αρνούνται από 20ετίας να στείλωσι τα τέκνα των εις τα σχολεία των νεοτούρκων. Οι οπαδοί της ενώσεως ημών είναι οι καλλίτεροι Έλληνες πολίται. Ουδείς εκ τούτων έχει πολιτικάς βλέψεις, ούτε συμμετέχει εις τας κατά της Ελλάδος φωνασκίας. Όσον περισσότερον φωνασκούν οι ενταύθα κεμαλικοί Τούρκοι, τόσον περισσότερα λαμβάνονται μέτρα εις βάρος των μουσουλμάνων. Όλα τα ευεργετήματα, χρηματικαί ενισχύσεις κ.λ.π. γίνονται προς αυτούς. Οι οπαδοί της ημετέρας ενώσεως και οι Κιρκάσιοι δε συμμετέχουσι. Μολοταύτα ημείς εις ουδένα ξένον παραπονούμεθα. Εάν οι οπαδοί της νέας Τουρκίας υπέφερον το 1/10 των όσων υπεφέραμεν ημείς, όλοι αυτοί θα έφευγον εις Τουρκίαν. Αλλ' αυτοί απολαμβάνουν όλων των προνομίων και περιποιήσεων. Έναντι των όσων παρέχει εις τους νεότουρκους, εάν παρείχε εις ημάς το 5% θα είμεθα ευγνώμονες. Και ενώ αυτοί, παρά τας τόσας περιποιήσεις, παροχάς και ευεργεσίας, συκοφαντούσιν αενάως την Ελλάδα και έχουσι τας καρδίας αυτών εμπλέους μίσους και έχθρας προς αυτήν, ημείς παρά τη μειονεκτικήν θέσιν μας είμεθα εξ ολοκλήρου αφοσιωμένοι προς την Ελλάδα, και έχομεν αποφασίσει να ζήσωμεν, ως πιστοί υπήκοοι αυτής. Εάν όμως πραγματοποιηθή ποτέ το υπό των ενταύθα νεωτεριστών λεγόμενον, ότι η Δυτική Θράκη αποτελεί επαρχίαν της Τουρκίας, ήτις έχει την κυριαρχούσαν γνώμην ενταύθα, τότε πλέον δεν έχομεν ενταύθα λόγον υπάρξεως. Διότι δε δυνάμεθα ν' ανεχώμεθα τους αυθάδεις αυτούς να υβρίζωσιν αναιδώς την Ελλάδα φωνασκούντες ως λυσσώντες και άνευ αιδούς προς τους Έλληνας." Αντί να ζητήτε εδάφη από τους Τούρκους καλλίτερα να ζητήσητε τον θάνατόν σας, διότι οι Τούρκοι είναι έτοιμοι δια νέαν 30ην Αυγούστου. Αρκεσθήτε εις όσα τυχαίως σας έμειναν. Εάν δεν επιθυμήτε να ιδήτε την τουρκικήν σημαίαν να κυματίζη επί της Ακροπόλεως, βουβαθήτε".

Εάν η ελληνική κυβέρνησις εξακολουθήση ν' ανέχηται τας λοιδωρείας και ύβρεις των αχρείων αυτών εχθρών της, θα δημιουργηθή μία τοιαύτη εμπρηστική ατμόσφαιρα ενταύθα, ώστε να κινδυνεύη και αυτή η ζωή μας. Ομολογούμεν ότι δε δυνάμεθα να εξηγήσωμεν την τοσαύτην ανεκτικότητα της Ελλάδος έναντι της τοιαύτης καταστάσεως, το τοιούτον δε μας εμπνέει φόβον.

Η καθ' ημάς ένωσις ουδέν άλλο εζήτησεν μέχρι σήμερον, ει μη μόνον τη μη υποχρεωτικήν επιβολήν της λατινικής γραφής και τη μη αποστολήν εκ Τουρκίας πολλών δι-δασκάλων. Και ουδέν μεν εκ των άλλων μικρών αιτημάτων μας εγένετο δυστυχώς δεκτόν, ευτυχώς όμως, και τούτο το σημειούμεν μετ' ευγνωμοσύνης, απερρίφθη το αίτημα της Τουρκίας περί υποχρεωτικής εκμαθήσεως της λατινικής γραφής. Συνυποβάλλομεν ήδη τω παρόντι και κατάλογον συλλεγεισών 2.000 υπογραφών δια τη μη επιβολήν της λατινικής και την ίδρυσιν και ετέρων ιεροδιδασκαλείων.

Καταλήγομεν με τη θερμήν προς τη Σεβαστήν κυβέρνησιν παράκλησιν, όπως ευαρεστουμένη πραστατεύση ημάς τους μουσοπυλμάνους μη επιτρέπουσα εις τον Μουφτήν

και την τουρκικήν κοινότητα να παρεκκλίνωσιν εν τη διαχειρίσει των προσόδων των ιερών ιδρυμάτων εκ των αυστηρών διατάξεων του ιερού των μουσουλμάνων νόμου προς εξυπηρέτησιν πολιτικών συμφερόντων.

Ο Πρόεδρος
ΧΑΦΟΥΖ ΑΛΗ ΡΕΣΑΤ

Ο Γεν. Γραμματεύς
ΑΓΑΣ ΧΑΦΟΥΖ ΜΕΧΜΕΤ ΕΛΗΑ

(Βλέπε: Ανδρεάδη Κ.: "Η μουσουλμανική μειονότης της Δυτικής Θράκης", Έκδοση /Εταιρείας Μακεδονικών σπουδών/ ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1956, σελ.67.

63. Ενδεικτικό της στάσης της Ελλάδας έναντι της μειονότητας, την εποχή εκείνη, είναι και τα δύο παρακάτω έγγραφα του τότε γενικού διοικητή Θράκης Γ.Φεσσόπουλου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
Δ/ΣΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Εν Κομοτινή τη 28/1/1954

ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ

Αρ. Πρωτ. Α 1043

Προς

Τους κ.κ. Δημάρχους και Προέδρους Κοινοτήτων Ν.Ροδόπης. Κατόπιν διαταγής του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως, παρακαλούμεν όπως εφ' εξής εις πάσαν περίπτωσιν γίνεται χρήση του όρου "Τούρκος - Τουρκικός" αντί του τοιούτου "Μουσουλμάνος - Μουσουλμανικός".

Επί τούτοις δέον να μεριμνήσητε δια την αντικατάστασιν των εν την περιφερεία υμών υφισταμένων διαφόρων επιγραφών, όπως "Μουσουλμανικόν Σχολείον, Μουσουλμανική Κοινότης κλπ." δια της τοιαύτης "Τουρκικόν".

Κοινοποίησις:
1. Τμήμα Πολιτικών υποθέσεων
2. κ.Επιθεωρητήν Τουρκικών Σχολείων Δ. Θράκης

Ο Γενικός Διοικητής Θράκης
Γ. ΦΕΣΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ

Εν Κομοτινή τη 5/1/1955

Αρ. Πρωτ. Α 202

Προς
Την καθ' ημάς Δ/σιν Εσωτερικών

Παρά τας αυστηράς διαταγάς της Κυβερνήσεως, κοινοποιηθείσας και υφ' ημών δια των υπ' αρ. Ε.Π. 728/22-4-54 και Α 24869/22-12-54, περί της αντικαταστάσεως του λοιπού των όρων "Μουσουλμάνος - Μουσουλμανικός" δια των τοιούτων "Τούρκος - Τουρκικός", εις το χωρίον Άρατος επί της δημοσίας οδού Κομοτινής - Αλεξανδρουπόλεως, υφίσταται επιγραφή εμφανεστάτη αναγράφουσα "Μουσουλμανικόν Σχολείον".

Ν' αντικατασταθή αμέσως, τόσον αυτή όσον και πάσα άλλη τυχόν υπάρχουσα εις την περιοχήν του Νομού Ροδόπης.

Οι κ.κ. Νομάρχαι, προς ους η παρούσα κοινοποιείται, να μεριμνήσουσιν δια την αντικατάστασιν των τυχόν υπαρχουσών τοιούτων επιγραφών εις άπασαν την περιοχήν των.

Ο Γενικός Διοικητής Θράκης

Γ.ΦΕΣΣΟΠΟΥΛΟΣ

Κοινοποίησις:
Νομάρχας: Έβρου, Ξάνθης, Καβάλας, Δράμας.

64.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΗΛΩΣΙΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΑΡΑΤΟΥ

Οι υπογεγραμμένοι Αλή Ογλού Μουσταφά, πρόεδρος και Μεμέτ Ογλού Σεκεριά, ταμίας του τουρκικού σχολείου Αράτου, δηλούμεν υπευθύνως και ενώπιον των εν τω τέλει της παρούσης αναγραφομένων μαρτύρων, τα κάτωθι.

1) Όπως γνωρίζομεν παιδιόθεν, ημέρα αργίας του σχολείου μας ήτο και είναι η Παρασκευή.

2) Ο εκ Τουρκίας διδάσκαλος Σαμή Ακιπτζή προ δεκαπενθημέρου μας εδήλωσεν, ότι, εάν

η αργία του σχολείου δε μεταφερθή από την Παρασκευή εις την Κυριακήν, είναι υποχρεωμένος κατ' εντολήν του Τούρκου προξένου να παραιτηθή εξ Αράτου και να τοποθετηθή παρ' αυτού αλλού.

3) Ημείς προς πρόληψιν των ανωτέρω και καθ' υπόδειξην του διδασκάλου Ακιπτζή παρουσιάσθημεν εις τον Τούρκον πρόξενον, όστις βεβαιώσας τους λόγους του διδασκάλου μας ηπείλησεν, ότι θα απευθυνθή εις τον γενικόν διοικητήν Φεσσόπουλον, όστις θα διατάξη χωροφύλακα, δια να προβή εις το κλείσιμον του σχολείου την Κυριακήν, οριζομένην εφ' εξής ως ημέραν αργίας.

4) Επί την αρνήσει αμφοτέρων να συμμορφωθώμεν, μας ηπείλησεν, ότι θα μας καταχωρήση εις τον μαύρον πίνακα, ώστε να μη δυνηθώμεν ποτέ να ταξιδεύσωμεν εις Τουρκίαν.

5) Μας απεκάλεσεν οπισθοδρομικούς και εχθρούς είκοσιν εκατομμυρίων Τούρκων.

6) Τω εδηλώσαμεν ότι από την Τουρκίαν μας χωρίζουν τα ελληνικά σύνορα και ότι δε δυνάμεθα να υπακούσωμεν εις τούτον, εμμένοντες εις τα πάτρια.

Κατόπιν των ανωτέρω οργισθείς μας απέπεμψε σκαιώς.

Εν Κομοτινή τη 21η Ιανουαρίου 1955

Οι μάρτυρες
Μ.Μηναΐδης
Μ.Σακελλαριάδης
Σ.Τσαβδάρης

Οι δηλούντες
Αλή Ογλού Μουσταφά
Μεμέτ Ογλού Σεκεριά

(Βλέπε: Ανδρεάδη Κ.: ό.π., παράρτημα).

65. Μηναΐδη Σ.: ό.π., σελ.250.
66. Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", σελ.17.
67. Ένωσις Μουσουλμάνων Ελλάδος

Υπόμνημα Β

Κομοτινή 29 Αυγούστου 1955

Προς τον
Εξοχότατον Υπουργόν Βορείου Ελλάδος
Εις Θεσσαλονίκην

Έναντι της τουρκικής νεολαίας της Δυτικής Θράκης, ήτις φωνασκεί και παραπονείται ψευδώς και αδίκως κατά της Ελλάδος, προσπαθούσα να προσαρμόση εαυτήν πλήρως προς την εν Τουρκία μεταπολίτευσιν, ίσταται αντιμέτωπος η μάζα των μουσουλμάνων αποτελούσα το ήμισυ περίπου του πληθυσμού, ήτις είναι πιστή εις την κυβέρνησιν, παρασυρομένη υπό της νεολαίας εν μέρει μεν ασυναισθήτως, εν μέρει δε εξ ανάγκης.

Εκ των φωνασκιών και θορύβων, ους δημιουργεί η νεολαία, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι δυσφορεί η ελληνική κυβέρνησις, στενοχωρείται όμως ωσαύτως και η μεγάλη μάζα των αφελών και αγαθών μουσουλμάνων.

Έναντι 50 θορυβοποιών εις εκάστην συνοικίαν, εις έκαστον χωρίον υφίστανται αν όχι 50, τουλάχιστον 30, 40 δυσαρεστημένοι μουσουλμάνοι. Τα σχολεία τα κατέχουν οι νέοι, οι άλλοι δεν έχουν τίποτε. Πολλοί εκ των τελευταίων τούτων αφήνουν τα παιδιά των αγράμματα, δια να μη εξαναγκασθούν να εκμάθουν τη λατινικήν. Έχουσα υπ' όψει την ανωτέρω κατάστασιν και εν την επιθυμία της όπως εξυπηρετήση τας ανάγκας των μουσουλμάνων η ένωσις των μουσουλμάνων Ελλάδος ίδρυσεν εν τινι οικία και εν γνώσει των αρχών έν φροντιστήριον, επέχον θέσιν ιεροσπουδαστηρίου, αλλ' υστερεί πολύ τούτο του σκοπού λόγω της ακαταλληλότητος του κτηρίου και του ανεπισήμου της λειτουργίας του. Κατόπιν των ανωτέρω και ο σύλλογος "ισλαμική αφύπνισις" ίδρυσεν εν ιεροσπουδαστήριον υπό το όνομα "μεδρεσές χαϊριέ", αλλά τούτο μη έχον ενισχυμένον το πρόγραμμα των θρησκευτικών και της αραβικής, αλλά τουναντίον έχον εν τω προγράμματί του τη διδασκαλίαν της λατινικής, δε θεωρείται υπό των μουσουλμάνων παρά ως απλούν εκπαιδευτήριον ιμάμηδων και χατίπηδων. Και ενώ από της εποχής του προφήτου έχει καθιερωθή, όπως άπας ο κλήρος και οι μαθητευόμενοι φέρουσι σαρίκια και ουδέποτε εσημειώθη παρέκκλισις από του κανόνος τούτου, εν τούτοις οι μαθηταί του μεδρεσέ τούτου δε φέρουν σαρίκιον, περιέρχονται τας νύκτας με γυμνήν την κεφαλήν, μεταβαίνουν εις τα θέατρα και τους κινηματογράφους και γίνονται όργανα και φορείς των επιζημίων ιδεών των νέων. Ως εκ τούτου η οργάνωσις αύτη απώλεσε την ιερότητα της αποστολής της. Και όμως προ τριακονταετίας υφίσταντο 8 μεδρεσέδες εν Κομοτινή, 3 εν Ξάνθη, 1 εν Εχίνω, 1 εν Πάχνη, 1 εν Δημαρίω, 1 εν Ωραίω και 1 εν Σάππαις, ήτοι 16 εν όλω μεδρεσέδες. Η ανάγκη ιδρύσεως μεδρεσέδων δια τους πραγματικούς μουσουλμάνους της Θράκης, οίτινες υπερβαίνουσι το ήμισυ του πληθυσμού, εμφανίζεται επιτακτική. Η ανάγκη αυτή τυγχάνει εκ των στοιχειοδεστέρων δικαιωμάτων των μουσουλμάνων, άτινα ανεγνωρίσθησαν υπό των ελληνικών νόμων και κατοχυρώθησαν δια των συνθηκών. Η εκπλήρωσις της ανάγκης αυτής εξασφαλίζει και τα κάτωθι πλεονεκτήματα:

1) Δια της ιδρύσεως ενός μεδρεσέ έναντι του λυκείου Τζελάλ Μπαγιάρ και τόσων άλλων κρατικών σχολείων εξασφαλίζεται η προς το κράτος αφοσίωσις των ακραιφνών μουσουλμάνων.

2) Εις αντίρροπον των τόσων προς τους ενδομύχους εχθρούς της Ελλάδος νεότουρκους παραχωρήσεων γίνεται μια νόμιμος ενέργεια, εξασφαλίζουσα την ευγνωμοσύνην και αφοσίωσιν της νομοταγούς τάξεως των μουσουλμάνων.

3) Σώζεται η μεγάλη μάζα των συντηρητικών μουσουλμάνων από του ν' απορροφηθή δια διαφόρων τεχνασμάτων υπό της νεολαίας.

4) Δημιουργείται δια της ιδρύσεως ενός τοιούτου μεδρεσέ μία τάξις ανθρώπων, πιστών εις την ελληνικήν πατρίδα, εξυπηρετούντων αφ' ενός τας βλέψεις της Ελλάδος και αποτελούντων αφ' ετέρου φραγμόν κατά της δηλητηριώδους επιδράσεως της νεολαίας.

5) Δια της ιδρύσεως του νέου μεδρεσέ, όστις δε θα είναι όμοιος των παλαιών μεδρεσέδων, όπου η διδασκαλία ήτο απεριόριστος επί 20-30 έτη, αλλά θα έχη ως πρόγραμμα διαδασκαλίαν 6 ετών μέσης και 6 ετών ανωτέρας παιδεύσεως, καθ' ην θα διδάσκεται κυρίως η θεολογία, ως και τα απαραίτητα επιστημονικά μαθήματα, θα καταρτισθώσιν άρτιοι θεολόγοι, ικανοί ιεροκήρυκες, διδάσκαλοι και Μουφτήδες και θα σωθή ο τόπος από την ανάγκην να στέλλη τα παιδιά του εις το εξωτερικόν προς μόρφωσιν και να υφίσταται κατόπιν τας επιδράσεις του εξωτερικού και τας μηχανοραφίας των εκ του εξωτερικού μετακαλουμένων και διοριζομένων Μουφτήδων, ιεροκηρύκων, ιεροδιδασκάλων και λοιπών.

6) Δια της ιδρύσεως του νέου μεδρεσέ δημιουργείται εν Δυτική Θράκη μία αντικομμουνιστική εστία, πληρούσα το κενόν, που εσχηματίσθη παρά τοις μουσουλμάνοις της Δυτικής Θράκης εκ της ελλείψεως τοιούτου κέντρου, δυναμένου να αμυνθή αποτελεσματικώς κατά του ηνωμένου μετώπου των κομμουνιστών και των αθέων, όπως συμβαίνει εις πάσας τας χώρας.

Πάσαι αι ανωτέρω υπό του ειδικού ημών φροντιστηρίου προβλεπόμεναι υπηρεσίαι περιέχονται εις το αυτό πλαίσιον.

Δια τους ανωτέρω λόγους η ένωσις μουσουλμάνων ως πρώτιστον αίτημά της υποβάλλει προς τη στοργικήν κυβέρνησίν μας τη θερμήν παράκλησιν, όπως αναγνωρίση αύτη, ως κρατικόν ίδρυμα το ιδρυθησόμενον τούτο φροντιστήριον και επιτρέψη την εντός των πλαισίων των κειμένων νόμων λειτουργίαν αυτού.

Συνημμένως υποβάλλομεν και σχετικόν αίτημα μουσουλμάνων, φέρον 2.000 υπογραφάς.

Ευπειθέστατοι

Ο Πρόεδρος
ΧΑΦΟΥΖ ΑΛΗ ΡΕΣΑΤ

Ο Γεν. Γραμματεύς
ΑΓΑΣ ΧΑΦΟΥΖ ΜΕΧΜΕΤ ΕΛΗΑ

(Βλέπε: Ανδρεάδη Κ.: ό.π., σελ.73).

68. Το καταστατικό της ένωσης ενεκρίθει με την υπ' αριθμ. 83/19-5-1958 απόφαση του πρωτοδικείου Ν.Ροδόπης. (Βλέπε: καταστατικό συλλόγου).

69. Με τη φράση "τα νέα τουρκικά γράμματα" υπονοείται "τουρκική γλώσσα με λατινικό αλφάβητο".

70. Αναγνωρίσθηκε το σωματείο με την υπ' αριθ. 199/36 απόφαση του πολυμελούς πρωτοδικείου Ροδόπης.
(Βλέπε: Την υπ' αριθμ. 300/84 απόφαση του πολυμελούς πρωτοδικείου Ροδόπης).

71.

Κομοτηνή, 25 Νοεμβρίου 1983

Προς
Τον Δικηγόρο του Δημοσίου
Νικόλαο Γιαγκίνη

Ενταύθα

Σας δίνεται η εντολή να ενεργήσετε αμέσως τα νόμιμα προς τον σκοπό τα παρανόμως λειτουργούντα στην Κομοτηνή Σωματεία με την επωνυμία "ΕΝΩΣΙΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ" και "ΕΝΩΣΙΣ ΤΟΥΡΚΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ" παύσουν να λειτουργούν και κατεβάσουν τις πινακίδες των επωνυμιών των.

Ο Νομάρχης

Κοινοποιείται η παρούσα
στο Γ.Λ.Κ. Τμήμα Δικαστικού
για τα νόμιμα.

ΑΠΟΣΤ. ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ

72. Mudafa-i Islam 27-3-1935.
73. Ιορδάνογλου Α.: "Ο τύπος της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης από τη συνθήκη της Λωζάννης ως σήμερα", Ανάτυπο, Έκδοση ΙΜΧΑ, τεύχος 3, 1989, σελ.224.
74. Πριν απο τον Mudafa-i Islam (27-3-1935) και άλλες εφημερίδες συντηρητικής ιδεολογικής απόκλισης εκδίδονταν στο χώρο της μειονότητας από τους αντικαθεστωτικούς Τούρκους και Κιρκασιους φυγάδες. Αυτές ήταν -η yarin (αύριο) και peyam-i-Islam (ειδήσεις του Ισλάμ), που εξέδιδε ο τελευταίος Seyhulislam της οθωμανικής αυτοκρατορίας Μουσταφά Σαμπρί, η itila (πρόοδος), η adalet (δικαιοσύνη), η balkan (βαλκάνια) κ.ά.- Οι εφημερίδες αυτές στάματησαν να κυκλοφορούν στη Θράκη με την απέλαση των εκδοτών τους οι οποίοι ανήκαν στην κατηγορία των "εκατόν πενήντα" (yuz elliikler).
75. Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", σελ.19.
76. Η sebat εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1957 και κράτησε έως το 1977.
(Βλέπε: Ιορδάνογλού Α.: ό.π., σελ.225).
77. Muhafazakär 28-6-1973.
78. Ιορδάνογλού Α.: ό.π., σελ.220.
79. Με πρωτοβουλία του Μεχμέτ Χιλμί ιδρύθηκαν και λειτούργησαν ανεπίσημα στην αρχή (χωρίς εγκεκριμένο καταστατικό) οι σύλλογοι "Ένωση τουρκικής νεολαίας Ξάνθης" το 1927 και η "Ένωση τουρκικής νεολαίας Κομοτινής" το 1928. Ο Μεχμέτ Χιλμί θεωρείται σήμερα ο θεμελιωτής του εθνικισμού στο χώρο της μουσουλμανικής μειονότητας, γι' αυτό τιμάται και προβάλλεται μετά το θάνατον του (1931) ως πρότυπο από τους εθνικιστές μουσουλμάνους. (Βλέπε: Χυδίρογλου Π.: "Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία", Αθήνα 1989, σελ.54).
80. Ιορδάνογλού Α.: ό.π., σελ.223.
81. Savas: 20-12-1947.
82. Ο Κεμάλ Καπτάν (Ekrem) μετά τον εμφύλιο διέφυγε στην Τασκένδη.
(Βλέπε: Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", σελ.19.
83. Kayihan Ahmet: ό.π., σελ.19.
84. Aydinli Ahmet: "Bati Trakya", I stanbul 1971, σελ.371.
85. Ιορδάνογλου Α.: ό.π., σελ.230.
86. Gerçek: 27 Φεβρουαρίου 1991.
87. Aile Birlik: 15-8-1991.
88. Trakya' nin sesi: 11-4-1991.
89. Tünel: 30-7-1991.
90. Ιορδάνογλου Α.: "Ο τύπος της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης από τη συνθήκη της Λωζάννης ως σήμερα", Ανάτυπο, Έκδοση ΙΜΧΑ, τεύχος 3, 1989, σελ.232.
91. Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", σελ.19.
92.Peygamer Binasi (οικοδόμημα του προφήτη) Αρ. 5, Αύγουστος 1958.
93. Ιορδάνογλού Α.: ό.π., σελ.234.
94. Yeni hakka davet (νέο κάλεσμα του δικαιοκρ(τη) Ιούνιος 1991.
95. Είναι οι ίδιοι κύκλοι, που δημιούργησαν τα επεισόδια στην Ξάνθη με την εκλογή του νέου Μουφτή (Φθινόπωρο 1991).
96. Aydinli Ahmet: "Bati Trakya", I stanbul 1971, σελ.374.
97. Arkadas cocuk dergisi: 15 Απριλίου 1991.
98. Safak: Δεκέμβριος 1991.
99. Κατά καιρούς κυκλοφόρησαν κι άλλα περιοδικά λιγότερο σημαντικά και για μικρότερο χρονικό διάστημα.
(Βλέπε: Aydinli Ahmet: ό.π., σελ.373-374, Kayihan Ahmet: ό.π., σελ.19 και Ιορδάνογλού Α.: ό.π., σελ.232-234).
100. Landau J.: "Pan-Turkism in Turkey", A stady in irredentism, Great Britain 1981, σελ.184.
101. Landau J.: ό.π., σελ.165.
102. Ενδεικτικό της επεκτατικής πολιτικής, που καλλιεργεί το περιοδικό bati Trakya (Δυτική Θράκη) είναι οι προτροπές προς τους αναγνώστες του "Στόχος μας στη Δυτική Θράκη θα πρέπει να είναι η ίδρυση ανεξάρτητου τουρκικού κράτους της Δυτικής Θράκης γιατί τούτο καθίσταται αναγκαίο λόγω των γαιοεθνικών συνθηκών στα Βαλκάνια". Κι ακόμη, "πλησιάζει ο καιρός, που ο τουρκικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης θα συγκεντρωθεί κάτω από τη δική του σημαία".
(Βλέπε: Χυδίρογλου Π.: "Η Δυτική Θράκη υπό το φως της εθνικής ιδέας των Τούρκων με βάση τουρκικά δημοσιεύματα", Πρακτικά συμποσίου ΙΜΧΑ, Ξάνθη-Κομοτινή-Αλεξανδρούπολη 5-9 Δεκεμβρίου 1985, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 1988, σελ.303).
103. Αποκαλυπτικό του ιδεολογικού και πολιτικού προσανατολισμού του περιοδικού είναι και οι παρακάτω περικοπές:
"Οι Έλληνες ό,τι έκαναν στους συμπετριώτες μας στην Κύπρο το επαναλαμβάνουν στη

Δυτική Θράκη. Πρέπει όμως να γνωρίζουν, ότι οι ίδιοι θα προκαλέσουν την ανεξάρτητη τουρκική δημοκρατία της Δυτικής Θράκης".

Όπως επίσης "Πρώτος μας στόχος θα πρέπει να γίνει η ίδρυση της αντιπροσωπευτικής τουρκικής δημοκρατίας Δυτικής Θράκης και με την προϋπόθεση, ότι δε θα υπολογίσουμε, αν θα την αναγνωρίσουν ή όχι αμέσως όλα τα μουσουλμανικά κράτη".

(Βλέπε: Yeni Bati Trakya dergesi, τεύχος 8, 1983, σελ.1 και τεύχος 13, 1984, σελ.1, αντίστοιχα).

104. Χυδίρογλου Π.: ό.π., σελ.300-301.

105. Landau J.: ό.π., σελ.164-165.

106. Χυδίρογλου Π.: "Τουρκική ελληνογραφία", ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1980, σελ.37.

107. Η μορφωτική συμφωνία της 20ης Απριλίου 1951 κυρώθηκε με το νόμο 2073 της 18/23 Απριλίου 1952 (Α. 103).

Η εισηγητική έκθεση έχει ως εξής: "Την 5ην Νοεμβρίου 1949 η Επιτροπή των Υπουργών των Εξωτερικών του Συμβουλίου της Ευρώπης προέβη εις σύστασιν προς τα κράτη μέλη του Συμβουλίου, όπως συνάψωσιν μεταξύτων Μορφωτικάς Συμφωνίας. Ανταποκρινόμενοι προς τη σύστασιν ταύτην προέβημεν την 20ην Απριλίου 1951 εν Αγκύρα εις την υπογραφήν της μετά της Τουρκίας μορφωτικής Συμβάσεως της οποίας η κύρωσις ζητείται δια του συνυποβαλλόμενου εις τη Βουλήν σχεδίου νόμου. Η Σύμβασις Αυτη, η ισχύς της οποίας είναι πενταετής, προβλέπει την ίδρυσιν μορφωτικών ινστιτούτων εις εκάστην των δύο χωρών, την ανταλλαγήν επισκέψεων, καθηγητών, σπουδαστών και τεχνικών, την καθιέρωσιν υποτροφιών, τη διδασκαλίαν της γλώσσης, της λογοτεχνίας και της ιστορίας της Ελλάδος και της Τουρκίας εις τα μορφωτικά ιδρύματα εκάστου των συμβαλλομένων κρατών και την ανάπτυξιν εν γένει των πνευματικών σχέσεων των δύο χωρών επί του μορφωτικού, επιστημονικού, καλλιτεχνικού και τεχνικού επιπέδου. Επί τούτοις, λαμβανομένου υπ' όψιν του επείγοντος του εν λόγω σχεδίου νόμου, παρακαλούμεν, όπως τούτο ψηφισθή υπό της βουλής ως υπηρεσιακόν".

108. Οι δύο αντιπρόσωποι ήταν οι κύριοι: Ι.Α.Τζούνης, πληρεξούσιος υπουργός των εξωτερικών της Ελλάδας και ο Adnan Bulak, γενικός δ/ντής στο τουρκικό υπουργείο εξωτερικών. (Βλέπε: άρθρο 2, Έκθεση Βιέννης).

109.Βλέπε: "Εισαγωγή μορφωτικού Πρωτοκόλλου 1968".

110. Το ζήτημα της αλλαγής του αραβικού αλφαβήτου σε λατινικό για πρώτη φορά έγινε θέμα δημόσιας διαμάχης στο οθωμανικό κράτος, το 1869. Ένα άρθρο στην εφημερίδα Hurriyet, που εκδίδονταν από Οθωμανούς εξόριστους στο Λονδίνο, ασκούσε κριτική στή διδασκαλία των παιδιών, στα τούρκικά σχολεία. Ενώ τα παιδιά των Αρμενίων, Ελλήνων και Εβραίων, υποστήριζε, μάθαιναν στα ενοριακά τους σχολεία να διαβάζουν μέσα σε έξι (6) μήνες και να γράφουν σε ένα χρόνο, τα παιδιά των μουσουλμάνων μελετούσαν για χρόνια χωρίς να είναι σε θέση να διαβάσουν μια εφημερίδα. Το λάθος, κατέληγε ο συγγραφέας του άρθρου, δεν ήταν στα παιδιά, που δε στερούνταν νοημοσύνης αλλά στο εκπαιδευτικό σύστημα, που συνέχιζε να χρησιμοποιεί την αραβική γραφή και εμπόδιζε τους μουσουλμάνους να φθάσουν στο επίπεδο του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Ιστορικά, η πρώτη μετατροπή του αραβικού αλφαβήτου σε λατινικό έγινε την 1ην Μαΐου 1925 στη Σοβιετική Ένωση για τους μουσουλμάνους, που διέμειναν εκεί. Στόχος της σοβιετικής πολιτικής ήταν να μειώσει την επιρροή του Ισλάμ και να σταματήσει την επαφή μεταξύ των μουσουλμάνων της Σοβιετικής Ένωσης και αυτών της Τουρκίας, που τότε χρησιμοποιούσαν το αραβικό αλφάβητο. Έτσι, όταν αργότερα καθιερώθηκε στην Τουρκία το λατινικό αλφάβητο, οι Σοβιετικοί το κατήργησαν στη χώρα τους γιατί πλέον δεν τους εξυπηρετούσε.

(Βλέπε: Lewis B.: "The emergence of modern Turkey", Oxford 1961, σελ.422-426).

111. α) "Αναγνωρίζεται το μέχρι σήμερον ισχύσαν εις την πράξιν καθεστώς, δυνάμει του οποίου ορισμένα μαθήματα διδάσκονται εις την ελληνικήν (Ιστορία, Γεωγραφία, Πατριδογνωσία και Ελληνική Γλώσσα) πάντα δε τα λοιπά εις την τουρκική γλώσσα".

β) "Επιβεβαιούται η αρχή της απολύτου ελευθερίας της χρήσεως της τουρκικής γλώσσης εντός των μειονοτικών σχολείων".

(Βλέπε: Το αριθ. Δτ 4282-93/18-1-69 έγγραφο του Υπ. Εξ. Δ΄ Πολιτικής Δ/νσης με το οποίο δίνονται οδηγίες εφαρμογής του ελληνοτουρκικού πρωτοκόλλου της 20/12/1968).

112. Το Ν.Δ. 3065/54 (Φ.Ε.Κ. 239/9-10-54) και η Υπ. Απόφαση 149251/4-6-58 (Φ.Ε.Κ. 162/4-6-58) που ρυθμίζουν, θέματα μειονοτικής εκπαίδευσης δε στηρίζονται σε διατάξεις διακρατικών συμφωνιών.

113. Σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάννης τα παιδιά της μειονότητας στα σχολεία διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα.

(Βλέπε: Άρθρο 40 της συνθήκης της Λωζάννης).

114. Φραγκουδάκη Άννα: "Γλώσσα και ιδεολογία", Αθήνα 1987, σελ.77.

115.Φραγκουδάκη Άννα: ό.π., σελ.84.

116. Για τις στερεότυπες αντιλήψεις και την επίδραση της "κατηγοριοποίησης" στις ομάδες, βλέπε: Γεωργά Δ.: "Κοινωνική ψυχολογία", Αθήνα 1968, Τομ. Α΄, σελ.201-213 και Παπαστάμου Σ.: "Διομαδικές σχέσεις", Μετάφραση: Τριανταφυλλοπούλου Κ., Αθήνα 1990, σελ.271-297.
117. Αλτουσέρ Λουί: "Θέσεις", Μετάφραση: Γιαταγάνα Ξ., Αθήνα 1981, σελ.69-95.
118. Μηναΐδη Σ.: "Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη", Αθήνα - Κομοτηνη 1990, σελ.270.
119.Βαλλερστάϊν Ι.: Η αστική τάξη: έννοια και πραγματικότητα από τον XI έως τον XXI αιώνα στο Φυλή, Έθνος, Τάξη, των: Μπαλιμπάρ Ε., και Βαλλερστάϊν Ι., Μετάφραση: Ελεφάντη - Καλαφάτη, σελ:207-208.
120.Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", σελ:350-351.
121.Μουζέλη Ν.: "Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη", "Θεμέλιο" 1994, σελ:35.
122.Gellner E.: "Έθνη και εθνικισμός", Μετάφραση: Δ. Λαφαζάνη, σελ.:78-79.
123.Μουζέλη Ν.: ό.π., σελ.:37-39.
124.Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της πρώην Γιουγκοσλαβίας κάθε φορά που γινόταν απογραφή κι έπρεπε να συμπληρωθεί η ένδειξη "εθνικότητα" στη συντριπτική του πλειοψηφία , δήλωνε "μουσουλμάνος". Τούτο συνέβαινε γιατί για τον παραδοσιακό μουσουλμάνο η θρησκεία ήταν αυτή που καθόριζε και την εθνικότητα. Η έννοια του έθνους, όπως αυτή αναπτύσσεται στο Κοράνιο, ταυτίζεται με τον όρο umma (θρησκευτική κοινότητα).
Βλ.: Gellner E.: ό.π., σελ.:134 και Γιαννουλάτου Α.:"Ισλάμ", Αθήνα 1975, σελ.:281.
125.Βεΐκου Θ. : "Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα", Αθήνα 1993, σελ. :22-23.
126.Για τον Χέρντερ "ακόμη και η απώλεια της πολιτικής ανεξαρτησίας εκτιμάται ότι δεν είναι τόσο επικίνδυνη για την επιβίωση του έθνους όσο η γλωσσική του αλλοτρίωση", γιατί η γλωσσική σημαίνει και πολιτισμική (άρα και εθνική) αλλοτρίωση.
Βλ.: Λέκκα Π.:"Η Εθνικιστική Ιδεολογία", "Μνήμων" 1992, σελ.:142.
127.Βεΐκου Θ. : ό.π., σελ.:35-36.
128.Λέκκα Π.: ό.π., σελ.:155-158.
129.Λέκκα Π.: ό.π., σελ.:160-165.
130.Τσαούση Δ.: "Ελληνισμός και Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας", "Εστία" Αθήνα 1983, σελ. :20-24.
131."Η Διαδικασία αλλαγής της κουλτούρας είναι πολύ συχνά από τις πλέον επώδυνες εμπειρίες".
Βλ.: Gellner E.: ό.π., σελ.:80.
132.Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", σελ:387-388.
133.Φίλια Β.: "Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος", "Νέα Σύνορα", Τομ. Β΄, σελ.:107-112.
134.Βαλλερστάϊν Ι.: ό.π., σελ.:212-213.
135.ömeroglu Aydin: Bati Trakya Türkleri ve gerçek, σελ: 59.
136.Ακριβή στοιχεία για το θέμα αυτό δεν υπάρχουν. Τα στοιχεία που παρατίθενται οφείλονται σε διασταυρωμένες εκτιμήσεις των μουσουλμάνων της Θράκης που έχουν παιδιά τα οποία σπουδάζουν σήμερα στην Τουρκία.
137.Για μετανάστευση και εγκατάσταση των μουσουλμάνων της Θράκης στην Τουρκία. Βλ. ömeroglu Aydin: Bati Trakya Türkleri ve gerçek, σελ: 46-53.
138.Καραμπελιά Γ.: "Ο προφήτης, το πετρέλαιο και ο Κορμοράνος", "Εξάντας" 1992, σελ. 42.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IIII

5. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

5.1. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Με βάση τα όσα αναπτύχθηκαν στο πρώτο (Ι) μέρος (θεωρητικό), η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης δεν αποτελεί μια απλή στατιστική[1] πληθυσμική κατηγορία αλλά μια κοινωνική κατηγορία με τα χαρακτηριστικά της "οιονεί" ομάδας[2], τα μέλη της οποίας έχουν εσωτερικεύσει τη μεγάλης κλίμακας κοινωνική κατηγοριακή υπαγωγή της θρησκείας, ως στοιχείο της αυτοθεώρησής τους. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, όπου θρησκεία και πολιτική βρίσκονται σε στενή συνύφανση και η θρησκευτική πίστη, λόγω ιδιορρυθμίας του Ισλάμ, αποτελεί ταυτόχρονα και κώδικα κοινωνικής, πολιτικής και εθνικής δράσης, τα μέλη της μειονότητας, από τη νεαρή ακόμη ηλικία τους, βιώνουν μέρα με τη μέρα μια αδιάκοπη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης και πολιτικής κοινωνικοποίησης, εξασφαλίζοντας και αναπαράγοντας τη διαιώνισή της. Σε κοινωνίες παραδοσιακές και κλειστές, όπως αυτή της μουσουλμανικής μειονότητας, το άτομο, πριν ακόμη αποκτήσει συνείδηση της συνολικής πραγματικότητας, επηρεάζεται όχι μόνο προπολιτικά αλλά και στη συνέχεια, αποκλειστικά σχεδόν από τα διάφορα περιβάλλοντα στα οποία ζεί και κινείται και τα οποία είναι εμποτισμένα από πολιτικές ιδέες και εθνικά ενδιαφέροντα. Εκεί το παιδί μετέχοντας σ' έναν έντονο ομαδικό ψυχισμό, άκριτα σχεδόν, οδηγείται με τη διαδικασία της μύησης στην αποδοχή και εσωτερίκευση των μαζικών συμβόλων, που αποτελούν τους συνεκτικούς δεσμούς της κοινωνικής ομάδας. Τούτο, όπως είναι φυσικό δημιουργεί πρόσθετες δυσκολίες για την κατοπινή ένταξη των μελών της στο κυρίαρχο, πολιτικό σύστημα, γιατί με τον τρόπο αυτό δυσχεραίνεται η πολυπλοκοποίηση των κοινωνικών και πολιτικών δεσμών των μελών της με μέλη της ερύτερης κοινωνίας, σε σημείο, ώστε να υπερτονίζονται συχνά πρωτογενείς κοινωνικές δομές, όπως οικογενειακοί και συγγενικοί δεσμοί.

Στη μουσουλμανική μειονότητα η οικογένεια παραμένει βασικός παράγοντας πολιτικής κοινωνικοποίησης, γιατί το παιδί από τη νηπιακή του ακόμη ηλικία βρίσκεται υπό την καθολική σχεδόν επήρεια αυτής και στους κόλπους της σχηματίζει τις πρώτες εντυπώσεις και πεποιθήσεις του γύρω από τις έννοιες της κοινωνίας, της πολιτείας και του έθνους. Η μονομερής αυτή επιρροή της παραδοσιακής μουσουλμανικής οικογένειας, όχι μόνο συμβάλλει, προοδευτικά, στην όποια πολιτικοποίηση των νεαρών μελών της, αλλά και διαμορφώνει, ουσιαστικά, την εθνική τους ταυτότητα, στάση και συνείδηση.

Μετά την οικογένεια η πολιτική κοινωνικοποίηση της μειονότητας συνεχίζεται στο σχολείο. Όμως, ο σχολικός μηχανισμός αδυνατεί ν' ανταποκριθεί στο ρόλο ενός πολιτισμικού, πολιτικού και εθνικού επικοινωνιακού διαύλου, που θα μεταβίβαζε από το κέντρο στα μέλη της μειονότητας όλα εκείνα τα απαραίτητα στοιχεία: Σύμβολα, μύθους, και αξίες, για μια πολιτική και εθνική ενοποίηση. Το ξεχωριστό εκπαιδευτικό σύστημα, που ισχύει για τη μειονότητα με τη φυσική απομόνωση, που επιβάλλει στα παιδιά και την παρεμπόδιση σύναψης σχέσεων με ομήλικους, μη μέλη της μειονότητας, καθώς και ο τουρκοκεντρικός χαρακτήρας, που το διακρίνει, με τη μετάδοση ανάλογων γνώσεων (θρησκευτικών, γλωσσικών κλπ.) και αξιών, αναδεικνύει τη μειονοτική εκπαίδευση, ως μια διαδικασία κλειστής κοινωνικοποίησης, που αδυνατεί να συνδέσει τη μουσουλμανική οικογένεια με την ευρύτερη ελληνική κοινωνία.

Η κατά παράβαση της συνθήκης της Λωζάννης[3] καθιέρωση της τουρκικής γλώσσας, ως μόνης μειονοτικής, για τη μουσουλμανική μειονότητα -μειονότητα γλωσσικά ανομοιογενή- και η κυριαρχία της στο εκπαιδευτικό σύστημα, είχε, ως αποτέλεσμα, όχι μόνο το γλωσσικό αλλά και τον πολιτισμικό και εθνοφυλετικό ευνουχισμό των Πομάκων και των Αθίγγανων. Γιατί η κάθε γλώσσα έχει τη δική της, ιδιαίτερη, επικοινωνιακή λειτουργικότητα. Και στις πιο απλές λέξεις και στις πιο αθώες φράσεις υπάρχουν πολυάριθμες και πολυποίκιλες πληροφορίες και ιδεολογικά μηνύματα. Ιδιαίτερα, όταν αυτή συμπίπτει με τη θρησκεία, αποτελεί ισχυρότατο ενοποιητικό στοιχείο ανάμεσα στα μέλη της μειονότητας και διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο, για τη δημιουργία εθνικής συνείδησης, γιατί υπάρχει στενότατη σχέση μεταξύ γλώσσας και εθνικής ιδεολογίας.

Επί πλέον, το παράλληλο εκπαιδευτικό σύστημα, που ισχύει για τη μειονότητα, γίνεται αιτία οι απόφοιτοί του να υφίστανται μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις, όπως συγκριτικά περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης, έλλειψη κοινωνικής κινητικότητας, μικρότερες οικονομικές αμοιβές κ.ά. Όλα αυτά, όπως είναι φυσικό, επενεργούν προς την κατεύθυνση της διατήρησης διαφορετικών κατηγοριών πολιτών, ενώ είναι γνωστό από την άλλη, ότι και η πολιτική κοινωνικοποίηση και η εθνική ομοιογενειοποίηση είναι στενά συνυφασμένες με μια αναπότρεπτη δυναμική προς την κατεύθυνση της ισοπολιτείας και ισονομίας.

Όμως, οι θεσμοί της οικογένειας και της εκπαίδευσης μαζί με διάφορους άλλους (αμφίεση, δίαιτα κ.ά.), που οριοθετούν τη διάκριση και δίνουν το κοινωνικό, πολιτικό και εθνικό "μαρκάρισμα" στη μουσουλμανική μειονότητα δεν αποτελούν απλά και μεμονωμένα αίτια, που διαμορφώνουν το συγκεκριμένο πολιτικό πολιτισμό. Στην ουσία είναι το αποτέλεσμα, το σύμπτωμα αυτού του πολιτισμού, που στη συνέχεια λειτουργεί, ως εργαλείο και μέσο αναπαραγωγής των συνθηκών, που το προκαλούν. Παρά τη σημαντικότητά τους, δηλαδή, οι θεσμοί αυτοί αποτελούν αντανάκλαση των πολιτικο-κοινωνικών και θρησκευτικών σχέσεων. Ανακλαστικό φαινόμενο των σχέσεων εκείνων, οι οποίες έχουν την αφετηρία τους στην ιδεολογική και πολιτικο-θρησκευτική μήτρα του Ισλάμ.

Σ' όλες τις προηγμένες κοινωνίες, σήμερα, υποστηρίζεται ότι ο ρόλος της θρησκείας στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι όχι και τόσο αποφασιστικός. Γιατί όλες οι θρησκείες, παρά τον τοπικό και εθνικό χαρακτήρα, που έχουν στο ξεκίνημά τους, στη συνέχεια εξελίσσονται σε υπερεθνικά πρότυπα και ευρύτατους συγκρητισμούς. Στις περιπτώσεις όμως των μειονοτήτων ο ρόλος τους διαφοροποιείται. Αποτελούν συγκεκριμένα πλαίσια αναφοράς των μελών της μειονότητας και λειτουργούν, ως καταφύγια των συνειδήσεων των πιστών τους. Θρησκευτικά συναισθήματα, κοινοί λατρευτικοί τύποι, αλληλοεξαρτώμενη μοίρα, ανασφάλεια κ.α., διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην πολιτική ψυχολογία των ατόμων και αποτελούν στοιχεία απαραίτητα για τον εντοπισμό της αφετηρίας στην εξέλιξη και διαμόρφωση της εθνικής στάσης. Γι' αυτό θα αδυνατούσαμε να ερμηνεύσουμε τα πολιτικά φαινόμενα, αν δε λαμβάναμε υπόψη μας το ρόλο της θρησκείας, στις περιπτώσεις αυτές. Η "διαφύλαξη της πίστης",[4] αποτελεί μήνυμα με τεράστιο αξιολογικό βάρος για τα μέλη μιας θρησκευτικής μειονότητας. Ιδιαίτερα, όταν πρόκειται για τη μουσουλμανική θρησκεία, στην οποία η έννοια του έθνους, όπως αυτή αναπτύσσεται στο Κοράνιο, ταυτίζεται με τον όρο umma (θρησκευτική κοινότητα), τότε το εγχείρημα εθνικής σύγκλισης και ενοποίησης ανάμεσα στη μουσουλμανική μειονότητα και την αλλόθρησκη πλειονότητα γίνεται ακόμη δυσκολότερο. Για τη συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων της Θράκης, η θρησκεία αποτελεί θεμελιακή υποδομή της συλλογικής τους συμβίωσης, γι' αυτό και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία της πολιτικής τους κοινωνικοποίησης. Σήμερα, ο Μωαμεθανισμός, μια από τις μεγαλύτερες ιστορικές θρησκείες, παρά τον σαφή υπερεθνικό προσανατολισμό του,

στην περίπτωση της μειονότητας της Θράκης, με την επέμβαση εθνικιστικών (παντουρκιστικών) κύκλων της Άγκυρας και τη συνέργεια των οργάνων τους, που διαβιούν στη Θράκη, καταβάλλονται προσπάθειες να παίξει σημαντικότατο ψυχολογικό ρόλο, όμοιο με εκείνο της χριστιανικής ορθοδοξίας, που αποτέλεσε το κυριότερο ψυχολογικό υπόβαθρο της εθνικής μας παλιγγενεσίας.

Οι πιο πάνω κύκλοι, με ανάλογα ερεθίσματα, δημιουργούν μια ιδιότυπη συλλογική ψυχολογία, η οποία χωρίς να συνιστά ανακλαστικό φαινόμενο της γενικής βούλησης της μειονότητας και χωρίς ν' αποτελεί το άθροισμα ή τη συνισταμένη ατομικών στάσεων και συμπεριφορών της πλειοψηφίας, παρουσιάζει μια τέτοια κοινωνική, πολιτική και εθνική δυναμική, που,ουσιαστικά,διαμορφώνει την κοινή γνώμη της μειονότητας. Αυτός ο έντονος και ιδιότυπος "ομαδικός ψυχισμός"[5] δημιουργείται και επιβάλλεται όχι με την πειθώ αλλά με την υποταγή και την τρομοκρατία.

Μπροστά σε τέτοιου είδους φασιστικής νοοτροπίας προπαγάνδα[6] η ατομική συνείδηση συνθλίβεται κι ο ορθολογισμός και το κριτικό πνεύμα υποχωρούν. Άτομα, μεμονωμένα αδυνατούν ν' αντιδράσουν, γιατί κάτι τέτοιο προϋποθέτει τη σύγκρουση με το "ομαδικό" πνεύμα. Κι αυτός ο φόβος και η ακούσια προσήλωση στις εντολές των "ηγητόρων" της μειονότητας καθιστά την εξάρτηση των ατόμων ολοκληρωτική. Παρουσιάζεται έτσι το φαινόμενο, μέσα σ' ένα δημοκρατικό κράτος, να έχει δημιουργηθεί ένα τέτοιο ψυχολογικό κλίμα, ώστε να λειτουργεί ένα ξενοκίνητο παράκεντρο εξουσίας (τουρκικό προξενείο Κομοτινής) και να εμφανίζονται σχέσεις μονομερούς υπεξουσιάσεως, σε βάρος μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών (θρησκευτικών και εκπαιδευτικών λειτουργών, ανθρώπων του μειονοτικού τύπου κ.ά.), απ' τους οποίους εξαρτάται, κατά κύριο λόγο, η αντικειμενική πληροφόρηση και ενημέρωση της κοινής γνώμης. Σε παρόμοιες όμως καταστάσεις "η δικτατορία γίνεται περιττή: εγκαθίσταται εμπράκτως στην ύπνωση της ευφυΐας"[7].

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δε μπορεί να γίνεται λόγος για πολιτική αγωγή στο χώρο της μειονότητας. Όπως συμβαίνει στα αυταρχικά καθεστώτα, έτσι και στη μειονότητα επιδιώκεται από την Άγκυρα οι μουσουλμάνοι της Θράκης να μην παίρνουν ενεργό μέρος στις πολιτικές διαδικασίες και να κατευθύνονται ουσιαστικά στην απολιτικοποίηση με την έννοια της αρνητικής μορφής της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Με το μειωμένο ενδιαφέρον για τα κοινά εξασφαλίζεται η τυφλή υπακοή και υποταγή των μελών της μειονότητας στις εντολές των "προστατών" και "κηδεμόνων" τους.

Συμπερασματικά, η εθνική σύγκλιση και ενοποίηση προϋποθέτει από την πλευρά των πολιτών συνειδητοποίηση και εσωτερίκευση του ρόλου του πολίτη ενός εθνικού κράτους (etat - national). Τα άτομα δεν αποκτούν την εθνική τους ταυτότητα με τον ίδιο τρόπο που κληρονομούν το γενετικό τους κώδικα. Η μετάβαση από τον άνθρωπο στον πολίτη δεν είναι μια απλή και σύντομη διαδικασία. Εξαρτάται από την πολιτική κοινωνικοποίηση, που θα υποστεί και την εθνική αγωγή και παιδεία, που θα του παρασχεθεί.

Τα παιδιά της μειονότητας είτε από την οικογένεια είτε από το σχολείο, είτε από την ευρύτερη μουσουλμανική κοινωνία, δε βοηθούνται για τους λόγους που αναφέρθηκαν, να βιώσουν τη διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης σε μια πολιτική κοινωνία, ούτε να συνειδητοποιήσουν ότι η σχέση τους μ' αυτή είναι αμφίπλευρη και αναγκαία, γι' αυτό και εθίζονται από τη μικρή τους ηλικία να απέχουν από τέτοιου είδους διαδικασίες με αποτέλεσμα κι όταν μεγαλώνουν, όχι μόνο να μη μπορούν να παρακολουθήσουν συνειδητά και υπεύθυνα τους συνεχείς μετασχηματισμούς της πολιτικής πραγματικότητας αλλά πολλά απ' αυτά να νιώθουν λιγότερο άτομα και περισσότερο μέλη ενός συνόλου. Και καθώς η μια γενιά αποχωρεί, κληροδοτεί στην επόμενη ένα είδος πολιτικής και εθνικής

προ-διάθεσης και προ-παιδείας. Η πολιτική τους παιδεία δεν ολοκληρώνεται και η εθνική συνείδηση, που διαμορφώνουν, δηλαδή, η συνειδησιακή ένταξή τους σε μια εθνότητα δεν είναι αποτέλεσμα προσωπικής ωρίμανσης και επιλογής.

Έτσι, ενώ η μειονότητα ξεκίνησε με συνθήκες θρησκευτικού πατριωτισμού[8] και αργότερα προχώρησε σε συνθήκες θρησκευτικού κολλεκτιβισμού, τα τελευταία χρόνια,με την επέμβαση της Άγκυρας, τείνει να παγιωθεί σ' αυτή ένας εθνικισμός, που εντάσσεται στους ευρύτερους στόχους και οράματα των παντουρκιστικών κύκλων της γειτονικής χώρας.

5.2. Η ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Στη Θράκη από το 1923, με βάση τη συνθήκη της Λωζάννης, ζεί, μεταξύ των χριστιανών, μουσουλμανική μειονότητα.

Ο όρος "μουσουλμανική", που υιοθετήθηκε κατά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης και, που κατά κόρον, γίνεται χρήση του στο κείμενο της συνθήκης, δηλώνει ρητά τον αδιαμφισβήτητο θρησκευτικό χαρακτήρα της μειονότητας. Ωστόσο, από την επαύριο σχεδόν της υπογραφής της παραπάνω συνθήκης κι ενώ η συντριπτική πλειοψηφία της μουσουλμανικής μειονότητας δεν ένιωθε πλέον κανένα δεσμό με το κοσμικό (κεμαλικό) κράτος της Τουρκίας, μια πολύ μικρή ομάδα μουσουλμάνων της Θράκης καθοδηγούμενη από μέλη παντουρκιστικών οργανώσεων της Τουρκίας, άρχισε να αναπτύσσει δραστηριότητα κάτω από τον παραπλανητικό τίτλο των "προοδευτικών" και "νεωτεριστών". Η επωνυμία διαφόρων συλλόγων ("Τουρκική νεολαία Κομοτινής", "Ένωση Τούρκων δασκάλων", "Τουρκική νεολαία Ξάνθης" κ.ά.)[9], που ιδρύθηκαν στο χώρο της μειονότητας από τους πιο πάνω κύκλους, καταδεικνύει και το στόχο τους. Με το πέρασμα του χρόνου, και παρά τις διαμαρτυρίες και προειδοποιήσεις της αποκαλούμενης "Συντηρητικής" πτέρυγας των μουσουλμάνων, τα λάθη των ελληνικών κυβερνήσεων συνετέλεσαν, ,ωστε η μικρή, αρχικά, ομάδα να διευρυνθεί τόσο, ώστε από τη δεκαετία του 1960 να επηρεάζει ένα αρκετά μεγάλο μέρος της μειονότητας. Πρωταρχικός στόχος της, ήταν και παραμένει , η μεταβολή της θρησκευτικής (μουσουλμανικής) σε εθνική (τουρκική) μειονότητα.

Και τα ερωτήματα που ανακύπτουν είναι:

Μήπως τα παιδιά της μειονότητας, με τη θρησκευτική και πολιτιστική επικοινωνία και επαφή, που ανέκαθεν υπήρχε ανάμεσα στους μουσουλμάνους της Θράκης και τους ομόθρησκούς τους της γειτονικής Τουρκίας, σε συνάρτηση με το γεγονός, ότι τις τελευταίες δεκαετίες οι σχέσεις των δύο κρατών Ελλάδας και Τουρκίας έχουν ενταθεί, λόγω, κυρίως, του Κυπριακού και της στάσης της Τουρκίας έναντι της ελληνικής μειονότητας της Κων/πολης, Ίμβρου και Τενέδου, κατέστησαν ευάλωτα στα μηνύματα της ιδεολογίας του παντουρκισμού;

Η μουσουλμανική, δηλαδή, θρησκεία θεωρείται προσδιοριστικός και διαμορφωτικός παράγοντας της εθνικής συνείδησης μιας μερίδας των Ελλήνων πολιτών (μειονότητας);

Κι ακόμη: Δεδομένου, ότι ο χώρος της μειονότητας από την άποψη της εθνοφυλετικής, πολιτιστικής, κ.λ.π. σύνθεσης παρουσιάζει ανομοιογένεια, η όποια εθνική στάση των μουσουλμάνων στη σχολική ηλικία διαφοροποιείται ή είναι ενιαία και ομοιογενής; Ειδικότερα: Γίνεται δεκτό ότι, α. Η εθνική ιδεολογία των Πομάκων διαφέρει σε σημαντικό βαθμό έναντι αυτών των Τουρκογενών (Οθωμανών) με τους τελευταίους να παρουσιάζουν,συγκριτικά,μεγαλύτερο ποσοστό φιλοτουρκικής τάσης, β. Οι μουσουλμάνοι του νομού Ροδόπης σε σχέση με τους μουσουλμάνους των δύο άλλων νομών της Θράκης (Έβρου και Ξάνθης) εμφανίζουν σημαντική διαφοροποίηση προς τη φιλοτουρκική κατεύθυνση, λόγω, κυρίως της έδρας του τουρκικού προξενείου στην Κομοτινή, πρωτεύουσα του νομού Ροδόπης, και γ. Επειδή οι διάφορες κατά καιρούς εκδηλώσεις διαμαρτυρίας οργανώνονται κυρίως από κατοίκους αστικών περιοχών και μετέχουν σ' αυτές περισσότεροι άνδρες παρά γυναίκες, κυριαρχεί η άποψη, ότι οι κάτοικοι των αστικών περιοχών σε σχέση με αυτούς των αγροτικών περιοχών και οι άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες, παρουσιάζονται με, σημαντικά, μεγαλύτερο ποσοστό φιλοτουρκικής τάσης και διάθεσης. Είναι όμως έτσι;

6. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με βάση λοιπόν το πρόβλημα η έρευνα φιλοδοξεί να απαντήσει στα παρακάτω ερωτήματα:

1ον Διαφοροποιείται και σε ποιο βαθμό (ποσοστό) η εθνική συνείδηση των παιδιών της μειονότητας έναντι αυτής των υπόλοιπων ελληνόπουλων;

2ον Η όποια εθνική στάση των μουσουλμανόπαιδων είναι ενίαια, ομοιογενής και ομοιόμορφη ή αυτή επηρεάζεται από ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες;

Ειδικότερα:

α΄ Η κοινωνική προέλευση (αστική - αγροτική) επηρεάζει την εθνική συνείδηση των μουσουλμάνων μαθητών;

β΄ Η εθνοφυλετική καταγωγή (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι) συντελεί στη διαφοροποίηση της εθνικής στάσης μεταξύ των μικρών μουσουλμάνων;

γ΄ Η γεωγραφική και διοικητική περιοχή (νομοί: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης) αποτελούν παράγοντες διαφοροποίησης της εθνικής συνείδησης των μουσουλμάνων της σχολικής ηλικίας; και

δ΄ Το φύλο (άρρενες - θήλεις) επηρεάζει την εθνική στάση των μαθητών της μειονότητας;

7. ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

7.1 ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ

Το πρόβλημα και ειδικότερα τα ερωτήματα στα οποία φιλοδοξεί να δώσει απάντηση η έρευνα υπαγορεύουν ότι η ανεξάρτητη μεταβλητή και οι εναλλακτικά σταθερές μεταβλητές, που πρέπει να ελεγχθούν για να διαπιστωθεί αν η εξαρτημένη μεταβλητή (εθνική συνείδηση) συσχετίζεται με αυτές είναι οι παρακάτω:

1. Ανεξάρτητη μεταβλητή: Το θρήσκευμα.
2. Εναλλακτικά σταθερές:
   - α. Η κοινωνική προέλευση (αστική - αγροτική).
   - β. Η εθνοφυλετική καταγωγή (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).
   - γ. Η γεωγραφική και διοικητική περιοχή (νομοί: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης) και
   - δ. Το φύλο (άρρενες - θήλεις).

7.2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ - ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

7.2.1. ΕΘΝΟΣ - ΕΘΝΟΓΕΝΕΣΗ

Για την ερμηνεία της ανθρώπινης ιστορίας των δύο τελευταίων αιώνων η κατανόηση του όρου "Έθνος" και των "παραγώγων" του, αποτελεί βασική προϋπόθεση. Το έθνος, με τη σύγχρονη έννοια της λέξης, αν και υπήρξαν μεμονωμένες προγενέστερες αναφορές, δε θεωρείται ως όρος παλαιότερος απ' τον 18ο αιώνα. Ο δέκατος ένατος αιώνας είναι αιώνας οικοδόμησης των εθνών[10]. Ο εθνικός λοιπόν σχηματισμός, ως κάτι πολύ πρόσφατο στην ανθρώπινη ιστορία και ως προϊόν μιας ακατάσχετης τάσης των ανθρώπων για τη δημιουργία συλλογικών οντοτήτων οι περισσότερες απ' τις οποίες είναι απότοκες συγκεκριμένων τοπικών ή περιφερειακών συγκυριών, δεν είναι εύκολο να οριστεί. Δεν υπάρχουν ασφαλή κριτήρια με βάση τα οποία μια ανθρώπινη συλλογικότητα θα μπορούσε

να χαρακτηριστεί ως έθνος[11]. Η προσπάθεια που καταβλήθηκε για την καθιέρωση αντικειμενικών κριτηρίων προκειμένου να υπάρξει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός του έθνους στηρίχτηκε και συμπεριέλαβε χαρακτηριστικά (γλώσσα, θρησκεία, καταγωγή κ.λ.π.) που δεν καλύπτουν όλα τα μέλη μιας συλλογικότητας, που φιλοδοξεί να πολιτογραφηθεί ως έθνος.
Πέρα όμως από το γεγονός ότι τα κριτήρια αυτά είναι τις περισσότερες φορές θολά και διφορούμενα η χρήση τους μπορεί να γίνει για προπαγανδιστικούς σκοπούς και η εφαρμογή τους να οδηγήσει σε ακρότατες συνέπειες. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή θα μπορούσε, για παράδειγμα, ένα κράτος να προσαρτήσει βίαια μια γεωγραφική περιοχή,που ανήκει σε άλλη πολιτεία,με το αιτιολογικό ότι ο πληθυσμός του συνδέεται με τους κατοίκους της εν λόγω περιοχής με φυλετικούς και γλωσσικούς δεσμούς.Και αντίστροφα: Να απομακρύνει από το έδαφός του όλα τα ετερογενή,ως προς τη γλώσσα, φυλή ή θρησκεία,στοιχεία του πληθυσμού του[12]. Βέβαια η Ιταλο-γαλλική περί έθνους αντίληψη που στηρίζεται σε υποκειμενικά κριτήρια (Mancini: "Έθνος είναι η βούληση προς συμβίωση", Renan: "Το έθνος είναι ένα καθημερινό δημοψήφισμα) αποφεύγει να ορίσει εκ των άνω την έννοια του έθνους και υιοθετεί τη δημοκρατική ιδεολογία απ' την οποία πηγάζει η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ωστόσο κι αυτή δεν απαντά ικανοποιητικά στο ερώτημα "τί είναι έθνος". Όμως παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός περί έθνους ορισμός, τα έθνη σήμερα θεωρούνται ανθρώπινα κατασκευάσματα, που προκύπτουν από διάφορες μορφές αλληλεγγύης και κοινές πεποιθήσεις. Η αντίληψη ότι "δεν μπορεί να υπάρξει άνθρωπος χωρίς έθνος όπως δεν μπορεί να υπάρξει άνθρωπος χωρίς σκιά" ή ότι "ο άνθρωπος πρέπει υποχρεωτικά να έχει εθνικότητα όπως έχει μια μύτη και δυο αυτιά"[13] ισχύει μόνο στη σύγχρονη εποχή μας και υπό τον όρο ότι στο σημερινό εθνικό κράτος η έννοια της εθνικότητας ταυτίζεται με αυτή της ιθαγένειας. Αποτελεί μύθο "ο φυσικός ελέω Θεού τρόπος ταξινόμησης των ανθρώπων"[14] όπως μύθο αποτελεί κι ο ισχυρισμός "το να έχει κανείς έθνος αποτελεί εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης ιδιότητας"[15].

Το έθνος σήμερα από την πλειοψηφία των σοβαρών μελετητών δε θεωρείται ως πρωταρχική και αμετάβλητη κοινωνική οντότητα. Δεν είναι τόσο παλιό όσο και η ανθρώπινη ιστορία αλλ' αποτελεί δημιούργημα μιας ιστορικά πρόσφατης περιόδου. Βέβαια,η αρχική αφετηρία της ανάδυσης του έθνους χάνεται σε προ-εθνικές δομές του παρελθόντος, γιατί η ανθρωπότητα σ' όλες τις εποχές έχει ζήσει σε ομάδες. Εκείνο που εξανάγκαζε ανέκαθεν τους ανθρώπους να υπερνικούν τις εγωιστικές και συμφεροντολογικές τους τάσεις και καταπνίγοντας τα εγωπαθή τους ένστικτα να προχωρούν σε συναίνεση και ταύτιση με άλλα άτομα και άτομα διαφορετικών ομάδων ήταν η αναγκαιότητα για επιβίωση. Στις τάσεις λοιπόν, των ανθρώπων για συσπειρώσεις προς αντιμετώπιση του κοινού φόβου για το ψωμί, το σκοτάδι, το αύριο, το άγνωστο,βρίσκονται τα πρώτα σπέρματα της εθνογένεσης.

Αρχικά,οι ομαδοποιήσεις (συλλογικότητες) είναι μικρού επιπέδου, στη συνέχεια αυτές συνενώνονται, διευρύνονται, γιατί η εσωτερική ενότητα (η ενότητα προς τα μέσα), ταύτιση και ομοιογένεια σχετίζονται με μια αντιπαλότητα προς όμοιες συλλογικές οντότητες ή αλλιώς με μια εχθρότητα προς τα έξω. Διαμορφώνονται έτσι δύο διαφορετικά επίπεδα: Το "εμείς" και το "οι άλλοι" κι όσο ανάμεσα στα δυο επίπεδα εμφιλοχωρούν και συνωθούνται πραγματικές ή φανταστικές διαφορές, υπαρκτές ή τεχνητές εχθρότητες, τόσο η ανασφάλεια των μελών της εσω-ομάδας αυξάνει και νιώθουν την ανάγκη για μεγαλύτερη και πιο ισχυρή συλλογική οντότητα[16]. Η ανάγκη λοιπόν και η αδυναμία των ατόμων ή μικρό-ομάδων να αντιμετωπίζουν πραγματικούς ή φανταστικούς κινδύνους ωθεί τους ανθρώπους να συγκροτούν συλλογικές οντότητες με εθνικά χαρακτη-

ριστικά.

Όμως, όλες αυτές οι δομές που χαρακτηρίζονται ως προ-εθνικές γιατί συνέβαλαν στην εμφάνιση των χαρακτηριστικών του εθνικού κράτους, χαρακτηρίζονται, ως τέτοιες, από εμάς τους σύγχρονους, αναδρομικά, που κρίνουμε εκ του αποτελέσματος. Τούτο μας οδηγεί στην άποψη ότι ναι μεν ο εθνικός σχηματισμός απλώνει τις ρίζες του στο χώρο της "προϊστορίας" αλλ' αυτό δε σημαίνει ότι ο "εθνικός μύθος" όλ' αυτά τα χρόνια ακολούθησε μια νομοτελειακά γραμμική εξέλιξη. Αντίθετα, στηρίχτηκε σε μια πολλαπλότητα γεγονότων, ποιοτικά, διαφορετικών μεταξύ τους, που σπονδυλώνονται μέσα στο χρόνο, όπου όμως κανένα δεν προϋποθέτει ή συνεπάγεται τα υπόλοιπα. Απλώς τα γεγονότα αυτά, κάτω από μια αλληλουχία συγκυριακών σχέσεων, με την επανάληψη και την ενσωμάτωσή τους σε νέες πολιτικές δομές παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην ανάδυση των εθνικών σχηματισμών. Με άλλη διατύπωση, κρατικοί (μη εθνικοί), καθαρά, μηχανισμοί για την επίτευξη των σκοπών τους (δυναστικών, ιμπεριαλιστικών κ.ά.) παρήγαγαν, προοδευτικά, τα στοιχεία του εθνικού κράτους και με τον τρόπο αυτό "εθνικοποιήθηκαν" ακούσια οι ίδιοι και στη συνέχεια συνέβαλαν στην εθνοποίηση της κοινωνίας[17].

Στη μετα-φεουδαρχική Ευρώπη η εθνοποιητική διαδικασία, που μετέβαλε το φεουδαρχικό μωσαϊκό σε έθνη, λειτούργησε ως βίαιη "εκ των άνω" κατάργηση της φεουδαρχικής κατάτμησης, που εμπόδιζε τη διαμόρφωση μιας ενιαίας εθνικής αγοράς[18]. Η οικονομία, δέσμια της αύξησης, έχει ανάγκη από ένα ισχυρό κεντρικό κράτος, που να διαμορφώνει ελεύθερο και ανοιχτό πεδίο για την ανάπτυξή της, και το κράτος χρειάζεται το "ομοιογενές πολιτισμικό μαρκάρισμα του ανθρώπινου κοπαδιού"[19], από τη μια, για να πετυχαίνει τη μέγιστη δυνατή κοινωνική ταύτιση, χωρίς την οποία η κοινωνική ζωή γίνεται δύσκολη και η δική του επιβίωση επισφαλής κι από την άλλη, για να δημιουργεί μια ομαλοποιημένη ενιαία αγορά για την οικονομική του ανάπτυξη και ευρωστία.

Στη σύγχρονη βιομηχανική εποχή η συγκρότηση των εθνών απορρέει από την οργάνωση της οικονομίας σε κέντρο και περιφέρεια, δυο δομές ιεραρχημένες στις οποίες δημιουργούνται σχέσεις ανισότητας και κυριαρχίας. Οι εθνικές ενότητες συγκροτούνται "ως ανταγωνιστικά εργαλεία κυριαρχίας του κέντρου πάνω στην περιφέρεια"[20]. Με την έννοια αυτή κάθε σύγχρονο έθνος είναι παράγωγο είτε μιας αποικιοκρατίας, που προηγείται, είτε μιας από- αποικιοποίησης που ακολουθεί. Γιατί η εθνογένεση δεν πρέπει να νοείται ως φαινόμενο που σχετίζεται μονάχα με τον τοκετό ενός νέου "Έθνους-Κράτους" αλλά και ως φαινόμενο που συνδέεται με την προσπάθεια επέκτασης και μεταβολής ενός εδαφικού κράτους σε "Έθνος-Κράτος". Πιο απλά, η εθνογένεση μπορεί να ξεκινά από συναίσθημα καταπίεσης και μειονεξίας (απόσχιση, αυτονομία, από-αποικιοποίηση), μπορεί όμως να ξεκινά κι από συναίσθημα υπεροχής (επίκληση κοινών "ανώτερων" χαρακτηριστικών για τη νομιμοποίηση της αποικιοκρατίας). Παράδειγμα η Μεγάλη Βρετανία: "Αιτιολόγησε" την αποικιοκρατική της δραστηριότητα, αφού επικαλέστηκε τον "ανώτερο πολιτισμό" του μητροπολιτικού έθνους (Αγγλία), ενώ η Γερμανία στο όνομα της "Αρίας φυλής" έθεσε σε εφαρμογή τα κοσμοκρατορικά της σχέδια[21]. Βέβαια, υπεροχή και μειονεξία είναι έννοιες διαλεκτικές κι η μια τροφοδοτεί και αναπαράγει την άλλη, γι' αυτό συχνά πίσω από ένα συναίσθημα υπεροχής υπάρχει σχεδόν πάντα καμουφλαρισμένο το συναίσθημα μειονεξίας και αντίστροφα. Σλοβένιοι και Κροάτες για παράδειγμα, παρά την υπεροχή που αισθάνονταν έναντι των Σέρβων και των άλλων εθνοτήτων της Γιουγκοσλαβίας, ουσιαστικά, ωθήθηκαν στη δημιουργία ξεχωριστού "Κράτους-Έθνους" για το λόγο ότι αποτελούσαν την περιφέρεια ενός κέντρου, που ως τέτοιο συγκέντρωνε την οικονομική και πολιτική εξουσία.

Οποιαδήποτε, λοιπόν, από τις δυο περιπτώσεις κι αν έχουμε, ουσιαστικά, η

διαδικασία της εθνογένεσης δεν αλλάζει. Κράτος ή μια συλλογική (μη κρατική) οντότητα μάχονται για το "εμείς" σε μια αντιπαράθεση προς το "οι άλλοι". Στην πρώτη περίπτωση το σύγχρονο κράτος χρησιμοποιώντας ως πρόπλασμα τον επιθετικό ή αμυντικό του, μηχανισμό αποκτά εθνική προσωπικότητα, ενώ στη δεύτερη όταν η συλλογική οντότητα κατακτήσει ένα επίπεδο βούλησης και αυτοπεποίθησης και διακηρύξει σε μια εκστασιακή κατάσταση μέθης την απόφασή της για απόσχιση και αυτονομία, τότε μια "διαβατήρια τελετή"[22] γίνεται κι ένα έθνος γεννιέται. Κι' αυτό που λίγο πριν ήταν μια ρευστή, ανώνυμη και άχρωμη, εθνικά, οντότητα εισβάλλει στο προσκήνιο της ιστορίας ως συλλογικό υποκείμενο με όνομα και εθνική ταυτότητα.

7.2.2. ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ.

Παρά το γεγονός ότι αποτελεί κοινό τόπο πως η ομίχλη που περιβάλλει τα προβλήματα τα σχετιζόμενα με την εθνική συνείδηση, μια έννοια σύνθετη με πολλαπλές διαστάσεις, είναι πυκνή, γίνεται σήμερα δεκτό πως το εθνικό συναίσθημα έχει τη ρίζα του στο κοινωνικό ένστικτο, που διαμορφώνεται από την κοινωνική ζωή[23]. Προς αυτήν την κατεύθυνση ωθούνται τα άτομα από την ύπαρξη πραγματικού ή φανταστικού εχθρικού ανθρώπινου περιβάλλοντος[24]. Κοινή συμβίωση για την απόκρουση του κοινού εχθρού και την ικανοποίηση βασικών αναγκών, διαμορφώνουν ένα σύνδεσμο προσώπων, μια στοιχειώδη κοινωνική ομάδα. Η ομαδική συνείδηση ως έκφραση εσωτερικής ανάγκης του ανθρώπου ν' ανήκει κάπου είναι αρχικά άχρωμη και εθνικά ουδέτερη.
Προοδευτικά, ο κοινωνικός βίος περιλαμβάνει κι άλλες εκδηλώσεις και δραστηριότητες της ανθρώπινης ζωής γιατί η κοινή συμβίωση επαναλαμβανόμενη δημιουργεί κοινή ιστορία, κοινό πολιτισμό και επιθυμία για κοινή προσπάθεια προς διασφάλιση ή επέκταση των ορίων της κοινότητας είτε με την κατάκτηση είτε με την ενσωμάτωση ή αφομοίωση διαφόρων κοινωνικών συνόλων. Αυτή η ενοποιητική διαδικασία, που αναπτύσσεται, αυξάνει την ταύτιση, επικοινωνία και αλληλεγγύη μεταξύ ατόμων και μικρο-ομάδων, όχι βέβαια καταργώντας πλήρως τις μεταξύ τους αποστάσεις και διαφορές αλλά με το να τις σχετικοποιεί και να τις υποτάσσει στη δομή της κοινότητας για την υπηρεσία του κοινού συμφέροντος. Το κοινωνικό σύνολο (γλωσσική, φυλετική ή θρησκευτική κοινότητα) παύει να είναι ένα απλό και μονοσήμαντο πληθυσμικό γεγονός και αναδύεται απ' αυτό μια κοινή ολική θέαση της πραγματικότητας, ύστερα από ζυμώσεις, ανταλλαγές συγκρούσεις των ιδεών του συνόλου των μελών της κοινότητας.
Ο κοινωνικός σχηματισμός αναπαράγεται πλέον ως εθνική ομάδα (ethnic group) και η εθνική ιδεολογία, που διαμορφώνεται, επειδή εμπεριέχει ιδανικά σημαίνοντα (όνομα έθνους, πατρίδας κ.ά.) μεταλαμπαδεύει σ' αυτά την αγάπη, το σεβασμό και τη συναίσθηση του ιερού και της θυσίας. Το εθνικό συναίσθημα αποκρυσταλλώνεται μεταξύ των μελών σ' ένα σταθερό στοιχείο της συνείδησης και η απλή μονοκεντρική ή ολιγοκεντρική ομαδοποίηση εξελίσσεται σε πολυκεντρική εθνοποιημένη υπόσταση[25]. Ο κάθε είδους απλός "ομαδοκεντρισμός" π.χ. της οικογένειας, του συνοικισμού, του φύλου, της γλώσσας, της κοινότητας κ.ά., με το εθνικό περιεχόμενο, που αποκτά, διευρύνει το ρόλο του γιατί επηρεάζεται παράλληλα κι από τον εθνοκεντρισμό.
Η εθνική ιδεολογία αποτέλεσμα και προϊόν κοινωνικό, δηλ., συλλογικό (αφού προκύπτει απ' τη συνθετότητα των ιδεών που επικρατούν μέσ' απ' την καθημερινή δράση και σύγκρουση των ατόμων, ομάδων και τάξεων και μέσ' απ' την πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων) δεν παραμένει πλέον σ' ένα ρόλο παθητικό αλλ' ευρισκόμενη σε διαλεκτική σύνδεση με άτομα, ομάδες και κοινωνικές τάξεις (ατομικό και κοινωνικό "είναι" σε μια διαλεκτική αλληλεπίδραση, σ' ένα ενιαίο "ειναι μό")[26] ενσταλάζει στις ατομικές συνειδήσεις τις παραδεκτές και κυρίαρχες

περί έθνους ιδέες και διαμορφώνει εθνικές συνειδήσεις. Το άτομο πλέον θεσμίζεται ως Homo nationalis μέσ' από ένα πλέγμα μηχανισμών και καθημερινών πρακτικών εθνοποίησης της κοινότητας[27]. Με τον τρόπο αυτό, διαφορετικά άτομα, ομάδες και τάξεις αποκτούν εθνική επίγνωση και κατανοούν τον πολιτικό και εθνικό ρόλο που οφείλουν να διαδραματίσουν με βάση τα προσωπικά αλλά και τα ευρύτερα κοινωνικά και εθνικά τους συμφέροντα.

7.2.2.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες της εθνικής συνείδησης.

1. Φυλή και καταγωγή.

Όταν τα άτομα βιώνουν τη διάρκεια της ομάδας, ως μια συνεχή πορεία από γενιά σε γενιά, τούτο σφυρηλατεί το βίωμα της κοινής καταγωγής το οποίο στη συνέχεια συμβάλλει στη συγκρότηση εθνικής συνείδησης με το να εναποθέτει στις συνειδήσεις των μελών της φυλής τις κατασταλαγμένες περί έθνους ιδέες και αντιλήψεις. Σ' αυτή την αέναη πορεία της φυλής διαμορφώνεται μια μεταφυσική σχεδόν ιδέα πως οι γενιές διαδέχονται η μια την άλλη ανά τους αιώνες έτσι που η προηγούμενη να κληροδοτεί στην επόμενη μια "ουσία" που αποτελεί τον πυρήνα της συλλογικής υπόστασης. Μύθοι και ιδεολογήματα σε μια πλοκή με τη φυλή και την ιστορική καταγωγή ανασυνθέτουν την πραγματικότητα και ενδυναμώνουν και ισχυροποιούν τη συλλογική συνείδηση. Πολλές φορές μάλιστα το φανταστικό στοιχείο προσδίδει στο συλλογικό υποκείμενο "θεόσταλτη" αποστολή, έτσι που τα άτομα-μέλη της φυλής να νιώθουν ότι συγκροτούν τον "περιούσιο" λαό"[28].

2. Η γλώσσα.

Αποτελεί το μέσο έκφρασης και αναπαραγωγής μιας παράδοσης που διασώζει και μεταβιβάζει στις νεότερες γενεές αισθήματα, σύμβολα και συγκινήσεις. Η μητρική γλώσσα, που αποτυπώνει ένα τρόπο σκέψης, λειτουργεί ως όχημα, που διασώζει και μεταφέρει από το παρελθόν όχι μόνο τις "εθνικές μνήμες" αλλά και την ψυχική αλληλοδιαπλοκή των μελών της ομάδας ή του έθνους, που οφείλεται στην κοινή ιστορική καταγωγή και εθνική ταυτότητα.

Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Ετιέν Μπαλιμπάρ η μητρική γλώσσα είναι "η μεταφορά του αμοιβαίου έρωτα ατόμων με κοινή εθνική ταυτότητα"[29].

3. Η θρησκεία.

Αποτελεί βασικό κριτήριο και χαρακτηριστικό των εθνικών ομάδων. Επιδρά στην εμφύτευση του εθνικού συναισθήματος και στην παγίωση της εθνικής κρυστάλλωσης στο άτομο. Τυπικό παράδειγμα οι Βόσνιοι. Διαμόρφωσαν διαφορετική εθνική συνείδηση και έναντι των Κροατών και έναντι των Σέρβων παρά το γεγονός ότι μιλούσαν την ίδια (σερβοκροατική) γλώσσα και προέρχονταν από Σλάβους προγόνους. Επίσης, ύστερα από επίπονες προσπάθειες στην περίοδο ακόμη της ενωμένης Γιουγκοσλαβίας οι μουσουλμάνοι εξασφάλισαν το δικαίωμα στις απογραφές, στην ένδειξη "εθνικότητα", να δηλώνει ο καθένας "μουσουλμάνος" (διαφοροποιούμενος με τον τρόπο αυτό, κι απ' τον Σέρβο ορθόδοξο, και τον Κροάτη καθολικό) απορρίπτοντας έτσι το γενικόλογο και αόριστο τίτλο του Γιουγκοσλάβου[30].

Αλλά και η αιματοχυσία, που ακολούθησε και η αγεφύρωτη ρωγμή που σημειώθηκε μεταξύ των πληθυσμών της Σερβίας, Βοσνίας και Κροατίας δείχνει την κυριαρχική επίδραση, που ασκεί η θρησκεία στην διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης.

4. Κουλτούρα.

Ομάδες ή κοινότητες με ελάχιστη έστω ομαδική ή κοινοτική συνείδηση, που έχουν όμως κοινή πολιτισμική παράδοση, παρουσιάζονται επιρρεπείς στη συγκρότηση κοινής εθνικής συνείδησης.
Κοινά ιδανικά, βάσανα και εθνικές μνήμες, εξασφαλίζουν τη συνοχή και αλληλεγγύη του πληθυσμού μιας χώρας και συμβάλλουν στη διαδικασία της εθνοποίησης.
Η διαχρονική πολιτισμική διασύνδεση ατόμων μεταδίδει, από μια γενιά στην άλλη, μια πνευματική ουσία, η οποία κάνει τα άτομα να νιώθουν ότι συνδέονται μεταξύ τους με ένα είδος διευρυμένης συγγένειας, μια και αυτή ενσταλάζεται στις ατομικές συνειδήσεις και συγκροτεί την κοινή (εθνική) συνείδηση[31].

5. Το κράτος.

Η διαμόρφωση εθνικής συνείδησης από το κράτος (κι όχι το αντίθετο) όσο κι αν αποτελεί διαδικασία ανορθόδοξη (ως άνωθεν επιβαλλόμενη) κανείς δεν μπορεί να την αμφισβητήσει ως υπαρκτή. Η εθνική συνείδηση εδώ προϋποθέτει την πολιτική οργάνωση κι όχι το αντίστροφο. Το κράτος, όντας εκείνο το πολιτικό-κοινωνικό μόρφωμα, που κατέχει (σύμφωνα με τον ορισμό του Max Weber) το μονοπώλιο της έννομης βίας, παρεμβαίνει κυριαρχικά με τους ιδεολογικούς και καταπιεστικούς μηχανισμούς που διαθέτει (σχολείο, αστυνομία, δικαστήρια, στρατό κ.λ.π.) στη διάπλαση των ατόμων-πολιτών και διαμορφώνει την εθνική συνείδηση. Δεν είναι, δηλαδή, το έθνος εκείνο που προηγείται και νοηματοδοτεί την έννοια του κράτους αλλά το αντίστροφο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Τουρκία[32]. Η εθνική ιδεολογία δε διαμορφώθηκε από την πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων, (τριβές, συγκρούσεις, σύνθεση των ιδεών). Γι' αυτό και οι ατομικές εθνικές συνειδήσεις, που προέκυψαν απ' αυτή, δεν είναι αυτές που δημιούργησαν το "κατ' επίφασιν" εθνικό κράτος της Τουρκίας. Αντίθετα, η κρατική εξουσία στην προσπάθεια της να εκτοπίσει το μουσουλμανισμό και να υποκαταστήσει αυτό με τον τουρκικό εθνικισμό ("τουρκισμό"), για να μεταβάλει μια θεοκρατική κοινωνία σε κοσμική, διαμόρφωσε "εκ των άνω" εθνική συνείδηση σ' ένα γλωσσικό, φυλετικό και πολιτιστικό μωσαϊκό λαών, που ως κοινό παρανομαστή είχαν μονάχα το Ισλάμ.
Αυτά είναι τα βασικά στοιχεία, που συνθέτουν την έννοια της εθνικής συνείδησης και λειτουργούν ως κριτήρια -κλειδιά για τη συγκρότηση και τον προσδιορισμό της. Γύρω τους αναπτύσσεται ένας θύσανος από επί μέρους άλλους παράγοντες, δευτερεύουσας ίσως σημασίας, όπως οικονομικές-εργασιακές συνθήκες, ταξική συγκρότηση της κοινωνίας, κ.ά., που επηρεάζουν τη δόμηση της εθνικής συνείδησης[33]. Όμως επειδή πρόκειται για μια έννοια σύνθετη και πολυσήμαντη (και γι' αυτό ακριβώς δύσκολα προσδιορίσιμη) όλα τα πιο πάνω κριτήρια δεν πρέπει να θεωρούνται στέρεα και ασφαλή, αφού λαμβάνουν μέρος στη διαδικασία συγκρότησης μιας έννοιας κατ' εξοχήν επισφαλούς και αρκετά διφορούμενης, όπως είναι αυτή της εθνικής συνείδησης.
Φυσικά, όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία δε μετέχουν με την ίδια πάντοτε αναλογία στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης. Σε μερικούς λαούς μπορεί η παρουσία ενός ή δύο απ' αυτά να είναι κυριαρχική και η απουσία μερικών παντελής, ενώ σε άλλους να συμβαίνει το αντίστροφο.

7.2.2.2. Η εθνική συνείδηση στην παιδική ηλικία.

Η εθνική συνείδηση, όσο κι' αν φαίνεται βαθιά ριζωμένη στη σκέψη και στον ψυχισμό των ανθρώπων, δεν είναι φυσική, αρχέγονη και διαρκής. Αν και παλαιότερα κάτι τέτοιο γίνονταν δεκτό, ότι, δηλαδή, η τάση των παιδιών να κάνουν διακρίσεις ανάμεσα στη δική τους ομάδα και των άλλων οφείλονταν,

στην έμφυτη συνειδητοποίηση του είδους τους, σήμερα,αυτό απορρίπτεται γιατί νεότερες έρευνες έδειξαν το αντίθετο.
Τα παιδιά προβαίνουν σ' εκείνες τις "λογικές" κατηγοριοποιήσεις, που γίνονται αποδεκτές απ' τους ενήλικες. Με τον τρόπο αυτό μυούνται στις προκαταλήψεις των μεγάλων. Ο Πιαζέ, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι η αίσθηση και η έννοια της πατρίδας δεν αποτελούν τους πρώτους παιδικούς προβληματισμούς[34].
Ωστόσο, από πολύ μικρή ηλικία τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα ν' αποκτήσουν από το κοινωνικό τους περιβάλλον γνώσεις και πληροφορίες πολιτικού ενδιαφέροντος και να διαμορφώσουν πολιτικό προσανατολισμό. Συναισθηματικά, η φυλετική και εθνική συνειδητοποίηση τους ξεκινά στην ηλικία των 3-4 ετών κι' από τότε αρχίζουν και παρουσιάζουν προτιμήσεις για μερικές φυλετικές και εθνικές ομάδες και εχθρικές διαθέσεις και απορρίψεις για άλλες[35].
Σε ηλικία 5-6 ετών, γνωρίζουν το όνομα του πρωθυπουργού της χώρας τους, τα χρώματα της σημαίας, εκφράζουν την επιθυμία να μοιάσουν με συγκεκριμένους ήρωες κ.ά. Εθνικά ή πολιτικά σύμβολα, αφού τα προσαρμόζουν στην ιδιαίτερη πνευματική και ψυχολογική προσωπικότητά τους καθώς και στην αντιληπτική τους ικανότητα, τα εσωτερικεύουν ταυτίζοντας τον εαυτό τους με το έθνος στο οποίο νιώθουν ότι ανήκουν, χωρίς να είναι σε θέση ακόμη να προσδώσουν στην έννοια αυτή γεωγραφική ή οποιαδήποτε άλλη διάσταση και ερμηνεία. Προοδευτικά, οι γνώσεις αυτές και τα αντίστοιχα πολιτικά και εθνικά ενδιαφέροντα πολλαπλασιάζονται και σε ηλικία 9-10 ετών μεταβάλλονται σε αποκρυσταλλωμένα βιώματα,που προσδιορίζουν συγκεκριμένη εθνική στάση και συμπεριφορά[36].

Πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι υπάρχει παγκόσμια τάση για παιδιά 6 ετών ν' αντιλαμβάνονται ότι γύρω τους ο κοινωνικός χώρος αποτελείται από ανθρώπους,οι οποίοι περισσότερο διαφέρουν, παρά μοιάζουν με τη δική τους ομάδα. Αυτή η γενική τάση σχετίζεται με τη διανοητική ανάπτυξη του παιδιού. Αποτελέσματα από διάφορα tests ευφυΐας έχουν δείξει ότι τα παιδιά κατανοούν και εξηγούν ευκολότερα τις διαφορές ανάμεσα στα πράγματα παρά τις ομοιότητες. Τούτο κατά τον Vygotsky συμβαίνει, γιατί η συνειδητοποίηση της ομοιότητας προϋποθέτει το σχηματισμό της ικανότητας για γενικεύσεις, ήτοι μιας έννοιας, που να συνδέει-περικλείει τα όμοια αντικείμενα, ενώ για τη συνειδητοποίηση της διαφοράς δεν απαιτείται παρόμοια συνθετική ικανότητα. Η αντίληψη, δηλαδή,της ομοιότητας απαιτεί μια περισσότερο ανεπτυγμένη διανοητική δομή,γι' αυτό και η πρωτο-εμφάνισή της στο παιδί, χρονικά, έπεται της αντίστοιχης ικανότητας, που του χρησιμεύει ν' αντιλαμβάνεται και να κατανοεί τη διαφορά[37].

Ένας πρόσθετος λόγος,που τα παιδιά επικεντρώνονται στις διαφορές με τους ξένους λαούς είναι γιατί οι γονείς τους, οι δάσκαλοί τους και οι διάφοροι "σημαντικοί άλλοι" μεταβιβάζουν σ' αυτά τις δικές τους, συναισθηματικά φορτισμένες απόψεις, για τους άλλους λαούς, αποδίδοντας συγκεκριμένες μειωτικές ιδιότητες σ' αυτούς, σε μια περίοδο γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού, που δεν είναι ακόμη ικανό να διαφοροποιήσει πλήρως τη μια από την άλλη εθνική ομάδα. Σε μια κοινωνία,όπου οι εθνικιστικοί παροξυσμοί και οι μεροληπτικές θρησκευτικές και εθνικές στάσεις έχουν, ευρύτατα,διαδοθεί,το παιδί απορροφά αυτού του είδους τις συμπεριφορές στα πλαίσια της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης του. Οι πρώτες επαφές του με τον κόσμο, φυσικό είναι, να φιλτράρονται μέσ' απ' τις στρεβλώσεις, τις νοθεύσεις και παραποιήσεις της εικόνας, που έχουν διαμορφώσει οι γονείς του για την πραγματικότητα και η αποκρυστάλλωση της συμπεριφοράς του να ευθυγραμμίζεται με τη στάση του στενού οικογενειακού του περιβάλλοντος. Η αιφνιδιαστική, ιδιαίτερα, έναρξη της φυλετικής και εθνικής συνειδητοποίησης στην προσχολική ηλικία, σε συνάρτηση με το ότι στην ηλικία αυτή η επίδραση της οικογένειας είναι μονοπωλιακή και τα

ερεθίσματα της αποτελούν τις πρώτες εμπειρίες για το παιδί,(βασικό υπόβαθρο για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του), αναδεικνύουν τους γονείς και τα ενήλικα μέλη της οικογένειας,ως τους σημαντικότερους φορείς της κοινωνικοποίησης του[38].

Όσο το παιδί μεγαλώνει και η αντιληπτική του επεξεργασία, που, συνίσταται στην κατηγοριοποίηση των ομάδων σε "εμείς" και "άλλοι", ολοκληρώνεται, τόσο αυξάνει η ανάγκη για ένταξή του σε κάποια ομάδα. Η επιθυμία για ταύτιση με τους γονείς του αντικαθίσταται από την επιθυμία για ταύτιση με τους συνομηλίκους του. Κι ενώ στην προσχολική ηλικία ήθελε να εκφράζει με στομφώδη τρόπο τις ιδέες των ενηλίκων,για να κερδίσει την έγκρισή τους και να θεωρείται όμοιος τους, στη σχολική ηλικία επιδιώκει την ταύτιση και επιδοκιμασία των ομηλίκων του,για νάναι όμοιος μ' αυτούς. Κοινωνικές δηλ. πιέσεις, ωθούν το παιδί στη σχολική ηλικία να σκέφτεται και να μιλάει όπως οι άλλοι,που ανήκουν στην ίδια μ' αυτό ομάδα συνομηλίκων (peer group), γι' αυτό αντιδρά και αναπτύσσει τέτοια συμπεριφορά προς τους ξένους λαούς, ώστε να κατακτήσει την πραγματικότητα όπως πλέον αυτή οριοθετείται στη δική του πολιτιστική ομάδα (cultural group),αποσπώντας την έγκριση και επιδοκιμασία των μελών της[39].

Φυσικά στη διαμόρφωση εθνικής συνείδησης στο παιδί πρωταρχικό ρόλο εκτός από την οικογένεια διαδραματίζει κι ο θεσμός της εκπαίδευσης,στα πλαίσια της διαδικασίας της πολιτικής κοινωνικοποίησης.

Παρ' όλο που τελευταία η συμβολή του σχολείου στην κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση του ατόμου, διεθνώς,αρχίζει και απομυθοποιείται, δεν μπορεί, επί του παρόντος τουλάχιστο ν' αμφισβητηθεί ότι συνεχίζει να παραμένει από τους βασικότερους μηχανισμούς πολιτικής, πολιτιστικής και εθνικής "ομοιογενοποίησης"[40] γιατί μέσω αυτού,κυρίως, μεταδίδονται στις νεότερες γενεές ηθικές αξίες, στάσεις και προσανατολισμοί και ενσταλάζονται στη συνείδηση του παιδιού η πολιτιστική κληρονομιά και η πολιτική κουλτούρα της χώρας, στοιχεία απαραίτητα για την κρυστάλλωση της εθνικής συνείδησης και τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας. Η διαδικασία, βέβαια, αυτή ευνοείται κυρίως, όταν η εθνικότητα που προβάλλεται, με τη θρησκεία της κοινωνικής ομάδας, συναποτελούν ένα αλληλένδετο και αδιάσπαστο διώνυμο (ελληνισμός-ορθοδοξία, τουρκισμός - ισλαμισμός). Τούτο, φυσικά, κατ' αναλογίαν σημαίνει πως σε μειονοτικές, ιδιαίτερα, ομάδες, **όταν η θρησκευτική συνείδηση συνδυάζεται με την εθνική τότε η θρησκευτική αντίθεση προς την πλειονότητα επιτείνει την εθνική και αντίστροφα.**

7.3. Η ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ

Έρευνες,που έχουν γίνει για να δείξουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αυτοπροσδιορίζονται, έχουν καταλήξει ότι στην ηλικία των 6-8 ετών προσδιορίζουν τους εαυτούς τους με προσωπικούς όρους. π.χ. στην ερώτηση "τί είσαι;" απαντούν: "παιδί", "μαθητής", "άτομο" κ.ά. και ακολουθούν αναφορές στο φύλο: "αγόρι", "κορίτσι". Σταδιακά,καθώς αυξάνει η ηλικία,στην προσπάθειά τους να αυτοπροσδιοριστούν και να προσδιορίσουν τα άλλα μέλη του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντός τους,αντικαθιστούν τους προσωπικούς όρους με εθνικούς. Στην ηλικία των 10-12 ετών τα παιδιά της σχολικής ηλικίας παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτοπροσδιορισμού με εθνικούς όρους[41].

Για το λόγο αυτό στο ερωτηματολόγιο, που συντάχθηκε κλήθηκαν να απαντήσουν για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας μαθητές (χριστιανοί και μουσουλμάνοι) των δύο τελευταίων τάξεων του δημοτικού σχολείου. Επειδή όμως από την αναδίφηση της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι τα εννοιολογικά στοιχεία,που συγκροτούν την εθνική συνείδηση, μια έννοια σύνθετη με πολλαπλές διαστάσεις, δεν προσδιορίζονται επακριβώς, γιατί όπως είδαμε

πιο πάνω στους προσδιοριστικούς παράγοντες της εθνικής συνείδησης των διαφόρων λαών υπεισέρχονται και διαφορετικά κατά περίπτωση και κατ' αναλογίαν κριτήρια (φυλετικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά, γλωσσικά κ.ά., δηλ. αυτά ποικίλλουν σε κάθε έθνος) κι επειδή στον ελληνικό χώρο δεν έχει προηγηθεί σχετική έρευνα, που να έχει συμβάλλει στη μορφοποίηση των χαρακτηριστικών της εθνικής συνείδησης στην παιδική ηλικία, για τους λόγους αυτούς, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τη μειονότητα της Θράκης τη χαρακτηρίζει μια έντονη ενδοστρεφική τάση, προηγήθηκε της σύνταξης του ερωτηματολογίου, προβληματισμός, που περιστράφηκε κυρίως γύρω από δύο σημεία:

1ον Ποια είναι τα εννοιολογικά στοιχεία, που συνθέτουν την ελληνική εθνική συνείδηση στην παιδική ηλικία και πώς αυτά μεταφράζονται στο εμπειρικό μέρος σε αντικειμενικά και μετρήσιμα;

2ον Πώς τα παιδιά της μειονότητας με αυξημένη κατά τεκμήριο την ενδοστρεφική τάση και κρυψίνοια θα υπερβούν τις αναστολές τους και θ' απαντήσουν στις ερωτήσεις, όσο γίνεται περισσότερο αυθόρμητα, αφού για να διεισδύσει κανείς στο υποσυνείδητο του παιδιού απαιτείται η εφαρμογή μιας μεθόδου "έμμεσης προανάκρισης", που θα εξωτερικεύει τις επιθυμητές πληροφορίες για υποσυνείδητη συμπεριφορά, πρόθεση και στάση ενώ, ρωτώντας ευθέως, οι διερευνητικές και ανιχνευτικές προσπάθειες αποτυγχάνουν;

Ξεκινώντας από τη δεύτερη δυσκολία, για την αντιμετώπισή της καταβλήθηκε προσπάθεια να συμπεριληφθούν ερωτήσεις "αθωοφανείς" προσαρμοσμένες στα παιδικά ενδιαφέροντα, οι απαντήσεις των οποίων, χωρίς να κινούν την υποψία των παιδιών, να είναι δηλωτικές των "στάσεων" και των "προθέσεων" τους. Για το λόγο αυτό από τις δέκα πέντε (15) ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, έξι συνολικά, αυτές που έχουν αύξοντα αριθμό: 2, 4, 6, 8, 10, 12 δεν έχουν σχέση με το υπο εξέταση αντικείμενο και συμπεριελήφθηκαν για τη δημιουργία κλίματος αυθορμητισμού και την άρση κάθε αναστολής και επιφύλαξης.

Για την αντιμετώπιση της πρώτης δυσκολίας, επειδή όπως έχει ήδη τονισθεί, δεν υπάρχουν σχετικές έρευνες, που να καθορίζουν τα χαρακτηριστικά της εθνικής συνείδησης, προηγήθηκε το προκαταρκτικό στάδιο της έρευνας.
Στη φάση αυτή της προέρευνας για την αποκάλυψη και ανάδυση των στοιχείων της εθνικής συνείδησης, δόθηκε, σε 200 μαθητές, (100 χριστιανούς και 100 μουσουλμάνους) των Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων στο μάθημα της Έκθεσης ν' αναπτύξουν το θέμα: "Πώς θα έδειχνες την αγάπη σου για την πατρίδα".

Εδώ να γίνουν δύο διευκρινίσεις:

1ον Προτιμήθηκαν μαθητές ηλικιας 11 - 12 ετών, γιατί σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών τα παιδιά ηλικίας κάτω των 10 ετών αυτοπροσδιορίζονται κυρίως με όρους προσωπικούς, φύλου κ.ά. ενώ μετά την ηλικία των 10 ετών τα ποσοστά των παιδιών, που αυτοπροσδιορίζονται με εθνικούς όρους αυξάνουν θεαματικά[42], και

2ον Το συγκεκριμένο θέμα, που δόθηκε για ανάπτυξη στους μαθητές, προτιμήθηκε γιατί στη σημερινή ιστορική φάση, που διέρχονται τα έθνη με τη μορφή των εθνικών κρατών η έννοια της "πατρίδας" είναι εκείνη, που περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη συνενώνει και εκφράζει ταυτόχρονα εθνική και κρατική οντότητα. Επομένως, εκδηλώνοντας το ελληνόπουλο εκφράσεις - όψεις της αγάπης του για την Ελλάδα (ένα κατ' εξοχήν εθνικό κράτος του οποίου η εθνική ομοιογένεια αγγίζει το 100%) απεικονίζει ουσιαστικά, χαρακτηριστικές εσωτερικές καταστάσεις και διαθέσεις, που αντανακλώνται από τις ψυχικές διεργασίες, που το εθνικό συναίσθημα προκαλεί[43]. Κι επειδή το εθνικό συναίσθημα ενσωματώνει και μορφοποιεί τα βασικά χαρακτηριστικά (είτε αντικειμενικά είναι αυτά είτε υποκειμενικά) του έθνους, ήτοι: φυλετική καταγωγή, γλώσσα,

ιστορία, πολιτισμό, βούληση για ισχυροποίηση της κρατικής υπόστασής του και διαιώνισή του ως ιστορικής και κοινωνικοπολιτικής οντότητας κ.ά.,γίνεται δεκτό ότι με τον τρόπο αυτό εξωτερικεύονται ο ψυχικός και πνευματικός δεσμός του παιδιού προς το έθνος και τους ομοεθνείς του, δηλαδή,τα στοιχεία εκείνα,που συγκροτούν τον εθνισμό του.
Οι απόψεις (θέσεις, στάσεις) που διατυπώθηκαν από τα παιδιά ταξινομήθηκαν σε 10 κατηγορίες. Να,πώς αυτά εκδηλώνουν την αγάπη τους προς την πατρίδα:

1. Ταξίδια σ' όλες τις πόλεις - περιοχές, για να τη γνωρίσουν καλύτερα.

2. Φιλική στάση προς όσους την αγαπούν - εχθρική προς όσους την επιβουλεύονται.

3. Επιμέλεια στα μαθήματα - υπακοή και σεβασμός στους δασκάλους για να της φανούν χρήσιμοι.

4. Διακαής επιθυμία, στις διάφορες εκδηλώσεις να βγαίνει πρώτη ανάμεσα στις άλλες χώρες.

5. Παροχή οικονομικής ενίσχυσης, ιδιαίτερα,όταν υπάρχει ανάγκη.

6. Τιμή και ευγνωμοσύνη προς όλους όσους συμβάλλουν στη δόξα και το μεγαλείο της.

7. Σεβασμός στους νόμους του κράτους, τον αρχηγό του και την κυβέρνηση.

8. Ενδιαφέρον για τα εθνικά θέματα και ενημέρωση για τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις.

9. Όταν μεγαλώσουν θα την υπηρετήσουν ως στρατιώτες και θα σπουδάσουν - δουλέψουν για την προκοπή της.

10. Αναφορά στους αρχαίους Έλληνες (προγόνους), σεβασμός του αρχαιολογικού θησαυρού, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.1

Κατανομή συχνότητας στάσεων - θέσεων, στις οποίες κυρίως επικέντρωσαν οι μαθητές το ενδιαφέρον τους, αναπτύσσοντας το θέμα: : "Πώς θα έδειχνες την αγάπη σου για την πατρίδα".

Στάσεις - Θέσεις		Χριστιανοί		Μουσουλμάνοι		Σύνολο	
		απ.συχ	σχετ.συχ	απ.συχ	σχετ.συχ	απ.συχ	σχετ.συχ
1.	Ταξίδια σ' όλες τις πόλεις - περιοχές για να τη γνωρίσουν καλύτερα.	62	62%	54	54%	116	58%
2.	Φιλική στάση προς όσους την αγαπούν-εχθρική προς όσους την επιβουλεύονται.	58	58%	50	50%	108	54%
3.	Επιμέλεια στα μαθήματα-υπακοή και σεβασμός στους δασκάλους για να της φανούν χρήσιμοι.	48	48%	52	52%	100	50%
4.	Διακαής επιθυμία, στις διάφορες εκδηλώσεις να βγαίνει πρώτη ανάμεσα στις άλλες χώρες.	68	68%	56	56%	124	62%
5.	Παροχή οικονομικής ενίσχυσης, ιδιαίτερα όταν υπάρχει ανάγκη.	60	60%	49	49%	109	54,5%
6.	Τιμή και ευγνωμοσύνη προς όλους όσους συμβάλλουν στη δόξα και το μεγαλείο της.	52	52%	51	51%	103	51,5%
7.	Σεβασμός στους νόμους του κράτους, τον αρχηγό του και την κυβέρνηση.	49	49%	60	60%	109	54,5%
8.	Ενδιαφέρον για τα εθνικά θέματα και ενημέρωση για τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις.	56	56%	48	48%	104	52%
9.	Όταν θα μεγαλώσουν θα την υπηρετήσουν ως στρατιώτες και θα σπουδάσουν - δουλέψουν για την προκοπή της.	61	61%	49	49%	110	55%
10.	Αναφορά στους αρχαίους Έλληνες (προγόνους), σεβασμός του αρχαιολογικού θησαυρού, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους.	29	29%	5	5%	34	17%

Από το στατιστικό έλεγχο, που έγινε, μετά την ομαδοποίηση των απαντήσεων των μαθητών σε 10 κατηγορίες, προέκυψε ότι η συχνότητα των εννέα πρώτων κατηγοριών δεν παρουσιάζει διαφοροποίηση στατιστικά σημαντική ούτε στους χριστιανούς ούτε στους μουσουλμάνους,ενώ στη δέκατη κατηγορία διαφοροποιείται,σημαντικά,σε σχέση με τις προηγούμενες εννέα και στους χριστιανούς και στους μουσουλμάνους.
Αλλά και στη σύγκριση των συχνοτήτων ανά κατηγορία μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων (οριζόντια) δεν προκύπτει διαφορά σημαντική στις 9 πρώτες και μόνο στη δέκατη κατηγορία η συχνότητα των απόψεων των μουσουλμάνων διαφέρει σημαντικά σε σχέση με αυτή των χριστιανών.
(βλ.: πίνακες που ακολουθούν)

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.2

Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας στα ποσοστά των χαρακτηριστικών της εθνικής συνείδησης, χωριστά σε χριστιανούς και μουσουλμάνους.
Τιμές Z΄, P=99% , α=0,01.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	X	0,584	2,01	0,89	0,294	1,44	1,87	0,87	0,146	4,72*	X
2	0,572	X	1,43	1,47	0,29	0,86	1,30	0,295	0,44	4,57*	P
3	0,287	0,289	X	2,48	1,76	0,57	0,146	1,15	1,87	2,72*	I
4	0,287	0,858	0,574	X	1,15	2,30	2,5	1,77	1,04	5,57*	Σ
5	0,715	0,143	0,430	1,00	X	1,14	1,58	0,58	0,14	4,45*	T
6	0,43	0,143	0,143	0,716	0,285	X	0,43	0,57	1,3	3,35*	I
7	0,863	1,43	1,15	0,57	1,57	1,28	X	1,02	1,72	2,93*	A
8	0,863	0,286	0,574	1,14	0,143	0,428	1,72	X	0,73	3,9*	N
9	0,715	0,143	0,43	1,00	0	0,285	1,57	0,14	X	4,59*	O
10	7,68*	7,2*	7,43*	7,91*	7,08*	7,31*	8,40*	6,93*	7,1*	X	I
	Μ Ο Υ Σ Ο Υ Λ Μ Α Ν Ο Ι n=100										n=100

* Σημαντικές τιμές της κατανομής Z΄

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.3

Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας στα ποσοστά των χαρακτηριστικών της εθνικής συνείδησης μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων.

Τιμές Z΄, P=99% , α=0,01.

	Χαρακτηριστικά Εθνικής συνείδησης	Ποσοστά που συγκρίθηκαν		Τιμές Z
		χριστιανών	μουσουλμάν.	
1	Ταξίδια σε πόλεις-περιοχές για να την γνωρίσουν καλύτερα.	62	54	1,15
2	Φιλική στάση προς όσους την αγαπούν, εχθρική προς όσους την επιβουλεύονται.	58	50	1,15
3	Επιμέλεια στα μαθήματα-υπακοή, σεβασμός στους δασκάλους για να της φανούν χρήσιμοι.	48	52	0,57
4	Διακαής επιθυμία στις διάφορες εκδηλώσεις να βγαίνει πρώτη ανάμεσα σε άλλες χώρες.	68	56	1,77
5	Παροχή οικονομικής ενίσχυσης ιδιαίτερα όταν υπάρχει ανάγκη.	60	49	1,58
6	Τιμή και ευγνωμοσύνη προς όσους συμβάλλουν στη δόξα και το μεγαλείο της.	52	51	0,14
7	Σεβασμός στους νόμους του κράτους, στον αρχηγό και την κυβέρνηση	49	60	1,58
8	Ενδιαφέρον για τα εθνικά θέματα και ενημέρωση για τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις	56	48	1,14
9	Όταν μεγαλώσουν θα την υπηρετήσουν ως στρατιώτες και θα σπουδάσουν δουλέψουν για την προκοπή της.	61	49	1,72
10	Αναφορά στους αρχαίους Έλληνες (προγόνους) σεβασμός του αρχαιολογικού θησαυρού, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους.	29	05	6,84*

* Σημαντική διαφορά.

Επειδή, όπως έχει ήδη τονισθεί, οι εκφράσεις-όψεις της αγάπης που εκδηλώνει το ελληνόπουλο για την πατρίδα του,ουσιαστικά,απεικονίζουν ψυχικές καταστάσεις και διαθέσεις, που σχετίζονται με το εθνικό συναίσθημα, δηλαδή, εξωτερικεύουν τα στοιχεία,που συνθέτουν την εθνική του συνείδηση, από κάθε κατηγορία (10 συνολικά) διαμορφώνεται και μια ερώτηση,που συμπεριλαμβάνεται στο ερωτηματολόγιο. Όμως λόγω του ότι από τον στατιστικό έλεγχο προέκυψε ότι η συχνότητα των κατηγοριών δε διαφοροποιείται σημαντικά και μόνο μία (10η) παρουσιάζει σημαντική έναντι των άλλων διαφορά, για να μη συντάσσεται ξεχωριστό ερωτηματολόγιο για τους χριστιανούς και μουσουλμάνους αλλά και αξιολογική κλίμακα με διαφορετικούς, έστω και για μια ερώτηση αριθμητικούς συντελεστές, θεωρήθηκε σκόπιμο η τελευταία κατηγορία απόψεων-στάσεων, μια και οι επιπτώσεις της στη μέτρηση της εθνικής συνείδησης θα ήταν μηδαμινές, να παραλειφθεί και να μη συνταχθεί ερώτηση από το περιεχόμενο της.

Ύστερ' απ' αυτό, οι 9 ερωτήσεις, που διαμορφώνονται (μία για κάθε κατηγορία) συνδέονται μεταξύ τους και έχουν την ίδια βαρύτητα,ως δείκτες της εθνικής συνείδησης. Για την τελική όμως διαμόρφωση του ερωτηματολογίου δόθηκε σε 200 μαθητές (100 χριστιανούς και 100 μουσουλμάνους) ερωτηματολόγιο με 9 (μία για κάθε κατηγορία) ανοιχτές ερωτήσεις.

Οι 9 λοιπόν ανοιχτές ερωτήσεις (που προέκυψαν κατ' αριθμητική αντιστοιχία απ' τις 9 πρώτες κατηγορίες των εκφράσεων-όψεων της αγάπης των παιδιών προς την πατρίδα τους) με την κατανομή της συχνότητας των απαντήσεων έχουν

όπως στον πίνακα που ακολουθεί (7.4):

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.4

Κατανομή συχνότητας των απαντήσεων των μαθητών στις ανοιχτές ερωτήσεις.

	Ερωτήσεις	Απαντήσεις	Χριστιανοί		Μουσουλμάνοι		Σύνολο	
			απ.συχ	σχετ.συχ	απ.συχ	σχετ.συχ	απ.συχ	σχετ.συχ
1	Σε ποιά πόλη θα ήθελες να ταξιδέψεις;	Αθήνα	35	35%	27	27%	62	31%
		Παρίσι	19	19%	8	8%	27	13,5%
		Άγκυρα	-	0%	23	23%	23	11,5%
		Θεσ/νίκη	24	24%	12	12%	36	18%
		Αδριανούπολη	4	4%	18	18%	22	11%
		Σόφια	8	8%	9	9%	17	8,5%
		Διάφορες άλλες	10	10%	3	3%	13	6,5%
2	Ποιά γλώσσα εκτός από τη μητρική σου θάθελες να μάθεις;	Αγγλική	48	48%	26	26%	74	37%
		Γαλλική	29	29%	14	14%	43	21,5%
		Ελληνική	-	0%	38	38%	38	19%
		Τουρκική	8	8%	12	12%	20	10%
		Βουλγαρική	4	4%	7	7%	11	5,5%
		Διάφορες	11	11%	3	3%	14	7%
3	Ποιό μάθημα σου αρέσει πιο πολύ;	Ελλην.Γλώσσα	32	32%	19	19%	51	25,5%
		Τουρκ.Γλώσσα	-	0%	28	28%	28	14%
		Ιστορία	28	28%	8	8%	36	18%
		Αριθμητική	15	15%	18	18%	33	16,5%
		Φυσική-Χημεία	9	9%	17	17%	26	13%
		Γεωγραφία	7	7%	7	7%	14	7%
		Διάφορα	9	9%	3	3%	12	6%
4	Ποιού κράτους η ομάδα μπάσκετ θάθελες να πάρει το παγκόσμιο πρωτάθλημα;	Ελλάδας	91	91%	36	36%	127	63,5%
		Τουρκίας	-	0%	45	45%	45	22,5%
		Γιουγκοσλαβίας	4	4%	5	5%	9	4,5%
		Ισπανίας	3	3%	2	2%	5	2,5%
		Βουλγαρίας	2	2%	7	7%	9	4,5%
		Διάφορες	-	0%	5	5%	5	2,5%
5	Από ποιό κράτος θάθελες να ψωνίσεις τα πράγματα που σου χρειάζονται ενισχύοντας την οικονομία του;	Ελλάδα	89	89%	34	34%	123	61,5%
		Τουρκία	2	2%	32	32%	34	17%
		Γερμανία	8	8%	12	12%	20	10%
		Βουλγαρία	-	0%	8	8%	8	4%
		Αγγλία	1	1%	5	5%	6	3%
		Διάφορα	-	0%	9	9%	9	4,5%
6	Ποιο είναι το ίνδαλμά σου;	Βουγιουκλάκη	39	39%	15	15%	54	27%
		Σαραβάκος	31	31%	21	21%	52	26%
		Κότσγικίτ (Χούλια)	1	1%	22	22%	23	11,5%
		Τανζού Τσολάκ	-	0%	23	23%	23	11,5%
		Ατατούρκ	1	1%	15	15%	16	8%
		Βενιζέλος	12	12%	1	1%	13	6,5%
		Διάφοροι	16	16%	3	3%	19	9,5%

→

7	Γράψε τα ονόματα των πρωθυπουργών των κρατών που γνωρίζεις.	Μητσοτάκης	95	95%	42	42%	137	68,5%
		Οζάλ	76	76%	71	71%	147	73,5%
		Θάτσερ	71	71%	22	22%	93	46,5%
		Μιτεράν	67	67%	18	18%	85	42,5%
		Σαντάμ Χουσεΐν	52	52%	21	21%	73	36,5%
		Διάφοροι	28	28%	8	8%	36	18%
8	Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει να παρακολουθείς περισσότερο για την ενημέρωσή σου;	ET_1	26	26%	18	18%	44	22%
		MEGA	28	28%	20	20%	48	24%
		$STAR_1$	1	1%	19	19%	20	10%
		ANTENA	22	22%	8	8%	30	15%
		ET_2	12	12%	4	4%	16	8%
		TV_2	-	0%	13	13%	13	6,5%
		TV_1	-	0%	10	10%	10	5%
		EUROSPOR	8	8%	1	1%	9	4,5%
		RTL	2	2%	3	3%	5	2,5%
		MTV	1	1%	4	4%	5	2,5%
9	Σε ποια χώρα θάθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;	Ελλάδα	84	84%	40	40%	124	62%
		Τουρκία	-	0%	41	41%	41	20,5%
		Αγγλία	9	9%	3	3%	12	6%
		Γερμανία	4	4%	12	12%	16	8%
		Διάφορες	3	3%	4	4%	7	3,5%

8. ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Με βάση τις απαντήσεις-προτιμήσεις των παιδιών, που παρουσίασαν τη μεγαλύτερη συχνότητα στις ανοιχτές ερωτήσεις διαμορφώθηκαν οι 9 κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Να διευκρινισθεί εδώ ότι το ερωτηματολόγιο εκτός απ' τις 9 αυτές ερωτήσεις, όπως έχει ήδη αναφερθεί, περιλαμβάνει και άλλες έξι (15 συνολικά),που δεν έχουν σχέση με το υπό εξέταση αντικείμενο και συμπεριελήφθηκαν για τη δημιουργία κλίματος αυθορμητισμού και για την άρση κάθε αναστολής και επιφύλαξης από την πλευρά των παιδιών. Οι έξι (6) αυτές ερωτήσεις είναι οι με αριθμό 2, 4, 6, 8, 10, 12.

Αναλυτικότερα το ερωτηματολόγιο που συντάχθηκε για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας έχει ως εξής:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Α. ΦΥΛΟ	: Αγόρι ☐		Κορίτσι ☐
Β. ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ	: ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΣ ☐		ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ☐
Γ. ΕΑΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΣ	: ΟΘ. ☐	ΠΟ. ☐	ΑΘ. ☐
Δ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	: Αστική ☐		Αγροτική ☐
Ε. ΝΟΜΟΣ	:		
ΣΤ. ΔΗΜ. ΣΧΟΛΕΙΟ	:		

1. Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;
   - α. Θεσσαλονίκη..... ☐
   - β. Αδριανούπολη..... ☐
   - γ. Σόφια..... ☐
   - δ. Άγκυρα..... ☐
   - ε. Αθήνα..... ☐
   - στ.Παρίσι..... ☐

2. Ποιο από τα παρακάτω φαγητά θα ήθελες να φας το μεσημέρι;
   - α. φασολάδα..... ☐
   - β. κοτόπουλο..... ☐
   - γ. χοιρινή μπροζόλα..... ☐
   - δ. ρύζι (πιλάφι)..... ☐

3. Εκτός από τη μητρική σου γλώσσα ποια από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;
   - α. Αγγλικά..... ☐
   - β. Ελληνικά..... ☐
   - γ. Βουλγαρικά..... ☐
   - δ. Τουρκικά..... ☐
   - ε. Γαλλικά..... ☐

4. Ποιο από τα παρακάτω παιγνίδια θα ήθελες να σου κάνουν δώρο;
   - α. κούκλα..... ☐
   - β. όπλο..... ☐
   - γ. μπάλα..... ☐

5. Ποια από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;
α. Φυσική και Χημεία..... ☐
β. Ιστορία..... ☐
γ. Αριθμητική..... ☐
δ. Γεωγραφία..... ☐
ε. Κάποιο άλλο..... ☐

6. Τι θα ήθελες να γίνεις όταν μεγαλώσεις;
α. γεωργός..... ☐
β. γιατρός..... ☐
γ. καφετζής..... ☐
δ. δάσκαλος..... ☐
ε. αξιωματικός..... ☐
στ. Να μάθεις κάποια τέχνη..... ☐

7. Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγεί πρωταθλήτρια στον κόσμο;
α. Εθνική Ισπανίας..... ☐
β. Εθνική Βουλγαρίας..... ☐
γ. Εθνική Τουρκίας..... ☐
δ. Εθνική Γιουγκοσλαβίας..... ☐
ε. Εθνική Ελλάδας..... ☐
στ. Κάποια άλλη..... ☐

8. Θα ήθελεσνα είχες για συμμαθητές σου παιδιά από τη μαύρη φυλή;
α. ΝΑΙ..... ☐
β. ΟΧΙ..... ☐
γ. Δε με νοιάζει..... ☐

9. Αν ήταν να αγοράσεις μερικά πράγματα, να κάνεις δηλαδή μερικά ψώνια, κι αυτά στην Ελλάδα ήταν λίγο ακριβότερα απ' ότι στα γειτονικά κράτη, θα τα αγόραζες;
α. Από Ελλάδα;..... ☐
β. Από γειτονικά κράτη;..... ☐

10. Όταν τελειώσεις το Δημοτικό, θα ήθελες να πας στο Γυμνάσιο;
α. ΝΑΙ..... ☐
β. ΟΧΙ..... ☐

11. Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ από τους παρακάτω;
α. Αλίκη Βουγιουκλάκη..... ☐
β. Κεμάλ Ατατούρκ..... ☐
γ. Δημήτρη Σαραβάκο..... ☐
δ. Χούλια Κότσγιγκίτ..... ☐
ε. Ελευθέριο Βενιζέλο..... ☐
στ. Τανζού Τσολάκ..... ☐

12. Για τις δουλειές του σπιτιού (μαγείρεμα, πλύσιμο πιάτων, σιδέρωμα κλπ.) τι πιστεύεις:
α. Πρέπει να τις κάνει όλες η μαμά..... ☐
β. Πρέπει να τις κάνει όλες ο μπαμπάς..... ☐
γ. Πρέπει να τις κάνουν μαζί..... ☐

13. Τράβηξε άλλες τέσσερες (4) γραμμές.

Ιταλία	
Ιράκ	
Αγγλία	Μιτεραν
Γερμανία	Μητσοτάκης
Ελλάδα	Σαντάμ Χουσεΐν
Βουλγαρία	Οζάλ
Τουρκία	Θάτσερ
Γαλλία	

14. Ποιο από τα παρακάτω τηλεοπτικά κανάλια παρακολουθείς περισσότερο;

α. ΕΤ 1..... ☐
β. ANTENA..... ☐
γ. STAR 1..... ☐
δ. RTL..... ☐
ε. TV 1..... ☐
στ.MEGA..... ☐
ζ. EUROSPORT..... ☐
η. ΕΤ 2..... ☐
θ. TV 2..... ☐
ι. MTV..... ☐

15. Όταν μεγαλώσεις σε ποιές δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;

α. Τουρκία - Γερμανία..... ☐
β. Ελλάδα - Αγγλία..... ☐
γ. Τουρκία - Αγγλία..... ☐
δ. Ελλάδα - Γερμανία..... ☐
ε. Ελλάδα - Τουρκία..... ☐

Ύστερα κι από τις διευκρινίσεις που έχουν γίνει, η αντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα στις κατηγορίες των απόψεων-θέσεων των μαθητών για την αγάπη τους προς την πατρίδα, τις ανοιχτές ερωτήσεις της προέρευνας και τις κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, που λαμβάνονται υπόψη για τη μέτρηση της εθνικής συνείδησης, έχει ως εξής:

Α/Α	Κατηγοριοποίηση των απόψεων-θέσεων των μαθητών για την αγάπη τους προς την πατρίδα.	Ανοιχτές ερωτήσεις της προέρευνας.	Κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.
1	Ταξίδια σ' όλες τις πόλεις - περιοχές για να τη γνωρίσουν καλύτερα.	1η (Σε ποιά πόλη θα ήθελες να ταξιδέψεις;)	1η (Σε ποιά από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;)
2	Φιλική στάση προς όσους την αγαπούν-εχθρική προς όσους την επιβουλεύονται.	2η (Ποιά γλώσσα εκτός από τη μητρική σου θάθελες να μάθεις;)	3η (Εκτός από τη μητρική σου ποιά από τις παρακάτω γλώσσες θάθελες να μάθεις;)
3	Επιμέλεια στα μαθήματα-υπακοή και σεβασμός στους δασκάλους για να της φανούν χρήσιμοι.	3η (Ποιό μάθημα σου αρέσει πιο πολύ;)	5η (Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;)
4	Διακαής επιθυμία, στις διάφορες εκδηλώσεις να βγαίνει πρώτη ανάμεσα στις άλλες χώρες.	4η (Ποιού κράτους η ομάδα μπάσκετ θάθελες να πάρει το παγκόσμιο πρωτάθλημα;)	7η (Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θάθελες να βγεί πρωταθλήτρια κόσμου;)
5	Παροχή οικονομικής ενίσχυσης, ιδιαίτερα όταν υπάρχει ανάγκη.	5η (Από ποιό κράτος θάθελες να ψωνίσεις τα πράγματα που σου χρειάζονται ενισχύοντας την οικονομία του;)	9η (Αν ήταν να αγοράσεις μερικά πράγματα κι αυτά στην Ελλάδα ήταν λίγο ακριβότερα απ' ότι στα γειτονικά κράτη θα τα αγόραζες;)
6	Τιμή και ευγνωμοσύνη προς όλους όσους συμβάλλουν στη δόξα και το μεγαλείο της.	6η (Ποιο είναι το ίνδαλμά σου;)	11η (Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ απο τους παρακάτω;)

7	Σεβασμός στους νόμους του κράτους, τον αρχηγό του και την κυβέρνηση.	7η (Γράψε τα ονόματα των πρωθυπουργών των κρατών που γνωρίζεις.)	13η (Τράβηξε άλλες τέσσερες γραμμές.)
8	Ενδιαφέρον για τα εθνικά θέματα και ενημέρωση για τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις.	8η (Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει να παρακολουθείς περισσότερο για την ενημέρωσή σου;)	14η (Ποιο από τα παρακάτω τηλεοπτικά κανάλια παρακολουθείς περισσότερο για την ενημέρωσή σου;)
9	Όταν θα μεγαλώσουν θα την υπηρετήσουν ως στρατιώτες και θα σπουδάσουν - δουλέψουν για την προκοπή της.	9η (Σε ποια χώρα θάθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;)	15η (Όταν μεγαλώσεις σε ποιές δύο χώρες θάθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;)

9. ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ

Το δείγμα, που χρησιμοποιήθηκε αποτελείται από 1.177 υποκείμενα, μαθητές των δύο μεγαλύτερων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. Η φύση της έρευνας επέβαλε, ώστε αυτό να αποτελείται από δύο μεγάλες ομάδες.

Αφού στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθεί η εθνική συνείδηση των παιδιών της μειονότητας, ένα δείγμα, που προέρχεται από τη μειονότητα, κλήθηκε ν' απαντήσει στο ερωτηματολόγιο, για να καταγραφεί και να αποτυπωθεί η εθνική στάση των μουσουλμάνων μαθητών. Όμως, για να αξιολογηθεί στη συνέχεια η εθνική στάση των μουσουλμανόπαιδων, βασική προϋπόθεση είναι να υπάρξει ένα σημείο αναφοράς, να συγκριθεί, δηλαδή, αυτή με ένα πρότυπο (μοντέλο) ελληνικής εθνικής συνείδησης, για να φανεί, αν υπάρχουν ανάμεσά τους ομοιότητες ή διαφορές.

Ο καθορισμός αυτού του προτύπου, που θα χρησίμευε, ως μέτρο σύγκρισης, έπρεπε να προκύψει από τις απαντήσεις, στο ίδιο ερωτηματολόγιο, ενός πανελλήνιου δείγματος, που θα επείχε θέση ομάδας ελέγχου (σύγκρισης). Αυτονόητον, ότι ο δειγματοληπτούμενος πληθυσμός (sampled population), που καθόρισε την εθνική συνείδηση των Ελλήνων είναι της ίδιας ηλικίας και μόρφωσης με τον γεννήτορα πληθυσμό του μουσουλμανικού δείγματος.

Ως προς την μέθοδο, σε ό,τι αφορά το πανελλήνιο δείγμα, ακολουθήθηκε η συσσωρευτική δειγματοληψία (cluster sampling). Δηλαδή: Ολόκληρος ο μαθητικός πληθυσμός των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου (γεννήτορας ή δειγματοληπτούμενος) της χώρας, διαιρέθηκε και αποτέλεσε πενήντα τέσσερες (54) μεγάλες μονάδες (πρωταρχικές μονάδες δειγματοληψίας), όσοι και οι νομοί της Ελλάδας (δειγματοληψία επιφάνειας "area sampling"), κι από την κάλπη κληρώθηκε το 25% του συνολικού αριθμού, ήτοι δεκατέσσερις (14) νομοί. Αυτοί είναι:

1. Καρδίτσας
2. Σερρών
3. Αθηνών
4. Καβάλας
5. Κέρκυρας
6. Βοιωτίας
7. Ιωαννίνων
8. Έβρου
9. Κορινθίας
10. Θεσ/νίκης
11. Ροδόπης
12. Δυτικής Αττικής
13. Δυτικής Αττικής
14. Ηρακλείου

Κατά την κλήρωση των δεκατεσσάρων (14) νομών, για να μη παραβιασθεί η πλήρης "τυχαιότητα", τηρήθηκε η διαδικασία της επανάθεσης: Ο νομός, που κληρωνόταν, αφού καταγράφονταν, επιστρέφονταν στην κάλπη πριν κληρωθεί ο επόμενος, γι' αυτό το νομαρχιακό διαμέρισμα Δυτικής Αττικής μετέχει με διπλάσιο αριθμό μαθητών στο δείγμα, αφού βγήκε από την κληρωτίδα δύο φορές. Σ' ένα δεύτερο στάδιο επιλέγησαν από τους πιο πάνω νομούς με απλές τυχαίες μεθόδους τα σχολεία και στη συνέχεια ο ακριβής αριθμός (συνολικός και κατά φύλο) των μαθητών. (Πολυσταδιακή δειγματοληψία "multistage sampling")[44].

Αυτονόητον, ότι ο κάθε νομός απ' αυτούς που κληρώθηκαν, συμμετέχει στο δείγμα αναλογικά, ήτοι με το 0,014% του συνολικού πληθυσμού του εκτός από τους νομούς Έβρου και Ροδόπης που συμμετέχουν με 0,02%. Οι δύο νομοί

κρίθηκε σκόπιμο να έχουν μεγαλύτερη αντιπροσώπευση στο δείγμα γιατί ο πληθυσμός τους, λόγω μειονότητας παρουσιάζει μεγαλύτερη ανομοιογένεια συγκριτικά με τους άλλους νομούς[45]. Αναλυτικότερα έχουμε:

α/α	Νομοί	Πληθυσμός	Συμμετοχή στο δείγμα
1	Καρδίτσας	127.000 Χ 0,014%	18
2	Αθηνών	1.156.000 Χ 0,014%	162
3	Σερρών	193.000 Χ 0,014%	27
4	Καβάλας	136.000 Χ 0,014%	19
5	Κέρκυρας	108.000 Χ 0,014%	15
6	Βοιωτίας	134.000 Χ 0,014%	19
7	Ιωαννίνων	158.000 Χ 0,014%	23
8	Κορινθίας	142.000 Χ 0,014%	20
9	Ηρακλείου	265.000 Χ 0,014%	38
10	Δυτικής Αττικής	645.000 Χ 0,014%	91
11	Δυτικής Αττικής	645.000 Χ 0,014%	91
12	Θεσ/νίκης	947.000 Χ 0,014%	133
13	Έβρου	144.000 Χ 0,2%	28
14	Ροδόπης	103.000 Χ 0,2%	21
Μέγεθος δείγματος (n) :			705 μονάδες

Για το σχεδιασμό του μουσουλμανικού δείγματος χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της στρωματοποιημένης τυχαίας δειγματοληψίας (stratified random sampling). Ο πληθυσμός της μειονότητας χωρίστηκε σε ομάδες ή στρώματα (strata), πρώτα με βάση τη εθνοφυλετική του προέλευση (τουρκογενείς, Πομάκοι, Αθίγγανοι), ύστερα με βάση την κοινωνική του προέλευση (αστικός, αγροτικός πληθυσμός) και τέλος με το γεωγραφικό-διοικητικό κριτήριο, που προσδιορίζεται από τον τόπο διαμονής (νομοί: Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου).

Σήμερα, η μουσουλμανική μειονότητα παρουσιάζει την πιο κάτω εικόνα:

1.Εθνοφυλετική κατανομή της μειονότητας.

α/α	Κατηγορία	Πληθυσμός	Ποσοστά
1	Τουρκογενείς	56.000	50%
2	Πομάκοι	38.000	34%
3	Αθίγγανοι	18.000	16%
Σύνολο		112.000	100%

2. Γεωγραφική κατανομή της μειονότητας.

α/α	Νομοί	Πληθυσμός	Ποσοστά
1	Έβρου	9.000	8%
2	Ροδόπης	63.000	56%
3	Ξάνθης	40.000	36%
Σύνολο		112.000	100%

3. Κοινωνική προέλευση της μειονότητας.

α/α	Κατηγορία	Πληθυσμός	Ποσοστά
1	Αστική	45.000	40%
2	Αγροτική	67.000	60%
Σύνολο		112.000	100%

4. Φύλο.

Οι φοιτήσαντες μαθητές στις δύο τελευταίες τάξεις των μειονοτικών δημοτικών σχολείων και στους τρείς νομούς της Θράκης (Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης) κατά το σχολικό έτος 1989-90 , ήταν:

α/α	Κατηγορία	Πληθυσμός	Ποσοστά
1	Άρρενές	1.658	54%
2	Θήλεις	1.412	46%
Σύνολο		3.070	100%

Το δείγμα των στρωμάτων, είναι αναλογικό και αντλήθηκε από κάθε στρώμα με απλές τυχαίες μεθόδους. Επιλέγησαν πρώτα τα σχολεία και ύστερα οι μαθητές. Με βάση λοιπόν τα πιο πάνω στοιχεία, που έχουν ληφθεί από τις Νομαρχίες της Θράκης: Έβρου, Ροδόπης και Ξάνθης, έγινε η σύνθεση του μουσουλμανικού δείγματος. Αριθμεί 472 μονάδες και ισοδυναμεί με το 0,42% περίπου του συνολικού αριθμού της μειονότητας. Αναλυτικότερα:

1. Σύνθεση του μουσουλμανικού δείγματος, ως προς την εθνοφυλετική κατανομή της μειονότητας.

α/α	Κατηγορία	Συμμετοχή στο δείγμα
1	Τουρκογενείς (Οθωμανοί)	235
2	Πομάκοι	164
3	Αθίγγανοι	73
Μέγεθος δείγματος (n) :		472 μονάδες

2. Σύνθεση του μουσουλμανικού δείγματος, ως προς την γεωγραφική κατανομή της μειονότητας.

α/α	Νομοί	Συμμετοχή στο δείγμα
1	Έβρου	74
2	Ροδόπης	242
3	Ξάνθης	156
Μέγεθος δείγματος (n) :		472 μονάδες

Επειδή το αποτέλεσμα, ως προς το νομό Έβρου (λόγω του ότι βρίσκεται κάπως μακριά από τον κυρίως κορμό της μειονότητας, που είναι οι νομοί Ροδόπης και Ξάνθης), χαρακτηρίζεται από κάποια μεγαλύτερη, συγκριτικά, αβεβαιότητα (διασπορά) κρίθηκε σκόπιμο να δοθεί στο δείγμα του μεγαλύτερη αντιπροσώπευση (15%) απ' ότι το αναλογικό μέγεθος του νομού στη σύνθεση της μειονότητας (8%) ορίζει[46].

3. Σύνθεση του μουσουλμανικού δείγματος ως προς την κοινωνική προέλευση της μειονότητας.

α/α	Κατηγορία	Συμμετοχή στο δείγμα
1	Αστική	192
2	Αγροτική	280
Μέγεθος δείγματος (n) :		472 μονάδες

4. Σύνθεση του μουσουλμανικού δείγματος, ως προς το φύλο[47].

α/α	Φύλο	Συμμετοχή στο δείγμα
1	Αγόρια	255
2	Κορίτσια	217
Μέγεθος δείγματος (n) :		472 μονάδες

Τα σχολεία, που κληρώθηκαν από τους τρείς νομούς της Θράκης και ο αριθμός των μαθητών, που μετέχουν στο μουσουλμανικό δείγμα έχουν όπως παρακάτω:

Α. Από το νομό Έβρου

α/α	Σχολεία	Αριθμός μαθητών		
		Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1	Μειονοτικό Αλεξανδρούπολης	14	24	38
2	Μειονοτικό Σιδηρού	10	9	19
3	Μειονοτικό Δικέλλων	10	7	17
Σύνολο		34	40	74

Β. Από το νομό Ροδόπης

1	2° Μειονοτικό Κομοτινής	32	28	60
2	Μειονοτικό Αρριανών	18	17	35
3	Μειονοτικό Λυκείου	7	5	12
4	Μειονοτικό Αμαράντων	20	13	33
5	Μειονοτικό Κέχρου	10	8	18
6	Μειονοτικό Οργάνης	15	12	27
7	Μειονοτικό Χλόης	19	16	35
8	Μειονοτικό Ηφαίστου	11	11	22
Σύνολο		132	110	242

Γ. Από το νομό Ξάνθης

1	1° Μειονοτικό Ξάνθης	33	26	59
2	Μειονοτικό Σουνίου	9	10	19
3	Μειονοτικό Κιμερίων	22	14	36
4	Μειονοτικό Εχίνου	19	10	29
5	Μειονοτικό Αμαξάδων	6	7	13
Σύνολο		89	67	156

Η μέθοδος της στρωματοποιημένης τυχαίας δειγματοληψίας (stratified random sampling) προτιμήθηκε σε μια προσπάθεια να σμικρυνθεί, όσο το δυνατόν το σφάλμα δειγματοληψίας και ν΄αυξηθεί η ακρίβεια της δειγματικής έρευνας[48]. Με τον τρόπο αυτό το δείγμα δεν παρουσιάζεται σαν μια φέτα της μειονότητας αλλά ως ένας μικρόκοσμος, που καλύπτει τη μεταβλητικότητα του πληθυσμού σ' όλο της το εύρος[49].

Επί πλέον, αναφορικά πάντα με το μουσουλμανικό δείγμα, επειδή σύμφωνα με το "Νόμο των μεγάλων αριθμών"[50] ένα μεγάλο δείγμα διαφέρει από τον γεννήτορα πληθυσμό λιγότερο απ' ότι ένα μικρό, δηλαδή, το μεγαλύτερο είναι περισσότερο αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού (οι χαρακτηριστικές σταθερές: Μέσοι, διακυμάνσεις, δείκτες ασυμμετρίας κ.ο.κ. κάθε μεγαλύτερου δείγματος

τείνουν να διαφέρουν όλο και λιγότερο από τις αντίστοιχες χαρακτηριστικές σταθερές του πληθυσμού) καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε αυτό να είναι αρκετά μεγάλο[51]. Με δεδομένο λοιπόν, ότι τα χαρακτηριστικά ενός μεγάλου και στρωματοποιημένου δείγματος, πολύ λιγότερο διαφέρουν από τα αντίστοιχα του πληθυσμού, κι επειδή οι δύο αυτοί όροι τηρήθηκαν, σε ό,τι αφορά το μουσουλμανικό δείγμα, μπορεί να εκφρασθεί η αισιοδοξία, ότι έχει αποφευχθεί κάθε δειγματικό σφάλμα και η ακρίβεια του δειγματικού αποτελέσματος κυμαίνεται σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Τέλος, τα ερωτηματολόγια στο μουσουλμανικό δείγμα δόθηκαν με τη φροντίδα του ερευνητή, τον Απρίλιο του 1991. Κατά την ώρα της συμπλήρωσής τους από τους μουσουλμάνους μαθητές στην αίθουσα δεν παρευρίσκοντο οι δάσκαλοι (ούτε ο μουσουλμάνος ούτε ο χριστιανός) της τάξης, ενώ τα ερωτηματολόγια στο πανελλήνιο δείγμα δόθηκαν από συναδέλφους Σχολικούς Συμβούλους των αντίστοιχων νομών, το μήνα Μάιο του 1991.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.1.
Σύνθεσης του Μουσουλμανικού Δείγματος

ΝΟΜΟΙ	1									2									3									4								
	ΤΟΥΡΚΟΓΕΝΕΙΣ									ΠΟΜΑΚΟΙ									ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ									ΣΥΝΟΛΟ								
	ΑΣΤΙΚΗ			ΑΓΡΟΤΙΚΗ			ΣΥΝ ΣΤΗΛ 1			ΑΣΤΙΚΗ			ΑΓΡΟΤΙΚΗ			ΣΥΝ ΣΤΗΛ 2			ΑΣΤΙΚΗ			ΑΓΡΟΤΙΚΗ			ΣΥΝ ΣΤΗΛ 3			ΑΣΤΙΚΗ			ΑΓΡΟΤΙΚΗ			ΣΥΝ ΣΤΗΛ 4		
	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν	Αγο	Κορ	Σιν
ΕΒΡΟΥ	-	-	-	10	7	17	10	7	17	-	-	-	10	9	19	10	9	19	14	24	38	-	-	-	14	24	38	14	24	38	20	16	36	34	40	74
ΡΟΔΟΠΗΣ	27	29	56	50	34	84	77	63	140	18	19	37	26	17	43	44	36	80	-	-	-	11	11	22	11	11	22	45	48	93	87	62	149	132	110	242
ΞΑΝΘΗΣ	19	18	37	23	18	41	42	36	78	13	11	24	28	13	41	41	24	65	-	-	-	6	7	13	6	7	13	32	29	61	57	38	95	89	67	156
ΣΥΝΟΛΟ	46	47	93	83	59	142	129	106	235	31	30	61	64	39	103	95	69	164	14	24	38	17	18	35	31	42	73	91	101	192	164	116	280	255	217	472

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.2
Σύνθεσης του Πανελλήνιου Δείγματος

α/α	Νομοί	Αγροτική			Αστική			Σύνολο		
		Αγόρ	Κορ	Σύν	Αγόρ	Κορ	Σύν	Αγόρ	Κορ	Σύν
1	Καρδίτσα	10	8	18	-	-	-	10	8	18
2	Αθηνών	-	-	-	84	78	162	84	78	162
3	Σερρών	9	13	22	4	1	5	13	14	27
4	Καβάλας	4	5	9	6	4	10	10	9	19
5	Κέρκυρας	3	5	8	3	4	7	6	9	15
6	Βοιωτίας	10	9	19	-	-	-	10	9	19
7	Ιωαννίνων	11	8	19	4	-	4	15	8	23
8	Έβρου	15	13	28	-	-	-	15	13	28
9	Κορινθίας	8	12	20	-	-	-	8	12	20
10	Ροδόπης	8	7	15	2	4	6	10	11	21
11	Ηρακλείου	13	12	25	7	6	13	20	18	38
12	Δυτ. Αττικής	3	2	5	48	38	86	51	40	91
13	Δυτ. Αττικής	3	2	5	48	38	86	51	40	91
14	Θεσ/νίκης	5	7	12	54	67	121	59	74	133
	Σύνολο	102	103	205	260	240	500	362	343	705

10. ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

10.1. ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ

Σε κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου, από τις εννέα, που μας ενδιαφέρουν, οι απαντήσεις ομαδοποιούνται άλλοτε σε δύο (φιλοελληνική, φιλοτουρκική) και άλλοτε σε τρείς (φιλοελληνική, φιλοτουρκική, ουδέτερη) τάσεις. Με βάση λοιπόν τα ποσοστά, που θα συγκεντρώσει η κάθε τάση, σε κάθε ερώτηση, από τα δύο δείγματα (πανελλήνιο και μουσουλμανικό) θα γίνουν οι συγκρίσεις για να διαπιστωθεί και να αξιολογηθεί η γενικότερη στάση της μειονότητας. Αναλυτικότερα: Σε ό,τι αφορά την πρώτη ερώτηση: Οι προτιμήσεις για ταξίδι στις πόλεις Αδριανούπολη και Άγκυρα διαμορφώνουν την φιλοτουρκική τάση, στις πόλεις Θεσ/νίκη και Αθήνα τη φιλοελληνική τάση, ενώ οι προτιμήσεις στις πόλεις Σόφια και Παρίσι την ουδέτερη στάση. Στην τρίτη ερώτηση οι προτιμήσεις για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας συνιστούν την φιλοελληνική τάση, ενώ οι προτιμήσεις για όλες τις υπόλοιπες, την ουδέτερη τάση. Στην πέμπτη ερώτηση η φιλοελληνική τάση περιλαμβάνει τις προτιμήσεις των μαθητών στα μαθήματα Ιστορίας και Γεωγραφίας, η φιλοτουρκική, τις προτιμήσεις στα μαθήματα της Φυσικής-Χημείας και Αριθμητικής και η ουδέτερη τις προτιμήσεις σε οποιοδήποτε άλλο. Ο χαρακτηρισμός των τάσεων στην ερώτηση αυτή έγινε με τον τρόπο αυτό, γιατί τα πρώτα δύο μαθήματα (Γεωγραφία και Ιστορία) διδάσκονται στα σχολεία της μειονότητας από χριστιανούς δασκάλους στην ελληνική γλώσσα, ενώ τα μαθήματα Φυσικής-Χημείας και Αριθμητικής από μουσουλμάνους δασκάλους στην τουρκική γλώσσα.

Για την έβδομη ερώτηση δεν υπάρχει δυσκολία κατανόησης των τάσεων, ενώ από την ένατη ερώτηση απουσιάζει η ουδέτερη τάση, γιατί με τον όρο "γειτονικά κράτη" υπονοείται η Τουρκία, αφού είναι γνωστή η τάση των κατοίκων της Θράκης, ιδιαίτερα των μουσουλμάνων, να μεταβαίνουν στην Τουρκία (Αδριανούπολη, Ύψαλα, Κωνσταντινούπολη) για την αγορά καταναλωτικών αγαθών.

Ως προς την ενδέκατη ερώτηση, να διευκρινισθεί για τους αμύητους, ότι ο Τανζού Τσολάκ είναι ο "Σαραβάκος" της Τουρκίας, ενώ η Χούλια Κότσγιγκίτ η αντίστοιχη Βουγιουκλακη.

Για τη δέκατη τρίτη ερώτηση επίσης δεν υπάρχει δυσκολία να κατανοηθεί, πως διαμορφώνονται οι τρείς τάσεις, ενώ σε ό,τι αφορά την δέκατη τέταρτη θα πρέπει να διευκρινισθεί, ότι στη Θράκη, λόγω μικρής απόστασης από την Τουρκία αλλά κυρίως λόγω αναμεταδότη, που λειτουργεί στην πόλη της Κομοτινής και Σαππών υπάρχει η δυνατότητα στους κατοίκους της να παρακολουθούν τουρκικά τηλεοπτικά κανάλια. Τέλος, στη δέκατη πέμπτη ερώτηση οι προτιμήσεις στα ζεύγη κρατών: Ελλάδα-Αγγλία και Ελλάδα-Γερμανία σημαίνουν φιλοελληνική τάση, στα ζεύγη Τουρκία-Αγγλία και Τουρκία-Γερμανία φιλοτουρκική τάση, ενώ οι προτιμήσεις του ζεύγους Ελλάδα Τουρκία ερμηνεύονται ως ουδέτερη τάση.

Συνολικά, από τις απαντήσεις των εννέα (9) ερωτήσεων και με βάση την ιδιομορφία της τρίτης, διαμορφώνονται δεκά επτά (17) τάσεις με βάση τις οποίες καταγράφεται η στάση (συμπεριφορά) των πληθυσμών των δύο δειγμάτων με αριθμητικά- συγκρίσιμα στοιχεία και τις οποίες η έρευνα λαμβάνει υπόψη της για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Αναλυτικότερα οι τάσεις αυτές είναι:
Απο την 1η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 3η ερώτηση φιλοελληνική.
Απο την 5η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 7η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 9η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 11η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 13η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 14η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.
Απο την 15η ερώτηση φιλοελληνική-φιλοτουρκική.

10.2. ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ.

Ο έλεγχος των μεταβλητών γίνεται με τη σύγκριση των συχνοτήτων των δύο μόνο τάσεων: Φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής. Η σύγκριση όμως αυτή γίνεται προς δύο κατευθύνσεις: Οριζόντια και κάθετα.

Στην οριζόντια σύγκριση, συγκρίνονται τα ποσοστά των δύο δειγμάτων (μουσουλμανικού και πανελλήνιου) ή των υποσυνόλων της μειονότητας (π.χ. Οθωμανών, Αθίγγανων, Πομάκων) μεταξύ τους, πρώτα, ως προς τη φιλοελληνική τάση και ύστερα, ως προς τη φιλοτουρκική, για να διαπιστωθεί αν η όποια διαφορά των δύο δειγμάτων (μουσουλμανικού και πανελλήνιου) ή των υποσυνόλων της μειονότητας (Οθωμανών, Πομάκων, Αθίγγανων) μεταξύ τους είναι στατιστικά σημαντική ή ασήμαντη.

Μετά την οριζόντια σύγκριση στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) ακολουθεί η κάθετη. Σ' αυτή ελέγχεται πρώτα αν η διαφορά του κάθε δείγματος (μουσουλμανικού και πανελλήνιου) ή του κάθε υποσυνόλου της μειονότητας (π.χ. αρρένων-θηλέων) ανάμεσα στη φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση είναι, στατιστικά, σημαντική ή στατιστικά ασήμαντη και μετά αυτές οι διαφορές συγκρίνονται μεταξύ τους.

Κοντολογίς τα "σημεία" στα οποία γίνεται η σύγκριση της στάσης των δύο δειγμάτων ή των υποσυνόλων (υποομάδων) των μουσουλμάνων, για να ελεγχθούν οι μεταβλητές είναι τρία για κάθε ερώτηση. Το πρώτο είναι η σύγκριση, που γίνεται, ως προς την φιλοελληνική τάση (οριζόντια), το δεύτερο, ως προς την φιλοτουρκική τάση (οριζόντια), το τρίτο είναι η σύγκριση, που γίνεται (κάθετα) ανάμεσα στα ποσοστά της φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής τάσης.

Γι' αυτήν την τελευταία (κάθετη) σύγκριση διευκρινίζεται και πάλι, ότι συγκρίνονται οι διαφορές ανάμεσα στη φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση των δύο δειγμάτων ή υποσυνόλων της μειονότητας κι αν αυτές (οι διαφορές) διαφέρουν μεταξύ τους, ως προς την σημαντικότητα (π.χ. του ενός δείγματος, μουσουλμανικού, η διαφορά ανάμεσα στην φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση είναι στατιστικά ασήμαντη και του άλλου δείγματος, πανελλήνιου, η διαφορά αυτή είναι στατιστικά σημαντική) ή οι διαφορές αυτές είναι μεν και οι δύο στατιστικά σημαντικές αλλά προς διαφορετική κατεύθυνση (Δηλαδή η διαφορά ανάμεσα στη φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση, στο μουσουλμανικό δείγμα, είναι στατιστικά σημαντική με μεγαλύτερη τη φιλοτουρκική τάση και η ίδια διαφορά στο πανελλήνιο δείγμα είναι κι αυτή στατιστικά σημαντική αλλά με μεγαλύτερη τη φιλοελληνική τάση) τότε σημειώνεται (για τα σημεία αυτά), ότι η εθνική στάση του μουσουλμανικού δείγματος είναι διαφορετική απ' αυτή του πανελλήνιου δείγματος. Αντίθετα, αν οι διαφορές αυτές μεταξύ της φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής τάσης και στα δύο δείγματα (μουσουλμανικό και πανελλήνιο) είναι στατιστικά ασήμαντες (άρα όχι ανόμοιες) ή και οι δύο στατιστικά σημαντικές, αλλά και προς την ίδια κατεύθυνση (υπερισχύει δηλαδή η ίδια τάση, φιλοελληνική ή φιλοτουρκική και στα δύο δείγματα, άρα και πάλι όχι ανόμοιες) τότε σημειώνε-

ται (για το συγκεκριμένο σημείο), ότι η εθνική στάση του μουσουλμανικού δείγματος δε διαφέρει απ' αυτή του πανελλήνιου δείγματος.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω και σε συνδυασμό με τις διευκρινίσεις, που γίνονται για τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου στην σχετική ενότητα, καταλήγουμε ότι για τον έλεγχο των μεταβλητών 2, 3, 4 και 5 θα ληφθούν υπόψη οι παρακάτω ερωτήσεις και τάσεις:

Ερωτήσεις	Τάσεις
Πρώτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Τρίτη	Φιλοελληνική -
Πέμπτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Έβδομη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Ένατη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Ενδέκατη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Δέκατη τρίτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Δέκατη τέταρτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Δέκατη πέμπτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική

Επομένως, ο έλεγχος κάθε μεταβλητής από τις πιο πάνω (2, 3, 4 και 5), προϋποθέτει δέκα εφτά (17) συγκρίσεις "οριζόντιες" (όσες και οι τάσεις όλων των ερωτήσεων), και οκτώ (8) συγκρίσεις "κάθετες" (όσες και οι ερωτήσεις, που έχουν και τις δύο τάσεις, για να μπορεί να γίνει τέτοια σύγκριση).

Άρα, συνολικά τα "σημεία ελέγχου" για κάθε μια από τις παραπάνω μεταβλητές είναι είκοσι πέντε (17+8). Αν λοιπόν προκύψει από τις είκοσι πέντε αυτές συγκρίσεις (σημεία ελέγχου) σε κάθε μια από τις παραπάνω τέσσερες μεταβλητές, ότι στις περισσότερες από τις μισές (δεκατρείς ή περισσότερες) οι διαφορές είναι στατιστικά σημαντικές, τότε τούτο θα σημαίνει ότι η συγκεκριμένη ανεξάρτητη μεταβλητή (εθνοφυλετική καταγωγή, ή γεωγραφική περιοχή ή κοινωνική προέλευση ή το φύλο) επηρεάζει την εξαρτημένη μεταβλητή (εθνική συνείδηση). Στην αντίθετη περίπτωση στην περίπτωση, δηλαδή, που οι είκοσι πέντε συγκρίσεις σε μια από τις τέσσερες μεταβλητές αποδώσουν διαφορές στατιστικά σημαντικές λιγότερες από τις μισές (δώδεκα ή και λιγότερες) τούτο θα σημαίνει, πως η συγκεκριμένη ανεξάρτητη μεταβλητή δεν επηρεάζει την εξαρτημένη μεταβλητή.

Για τον έλεγχο της μεταβλητής 1 (θρήσκευμα), θα πρέπει να διευκρινισθούν δύο σημεία, αναφορικά με την πρώτη και την τρίτη ερώτηση του ερωτηματολογίου.

Για την πρώτη ερώτηση:

Είναι γνωστό ότι ο πληθυσμός του μουσουλμανικού δείγματος κατάγεται και διαμένει στο διαμέρισμα της Θράκη, και φυσικό είναι να θέλει να ταξιδέψει στη Θεσ/νίκη και Αθήνα, ενώ από το πανελλήνιο δείγμα ένα μεγάλο μέρος αυτού (477 από τους 705) κατάγεται και διαμένει στις πόλεις της Θεσ/νίκης και της Αθήνας και φυσικό είναι το ενδιαφέρον του για ταξίδι να στρέφεται εκτός Ελλάδας, (πάντως, όχι στη Θεσ/νίκη και Αθήνα), οπότε κάθε σύγκριση των δύο δειγμάτων (μουσουλμανικού και πανελλήνιου), ως προς τη φιλοελληνική τάση θα ήταν άστοχη, γιατί θα σύγκρινε ανόμοιες και άρα όχι συγκρίσιμες καταστάσεις. Επομένως, ειδικά για την πρώτη μεταβλητή θα ληφθεί υπόψη από την πρώτη ερώτηση μονάχα η φιλοτουρκική τάση.

Σε ότι αφορά την τρίτη ερώτηση:

Επειδή τα υποκείμενα των δύο δειγμάτων (μουσουλμανικού και πανελλήνιου) επιλέγουν γλώσσα εκτός της μητρικής τους (τουρκική και ελληνική, αντίστοι-

χα) το ενδιαφέρον της έρευνας επικεντρώνεται μονάχα στη φιλοελληνική τάση και τούτο για να διαπιστωθούν τυχόν διαφοροποιήσεις αποκλειστικά μεταξύ των μουσουλμανικών υποσυνόλων (Οθωμανοί - Πομάκοι, άνδρες - γυναίκες κλπ.). Αυτονόητο λοιπόν είναι, ότι η φιλοελληνική τάση της τρίτης ερώτησης δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο της μεταβλητής 1 (θρήσκευμα), γιατί σε ό,τι αφορά τα δύο δείγματα (μουσουλμανικό και πανελλήνιο) εκφράζει ανομοιογενή και επομένως όχι και πάλι συγκρίσιμα μεγέθη.
Κατά τα άλλα θα ακολουθηθεί η ίδια διαδικασία και για τον έλεγχο αυτής της μεταβλητής. Έτσι ο πίνακας των ερωτήσεων και τάσεων διαμορφώνεται ως εξής:

Ερωτήσεις	Τάσεις
Πρώτη	- Φιλοτουρκική
Τρίτη	-
Πέμπτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Έβδομη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Ένατη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Ενδέκατη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Δέκατη τρίτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Δέκατη τέταρτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική
Δέκατη πέμπτη	Φιλοελληνική - Φιλοτουρκική

Με βάση λοιπόν τον παραπάνω πίνακα (ερωτήσεων και τάσεων) ο έλεγχος της μεταβλητής 1 θα γίνει με δέκα πέντε 'οριζόντιες" συγκρίσεις (όσες και οι τάσεις του πίνακα) και εφτά 'κάθετες" (όσες και οι ερωτήσεις του πίνακα που συμπεριλαμβάνουν και τις δύο τάσεις).

Επομένως, τα 'σημεία ελέγχου" για την μεταβλητή 1 είναι είκοσι δύο (15+7). Κι εδώ ισχύει η ίδια διαδικασία.

Αν λοιπόν προκύψουν από τις είκοσι δύο αυτές συγκρίσεις (σημεία ελέγχου) διαφορές στατιστικά σημαντικές στη συμπεριφορά μεταξύ των δύο δειγμάτων (μουσουλμανικού και πανελλήνιου) στις περισσότερες από τις μισές, (δώδεκα ή και περισσότερες) τούτο θα σημαίνει, ότι η ανεξάρτητη μεταβλητή, το θρήσκευμα, επηρεάζει την εξαρτημένη (εθνική συνείδηση).
Αν όμως οι διαφορές στις συγκρίσεις είναι λιγότερες από δώδεκα, τότε φυσικά, θα σημαίνει πως το θρήσκευμα δεν επηρεάζει την εθνική συνείδηση.
Τέλος να σημειωθεί ότι ο έλεγχος της στατιστικής σημαντικότητας έγινε με το κριτήριο Z, δηλαδή, της κανονικής κατανομής*.

* Βλ.: Παράρτημα Ι (Έλεγχος διαφοράς αναλογιών).

11. ΑΝΑΛΥΣΗ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

11.1. ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 1

(Το Θρήσκευμα)

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 1

Ερώτηση 1η: "Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις".

Οι προτιμήσεις του πληθυσμού του μουσουλμανικού δείγματος, σε ό,τι αφορά την πόλη την οποία επιλέγει για ταξίδι, σαφώς διαφοροποιούνται σε σχέση με αυτές του πανελλήνιου δείγματος. Οι μουσουλμάνοι προτιμούν να ταξιδέψουν σε ελληνικές και τουρκικές πόλεις και λιγότερο σε πόλεις άλλων ευρωπαϊκών κρατών (Βουλγαρία - Γαλλία), σε αντίθεση με το πανελλήνιο δείγμα, που δείχνει μηδαμινή σχεδόν προτίμηση για τις τουρκικές πόλεις, μικρή για τις ελληνικές και πολύ μεγάλη για την πρωτεύουσα της Γαλλίας. Ως προς τις τάσεις, που διαμορφώνονται, σε ό,τι αφορά το μουσουλμανικό δείγμα η φιλοελληνική και φιλοτουρκική κυμαίνονται στα ίδια σχεδόν επίπεδα, ενώ αρκετά πιο χαμηλά βρίσκεται η ουδέτερη τάση. Αντίθετα, στο πανελλήνιο δείγμα, η ουδέτερη τάση βρίσκεται στο ψηλότερο σε σχέση με τις δύο άλλες, επίπεδο.

Έχει διευκρινισθεί και σε άλλο σημείο ότι η μικρή προτίμηση του πανελλήνιου δείγματος για ταξίδι στις ελληνικές πόλεις (Αθήνα - Θεσ/νίκη) συμβαίνει, γιατί ένα μεγάλο μέρος του δείγματος αυτού (67%) κατάγεται και διαμένει στις πόλεις της Θεσ/νίκης και της Αθήνας. Επειδή λοιπόν κάθε σύγκριση των δύο δειγμάτων, ως προς τη φιλοελληνική τάση θα ήταν άστοχη, αφού θα σύγκρινε ανόμοιες και άρα όχι συγκρίσιμες, καταστάσεις, η τάση αυτή (φιλοελληνική) δεν λαμβάνεται υπόψη ειδικά στη Μεταβλητή αυτή (1). Με βάση λοιπόν αυτά έχουμε:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	-	-	-	-
	Φιλοτουρκική	2,64	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα

Κάθετη σύγκριση στην ερώτηση αυτή, για τη συγκεκριμένη μεταβλητή, φυσικά, δεν μπορεί να έχουμε, αφού λαμβάνεται υπόψη για τη σύγκριση της συμπεριφοράς των δύο δειγμάτων μονάχα μία τάση (φιλοτουρκική).

Από τον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης αυτής της ερώτησης προκύπτει ότι η διαφορά, που υπάρχει ανάμεσα στο μουσουλμανικό και πανελλήνιο δείγμα, ως προς το μοναδικό σημείο σύγκρισης (σημείο ελέγχου), δηλ. την Φιλοτουρκική τάση, είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 1%. (2,64 > 2,58).

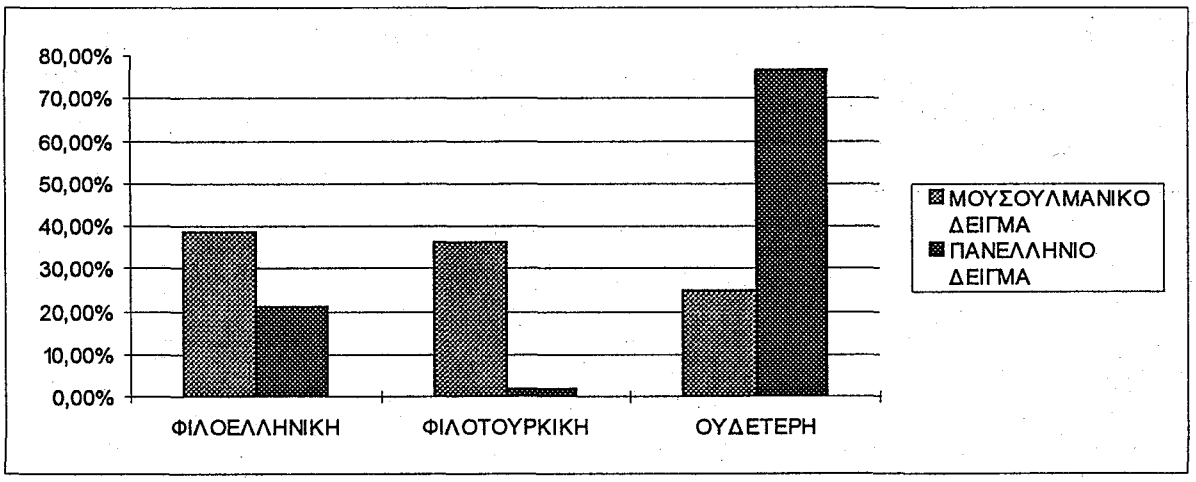
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 1η ερώτηση: "Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

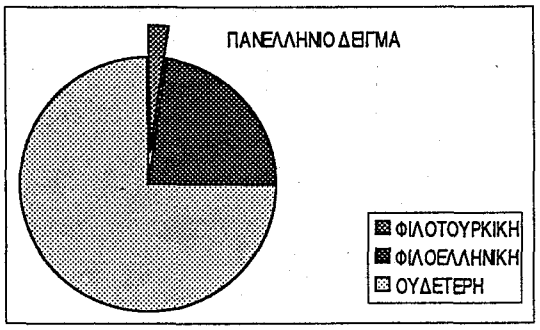
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Θεσσαλονίκη	62	13,14%	67	9,50%
Αδριανούπολη	66	13,98%	6	0,85%
Σόφια	35	7,42%	10	1,42%
Άγκυρα	105	22,25%	7	0,99%
Αθήνα	121	25,64%	83	11,77%
Παρίσι	83	17,58%	532	75,46%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

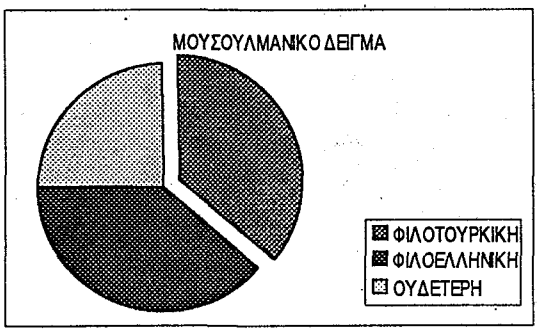
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	183	38,77%	150	21,28%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	171	36,23%	13	1,84%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	118	25,00%	542	76,88%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 5η: "Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;".

Η προτίμηση του μουσουλμανικού δείγματος σε ό,τι αφορά τα μαθήματα Ιστορίας και Γεωγραφίας (φιλοελληνική τάση) δε διαφοροποιείται σημαντικά έναντι του πανελλήνιου δείγματος, ενώ ως προς τα μαθήματα ΦυσικήςΧημείας και Αριθμητικής (φιλοτουρκική τάση) υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση του μουσουλμανικού έναντι του πανελλήνιου δείγματος προς τη φιλοτουρκική φυσικά κατεύθυνση.

Με τα δεδομένα αυτά οι τιμές Z διαμορφώνονται ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
5η	Φιλοελληνική	0,24	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	2,62	σημαντική	μουσουλμα-νικό δείγμα	πανελλή-νιο δείγμα

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
5η	μουσουλμανικό	5,65	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	4,73	σημαντική	Φιλοτουρκική

Η διαφορά, που υπάρχει ανάμεσα στα δύο δείγματα (μουσουλμανικό και πανελλήνιο), ως προς τη φιλοελληνική τάση είναι στατιστικά ασήμαντη, ενώ ως προς τη φιλοτουρκική είναι, στατιστικά, σημαντική. (2,62 > 2,58). Στον πίνακα Κάθετης σύγκρισης παρατηρούμε, ότι και τα δύο δείγματα παρουσιάζουν διαφορές στα ποσοστά των τάσεων, στατιστικά, σημαντικές αλλά επειδή αυτές είναι προς την ίδια κατεύθυνση (φιλοτουρκική), συνάγεται ότι στη σύγκριση αυτή δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα δύο δείγματα. Επομένως, από τα τρία "σημεία ελέγχου" (τρεις συγκρίσεις), που έχει η ερώτηση αυτή, μονάχα στο ένα (φιλοτουρκική τάση) υπάρχει διαφοροποίηση της στάσης ανάμεσα στα δύο δείγματα.

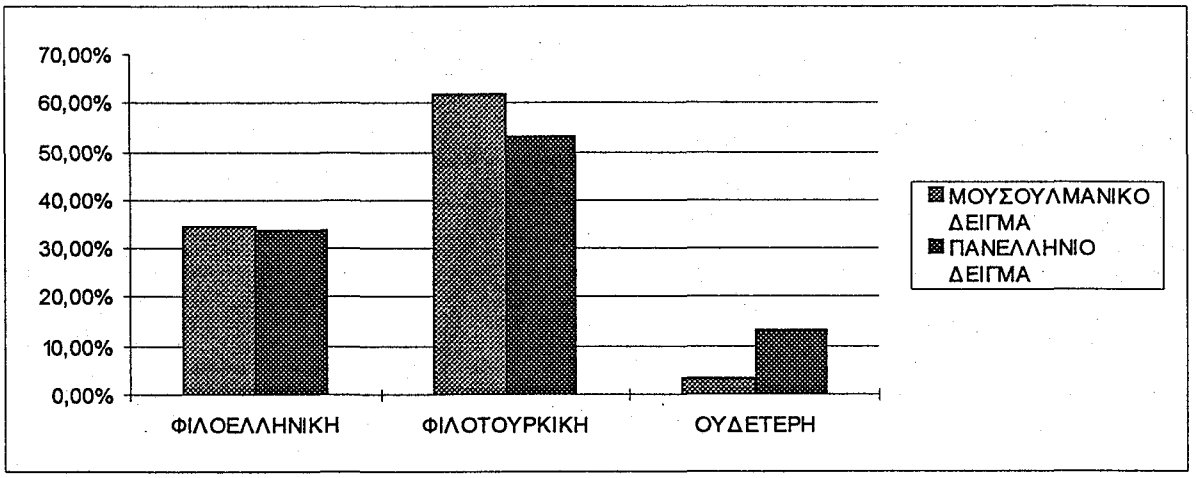
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 5η ερώτηση: "Ποιο από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιό πολύ;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

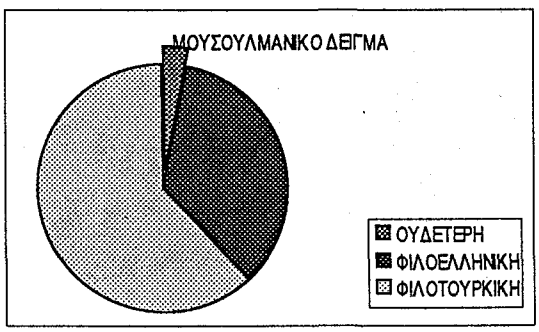
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Φυσική - Χημεία	54	11,44%	164	23,26%
Ιστορία	85	18,01%	164	23,26%
Αριθμητική	238	50,42%	211	29,93%
Γεωγραφία	79	16,74%	73	10,35%
Κάποιο άλλο	16	3,39%	93	13,19%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

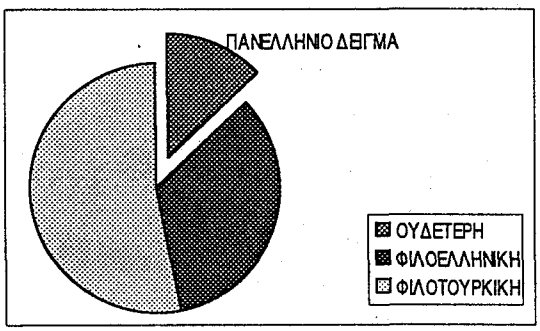
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	164	34,75%	237	33,62%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	292	61,86%	375	53,19%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	16	3,39%	93	13,19%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 7η: "Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;".

Μια πρώτη επισήμανση, που μπορεί κανείς να κάνει, ως προς το πανελλήνιο δείγμα είναι η συντριπτική προτίμηση του, υπέρ της ελληνικής εθνικής ομάδας, παρά το γεγονός, ότι και οι ομάδες της εθνικής Ισπανίας και ιδιαίτερα της εθνικής Γιουγκοσλαβίας θεωρούνται από τις πλέον προηγμένες στον ευρωπαϊκό χώρο του μπάσκετ.

Ως προς το μουσουλμανικό δείγμα χαρακτηριστικό είναι, ότι οι προτιμήσεις των μουσουλμάνων υπέρ της εθνικής Τουρκίας υπερτερούν έναντι των προτιμήσεων υπέρ της εθνικής Ελλάδας και τούτο παρά το γεγονός, ότι το άθλημα του μπάσκετ στην Τουρκία βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο συγκριτικά με αυτό της Ελλάδας.

Έτσι,στη στήλη των τάσεων βλέπουμε ότι του μουσουλμανικού δείγματος οι τάσεις διαφοροποιούνται σε σημαντικό βαθμό έναντι αυτών του πανελλήνιου δείγματος. Έχουμε συγκεκριμένα τις εξής τιμές:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
7η	Φιλοελληνική	53,81	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	2,99	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
7η	μουσουλμανικό	1,51	ασήμαντη	-
	πανελλήνιο	7,25	σημαντική	Φιλοελληνική

Βλέπουμε ότι οι διαφορές, που υπάρχουν ανάμεσα στα δύο δείγματα και στις δύο τάσεις (οριζόντια σύγκριση) είναι στατιστικά σημαντικές. Ακόμη στην κάθετη σύγκριση παρατηρούμε, ότι η διαφορά των ποσοστών στις δύο τάσεις του μουσουλμανικού δείγματος είναι στατιστικά ασήμαντη (1,51<1,96<2,58) ενώ στο πανελλήνιο δείγμα η ίδια διαφορά είναι στατιστικά σημαντική (7,25>2,58>1,96).

Έχουμε δηλαδή και στα τρία "σημεία ελέγχου" πλήρη διαφοροποίηση της εθνικής στάσης ανάμεσα στα δύο δείγματα.

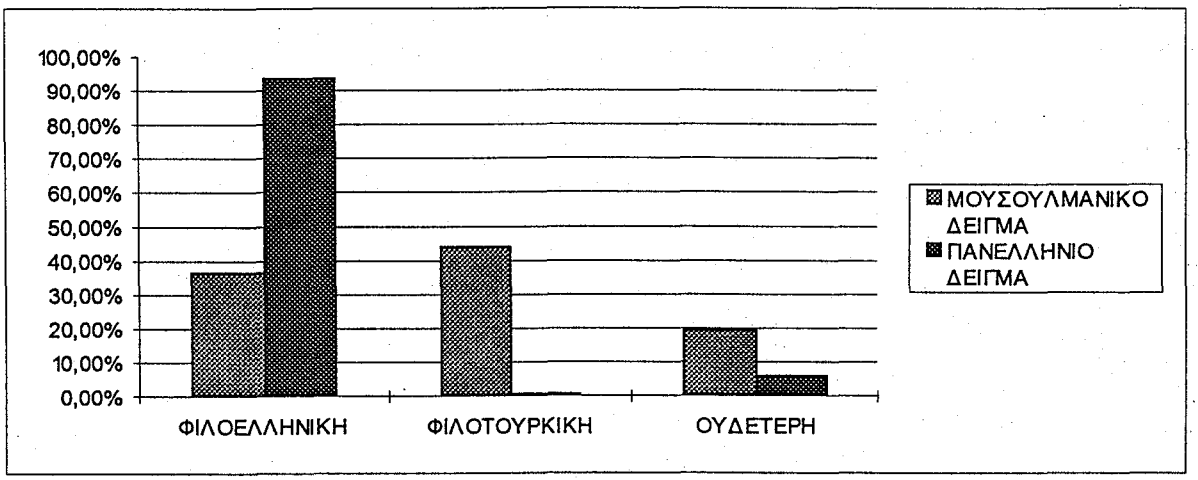
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 7η ερώτηση "Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγεί πρωταθλήτρια κόσμου;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

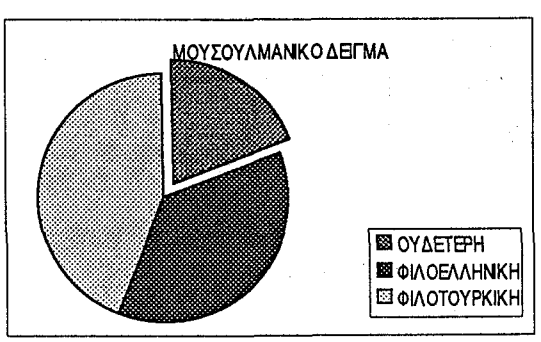
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Εθνική Ισπανίας	31	6,57%	15	2,13%
Εθνική Βουλγαρίας	14	2,97%	4	0,57%
Εθνική Τουρκίας	208	44,07%	4	0,57%
Εθνική Γιουγκοσλαβίας	35	7,42%	16	2,27%
Εθνική Ελλάδας	172	36,44%	659	93,48%
Κάποιο άλλο	12	2,54%	7	0,99%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

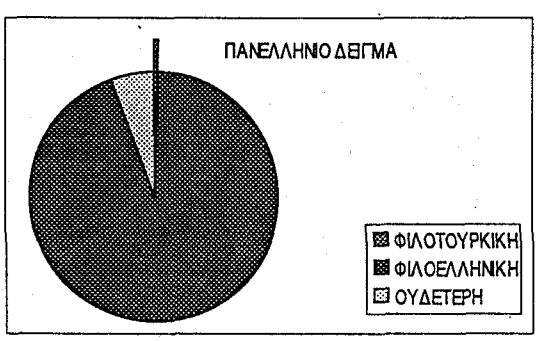
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	172	36,44%	659	93,48%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	208	44,07%	4	0,57%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	92	19,49%	42	5,96%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 9η: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;".

Είναι γνωστή η τάση, που επικρατεί στους Έλληνες ιδιαίτερα της Θράκης να αγοράζουν διάφορα καταναλωτικά αγαθά από τη γειτονική Τουρκία. Επομένως οι προτιμήσεις προς τα "γειτονικά κράτη" διαμορφώνουν την φιλοτουρκική τάση της ερώτησης. Ως προς τη διαφορά, που υπάρχει ανάμεσα στις προτιμήσεις των δύο δειγμάτων είναι αυτές αρκετά χαρακτηριστικές. Έχουμε τις τιμές:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
9η	Φιλοελληνική	2,89	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	1,59	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
9η	μουσουλμανικό	8,91	σημαντική	Φιλοελληνική
	πανελλήνιο	13,80	σημαντική	Φιλοελληνική

Από τα τρία "σημεία ελέγχου" παρατηρούμε ότι μονάχα στο ένα (φιλοελληνική τάση, οριζόντια σύγκριση) υπάρχει διαφοροποίηση στατιστικά σημαντική μεταξύ των δύο δειγμάτων. Στη φιλοτουρκική τάση η διαφορά τους είναι στατιστικά ασήμαντη, ενώ στην κάθετη σύγκριση και των δύο δειγμάτων οι διαφορές των ποσοστών των τάσεων τους είναι μεν στατιστικά σημαντικές αλλ' αυτές είναι προς την ίδια κατεύθυνση (φιλοελληνική), οπότε δεν μπορούμε να μιλούμε για διαφοροποίηση της εθνικής στάσης των δύο ομάδων (μουσουλμανικού και πανελλήνιου δείγματος) ως προς τα σημεία αυτά.

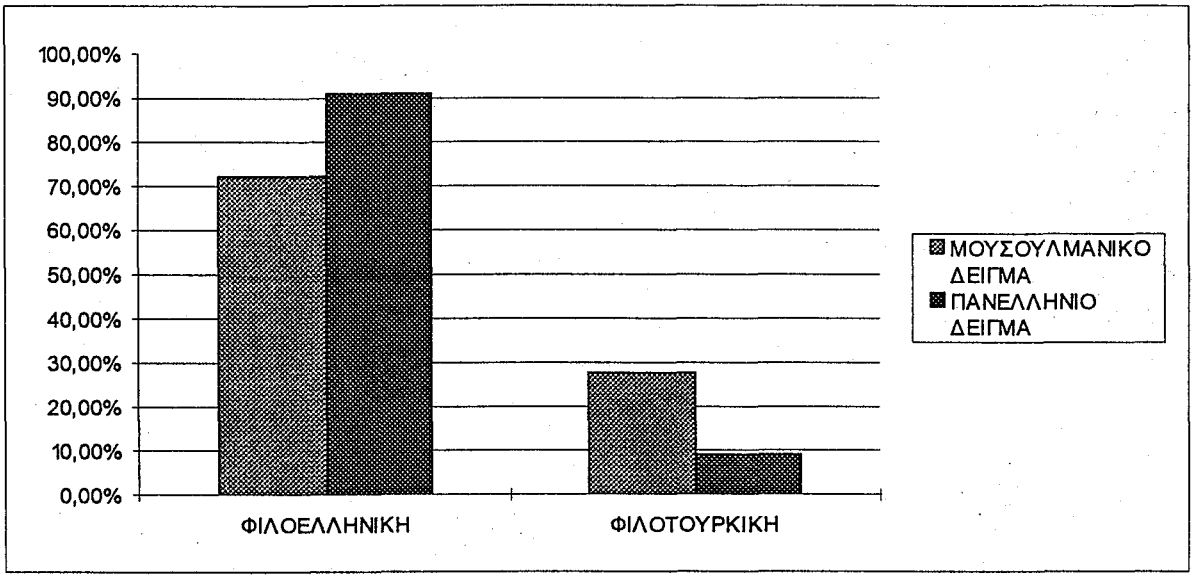
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 9η ερώτηση "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

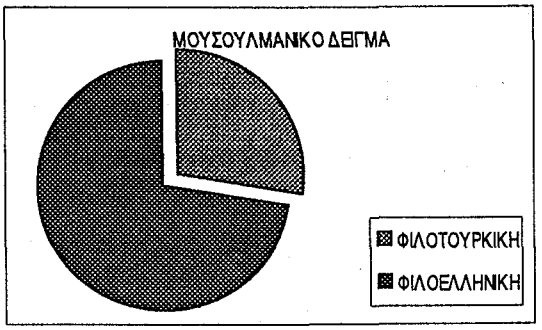
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Από Ελλάδα	342	72,46%	642	91,06%
Από Γειτονικά Κράτη	130	27,54%	63	8,94%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

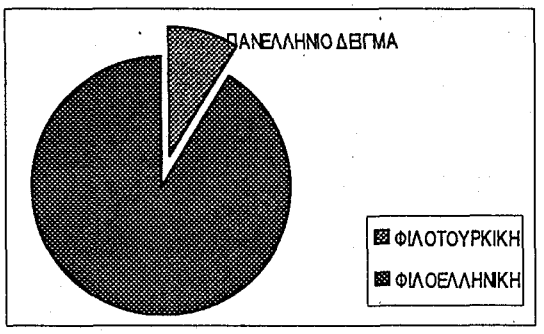
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	342	72,46%	642	91,06%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	130	27,54%	63	8,94%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 11η: "Ποιον θαυμάζεις πιό πολύ από τους παρακάτω;".

Αναφορικά,με το πανελλήνιο δείγμα, χαρακτηριστική είναι η προτίμησή του στην Αλίκη Βουγιουκλάκη. Δεύτερος στις προτιμήσεις ο ποδοσφαιριστής Σαραβάκος και τρίτος (με το μισό περίπου των προτιμήσεων της Βουγιουκλάκη) ο Ελευθέριος Βενιζέλος!!
Ως προς το μουσουλμανικό δείγμα, τα πράγματα περίπου αντιστρέφονται. Την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων καταλαμβάνουν σχεδόν από κοινού ο Τούρκος ποδοσφαιριστής Τσολάκ με την Τουρκάλα καλλιτέχνιδα Κότσγιγκίτ. Αξίζει να επισημανθεί ότι στο μουσουλμανικό δείγμα ο Σαραβάκος υπερτερεί στις προτιμήσεις έναντι της Βουγιουκλάκη κάτι, που δε συμβαίνει στο πανελλήνιο δείγμα κι ότι ο Ατατούρκ έρχεται 4ος στη σειρά των προτιμήσεων, μετά το Σαραβάκο. Ακόμη, χαρακτηριστικό είναι, ότι τα δύο ιστορικά πρόσωπα, Βενιζέλος και Ατατούρκ όχι απλώς δε χαίρουν ιδιαίτερης εκτίμησης μεταξύ των ομοθρήσκων τους, (3ος και 4ος αντίστοιχα), αλλά και αντιπαθούνται από τους αλλόθρησκους δηλ. ο μεν πρώτος απ' τους μουσουλμάνους της Θράκης (ποσοστό προτίμησης 0,85), ο δε δεύτερος από τους χριστιανούς Έλληνες (ποσοστό προτίμησης 0,57) γεγονός, που οδηγεί στον προβληματισμό:
Ή ο τρόπος, με τον οποίο διδάσκεται το μάθημα της Ιστορίας στα σχολεία δεν είναι ο ιδανικότερος ή ευθύνονται γι' αυτό οι ιστορικές συγκυρίες ή τέλος, οφείλεται τούτο στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, που με τη δύναμη της προβολής, που διαθέτουν διαμορφώνουν καινούρια πρότυπα και νέες κοινωνικές αξίες.

Πάντως η συνέχιση της έρευνας προς την κατεύθυνση αυτή θα είχε να μας δείξει ενδιαφέροντα αποτελέσματα.

Τέλος, ως προς τις τάσεις, αυτές είναι πολύ διαφοροποιημένες ανάμεσα στα δύο δείγματα. Οι τιμές Z διαμορφώνονται όπως παρακάτω:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
11η	Φιλοελληνική	21,00	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	4,18	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
11η	μουσουλμανικό	5,32	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	18,66	σημαντική	Φιλοελληνική

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις, που έχουν γίνει στις προηγούμενες ερωτήσεις, προκύπτει ότι εδώ και στα τρία "σημεία ελέγχου" έχουμε σαφή διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των δύο δειγμάτων.

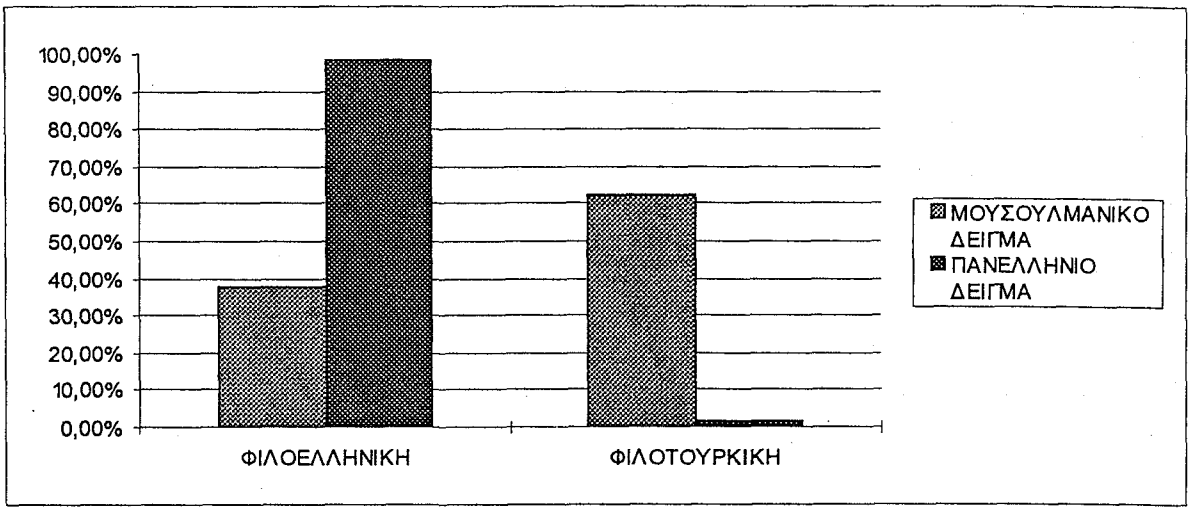
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 11η ερώτηση "Ποιόν θαυμάζεις πιό πολύ από τους παρακάτω;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

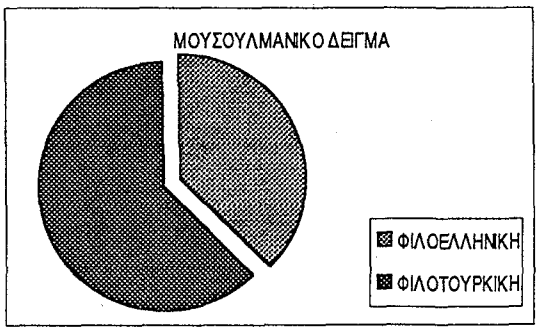
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Αλίκη Βουγιουκλάκη	74	15,68%	298	42,27%
Κεμάλ Ατατούρκ	85	18,01%	4	0,57%
Δημήτρη Σαραβάκο	99	20,97%	242	34,33%
Χούλια Κοτσγιγκίτ	104	22,03%	7	0,99%
Ελευθέριο Βενιζέλο	4	0,85%	154	21,84%
Τανζού Τσολάκ	106	22,46%	0	0,00%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

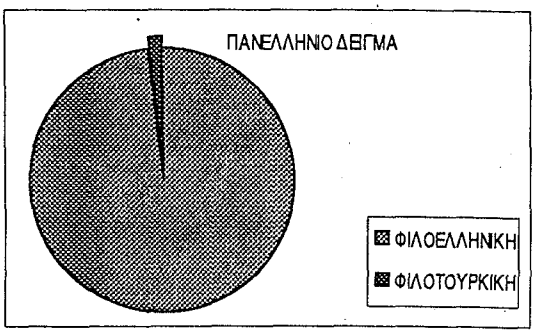
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	177	37,50%	694	98,44%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	295	62,50%	11	1,56%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 13η: "Αντιστοιχίες Ηγετών - Χωρών".

Χαρακτηριστικό των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή είναι, ότι το 71% του μουσουλμανικού δείγματος γνωρίζει τον Τούρκο πρωθυπουργό και μόνο το 48% τον Έλληνα πρωθυπουργό. Για το πανελλήνιο δείγμα τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 75% και 95%. Από τις δύο δηλαδή τάσεις, που μας ενδιαφέρουν (φιλοελληνική, φιλοτουρκική) το μουσουλμανικό δείγμα διαφοροποιείται σημαντικά έναντι του πανελλήνιου, ως προς την φιλοελληνική τάση, ενώ ως προς την φιλοτουρκική, η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά ασήμαντη. Και, βέβαια, άξιον προσοχής είναι, ότι και τους δύο ευρωπαίους ηγέτες (Γαλλίας και Αγγλίας) γνωρίζει μόνο το 18% του μουσουλμανικού δείγματος, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο πανελλήνιο δείγμα είναι τέσσερες φορές μεγαλύτερο (71). Αναλυτικότερα, οι πίνακες Οριζόντιας και Κάθετης σύγκρισης έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
13η	Φιλοελληνική	16,26	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	1,29	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
13η	μουσουλμανικό	5,57	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	10,00	σημαντική	Φιλοελληνική

Από τον πίνακα οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης της ερώτησης αυτής φαίνεται ότι η συμπεριφορά των δύο δειγμάτων διαφοροποιείται σε δύο από τις τρείς συγκρίσεις (σημεία ελέγχου) που έχουμε:
Στη φιλοελληνική τάση (οριζόντια σύγκριση) και στην κάθετη σύγκριση, όπου οι διαφορές των ποσοστών των τάσεων και στα δύο δείγματα είναι μεν στατιστικά σημαντικές αλλά προς διαφορετική κατεύθυνση, πράγμα, που σημαίνει σαφή διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των δύο δειγμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.6

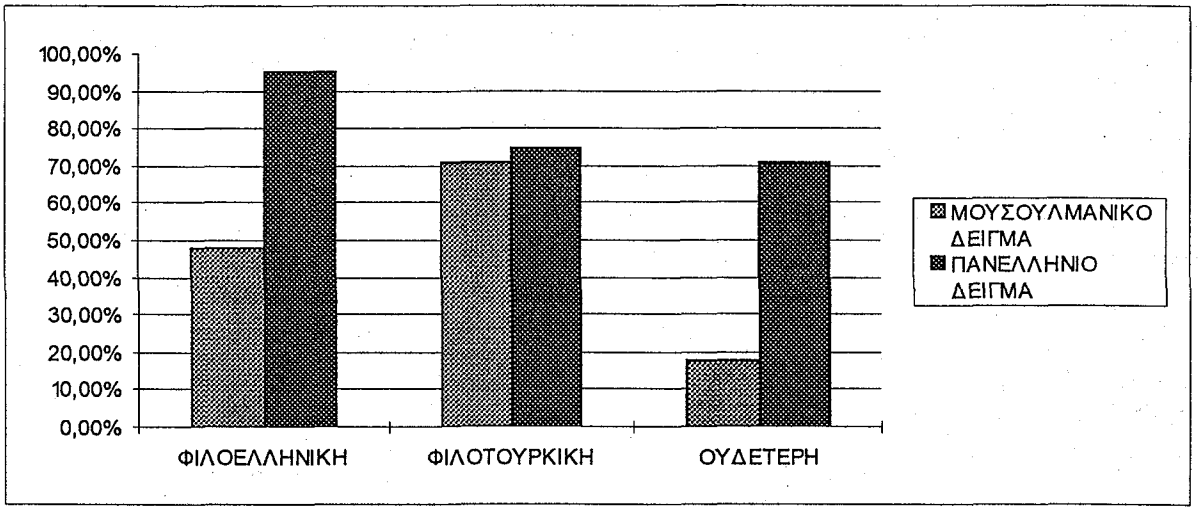
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στη 13η ερώτηση "Αντιστοιχίες Ηγετών - Χωρών", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Μητσοτάκης - Ελλάδα	227	48%	670	95%
Οζάλ - Τουρκία	335	71%	529	75%
Μιτεράν - Θάτσερ/ Γαλλία - Αγγλία	85	18%	507	71%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	227	48%	670	95%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	335	71%	529	75%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	85	18%	507	71%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.6.Α.

Σύγκριση τάσεων.

Ερώτηση 14η: "Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;"

Το τηλεοπτικό κανάλι, που έρχεται πρώτο στις προτιμήσεις του μουσουλμανικού δείγματος είναι το MEGA, με δεύτερο την ET 1 και τρίτο το STAR 1 (τουρκικό), ενώ στο πανελλήνιο δείγμα την πρώτη θέση κατέχει η ET 1 με δεύτερο το MEGA και τρίτο τον ANTENA. Σχετικά με τις τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική υπάρχει αρκετά μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο δειγμάτων. Συγκεκριμένα οι τιμές Z είναι οι παρακάτω:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
14η	Φιλοελληνική	8,92	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	1,97	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
14η	μουσουλμανικό	5,84	σημαντική	Φιλοελληνική
	πανελλήνιο	7,59	σημαντική	Φιλοελληνική

Στις δύο τάσεις (οριζόντια σύγκριση) υπάρχει διαφοροποίηση των δύο δειγμάτων ενώ στην κάθετη σύγκριση η κατεύθυνση και των δύο είναι ίδια (φιλοελληνική).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.7

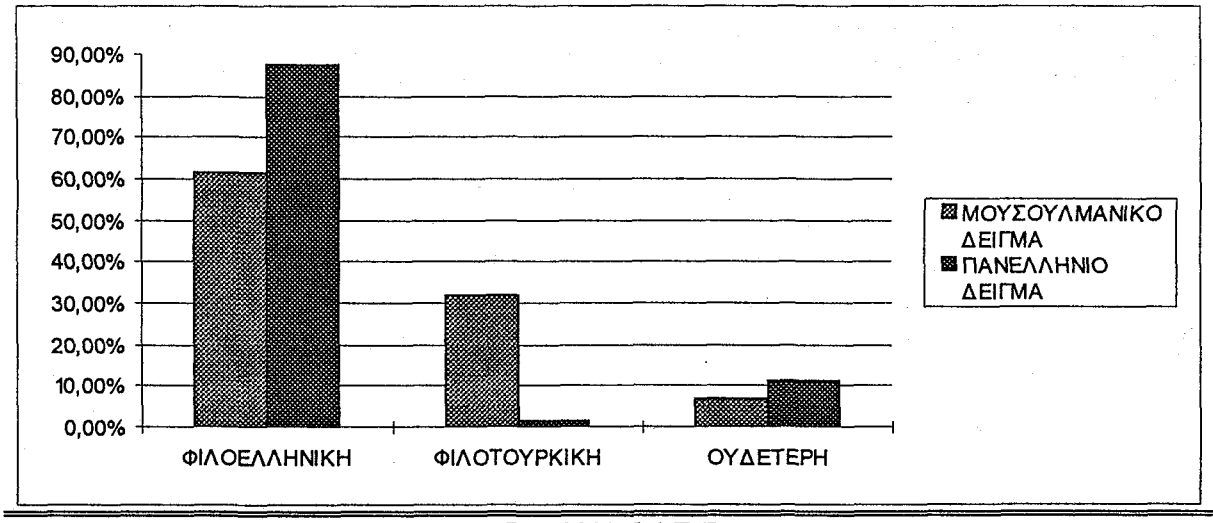
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στη 14η ερώτηση 'Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ		ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
		Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ET1	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	87	18,43%	312	44,26%
ANTENA	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	8	1,69%	117	16,20%
STAR1	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	71	15,04%	9	1,28%
RTL	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	24	5,08%	26	3,69%
TV1	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	42	8,90%	0	0,00%
MEGA	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	154	32,63%	161	22,84%
EUROSPORT	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	5	1,06%	17	2,41%
ET2	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	40	8,47%	29	4,11%
TV2	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	37	7,84%	0	0,00%
MTV	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	4	0,85%	34	4,82%
Σύνολο		472	100,00%	705	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	289	61,23%	619	87,80%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	150	31,78%	9	1,28%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	33	6,99%	77	10,92%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

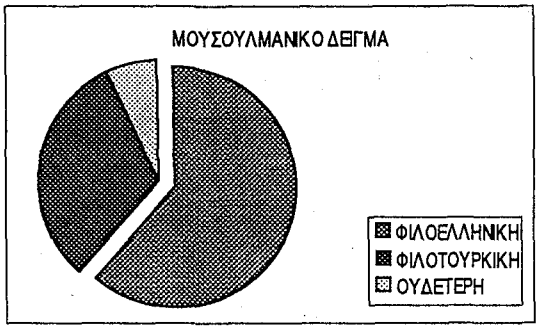
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.7.Α.

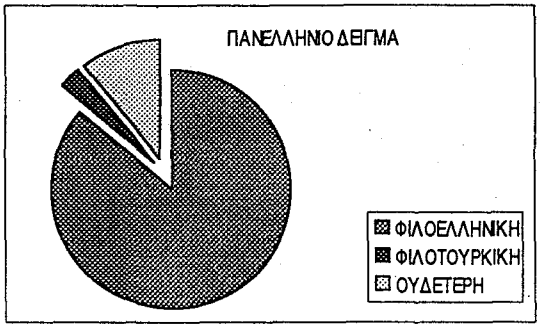
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.7.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 15η: "Σε ποιες δυό χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;".

Οι προτιμήσεις του πανελλήνιου δείγματος στρέφονται κατά ένα, εντυπωσιακά, μεγάλο ποσοστό (62%) προς τις χώρες Ελλάδα-Αγγλία, ενώ τη δεύτερη θέση με αρκετά μεγάλη διαφορά καταλαμβάνει το ζευγάρι των χωρών Ελλάδα-Γερμανία. Αντίθετα, στο μουσουλμανικό δείγμα το ζευγάρι Ελλάδα-Τουρκία συγκεντρώνει τις περισσότερες προτιμήσεις κάτι, που δείχνει το δεσμό της μειονότητας και με τις δύο χώρες. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί η μεγάλη προτίμηση, που δείχνουν οι μουσουλμάνοι προς την Γερμανία (ποσοστό 41,5%) συγκριτικά με την Αγγλία (ποσοστό 19%). Ως προς τις τάσεις βλέπουμε, ότι αυτές στο μουσουλμανικό δείγμα ακολουθούν ανοδική πορεία, ενώ στο πανελλήνιο η πορεία τους είναι εντελώς αντίθετη, πτωτική.

Οι τιμές Z παρουσιάζουν την παρακάτω εικόνα:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
15η	Φιλοελληνική	20,39	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	3,04	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
15η	μουσουλμανικό	3,01	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	15,73	σημαντική	Φιλοελληνική

Και στις τρείς συγκρίσεις εδώ έχουμε διαφοροποίηση των δύο δειγμάτων, με το μουσουλμανικό δείγμα, φυσικά, να υπερτερεί σε ποσοστά (σχετική συχνότητα) έναντι του πανελλήνιου δείγματος ως προς τη φιλοτουρκική τάση, να έπεται ως προς τη φιλοελληνική και στην κάθετη σύγκριση να παρουσιάζει φιλοτουρκική κατεύθυνση σε αντίθεση με το πανελλήνιο, που η κατεύθυνση του είναι φιλοελληνική.

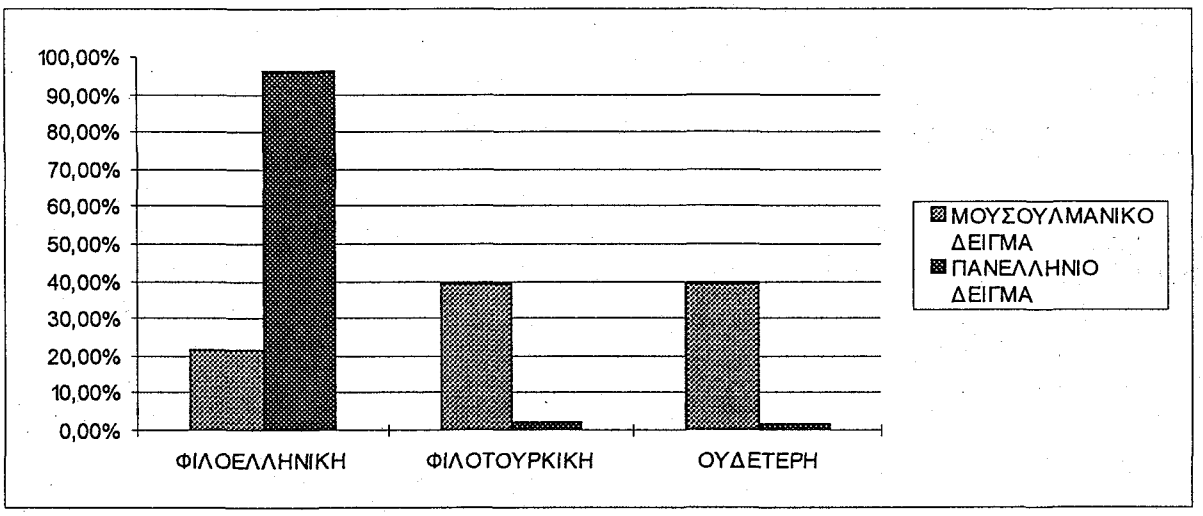
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.8

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στη 15η ερώτηση "Σε ποιές δυό χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;", για το μουσουλμανικό και το πανελλήνιο δείγμα

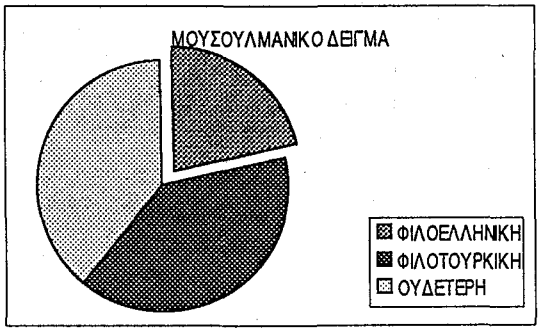
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
Τουρκία - Γερμανία	143	30,30%	9	1,28%
Ελλάδα - Αγγλία	49	10,38%	439	62,27%
Τουρκία - Αγγλία	41	8,69%	8	1,13%
Ελλάδα - Γερμανία	53	11,23%	238	33,76%
Ελλάδα - Τουρκία	186	39,41%	11	1,56%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

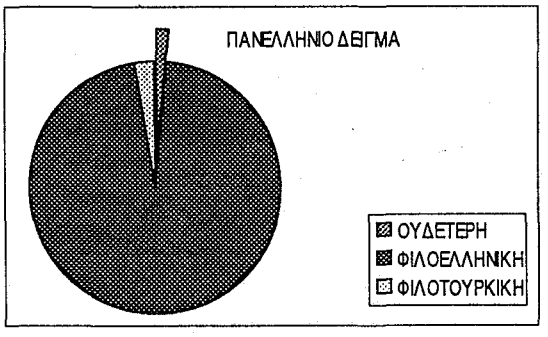
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ		ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	Απολ	Σχετ	Απολ	Σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	102	21,61%	677	96,03%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	184	38,98%	17	2,41%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	186	39,41%	11	1,56%
Σύνολο	472	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.8.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.8.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.9
Συγκεντρωτικός Οριζόντιας Σύγκρισης Μεταβλητής 1.

Ερώτησεις	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	-	-	-	-
	Φιλοτουρκική	2,64	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα
3η	Φιλοελληνική	-	-	-	-
5η	Φιλοελληνική	0,24	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	2,62	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα
7η	Φιλοελληνική	53,81	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	2,99	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα
9η	Φιλοελληνική	2,89	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	1,59	ασήμαντη	-	-
11η	Φιλοελληνική	21,00	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	4,18	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα
13η	Φιλοελληνική	16,26	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	1,29	ασήμαντη	-	-
14η	Φιλοελληνική	8,92	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	1,97	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα
15η	Φιλοελληνική	20,39	σημαντική	πανελλήνιο δείγμα	μουσουλμανικό δείγμα
	Φιλοτουρκική	3,04	σημαντική	μουσουλμανικό δείγμα	πανελλήνιο δείγμα

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.10
Συγκεντρωτικός Κάθετης Σύγκρισης Μεταβλητής 1.

Ερώτηση	Δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	μουσουλμανικό	-	-	-
	πανελλήνιο	-	-	-
3η	μουσουλμανικό	-	-	-
	πανελλήνιο	-	-	-
5η	μουσουλμανικό	5,65	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	4,73	σημαντική	Φιλοτουρκική
7η	μουσουλμανικό	1,51	ασήμαντη	-
	πανελλήνιο	7,25	σημαντική	Φιλοελληνική
9η	μουσουλμανικό	8,91	σημαντική	Φιλοελληνική
	πανελλήνιο	13,80	σημαντική	Φιλοελληνική
11η	μουσουλμανικό	5,32	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	18,66	σημαντική	Φιλοελληνική
13η	μουσουλμανικό	5,57	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	10,00	σημαντική	Φιλοελληνική
14η	μουσουλμανικό	5,84	σημαντική	Φιλοελληνική
	πανελλήνιο	7,59	σημαντική	Φιλοελληνική
15η	μουσουλμανικό	3,01	σημαντική	Φιλοτουρκική
	πανελλήνιο	15,73	σημαντική	Φιλοελληνική

Η Θρησκεία (Μεταβλητη 1, Πίνακες 10)

Με τη μεταβλητή 1 διερευνάται αν υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής στάσης (εθνικής συνείδησης) των Ελλήνων πολιτών σε συνάρτηση με την θρησκεία τους.

Οι ομάδες, που συγκρίνονται είναι δύο: Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει 472 μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, μουσουλμάνους στο θρήσκευμα (μουσουλμανική μειονότητα) και η δεύτερη 705 μαθητές επίσης των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού, που αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα όλης της χώρας στην οποία, ως γνωστό, η χριστιανική θρησκεία κυριαρχεί σε ποσοστό πάνω από το 98%.

Από τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων, που αναφέρονται στη θρησκεία των μαθητών, διαμορφώθηκαν δύο συγκεντρωτικοί πίνακες, οριζόντιας (1.9) και κάθετης σύγκρισης (1.10). Από τον πρώτο συγκεντρωτικό (οριζόντιας σύγκρισης 1.9) πίνακα, ο οποίος περιλαμβάνει δέκα πέντε (15) τάσεις (σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου) προκύπτει, ότι στις δώδεκα (12) τάσεις οι διαφορές των ποσοστών των δύο ομάδων είναι στατιστικά σημαντικές, με τα ποσοστά του μουσουλμανικού δείγματος να υπερισχύουν έναντι αυτών του πανελλήνιου δείγματος σ' όλες τις φιλοτουρκικές (έξι τον αριθμό) τάσεις, ενώ στις έξι φιλοελληνικές τάσεις η υπεροχή βλέπουμε να αντιστρέφεται και να υπερισχύει το πανελλήνιο δείγμα.

Από το δεύτερο συγκεντρωτικό (κάθετης σύγκρισης 1.10) πίνακα, που περιλαμβάνει επτά (7) σημεία σύγκρισης (όσες και οι ερωτήσεις, που έχουν και τις δύο τάσεις για να μπορεί να γίνει σύγκριση) προκύπτει ότι στα τέσσερα σημεία σύγκρισης (ερωτήσεις: 7η, 11η, 13η, και 15η) τα δύο δείγματα διαφοροποιούνται, ως προς την κατεύθυνση, κι ότι και στα τέσσερα αυτά σημεία το πανελλήνιο δείγμα παρουσιάζει φιλοελληνική κατεύθυνση ενώ το μουσουλμανικό στα τρία παρουσιάζει φιλοτουρκική κατεύθυνση, και στο ένα (7η ερώτηση) η διαφορά των ποσοστών των τάσεων είναι στατιστικά ασήμαντη, οπότε δεν ξεχωρίζει κάποια κατεύθυνση, αφού οι τάσεις ως ένα σημείο ταυτίζονται και δεν υπάρχει της μιας ή της άλλης υπεροχή.

Συναθροίζοντας τα στοιχεία του πίνακα οριζόντιας (1.9) σύγκρισης με αυτά του πίνακα κάθετης σύγκρισης (1.10), έχουμε είκοσι δύο (15+7) σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου των στάσεων των δύο ομάδων. Επί πλέον στα δέκα έξι (12+4) από τα παραπάνω είκοσι δύο σημεία, οι στάσεις των δύο ομάδων (μουσουλμανι κού και πανελλήνιου δείγματος) διαφοροποιούνται ουσιωδώς, μεταξύ τους όπως τονίστηκε και πιο πάνω, πράγμα, που σημαίνει, ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ θρησκεύματος και εθνικής στάσης.

11.2. ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 2

(Η Κοινωνική προέλευση: Αστική - Αγροτική)

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 2

Ερώτηση 1η: "Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις".

Η στήλη των απαντήσεων της πρώτης ερώτησης στην Μεταβλητή 2 μας δείχνει ότι παρουσιάζονται αρκετά διαφοροποιημένες οι προτιμήσεις των μουσουλμάνων της Θράκης των αστικών περιοχών σε σύγκριση με αυτές των αγροτικών περιοχών, ως προς τις πόλεις στις οποίες θέλουν να ταξιδέψουν. Πρώτη στις προτιμήσεις των αστών μουσουλμάνων έρχεται το Παρίσι με δεύτερη την Αθήνα και τρίτη την Άγκυρα, ενώ στον αγροτικό πληθυσμό την πρώτη θέση καταλαμβάνει η Άγκυρα, τη δεύτερη η Αθήνα και την τρίτη η Αδριανούπολη.

Ως προς τις τάσεις, που μας ενδιαφέρουν (φιλοελληνική, φιλοτουρκική) παρατηρούμε ότι η φιλοελληνική διαμορφώνεται στις δύο ομάδες του μουσουλμανικού δείγματος χωρίς σημαντικές διαφορές, ενώ στη φιλοτουρκική τάση υπάρχει διαφορά, στατιστικά, σημαντική με περισσότερο φιλοτουρκικό τον αγροτικό πληθυσμό. Αναλυτικότερα οι τιμές Z και στις δύο συγκρίσεις έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	0,30	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	2,61	σημαντική	Αγροτική περ	Αστική περ

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Αστικής περιοχής	2,14	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αγροτικής περιοχής	0,83	ασήμαντη	-

Από την οριζόντια σύγκριση προκύπτει ότι μονάχα, ως προς την φιλοτουρκική τάση υπάρχει διαφοροποίηση των δύο υποσυνόλων της μειονότητας, με τον αγροτικό πληθυσμό να υπερέχει σε ποσοστά έναντι του αστικού πληθυσμού, ενώ στη φιλοελληνική τάση η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά ασήμαντη.

Διαφοροποίηση όμως της στάσης των δύο υποσυνόλων έχουμε και στην κάθετη σύγκριση, όπου η διαφορά των ποσοστών ανάμεσα στις δύο τάσεις (φιλοελληνική, φιλοτουρκική) στον αστικό πληθυσμό είναι στατιστικά σημαντική (2,14 > 1,96) με τη φιλοελληνική τάση να υπερέχει (φιλοελληνική κατεύθυνση), ενώ η αντίστοιχη διαφορά των ποσοστών ανάμεσα στις δύο τάσεις στον αγροτικό πληθυσμό είναι στατιστικά ασήμαντη, δηλαδή οι δύο τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική ουσιαστικά ταυτίζονται. Έτσι από τα τρία "σημεία ελέγχου" (τρείς συγκρίσεις) της ερώτησης αυτής στα δύο έχουμε ουσιαστική διαφοροποίηση της στάσης του αστικού πληθυσμού έναντι του αγροτικού με τους μουσουλμάνους των αστικών περιοχών να δείχνουν μεγαλύτερη φιλοελληνική διάθεση και τάση σε σύγκριση πάντα με αυτούς των αγροτικών περιοχών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1

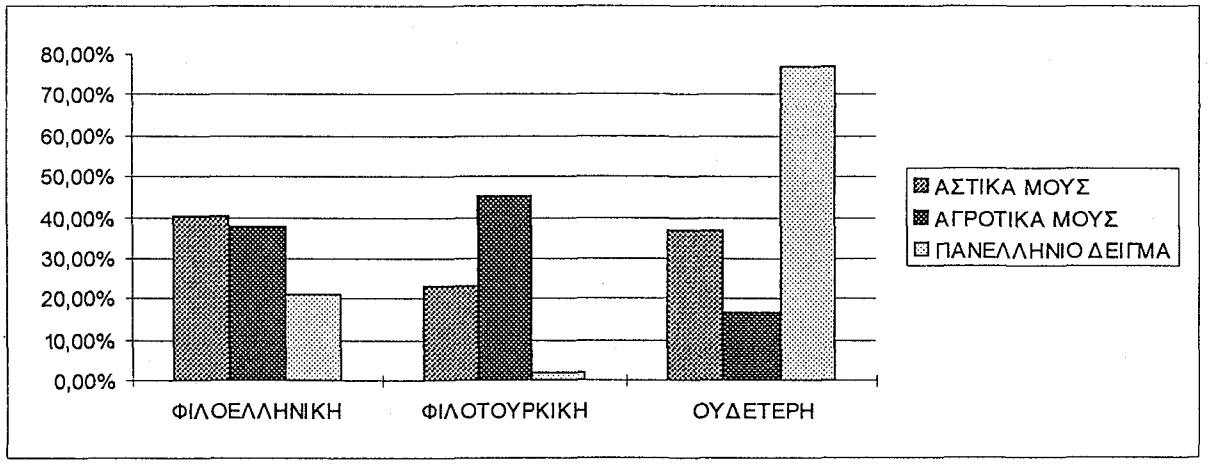
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 1η ερώτηση: 'Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Θεσσαλονίκη	23	4,87%	39	8,26%	62	13,14%
Αδριανούπολη	14	2,97%	52	11,02%	66	13,98%
Σόφια	14	2,97%	21	4,45%	35	7,42%
Άγκυρα	30	6,36%	75	15,89%	105	22,25%
Αθήνα	54	11,44%	67	14,19%	121	25,63%
Παρίσι	57	12,08%	26	5,51%	83	17,58%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	77	40,10%	106	37,86%	150	21,28%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	44	22,92%	127	45,36%	13	1,84%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	71	36,98%	47	16,78%	542	76,88%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

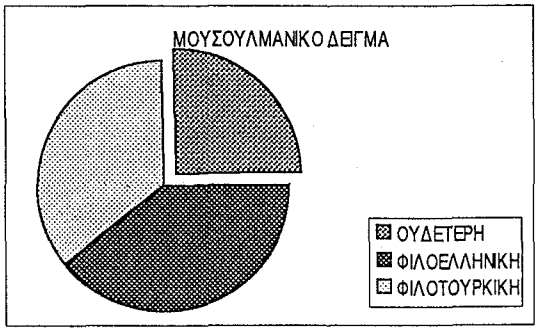
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.Α.

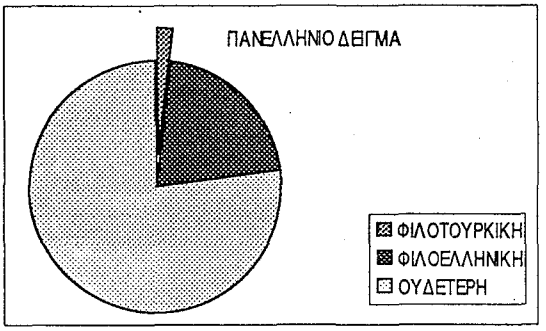
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 3η: "Εκτός από την μητρική σου γλώσσα, ποια από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;".

Για την εκμάθηση μιας άλλης γλώσσας, εκτός της μητρικής οι προτιμήσεις των μουσουλμάνων των αστικών περιοχών δε διαφοροποιούνται έναντι αυτών των αγροτικών περιοχών. Η σειρά προτιμήσεων είναι η ίδια και στις δύο ομάδες του πληθυσμού με πρώτη την αγγλική γλώσσα, δεύτερη την ελληνική και τρίτη τη γαλλική.

Ως προς τη φιλοελληνική τάση, τη μοναδική άλλωστε, βλέπουμε στη στήλη των τάσεων ότι υπάρχει κάποια διαφορά ανάμεσά τους αλλ' αυτή είναι, στατιστικά, ασήμαντη, γι' αυτό και δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη.

Εξυπακούεται, ότι αφού στην ερώτηση αυτή υπάρχει μόνο μία τάση (φιλοελληνική), που λαμβάνεται υπόψη για τη σύγκριση της συμπεριφοράς των μουσουλμάνων μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών, δεν έχουμε κάθετη σύγκριση.

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
3η	Φιλοελληνική	0,74	ασήμαντη	-	-

Επομένως στην ερώτηση αυτή δε σημειώνεται διαφοροποίηση της στάσης των δύο υποσυνόλων της μειονότητας.

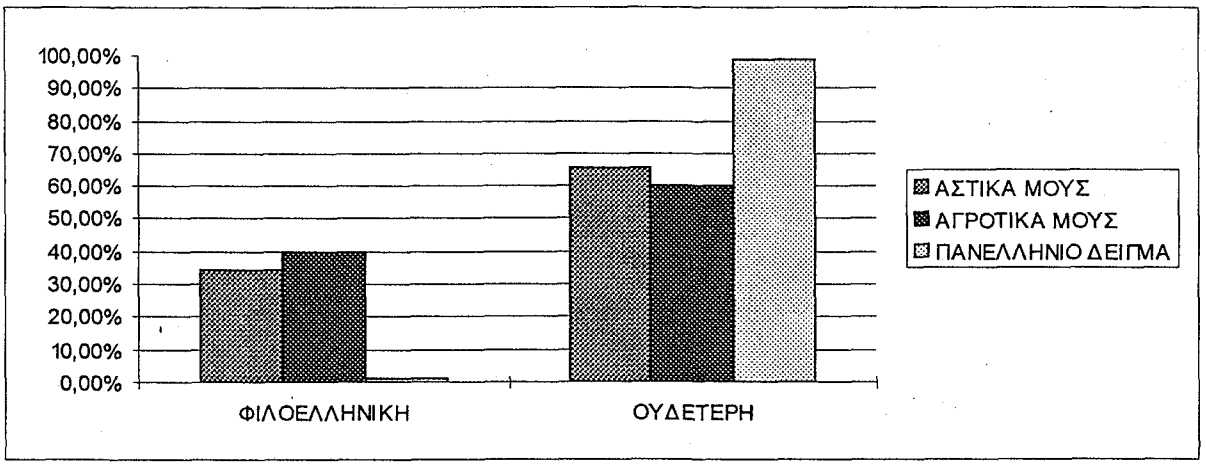
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 3η ερώτηση: Έκτός από την μητρική σου γλώσσα, ποια από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

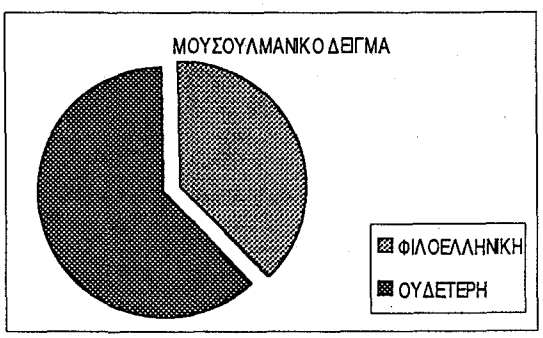
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Αγγλικά	81	17,16%	115	24,36%	196	41,53%
Ελληνικά	66	13,98%	112	23,73%	178	37,71%
Βουλγάρικα	10	2,12%	15	3,18%	25	5,30%
Τούρκικα	11	2,33%	13	2,75%	24	5,08%
Γαλλικά	24	5,08%	25	5,30%	49	10,38%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

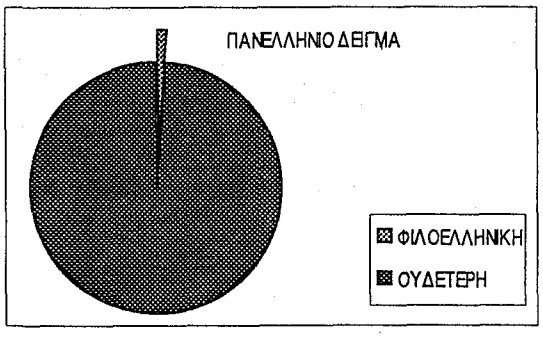
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	66	34,38%	112	40,00%	10	1,42%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	126	65,63%	168	60,00%	695	98,58%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 5η: "Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιό πολύ;".

Από τις προτιμήσεις των μαθητών συμπεραίνεται ότι ως προς τη φιλοελληνική τάση υπάρχει μικρή υπεροχή των μουσουλμάνων των αστικών περιοχών έναντι αυτών των αγροτικών περιοχών ενώ ως προς τη φιλοτουρκική τάση η κατάσταση αντιστρέφεται.

Οι δύο πίνακες των τιμών Z διαμορφώνονται όπως παρακάτω:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
5η	Φιλοελληνική	0,84	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	1,02	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
5η	Αστικής περιοχής	2,64	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αγροτικής περιοχής	5,02	σημαντική	Φιλοτουρκική

Από τον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης προκύπτει ότι οι όποιες διαφορές, που υπάρχουν μεταξύ αστικού και αγροτικού πληθυσμού της μειονότητας, ως προς τις δύο τάσεις (φιλοελληνική, φιλοτουρκική) είναι στατιστικά ασήμαντες, ενώ στην κάθετη σύγκριση η διαφορά των ποσοστών μεταξύ των δύο τάσεων (φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής) είναι μεν στατιστικά σημαντικές και στις δύο υποομάδες (αστούς-αγρότες) της μειονότητας αλλά προς την ίδια κατεύθυνση (φιλοτουρκική) οπότε δεν μπορούμε να μιλούμε για διαφορετική στάση.

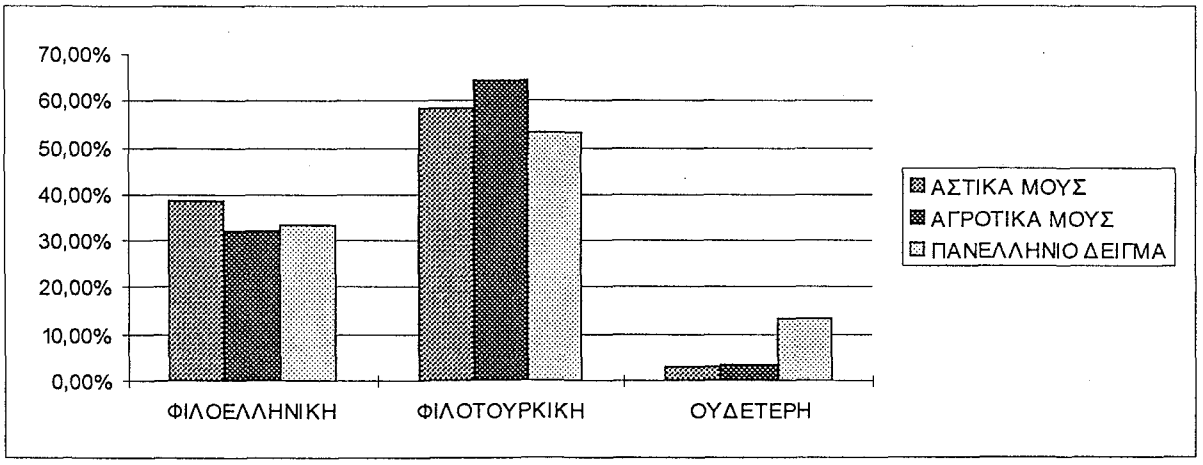
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 5η ερώτηση: 'Ποιο από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

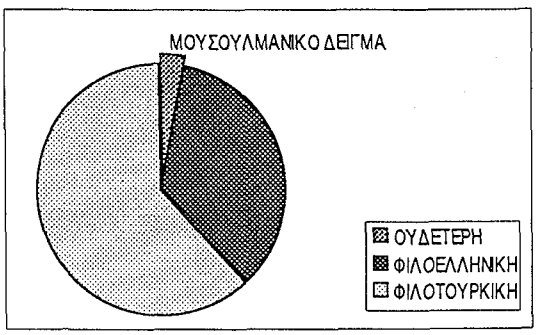
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Φυσική - Χημεία	26	5,51%	28	5,93%	54	11,44%
Ιστορία	32	6,78%	53	11,23%	85	18,01%
Αριθμητική	86	18,22%	152	32,20%	238	50,42%
Γεωγραφία	42	8,90%	37	7,84%	79	16,74%
Κάποιο άλλο	6	1,27%	10	2,12%	16	3,39%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

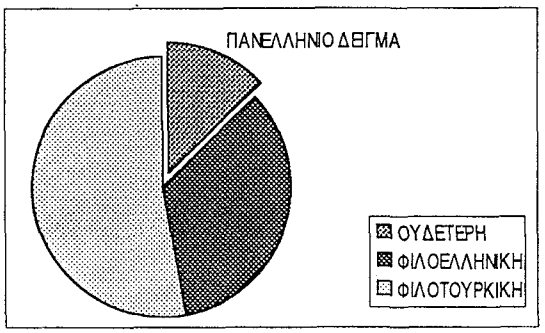
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	74	38,54%	90	32,14%	237	33,62%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	112	58,33%	180	64,29%	375	53,19%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	6	3,13%	10	3,57%	93	13,19%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 7η: "Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;".

Οι μουσουλμάνοι των αστικών περιοχών ψηφίζουν για παγκόσμια πρωταθλήτρια μπάσκετ την Εθνική Ελλάδας με δεύτερη την Εθνική Τουρκίας. Αντίθετα των αγροτικών περιοχών προτιμούν πρωταθλήτρια κόσμου την Εθνική Τουρκίας, με δεύτερη την Εθνική Ελλάδας. Έτσι, στη στήλη των τάσεων βλέπουμε ότι, ως προς την φιλοτουρκική τάση υπάρχει βέβαια κάποια διαφοροποίηση, όμως ως προς τη φιλοελληνική η διαφορά μεταξύ των δύο υποσυνόλων του μουσουλμανικού δείγματος γίνεται μεγαλύτερη με τους μουσουλμάνους αστούς να προσεγγίζουν περισσότερο απο τους αγρότες τη στάση του πανελλήνιου δείγματος. Στις δύο συγκρίσεις έχουμε τις εξής τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
7η	Φιλοελληνική	2,67	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,06	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
7η	Αστικής περιοχής	1,17	ασήμαντη	-
	Αγροτικής περιοχής	2,70	σημαντική	Φιλοτουρκική

Στην οριζόντια σύγκριση βλέπουμε ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο υποσύνολα της μειονότητας (αστοί-αγρότες) ως προς τη φιλοελληνική τάση είναι στατιστικά σημαντική ενώ ως προς τη φιλοτουρκική τάση ασήμαντη. Στην κάθετη σύγκριση η διαφορά των ποσοστών μεταξύ των δύο τάσεων στους αστούς είναι ασήμαντη ενώ στον αγροτικό πληθυσμό είναι σημαντική με φιλοτουρκική κατεύθυνση.

Από τις δύο συγκρίσεις (οριζόντια και κάθετη) της 7ης ερώτησης προκύπτει, ότι σε δύο σημεία ελέγχου, υπάρχει ουσιαστική διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των δύο μουσουλμανικών υποσυνόλων με αυτό των αστών να παρουσιάζει εντονότερη φιλοελληνική τάση σε σχέση με τους μουσουλμάνους αγρότες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4

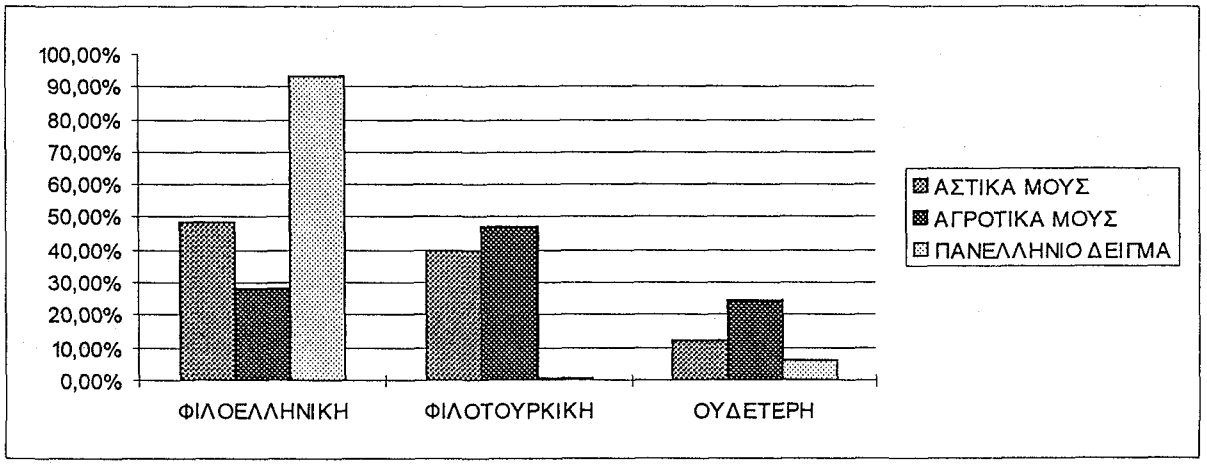
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 7η ερώτηση: Ποιά από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγεί πρωταθλήτρια κόσμου;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Εθνική Ισπανίας	6	1,27%	25	5,30%	31	6,57%
Εθνική Βουλγαρίας	4	0,85%	10	2,12%	14	2,97%
Εθνική Τουρκίας	76	16,10%	132	27,97%	208	44,07%
Εθνική Γιουγκοσλαβίας	9	1,91%	26	5,51%	35	7,42%
Εθνική Ελλάδας	93	19,70%	79	16,74%	172	36,44%
Κάποια άλλη	4	0,85%	8	1,69%	12	2,54%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	93	48,44%	79	28,21%	659	93,48%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	76	39,58%	132	47,14%	4	0,57%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	23	11,98%	69	24,64%	42	5,96%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

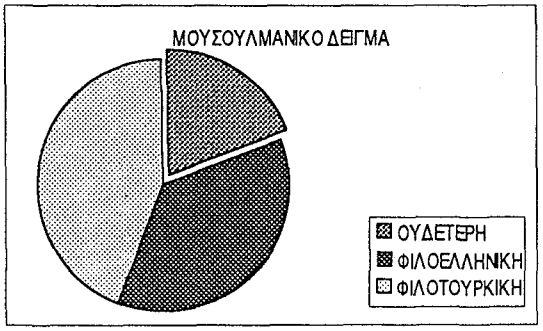
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.Α.

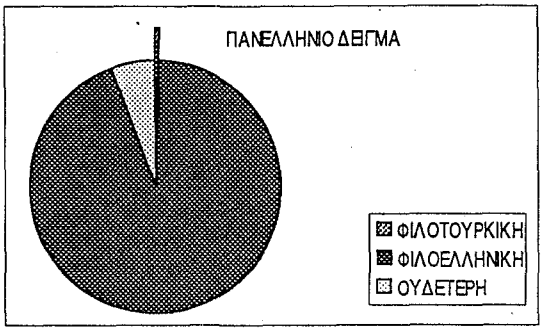
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 9η: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;".

Και για τις δύο ομάδες του μουσουλμανικού δείγματος (αστούς-αγρότες) πρώτη προτίμηση η αγορά της Ελλάδας για την προμήθεια καταναλωτικών αγαθών και ύστερα η αγορά των γειτονικών κρατών δηλ. της Τουρκίας.

Ως προς τα ποσοστά των προτιμήσεων τους οι αστοί διαφοροποιούνται έναντι των αγροτών. Έτσι στη στήλη των τάσεων βλέπουμε ότι οι αστοί στην φιλοελληνική τάση έχουν μεγαλύτερο ποσοστό (77,60%) έναντι των αγροτών (68,93%), ενώ η σειρά στη φιλοτουρκική τάση αντιστρέφεται. Με βάση αυτά οι πίνακες οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης στην ερώτηση αυτή διαμορφώνονται ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
9η	Φιλοελληνική	2,17	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,03	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
9η	Αστικής περιοχής	6,69	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αγροτικής περιοχής	5,92	σημαντική	Φιλοελληνική

Στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης έχουμε, ως προς τη φιλοελληνική τάση διαφορά στατιστικά σημαντική (2,17 >1,96) μεταξύ του αστικού και αγροτικού πληθυσμού, με τους αστούς να υπερέχουν στη σχετική συχνότητα, ενώ ως προς τη φιλοτουρκική τάση, η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά ασήμαντη (1,03<1,96).

Στην κάθετη σύγκριση παρατηρούμε ότι η υπεροχή της φιλοελληνικής τάσης έναντι της φιλοτουρκικής είναι εμφανής και στις δύο ομάδες του μουσουλμανικού δείγματος (φιλοελληνική κατεύθυνση) πράγμα, που σημαίνει ότι δεν υπάρχει, ως προς το σημείο αυτό διαφοροποιημένη συμπεριφορά μεταξύ των δύο ομάδων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5

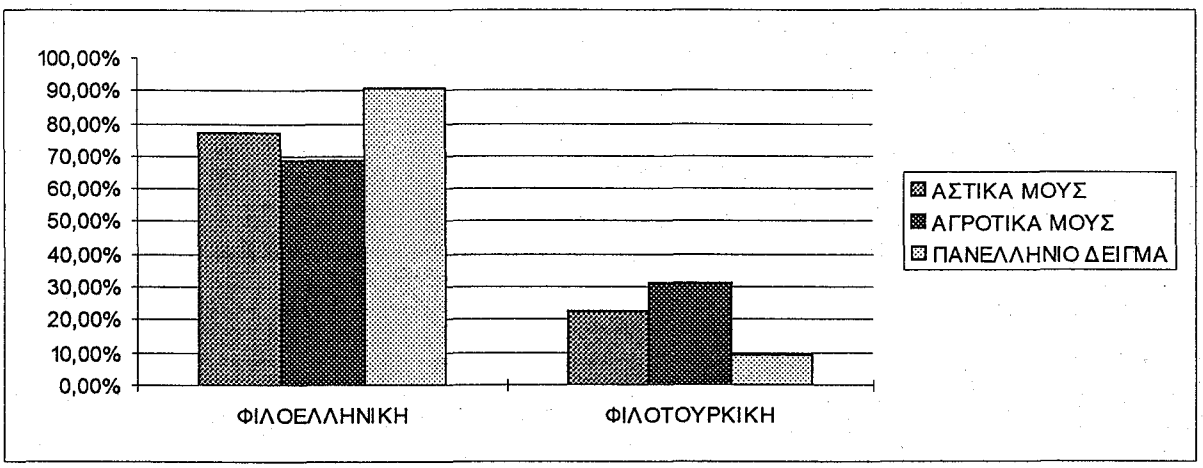
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 9η ερώτηση: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Από Ελλάδα	149	31,57%	193	40,89%	342	72,46%
Από Γειτονικά Κράτη	43	9,11%	87	18,43%	130	27,54%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	149	77,60%	193	68,93%	642	91,06%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	43	22,40%	87	31,07%	63	8,94%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

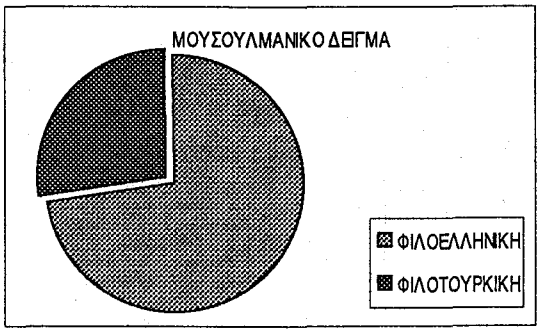
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5.Α.

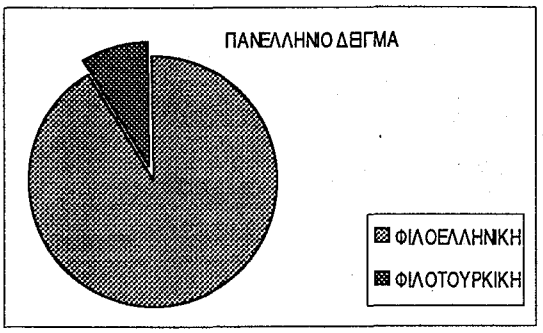
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 11η: "Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ από τους παρακάτω;".

Στην ερώτηση αυτή πρέπει να επισημανθεί η πρώτη θέση, που καταλαμβάνει στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων των αστικών περιοχών της Θράκης ο Σαραβάκος, με δεύτερο τον Τανζού Τσολάκ (διεθνή ποδοσφαιριστή της Τουρκίας) και τρίτη την Χούλια Κότσγιγκίτ (καλλιτέχνιδα της Τουρκίας). Η σειρά αυτή ανατρέπεται στον αγροτικό μουσουλμανικό πληθυσμό, όπου την πρώτη θέση κατέχει η Χούλια Κότσγιγκίτ, τη δεύτερη κι εδώ ο Τανζού Τσολάκ και την τρίτη ο Κεμάλ Ατατούρκ.

Ως προς τις τάσεις, η οριζόντια σύγκριση μας δείχνει ότι δεν υπάρχουν διαφορές στατιστικά σημαντικές ανάμεσα στα δύο υποσύνολα (αστοί-αγρότες) της μειονότητας, ενώ στην κάθετη σύγκριση η κατεύθυνση και των δύο είναι η ίδια (φιλοτουρκική). Αναλυτικότερα:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
11η	Φιλοελληνική	0,83	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	1,06	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
11η	Αστικής περιοχής	2,43	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αγροτικής περιοχής	4,69	σημαντική	Φιλοτουρκική

Και από τις δύο συγκρίσεις (οριζόντια και κάθετη) προκύπτει ότι και στα τρία σημεία ελέγχου η στάση μεταξύ αστικού και αγροτικού πληθυσμού δε διαφοροποιείται.

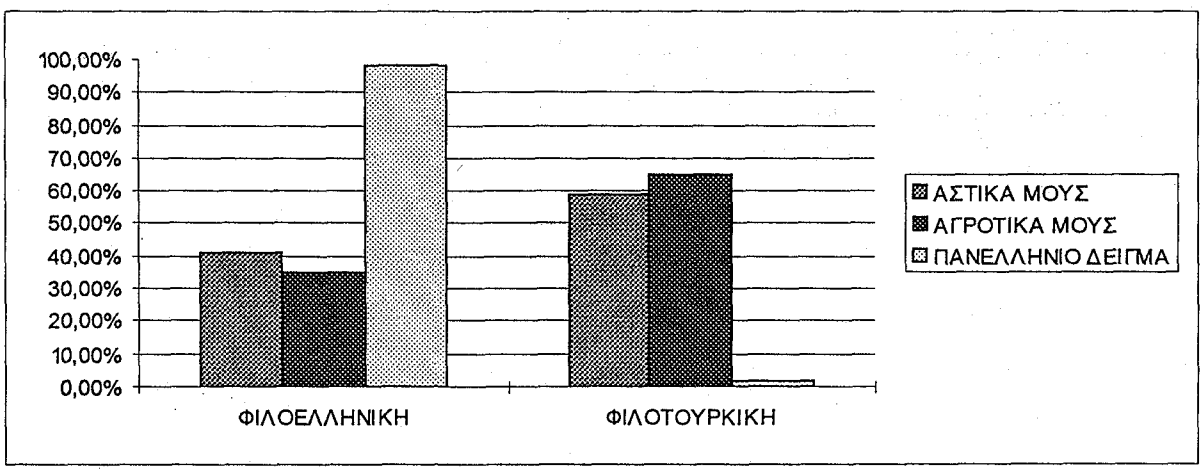
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 11η ερώτηση: Ποιον θαυμάζεις πιό πολύ από τους παρακάτω;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

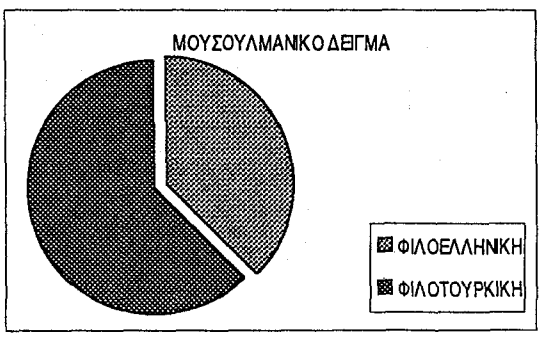
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Αλίκη Βουγιουκλάκη	29	6,14%	45	9,53%	74	15,68%
Κεμάλ Ατατούρκ	30	6,36%	55	11,65%	85	18,01%
Δημήτρη Σαραβάκο	49	10,38%	50	10,59%	99	20,97%
Χούλια Κοτσγιγκίτ	38	8,05%	66	13,98%	104	22,03%
Ελευθέριο Βενιζέλο	1	0,21%	3	0,64%	4	0,85%
Τανζού Τσολάκ	45	9,53%	61	12,92%	106	22,46%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

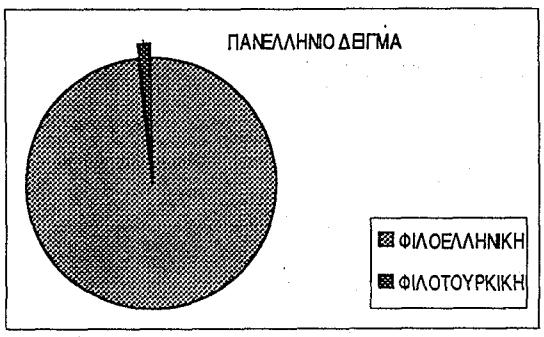
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	79	44,15%	98	35,00%	694	98,44%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	113	58,85%	182	65,00%	11	1,56%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 13η: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών".

Και τα δύο είδη του μουσουλμανικού πληθυσμού γνωρίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ποιος είναι πρωθυπουργός της Τουρκίας παρά ποιος είναι πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Ωστόσο το ποσοστό των μουσουλμάνων, που γνωρίζουν ποιος είναι πρωθυπουργός στην Ελλάδα (φιλοελληνική τάση) διαφοροποιείται κατά τρόπο, στατιστικά, σημαντικό μεταξύ των δύο ομάδων (αστών και αγροτών) με μεγαλύτερο αυτό των αστών μουσουλμάνων (58,33%), ενώ η διαφορά, που υπάρχει μεταξύ τους στη φιλοτουρκική τάση είναι στατιστικά ασήμαντη.

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
13η	Φιλοελληνική	2,61	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	0,07	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
13η	Αστικής περιοχής	2,25	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αγροτικής περιοχής	5,10	σημαντική	Φιλοτουρκική

Όπως μας δείχνουν οι συγκρίσεις (οριζόντια και κάθετη) μόνο ως προς τη φιλοελληνική τάση (οριζόντια σύγκριση) έχουμε διαφοροποίηση της στάσης μεταξύ των δύο υποομάδων της μειονότητας με αυτήν του αστικού πληθυσμού να πλειοδοτεί στη σχετική συχνότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.7

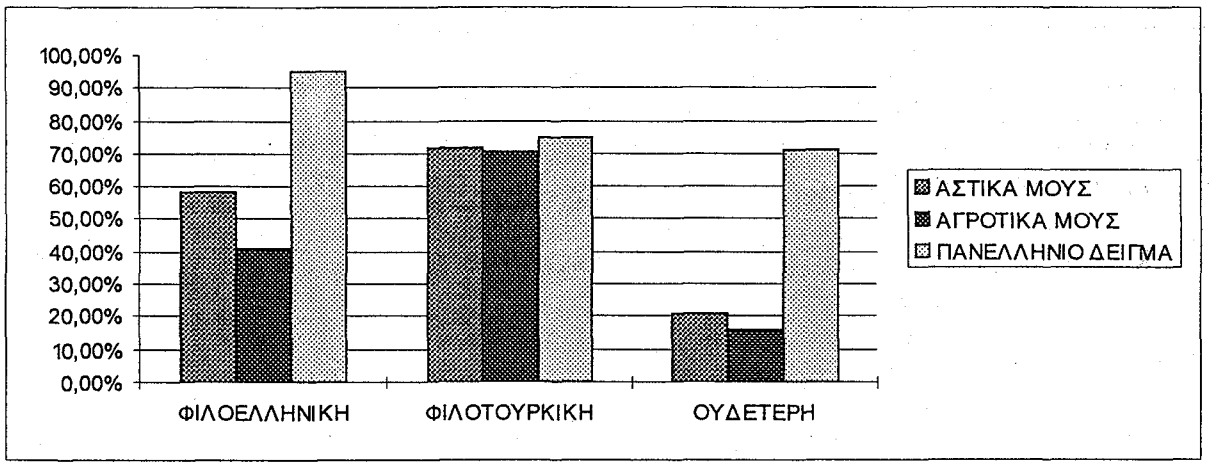
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 13η ερώτηση: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ					
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Μητσοτάκης - Ελλάδα	112	58,33%	115	41,07%	227	48%
Οζάλ - Τουρκία	138	71,88%	197	70,36%	235	71%
Μιτεράν-Θάτσερ/ Γαλλία - Αγγλία	40	20,83%	45	16,07%	85	18%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	112	58,33%	115	41,07%	670	95%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	138	71,88%	197	70,36%	529	75%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	40	20,83%	45	16,07%	507	71%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.7.Α.

Σύγκριση τάσεων.

Ερώτηση 14η: "Ποιό τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;"

Την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων και των αστικών και των αγροτικών περιοχών καταλαμβάνει το τηλεοπτικό κανάλι του MEGA, ενώ τη δεύτερη η ΕΤ 1 στους μουσουλμάνους των αστικών περιοχών και το STAR 1 στους μουσουλμάνους των αγροτικών περιοχών.

Ως προς τις τάσεις, η στήλη των συγκρίσεων, μας δείχνει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική τάση συγκεντρώνουν οι μουσουλμάνοι των αστικών περιοχών (70,31%), ενώ στη φιλοτουρκική οι μουσουλμάνοι των αγροτικών περιοχών (38,21%).

Οι πίνακες με τις τιμές Z έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
14η	Φιλοελληνική	2,68	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,85	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
14η	Αστικής περιοχής	5,59	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αγροτικής περιοχής	2,67	σημαντική	Φιλοελληνική

Όπως και στην προηγούμενη ερώτηση έτσι κι εδώ μονάχα ως προς τη φιλοελληνική τάση (οριζόντια σύγκριση) έχουμε διαφοροποίηση της στάσης μεταξύ των δύο υποομάδων της μειονότητας με αυτήν του αστικού πληθυσμού να πλειοδοτεί στη σχετική συχνότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.8

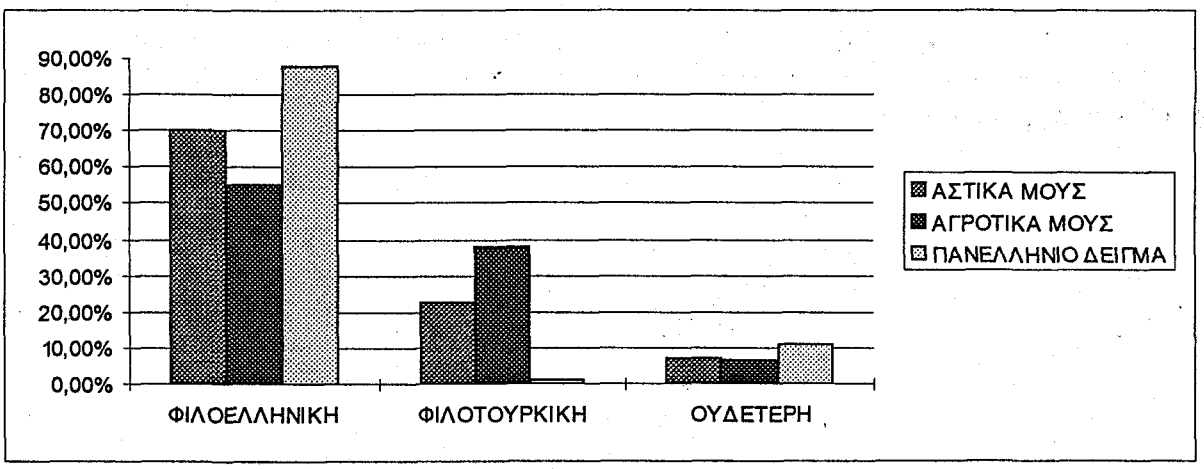
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 14η ερώτηση: Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ET1 (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	42	8,90%	45	9,53%	87	18,43%
ANTENA (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	0	0%	8	1,69%	8	1,69%
STAR1 (ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	23	4,87%	48	10,17%	71	15,04%
RTL (ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	9	1,91%	15	3,18%	24	5,08%
TV1 (ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	14	2,97%	28	5,93%	42	8,90%
MEGA (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	79	16,74%	75	15,89%	154	32,63%
EUROSPORT (ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	5	1,06%	0	0%	5	1,06%
ET2 (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	14	2,97%	26	5,51%	40	8,47%
TV2 (ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	6	1,27%	31	6,57%	37	7,84%
MTV (ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	0	0%	4	0,85%	4	0,85%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	135	70,31%	154	55,00%	619	87,80%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	43	22,40%	107	38,21%	9	1,28%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	14	7,29%	19	6,79%	77	10,92%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

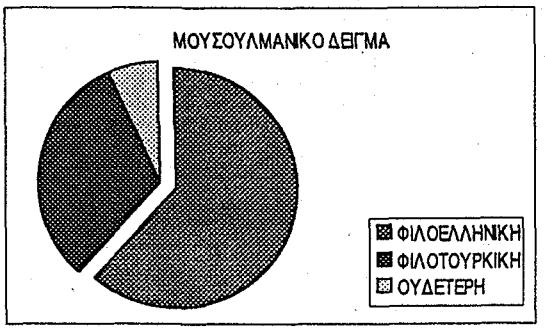
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.8.Α.

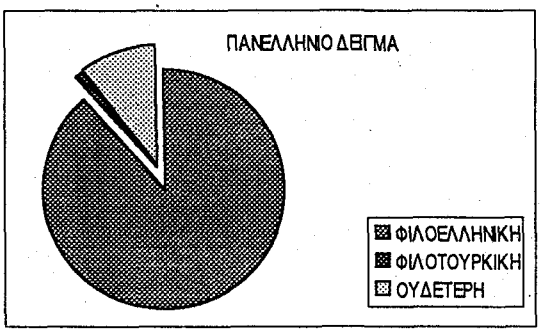
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.8.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 15η: "Σε ποιες δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;".

Ως προς την ιεράρχηση των χωρών, που θέλουν να δουλέψουν ή να σπουδάσουν, τα δύο είδη του μουσουλμανικού πληθυσμού (αστικών και αγροτικών περιοχών) δε διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Την πρώτη θέση και στους αστούς και στους αγρότες έχει το ζευγάρι των χωρών Ελλάδα-Τουρκία, τη δεύτερη θέση οι χώρες Τουρκία-Γερμανία και την τρίτη το ζευγάρι Ελλάδα-Γερμανία. Ως προς τις τάσεις όμως, όπως βλέπουμε στην αντίστοιχη στήλη, υπάρχει αρκετά μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα σε αστούς και αγρότες, με τους πρώτους να παρουσιάζουν μεγαλύτερο, σε σχέση με τους δεύτερους, ποσοστό στη φιλοελληνική τάση και μικρότερο στη φιλοτουρκική. Έτσι έχουμε:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
15η	Φιλοελληνική	1,97	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,15	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
15η	Αστικής περιοχής	0,37	ασήμαντη	-
	Αγροτικής περιοχής	3,20	σημαντική	Φιλοτουρκική

Από την οριζόντια σύγκριση προκύπτει ότι η διαφορά μεταξύ αστικού και αγροτικού πληθυσμού είναι στατιστικά σημαντική (1,97 > 1,96) ως προς την φιλοελληνική στάση, με τον αστικό πληθυσμό κι εδώ να παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τον αγροτικό, ενώ η μεταξύ τους διαφορά στην φιλοτουρκική τάση είναι στατιστικά ασήμαντη. Όμως διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των δύο πληθυσμών έχουμε και στην κάθετη σύγκριση καθώς η διαφορά των ποσοστών ανάμεσα στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) στον αγροτικό πληθυσμό είναι στατιστικά σημαντική με τη φιλοτουρκική φυσικά να υπερέχει, ενώ η ίδια διαφορά στον αστικό πληθυσμό είναι στατιστικά ασήμαντη, οπότε δεν μπορεί να γίνεται λόγος για υπεροχή της μιας τάσης έναντι της άλλης.

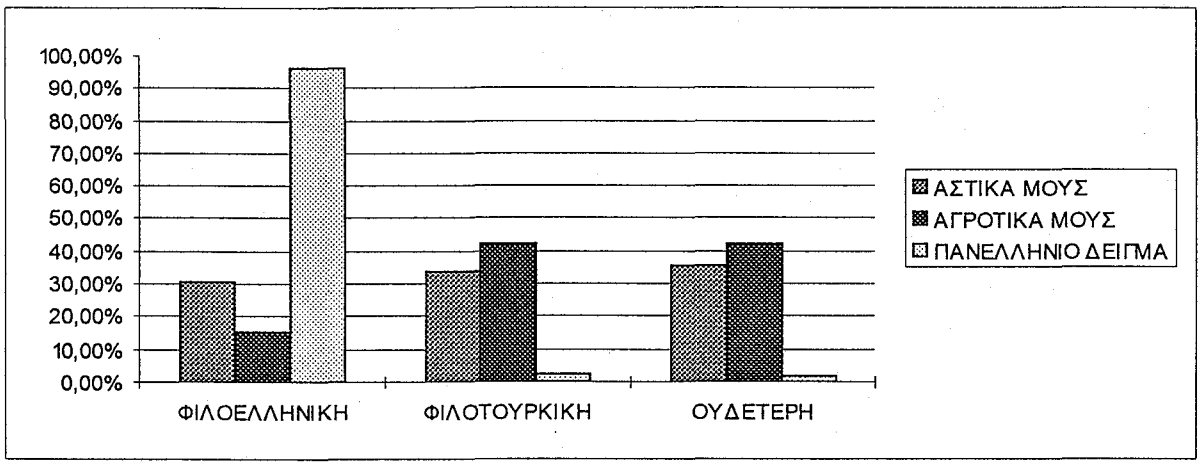
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.9

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στη 15η ερώτηση "Σε ποιες δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;", για το αστικό και αγροτικό μουσουλμανικό δείγμα.

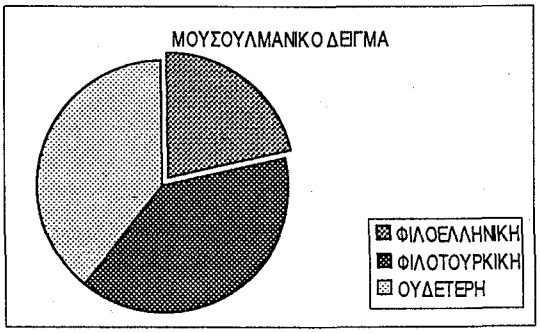
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Τουρκία - Γερμανία	45	9,53%	98	20,76%	143	30,30%
Ελλάδα - Αγγλία	29	6,14%	20	4,24%	49	10,38%
Τουρκία - Αγγλία	20	4,24%	21	4,45%	41	8,69%
Ελλάδα - Γερμανία	30	6,36%	23	4,87%	53	11,23%
Ελλάδα - Τουρκία	68	14,41%	118	25,00%	186	39,41%
Σύνολο	192	40,68%	280	59,32%	472	100,00%

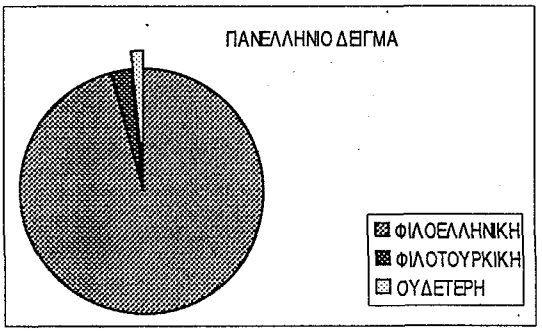
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΣΤΙΚΑ		ΑΓΡΟΤΙΚΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	59	30,73%	43	15,36%	677	96,03%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	65	33,85%	119	42,50%	17	2,41%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	68	35,42%	118	42,14%	11	1,56%
Σύνολο	192	100,00%	280	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.9.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.9.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.10
Συγκεντρωτικός Οριζόντιας Σύγκρισης Μεταβλητής 2

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	0,30	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	2,61	σημαντική	Αγροτική πρ	Αστική περ
3η	Φιλοελληνική	0,74	ασήμαντη	-	-
	-	-	-	-	-
5η	Φιλοελληνική	0,84	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	1,02	ασήμαντη	-	-
7η	Φιλοελληνική	2,67	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,06	ασήμαντη	-	-
9η	Φιλοελληνική	2,17	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,03	ασήμαντη	-	-
11η	Φιλοελληνική	0,83	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	1,06	ασήμαντη	-	-
13η	Φιλοελληνική	2,61	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	0,07	ασήμαντη	-	-
14η	Φιλοελληνική	2,68	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,85	ασήμαντη	-	-
15η	Φιλοελληνική	1,97	σημαντική	Αστική περ	Αγροτική περ
	Φιλοτουρκική	1,15	ασήμαντη	-	-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.11
Συγκεντρωτικός Κάθετης Σύγκρισης Μεταβλητής 2

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Αστικής περιοχής	2,14	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αγροτικής περιοχής	0,83	ασήμαντη	-
3η	-	-	-	-
5η	Αστικής περιοχής	2,64	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αγροτικής περιοχής	5,02	σημαντική	Φιλοτουρκική
7η	Αστικής περιοχής	1,17	ασήμαντη	-
	Αγροτικής περιοχής	2,70	σημαντική	Φιλοτουρκική
9η	Αστικής περιοχής	6,69	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αγροτικής περιοχής	5,92	σημαντική	Φιλοελληνική
11η	Αστικής περιοχής	2,43	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αγροτικής περιοχής	4,69	σημαντική	Φιλοτουρκική
13η	Αστικής περιοχής	2,25	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αγροτικής περιοχής	5,10	σημαντική	Φιλοτουρκική
14η	Αστικής περιοχής	5,59	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αγροτικής περιοχής	2,67	σημαντική	Φιλοελληνική
15η	Αστικής περιοχής	0,37	ασήμαντη	-
	Αγροτικής περιοχής	3,20	σημαντική	Φιλοτουρκική

Η Κοινωνική προέλευση (Μεταβλητή 2, Πίνακες 11)

Με τη Μεταβλητή 2 διερευνάται αν υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής συνείδησης (εθνικής στάσης) των μουσουλμάνων της Θράκης σε συνάρτηση με την κοινωνική τους θέση.

Τα υποσύνολα της μειονότητας, που συγκρίνονται μεταξύ τους είναι δύο: Το πρώτο περιλαμβάνει 192 μαθητές μουσουλμάνους των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου των αστικών περιοχών και το δεύτερο 280 μαθητές της ίδιας ηλικίας των αγροτικών περιοχών. (192+280=472). Από τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων, που αναφέρονται στην κοινωνική προέλευση των μουσουλμάνων διαμορφώθηκαν δύο συγκεντρωτικοί πίνακες, οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης.

Από τον πρώτο συγκεντρωτικό (οριζόντιας σύγκρισης) πίνακα 2.10, ο οποίος περιλαμβάνει δέκα επτά (17) τάσεις (σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου) προκύπτει ότι στις έξι (6) τάσεις οι διαφορές των ποσοστών των δύο ομάδων είναι στατιστικά σημαντικές με τα ποσοστά του αστικού πληθυσμού να υπερισχύουν έναντι αυτών του αγροτικού πληθυσμού στις πέντε (5) φιλοελληνικές τάσεις, ενώ στη μια φιλοτουρκική τάση, που υπάρχει διαφορά, στατιστικά, σημαντική η υπεροχή ανήκει στον αγροτικό πληθυσμό. Από το δεύτερο συγκεντρωτικό (κάθετης σύγκρισης) πίνακα 2.11, που περιλαμβάνει οκτώ (8) σημεία σύγκρισης (όσες και οι ερωτήσεις, που έχουν και τις δύο τάσεις για να μπορεί να γίνει σύγκριση) προκύπτει, ότι σε τρία σημεία σύγκρισης (ερωτήσεις: 1η, 7η, και 15η) οι δύο μουσουλμανικές ομάδες διαφοροποιούνται ως προς την κατεύθυνση, με τον αστικό πληθυσμό να πλειοδοτεί στη φιλοελληνική και τον αγροτικό στη φιλοτουρκική.

Συναθροίζοντας τα στοιχεία του πίνακα οριζόντιας σύγκρισης με αυτά του πίνακα κάθετης σύγκρισης έχουμε συνολικά είκοσι πέντε (17+8) σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου με βάση, τα οποία κρίνεται η στάση των δύο μουσουλμανικών ομάδων. Κι ακόμη βλέπουμε ότι στα εννέα (6+3) από τα παραπάνω είκοσι πέντε σημεία έχουμε διαφοροποίηση των στάσεων των δύο μουσουλμανικών υποσυνόλων μεταξύ τους, πράγμα που σημαίνει, ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ κοινωνικής προέλευσης και εθνικής συνείδησης. Με άλλα λόγια επειδή τα σημεία στα οποία διαφοροποιούνται οι στάσεις των δύο μουσουλμανικών πληθυσμών (αστών και αγροτών) είναι λιγότερα (9) από τα μισά του συνολικού αριθμού (25), η ανεξάρτητη μεταβλητή κοινωνική προέλευση δεν επηρεάζει την εξαρτημένη (εθνική συνείδηση).

Ωστόσο, ερμηνεύοντας τα παραπάνω αποτελέσματα θα μπορούσαν να γίνουν δύο διαπιστώσεις. Η πρώτη είναι ότι τα εννέα (9) σημεία, από τα είκοσι πέντε (25), συνολικά, στα οποία διαφοροποιείται η στάση των δύο μουσουλμανικών υποσυνόλων, δεδομένου, ότι και στα εννέα σταθερά, ο αστικός πληθυσμός υπερέχει σε ποσοστά έναντι του αγροτικού πληθυσμού, ως προς τη φιλοελληνική τάση, ενώ ο αγροτικός υπερέχει έναντι του αστικού , ως προς τη φιλοτουρκική, είναι ένας αριθμός οριακός, που δεν πρέπει να αγνοηθεί. Αποτελεί βέβαια ένδειξη, έστω, άλλα ένδειξη αρκετά σοβαρή, που μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι αν δεν μπορούμε να μιλούμε για σαφή διαφοροποίηση της εθνικής στάσης μεταξύ αστικού και αγροτικού πληθυσμού, εξίσου τότε δεν μπορεί να γίνεται λόγος και για πλήρη ταύτιση της στάσης των δύο μουσουλμανικών υποσυνόλων. Και η δεύτερη: Έχει τονισθεί σε προηγούμενη ενότητα ότι επειδή οι διάφορες κατά καιρούς εκδηλώσεις διαμαρτυρίας οργανώνονται κατά κανόνα από κατοίκους αστικών περιοχών, επικρατεί η άποψη ότι οι μουσουλμάνοι των αστικών περιοχών σε σχέση με αυτούς των αγροτικών πληθυσμών παρουσιάζονται με σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό φιλοτουρκικής τάσης και διάθεσης. Όμως οι παραπάνω ενδείξεις δείχνουν ακριβώς το αντίθετο.

11.3. ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 3

(Η Εθνοφυλετική Καταγωγή: Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι)

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 3

Ερώτηση 1η: "Σε ποιά από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις".

Πρώτη προτίμηση των Οθωμανών η πρωτεύουσα της Τουρκίας. Στη δεύτερη θέση το Παρίσι και στην τρίτη η Αθήνα. Αντίθετα με τους Οθωμανούς οι Αθίγγανοι και ιδιαίτερα οι Πομάκοι προτιμούν πρώτα την Αθήνα. Ως προς τις τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική, σαφώς, διαφοροποιούνται αυτές των Αθιγάνων και Πομάκων απ' αυτές των Οθωμανών. Οι τάσεις των Οθωμανών παρουσιάζονται η μεν φιλοελληνική με το μικρότερο ποσοστό η δε φιλοτουρκική με το μεγαλύτερο και με διαφορές αρκετά μεγάλες έναντι των αντίστοιχων τάσεων των Αθίγγανων και Πομάκων. Να σημειωθεί τέλος, ότι και οι διαφορές των ποσοστών μεταξύ των τάσεων φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής, που παρουσιάζει το κάθε υποσύνολο της μειονότητας (κάθετη σύγκριση) είναι αρκετά χαρακτηριστικές.

Οι τιμές Z, όπως παρουσιάζονται στους δύο πίνακες:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,10	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,64	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,89	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,20	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,97	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,05	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Οθωμανοί	2,61	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	0,99	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	2,59	σημαντική	Φιλοελληνική

Στην οριζόντια σύγκριση παρατηρούμε ότι μόνο μεταξύ των Οθωμανών και Πομάκων υπάρχει διαφορά στατιστικά σημαντική και μάλιστα και στις δύο τάσεις, με τους Πομάκους να παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική τάση και τους Οθωμανούς στη φιλοτουρκική, ενώ στην κάθετη σύγκριση έχουμε πλήρη διαφοροποίηση και των τριών υποσυνόλων της μειονότητας. Οι Οθωμανοί παρουσιάζουν κατεύθυνση φιλοτουρκική, οι Πομάκοι φιλοελληνική ενώ η διαφορά των ποσοστών μεταξύ των τάσεων φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής στους Αθίγγανους είναι στατιστικά ασήμαντη, δηλαδή δεν έχουμε υπεροχή της μιας τάσης έναντι της άλλης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

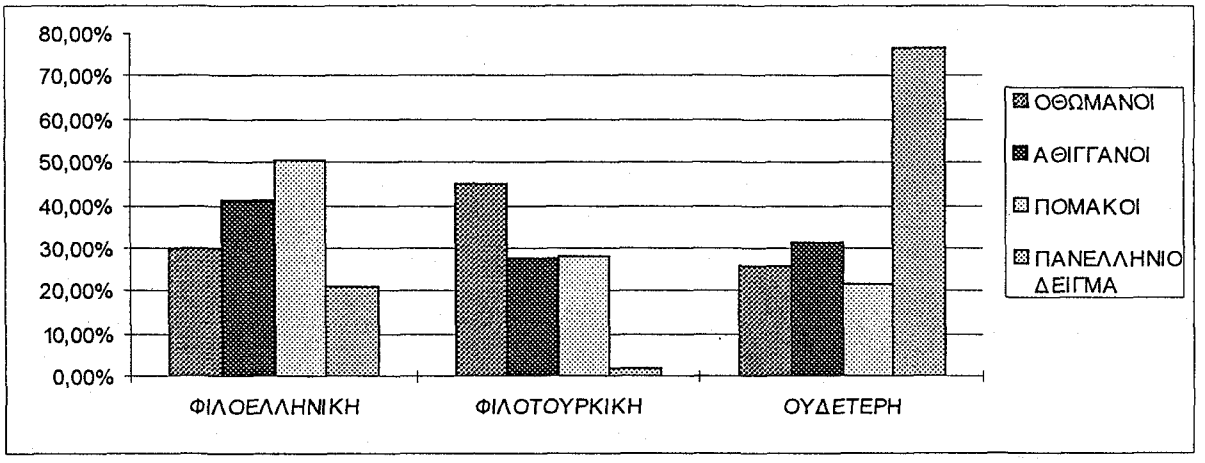
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 1η ερώτηση: Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Θεσσαλονίκη	26	5,51%	13	2,75%	23	4,87%	62	13,14%
Αδριανούπολη	43	9,11%	9	1,91%	14	2,97%	66	13,98%
Σόφια	10	2,12%	13	2,75%	12	2,54%	35	7,42%
Άγκυρα	62	13,14%	11	2,33%	32	6,78%	105	22,25%
Αθήνα	44	9,32%	17	3,60%	60	12,71%	121	25,64%
Παρίσι	50	10,59%	10	2,12%	23	4,87%	83	17,58%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	70	29,79%	30	41,10%	83	50,61%	150	21,28%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	105	44,68%	20	27,40%	46	28,05%	13	1,84%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	60	25,53%	23	31,51%	35	21,34%	542	76,88%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

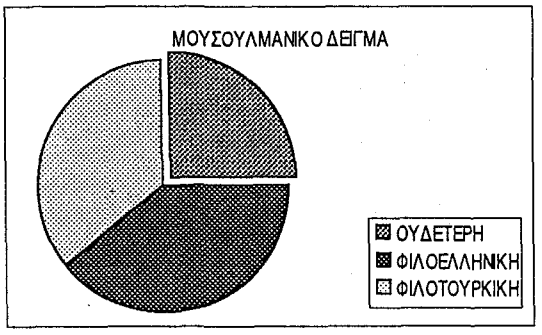
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.Α.

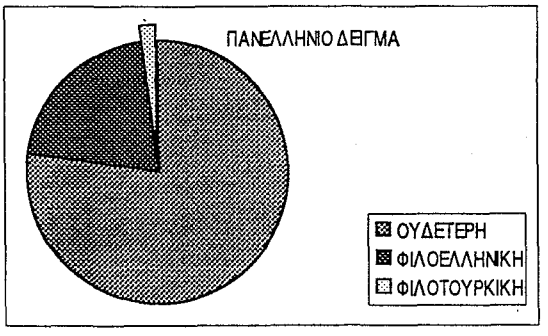
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 3η: "Εκτός από τη μητρική σου γλώσσα, ποιά από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;".

Παρατηρείται κάποια μεγαλύτερη προτίμηση των Οθωμανών και Πομάκων στην ελληνική γλώσσα έναντι αυτής των Αθιγγάνων, ωστόσο οι μεταξύ τους διαφορές ως προς τη φιλοελληνική τάση (φιλοτουρκική δεν υπάρχει) όπως μας δείχνει κι ο πίνακας οριζόντιας σύγκρισης δεν είναι στατιστικά σημαντικές.

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
3η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,24	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,44	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,94	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση, φυσικά, δεν μπορεί να γίνει αφού δεν έχουμε φιλοτουρκική τάση.

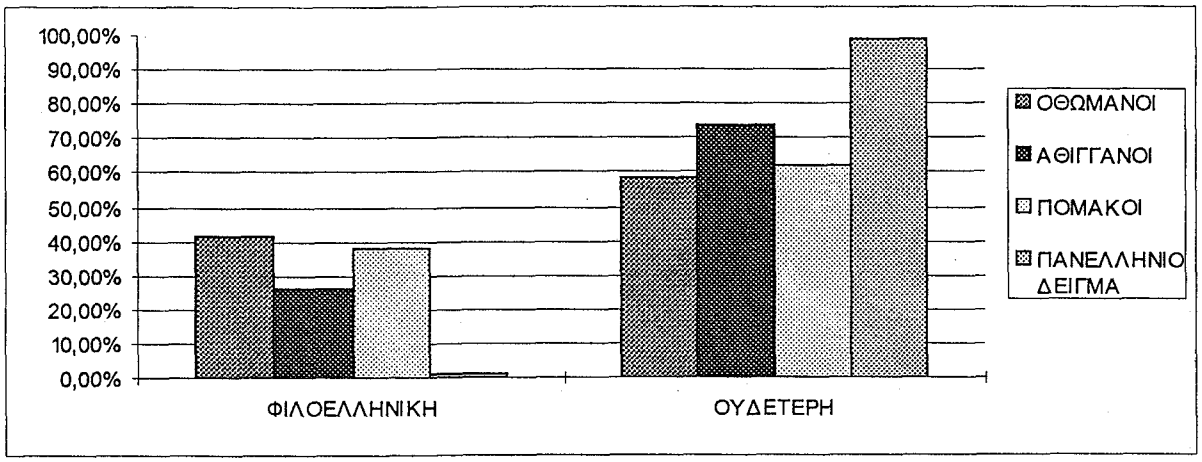
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 3η ερώτηση: Έκτός από την μητρική σου γλώσσα, ποιά από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

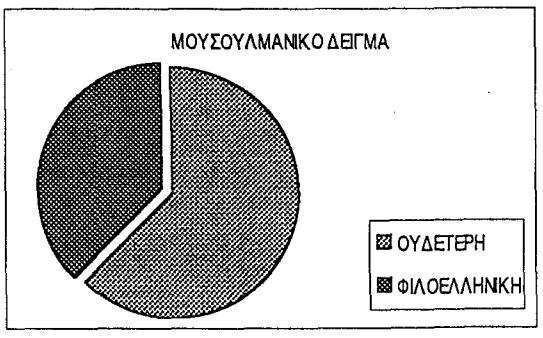
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Αγγλικά	93	19,70%	25	5,30%	78	16,53%	196	41,53%
Ελληνικά	97	20,55%	19	4,03%	62	13,14%	178	37,71%
Βουλγάρικα	14	2,97%	3	0,64%	8	1,69%	25	5,30%
Τούρκικα	6	1,27%	10	2,12%	8	1,69%	24	5,08%
Γαλλικά	25	5,30%	16	3,39%	8	1,69%	49	10,38%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

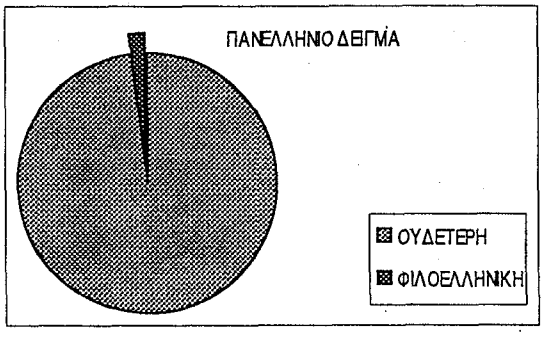
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	97	41,28%	19	26,03%	62	37,80%	10	1,42%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	138	58,72%	54	73,97%	102	62,20%	695	98,58%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 5η: "Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;".

Στην πρώτη προτίμηση (Αριθμητική) δε διαφοροποιούνται οι τρείς ομάδες του μουσουλμανικού δείγματος. Διαφέρουν όμως μεταξύ τους, ως προς τη δεύτερη προτίμηση. Οι Αθίγγανοι και Πομάκοι προτιμούν στη δεύτερη θέση το μάθημα της Ιστορίας ενώ στους Οθωμανούς το ίδιο μάθημα καταλαμβάνει την τέταρτη θέση.

Ως προς τις τάσεις οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις δεν κρίνονται σημαντικές. Οι τιμές Z έχουν ως εξής στους δύο πίνακες:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
5η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,98	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,37	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,54	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,52	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,57	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,02	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
5η	Οθωμανοί	4,74	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	0,91	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	3,20	σημαντική	Φιλοτουρκική

Από την οριζόντια σύγκριση δεν προκύπτει διαφορά στατιστικά σημαντική και στις δύο τάσεις μεταξύ των υποσυνόλων της μειονότητας. Στην κάθετη όμως σύγκριση ενώ των Οθωμανών και Πομάκων οι διαφορές των ποσοστών ανάμεσα στη φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση είναι στατιστικά σημαντικές με τη φιλοτουρκική να υπερέχει έναντι της φιλοελληνικής (απ' εδώ και η φιλοτουρκική κατεύθυνση), των Αθιγγάνων η αντίστοιχη διαφορά είναι στατιστικά ασήμαντη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3

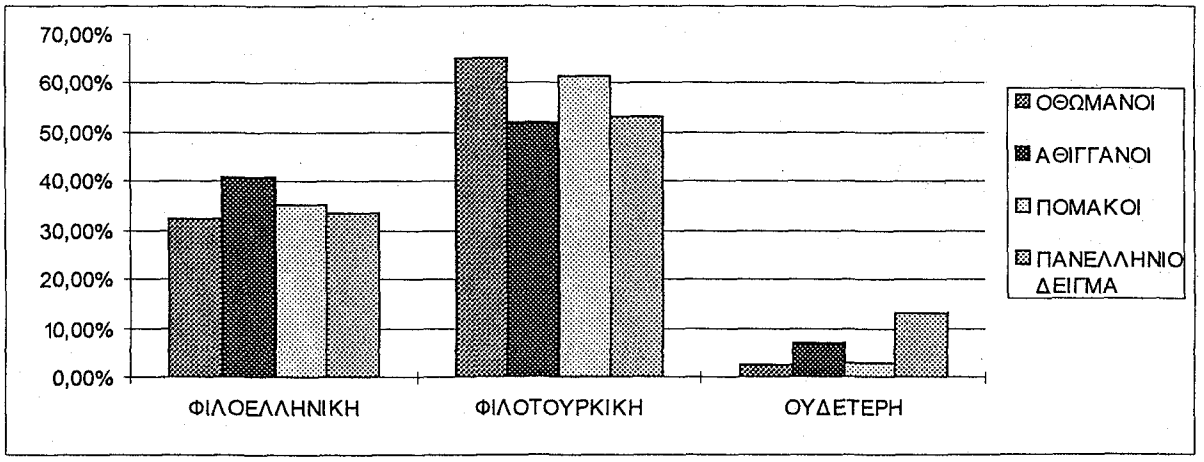
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 5η ερώτηση: Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιό πολύ;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Φυσική - Χημεία	42	8,90%	5	1,06%	7	1,48%	54	11,44%
Ιστορία	35	7,42%	17	3,60%	33	6,99%	85	18,01%
Αριθμητική	111	23,52%	33	6,99%	94	19,92%	238	50,42%
Γεωγραφία	41	8,69%	13	2,75%	25	5,30%	79	16,74%
Κάποιο άλλο	6	1,27%	5	1,06%	5	1,06%	16	3,39%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	76	32,34%	30	41,10%	58	35,37%	237	33,62%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	153	65,11%	38	52,05%	101	61,59%	375	53,19%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	6	2,55%	5	6,85%	5	3,05%	93	13,19%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

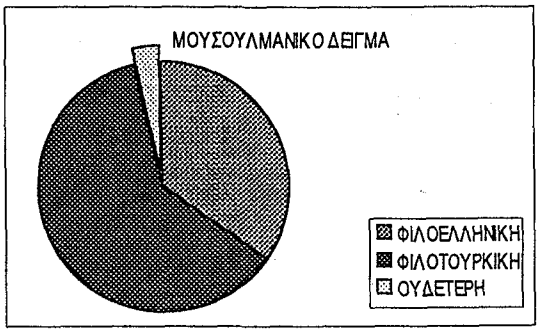
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.Α.

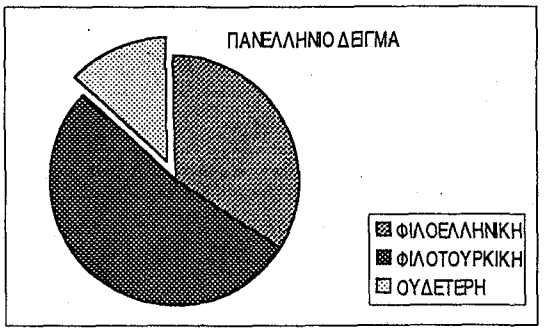
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 7η: "Ποιά από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγεί πρωταθλήτρια κόσμου;".

Την πρώτη και δεύτερη θέση στις προτιμήσεις των Οθωμανών και Αθιγγάνων καταλαμβάνουν οι ομάδες της Εθνικής Τουρκίας και Εθνικής Ελλάδας, αντίστοιχα. Όμως η σειρά αυτή ανατρέπεται, με πολύ, έστω, μικρή διαφορά, στην περίπτωση των Πομάκων και την πρώτη θέση παίρνει η Εθνική Ελλάδας με δεύτερη την Εθνική Τουρκίας.

Ως προς τις τάσεις, το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική και το μικρότερο στη φιλοτουρκική παρουσιάζουν οι Πομάκοι, αλλά η δοαφορά τους δεν χαρακτηρίζεται σημαντική, όπως μας δείχνουν οι τιμές Z των πινάκων, που ακολουθούν:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
7η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,42	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,82	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,95	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,43	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,77	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,15	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
7η	Οθωμανοί	1,67	ασήμαντη	-
	Αθίγγανοι	0,90	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	0,07	ασήμαντη	-

Και στις δύο συγκρίσεις (οριζόντια και κάθετη) οι τιμές Z μας δείχνουν ότι όλες οι διαφορές μεταξύ των εθνοφυλετικών ομάδων της μειονότητας είναι, στατιστικά, ασήμαντες πράγμα, που σημαίνει ότι δεν υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής στάσης μεταξύ τους.

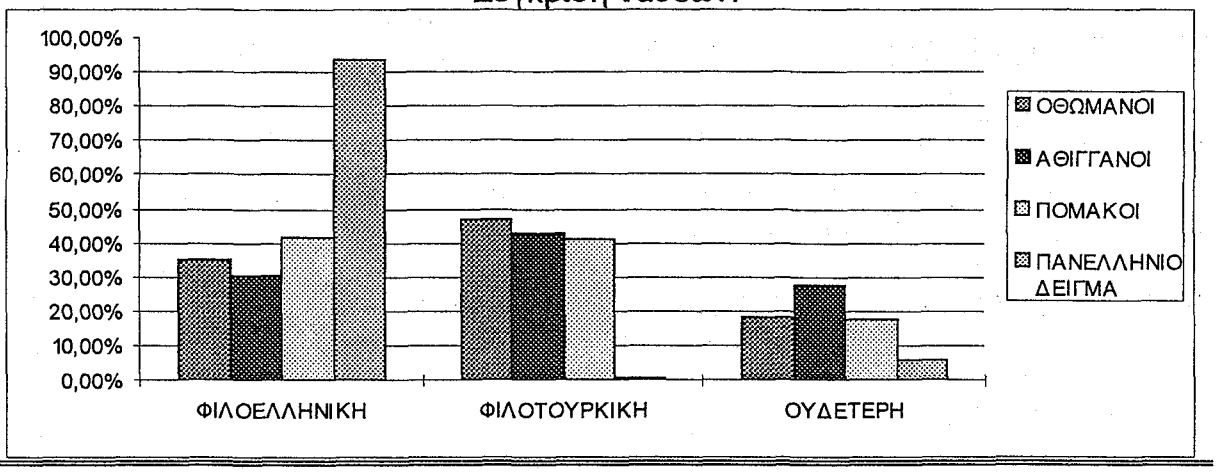
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 7η ερώτηση: Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

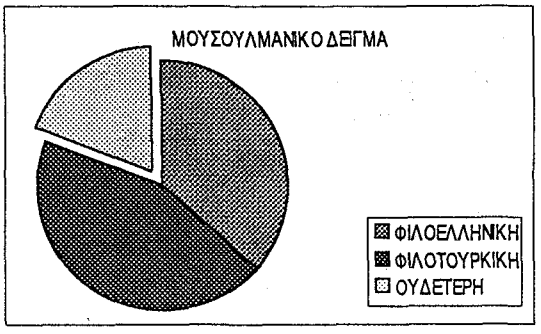
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Εθνική Ισπανίας	18	3,81%	1	0,21%	12	2,54%	31	6,57%
Εθνική Βουλγαρίας	9	1,91%	2	0,42%	3	0,64%	14	2,97%
Εθνική Τουρκίας	110	23,31%	31	6,57%	67	14,19%	208	44,07%
Εθνική Γιουγκοσλαβίας	7	1,48%	15	3,18%	13	2,75%	35	7,42%
Εθνική Ελλάδας	82	17,37%	22	4,66%	68	14,41%	172	36,44%
Κάποια άλλη	9	1,91%	2	0,42%	1	0,21%	12	2,54%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

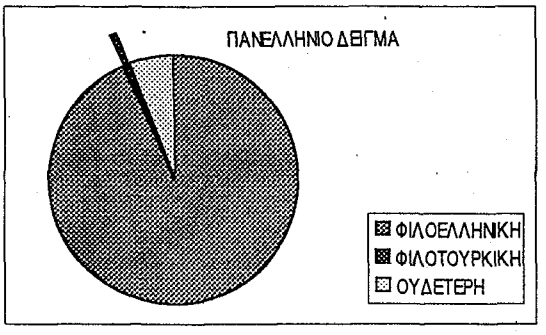
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	82	34,89%	22	30,14%	68	41,46%	659	93,48%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	110	46,81%	31	42,47%	67	40,85%	4	0,57%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	43	18,30%	20	27,40%	29	17,68%	42	5,96%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 9η: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;".

Διαφοροποίηση ως προς τη σειρά των προτιμήσεων ανάμεσα στις τρείς μουσουλμανικές ομάδες δεν υπάρχει. Και οι τρείς προτιμούν κατά κύριο λόγο να αγοράζουν τα καταναλωτικά τους αγαθά από την Ελλάδα και κατά δεύτερο λόγο από γειτονικά κράτη. Σε ό,τι αφορά τα ποσοστά των προτιμήσεων μόνο οι Πομάκοι, οι οποίοι στην φιλοελληνική τάση παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό (78,66%) (και οι Αθίγγανοι το μικρότερο 63,01% ενώ στη φιλοτουρκική τάση η σχέση αυτή αντιστρέφεται αφού λείπει η ουδέτερη τάση, που θα μπορούσε να εμποδίσει την απόλυτη αντιστροφή) διαφοροποιούνται έναντι των Αθίγγανων στην τάση αυτή, ενώ στη φιλοτουρκική όλες οι μεταξύ τους διαφορές είναι στατιστικά ασήμαντες. Αναλυτικότερα έχουμε:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
9η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,04	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,48	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	2,08	σημαντική	Πομάκοι	Αθίγγανοι
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,81	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,83	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,35	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
9η	Οθωμανοί	5,91	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αθίγγανοι	2,15	σημαντική	Φιλοελληνική
	Πομάκοι	6,29	σημαντική	Φιλοελληνική

Από τις τιμές Z της οριζόντιας σύγκρισης προκύπτει, ότι μόνο μεταξύ Πομάκων και Αθίγγανων (οριζόντια σύγκριση, φιλοελληνική τάση) υπάρχει διαφοροποιημένη στάση, με τους Πομάκους να παρουσιάζουν το μεγαλύτερο σε σχέση με τους Αθίγγανους ποσοστό στη φιλοελληνική τάση, ενώ στην κάθετη σύγκριση οι διαφορές μεταξύ των ποσοστών των δύο τάσεων (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) είναι μεν στατιστικά σημαντικές και στα τρία υποσύνολα της μειονότητας, όμως σ' όλες υπερέχει η φιλοελληνική τάση (έχουμε δηλ. φιλοελληνική κατεύθυνση) οπότε δεν υπάρχει διαφοροποίηση στη μεταξύ τους στάση.

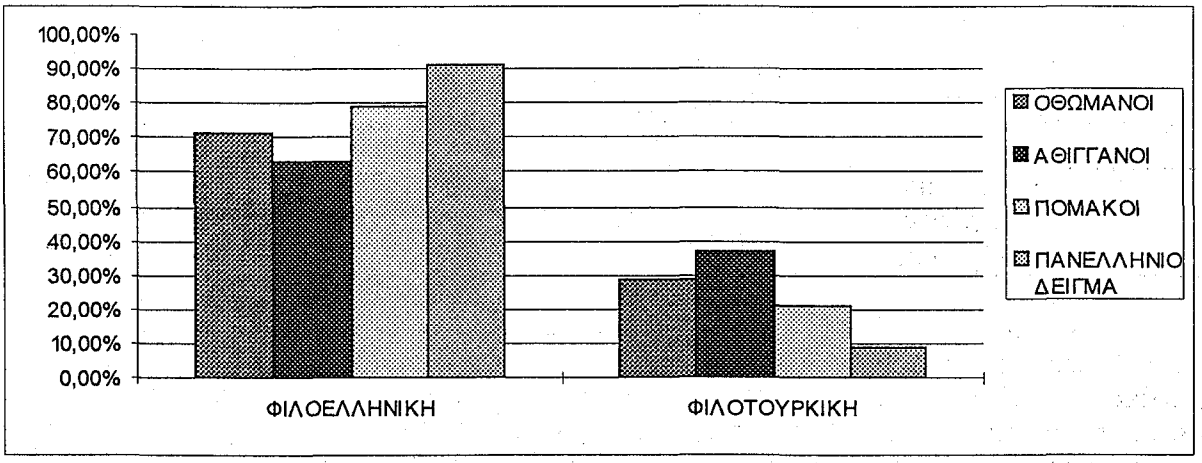
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 9η ερώτηση: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

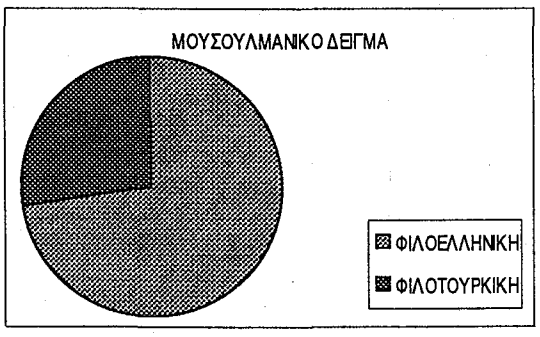
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Από Ελλάδα	167	35,38%	46	9,75%	129	27,33%	342	72,46%
Από Γειτονικά Κράτη	68	14,41%	27	5,72%	35	7,42%	130	27,54%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

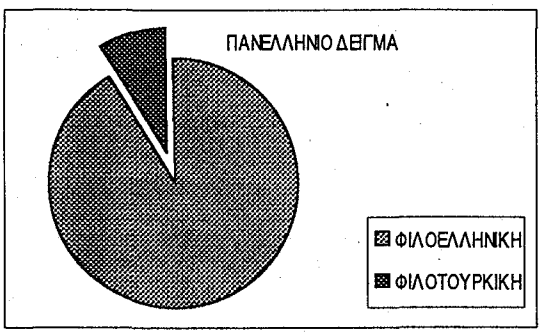
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	167	71,06%	46	63,01%	129	78,66%	642	91,06%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	68	28,94%	27	36,99%	35	21,34%	63	8,94%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 11η: "Ποιον θαυμάζεις πιό πολύ από τους παρακάτω;".

Οι προτιμήσεις των Οθωμανών στρέφονται, κατά κύριο λόγο, σε προσωπικότητες του ίδιου, με αυτούς, θρησκευτικού χώρου. Έτσι τις τρείς πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν ιεραρχικά ο Τσολάκ, ο Ατατούρκ και η Κότσγιγκίτ ενώ στις προτιμήσεις των Πομάκων την πρώτη θέση κατέχουν από κοινού ο Δημήτρης Σαραβάκος και η Χούλια Κότσγιγκίτ με δεύτερη την Βουγιουκλάκη και τρίτο τον Τανζού Τσολάκ. Στους Αθίγγανους ο Σαραβάκος "πλασσάρεται" στη δεύτερη θέση, με την Κότσγιγκίτ στην πρώτη και τον Ατατούρκ στην τρίτη. Ως προς τις τάσεις, όπως μας δείχνει η αντίστοιχη στήλη οι Πομάκοι παρουσιάζουν το μεγαλύτερο συγκριτικά, με τις δύο άλλες ομάδες, ποσοστό στη φιλοελληνική τάση και οι Οθωμανοί το μικρότερο, ενώ στην φιλοτουρκική τάση η σχέση αντιστρέφεται. Πιο αναλυτικά έχουμε τους πίνακες:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
11η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,30	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,98	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,89	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,42	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,13	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,13	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
11η	Οθωμανοί	5,16	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	2,61	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Πομάκοι	1,10	ασήμαντη	-

Στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης παρατηρούμε ότι μεταξύ Οθωμανών και Πομάκων υπάρχει διαφορά, στατιστικά, σημαντική και στις δύο τάσεις, με τους Πομάκους να υπερτερούν έναντι των Οθωμανών στη φιλοελληνική τάση και τους Οθωμανούς στη φιλοτουρκική. Στην κάθετη σύγκριση βλέπουμε ότι ενώ η στάση των Οθωμανών και Αθίγγανων δεν διαφοροποιείται (φιλοτουρκική κατεύθυνση και στα δύο υποσύνολα) η στάση των Πομάκων έναντι και των δύο (Οθωμανών και Αθίγγανων) διαφέρει, αφού στους δύο πρώτους η διαφορά των ποσοστών μεταξύ των δύο τάσεων είναι στατιστικά σημαντική με υπερέχουσα τη φιλοτουρκική, και στους Πομάκους η αντίστοιχη διαφορά είναι στατιστικά ασήμαντη.

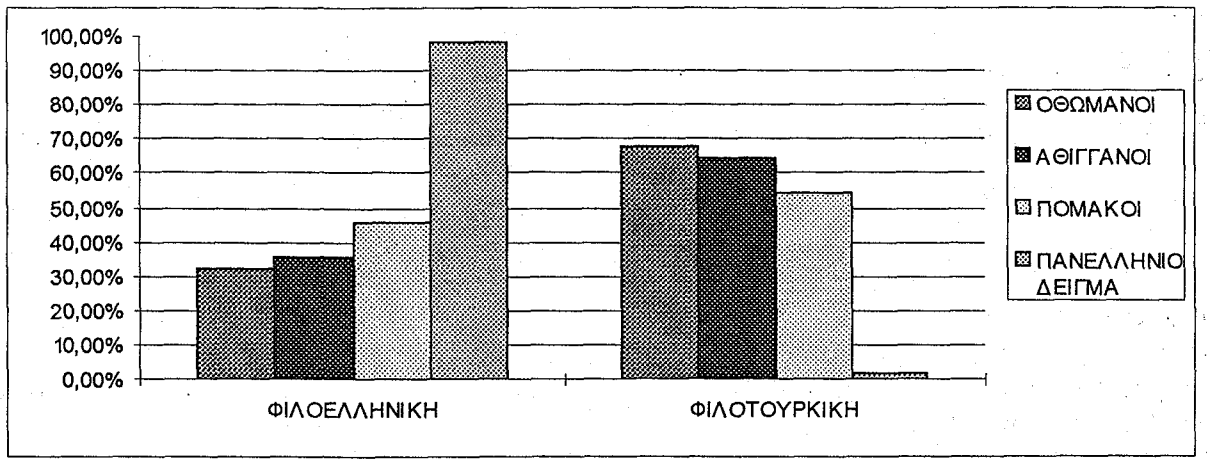
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 11η ερώτηση: Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ από τους παρακάτω;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

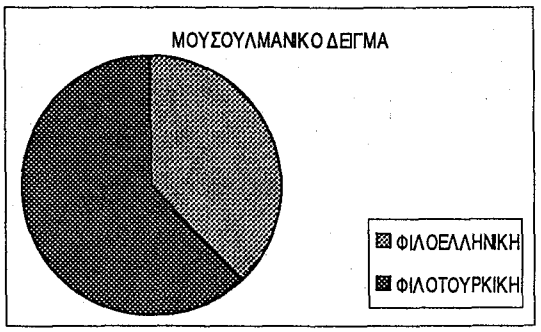
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Αλίκη Βουγιουκλάκη	34	7,20%	5	1,06%	35	7,42%	74	15,68%
Κεμάλ Ατατούρκ	50	10,59%	16	3,39%	19	4,03%	85	18,01%
Δημήτρη Σαραβάκο	40	8,47%	20	4,24%	39	8,26%	99	20,97%
Χούλια Κοτσγιγκίτ	44	9,32%	21	4,45%	39	8,26%	104	22,03%
Ελευθέριο Βενιζέλο	2	0,42%	1	0,21%	1	0,21%	4	0,85%
Τανζού Τσολάκ	65	13,77%	10	2,12%	31	6,57%	106	22,46%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

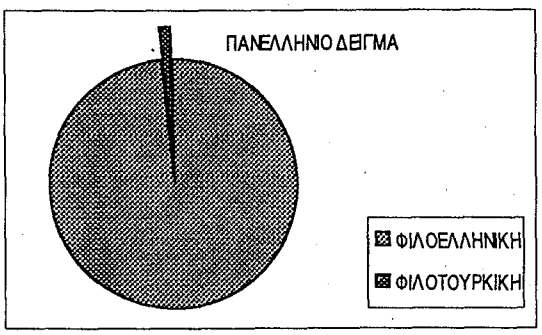
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	76	32,34%	26	35,62%	75	45,73%	694	98,44%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	159	67,66%	47	64,38%	89	54,27%	11	1,56%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 13η: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών".

Παρατηρούμε ότι και οι τρείς φυλετικές ομάδες των μουσουλμάνων γνωρίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ποιος είναι ο πρωθυπουργός της Τουρκίας παρά ποιος είναι ο πρωθυπουργός της Ελλάδας. Αυτή όμως η γνώση διαφοροποιείται, όπως μας δείχνει η στήλη των συγκρίσεων, τουλάχιστο στη φιλοελληνική τάση. Έτσι το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική τάση συγκεντρώνουν οι Πομάκοι (56,10%) και το μικρότερο οι Οθωμανοί (43,40%). Η διαφορά των Πομάκων (στη φιλοελληνική πάντα τάση) έναντι των Οθωμανών είναι, στατιστικά, σημαντική, ενώ όλες οι υπόλοιπες μεταξύ τους διαφορές και στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) είναι στατιστικά ασήμαντες.

Οι τιμές Z έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
13η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,18	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,04	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,09	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,20	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,81	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,38	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
13η	Οθωμανοί	4,83	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	2,43	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Πομάκοι	1,80	ασήμαντη	-

Ο πίνακας οριζόντιας σύγκρισης μας δείχνει ότι μόνο μεταξύ Πομάκων και Οθωμανών και σε μια μόνο τάση (φιλοελληνική) υπάρχει διαφορά, στατιστικά, σημαντική με τους πρώτους, φυσικά, να υπερτερούν σε ποσοστά. Στην κάθετη σύγκριση ενώ των Οθωμανών και Αθίγγανων η στάση βλέπουμε να ταυτίζεται (φιλοτουρκική κατεύθυνση), των Πομάκων και πάλι διαφοροποιείται έναντι και των δύο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.7

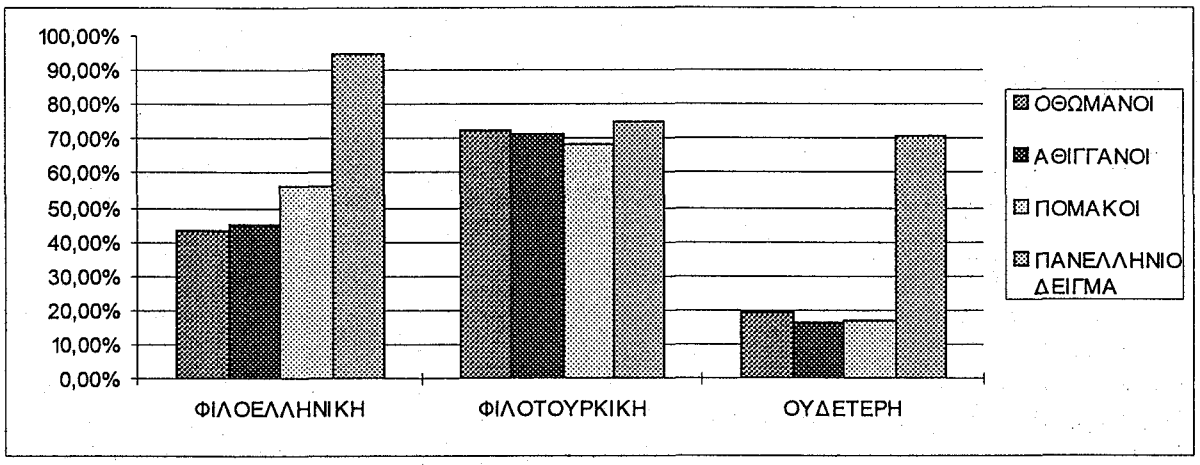
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 13η ερώτηση: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Μητσοτάκης - Ελλάδα	102	43,40%	33	45,21%	92	56,10%	227	48%
Οζάλ - Τουρκία	171	72,77%	52	71,23%	112	68,29%	335	71%
Μιτεράν-Θάτσερ/ Γαλλία - Αγγλία	45	19,15%	12	16,44%	28	17,07%	85	18%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	102	43,40%	33	45,21%	92	56,10%	670	95%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	171	72,77%	52	71,23%	112	68,29%	529	75%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	45	19,15%	12	16,44%	28	17,07%	507	71%

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.7.Α.

Σύγκριση τάσεων.

Ερώτηση 14η: "Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολου - θείς;"

Στις προτιμήσεις των Οθωμανών και των Πομάκων την πρώτη θέση καταλαμβάνει το MEGA, ενώ τη δεύτερη στους Οθωμανούς το STAR 1 και στους Πομάκους η ΕΤ 1. Οι Αθίγγανοι δείχνουν προτίμηση στην ΕΤ 1 κατά πρώτο λόγο και κατά δεύτερο στο STAR 1.

Η σύγκριση των τάσεων μας δείχνει ότι οι Πομάκοι συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική τάση και το μικρότερο στη φιλοτουρκική. Ακόμη ότι τα ποσοστά των Ωομανών και Αθίγγανων και στις δύο τάσεις δεν παρουσιάζουν μεταξύ τους διαφορά, στατιστικά, σημαντική, ενώ η διαφορά των Πομάκων έναντι και των δύο (Οθωμανών και Αθίγγανων) και στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) είναι στατιστικά σημαντική.

Οι δύο συγκρίσεις έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
14η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,21	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	3,58	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	2,78	σημαντική	Πομάκοι	Αθίγγανοι
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,13	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,05	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,99	σημαντική	Αθίγγανοι	Πομάκοι

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
14η	Οθωμανοί	1,94	ασήμαντη	-
	Αθίγγανοι	1,00	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	5,91	σημαντική	Φιλοελληνική

Η οριζόντια αλλά και η κάθετη σύγκριση μάς δείχνει ότι μεταξύ των Οθωμανών και Αθίγγανων δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς τη στάση τους, ενώ η στάση των Πομάκων διαφοροποιείται έναντι και των δύο (Οθωμανών - Αθίγγανων) και στη οριζόντια σύγκριση (φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση) αλλά και στην κάθετη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8

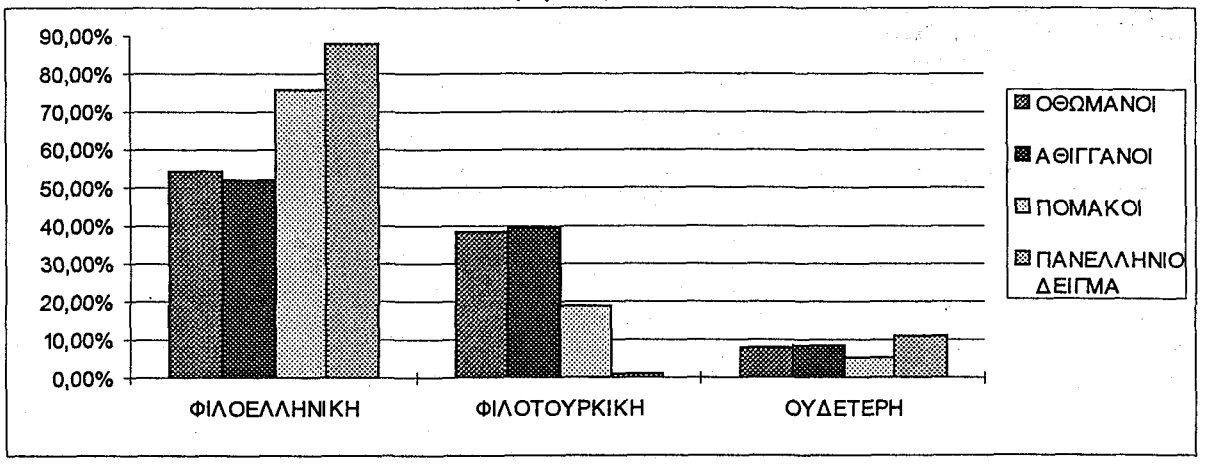
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 14η ερώτηση: Ποιό τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ET1 (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	32	6,78%	17	3,60%	38	8,05%	87	18,43%
ANTENA (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	0	0%	4	0,85%	4	0,85%	8	1,69%
STAR1 (ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	46	9,75%	15	3,18%	10	2,12%	71	15,04%
RTL (ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	14	2,97%	6	1,27%	4	0,85%	24	5,08%
TV1 (ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	24	5,08%	10	2,12%	8	1,69%	42	8,90%
MEGA (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	73	15,47%	14	2,97%	67	14,19%	154	32,63%
EUROSPORT (ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	0	0%	0	0%	5	1,06%	5	1,06%
ET2 (ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	22	4,66%	3	0,64%	15	3,18%	40	8,47%
TV2 (ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	20	4,24%	4	0,85%	13	2,75%	37	7,84%
MTV (ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	4	0,86%	0	0%	0	0%	4	0,85%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	127	54,04%	38	52,05%	124	75,61%	619	87,80%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	90	38,30%	29	39,73%	31	18,90%	9	1,28%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	18	7,66%	6	8,22%	9	5,49%	77	10,92%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

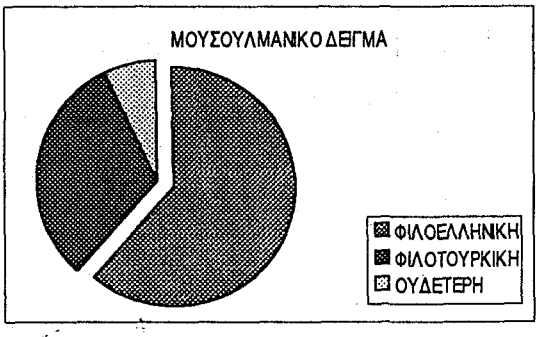
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8.Α.

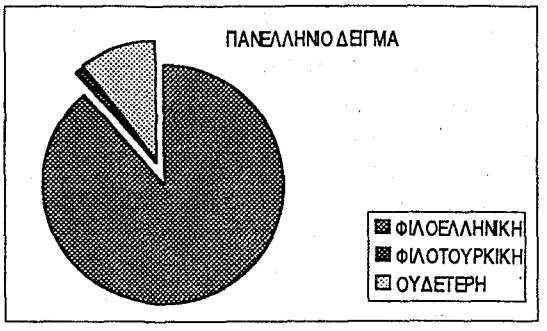
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 15η: "Σε ποιες δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;".

Πρώτη προτίμηση των Οθωμανών και των Πομάκων, ως προς τις δύο χώρες, που θέλουν να σπουδάσουν και να δουλέψουν είναι η Ελλάδα και Τουρκία και δεύτερη προτίμηση το ζευγάρι των χωρών Τουρκία-Γερμανία, ενώ των Αθίγγανων η προτίμηση στρέφεται στο ζευγάρι Ελλάδα-Γερμανία και κατά δεύτερο λόγο στο (ζευγάρι) Τουρκία-Γερμανία. Ως προς τις τάσεις, το μεγαλύτερο ποσοστό (39,73%) στη φιλοελληνική συγκεντρώνουν οι Αθίγγανοι και το μικρότερο (14,47%) οι Οθωμανοί, ενώ στη φιλοτουρκική το μεγαλύτερο ποσοστό (44,68%) παρουσιάζουν οι Οθωμανοί και το μικρότερο (28,66%) οι Πομάκοι. Να υπογραμμισθεί το μεγάλο ποσοστό (47,56%) των Πομάκων στην ουδέτερη τάση (Ελλάδα-Τουρκία) σε αντίθεση με τους Οθωμανούς και Αθίγγανους στους οποίους μεταξύ των τριών τάσεων κυριαρχεί η φιλοτουρκική με ποσοστά 44,68% και 43,84% αντίστοιχα. Το υψηλό ποσοστό των Πομάκων στην ουδέτερη τάση, δηλαδή, η μεγάλη προτίμησή τους στο ζευγάρι των κρατών 'Ελλάδα-Τουρκία" αποτελεί ένδειξη των αγαθών σχέσεων, που θέλουν να διατηρούν ταυτόχρονα και προς τις δύο χώρες: Λόγω θρησκείας με την Τουρκία και λόγω καταγωγής με την Ελλάδα. Αναλυτικότερα οι διαφορές, που παρουσιάζουν στην ερώτηση αυτή τα τρία υποσύνολα της μειονότητας έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
15η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	2,27	σημαντική	Αθίγγανοι	Οθωμανοί
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,00	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,41	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,07	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,00	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,39	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
15η	Οθωμανοί	3,18	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	0,33	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	0,51	ασήμαντη	-

Από τον οριζόντιο πίνακα προκύπτει ότι ως προς τη φιλοελληνική τάση υπάρχει διαφορά, στιτιστικά, σημαντική μονάχα μεταξύ Αθιγγάνων και Οθωμανών με τους πρώτους να υπερτερούν στα ποσοστά έναντι των δεύτερων, ενώ ως προς τη φιλοτουρκική τάση η διαφορά είναι, στατιστικά, σημαντική μονάχα μεταξύ των Οθωμανών και Πομάκων με τους Οθωμανούς να υπερισχύουν έναντι των Πομάκων στη σχετική συχνότητα.

Στην κάθετη σύγκριση βλέπουμε ότι η στάση των Αθίγγανων και Πομάκων δε, διαφοροποιείται, ενώ των Οθωμανών διαφοροποιείται έναντι και των δύο, αφού η διαφορά που παρουσιάζουν, ως προς τα ποσοστά των τάσεων, είναι στατιστικά σημαντική με φιλοτουρκική κατεύθυνση (υπεροχή δηλ. της φιλοτουρκικής έναντι της φιλοελληνικής τάσης).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.9

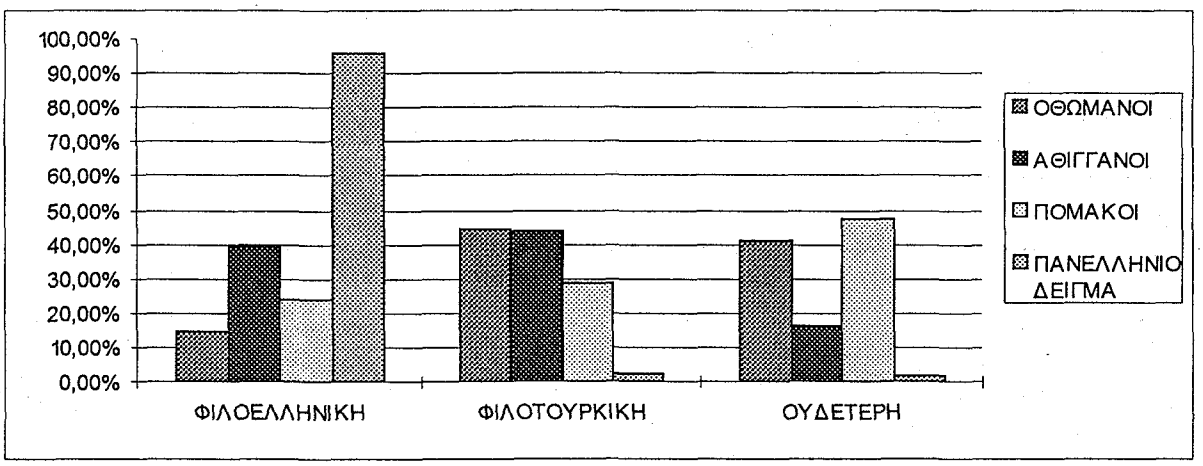
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 15η ερώτηση: 'Σε ποιες δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα (Οθωμανοί, Αθίγγανοι, Πομάκοι).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Τουρκία - Γερμανία	87	18,43%	19	4,03%	37	7,84%	143	30,30%
Ελλάδα - Αγγλία	18	3,81%	8	1,69%	23	4,87%	49	10,38%
Τουρκία - Αγγλία	18	3,81%	13	2,75%	10	2,12%	41	8,69%
Ελλάδα - Γερμανία	16	3,39%	21	4,45%	16	3,39%	53	11,23%
Ελλάδα - Τουρκία	96	20,34%	12	2,54%	78	16,53%	186	39,41%
Σύνολο	235	49,79%	73	15,47%	164	34,75%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΟΘΩΜΑΝΟΙ		ΑΘΙΓΓΑΝΟΙ		ΠΟΜΑΚΟΙ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	34	14,47%	29	39,73%	39	23,78%	677	96,03%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	105	44,68%	32	43,84%	47	28,66%	17	2,41%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	96	40,85%	12	16,44%	78	47,56%	11	1,56%
Σύνολο	235	100,00%	73	100,00%	164	100,00%	705	100,00%

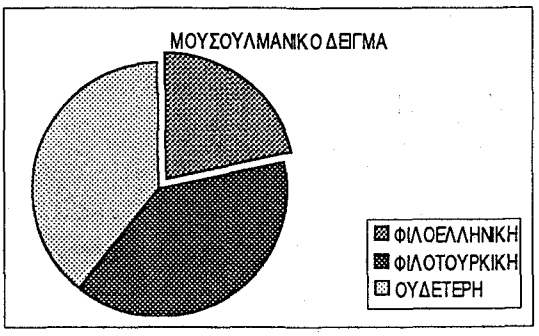
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.9.Α.

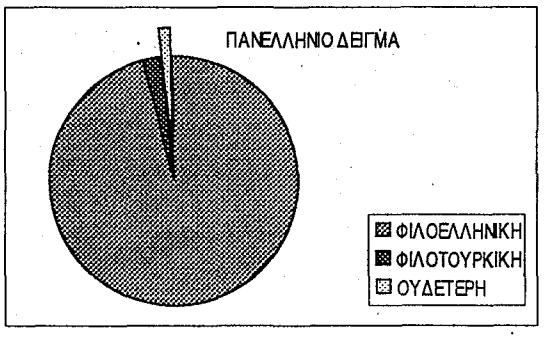
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.9.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.10

Συγκεντρωτικός Οριζόντιας Σύγκρισης Μεταβλητής 3

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,10	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,64	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,89	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,20	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,97	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,05	ασήμαντη	-	-
3η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,24	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,44	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,94	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	-	-	-	-	-
5η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,98	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,37	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,54	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,52	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,57	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,02	ασήμαντη	-	-
7η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,42	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,82	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,95	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,43	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,77	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,15	ασήμαντη	-	-
9η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	1,04	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,48	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	2,08	σημαντική	Πομάκοι	Αθίγγανοι
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,81	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,83	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,35	ασήμαντη	-	-
11η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,30	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,98	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,89	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,42	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,13	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,13	ασήμαντη	-	-
13η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,18	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,04	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,09	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,20	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	0,81	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	0,38	ασήμαντη	-	-

14η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,21	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	3,58	σημαντική	Πομάκοι	Οθωμανοί
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	2,78	σημαντική	Πομάκοι	Αθίγγανοι
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,13	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,05	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,99	σημαντική	Αθίγγανοι	Πομάκοι
15η	Φιλοελληνική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	2,27	σημαντική	Αθίγγανοι	Οθωμανοί
		Οθωμανοί - Πομάκοι	1,00	ασήμαντη	-	-
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,41	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Οθωμανοί - Αθίγγανοι	0,07	ασήμαντη	-	-
		Οθωμανοί - Πομάκοι	2,00	σημαντική	Οθωμανοί	Πομάκοι
		Πομάκοι - Αθίγγανοι	1,39	ασήμαντη	-	-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.11

Συγκεντρωτικός Κάθετης Σύγκρισης Μεταβλητής 3

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Οθωμανοί	2,61	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	0,99	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	2,59	σημαντική	Φιλοελληνική
3η	-	-	-	-
5η	Οθωμανοί	4,74	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	0,91	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	3,20	σημαντική	Φιλοτουρκική
7η	Οθωμανοί	1,67	ασήμαντη	-
	Αθίγγανοι	0,90	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	0,07	ασήμαντη	-
9η	Οθωμανοί	5,91	σημαντική	Φιλοελληνική
	Αθίγγανοι	2,15	σημαντική	Φιλοελληνική
	Πομάκοι	6,29	σημαντική	Φιλοελληνική
11η	Οθωμανοί	5,16	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	2,61	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Πομάκοι	1,10	ασήμαντη	-
13η	Οθωμανοί	4,83	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	2,43	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Πομάκοι	1,80	ασήμαντη	-
14η	Οθωμανοί	1,94	ασήμαντη	-
	Αθίγγανοι	1,00	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	5,91	σημαντική	Φιλοελληνική
15η	Οθωμανοί	3,18	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Αθίγγανοι	0,33	ασήμαντη	-
	Πομάκοι	0,51	ασήμαντη	-

Η Εθνοφυλετική καταγωγή (Μεταβλητή 3, Πίνακες 11)

Με τη μεταβλητή 3 διερευνάται, αν υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής συνείδησης των μουσουλμάνων της Θράκης σε συνάρτηση με την εθνοφυλετική τους καταγωγή. Τα υποσύνολα της μειονότητας, που συγκρίνονται μεταξύ τους είναι τρία: Το πρώτο περιλαμβάνει 235 μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, μουσουλμάνους στο θρήσκευμα και Οθωμανούς στην καταγωγή. Το δεύτερο αποτελείται από 73 μαθητές, της ίδιας με το προηγούμενο υποσύνολο ηλικίας, επίσης μουσουλμάνους αλλά αθιγγάνικης καταγωγής. Και το τρίτο περιλαμβάνει 164 μαθητές, μουσουλμάνους των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου αλλά πομακικής καταγωγής.

Από τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων, που αναφέρονται στην εθνοφυλετική καταγωγή των μουσουλμάνων διαμορφώθηκαν δύο συγκεντρωτικοί πίνακες: Οριζόντιας και Κάθετης σύγκρισης. Να σημειωθεί εδώ, ότι επειδή στη Μεταβλητή 3 έχουμε τρία υποσύνολα κι όχι δύο, όπως στις δύο προηγούμενες μεταβλητές τα ζεύγη στα οποία γίνεται η σύγκριση των ποσοστών των δύο τάσεων (οριζόντια σύγκριση) δεν είναι ένα (αστοί-αγρότες, για παράδειγμα) αλλά τρία: Οθωμανοί-Αθίγγανοι, Οθωμανοί-Πομάκοι, και Πομάκοι-Αθίγγανοι.

Από τον πρώτο συγκεντρωτικό (οριζόντιας σύγκρισης) πίνακα 3.10, που περιλαμβάνει δέκα εφτά (17) τάσεις (εννέα φιλοελληνικές και οκτώ φιλοτουρκικές) ή σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου, προκύπτει, σε ό,τι αφορά το πρώτο ζευγάρι, (Οθωμανοί-Αθίγγανοι) ότι μονάχα σε μια από τις 17 τάσεις (φιλοελληνική, 15η ερώτηση) υπάρχει διαφορά στατιστικά σημαντική, με τους Αθίγγανους να υπερέχουν στα ποσοστά. Σ' όλες τις υπόλοιπες 16 περιπτώσεις οι μεταξύ τους διαφορές είναι στατιστικά ασήμαντες. Ως προς το δεύτερο ζευγάρι (Οθωμανοί-Πομάκοι) παρατηρούμε στον ίδιο πίνακα ότι οι αντίστοιχες μεταξύ τους διαφορές είναι: Οκτώ, στατιστικά, σημαντικές, (σε τέσσερες φιλοελληνικές και σε τέσσερες φιλοτουρκικές τάσεις) και εννέα στατιστικά, ασήμαντες. Επί πλέον στις φιλοελληνικές τάσεις (1η, 11η, 13η, και 14η ερωτήσεις) όπου η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά σημαντική, η υπεροχή σε ποσοστά ανήκει, σταθερά στους Πομάκους, ενώ, αντίθετα, στις φιλοτουρκικές τάσεις (1η, 11η, 14η, και 15η ερωτήσεις), όπου επίσης η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά σημαντική, την υπεροχή έχουν οι Οθωμανοί.

Τέλος, ως προς το τρίτο ζευγάρι (Πομάκοι-Αθίγγανοι) βλέπουμε (πάντα στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης) ότι σε τρείς τάσεις (βλέπε ερωτήσεις: 9η και 14η) η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά σημαντική, ενώ σ' όλες τις υπόλοιπες δέκα τέσσερες η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά ασήμαντη. Κι ακόμη ότι στις δύο φιλοελληνικές τάσεις (9η και 14η ερωτήσεις), όπου η διαφορά τους είναι στατιστικά σημαντική οι Πομάκοι υπερέχουν έναντι των Αθίγγανων σε ποσοστά, ενώ στην αντίστοιχη φιλοτουρκική (14η ερώτηση) το μεγαλύτερο, συγκριτικά, ποσοστό παρουσιάζουν οι Αθίγγανοι.

Από το δεύτερο συγκεντρωτικό (κάθετης σύγκρισης) πίνακα 3.11, που περιλαμβάνει οκτώ (8) σημεία σύγκρισης (όσες και οι ερωτήσεις, που έχουν και τις δύο τάσεις, για να μπορεί να γίνει σύγκριση) προκύπτει ότι σε τρία σημεία σύγκρισης (ερωτήσεις 1η, 5η, και 15η) η στάση των Οθωμανών και Αθίγγανων (πρώτο ζευγάρι) διαφοροποιείται, με τους Οθωμανούς και στα τρία σημεία να παρουσιάζουν διαφορά στατιστικά σημαντική μεταξύ των δύο τάσεων (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) και με υπερέχουσα τη φιλοτουρκική (βλέπε στήλη: Κατεύθυνση) ενώ των Αθίγγανων η διαφορά μεταξύ των δύο τάσεων στα ίδια σημεία σύγκρισης είναι στατιστικά ασήμαντη.

Ως προς το δεύτερο ζευγάρι (Οθωμανοί-Πομάκοι) η στάση των δύο υποσυ-

νόλων διαφοροποιείται μεταξύ τους σε πέντε (ερωτήσεις: 1η, 11η, 13η, 14η και 15η) από τα οκτώ, συνολικά, σημεία ελέγχου της κάθετης σύγκρισης, με τους Οθωμανούς να υπερέχουν έναντι των Πομάκων στη φιλοτουρκική τάση (βλέπε στήλη: Κατεύθυνση). Τέλος για το τρίτο ζευγάρι (Πομάκοι-Αθίγγανοι) προκύπτει (πάντα από τον πίνακα κάθετης σύγκρισης) ότι η εθνική τους στάση διαφοροποιείται μεταξύ τους σε πέντε σημεία σύγκρισης (1η, 5η, 11η, 13η και 14η ερωτήσεις) με τους Πομάκους να υπερέχουν έναντι των Αθίγγανων σε τρία σημεία σύγκρισης, από τα οποία δύο (1η και 14η ερώτηση), ως προς τη φιλοελληνική τάση (βλέπε στήλη: Κατεύθυνση) και ένα (5η ερώτηση) ως προς τη φιλοτουρκική, και τους Αθίγγανους να υπερτερουν έναντι των Πομάκων σε δύο σημεία σύγκρισης (11η και 13η ερωτήσεις) ως προς τη φιλοτουρκική τάση (βλέπε στήλη: Κατεύθυνση).

Συναθροίζοντας τα στοιχεία του πίνακα οριζόντιας σύγκρισης (3.10) με αυτά του πίνακα κάθετης σύγκρισης (3.11) έχουμε συνολικά είκοσι πέντε (17+8) σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου με βάση τα οποία (συγ) κρίνεται η εθνική στάση των τριών μουσουλμανικών υποσυνόλων. Ακόμη, από τη συνάθροιση αυτή προκύπτει ότι η εθνική συνείδηση των Οθωμανών και Αθίγγανων (πρώτο ζευγάρι) διαφοροποιείται μεταξύ των δύο υποσυνόλων σε τέσσερα (1+3) σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου, ενώ η εθνική συνείδηση των Οθωμανών και Πομάκων (δεύτερο ζευγάρι) διαφοροποιείται μεταξύ τους σε δέκα τρία (8+5) σημεία σύγκρισης και η εθνική συνείδηση των Πομάκων και Αθίγγανων (τρίτο ζευγάρι) παρουσιάζεται διαφοροποιημένη σε οκτώ (3+5) σημεία σύγκρισης. Εδώ να τονιστεί ότι δεν αρκεί να ελέγχεται αν υπάρχουν διαφοροποιήσεις της εθνικής στάσης μεταξύ των υποσυνόλων της μειονότητας, αλλά θα πρέπει να ελέγχεται κάθε φορά και ποιο υποσύνολο υπερέχει ή έπεται και ως προς ποια τάση ή κατεύθυνση. Σε ό,τι αφορά λοιπόν την μεταβλητή 3 παρατηρούμε ότι οι τέσσερες διαφοροποιήσεις που υπάρχουν στην εθνική στάση μεταξύ των Οθωμανών και Αθίγγανων (πρώτο ζευγάρι) είναι της αυτής κατεύθυνσης δηλαδή οι Οθωμανοί παρουσιάζουν έναντι των Αθίγγανων και στις τέσσερες περιπτώσεις μεγαλύτερο ποσοστό, που επηρεάζεται από φιλοτουρκικές τάσεις και αισθήματα.

Ακόμη οι δέκα τρείς διαφοροποιήσεις που υπάρχουν ως προς την εθνική συνείδηση μεταξύ Οθωμανών και Πομάκων (δεύτερο ζευγάρι) είναι επίσης όλες της ίδιας κατεύθυνσης δείχνουν, δηλαδή, ότι οι Οθωμανοί σε σχέση με τους Πομάκους είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό φιλότουρκοι ή ότι οι Πομάκοι έχουν σε μεγαλύτερο βαθμό (ποσοστό), συγκριτικά με τους Οθωμανούς, ελληνική εθνική συνείδηση, ενώ οι οκτώ διαφοροποιήσεις, που υπάρχουν μεταξύ Πομάκων-Αθίγγανων (τρίτο ζευγάρι) δεν δηλώνουν όλες την ίδια, ποιοτικά, μεταξύ των παραπάνω υποσυνόλων, διαφορά. Αναλυτικότερα ενώ σε εφτά, σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου, από τα οκτώ στα οποία η εθνική στάση των Πομάκων και Αθίγγανων παρουσιάζεται διαφοροποιημένη, οι Πομάκοι εμφανίζονται σε μικρότερο ποσοστό φιλότουρκοι, σε σχέση με τους Αθίγγανους σε ένα σημείο ελέγχου (5η ερώτηση, κάθετη σύγκριση) η διαφοροποίηση μεταξύ Πομάκων και Αθίγγανων δείχνει, ότι οι Πομάκοι είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό φιλότουρκοι συγκριτικά με τους Αθίγγανους. Επειδή λοιπόν δύο διαφοροποιήσεις, ως αντίθετες αλληλοαναιρούνται (αλγεβρικό άθροισμα), θεωρούμε ότι των Πομάκων και Αθίγγανων (τρίτο ζευγάρι) η εθνική συνείδηση παρουσιάζεται διαφοροποιημένη μονάχα σε έξι κι όχι σε οκτώ από τα είκοσι πέντε σημεία ελέγχου της μεταβλητής3, με τους Πομάκους φυσικά να εμφανίζονται στα συγκεκριμένα σημεία σύγκρισης με μικρότερα ποσοστά, συγκριτικά, φιλοτουρκικών τάσεων και αισθημάτων.

Ανακεφαλαιώνοντας: Από τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων που αναφέρονται στην εθνοφυλετική καταγωγή των μουσουλμάνων προκύπτει ότι σε ό,τι αφορά τη σύγκριση της εθνικής συνείδησης των Οθωμανών και Αθίγγανων αλλά και των Πομάκων-Αθίγγανων, αυτή (εθνοφυλετική κα-

ταγωγή) δεν επηρεάζει την εθνική τους συνείδηση. Από τη σύγκριση όμως της εθνικής συνείδησης των Οθωμανών και Πομάκων προκύπτει, ότι η εθνοφυλετική καταγωγή (ανεξάρτητη μεταβλητή) επηρεάζει την εθνική συνείδηση (εξαρτημένη μεταβλητή).

Το γεγονός όμως ότι υπάρχει συσχέτιση, μεταξύ της εθνοφυλετικής καταγωγής και εθνικής συνείδησης στη σύγκριση της εθνικής στάσης των Οθωμανών και Πομάκων, σε συνάρτηση με τη μη ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ εθνοφυλετικής καταγωγής και εθνικής συνείδησης τόσο στη σύγκριση της εθνικής στάσης των Οθωμανών και Αθίγγανων, όσο και στη σύγκριση της εθνικής στάσης των Πομάκων και Αθίγγανων, μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι α. Η εθνική συμπεριφορά των Πομάκων διαφοροποιείται, έστω κατά τρόπο οριακό (σε 13 από τα 25 σημεία σύγκρισης η διαφορά είναι στατιστικά σημαντική) έναντι αυτής των Οθωμανών, εμφανίζοντας, συγκριτικά, μεγαλύτερα ποσοστά φιλοελληνικών τάσεων και αισθημάτων. και β. Η εθνική στάση των Αθίγγανων, παρουσιάζοντας στα περισσότερα σημεία σύγκρισης διαφορά στατιστικά ασήμαντη και έναντι αυτής των Οθωμανών (σε 21 από τα 25 συνολικά σημεία σύγκρισης) και έναντι αυτής των Πομάκων (σε 19 από τα 25) αποδεικνύεται, ότι βρίσκεται περίπου στο ενδιάμεσο χωρίς να διαφοροποιείται, ουσιαστικά, από την εθνική στάση ούτε των Οθωμανών αλλά ούτε και των Πομάκων.

11.4. ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 4

(Η Γεωγραφική και Διοικητική περιοχή. Νομοί: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης)

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 4

Ερώτηση 1η: "Σε ποιά από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις".

Η Αθήνα είναι η πόλη, που συγκεντρώνει τις περισσότερες προτιμήσεις για ταξίδι στους μουσουλμάνους και των τριών νομών της Θράκης. Δεύτερη έρχεται η Θεσ/νίκη για τους μουσουλμάνους του Έβρου και η Άγκυρα για τους μουσουλμάνους της Ροδόπης και της Ξάνθης.

Στις τάσεις, η αντίστοιχη στήλη μάς δείχνει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική, παρουσιάζουν οι μουσουλμάνοι του Έβρου (44,59%) και το μικρότερο οι της Ροδόπης (35,12) ενώ στη φιλοτουρκική το μικρότερο οι μουσουλμάνοι του Έβρου (32,43%) και το μεγαλύτερο οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης (39,74%).

Αναλυτικότερα, σε ό,τι αφορά τις μεταξύ τους διαφορές οι πίνακες, που ακολουθούν μας δίνουν τις εξής τιμές:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,95	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,27	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,82	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	0,24	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,62	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,57	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Έβρου	0,92	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	0,00	μηδενική	-
	Ξάνθης	0,22	ασήμαντη	-

Από τον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης προκύπτει, ότι όλες οι μεταξύ των τριών μουσουλμανικών υποσυνόλων διαφορές, ως προς τις τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) είναι στατιστικά ασήμαντες, ενώ από τον πίνακα κάθετης σύγκρισης γίνεται φανερό, ότι στους μουσουλμάνους και των τριών νομών (Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης) η διαφορά των ποσοστών μεταξύ των δύο τάσεων (φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής) είναι από μηδενική έως ασήμαντη. Τούτο σημαίνει ότι από τα τρία σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου, που έχει η ερώτηση αυτή (πρώτη), στη συγκεκριμένη μεταβλητή (4), σε κανένα δεν παρατηρείται διαφοροποίηση της εθνικής στάσης μεταξύ των μουσουλμάνων των τριών νομών της Θράκης.

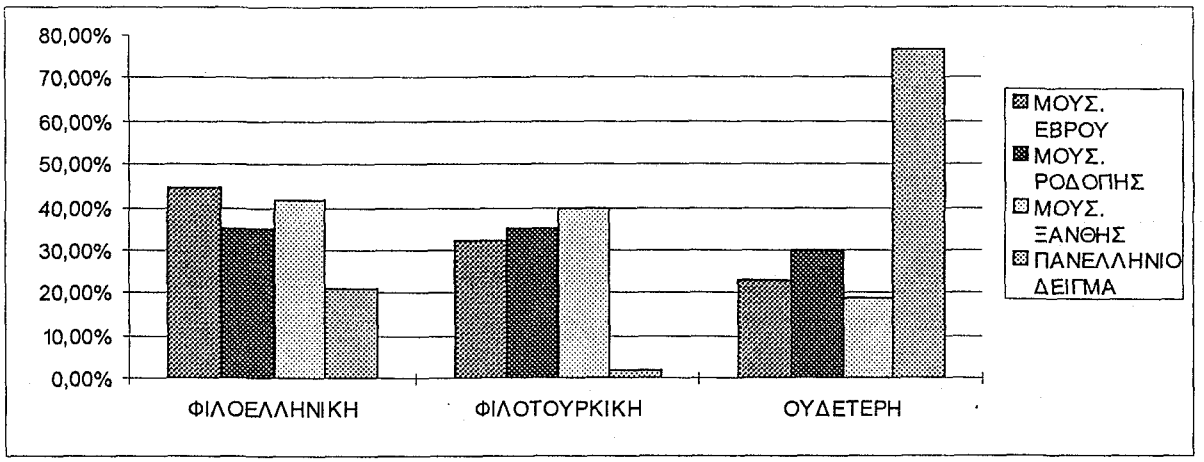
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής), στην 1η ερώτηση: Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

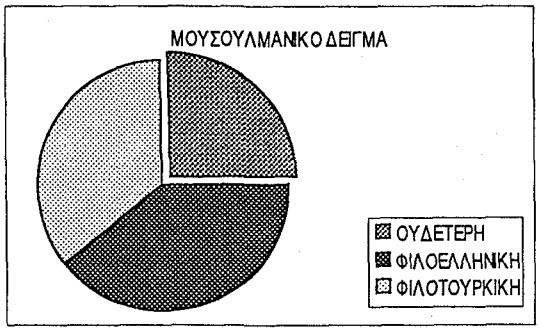
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΣΥΝΟΛΟ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Θεσσαλονίκη	14	2,97%	26	5,51%	22	4,66%	62	13,14%
Αδριανούπολη	13	2,75%	27	5,72%	26	5,51%	66	13,98%
Σόφια	6	1,27%	17	3,60%	12	2,54%	35	7,42%
Άγκυρα	11	2,33%	58	12,29%	36	7,63%	105	22,25%
Αθήνα	19	4,03%	59	12,50%	43	9,11%	121	25,64%
Παρίσι	11	2,33%	55	11,65%	17	3,60%	83	17,58%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

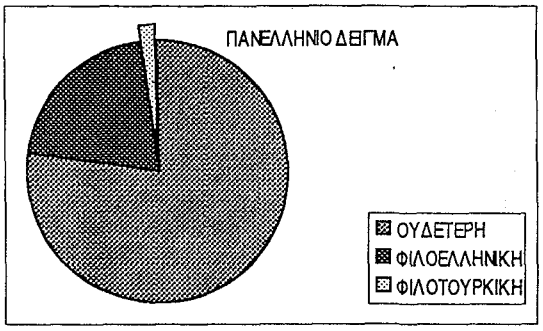
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	33	44,59%	85	35,12%	65	41,67%	150	21,28%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	24	32,43%	85	35,12%	62	39,74%	13	1,84%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	17	22,97%	72	29,75%	29	18,59%	542	76,88%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 3η: "Εκτός από την μητρική σου γλώσσα, ποιά απο τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;".

Οι μουσουλμάνοι του Έβρου και της Ροδόπης επιθυμούν μετά τη μητρική τους γλώσσα να μάθουν ελληνικά και θέτουν σε δεύτερη προτίμηση τα αγγλικά. Στις προτιμήσεις όμως των μουσουλμάνων της Ξάνθης την πρώτη θέση κατέχει η αγγλική γλώσσα και τη δεύτερη η ελληνική.

Η στήλη των τάσεων μας δείχνει ότι στη φιλοελληνική (η μοναδική που μας ενδιαφέρει στην ερώτηση αυτή) το μεγαλύτερο ποσοστό (47,11%) παρουσιάζουν οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης και το μικρότερο (23,08%) οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης. Οι διαφορές, που παρουσιάζουν οι μουσουλμάνοι των τριών νομών της Θράκης μεταξύ τους εκφράζονται με τις παρακάτω τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
3η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,87	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,27	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,67	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	-	-	-	-	-

Κάθετη σύγκριση βέβαια δεν μπορεί να γίνει αφού δεν έχουμε στην ερώτηση αυτή φιλοτουρκική τάση.

Από το μοναδικό λοιπόν σημείο σύγκρισης (φιλοελληνική τάση) της ερώτησης αυτής προκύπτει ότι μόνο μεταξύ των μουσουλμάνων των νομών Ροδόπης-Ξάνθης (3ο ζευγάρι) υπάρχει διαφορά στατιστικά σημαντική με τους μουσουλμάνους της Ροδόπης να πλειοδοτούν, ενώ η αντίστοιχη διαφορά στα άλλα δύο ζεύγη (Έβρου-Ροδόπης και Έβρου-Ξάνθης) είναι στατιστικά ασήμαντη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2

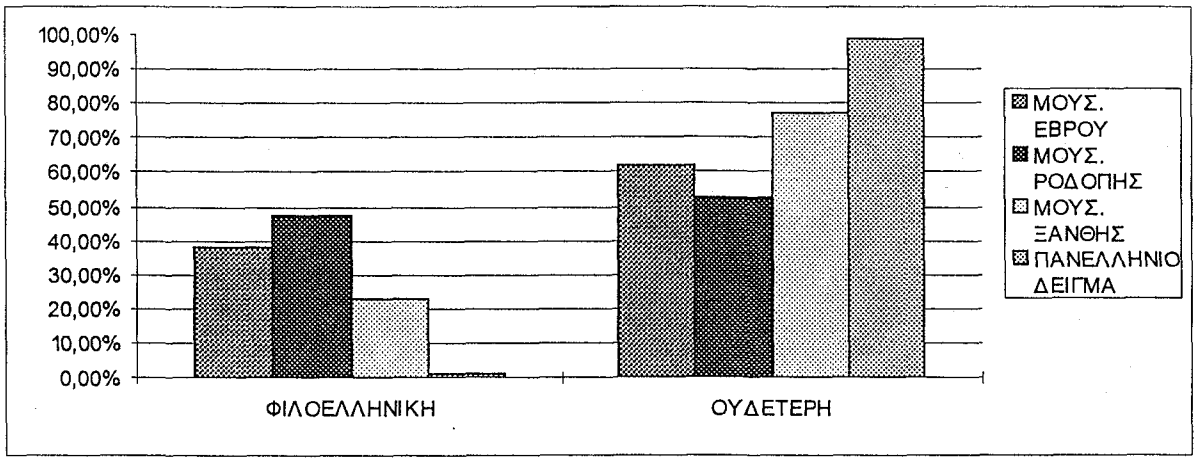
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 3η ερώτηση"Έκτός από τη μητρική σου γλώσσα, ποια από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Αγγλικά	21	4,45%	98	20,76%	77	16,31%	196	41,53%
Ελληνικά	28	5,93%	114	24,15%	36	7,63%	178	37,71%
Βουλγάρικα	4	0,85%	8	1,69%	13	2,75%	25	5,30%
Τούρκικα	8	1,69%	10	2,12%	6	1,27%	24	5,08%
Γαλλικά	13	2,75%	12	2,54%	24	5,08%	49	10,38%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	28	37,84%	114	47,11%	36	23,08%	10	1,42%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	46	62,16%	128	52,89%	120	76,92%	695	98,58%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	472	100,00%

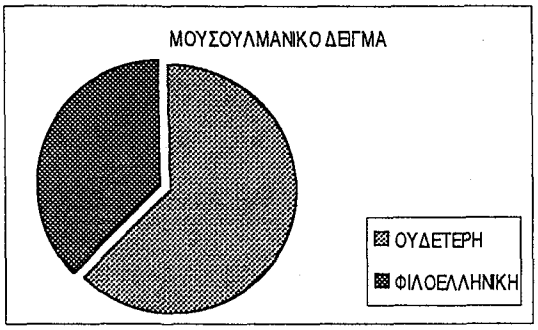
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.Α.

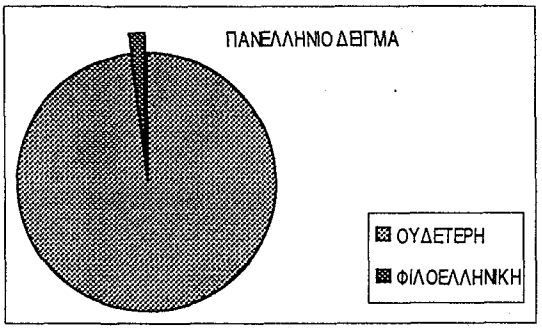
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 5η: "Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;".

Οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης στην πρώτη και δεύτερη προτίμηση έχουν τα μαθήματα Αριθμητικής και Φυσικής-Χημείας, αντίστοιχα, μαθήματα, που διδάσκονται στην τουρκική γλώσσα από μουσουλμάνους δασκάλους, ενώ οι μουσουλμάνοι του Έβρου και της Ροδόπης έχουν κι αυτοί στην πρώτη προτίμηση την Αριθμητική αλλά τη δεύτερη θέση στις προτιμήσεις τους καταλαμβάνει το μάθημα της Ιστορίας, που διδάσκεται στην ελληνική γλώσσα και από χριστιανούς δασκάλους.

Ως προς τις τάσεις, φιλοελληνική και φιλοτουρκική, στην πρώτη, το μεγαλύτερο ποσοστό (43,24%) βλέπουμε ότι συγκεντρώνουν οι μουσουλμάνοι του Έβρου και το μικρότερο (31,41%) οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης, ενώ στη φιλοτουρκική η σχέση αντιστρέφεται.

Οι διαφορές όμως αυτές παρουσιάζουν τις εξής τιμές:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
5η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,89	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,09	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,34	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,43	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,71	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,52	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
5η	Έβρου	0,56	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	4,20	σημαντική	φιλοτουρκική
	Ξάνθης	4,03	σημαντική	φιλοτουρκική

Παρατηρούμε ότι η μόνη διαφοροποίηση, που παρουσιάζουν μεταξύ τους οι μουσουλμάνοι των τριών νομών της Θράκης είναι στη κάθετη σύγκριση, όπου η εθνική στάση των μουσουλμάνων του Έβρου διαφοροποιείται από αυτήν των μουσουλμάνων των άλλων δύο νομών, των οποίων η στάση έχει φιλοτουρκική κατεύθυνση, δηλαδή η διαφορά, που παρουσιάζεται στα ποσοστά ανάμεσα στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) στους μουσουλμάνους Ροδόπης και Ξάνθης είναι στατιστικά σημαντική με τη φιλοτουρκική να υπερτερεί έναντι της φιλοελληνικής, ενώ η αντίστοιχη διαφορά στους μουσουλμάνους του Έβρου είναι στατιστικά ασήμαντη.

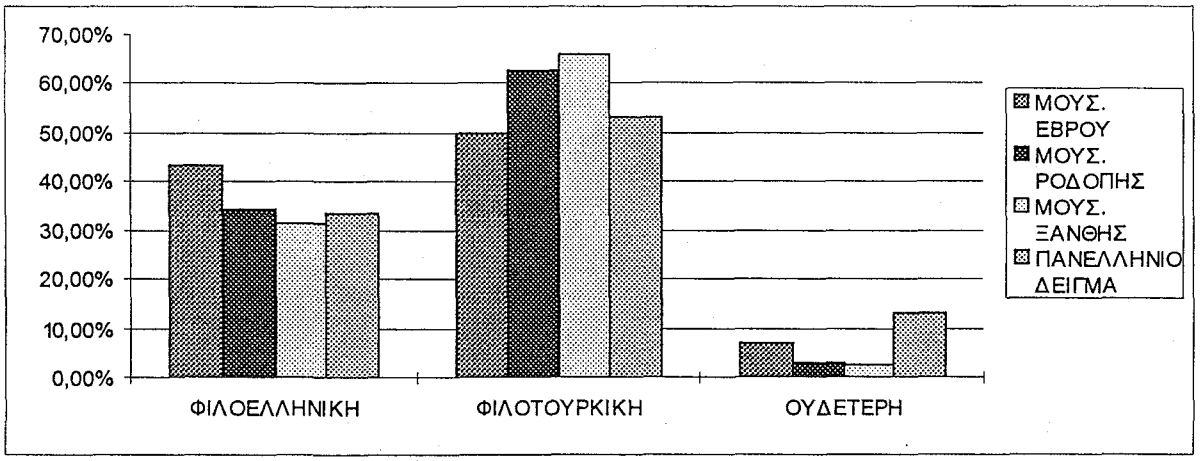
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 5η ερώτηση: 'Ποιό από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιό πολύ;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

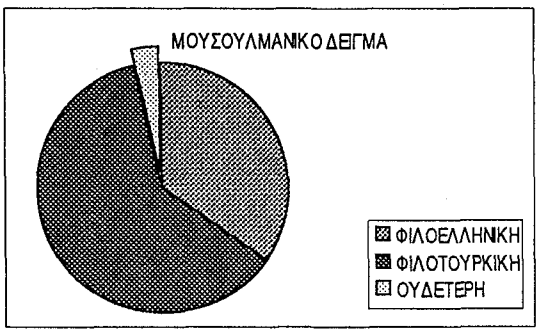
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Φυσική - Χημεία	5	1,06%	18	3,81%	31	6,57%	54	11,44%
Ιστορία	18	3,81%	39	8,26%	28	5,93%	85	18,01%
Αριθμητική	32	6,78%	134	28,39%	72	15,25%	238	50,42%
Γεωγραφία	14	2,97%	44	9,32%	21	4,45%	79	16,74%
Κάποιο άλλο	5	1,06%	7	1,48%	4	0,85%	16	3,39%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

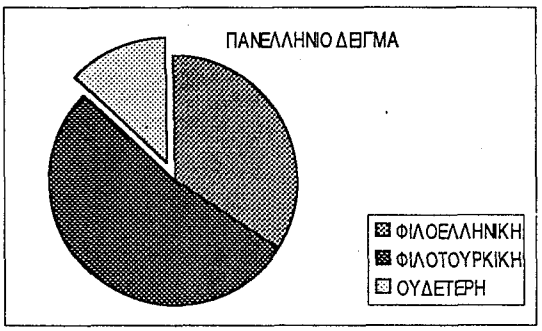
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	32	43,24%	83	34,30%	49	31,41%	237	33,62%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	37	50,00%	152	62,81%	103	66,03%	375	53,19%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	5	6,76%	7	2,89%	4	2,56%	93	13,19%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 7η: "Ποιά από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;"

Η εθνική ομάδα μπάσκετ της Τουρκίας έρχεται πρώτη, με δεύτερη την εθνική Ελλάδας, στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων του Έβρου και της Ξάνθης, ενώ οι ίδιες ομάδες καταλαμβάνουν από κοινού την πρώτη θέση στους μουσουλμάνους της Ροδόπης.

Στη στήλη των τάσεων οι διαφοροποιήσεις, που υπάρχουν μεταξύ των μουσουλμάνων των τριών νομών δε φαίνονται ιδιαίτερα μεγάλες. Συγκεκριμένα έχουμε τις παρακάτω τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
7η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,26	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,04	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,40	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,24	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,06	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	1,64	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
7η	Έβρου	1,17	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	0,00	μηδενική	-
	Ξάνθης	2,00	σημαντική	Φιλοτουρκική

Η μόνη διαφοροποίηση κι εδώ βρίσκεται στην κάθετη σύγκριση όπου οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης, μόνο αυτοί, παρουσιάζουν διαφορά στατιστικά σημαντική στα ποσοστά των τάσεων (φιλοελληνικής και φιλοτουρκικής) με τη φιλοτουρκική να υπερέχει (φιλοτουρκική κατεύθυνση), ενώ η αντίστοιχη διαφορά στους μουσουλμάνους των νομών Έβρου και Ροδόπης είναι ασήμαντη και μηδενική, αντίστοιχα.

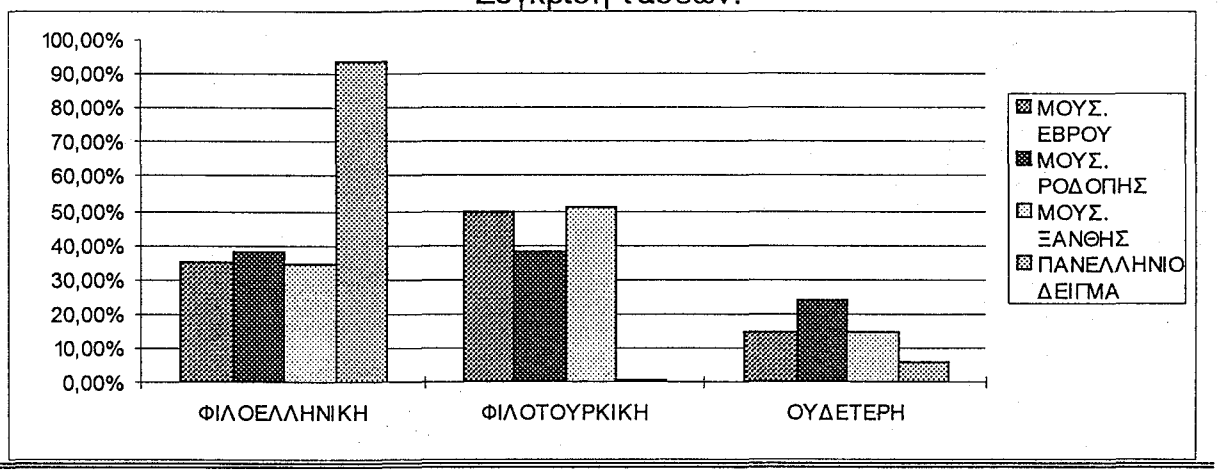
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 7η ερώτηση: Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

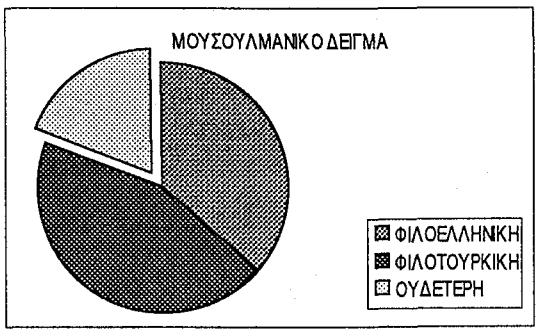
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Εθνική Ισπανίας	1	0,21%	25	5,30%	5	1,06%	31	6,57%
Εθνική Βουλγαρίας	1	0,21%	6	1,27%	7	1,48%	14	2,97%
Εθνική Τουρκίας	37	7,84%	92	19,49%	79	16,74%	208	44,07%
Εθνική Γιουγκοσλαβίας	8	1,69%	17	3,60%	10	2,12%	35	7,42%
Εθνική Ελλάδας	26	5,51%	92	19,49%	54	11,44%	172	36,44%
Κάποια άλλη	1	0,21%	10	2,12%	1	0,21%	12	2,54%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

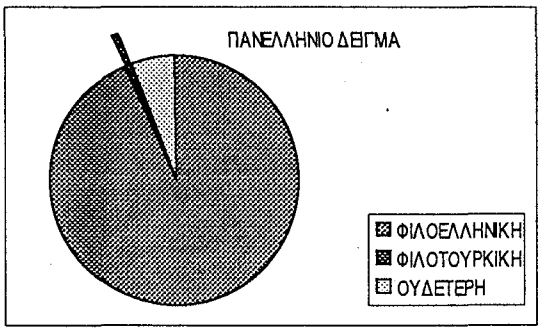
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	26	35,14%	92	38,02%	54	34,62%	659	93,48%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	37	50,00%	92	38,02%	79	50,64%	4	0,57%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	11	14,86%	58	23,97%	23	14,74%	42	5,96%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 9η: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;".

Οι μουσουλμάνοι και των τριών νομών προτιμούν ν' αγοράζουν τα καταναλωτικά τους αγαθά από την Ελλάδα και μόνο κατά ένα μικρό σχετικά ποσοστό προτιμούν τις αγορές των γειτονικών κρατών, δηλ. της Τουρκίας. Όμως οι προτιμήσεις αυτές διαφέρουν ως προς τα ποσοστά τους από νομό σε νομό.

Έτσι το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική τάση έχουν οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης (82,23%), το μικρότερο οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης (58,33%) ενώ περίπου στη μέση κυμαίνεται το ποσοστό των μουσουλμάνων του Έβρου (70,27%). Η ιεράρχηση αυτή αντιστρέφεται στη φιλοτουρκική τάση. Οι τιμές Z που εκφράζουν τις διαφοροποιήσεις των μουσουλμάνων των τριών νομών διαμορφώνονται, όπως στους πίνακες που ακολουθούν:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
9η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	1,91	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,42	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	4,36	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,12	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,00	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,63	σημαντική	Ξάνθης	Ροδόπης

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
9η	Έβρου	3,22	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ροδόπης	8,48	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ξάνθης	2,15	σημαντική	Φιλοελληνική

Ο πίνακας οριζόντιας σύγκρισης μας δείχνει ότι μεταξύ των μουσουλμάνων των νομών Ροδόπης και Ξάνθης και στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής στάσης, με τους πρώτους να υπερέχουν, συγκριτικά, στη φιλοελληνική τάση και τους δεύτερους στη φιλοτουρκική.

Στον πίνακα κάθετης σύγκρισης παρατηρούμε, ότι δεν υπάρχει διαφοροποίηση, αφού και των τριών μουσουλμανικών υποσυνόλων η κατεύθυνση είναι ίδια (φιλοελληνική).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5

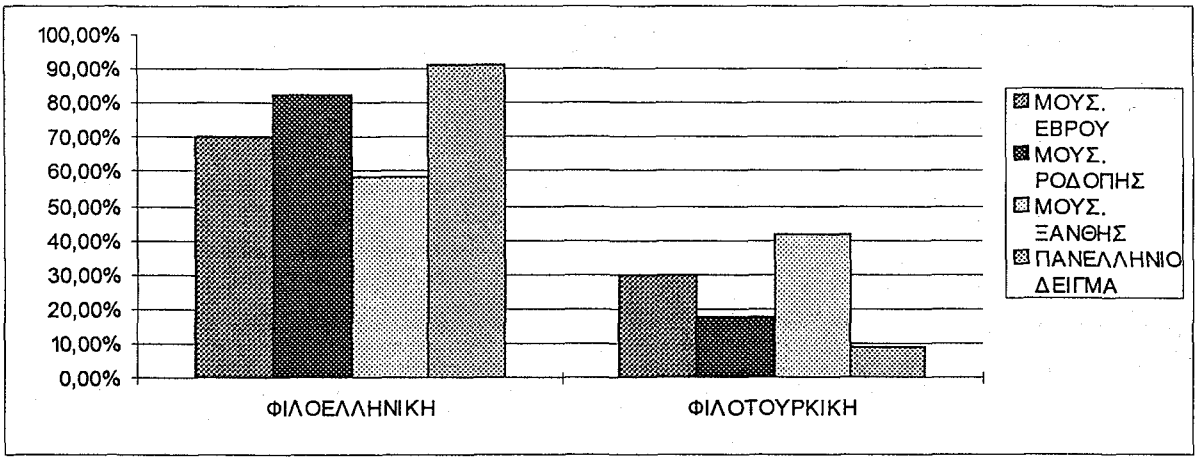
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 9η ερώτηση: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Από Ελλάδα	52	11,02%	199	42,16%	91	19,28%	342	72,46%
Από Γειτονικά Κράτη	22	4,66%	43	9,11%	65	13,77%	130	27,54%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	52	70,27%	199	82,23%	91	58,33%	642	91,06%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	22	29,73%	43	17,77%	65	41,67%	63	8,94%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

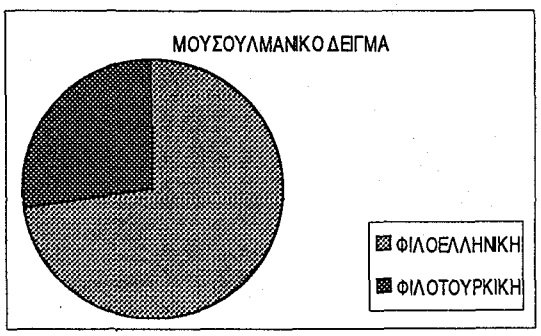
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5.Α.

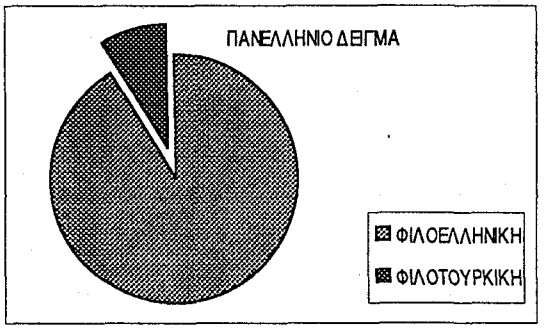
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 11η: "Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ από τους παρακάτω;".

Η Χούλια Κότσγιγκίτ κατέχει την πρώτη θέση με δεύτερο το Σαραβάκο, στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων των νομών Έβρου και Ξάνθης ενώ στους μουσουλμάνους του νομού Ροδόπης την πρώτη θέση καταλαμβάνει ο Τανζού Τσολάκ με δεύτερο κι εδώ τον Σαραβάκο.

Ως προς τις τάσεις οι μουσουλμάνοι των τριών νομών δε διαφοροποιούνται μεταξύ τους σημαντικά, όπως τούτο φαίνεται και στους παρακάτω πίνακες:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
11η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,20	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,68	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,72	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	0,27	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,91	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,89	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
11η	Έβρου	2,66	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ροδόπης	4,21	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ξάνθης	2,07	σημαντική	Φιλοτουρκική

Και από τον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης και από τον πίνακα κάθετης σύγκρισης δεν προκύπτει διαφορά στην εθνική στάση ανάμεσα στους μουσουλμάνους των τριών νομών της Θράκης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6

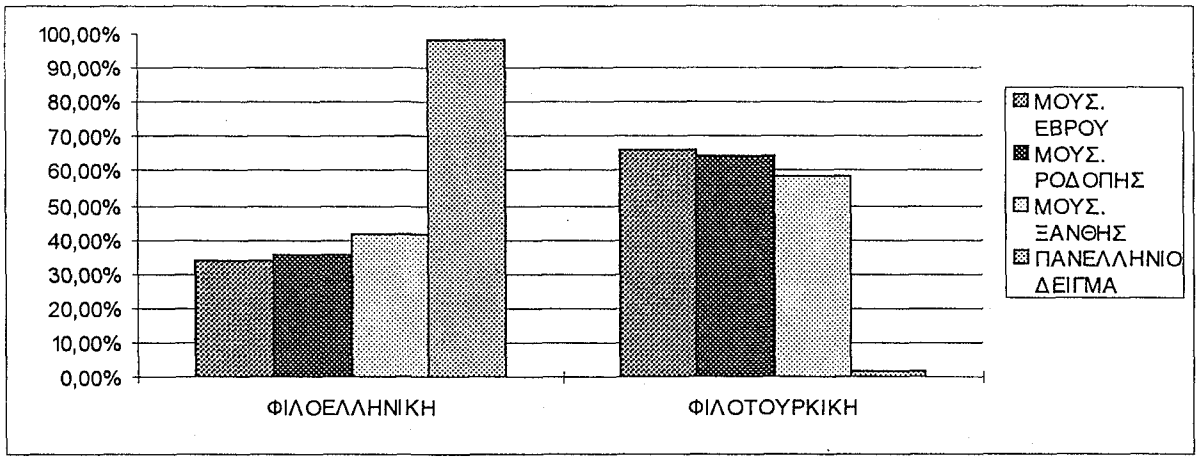
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 11η ερώτηση: 'Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ από τους παρακάτω;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Αλίκη Βουγιουκλάκη	6	1,27%	36	7,63%	32	6,78%	74	15,68%
Κεμάλ Ατατούρκ	7	1,48%	48	10,17%	30	6,36%	85	18,01%
Δημήτρη Σαραβάκο	17	3,60%	49	10,38%	33	6,99%	99	20,97%
Χούλια Κοτσγιγκίτ	26	5,51%	41	8,69%	37	7,84%	104	22,03%
Ελευθέριο Βενιζέλο	2	0,42%	2	0,42%	0	0,00%	4	0,85%
Τανζού Τσολάκ	16	3,39%	66	13,98%	24	5,08%	106	22,46%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	25	33,78%	87	35,95%	65	41,67%	694	98,44%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	49	66,22%	155	64,05%	91	58,33%	11	1,56%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

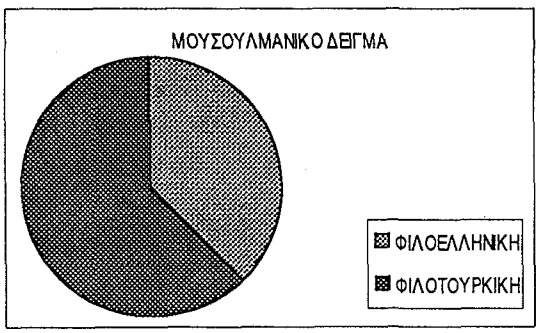
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6.Α.

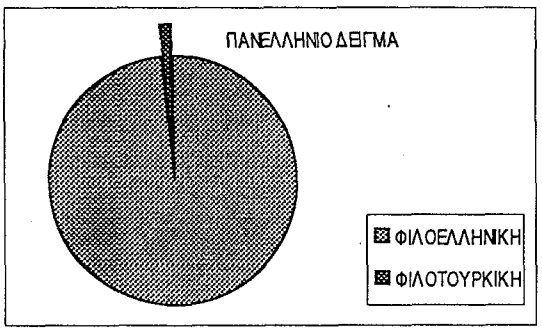
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 13η: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών".

Παρατηρούμε ότι οι μουσουλμάνοι και των τριών νομών γνωρίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ποιος είναι ο πρωθυπουργός της Τουρκίας απ' ότι ποιος είναι ο πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Βέβαια το ποσοστό αυτό διαφοροποιείται. Έτσι στη φιλοελληνική τάση το μεγαλύτερο ποσοστό παρουσιάζουν οι μουσουλμάνοι της Ροδόπης (55,37%) έναντι αυτών του Έβρου και της Ξάνθης, των οποίων τα ποσοστά σχεδόν συμπίπτουν (40,54% και 40,38%), ενώ στη φιλοτουρκική τάση οι μεταξύ τους διαφορές είναι μικρότερης κλίμακας.

Αναλυτικότερα, οι διαφορές, που παρουσιάζουν στην ερώτηση αυτή τα τρία υποσύνολα της μειονότητας έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
13η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	1,51	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,01	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,02	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,06	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,36	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,87	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
13η	Έβρου	3,22	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ροδόπης	2,59	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ξάνθης	4,27	σημαντική	Φιλοτουρκική

Ο πίνακας οριζόντιας σύγκρισης μάς δείχνει ότι στη φιλοελληνική τάση υπάρχει διαφορά στατιστικά σημαντική μεταξύ των μουσουλμάνων των νομών Ροδόπης-Ξάνθης με τους πρώτους να υπερέχουν σε ποσοστά ενώ σ' όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις και στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) οι διαφορές είναι στατιστικά ασήμαντες. Επίσης στην κάθετη σύγκριση δεν παρατηρείται διαφοροποίηση της στάσης τους, αφού και τα τρία υποσύνολα της μειονότητας παρουσιάζουν την ίδια κατεύθυνση (φιλοτουρκική).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7

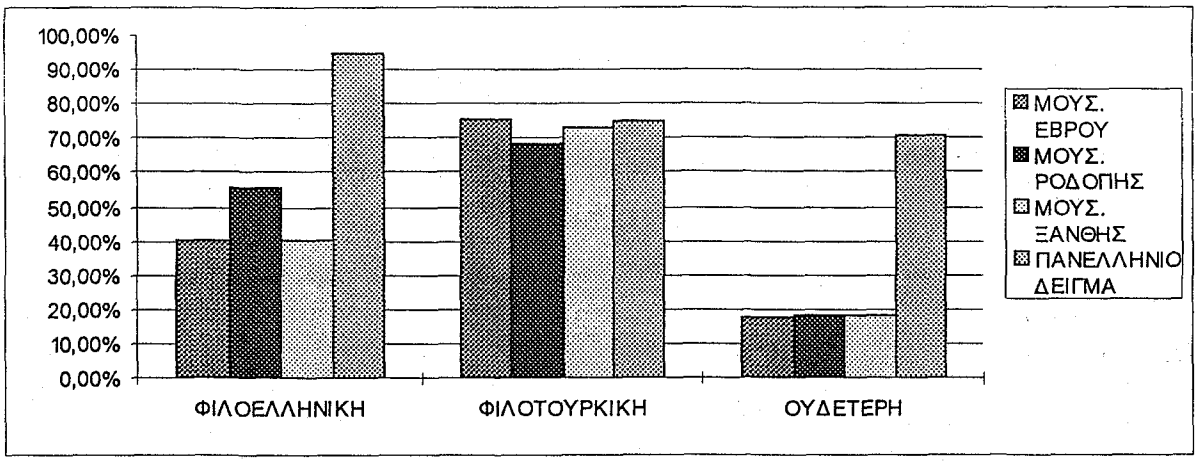
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 13η ερώτηση: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Μητσοτάκης - Ελλάδα	30	40,54%	134	55,37%	63	40,38%	227	48%
Οζάλ - Τουρκία	56	75,68%	165	68,18%	114	73,08%	335	71%
Μιτεράν-Θάτσερ/ Γαλλία - Αγγλία	13	17,57%	44	18,18%	28	17,95%	85	18%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	30	40,54%	134	55,37%	63	40,38%	670	95%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	56	75,68%	165	68,18%	114	73,08%	529	75%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	13	17,57%	44	18,18%	28	17,95%	507	71%

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7.Α.

Σύγκριση τάσεων.

Ερώτηση 14η: "Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;"

Τις πρώτες δύο θέσεις στις προτιμήσεις των μουσουλμάνων και των τριών νομών κατέχουν τα τηλεοπτικά κανάλια του MEGA και της ΕΤ 1 αντίστοιχα, ενώ στη τρίτη θέση στους μουσουλμάνους της Ροδόπης και Ξάνθης καταλαμβάνει το STAR 1 και στους μουσουλμάνους του Έβρου η TV 1.

Ως προς τις τάσεις, όπως μας δείχνει η αντίστοιχη στήλη υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις στη φιλοελληνική αρκετά μεγάλες ενώ στη φιλοτουρκική είναι μικρότερης κλίμακας.

Αναλυτικότερα οι τιμές Z έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
14η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	1,02	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,80	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,64	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	0,00	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,52	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,73	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
14η	Έβρου	2,29	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ροδόπης	5,40	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ξάνθης	2,00	σημαντική	Φιλοελληνική

Από τα τρία σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου, που έχουμε στην ερώτηση αυτή, μονάχα σε ένα (φιλοελληνική τάση) υπάρχει διαφοροποίηση στην εθνική στάση και μόνο μεταξύ των μουσουλμάνων των νομών Ροδόπης και Ξάνθης (τρίτο ζευγάρι) με τους πρώτους (Ροδόπης) να υπερισχύουν και πάλι σε ποσοστά. Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις η εθνική στάση των μουσουλμάνων παρουσιάζεται χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8

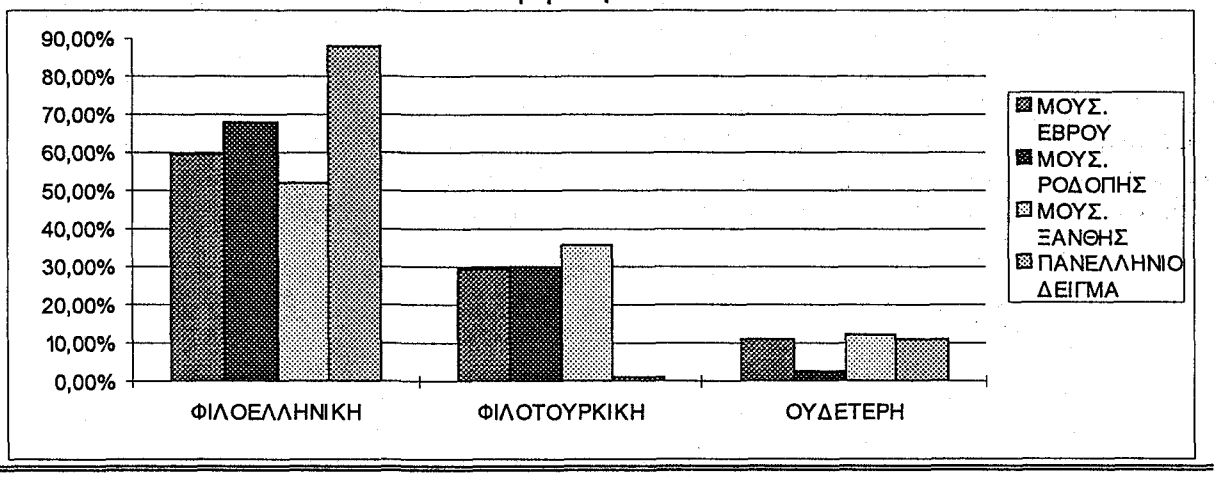
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 14η ερώτηση: 'Ποιό τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ		ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
		ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
		απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ET1	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	14	2,97%	44	9,32%	29	6,14%	87	18,43%
ANTENA	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	0	0%	8	1,69%	0	0%	8	1,69%
STAR1	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	7	1,48%	38	8,05%	26	5,51%	71	15,04%
RTL	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	8	1,69%	2	0,42%	14	2,97%	24	5,08%
TV1	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	13	2,75%	14	2,97%	15	3,18%	42	8,90%
MEGA	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	22	4,66%	90	19,07%	42	8,90%	154	32,63%
EUROSPORT	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	0	0%	0	0%	5	1,06%	5	1,06%
ET2	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	8	1,69%	22	4,66%	10	2,12%	40	8,47%
TV2	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	2	0,42%	20	4,24%	15	3,18%	37	7,84%
MTV	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	0	0%	4	0,85%	0	0%	4	0,85%
Σύνολο		74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	44	59,46%	164	67,77%	81	51,92%	619	87,80%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	22	29,73%	72	29,75%	56	35,90%	9	1,28%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	8	10,81%	6	2,48%	19	12,18%	77	10,92%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

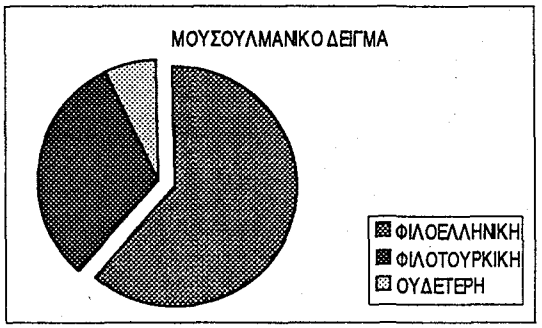
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8.Α.

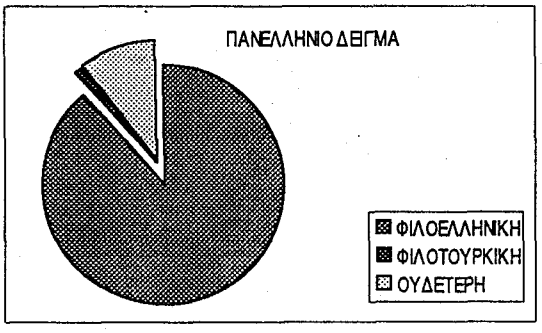
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 15η: "Σε ποιές δυό χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;".

Οι μουσουλμάνοι του Έβρου και της Ροδόπης προτιμούν το ζευγάρι των χωρών Ελλάδα-Τουρκία" ενώ οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης τις χώρες Τουρκία-Γερμανία. Επί πλέον αξιοπρόσεκτη είναι η μικρή προτίμηση όλων των μουσουλμάνων προς το ζευγάρι "Τουρκία-Αγγλία" σε σχέση με αυτό "Τουρκία-Γερμανία". Ως προς τις τάσεις, χαρακτηριστική είναι η διαφορά, που υπάρχει μεταξύ των μουσουλμάνων των νομών Ροδόπης και Ξάνθης στη φιλοτουρκική τάση.

Αναλυτικότερα έχουμε:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
15η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,53	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,59	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,13	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,28	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,08	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	3,07	σημαντική	Ξάνθης	Ροδόπης

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
15η	Έβρου	1,08	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	0,98	ασήμαντη	-
	Ξάνθης	3,20	σημαντική	Φιλοτουρκική

Στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης και μόνο στη φιλοτουρκική τάση παρατηρούμε, ότι οι μουσουλμάνοι του νομού Ξάνθης διαφοροποιούνται ως προς την εθνική συνείδηση έναντι των μουσουλμάνων του νομού Ροδόπης, παρουσιάζοντας σημαντικά μεγαλύτερα,έναντι αυτών,ποσοστά στην εν λόγω τάση, ενώ στην κάθετη σύγκριση η διαφοροποίηση αυτή των μουσουλμάνων της Ξάνθης διευρύνεται και στους μουσουλμάνους του νομού Έβρου.

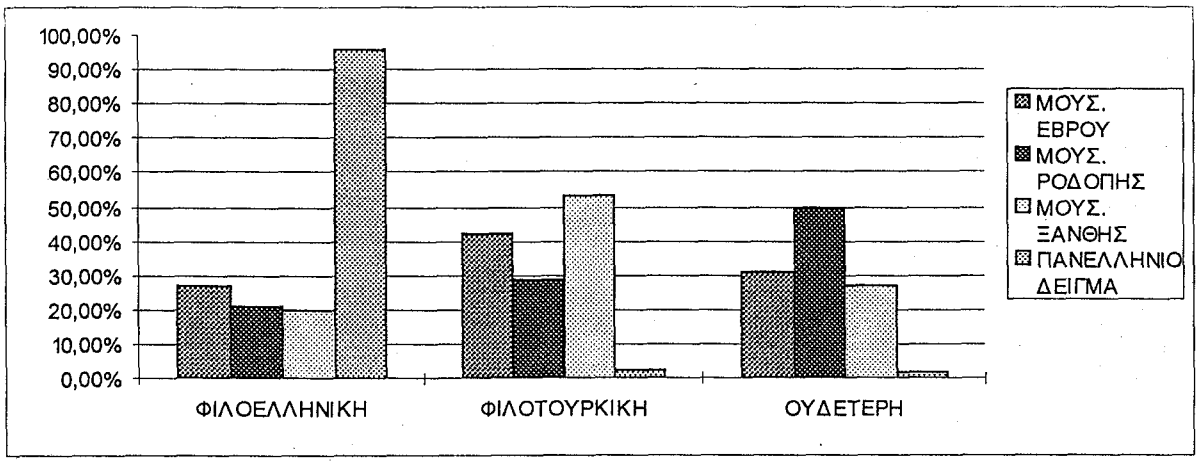
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.9

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 15η ερώτηση: 'Σε ποιες δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα των Νομών: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης.

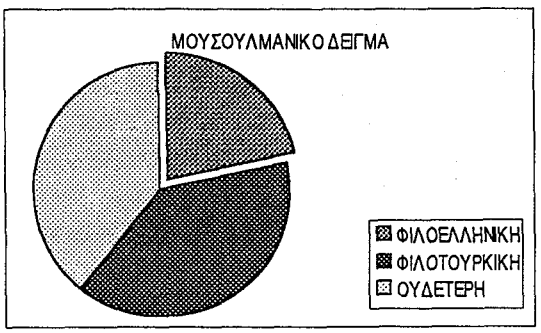
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ								
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
Τουρκία - Γερμανία	22	4,66%	57	12,08%	64	13,56%	143	30,30%
Ελλάδα - Αγγλία	5	1,06%	27	5,72%	17	3,60%	49	10,38%
Τουρκία - Αγγλία	9	1,91%	13	2,75%	19	4,03%	41	8,69%
Ελλάδα - Γερμανία	15	3,18%	24	5,08%	14	2,97%	53	11,23%
Ελλάδα - Τουρκία	23	4,87%	121	25,64%	42	8,90%	186	39,41%
Σύνολο	74	15,68%	242	51,27%	156	33,05%	472	100,00%

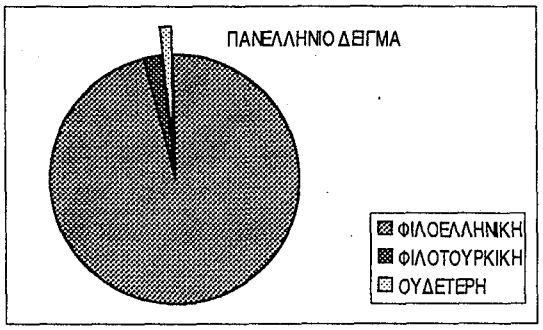
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΕΒΡΟΥ		ΡΟΔΟΠΗΣ		ΞΑΝΘΗΣ			
	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ	απόλ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	20	27,03%	51	21,07%	31	19,87%	677	96,03%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	31	41,89%	70	28,93%	83	53,21%	17	2,41%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	23	31,08%	121	50,00%	42	26,92%	11	1,56%
Σύνολο	74	100,00%	242	100,00%	156	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.9.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.9.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.10

Συγκεντρωτικός Οριζόντιας Σύγκρισης Μεταβλητής 4

Ερώτηση	Τάσεις	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
					μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,95	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,27	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,82	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	0,24	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,62	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,57	ασήμαντη	-	-
3η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,87	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,27	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,67	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	-	-	-	-	-
5η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,89	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,09	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,34	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,43	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,71	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,52	ασήμαντη	-	-
7η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,26	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,04	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,40	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,24	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,06	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	1,64	ασήμαντη	-	-
9η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	1,91	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,42	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	4,36	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,12	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,00	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,63	σημαντική	Ξάνθης	Ροδόπης
11η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,20	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,68	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,72	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	0,27	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,91	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,89	ασήμαντη	-	-
13η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	1,51	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,01	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,02	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,06	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,36	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,87	ασήμαντη	-	-

14η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	1,02	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,80	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	2,64	σημαντική	Ροδόπης	Ξάνθης
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	0,00	μηδενική	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,52	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,73	ασήμαντη	-	-
15η	Φιλοελληνική	Έβρου - Ροδόπης	0,53	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	0,59	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	0,13	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	Έβρου - Ροδόπης	1,28	ασήμαντη	-	-
		Έβρου - Ξάνθης	1,08	ασήμαντη	-	-
		Ροδόπης - Ξάνθης	3,07	σημαντική	Ξάνθης	Ροδόπης

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.11

Συγκεντρωτικός Κάθετης Σύγκρισης Μεταβλητής 4

Ερώτηση	Υποσύνολα μειονότητας	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Έβρου	0,92	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	0,00	μηδενική	-
	Ξάνθης	0,22	ασήμαντη	-
3η	-	-	-	-
5η	Έβρου	0,56	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	4,20	σημαντική	φιλοτουρκική
	Ξάνθης	4,03	σημαντική	φιλοτουρκική
7η	Έβρου	1,17	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	0,00	μηδενική	-
	Ξάνθης	2,00	σημαντική	Φιλοτουρκική
9η	Έβρου	3,22	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ροδόπης	8,48	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ξάνθης	2,15	σημαντική	Φιλοελληνική
11η	Έβρου	2,66	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ροδόπης	4,21	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ξάνθης	2,07	σημαντική	Φιλοτουρκική
13η	Έβρου	3,22	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ροδόπης	2,59	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Ξάνθης	4,27	σημαντική	Φιλοτουρκική
14η	Έβρου	2,29	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ροδόπης	5,40	σημαντική	Φιλοελληνική
	Ξάνθης	2,00	σημαντική	Φιλοελληνική
15η	Έβρου	1,08	ασήμαντη	-
	Ροδόπης	0,98	ασήμαντη	-
	Ξάνθης	3,20	σημαντική	Φιλοτουρκική

Η Γεωγραφική και Διοικητική περιοχή (Μεταβλητή 4, Πίνακες 11)

Με τη μεταβλητή 4 ελέγχεται, αν υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής συνείδησης των μουσουλμάνων της Θράκης, που να μπορεί να συσχετισθεί με τη γεωγραφική και διοικητική διαίρεση της περιοχής. Τα υποσύνολα της μειονότητας, που συγκρίνονται μεταξύ τους είναι τρία, όσοι και οι νομοί της Θράκης. Το πρώτο περιλαμβάνει 74 μουσουλμάνους μαθητές (πάντα των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου) του νομού Έβρου, το δεύτερο 242 μουσουλμάνους μαθητές του νομού Ροδόπης και το τρίτο 156 μουσουλμάνους μαθητές του νομού Ξάνθης. (74+242+156=472).

Από τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων, που αναφέρονται στη γεωγραφική και διοικητική περιοχή των μουσουλμάνων καταρτίσθηκαν δύο συγκεντρωτικοί πίνακες: Οριζόντιας και Κάθετης σύγκρισης.

Επειδή και στη μεταβλητή 4 όπως και στη μεταβλητή 3 έχουμε τρία υποσύνολα κι όχι δύο, τα ζεύγη με βάση τ α οποία γίνεται η σύγκριση των ποσοστών των δύο τάσεων (οριζόντια σύγκριση) είναι τρία: Έβρου - Ροδόπης, Έβρου - Ξάνθης και Ροδόπης - Ξάνθης.

Από τον πρώτο συγκεντρωτικό (οριζόντιας σύγκρισης) πίνακα 4.10, που περιλαμβάνει δέκα εφτά (17) τάσεις (εννέα φιλοελληνικές και 8 φιλοτουρκικές) ή σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου, προκύπτει, σε ό,τι αφορά το πρώτο (Έβρου-Ροδόπης) αλλά και το δεύτερο ζευγάρι (Έβρου - Ξάνθης) ότι σ' όλες τις τάσεις οι μεταξύ των μελών εκάστου ζευγαριού διαφορές, ως προς την εθνική συνείδηση είναι στατιστικά ασήμαντες.

Ως προς το τρίτο ζευγάρι (Ροδόπης - Ξάνθης), παρατηρούμε (πάντα στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης) ότι οι μεταξύ τους διαφορές είναι: Έξι (6) στατιστικά σημαντικές (σε τέσσερες φιλοελληνικές και δύο φιλοτουρκικές τάσεις) και έντεκα (11) στατιστικά ασήμαντες. Ακόμη παρατηρούμε ότι στις φιλοελληνικές τάσεις (3η, 9η, 13η, και 14η ερωτήσεις), όπου η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά σημαντική, η υπεροχή σε ποσοστά ανήκει σταθερά στους μουσουλμάνους του νομού Ροδόπης, ενώ, αντίθετα στις φιλοτουρκικές τάσεις (9η και 15η ερωτήσεις), όπου επίσης η μεταξύ τους διαφορά είναι στατιστικά σημαντική την υπεροχή έχουν οι μουσουλμάνοι του νομού Ξάνθης.

Από το δεύτερο συγκεντρωτικό (κάθετης σύγκρισης) πίνακα 4.11, που περιλαμβάνει οκτώ (8) σημεία σύγκρισης (όσες και οι ερωτήσεις, που έχουν και τις δύο τάσεις, για να μπορεί να γίνει σύγκριση) προκύπτει ότι μόνο σε ένα σημείο σύγκρισης (ερώτηση 5η) η στάση των μουσουλμάνων του Έβρου και της Ροδόπης (πρώτο ζευγάρι) διαφοροποιείται μεταξύ τους, ενώ η εθνική στάση των μουσουλμάνων των νομών Έβρου και Ξάνθης (δεύτερο ζευγάρι) διαφοροποιείται σε τρία σημεία σύγκρισης (ερωτήσεις: 5η, 7η και 15η), με τους μουσουλμάνους του νομού Ξάνθης να δείχνουν σε μεγαλύτερο ποσοστό, έναντι αυτών του νομού Έβρου, φιλοτουρκικά αισθήματα.

Τέλος για το τρίτο ζευγάρι (Ροδόπης - Ξάνθης) προκύπτει (πάντα από τον πίνακα κάθετης σύγκρισης) ότι η εθνική συνείδηση διαφοροποιείται μεταξύ των δύο υποσυνόλων σε δύο σημεία ελέγχου (ερωτήσεις 7η και 15η) κι ότι και στα δύο αυτά σημεία οι μουσουλμάνοι της Ξάνθης παρουσιάζονται με μεγαλύτερα ποσοστά, συγκριτικά με αυτούς του νομού Ροδόπης, ως προς τα φιλοτουρκικά αισθήματα (φιλοτουρκική κατεύθυνση).

Συνενώνοντας τα στοιχεία του πίνακα οριζόντιας σύγκρισης (4.10) με αυτά του πίνακα κάθετης σύγκρισης (4.11) έχουμε τελικά είκοσι πέντε (17+8) σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου με βάση τα οποία (συγ) κρίνεται η εθνική συνείδηση των τριών μουσουλμανικών υποσυνόλων. Επί πλέον από τη συνένωση αυτή προκύπτει ότι η εθνική στάση των μουσουλμάνων των νομών Έβρου και Ροδό-

πης (πρώτο ζευγάρι) διαφοροποιείται μεταξύ των δύο υποσυνόλων σε ένα μόνο σημείο σύγκρισης, ενώ η εθνική συνείδηση των μουσουλμάνων των νομών Έβρου και Ξάνθης, (δεύτερο ζευγάρι) διαφοροποιείται μεταξύ τους σε τρία (3) σημεία σύγκρισης και η εθνική συνείδηση των μουσουλμάνων των νομών Ροδόπης και Ξάνθης (τρίτο ζευγάρι) παρουσιάζεται διαφοροποιημένη μεταξύ των δύο υποσυνόλων σε οκτώ (6+2) σημεία σύγκρισης.

Ανακεφαλαιώνοντας: Από τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων, που αναφέρονται στη γεωγραφική διοικητική περιοχή των μουσουλμάνων προκύπτει ότι η ανεξάρτητη μεταβλητή (γεωγραφική και διοικητική περιοχή) δεν επηρεάζει την εξαρτημένη μεταβλητή (εθνική συνείδηση). Το γεγονός όμως, ότι η εθνική συνείδηση παρουσιάζεται διαφοροποιημένη μεταξύ των μουσουλμάνων Ροδόπης και Ξάνθης (τρίτο ζευγάρι) σε οκτώ (8) σημεία σύγκρισης από τα είκοσι πέντε (25) συνολικά, με τους μουσουλμάνους του νομού Ξάνθης να παρουσιάζονται, σταθερά και στα οκτώ, περισσότερο, συγκριτικά, φιλότουρκοι, είναι μια, έστω, ένδειξη, που όμως δεν μπορεί να μην προβληματίζει.

11.5. ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 5

(Το Φύλο)

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ 5

Ερώτηση 1η: "Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις".

Ως προς την ιεράρχηση των τριών πρώτων πόλεων δεν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις προτιμήσεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών.

Όμως στη στήλη των τάσεων βλέπουμε ότι στη φιλοελληνική τάση τα αγόρια συγκεντρώνουν μεγαλύτερο ποσοστό και στη φιλοτουρκική μικρότερο συγκριτικά με τα αντίστοιχα ποσοστά των κοριτσιών χωρίς τούτο να σημαίνει ότι οι διαφορές αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Οι πίνακες οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης, που ακολουθούν μας δίνουν τις τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	0,83	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,50	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Αγόρια	2,31	σημαντική	Φιλοελληνική
	Κορίτσια	0,36	ασήμαντη	-

Η οριζόντια σύγκριση μας δείχνει ότι μεταξύ αγοριών και κοριτσιών δεν υπάρχει, ως προς τις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) διαφορά στατιστικά σημαντική, ενώ από την κάθετη σύγκριση προκύπτει ότι η διαφορά μεταξύ των δύο τάσεων στα αγόρια είναι, στατιστικά, σημαντική, με τη φιλοελληνική να υπερέχει (φιλοελληνική κατεύθυνση) και στα κορίτσια στατιστικά ασήμαντη.

Δηλαδή,από τα τρία σημεία σύγκρισης (ελέγχου), που έχει η ερώτηση αυτή, μόνο ως προς ένα διαφοροποιείται η εθνική στάση των αγοριών απ' αυτήν των κοριτσιών.

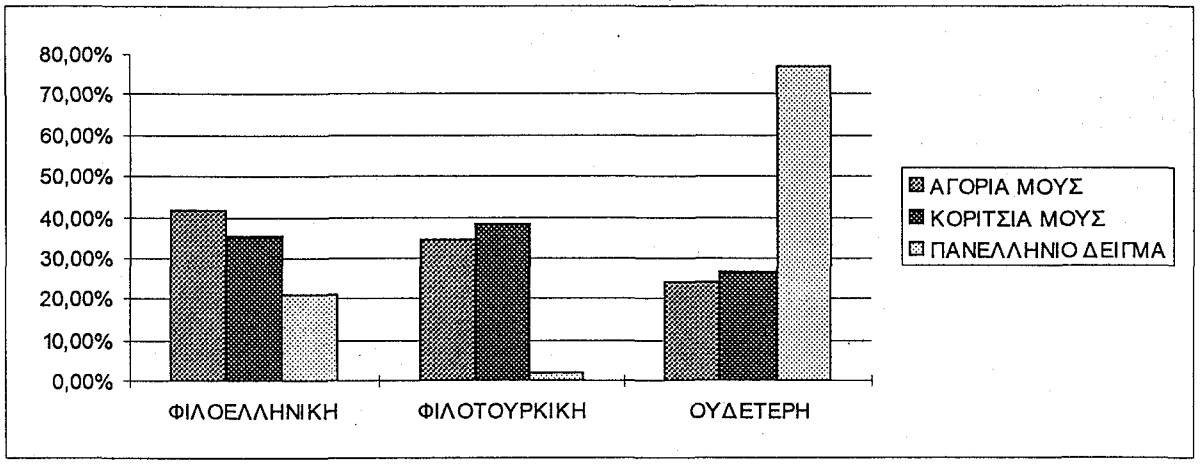
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 1η ερώτηση: "Σε ποια από τις παρακάτω πόλεις θα ήθελες να ταξιδέψεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

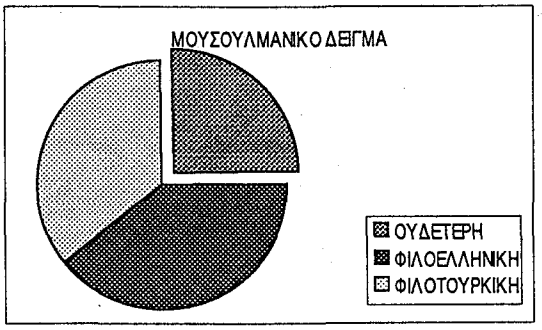
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Θεσσαλονίκη	36	7,63%	26	5,51%	62	13,14%
Αδριανούπολη	28	5,93%	38	8,05%	66	13,98%
Σόφια	10	2,12%	25	5,30%	35	7,42%
Άγκυρα	60	12,71%	45	9,53%	105	22,25%
Αθήνα	70	14,83%	51	10,81%	121	25,63%
Παρίσι	51	10,81%	32	5,78%	83	17,58%
Σύνολο	255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

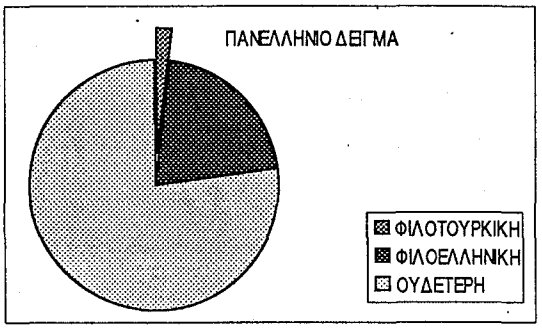
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	106	41,57%	77	35,48%	150	21,28%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	88	34,51%	83	38,25%	13	1,84%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	61	23,92%	57	26,27%	542	76,88%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 3η: "Εκτός από τη μητρική σου γλώσσα, ποια από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;".

Από τις απαντήσεις στην ερώτηση αυτή φαίνεται κάποια υπεροχή της αγγλικής γλώσσας έναντι της ελληνικής στις προτιμήσεις των αγοριών κάτι, που δε συμβαίνει στα κορίτσια, όπου η ελληνική υπερέχει ελαφρώς έναντι της αγγλικής. Ωστόσο,η διαφορά αυτή στη φιλοελληνική τάση, είναι στατιστικά ασήμαντη, όπως άλλωστε φαίνεται και στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης που ακολουθεί:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
3η	Φιλοελληνική	0,84	ασήμαντη	-	-
	-	-	-	-	-

Πίνακα κάθετης σύγκρισης δεν έχουμε γιατί δεν υπάρχει στη τρίτη ερώτηση η φιλοτουρκική τάση.

Από το μοναδικό σημείο σύγκρισης (σημείο ελέγχου) που έχει η ερώτηση αυτή δεν προκύπτει διαφορά στην εθνική στάση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2

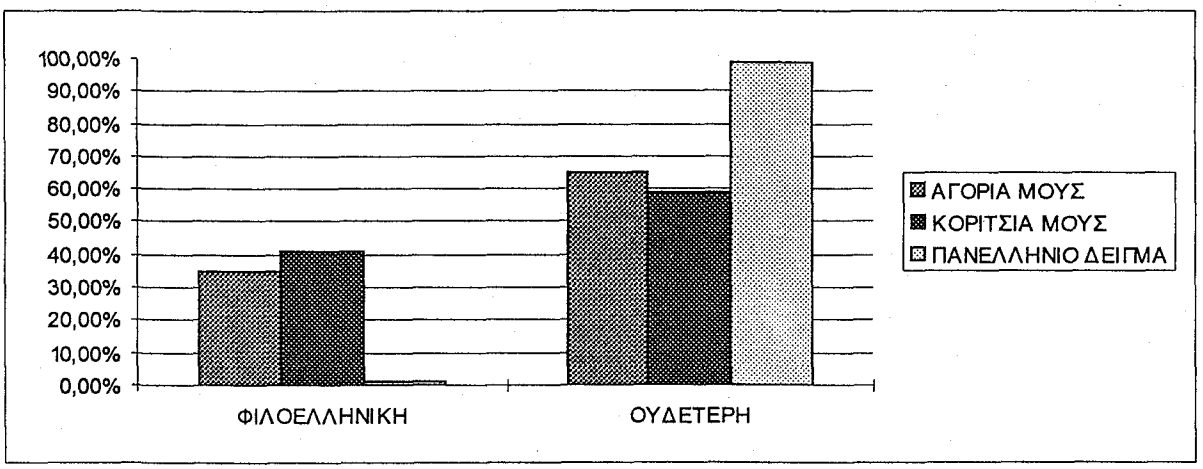
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 3η ερώτηση: "Εκτός από τη μητρική σου γλώσσα, ποια από τις παρακάτω θα ήθελες να μάθεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Αγγλικά	109	23,09%	87	18,43%	196	41,53%
Ελληνικά	89	18,86%	89	18,86%	178	37,71%
Βουλγάρικα	16	3,39%	9	1,91%	25	5,30%
Τούρκικα	10	2,12%	14	2,97%	24	5,08%
Γαλλικά	31	6,57%	18	3,81%	49	10,38%
Σύνολο	255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	89	34,90%	89	41,01%	10	1,42%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	166	65,10%	128	58,99%	695	98,58%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

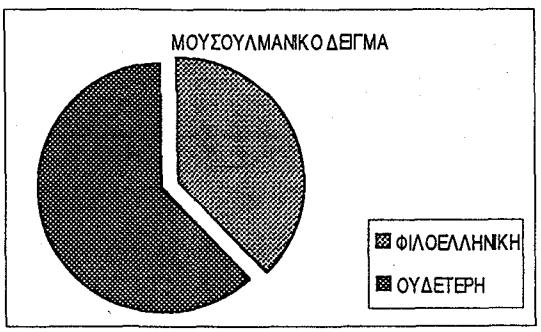
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.Α.

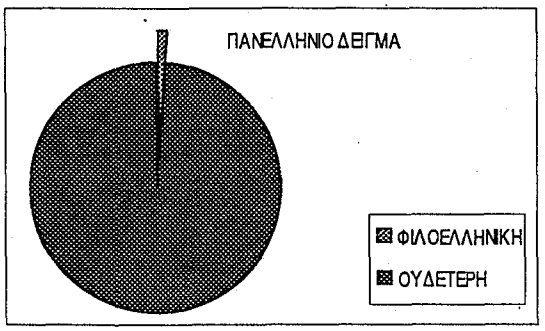
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 5η: "Ποιο από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιό πολύ;".

Και στις απαντήσεις αυτής της ερώτησης δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα αγόρια και κορίτσια του μουσουλμανικού δείγματος. Οι όποιες διαφορές, που παρατηρούνται στις τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι, στατιστικά, ασήμαντες, όπως μας δείχνουν οι τιμές Z στην οριζόντια σύγκριση, που ακολουθεί, ενώ ο πίνακας κάθετης σύγκρισης μας δίνει μεν διαφορές στατιστικά σημαντικές αλλ' αυτές είναι και των δύο υποσυνόλων (αγοριών-κοριτσιών) προς την αυτή κατεύθυνση (φιλοτουρκική) πράγμα, που σημαίνει ότι δεν υπάρχει διαφοροποίηση, ως προς τη συμπεριφορά των δύο υποσυνόλων στη συγκεκριμένη ερώτηση:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
5η	Φιλοελληνική	0,64	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,18	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
5η	Αγόρια	4,42	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	3,42	σημαντική	Φιλοτουρκική

Και τα τρία σημεία σύγκρισης (2 στην οριζόντια και 1 στην κάθετη σύγκριση) δείχνουν ότι η εθνική στάση μεταξύ των δύο υποσυνόλων (αγοριών-κοριτσιών) της μειονότητας δε διαφοροποιείται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3

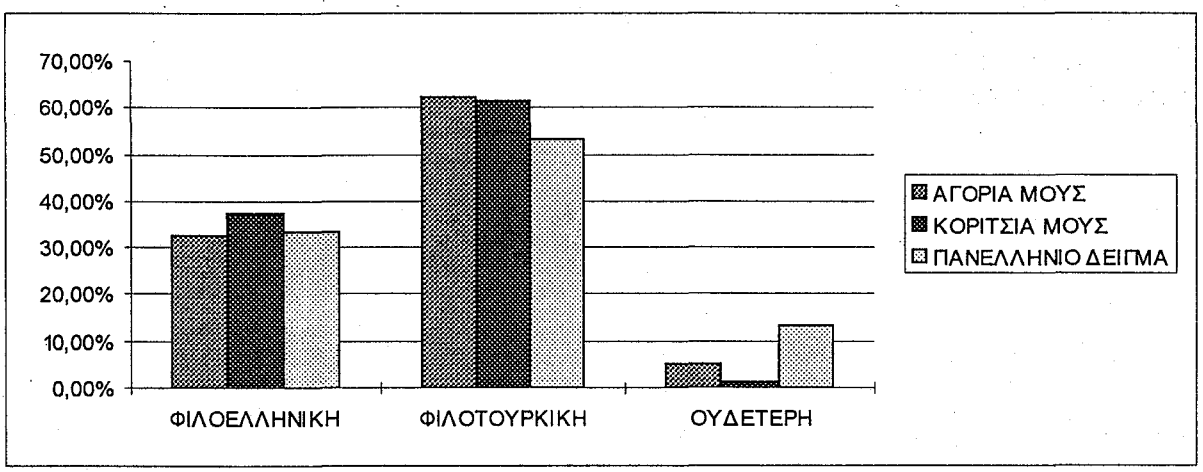
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 5η ερώτηση: "Ποιο από τα παρακάτω μαθήματα σου αρέσει πιο πολύ;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Φυσική - Χημεία	20	4,24%	34	7,20%	54	11,44%
Ιστορία	42	8,90%	43	9,11%	85	18,01%
Αριθμητική	139	29,45%	99	20,97%	238	50,42%
Γεωγραφία	41	8,69%	38	8,05%	79	16,74%
Κάποιο άλλο	13	2,75%	3	0,64%	16	3,39%
Σύνολο	255	54,03%	217	59,32%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	83	32,55%	81	37,33%	237	33,62%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	159	62,35%	133	61,29%	375	53,19%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	13	5,10%	3	1,38%	93	13,19%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

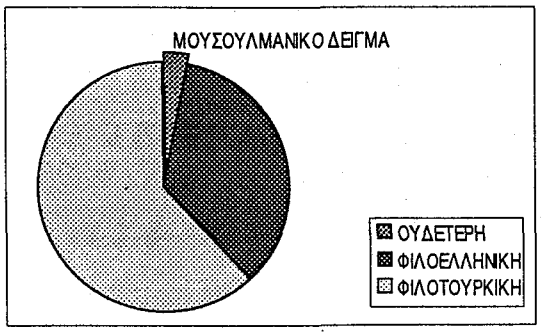
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.Α.

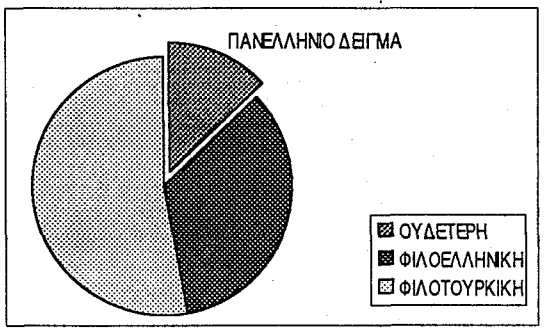
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 7η: "Ποιά από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;".

Κι εδώ, όπως φαίνεται στον πίνακα των απαντήσεων, αγόρια και κορίτσια έχουν τις ίδιες σχεδόν προτιμήσεις και οι τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική διαμορφώνονται στα ίδια επίπεδα. Αναλυτικότερα,έχουμε τις παρακάτω τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
7η	Φιλοελληνική	0,008	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,668	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
7η	Αγόρια	0,79	ασήμαντη	-
	Κορίτσια	1,36	ασήμαντη	-

Διαφοροποίηση της εθνικής στάσης μεταξύ των δύο υποσυνόλων της μειονότητας δεν υπάρχει ούτε στην οριζόντια αλλά ούτε και στην κάθετη σύγκριση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4

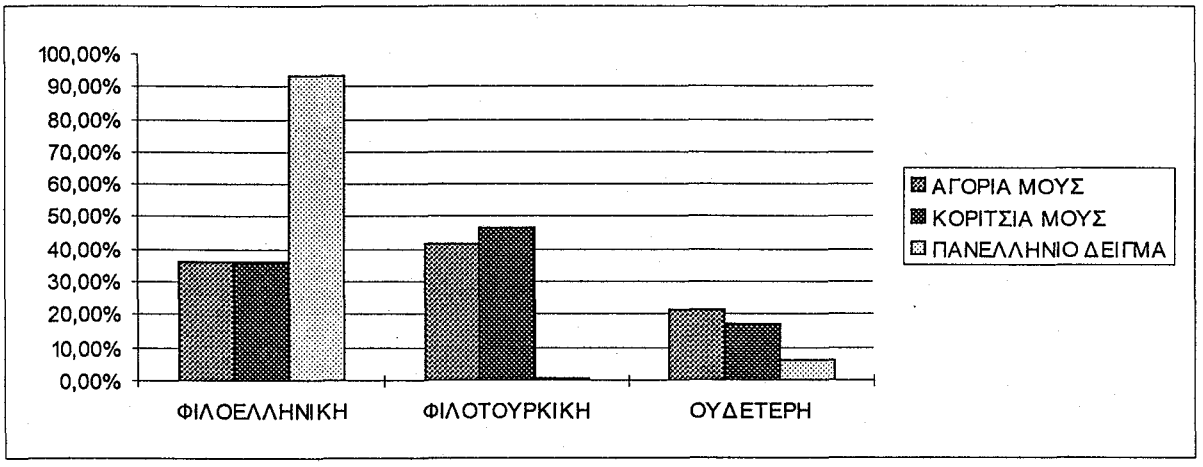
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 7η ερώτηση: "Ποια από τις παρακάτω ομάδες μπάσκετ θα ήθελες να βγει πρωταθλήτρια κόσμου;". για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Εθνική Ισπανίας	14	2,97%	17	3,60%	31	6,57%
Εθνική Βουλγαρίας	8	1,69%	6	1,27%	14	2,97%
Εθνική Τουρκίας	107	22,67%	101	21,40%	208	44,07%
Εθνική Γιουγκοσλαβίας	23	4,87%	12	2,54%	35	7,42%
Εθνική Ελλάδας	93	19,70%	79	16,74%	172	36,44%
Κάποια άλλη	10	2,12%	2	0,42%	12	2,54%
Σύνολο	255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	93	36,47%	79	36,41%	659	93,48%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	107	41,96%	101	46,54%	4	0,57%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	55	21,57%	37	17,05%	42	5,96%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

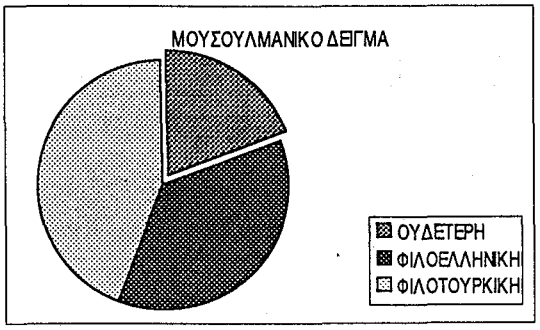
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.Α.

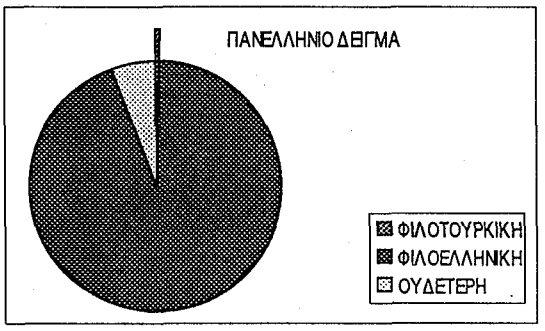
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 9η: "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;".

Οι μικρές διαφορές, που παρατηρούνται μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι, στατιστικά, ασήμαντες, ως προς την οριζόντια σύγκριση, ενώ οι τιμές Z στην κάθετη σύγκριση είναι μεν στατιστικά σημαντικές αλλά είναι και των δύο ομάδων (αγοριών-κοριτσιών) προς την ίδια κατεύθυνση (φιλοελληνική) οπότε δε σημειώνεται καμιά μεταξύ τους διαφορά.

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
9η	Φιλοελληνική	1,00	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,60	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
9η	Αγόρια	6,02	σημαντική	Φιλοελληνική
	Κορίτσια	6,61	σημαντική	Φιλοελληνική

Κι εδώ παρατηρείται ότι η συμπεριφορά των δύο υποσυνόλων της μειονότητας είναι ομοιόμορφη.

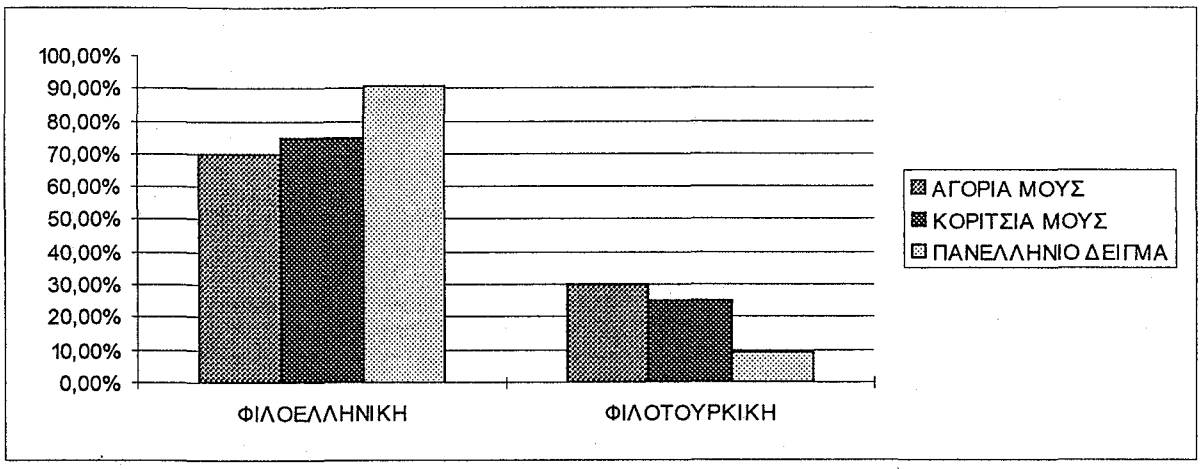
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 9η ερώτηση: : "Από πού θα αγόραζες τα πράγματα που σου χρειάζονται;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

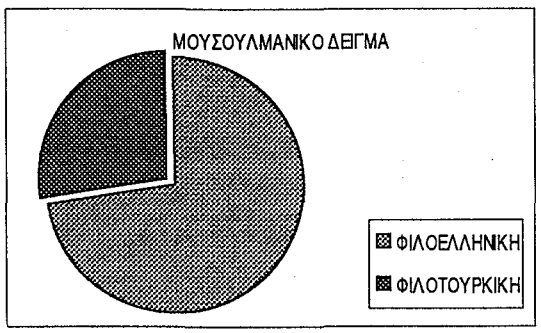
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ						
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Από Ελλάδα	179	37,92%	163	34,53%	342	72,46%
Από Γειτονικά Κράτη	76	16,10%	54	11,44%	130	27,54%
Σύνολο	255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

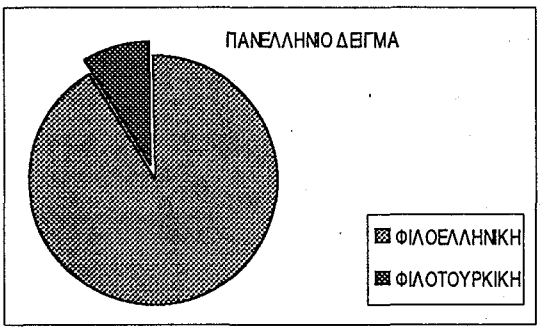
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	179	70,20%	163	75,12%	642	91,06%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	76	29,80%	54	24,88%	63	8,94%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 11η: "Ποιον θαυμάζεις πιο πολύ από τους παρακάτω;".

Πρώτη προτίμηση στα αγόρια ο Σαραβάκος, με δεύτερο τον Τσολάκ και τρίτο τον Ατατούρκ, ενώ στην κορυφή των προτιμήσεων των κοριτσιών βρίσκεται η Κότσγιγκίτ με δεύτερη την Βουγιουκλάκη και τρίτο και εδώ τον Ατατούρκ. Εμφανής είναι η προτίμηση των αγοριών στους ποδοσφαιριστές, και των κοριτσιών στις καλλιτέχνιδες, γεγονός, που συντελεί, ώστε και οι δύο ομάδες του μουσουλμανικού πληθυσμού ν' αφήνουν έξω από την πρώτη τριάδα, από ένα η κάθε μια, ομόδοξο ίνδαλμα: Τα αγόρια τη Χούλια Κότσγιγκίτ και τα κορίτσια τον Τανζού Τσολάκ.

Ως προς τις τάσεις οι πίνακες οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης, που ακολουθούν μας δίνουν τις εξής τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
11η	Φιλοελληνική	1,29	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	1,73	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
11η	Αγόρια	2,59	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	4,93	σημαντική	Φιλοτουρκική

Αγόρια και κορίτσια, ως προς την εθνική τους στάση ταυτίζονται κι εδώ, γιατί παρά τις κάποιες διαφορές, που παρουσιάζουν στα ποσοστά τους ως προς τη φιλοελληνική και φιλοτουρκική τάση (οριζόντια σύγκριση), αυτές είναι στατιστικά ασήμαντες, ενώ στην κάθετη σύγκριση παρουσιάζουν βέβαια τα ποσοστά των τάσεων και των δύο υποσυνόλων της μειονότητας, διαφορές στατιστικά, σημαντικές αλλά και στα αγόρια και στα κορίτσια υπερέχει η ίδια τάση (φιλοτουρκική), οπότε και εδώ δεν προκύπτει διαφορά, ως προς τη μεταξύ τους στάση.

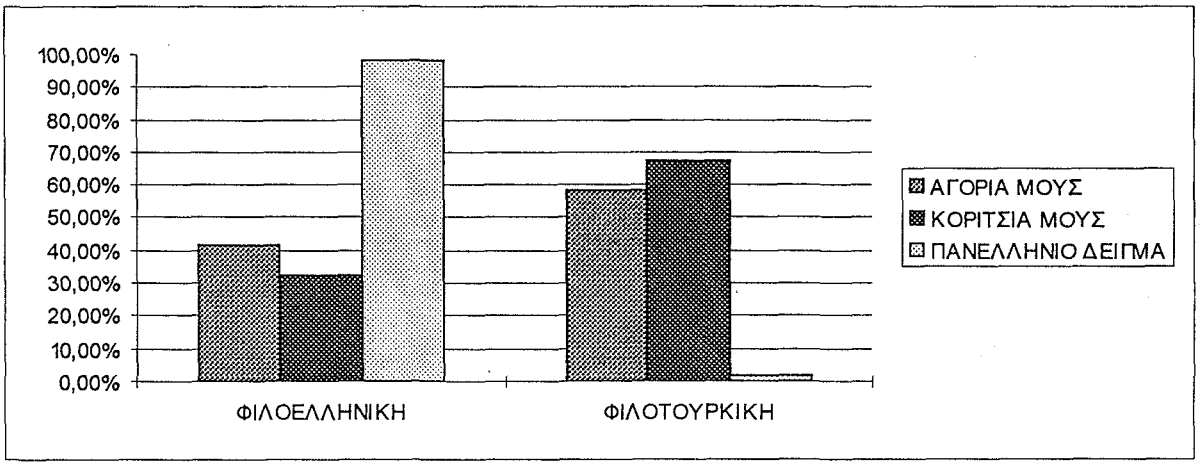
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.6

Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 11η ερώτηση: "Ποιον θαυμάζεις πιό πολύ από τους παρακάτω;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

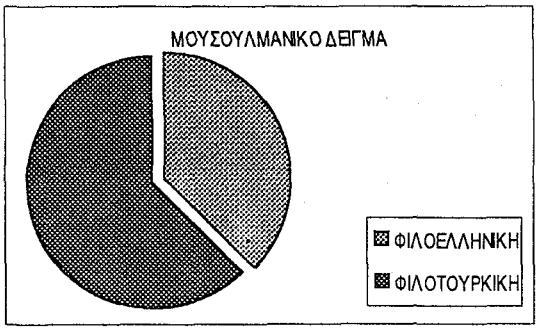
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ					
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Αλίκη Βουγιουκλάκη	21	4,45%	53	11,23%	74	15,68%
Κεμάλ Ατατούρκ	47	9,96%	38	8,05%	85	18,01%
Δημήτρη Σαραβάκο	82	17,37%	17	3,60%	99	20,97%
Χούλια Κοτσγιγκίτ	26	5,51%	78	16,53%	104	22,03%
Ελευθέριο Βενιζέλο	4	0,85%	0	0,00%	4	0,85%
Τανζού Τσολάκ	75	15,89%	31	6,57%	106	22,46%
Σύνολο	255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

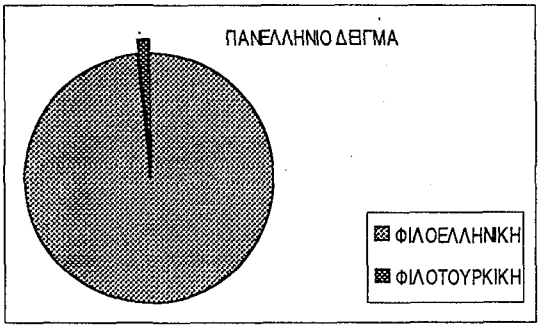
ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	107	41,96%	70	32,26%	694	98,44%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	148	58,04%	147	67,74%	11	1,56%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.6.Α.
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.6.Β.
Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 13η: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών".

Παρατηρούμε ότι τα αγόρια, που γνωρίζουν ποιος είναι ο πρωθυπουργός της Ελλάδας είναι περισσότερα από τα κορίτσια, αντίθετα σε ό,τι αφορά τον Τούρκο πρωθυπουργό τα κορίτσια υπερτερούν σε ποσοστό έναντι των αγοριών.

Ωστόσο, οι όποιες διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, που παρατηρούνται στις τάσεις είναι στατιστικά ασήμαντες στην οριζόντια σύγκριση, ενώ στην κάθετη είναι μεν σημαντικές και των δύο ομάδων (αγοριών - κοριτσιών) αλλά προς την ίδια κατεύθυνση (φιλοτουρκική):

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
13η	Φιλοελληνική	0,68	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,16	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
13η	Αγόρια	3,62	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	4,18	σημαντική	Φιλοτουρκική

Οι παρατηρήσεις, που διατυπώθηκαν για τον σχολιασμό των πινάκων οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης στη προηγούμενη ερώτηση, οι ίδιες ακριβώς ισχύουν κι εδώ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.7

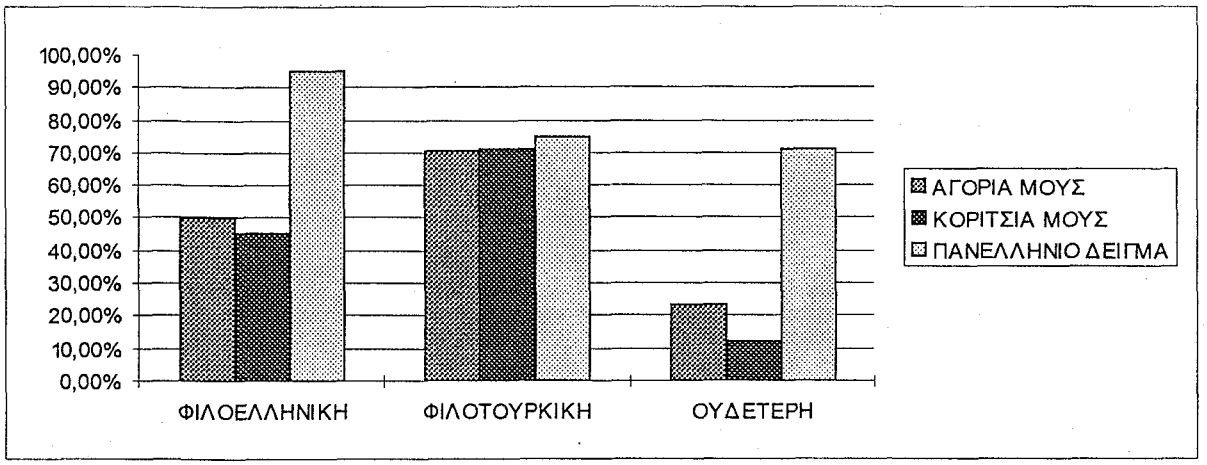
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 13η ερώτηση: "Αντιστοιχίσεις Ηγετών - Χωρών", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ					
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Μητσοτάκης - Ελλάδα	128	50,20%	99	45,62%	227	48%
Οζάλ - Τουρκία	180	70,59%	155	71,43%	235	71%
Μιτεράν-Θάτσερ/ Γαλλία - Αγγλία	59	23,14%	26	11,98%	85	18%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	128	50,20%	99	45,62%	670	95%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	180	70,59%	155	71,43%	529	75%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	59	23,14%	26	11,98%	507	71%

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.7.Α.

Σύγκριση τάσεων.

Ερώτηση 14η: "Ποιό τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;"

Οι προτιμήσεις των μουσουλμάνων, αγοριών και κοριτσιών, αναφορικά με τα τηλεοπτικά κανάλια, δε διαφέρουν ως προς τις τρεις πρώτες επιλογές τους. Τα ποσοστά τους όμως, ως προς τις τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική, διαφοροποιούνται σημαντικά. Το μεγαλύτερο ποσοστό στη φιλοελληνική τάση παρουσιάζουν τα αγόρια (67,84%) ενώ στη φιλοτουρκική τα κορίτσια (39,63%).

Οι πίνακες οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης, που ακολουθούν μας δίνουν τις παρακάτω τιμές Z:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
14η	Φιλοελληνική	2,47	σημαντική	αγοριών	κοριτσιών
	Φιλοτουρκική	2,07	σημαντική	κοριτσιών	αγοριών

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
14η	Αγόρια	5,82	σημαντική	Φιλοελληνική
	Κορίτσια	2,79	σημαντική	Φιλοελληνική

Στον πίνακα οριζόντιας σύγκρισης βλέπουμε ότι οι διαφορές που παρουσιάζουν τα δύο υποσύνολα της μειονότητας (αγόρια-κορίτσια) και ως προς τις δύο τάσεις είναι, στατιστικά, σημαντικές, με τα αγόρια να υπερέχουν έναντι των κοριτσιών στη φιλοελληνική τάση και τα κορίτσια έναντι των αγοριών στη φιλοτουρκική τάση.

Στην κάθετη σύγκριση παρατηρούμε ότι η διαφορά των ποσοστών ανάμεσα στις δύο τάσεις (φιλοελληνική και φιλοτουρκική) είναι και στα δύο υποσύνολα (αγόρια-κορίτσια) στατιστικά σημαντική αλλά και στις δύο περιπτώσεις έχουμε υπεροχή της φιλοελληνικής τάσης (φιλοελληνική κατεύθυνση) οπότε σ' αυτό το σημείο σύγκρισης (σημείο ελέγχου) η εθνική στάση των πιο πάνω υποσυνόλων της μειονότητας δεν μπορούμε να πούμε ότι παρουσιάζει διαφοροποίηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.8

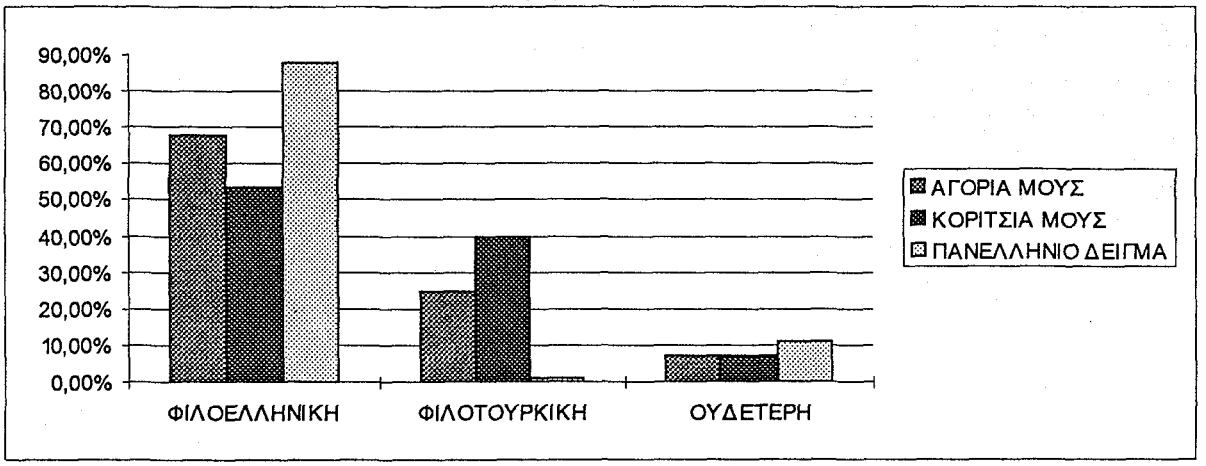
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 14η ερώτηση: Ποιο τηλεοπτικό κανάλι σ' αρέσει περισσότερο να παρακολουθείς;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ							
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ		ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
		απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ET1	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	50	10,59%	37	7,84%	87	18,43%
ANTENA	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	5	1,06%	3	0,64%	8	1,69%
STAR1	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	36	7,63%	35	7,42%	71	15,04%
RTL	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	13	2,75%	11	2,33%	24	5,08%
TV1	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	13	2,75%	29	6,14%	42	8,90%
MEGA	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	93	19,70%	61	12,92%	154	32,63%
EUROSPORT	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	5	1,06%	0	0%	5	1,06%
ET2	(ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ)	25	5,30%	15	3,18%	40	8,47%
TV2	(ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ)	15	3,18%	22	4,66%	37	7,84%
MTV	(ΟΥΔΕΤΕΡΗ)	0	0%	4	0,85%	4	0,85%
Σύνολο		255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	173	67,84%	116	53,46%	619	87,80%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	64	25,10%	86	39,63%	9	1,28%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	18	7,06%	15	6,91%	77	10,92%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

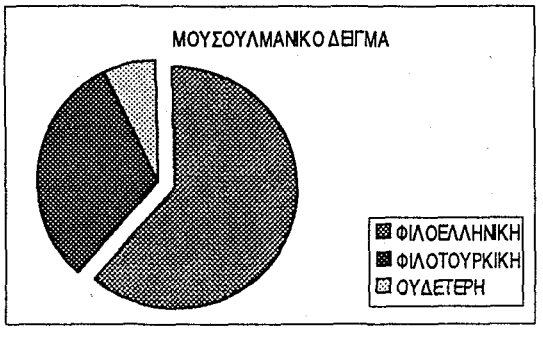
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.8.Α.

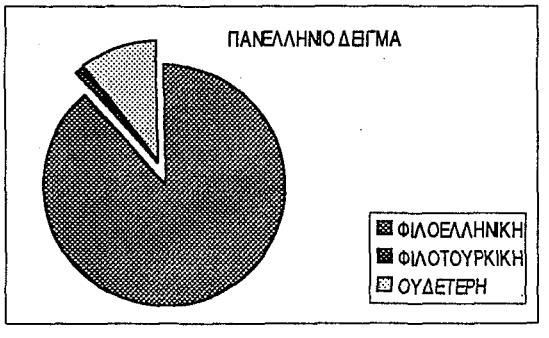
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.8.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

Ερώτηση 15η: "Σε ποιες δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;".

Καμιά ουσιαστική διαφοροποίηση δεν καταγράφεται μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, ως προς τις χώρες, που επιθυμούν να δουλέψουν ή να σπουδάσουν. Την πρώτη, δεύτερη και τρίτη θέση και στα δύο υποσύνολα της μειονότητας κατέχουν, σταθερά, τα ζεύγη των κρατών Ελλάδα-Τουρκία, Τουρκία-Γερμανία και Ελλάδα-Γερμανία, αντίστοιχα.

Στις συγκρίσεις (οριζόντια και κάθετη), που ακολουθούν οι τιμές Z έχουν ως εξής:

Οριζόντια σύγκριση

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
15η	Φιλοελληνική	0,42	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,53	ασήμαντη	-	-

Κάθετη σύγκριση

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
15η	Αγόρια	2,59	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	1,97	σημαντική	Φιλοτουρκική

Στις τάσεις φιλοελληνική και φιλοτουρκική (οριζόντια σύγκριση) δεν υπάρχουν διαφορές στατιστικά σημαντικές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, ενώ οι διαφορές, ως προς τα ποσοστά των τάσεων, στην κάθετη σύγκριση είναι βέβαια, στατιστικά, σημαντικές και στα δύο υποσύνολα της μειονότητας (αγόρια-κορίτσια) αλλά και στις δύο περιπτώσεις έχουμε υπεροχή της φιλοτουρκικής τάσης, (φιλοτουρκική κατεύθυνση) οπότε κι εδώ δεν υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των δύο υποσυνόλων, ως προς την εθνική τους στάση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.9

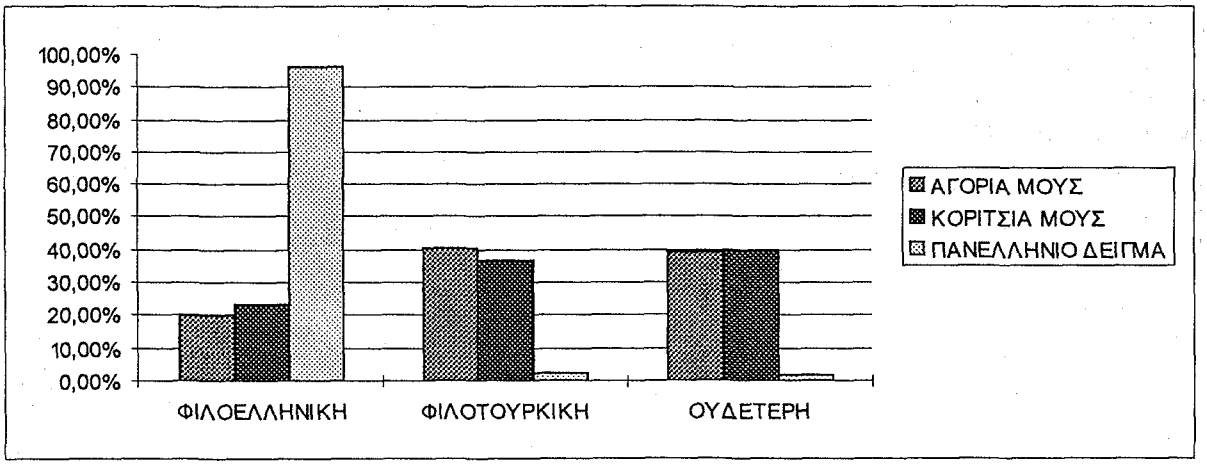
Κατανομή συχνοτήτων (απόλυτης και σχετικής) στην 15η ερώτηση: "Σε ποιές δυο χώρες θα ήθελες να σπουδάσεις ή να δουλέψεις;", για το μουσουλμανικό δείγμα (αγόρια, κορίτσια).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ					
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
Τουρκία - Γερμανία	80	16,95%	63	13,35%	143	30,30%
Ελλάδα - Αγγλία	24	5,08%	25	5,30%	49	10,38%
Τουρκία - Αγγλία	24	5,08%	17	3,60%	41	8,69%
Ελλάδα - Γερμανία	27	5,72%	26	5,51%	53	11,23%
Ελλάδα - Τουρκία	100	21,19%	86	18,22%	186	39,41%
Σύνολο	255	54,03%	217	45,97%	472	100,00%

ΤΑΣΕΙΣ	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ				ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΕΙΓΜΑ	
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
	απολ	σχετ	απολ	σχετ	απολ	σχετ
ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ	51	20,00%	51	23,50%	677	96,03%
ΦΙΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ	104	40,78%	80	36,87%	17	2,41%
ΟΥΔΕΤΕΡΗ	100	39,22%	86	39,63%	11	1,56%
Σύνολο	255	100,00%	217	100,00%	705	100,00%

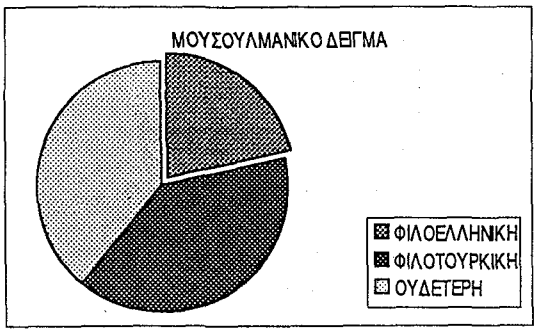
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.9.Α.

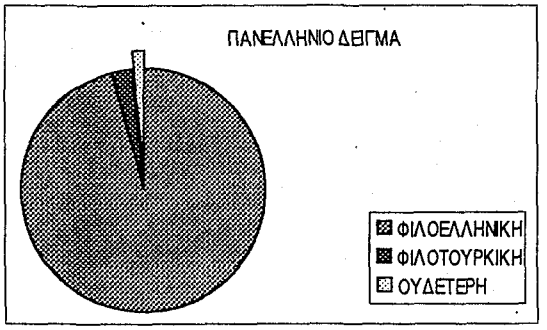
Σύγκριση τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.9.Β.

Καταμερισμός τάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.10

Συγκεντρωτικός Οριζόντιας Σύγκρισης Μεταβλητής 5

Ερώτηση	Τάσεις	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Σχετική συχνότητα	
				μεγαλύτερη	μικρότερη
1η	Φιλοελληνική	0,83	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,50	ασήμαντη	-	-
3η	Φιλοελληνική	0,84	ασήμαντη	-	-
	-	-	-	-	-
5η	Φιλοελληνική	0,64	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,18	ασήμαντη	-	-
7η	Φιλοελληνική	0,008	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,668	ασήμαντη	-	-
9η	Φιλοελληνική	1,00	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,60	ασήμαντη	-	-
11η	Φιλοελληνική	1,29	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	1,73	ασήμαντη	-	-
13η	Φιλοελληνική	0,68	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,16	ασήμαντη	-	-
14η	Φιλοελληνική	2,47	σημαντική	αγοριών	κοριτσιών
	Φιλοτουρκική	2,07	σημαντική	κοριτσιών	αγοριών
15η	Φιλοελληνική	0,42	ασήμαντη	-	-
	Φιλοτουρκική	0,53	ασήμαντη	-	-

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.11

Συγκεντρωτικός Κάθετης Σύγκρισης Μεταβλητής 5

Ερώτηση	Μουσουλμανικό δείγμα	Τιμές Z	Χαρακτηρισμός διαφοράς	Κατεύθυνση
1η	Αγόρια	2,31	σημαντική	Φιλοελληνική
	Κορίτσια	0,36	ασήμαντη	-
3η	-	-	-	-
	-	-	-	-
5η	Αγόρια	4,42	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	3,42	σημαντική	Φιλοτουρκική
7η	Αγόρια	0,79	ασήμαντη	-
	Κορίτσια	1,36	ασήμαντη	-
9η	Αγόρια	6,02	σημαντική	Φιλοελληνική
	Κορίτσια	6,61	σημαντική	Φιλοελληνική
11η	Αγόρια	2,59	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	4,93	σημαντική	Φιλοτουρκική
13η	Αγόρια	3,62	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	4,18	σημαντική	Φιλοτουρκική
14η	Αγόρια	5,82	σημαντική	Φιλοελληνική
	Κορίτσια	2,79	σημαντική	Φιλοελληνική
15η	Αγόρια	2,59	σημαντική	Φιλοτουρκική
	Κορίτσια	1,97	σημαντική	Φιλοτουρκική

Το Φύλο (Μεταβλητή 5, Πίνακες 11)

Με τη μεταβλητή 5 διερευνάται, αν υπάρχει διαφοροποίηση της εθνικής συνείδησης (εθνικής στάσης) των μουσουλμάνων της Θράκης, που να μπορεί να συσχετισθεί με το φύλο. Τα υποσύνολα της μειονότητας, που συγκρίνονται μεταξύ τους είναι δύο: Το πρώτο περιλαμβάνει 255 αγόρια μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και το δεύτερο 217 κορίτσια μαθήτριες επίσης των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. (255+217=472)

Με βάση τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων, που αναφέρονται στο φύλο των μουσουλμάνων καταρτίσθηκαν δύο συγκεντρωτικοί πίνακες, οριζόντιας και κάθετης σύγκρισης. Από τον πρώτο συγκεντρωτικό (οριζόντιας σύγκρισης) πίνακα 5.10, που περιλαμβάνει δέκα επτά συνολικά τάσεις (σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου) προκύπτει ότι στις δύο τάσεις οι διαφορές των ποσοστών των δύο υποσυνόλων είναι στατιστικά σημαντικές με τα ποσοστά των αγοριών να υπερισχύουν έναντι αυτών των κοριτσιών στη φιλοελληνική τάση, ενώ στη φιλοτουρκική η υπεροχή να ανήκει στα κορίτσια (14η ερώτηση).

Από το δεύτερο συγκεντρωτικό (κάθετης σύγκρισης) πίνακα 5.11, που περιλαμβάνει οκτώ (8) σημεία σύγκρισης (όσες οι ερωτήσεις, που έχουν και τις δύο τάσεις για να μπορεί να γίνει σύγκριση) προκύπτει ότι μόνο σε ένα σημείο σύγκρισης (ερώτηση 1η) οι δύο μουσουλμανικές υποομάδες διαφοροποιούνται ως προς την κατεύθυνση,με τα αγόρια να παρουσιάζουν στη φιλοελληνική τάση ποσοστά αρκετά μεγαλύτερα (διαφορά στατιστικά σημαντική) έναντι της φιλοτουρκικής,ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά στα κορίτσια σχεδόν συμπίπτουν (διαφορά στατιστικά ασήμαντη).

Συναθροίζοντας τα στοιχεία του πίνακα οριζόντιας σύγκρισης (5.10) με αυτά του πίνακα κάθετης σύγκρισης (5.11) έχουμε συνολικά είκοσι πέντε (17+8) σημεία σύγκρισης ή σημεία ελέγχου για τη μεταβλητή 5 από τα οποία μόνο στα τρία (3) έχουμε διαφοροποίηση της εθνικής στάσης των δύο μουσουλμανικών υποσυνόλων, πράγμα το οποιο ερμηνεύεται ότι η ανεξάρτητη μεταβλητή (το φύλο) δεν επηρεάζει την εξαρτημένη μεταβλητή (εθνική συνείδηση).

ΠΙΝΑΚΑΣ

Διαστημάτων εμπιστοσύνης στον πληθυσμό του μουσουλμανικού δείγματος.

P = 99%, α = 0,01, Z = ± 2,58

Τάσεις	Κατώτερο όριο	Ποσοστό δείγματος	Ανώτερο όριο
	Ερώτηση 1η		
Φιλοελληνική	29,49%	38,77%	48,05%
Φιλοτουρκική	26,77%	36,23%	45,69%
Ουδέτερη	14,73%	25%	35,27%
	Ερώτηση 3η		
Φιλοελληνική	28,35%	37,71%	47,07%
Ουδέτερη	55,61%	62,29%	69,59%
	Ερώτηση 5η		
Φιλοελληνική	25,18%	34,75%	44,32%
Φιλοτουρκική	54,51%	61,86%	69,21%
Ουδέτερη	-	3,39%	15,05%
	Ερώτηση 7η		
Φιλοελληνική	26,97%	36,44%	45,91%
Φιλοτουρκική	35,12%	44,07%	53,02%
Ουδέτερη	8,83%	19,49%	30,15%
	Ερώτηση 9η		
Φιλοελληνική	66,22%	72,46%	72,46%
Φιλοτουρκική	17,43%	27,54%	37,65%
	Ερώτηση 11η		
Φιλοελληνική	46,89%	37,5%	56,28%
Φιλοτουρκική	55,23%	62,5%	69,77%
	Ερώτηση 14η		
Φιλοελληνική	53,85%	61,23%	68,85%
Φιλοτουρκική	21,98%	31,78%	41,58%
Ουδέτερη	-	6,99%	18,44%
	Ερώτηση 15η		
Φιλοελληνική	11,11%	21,61%	32,11%
Φιλοτουρκική	29,72%	38,98%	48,24%
Ουδέτερη	30,17%	39,41%	48,65%

Το διάστημα εμπιστοσύνης θα κυμαίνεται στον αντίστοιχο πληθυσμό του μουσουλμανικού δείγματος από το κατώτερο όριο ως το ανώτερο όριο. Η πιθανότητα το ποσοστό να είναι κάτω από το κατώτερο όριο είναι μισό στα εκατό, καθώς και να βρίσκεται πάνω από το ανώτερο όριο είναι επίσης μισό στα εκατό, γιατί το κριτήριο ελέγχου είναι αμφίπλευρης κατεύθυνσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Διαστημάτων εμπιστοσύνης στον πληθυσμό του μουσουλμανικού δείγματος.

P = 95%, α = 0,05, Z = ± 1,96

Τάσεις	Κατώτερο όριο	Ποσοστό δείγματος	Ανώτερο όριο
	Ερώτηση 1η		
Φιλοελληνική	31,71%	38,77%	45,83%
Φιλοτουρκική	28,98%	36,23%	43,48%
Ουδέτερη	17,2%	25%	32,8%
	Ερώτηση 3η		
Φιλοελληνική	30,65%	37,71%	44,77%
Ουδέτερη	56,74%	62,29%	67,84%
	Ερώτηση 5η		
Φιλοελληνική	27,48%	34,75%	42,02%
Φιλοτουρκική	56,28%	61,86%	67,44%
Ουδέτερη	-	3,39%	12,25%
	Ερώτηση 7η		
Φιλοελληνική	29,25%	36,44%	43,63%
Φιλοτουρκική	37,27%	44,07%	50,87%
Ουδέτερη	11,4%	19,49%	27,58%
	Ερώτηση 9η		
Φιλοελληνική	67,72%	72,46%	77,2%
Φιλοτουρκική	19,86%	27,54%	35,22%
	Ερώτηση 11η		
Φιλοελληνική	30,37%	37,5%	44,63%
Φιλοτουρκική	57,27%	62,5%	67,73%
	Ερώτηση 14η		
Φιλοελληνική	55,62%	61,23%	66,84%
Φιλοτουρκική	24,33%	31,78%	39,23%
Ουδέτερη	-	6,99%	15,61%
	Ερώτηση 15η		
Φιλοελληνική	13,64%	21,61%	29,58%
Φιλοτουρκική	31,94%	38,98%	46,02%
Ουδέτερη	32,39%	39,41%	46,43%

Το διάστημα εμπιστοσύνης θα κυμαίνεται στον αντίστοιχο πληθυσμό του μουσουλμανικού δείγματος από το κατώτερο όριο ως το ανώτερο όριο. Η πιθανότητα το ποσοστό να είναι κάτω από το κατώτερο όριο είναι δυόμιση στα εκατό, καθώς και να βρίσκεται πάνω από το ανώτερο όριο είναι επίσης δυόμιση στα εκατό, γιατί το κριτήριο ελέγχου είναι αμφίπλευρης κατεύθυνσης*.

* Βλ.: Παράρτημα ΙΙ (Υπολογισμός διαστήματος εμπιστοσύνης αναλογίας).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από την αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της στατιστικής επεξεργασίας των ερευνητικών δεδομένων, προκύπτει ότι οι μουσουλμάνοι μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, λόγω της ιδιοτυπίας της Ισλαμικής θρησκείας σε συνάρτηση με άλλους παράγοντες (όπως: Η εθνοφυλετική καταγωγή μιας αρκετά μεγάλης μερίδας της μειονότητας (τουρκογενείς), το εκπαιδευτικό σύστημα της μειονότητας με τον καθαρά τουρκοκεντρικό του χαρακτήρα, η ακώλυτη δραστηριότητα στη Θράκη διάφορων ατόμων ή οργανώσεων, φορέων εθνικιστικής - παντουρκιστικής ιδεολογίας κ.ά.) διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους Έλληνες μαθητές των αντίστοιχων τάξεων, ως προς την εθνική συνείδηση. (Μεταβλητή 1)

Ωστόσο, η εθνική στάση των μουσουλμάνων με τις όποιες φιλοτουρκικές τάσεις και διαθέσεις, που παρουσιάζεται σε γενικές γραμμές, δεν είναι ομοιογενής και ενιαία. Οι Πομάκοι για παράδειγμα, όπως μας έδειξε η παρουσίαση των αποτελεσμάτων, της Μεταβλητής 3 (εθνοφυλετική καταγωγή) παρουσιάζουν έναντι των Οθωμανών, στα περισσότερα σημεία σύγκρισης, διαφορές, στατιστικά, σημαντικές. Και όλες οι διαφοροποιήσεις των Πομάκων έναντι των Οθωμανών δείχνουν ότι οι πρώτοι είναι λιγότερο φιλότουρκοι συγκριτικά με τους δεύτερους ή ότι οι Πομάκοι σε γενικές γραμμές με τα ποσοστά, που συγκεντρώνουν στις τάσεις (φιλοελληνική, φιλοτουρκική) προσεγγίζουν περισσότερο από τους Οθωμανούς τα αντίστοιχα ποσοστά του πανελλήνιου δείγματος.

Να διευκρινισθεί εδώ ότι η διαφοροποίηση αυτή των Πομάκων έναντι των Οθωμανών δε σημαίνει μεγαλύτερη προσέγγιση των Πομάκων προς τη στάση του πανελλήνιου δείγματος απ' ότι προς αυτή των Οθωμανών. Απλώς, η στατιστική ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων έδειξε ότι οι Πομάκοι συγκριτικά πάντα με τους Οθωμανούς βρίσκονται πλησιέστερα προς την εθνική στάση του μέσου Έλληνα χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η απόσταση αυτή είναι μικρότερη απ' αυτή, που τους χωρίζει από τους Οθωμανούς. Απεναντίας, οι πίνακες των συγκρίσεων δείχνουν ακριβώς το αντίθετο. Γι' αυτό άλλωστε θεωρήθηκε περιττό να διερευνηθεί και να επιβεβαιωθεί με κάποιο κριτήριο στατιστικής σημαντικότητας, αν η εν λόγω διαφορά είναι στατιστικά σημαντική ή όχι, αφού έχουμε το προηγούμενο, όπου μικρότερη διαφορά (στις απόλυτες και σχετικές συχνότητες μεταξύ Πομάκων και Οθωμανών) αποδείχτηκε στατιστικά σημαντική, πολύ περισσότερο θά 'ναι σημαντικές οι διαφορές μεταξύ Πομάκων και πανελλήνιου δείγματος, όπου οι απόλυτες και σχετικές συχνότητες (Πομάκων και πανελλήνιου δείγματος) είναι μεγαλύτερες.

Σε ό,τι αφορά τους μουσουλμάνους των αστικών και αγροτικών περιοχών έχουμε μόνο ενδείξεις ότι υπάρχει μεταξύ τους διαφοροποίηση, ως προς την εθνική συνείδηση, με τους πρώτους, σε αντίθεση με ό,τι πιστεύεται να βρίσκονται πλησιέστερα από τους δεύτερους, προς την εθνική στάση του πανελλήνιου δείγματος (Μεταβλητή 2). Και με αυτές όμως έστω, τις ενδείξεις καταρρίπτεται η πλατειά διαδεδομένη αντίληψη, η οποία υποστηρίζει ότι τα πάσης φύσεως προβλήματα, που σχετίζονται με τη μειονότητα δημιουργήθηκαν από τότε, που τα απομακρυσμένα χωριά συνδέθηκαν με τις πλησιέστερες πόλεις με ασφαλτόδρομους και άρχισαν οι κάτοικοι τους να επικοινωνούν με τους κατοίκους των πόλεων Κομοτινής και Ξάνθης.

Πρόκειται κατά τη γνώμη μας για ένα στείρο και αντιδιαλεκτικό συλλογισμό. Γιατί το "σπάσιμο" της απομόνωσης των χωριών αυτών και η άνετη επικοινωνία με τον υπόλοιπο κόσμο δεν είναι αυτά, που δημιούργησαν το πρόβλημα. Απλώς, συνετέλεσαν στο να έρθει στην επιφάνεια. Με άλλη έκφραση: Δεν είναι η πρόοδος κι ο πολιτισμός η γεννεσιουργός αιτία του προβλήματος, αντίθετα, η

έλλειψη του πολιτισμού και της προόδου, η με φανατισμό προσκόλληση στις παραδοσιακές και θρησκοληπτικές συνήθειες και ο μη εκσυγχρονισμός και ανανέωση της κοινωνικής ζωής, για μια ομαλή ένταξη (όχι αφομοίωση) και συμπόρευση με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον είναι μερικά από τα αίτια, που δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για να βρίσκουν πρόσφορο έδαφος οι "κράχτες" των πάσης φύσεως "ισμών". Επομένως, τα προβλήματα, που σχετίζονται με τη μειονότητα δεν έπεσαν "ουρανοκατέβατα", κάτι σαν τις πληγές του Φαραώ. Ούτε φυσικά υπήρχαν κάπου μακριά προκατασκευασμένα και ετοιμοπαράδοτα κι αφού αποκαταστάθηκε η συγκοινωνία των απομακρυσμένων χωριών, ταξίδευσαν με τη μορφή των "σειρήνων" και ρίζωσαν από τότε στις περιοχές αυτές.

Να σημειωθεί και τούτο: Το γεγονός, ότι η εθνική στάση των μαθητών των αστικών περιοχών ταυτίζεται, ως ένα σημείο, με την εθνική στάση των Πομάκων, *κατοίκων μέχρι τώρα, κατά κανόνα, αποκλειστικά, των ορεινών και αγροτικών περιοχών*, δεν αποτελεί αντίφαση. Και τούτο, γιατί τις τελευταίες δεκαετίες τα ορεινά και άγονα χωριά των Πομάκων, σε αντίθεση με τα εύφορα χωριά του κάμπου, όπου είναι εγκατεστημένοι οι τουρκογενείς (Οθωμανοί), παρουσίασαν μεγάλη εσωτερική μετανάστευση και με τον τρόπο αυτό ο αστικός μουσουλμανικός πληθυσμός, σήμερα, περιλαμβάνει στις τάξεις του μεγάλα ποσοστά Πομάκων.

Τέλος ως προς την επίδραση που ασκούν, η γεωγραφική και διοικητική περιοχή (νομοί: Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης, Μεταβλητή 4) και το φύλο (άρρενες - θήλεις, Μεταβλητή 5) στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των μουσουλμάνων μαθητών, αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των πιο πάνω ανεξάρτητων μεταβλητών και της εξαρτημένης μεταβλητής (εθνική συνείδηση).

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Με βάση, τα όσα αναπτύχθηκαν στο α΄ μέρος (θεωρητικό) και τα όσα προέκυψαν από το β΄ μέρος (εμπειρικό) οδηγούμαστε στη σκέψη ότι για να συνοψίσει κανείς και να καταλήξει σε κάποια ασφαλή συμπεράσματα-προτάσεις σχετικά με το θέμα "μουσουλμανική μειονότητα και εθνική συνείδηση" θα πρέπει να επικεντρώσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του, χονδρικά, γύρω από τα εξής σημεία:

1. Πώς διαμορφώνονται σήμερα οι σχέσεις ανάμεσα στο μουσουλμανισμό και την εθνική ιδεολογία; Συνεχίζει να θεωρείται ο εθνικισμός έννοια υποδεέστερη έναντι του Ισλάμ και να επικαλύπτεται απ' αυτό ή μήπως οι όροι της επικάλυψης έχουν αντιστραφεί;

2. *Το μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα όπως λειτουργεί σήμερα επηρεάζει* την εθνική συνείδηση της μουσουλμανικής μειονότητας και αν ναι προς ποια κατεύθυνση; Ποιας χώρας δηλ. (Ελλάδας ή Τουρκίας) ιδεολογικό μηχανισμό αποτελεί η μειονοτική εκπαίδευση;

3. Ποια είναι η σύγχρονη ευρωπαϊκή προοπτική γύρω από τα θέματα των μειονοτήτων και πώς αυτή ερμηνεύεται από την Ελλάδα και Τουρκία;

4. Τέλος, στο χώρο όπου ζεί η μουσουλμανική μειονότητα (Θράκη) πώς διαμορφώνονται οι οικονομικοί παράγοντες και γενικότερα οι αναπτυξιακές συνθήκες;

Αναλυτικότερα:

1ον Η εθνικοποίηση της θρησκευτικής συνείδησης.

Οι σχέσεις ανάμεσα στη θρησκεία και την εθνική συνείδηση παραμένουν αδιαφανείς και περίπλοκες και δεν επιτρέπουν απλουστευτικές γενικεύσεις. Ωστόσο, τα παραδείγματα της Πολωνίας, της Γιουγκοσλαβίας και ιδιαίτερα της Ιρλανδίας, όπου η ταύτιση εθνικισμού και θρησκείας, χαρακτηρίζει το ιρλανδικό κίνημα, δείχνουν ότι η διαπλοκή θρησκείας και εθνικής συνείδησης γίνεται έντονη όπου ο εθνικισμός κυριαρχεί ως μαζική ιδεολογία. Ιδιαίτερα όμως έντονος παρουσιάζεται στις μέρες μας ο εναγκαλισμός θρησκείας και εθνικισμού στον ισλαμικό κόσμο. Στις αραβικές χώρες π.χ. ο εθνικισμός είναι ταυτισμένος με το Ισλάμ έτσι ώστε δεν μπορεί να ενταχθούν σ' αυτόναραβικές χριστιανικές μειονότητες, όπως Κόπτες, Μαρωνίτες, Έλληνες παρά το γεγονός ότι πρωτοστάτησαν στην εγκαθίδρυσή του[52].

Ενσωματώνοντας κάθε φορά διαφορετικά πλέγματα συμβόλων και ιδεών, συχνά άσχετων και ασυμβίβαστων μεταξύ τους, δεν είναι σταθερός και αμετάβλητος. Ο τουρκικός εθνικισμός, για παράδειγμα, που μας ενδιαφέρει άμεσα, πολιτικοποιώντας τελευταία τα στοιχεία του ισλαμισμού μετατόπισε τη σημασία και τη λειτουργία τους κι έδωσε σ' αυτόν καινούριο νοηματικό περιεχόμενο.

Έτσι, ενώ κάποτε στην Οθωμανική αυτοκρατορία μια επιχειρούμενη διαπλοκή του Ισλάμ με τον εθνικισμό θα λειτουργούσε απωθητικά, διαλυτικά, σήμερα λειτουργεί ενισχυτικά ως προς την εθνική συλλογικότητα κι ενώ στο παρελθόν ο εθνικισμός ως ιδεολογία αναιρούσε τον πανισλαμισμό, τελευταία η στενή συνεργασία των Ισλαμιστών στην Τουρκία με τις ακραίες εθνικιστικές οργανώσεις δείχνει ότι οι δυο πρώην αλληλοαναιρούμενες ιδεολογίες όχι απλώς συνυπάρχουν αλλά και ταυτίζονται. Αυτός ο εναγκαλισμός μουσουλμανισμού-εθνικισμού τείνει να παγιωθεί και στο χώρο της μειονότητας. Μέσω μιας προσεκτικής προβολής των θρησκευτικών και εθνικών χαρακτηριστικών καταβάλλεται προσπάθεια να ταυτιστεί το θρησκευτικό στοιχείο με την εθνική ιδεολογία. Οι

παλιές ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα στα αντίθετα ρεύματα των "συντηρητικών" (παλαιομουσουλμάνων) και των "νεωτεριστών" (εθνικιστών) με την παρέμβαση της Άγκυρας έχουν αμβλυνθεί.
Τα μουσουλμανικά στοιχεία, προοδευτικά, ενσωματώνονται στην εθνική ιδεολογία και λόγω της ανάπτυξης του εθνοκεντρισμού στο χώρο της μειονότητας δεν επήλθε μόνο απλή ανακωχή ή έστω σύγκλιση μεταξύ των πρώην αντίπαλων ιδεολογικών δυνάμεων αλλ' έχει ξεκινήσει μεθοδικά η εθνικοποίηση της θρησκευτικής συνείδησης των μουσουλμάνων της Θράκης.

Ο μουσουλμανισμός, λοιπόν, αφού δέχτηκε στους κόλπους του για καλά την εγκατάσταση του εθνικιστικού λόγου, πολιτικοποιήθηκε και λειτουργεί πλέον ως ιμάντας μεταβίβασης αλυτρωτικού πνεύματος προς τη μειονότητα, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην αναβίωση ποικίλων ιδεολογικών αναχρονισμών.
Όμως για τον εθνικισμό των Τούρκων το αλυτρωτικό στοιχείο δεν αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό του γνώρισμα, δεν είναι αυτοσκοπός. Η Τουρκία δεν επιδιώκει κάποια εθνική ολοκλήρωση για να χαρακτηριστεί ο εθνικισμός είτε ως επεκτατικός αλυτρωτισμός είτε ως απελευθερωτικό κίνημα. Για τον τουρκικό εθνικισμό ο αλυτρωτισμός είναι το όχημα, που θα τον βοηθήσει ν' αποκτήσει διασυνδέσεις-προσβάσεις σε όλες τις μουσουλμανικές μειονότητες. Τα αλυτρωτικά του κηρύγματα αποσκοπούν στο να διεγείρουν τους μουσουλμάνους, ιδιαίτερα, των Βαλκανίων αλλά και άλλων περιοχών, για να τους χρησιμοποιήσει ως ηθικά και υλικά προγεφυρώματα για την πραγμάτωση της ουσίας του, που είναι ο αέναος επεκτατισμός. Γιατί ο εθνικισμός στην Τουρκία, ενώ ξεκίνησε ως παράγων εσωτερικής συνοχής για τη συγκρότηση τουρκικού εθνικού κράτους, στη συνέχεια μετεξελίχθηκε όχι σε αλυτρωτικό αλλά σε ιμπεριαλιστικό εθνικισμό. Σ' αυτό βέβαια συνέτεινε η δομική σύνταξη της σύγχρονης Τουρκίας που συμπίπτει σχεδόν με αυτήν του οσμανικού κράτους, αφού ομολογείται ότι το καθεστώς της είναι στρατιωτική δημοκρατία[53].
Ο σεκουλαρισμός του Ατατούρκ (πατέρα των Τούρκων) δεν ξεπήδησε από τη μήτρα των κοινωνικών δυνάμεων αλλ' επιβλήθηκε από πάνω, και τη θέση του μουσουλμανισμού την κατέλαβε το ιδεολόγημα του "τουρκισμού" ως ένα είδος εθνικής θρησκείας. Έτσι η περίφημη δυτικοποίηση της χώρας ξεχάστηκε, γιατί ενώ η Τουρκία έβλεπε προς τη δύση η καρδιά της ποτέ δεν έπαψε να χτυπά στον παλμό της Ανατολής. Ο επιχειρούμενος εκσυγχρονισμός επειδή δεν είχε ως στόχο την ανατροπή των επίμαχων δομών παρέμεινε ονομαστικός και παρά το γεγονός ότι υπήρξαν προσπάθειες απομάκρυνσης από το κλίμα της ισλαμικής θεοκρατικής κοινωνίας, σε μια δραστική πολιτική παλίρροια επανήλθε το Ισλάμ στο προσκήνιο.
Έκτοτε ο ισλαμικός φανατισμός και ο ακροδεξιός εθνικισμός με θαυμαστή συνεργασία γαλβανίζουν καθημερινά το σύγχρονο τουρκικό ιμπεριαλιστικό εθνικισμό γιατί η Τουρκία αντί να επιδίδεται στον εκσυγχρονισμό της τουρκικής κοινωνίας, αντιμετωπίζοντας τα οικονομικά της αδιέξοδα και τα άλλα εσωτερικά της προβλήματα, μεταθέτει αυτά εκτός των συνόρων της, προκαλώντας εντάσεις στις σχέσεις της με τις γειτονικές χώρες. Κυπριακό, Αιγαίο, μειονότητα της Θράκης, τριβές με Βουλγαρία, Συρία, Ιράν, Ιράκ είναι μερικοί χώροι όπου επιδιώκει να στρέψει την προσοχή της κοινής γνώμης αποπροσανατολίζοντας την, ενώ το πρόβλημα των Κούρδων το έχει αναγάγει αποκλειστικά σε θέμα εσωτερικής και διοικητικής διευθέτησης, προσπαθώντας ν' αποτρέψει κάθε παρέμβαση των διεθνών οργανισμών, που είναι αρμόδιοι για τ' ανθρώπινα δικαιώματα των λαών.
Αυτοί λοιπόν οι γεωπολιτικοί προσανατολισμοί της Τουρκίας, που συνίστανται σ' έναν αέναο επεκτατισμό και αποτελούν το επίκεντρο της εξωτερικής της πολιτικής και η μη επίλυση των εσωτερικών κοινωνικο-οικονομικών αδιεξόδων της συνέβαλαν στο να αναβιώσει και στους κόλπους της ο ισλαμικός αρχεγονισμός.

Η Ελλάδα, χωρίς να υποστηρίζει κανείς ότι θα πρέπει να καταληφθεί από πανικό και αντιισλαμική υστερία, αντιμετωπίζει την ισλαμική αναβίωση ως ένα γραφικό-φολκλορικό φαινόμενο με ημερομηνία λήξης. Δε φαίνεται ν' αντιλαμβάνεται ότι αποτελεί μια ρεαλιστική πολιτική πραγματικότητα, που δεν προκαλεί ανησυχίες και προβληματισμούς για μακρινές πολιτείες αλλ' όπου νάναι θα χτυπήσει και τη δική της πόρτα, μια και είναι η γωνιά της Δύσης που βρίσκεται πιο κοντά στη μουσουλμανική Ανατολή[54].

Ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι ο ισλαμικός φονταμενταλισμός αποτελεί τον επιθανάτιο ρόγχο ενός θανάσιμα πληγωμένου από τις κοινωνικές εξελίξεις θρησκευτικού αγριμιού (παραδοσιακού Ισλάμ) θα πρέπει να πειστεί η ίδια αλλά και η Ευρώπη, γιατί είναι και δικό της πρόβλημα ότι η Τουρκία ο "κατ' επίφασιν" κυματοθραύστης του ισλαμικού φανατισμού θα κάνει το παν για να τον διατηρήσει "ολοζώντανο" στην επικαιρότητα. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης έπρεπε να εφευρεθεί καινούριο άλλοθι, που να επιτρέπει σ' αυτή το ρόλο του "διπλού πράκτορα", με το ένα χέρι, δηλαδή, να εισπράττει την οικονομική βοήθεια, που απλόχερα της προσφέρει η Δύση, για να την καταστήσει μη προσπελάσιμη στο Ισλάμ και με το άλλο να ωθεί το λαό της προς αυτό, για να επισείει το γεγονός, ως φόβητρο στη Δύση και να διαιωνίζει το ρόλο της ως τοποτηρητή και χωροφύλακα του ισλαμικού κόσμου.

Συνοψίζοντας, η διευθέτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων προϋποθέτει τον πραγματικό εκσυγχρονισμό της τουρκικής κοινωνίας, δηλ. την πλήρη ανατροπή των δομών εκείνων που την καθιστούν επιθετική και δεν της επιτρέπουν ν' αλλάξει τους γεωπολιτικούς στόχους και επιδιώξεις της. Διαφορετικά το κεφάλαιο των αντιπαραθέσεων θα μείνει ανοιχτό και η αντιδικία μεταξύ των δύο κρατών θα συνεχιστεί με καταστρεπτικές επιπτώσεις όχι μόνο για τις δύο χώρες αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη.

2ον Το μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Μεταξύ των εθνοφυλετικών μειονοτικών ομάδων (Τουρκογενών, Πομάκων, Αθίγγανων) και της εκπαίδευσης που παρέχεται σ' αυτές, υπάρχει σήμερα πλήρης αναντιστοιχία.

Ενώ σε επίπεδο κοινωνίας κυριαρχεί η πολυπολιτισμικότητα και η πολυγλωσσία, το μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί διπολιτισμικά.

Επειδή όμως οι σχέσεις των παιδιών της μειονότητας με την ελληνική γλώσσα περιορίζονται στην εκμάθησή της απλώς, ως ξένης γλώσσας, χωρίς να επεκτείνεται η οργανική χρησιμοποίησή της και στα υπόλοιπα μαθήματα, παρά μονάχα σε δύο (Γεωγραφία-Ιστορία), ενώ τα υπόλοιπα δέκα περίπου μαθήματα διδάσκονται στην τουρκική, καταλήγει ουσιαστικά η μειονοτική εκπαίδευση **μονοπολιτισμική**[55] με τουρκοκεντρικό καθαρά χαρακτήρα και προσανατολισμό.

Πομάκοι και Αθίγγανοι, δυο από τις τρεις συνιστώσες της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, δε διδάσκονται όχι στοιχεία του πολιτισμού τους αλλ' ούτε καν τη μητρική τους γλώσσα. Όμως, όταν η κατάρτιση στη μητρική γλώσσα είναι ανύπαρκτη ή βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο, τότε όχι μόνο οι σχέσεις των μαθητών με το κοινωνικό περιβάλλον παραμένουν φτωχές με αρνητικές συνέπειες για την ανάπτυξη της νοημοσύνης τους αλλά και η κατάρτιση στη δεύτερη γλώσσα δεν έχει θετικά αποτελέσματα. Μόνο όταν το παιδί κατακτήσει τους μηχανισμούς της μητρικής του γλώσσας και κυριαρχήσει αυτή στο σχολικό του περιβάλλον, γίνεται αυτό ικανό να διδαχθεί και μια δεύτερη γλώσσα.

Έτσι το φαινόμενο της "διπλής ημιγλωσσίας"[56], που κυριαρχεί στο μειονοτικό εκπαιδευτικό χώρο, έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά τα παιδιά αναλ-

φάβητα σε δυο γλώσσες.
Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες μια συνολική εκπαιδευτική πολιτική που θ' αναφέρεται στην εκπαίδευση όλων των μειονοτικών ομάδων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης είναι αναγκαία. Γιατί σ' ένα χώρο, όπως αυτός της Θράκης, όπου η πολυπολιτισμικότητα είναι δεδομένη το ζητούμενο πρέπει να είναι η **διαπολιτισμικότητα**.

Η διαπολιτισμική αγωγή[57], καθώς δεν αρκείται στην ανάπτυξη και συντήρηση του πολιτισμού μιας μειονότητας ούτε εξαντλείται σ' έναν πολιτισμικό πλουραλισμό όπου διαφορετικοί πολιτισμοί συνυπάρχουν κι ο επικρατέστερος ανέχεται τους άλλους, έχοντας ως βάση την ισοτιμία των πολιτισμών, θα απευθύνεται σ' όλα τα μέλη της πολυπολιτισμικής κοινωνίας της Θράκης και θα επιδιώκει να ευαισθητοποιήσει μειονότητα και πλειονότητα, χριστιανούς και μουσουλμάνους ώστε να κυριαρχήσει μεταξύ τους η αμοιβαία κατανόηση και αποδοχή. Φυσικά, βασική προϋπόθεση για μια τέτοια εκδοχή είναι η ίδρυση και λειτουργία μεικτών σχολείων.

Αποτελεί, τουλάχιστο, αναχρονισμό σήμερα, ύστερ' από τα τεράστια βήματα, που έχουν κάνει τις τελευταίες δεκαετίες οι επιστήμες της αγωγής να έρχονται στο σχολείο παιδιά με βιώματα, εμπειρίες και παραστάσεις από δύο ή και περισσότερα πολιτισμικά συστήματα και να μη δίνεται σ' αυτά η ευκαιρία να τα αξιοποιήσουν για την απρόσκοπτη ψυχοσωματική τους ανάπτυξη.

Η εφαρμογή λοιπόν μιας διαπολιτισμικής παιδαγωγικής θεωρίας που θ' ανταποκρίνονταν στην πολυπολιτισμική κατάσταση της Θράκης θα συντελούσε στην άρση της αναντιστοιχίας που υπάρχει σήμερα μεταξύ κοινωνίας και εκπαίδευσης γιατί θα είχε κυρίως ως στόχο:

1. Την ισότιμη αντιμετώπιση όλων των πολιτισμών, που συνθέτουν την πολυπολιτισμική κοινωνία της Θράκης κι όχι την αξιολογική σύγκριση ή ιεράρχησή τους.
2. Την αποδοχή του μορφωτικού κεφαλαίου του μαθητή ανεξάρτητα από τη φυλετική, εθνοτική, θρησκευτική και κοινωνική προέλευσή του, γιατί αυτή αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη συνολική ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, ενώ η μη αποδοχή θα ισοδυναμούσε με έμμεση απόρριψη του, και
3. Την παροχή ίσων ευκαιριών. Με τον τρόπο αυτό θα υπήρχε σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό σύστημα της χώρας και θα ενισχύονταν η πολιτισμική οικονομική κοινωνική και πολιτική ένταξη της μειονότητας[58].

Με αυτή την προοπτική και με δεδομένο ότι η εκπαίδευση των μουσουλμάνων, όπως ασκείται σήμερα, αντιτίθεται σε συνταγματικές διατάξεις (άρθρ.: 16, παρ. 2 και 3) σύμφωνα με τις οποίες ο σκοπός της παιδείας δεν εξαντλείται μονάχα στην ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης αλλά παράλληλα με αυτή επιδιώκεται και η "ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης", καθώς και η "ηθική πνευματική, επαγγελματική αγωγή των Ελλήνων ως και η διάπλαση αυτών ως ελευθέρων και υπεύθυνων πολιτών", η αναμόρφωση της μειονοτικής εκπαίδευσης και η προσαρμογή της στις νέες εκπαιδευτικές κοινωνικές, πολιτικές και εθνικές συνθήκες καθίσταται πλέον επιτακτική.

Σήμερα, η μουσουλμανική μειονότητα τελεί υπό την ομηρείαν της Τουρκίας και προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει κυρίως το μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα με τον καθαρά τουρκοκεντρικό του χαρακτήρα.
Καθώς τα παιδιά της μειονότητας στο δημοτικό σχολείο όλα σχεδόν τα μαθήματα (10) τα διδάσκονται στην τουρκική γλώσσα από μουσουλμάνο δάσκαλο και μόνο τρία απ' αυτά διδάσκονται στην ελληνική από χριστιανό δάσκαλο, τούτο έχει ως συνέπεια, μαθητές που αποφοιτούν από τα δημοτικά σχολεία να μην μπορούν να συνεχίσουν τη φοίτησή τους σε Γυμνάσια και Λύκεια με αξιώσεις,

λόγω των γενικών εξετάσεων, να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι και Τ.Ε.Ι. της χώρας. Αναγκαστικά, λοιπόν, στρέφονται προς την Τουρκία. Όμως, βίζα, εγγραφή στο σχολείο, παραμονή, συνάλλαγμα, διαμονή σε οικοτροφείο κ.ά. προϋποθέτουν πιστοποιητικό νομιμοφροσύνης από το Τουρκικό Προξενείο Κομοτινής. Έτσι τα παιδιά αυτά κάτω από την επιρροή της Άγκυρας "μορφώνονται πανεπιστημιακά", "επιμορφώνονται συνειδησιακά" και επανακάπτουν στη Θράκη για ν' αποτελέσουν την ηγέτιδα τάξη της μειονότητας.

Γι' αυτό η υπαγωγή της μειονοτικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της δημόσιας εκπαίδευσης, όπου αναλυτικά προγράμματα και σχολικά εγχειρίδια θα κατατείνουν στη διαπολιτισμοποίηση των σχολικών γνωστικών αντικειμένων, θα διαμόρφωνε νέους τρόπους συμβίωσης και θα έδινε τη δυνατότητα στα παιδιά της μειονότητας, χωρίς να στερηθούν τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και της θρησκείας τους να ενταχθούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με προοπτική την ένταξή τους (integration) στην ελληνική κοινωνία κι όχι βέβαια την αφομοίωσή τους (assimilation). Άλλωστε σήμερα με την εισαγωγή της διδασκαλίας ξένων γλωσσών στο δημοτικό σχολείο και τη δημιουργία παράλληλων τμημάτων, σε συνάρτηση με τη συγκρότηση μεγάλων σχολικών μονάδων, δε δημιουργούνται λειτουργικές δυσκολίες.

Ένα τέτοιο μέτρο δεν είναι μόνο συνταγματικά αναγκαίο (άρθρ.: 4, παρ. 1 και 2 του συντ.), αλλά είναι και κοινωνικά απαραίτητο, καθώς, μονάχα με την υποχρεωτική και δημόσια γενική εκπαίδευση οι σχέσεις οικογένειας και σχολείου στο χώρο της μειονότητας θα μπορούσαν να αντιστραφούν και να καταστεί η οικογένεια προέκταση της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας του σχολείου κι όχι όπως συμβαίνει σήμερα οι εκπαιδευτικοί θεσμοί ν' αποτελούν, κατά κύριο λόγο, προέκταση της κοινωνικοποιητικής επίδρασης του ζεύγους θρησκεία-οικογένεια.

Με βάση τα παραπάνω, επιτακτικά, παρουσιάζεται η ανάγκη να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις εκείνες, που θα επιτρέψουν στη μειονότητα εντελώς αβίαστα να κάνει τις δικές της επιλογές. Γιατί όταν σε μια χώρα, όπως η Ελλάδα, η εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με την κοινωνική κινητικότητα και η απόκτησή της συνεπάγεται κοινωνική άνοδο, ενώ η έλλειψη της κοινωνική καθήλωση, φυσικό είναι, η παροχή της σε όλους να αντιμετωπίζεται, ως αίτημα κοινωνικής δικαιοσύνης και για την υλοποίησή του ν' απαιτείται παρέμβαση του κράτους, δηλαδή, θετική δράση της πολιτείας για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών σε όλους.

Σκοπός κάθε σωστής κοινωνικοποίησης είναι η δημιουργία ελεύθερης και αυτοδύναμης προσωπικότητας. Εκπαίδευση και γενικότερα παιδεία, που δεν έχει στον πυρήνα της το αίτημα για ελευθερία δεν οδηγεί στην αυτοπραγμάτωση και αυτοολοκλήρωση των ατόμων. Και τότε, μοιραία, άτομα και κοινωνία παρουσιάζονται να λειτουργούν πολωτικά και αντιθετικά και όχι διαλεκτικά.

Ένα εκπαιδευτικό σύστημα, με κυρίαρχη τη διαπολιτισμική ιδέα, που ταυτόχρονα θα σέβονταν τη θρησκευτική και γλωσσική ταυτότητα της μειονότητας θα είχε στο χώρο αυτό ευεργετικές επιδράσεις διπλής κατεύθυνσης:

Από τη μια θ' αποτελούσε διέξοδο και στήριγμα και θ' απαγκίστρωνε από την ομηρεία του Τουρκικού Προξενείου Κομοτινής τους μουσουλμάνους εκείνους, που δεν "αλληθωρίζουν" προς ανατολάς και θέλουν να ζήσουν και να ευημερήσουν στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία, ως Έλληνες πολίτες, σε πλήρη ισονομία και ισοπολιτεία και από την άλλη, θα αποθάρρυνε την επανάκαμψη εκείνων που σπεύδουν στη "μητέρα πατρίδα" για να μορφωθούν, γιατί θα έμεναν πλέον "ανεπάγγελτοι".

Κοντολογίς, η αναμόρφωση της μουσουλμανικής εκπαίδευσης και η προσαρμογή της στις νέες εκπαιδευτικές κοινωνικές, πολιτικές και εθνικές συγκυρίες καθίσταται πλέον επιτακτική, γιατί το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα της μειονό-

τητας, πέραν των άλλων μειονεκτημάτων που παρουσιάζει, επιτρέπει στην Άγκυρα, στήνοντας διάφορους εκβιαστικούς μηχανισμούς να διαμορφώνει, μονοπωλιακά, την εθνική συνείδηση των μουσουλμάνων της Θράκης.

3ον Η ευρωπαϊκή προοπτική.

Η σημερινή ευρωπαϊκή πραγματικότητα ανυψώνει το δικαίωμα στη διαφορά στο ίδιο επίπεδο με τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων, γιατί η σημερινή Ευρώπη στηρίζεται όχι στην αρχή της ομοιογένειας αλλά στην αρχή της οργανικής αλληλεγγύης και της συμπληρωματικότητας των ατόμων, ομάδων και περιφερειών που τη συναποτελούν[59].

Σε μια τέτοια πολυεθνική και πολυκεντρική οργάνωση, η ελαστική και ευπροσάρμοστη έννοια του πολιτικού χώρου υποκαθιστά τη δύσκαμπτη έννοια του κράτους-έθνους και οι πολιτικές δυνάμεις, χωρίς να χάνουν τις τοπικές εθνικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητές τους, διαρθρώνονται σε υπερκρατικές πολιτικές ολοκληρώσεις και προσαρμόζονται με μεγαλύτερη ευελιξία στις περιοχικές κοινότητες, απαλλαγμένες από παθολογικές εσωστρεφείς εθνικιστικές τάσεις αλλά κι από φυλετικές και αλυτρωτικές διαθέσεις στις περιπτώσεις των μειονοτήτων[60].

Όμως, με αυτήν την έννοια το δικαίωμα στη διαφορά δεν μπορεί να έχει νόημα διαλυτικό, αποσυνθετικό. Αντίθετα φιλοδοξεί να αποτελέσει τη βάση για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Γιατί οι σύγχρονοι ευρωπαϊκοί θεσμοί, σε αντίθεση με ό,τι επικρατούσε παλαιότερα, αποδίδουν στο δικαίωμα για διαφορά το νόημα ότι αν απ' αυτό πηγάζει το καθήκον μιας χώρας για την προστασία των θρησκευτικών, γλωσσικών, πολιτιστικών, εθνικών μειονοτήτων, ταυτόχρονα αυτή ακριβώς η τήρηση της υποχρέωσης και η αναγνώριση όλων αυτών των δικαιωμάτων αφαιρεί από τη μειονότητα και τους πάτρωνές της το δικαίωμα για αυτοδιάθεση ή απόσχιση[61].

Στην Ελλάδα, λοιπόν αναφορικά, με τη μουσουλμανική μειονότητα συμβαίνει το ανεπίτρεπτο: Ενώ η ίδια σεβάστηκε από το 1923 μέχρι σήμερα τις θρησκευτικές, γλωσσικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες της μειονότητας, από την άλλη, επέτρεψε στην Τουρκία να παραβιάζει το δικαίωμα για διαφορά των μουσουλμάνων της Θράκης, ταυτίζοντας η τελευταία τις έννοιες του μουσουλμάνου, Πομάκου και Αθίγγανου με αυτή του Τούρκου. Φαίνεται πως η εξέγερση των μουσουλμάνων Αλβανών, για την εθνική τους ανεξαρτησία, εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας, κατά το παρελθόν, και η εξέγερση των μουσουλμάνων Κούρδων εναντίον της Τουρκίας, κατά το παρόν, δε δίδαξαν τη γειτονική χώρα πως οι έννοιες του μουσουλμάνου και του Τούρκου δεν είναι ταυτόσημες.

Με αυτό ως δεδομένο, η ευθύνη της ελληνικής πολιτείας είναι τεράστια, γιατί δείχνει ν' αγνοεί πως η προστασία των μειονοτήτων, που υπήρξε από το παρελθόν αντικείμενο διεθνούς ενδιαφέροντος, εκδηλώνεται προς δύο κατευθύνσεις: 1. Ως προστασία των μειονοτήτων με τη στενή έννοια του όρου και 2. Ως ισότητα μεταχείρισης των μελών της μειονότητας σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό ενός κράτους.

Η πρώτη συνεπάγεται τη λήψη μέτρων, που είναι αναγκαία για τη συντήρηση των ιδιαίτερών της χαρακτηριστικών (θρησκευτικών, γλωσσικών, πολιτιστικών, κ.α.) ενώ η δεύτερη σημαίνει ότι η πολιτεία δεν πρέπει να αρνείται στη μειονότητα δικαιώματα αυτονόητα για τον υπόλοιπο πληθυσμό της.

Η μια δηλ., εξασφαλίζει στη μειονότητα τη διαιώνιση των χαρακτηριστικών της και η άλλη ευνοεί την ένταξη, ενσωμάτωση ή και την αφομοίωσή της ακόμη από

την πλειονότητα, εφ' όσον η ίδια το επιθυμεί[62].

Η Ελλάδα, λοιπόν, σε ό,τι αφορά την πρώτη κατεύθυνση, σεβάστηκε τα ιδιαίτερα (θρησκευτικά, γλωσσικά, πολιτισμικά, κ.ά.) χαρακτηριστικά της μουσουλμανικής μειονότητας, αναφορικά όμως με τη δεύτερη, αρνήθηκε να την προστατεύσει, όπως είχε υποχρέωση, από τις εξωτερικές κυνικές επεμβάσεις της Άγκυρας, που την εμποδίζουν να ενταχθεί κοινωνικά και πολιτικά στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία.

Με τη στάση της αυτή προς τη μουσουλμανική μειονότητα έφθασε στο σημείο να κατέχει μια παγκόσμια πρωτοτυπία: Έλληνες πολίτες, μέσα στη χώρα τους να νιώθουν όμηροι ενός γειτονικού κράτους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, σήμερα, μουσουλμάνοι της Θράκης, μόνιμοι δημόσιοι υπάλληλοι, εξαρτώμενοι δηλ. κατά πάντα από το ελληνικό δημόσιο να ενδιαφέρονται περισσότερο για το πώς κρίνονται και αξιολογούνται οι πράξεις τους από την Τουρκία παρά από την Ελλάδα.

Παρουσιάζεται έτσι το παράδοξο, όσο και πρωτότυπο φαινόμενο, η Ελλάδα από υπερβολική ευαισθησία προς τα δικαιώματα της μειονότητας και φοβούμενη μήπως παρερμηνευτεί η στάση της από τη διεθνή κοινότητα, γίνεται η ίδια αιτία παραβίασής τους από την Τουρκία, με το να ανέχεται, ουσιαστικά, το βιασμό των συνειδήσεων των μουσουλμάνων της Θράκης απ' αυτήν.

Ήδη, εικάζεται από ουδέτερους παρατηρητές ότι ενώ η μουσουλμανική μειονότητα αποτελούσε, στο παρελθόν, το φυσικό ανάχωμα, που εμπόδιζε την επέκταση της παντουρκιστικής ιδεολογίας προς δυσμάς, η Ελλάδα με τα ίδια της τα χέρια το ισοπέδωσε. Σήμερα θα πρέπει η ίδια να καταβάλει τεράστιες προσπάθειες, ώστε στον ίδιο χώρο να μη στηθεί, τουλάχιστον, προγεφύρωμα για την πέραν του Έβρου επέκταση της Τουρκίας.

4ον Η οικονομική ανάπτυξη της Θράκης.

Είναι λάθος όταν μιλούμε για την ανάπτυξη ενός τόπου να το κάνουμε αυτό με όρους καθαρά και αποκλειστικά οικονομικούς. Η ανάπτυξη μιας περιοχής είναι συνάρτηση πολλών πραγμάτων.

Αν όμως αυτό ισχύει για έναν οποιονδήποτε τόπο, πολύ περισσότερο θα ίσχυε για τον ευαίσθητο χώρο της Θράκης. Γιατί εκτός από τα συνήθη μειονεκτήματα μιας παραμεθόριας περιοχής, που αυτή έχει (μεγάλη απόσταση από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων, έλλειψη διοικητικής και πολιτιστικής αποκέντρωσης, διαμορφωμένη αντίληψη σε πολλούς δημόσιους λειτουργούς ότι είναι τόπος εξορίας κ.ά.), τις τελευταίες δεκαετίες προστέθηκαν και οι τριβές (κυπριακό, στάση της Τουρκίας έναντι της ελληνικής μειονότητας της Κων/πολης, Αιγαίο κ.λ.π.) μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, οι οποίες, λόγω μειονότητας, επέδρασαν δυσμενέστατα στη ζωή των κατοίκων της, χριστιανών και μουσουλμάνων.

Διαμορφώθηκε ένα άσχημο ψυχολογικό κλίμα, που με τη σειρά του συνετέλεσε, καθοριστικά, στο να δημιουργηθεί στους κατοίκους της περιοχής ένα καταναλωτικό και επενδυτικό πρότυπο πάρα πολύ αρνητικό. Χριστιανοί, μα προπαντός μουσουλμάνοι κάτοικοι της Θράκης, το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους το καταναλώνουν ή το επενδύουν εκτός της Θράκης.

Ο παθολογικός αντιπαραγωγικός μικροαστισμός, ενδημικό φαινόμενο σε ολόκληρη την ελληνική περιφέρεια, στην περίπτωση της Θράκης, ενισχύεται από ένα έντονο συναίσθημα ανασφάλειας και αβεβαιότητας, έτσι, ώστε πρώτος στόχος των χριστιανών κατοίκων της περιοχής ν' αποτελεί το "διαμέρισμα" στη Θεσ/νίκη ή την Αθήνα, ενώ των μουσουλμάνων η αγορά σπιτιού στην Προύσα ή την Κων/πολη.

Με τον τρόπο αυτό, το πλεόνασμα από το παραγόμενο στη Θράκη προϊόν αντί να ενισχύει την οικονομία του τόπου, όπου παράγεται, μεταφέρεται στα μεγάλα αστικά κέντρα συντηρώντας και ενισχύοντας το φαύλο κύκλο, που διαιωνίζει την άνιση ανάπτυξη ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια ή διοχετεύεται έξω από τα εθνικά σύνορα με διάφορους ύποπτους μηχανισμούς και παράνομα κυκλώματα[63].

Με δεδομένη, λοιπόν, την καταναλωτική και επενδυτική συμπεριφορά των κατοίκων της Θράκης, τα διάφορα αναπτυξιακά μέτρα, που έχουν χαρακτήρα καθαρά οικονομίστικο (και στερούνται φιλοσοφίας και προοπτικής) και μονοσήμαντα είναι και ατελέσφορα από μόνα τους καταντούν.

Όχι πως δε χρειάζεται και προς την κατεύθυνση αυτή να ληφθούν μέτρα. Όχι πως δεν είναι κι αυτά απαραίτητα και δεν επείγουν[64].

Όμως, ανάπτυξη της Θράκης δε σημαίνει Φ.Π.Α, μερικές φορολογικές ελαφρύνσεις, πολλές άδειες για ΛΟΤΤΟ και χαρτοπαιχτικές λέσχες. Ούτε ανάπτυξη θα πεί μεγαλόστομες και βαρύγδουπες διακηρύξεις από τους "επίσημους φορείς", του τύπου: "Η Ελλάδα αρχίζει από τον Έβρο", "Ο Έβρος πρώτος νομός της Ελλάδας" κ.ά., διακηρύξεις, οι οποίες, λόγω της φαιδρότητας που εμπεριέχουν, παγιώνουν την πεποίθηση στο υποσυνείδητο των πολιτών πως "κάτι τρέχει" και αυξάνουν την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια.

Για την ανάπτυξη της Θράκης χρειάζεται θετική και τολμηρή παρέμβαση του κράτους, που θα βοηθήσει την τοπική αυτοδιοίκηση, ώστε με διάφορες επιχειρήσεις λαϊκής βάσης να στηρίξει την οικονομία του τόπου. Η πολιτική των "κινήτρων"για την προσέλευση των ιδιωτικών επενδύσεων έχει αποτύχει.

Τα χωράφια της Θράκης γέμισαν από βιοτεχνίες και βιομηχανίες-πτώματα. Εισέπραξαν οι "αετονύχηδες" τις επιδοτήσεις και σήμερα στα κτίσματα αυτά αντί να δουλεύουν οι νέοι της Θράκης για να ριζοβολήσουν στον τόπο τους, ενδημούν οι συμπαθείς κουκουβάγιες.

Το περιβόητο δημογραφικό πρόβλημα της Θράκης αντιμετωπίζεται με τη λογική ότι ο θρακιώτικος πληθυσμός πάσχει από το σύνδρομο της υπογεννητικότητας ή έχει "προσβληθεί" από το "μικρόβιο" της στειρότητας και καταβάλλονται προσπάθειες να πειστεί ή να "θεραπευτεί", ώστε να κάνει πολλά παιδιά για ν' αυξηθεί ο πληθυσμός της, λες και στο λεκανοπέδιο της Αττικής, που δεν υπάρχει το ίδιο πρόβλημα (αντίθετα μάλιστα), η γεννητικότητα κυμαίνεται σε μεγαλύτερα ποσοστά. Τα όποια "κίνητρα" ή κίνητρα στοχεύουν, κυρίως, να προσελκύσουν τους μη ντόπιους είτε για επενδύσεις, είτε για μόνιμη εγκατάσταση, είτε για να υπηρετήσουν, ως δημόσιοι υπάλληλοι, επισπεύδοντας κατά μια 5/ετία το διορισμό τους.

Αντί λοιπόν να έχουν, ως στόχο, πώς θα συγκρατήσουν τους ντόπιους, προσπαθούν να δελεάσουν με διπλάσιο κόστος τους ξένους να εγκατασταθούν στη Θράκη, μετατρέποντάς την σε κέντρο διερχομένων πολιτών χριστιανών και μουσουλμάνων.

Συνοψίζοντας, η ανάπτυξη της Θράκης θα προέλθει από μια αθόρυβη και ουσιαστική προσπάθεια της πολιτείας, που αφού χαρτογραφήσει σ' ένα πρώτο βήμα τις ιδιοτυπίες (ιστορικές, πολιτιστικές, εθνοφυλετικές, θρησκευτικές, οικονομικές, γεωπολιτικές) του θρακικού χώρου και ερευνήσει-μελετήσει αυτές, μεμονωμένα και συνολικά, θα χαράξει μια σταθερή εθνική πολιτική για την περιοχή. Και για να μην υπάρχουν αυταπάτες, κάτι τέτοιο θα συμβεί, όταν η πολιτεία, έμπρακτα, κι όχι με λόγια, αποδείξει με τις δημόσιες επενδύσεις στον οικονομικό αλλά και στον πολιτιστικό τομέα ότι το δόγμα, που διέκρινε ασφαλείς και επισφαλείς γεωγραφικές ζώνες και με βάση αυτό ρυθμίζονταν οι επενδύσεις του κρατικού προϋπολογισμού έχει ταφεί οριστικά και αμετάκλητα. Καιρός να εδραιωθεί σ' όλους τους Έλληνες η αντίληψη ότι η Ελλάδα ή ολόκληρη

θα επιβιώσει και θα προκόψει ή ολόκληρη θα καταρρεύσει. Ένας τέτοιος διαχωρισμός στερείται σοβαρότητας και στοιχειώδους φαντασίας και εμποδίζει την αποκατάσταση του κλίματος εκείνου, που θα επιτρέψει στους κατοίκους της Θράκης να νιώσουν όχι μονάχα ασφαλείς αλλά και μόνιμοι κάτοικοι αυτού του τόπου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IIII

1. Στατιστική κατηγορία: Σύνολο ατόμων, με κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα χωρίς να έχει αυτοτελή υπόσταση. Π.χ. Οι κατηγορίες του πληθυσμού μιας περιοχής (αγροτικός - αστικός), τα άτομα του ίδιου φύλου, ίδιας ηλικίας κλπ.
   (Βλέπε: Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989, σελ.267).
2. Οιονεί ομάδα: Είναι έννοια στενότερη έναντι της στατιστικής κατηγορίας. Τα άτομα που ανήκουν σ' αυτήν αποτελούν σύνολο, που μοιάζει με ομάδα χωρίς να είναι. Συνθέτουν μια "ιδιαιτερότητα" και τα μέλη της έχουν συνείδηση της ιδιαίτερης υπόστασής της. Π.χ. Οι κοινωνικές τάξεις, οι διάφορες μειονότητες κ.λ.π. (Βλέπε: Τσαούση Δ.: ό. π., σελ.269).
3. Βλέπε άρθρα 40 και 45.
4. Για την ιδεολογική επίδραση της γλώσσας των θρησκειών βλέπε: Φραγκουδάκη Άννα: "Γλώσσα και ιδεολογία", Αθήνα 1987, σελ.183 κ.έ. και Τοκατλίδου Β.: "Εισαγωγή στη Διδακτική των ζωντανών γλωσσών", 1986, σελ.17 κ.έ.
5. Οποιαδήποτε πρόβλεψη της στάσης του εκλογικού σώματος της μειονότητας λίγα 24ωρα πριν από εθνικές ή δημοτικές εκλογές είναι παρακινδυνευμένη. Και οι καλύτερες δημοσκοπήσεις είναι αδύνατο να προσεγγίσουν το αποτέλεσμα μιας επικείμενης ψηφοφορίας για τον απλούστατο λόγο, ότι και οι ίδιοι οι μουσουλμάνοι, στην πλειοψηφία τους δε γνωρίζουν τι θα ψηφίσουν. Θα το μάθουν λίγες ώρες πριν τις εκλογές, όταν θα δοθεί η "γραμμή".
6. Για την άσκηση της πολιτικής προπαγάνδας και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης βλέπε: Βλάχου Γ.: ό.π., σελ.137.
7. Βλάχου Γ.: ό.π., σελ.155.
8. Στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης ο αντιπρόσωπος της Τουρκίας, Ριζά Νούρ Μπέης, υποστήριξε (κι έγινε δεκτό): "Υπάρχουν μόνο θρησκευτικές μειονότητες, όχι φυλετικές. Γι' αυτό και η Τουρκική αντιπροσωπεία δεν παραδέχεται τις αρχές περί προστασίας φυλετικών ή γλωσσικών μειονοτήτων".
   (Βλέπε: Σαρρή Ν.: "Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και η πολιτική της Τουρκίας", Περιοδικό "Ελλοπία", Τεύχος 6, σελ.23).
9. Βλέπε ενότητα: Σωματεία και Ενώσεις της μουσουλμανικής μειονότητας. Μέρος Α΄,σελ.118.
10. Hobsbawm:"Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα",Μετάφραση: Νάντρις Χ., σελ.11-14.
11. Μερικοί ορισμοί του έθνους: "Η ιδεολογία του συγκεντρωτικού γραφειοκρατικού κράτους" (Mario Albertini, Βλάχου Γ.: "Πολιτική", σελ.308).
    "Μια ανθρώπινη ομάδα στους κόλπους της οποίας τα άτομα νιώθουν ότι είναι ενωμένα μεταξύ τους με δεσμούς ταυτόχρονα υλικούς και πνευματικούς και θεωρούν τον εαυτό τους διαφορετικό από τα άτομα που αποτελούν τις άλλες εθνικές ομάδες".
    (Hauriou A.: Encyclopedie Francaise, Τομ. Χ: L' etat, Βλάχου Γ.: ό.π., σελ.307).
    "Λαϊκό σύνολο του οποίου όλα τα τμήματα εις σημαντικάς εποχάς της ιστορίας των είχαν κοινάς περιπέτειας και ως εκ τούτου έχουν εκτός μερικών κοινών στοιχείων καταγωγής, κοινά ιδιαίτερα στοιχεία πολιτισμού και προπαντός συνείδηση ότι αποτελούν ιδιαιτέραν λαϊκήν ενότητα".
    (Παπαναστασίου Α.: "Ο εθνικισμός", σελ.29).
    "Έθνος είναι μια ιστορικά εξελιγμένη, σταθερή κοινότητα γλώσσας, εδάφους, οικονομικής ζωής και ψυχολογικής σύστασης που εκδηλώνεται σε μια πολιτισμική κοινότητα".
    (Ιωσήφ Στάλιν, Hobsbawm ό.π., σελ.17).
12. Για την αντικειμενική και υποκειμενική περί εθνότητας αντίληψη βλέπε Τενεκίδη Γ.: "Δημόσιο Διεθνές Δίκαιον", σελ.111-114.
13. Gellner E.: "Έθνη και εθνικισμός", Μετάφραση: Λαφαζάνη Δ., σελ.21-22.
    Ο Φίχτε στον Ε΄ του λόγον προς το γερμανικό έθνος κήρυξε ότι "Όσοι ομιλούν την αυτήν γλώσσαν αποτελούν ενιαίον σύνολον, τα δε μέλη του ενιαίου τούτου συνόλου συνέδεσεν η αγνή φύσις δια πολλαπλών και αοράτων δεσμών".
    Βλέπε Τενεκίδη Γ.: ό.π., σελ.111.
14. Hobsbawm:"Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα", Μετάφραση: Νάντρις Χ., σελ.23.
15. Gellner E.: ό.π., σελ.22.
16. Βέικου Θ.: "Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα", Αθήνα 1993, σελ.20-24.
17. Μπαλιμπάρ Ε.: Η μορφή έθνος: "Ιστορία και ιδεολογία" στο:"Φυλή, έθνος, τάξη" των Μπαλιμπάρ-Βαλλερστάιν, Μετάφραση: Ελεφάντη-Καλαφάτη, σελ.134-138.
18. Κοροβίνη -Ζιάκα: "Αναζητώντας μια θεωρία για το έθνος", σελ.45.
19. Gellner E.: ό.π., σελ.244.
20. Μπαλιμπάρ Ε.: ό.π., σελ.137.

21. Λολιούση Κ.: "Εθνισμός-εθνικισμός-Διεθνισμός", Ελλοπία Τ.1. 1990, σελ.27.
22. Βέικου Θ.: ό.π.,σελ.49.
23. Παπαναστασίου Α.: "Ο εθνικισμός", σελ.31-32.
24. Βλάχου Γ.: "Πολιτική", Γ' Τομ., Αθήνα 1981, σελ.307.
25. Hobsbawm Ε.:"Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα", Μετάφραση: Νάντρις Χ., σελ.181-183.
26. Τικάντ Σ.: "Οι θέσεις για τη νέα κοινωνία", Θεσ/νίκη 1993, σελ.9.
27. Μπαλιμπάρ Ε.: Η μορφή έθνος: "Ιστορία και ιδεολογία" στο:"Φυλή, έθνος, τάξη" των Μπαλιμπάρ-Βαλλερστάιν, Μετάφραση: Ελεφάντη-Καλαφάτη, σελ.142-146.
28. Βέικου Θ.: "Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα", Αθήνα 1993, σελ.29-30.
29. Μπαλιμπάρ Ε.: ό.π., σελ.151.
30. Gellner Ε.: "Έθνη και εθνικισμός", Μετάφραση: Λαφαζάνη Δ., σελ.132-135.
31. Μπαλιμπάρ Ε.: ό.π., σελ.149-150.
32. Ο Βαλλερστάιν υποστηρίζει πως το κράτος προηγείται του έθνους κι όχι το αντίστροφο κι ως επιχείρημα μας προτρέπει ν' αναρρωτηθούμε: Θα υπήρχε σήμερα ένα ολλανδικό; ένα βελγικό; ένα λουξεμβουργιανό έθνος αν δεν είχε προηγηθεί ένα ολλανδικό, ένα βελγικό και ένα λουξεμβουργιανό κράτος; Πράγματι στη Δύση αυτό συνέβη. Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία και άλλα δυτικά κράτη σε μια μακρόχρονη πορεία από τον 16ο αιώνα μεταβλήθηκαν σε έθνη κράτη. Όμως στην κεντρικοανατολική Ευρώπη και στην ανατολική Μεσόγειο μετά τη διάλυση των αυτοκρατοριών: Οθωμανικής, Αυστριακής και Ρωσικής, και (στις μέρες μας) των πολυεθνικών κρατών της Ε.Σ.Σ.Δ. και Γιουγκοσλαβίας το έθνος προηγήθηκε του κράτους και αποτέλεσε το "πλάσμα" του. Η διαδικασία λοιπόν της εθνικής συγκρότησης στην Ανατολή υπήρξε σε σύγκριση με τη Δύση όχι μόνο πιο πρόσφατη αλλά ατελέστερη (γιατί στην ευρύτερη περιοχή υπήρξαν μεγάλες μετακινήσεις και διασταυρώσεις πληθυσμών) και πολυπλοκότερη και μόνο η Τουρκία "απλοποίησε" τα πράγματα με τις απάνθρωπες εθνοκαθάρσεις και γενοκτονίες. (Βλέπε: Βαλλερστάιν Ι: "Η οικοδόμηση των λαών:ρατσισμός, εθνικισμός, εθνισμός, στο:"Φυλή, έθνος, τάξη" των Μπαλιμπάρ-Βαλλερστάιν, σελ.123-124 και Λιάκου Α.: "Έθνος και κράτος: απεμπλοκή η μόνη λύση", Εφημερίδα "Το Βήμα" 28-8-1994).
33. Βέικου Θ.: ό.π.,σελ.39-44.
34. Lambert W. και Klimberg O.: "Children's views of foreign peoples: a cross - national study", New York 1967, Appleton-Century-Crofts, σελ.219-221.
35. David Milner: "Φυλετική προκατάληψη" στο "Διομαδικές σχέσεις", Παπαστάμου Σ., Μετάφραση: Τριανταφυλλοπούλου Κ., σελ.84.
36. Βλάχου Γ.: "Πολιτική ψυχολογία", Αθήνα 1976, σελ.47-48.
37. Ένα παιδί π.χ. εύκολα αντιλαμβάνεται και εξηγεί τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο μήλο και το καρπούζι ή σ' ένα μηχανάκι κι ένα ποδήλατο. Δυσκολεύεται όμως να κατατάξει τα δύο πρώτα στην κατηγορία των φρούτων και τα δύο επόμενα στην κατηγορία των μέσων μεταφοράς.
Βλέπε: Lambert W. και Klimberg O.:ό.π., σελ.184-186.
38. David Milner: ό.π., σελ.85-90.
39. Lambert W. και Klimberg O.:ό.π., σελ.224-228.
40. Για το ρόλο του σχολείου στην κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση του ατόμου βλέπε: Καζαμία Α.- Κασσωτάκη Μ.: "Οι εκπαιδευτικές μεταρυθμίσεις στην Ελλάδα", Ρέθυμνο 1986, σελ.10-13.
41. Lambert W.-Klimberg O.: ό.π., σελ.78.
42. Lambert W.-Klimberg O.: ό.π., σελ. 6-7.
43. Το γεγονός ότι ένα ελληνόπουλο (π.χ. ένας μουσουλμάνος μαθητής) ενδέχεται να μην θεωρεί πατρίδα του την Ελλάδα δεν αλλάζει σε τίποτα την ισχή του παραπάνω συλλογισμού. Γιατί ζώντας κι αυτός ο μαθητής σε εθνικό κράτος (Ελλάδα) ως πολίτης και υπήκοός , ανεξάρτητα αν οι ψυχικές του καταστάσεις και διαθέσεις είναι θετικές ή αρνητικές προς αυτό, η έννοια της πατρίδας και γι' αυτόν σημαίνει το ίδιο πράγμα (έθνος συν κράτος). Οπότε, κι αν ακόμη διάκειται εχθρικά προς την συγκεκριμένη χώρα (Ελλάδα) στην φαντασία του θα έχει πλάσει και την δική του πατρίδα με τους ίδιους όρους. Επομένως στην έκθεση με θέμα " Πώς θα έδειχνες την αγάπη σου για την πατρίδα" θα εκφράσει την αγάπη του έχοντας στο μυαλό του την χώρα που ουσιαστικά θεωρεί πατρίδα του.
44. Μπένου Β.: "Μέθοδοι και Τεχνικές Δειγματοληψίας", Πειραιάς 1989, σελ.129.
45. Μπένου Β.:ό.π., σελ.126.
46. Μπένου Β.: ό.π., σελ.126.
47. Στις τελευταίες δύο τάξεις του Δημοτικού Σχολείου η αριθμητική υπεροχή των αγοριών έναντι των κοριτσιών είναι αδιαμφισβήτητη. Και τούτο γιατί αρκετά κορίτσια της μειονότητας μόλις εισέλθουν στην εφηβεία σταματούν την φοίτηση τους στο σχολείο.
Π.χ. Κατά το σχολικό έτος 1991-92 ο συνολικός αριθμός αγοριών και κοριτσιών και των τριών

νομών της Θράκης που φοίτησαν στην Έκτη τάξη ήταν:

Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
788	679	1.467

Η ίδια αναλογία (54% αγόρια και 46% κορίτσια) τηρήθηκε και για τη σύνθεση του μουσουλμανικού δείγματος, ως προς το φύλο.

48. Η διαφορά ανάμεσα στο δειγματικό αποτέλεσμα και στο αποτέλεσμα, που προκύπτει από μια πλήρη μέτρηση (την πραγματική τιμή δηλαδή) ονομάζεται ακρίβεια της δειγματικής έρευνας.
(Βλέπε: Μπένου Β.: "Μέθοδοι και Τεχνικές Δειγματοληψίας", Πειραιάς 1989, σελ.101).

49. Μονάχα όταν σ'ένα δείγμα ενυπάρχουν οι διάφορες ιδιότητες, που χαρακτηρίζουν τον πληθυσμό, όταν δηλαδή αποτελεί μικρογραφία του πληθυσμού απ' το οποίο αντλείται, μπορεί αυτό να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό και να επιτρέψει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων της έρευνας στον δειγματοληπτούμενο πληθυσμό.
(Βλέπε: Μάνιου - Βακάλη: "Πειραματικό Σχέδιο", Θεσ/νίκη 1985, σελ.43).

50. Μπένου Β.:ό.π., σελ.106.

51. Με βάση το συνολικό πληθυσμό των δύο τελευταίων τάξεων (Ε' και ΣΤ'), τα 472 υποκείμενα του μουσουλμανικού δείγματος αποτελούν το 15% περίπου του γεννήτορα πληθυσμού.

52. Hobsbawn E.:"Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα", Μετάφραση: Νάντρις Χ., σελ.99-104.

53. Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Τομ. Α', σελ.87.

54. Ανδριανόπουλου Α.: "Ο ισλαμικός φανατισμός και οι κίνδυνοι για την Ελλάδα", Αθήνα 1991, σελ.25-41.

55. Δαμανάκη Μιχ.: "Η εκπαίδευση στην "Ενωμένη" Ευρώπη", Περιοδικό "Τα Εκπαιδευτικά", σελ.45. Τ. 31-32/1993. -

56. Τσάκαλου Γ.: "Όροι για την επιτυχία διγλωσσικών και εθνικών σχολείων", Περιοδικό"Προβληματισμοί", Έκδοση του συλλόγου Ελλήνων εκπαιδευτικών βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, Τεύχος 1/1984, σελ.13.

57. Για την μονοπολιτισμική, διπολιτισμική, πολυπολιτισμική και διαπολιτισμική αγωγή βλέπε: Δαμανάκη Μιχ.: "Πολυπολιτισμική και διαπολιτισμική αγωγή", Περιοδικό "Τα Εκπαιδευτικά", Τεύχος 16/1989, σελ.75 και Κανακίδου - Παπαγιάννη: "Διαπολιτισμική αγωγή", Αθήνα 1994.

58. Δαμανάκη Μιχ.: ό.π., σελ.77-80.

59. Βλάχου Γ.: "Θεσμοί και προβλήματα της σύγχρονης δημοκρατίας", Αθήνα-Κομοτινή 1988, σελ.431.

60. "Σ'αυτές τις περιπτώσεις οι πατρίδες μεταβάλλονται σε ενδιάμεσους σταθμούς εξασφαλίζοντας στα άτομα το δικαίωμα να επικοινωνούν με ολόκληρη την ανθρωπότητα". (βλέπε Βλάχου Γ.: "Πολιτική", Γ' Τομ., Αθήνα 1981, σελ.346-348).

61. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω άρθρα της οικουμενικής διακήρυξης των δικαιωμάτων των λαών στο Αλγέρι 4 Ιουλίου 1977:

Άρθρο 19: Όταν ένας λαός αποτελεί μειονότητα μέσα σ' ένα κράτος έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ταυτότητας του, των παραδόσεων του, της γλώσσας του, και της πολιτιστικής του κληρονομιάς.

Άρθρο 20: Τα μέλη της μειονότητας πρέπει ν' απολαμβάνουν χωρίς διάκριση τα ίδια δικαιώματα με τους άλλους πολίτες του κράτους και να συμμετέχουν επί ίσοις όροις με αυτούς στη δημόσια ζωή.

Άρθρο 21: Τα διακαιώματα αυτά πρέπει να ασκούνται με τον ανάλογο σεβασμό προς τα νόμιμα συμφέροντα της κοινότητας, συνολικά, και δεν επιτρέπεται να παραβλάπτουν την εδαφική εκεραιότητα και την πολιτική ενότητα του κράτους, εφ' όσον το κράτος δρα σύμφωνα με τις αρχές της παγκόσμιας διακήρυξης για τα δικαιώματα των λαών.

(Βλέπε Χαραλαμπίδη Μ.: "Εθνικά ζητήματα", Αθήνα 1989, σελ57-58).

62. Κρίσπη - Νικολετοπούλου Ε.: "Η ιθαγένεια", Αθήνα 1965, σελ.26.

63. Χαραλαμπίδη Μ.: "Εθνικά ζητήματα", Αθήνα 1989, σελ.49.

64. Παπαθεμελή Σ.: "Η μουσουλμανική μειονότητα και η ελληνική μυωπία", Εφημερίδα "Ελευθεροτυπία" 18/3/1990.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Έλεγχος διαφοράς αναλογιών

Για τον έλεγχο της διαφοράς αναλογιών χρησιμοποιείται η παράμετρος:

$$Z = \frac{P_1 - P_2}{S_{P1} - P_2} \quad (1)$$

1. Ευρίσκεται η κοινή αναλογία P, η οποία αποτελεί εκτίμηση της αγνώστου αναλογίας των δύο πληθυσμών και εκτιμάται αναγκαίως βάσει των δειγματοληπτικών δεδομένων από τον τύπο:

$$P = \frac{n_1 P_1 + n_2 P_2}{n_1 + n_2}$$

όπου P = η κοινή αναλογία.
n_1= το μέγεθος του πρώτου δείγματος.
P_1= το ποσοστό του πρώτου δείγματος.
n_2= το μέγεθος του δεύτερου δείγματος.
P_2= το ποσοστό του δεύτερου δείγματος.

2. Εκτιμάται το τυπικό σφάλμα κατανομής δειγματοληψίας από τα δεδομένα του δείγματος βάσει του τύπου:

$$S_{P1} - P_2 = \sqrt{P \quad (1 - P)} * \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}$$

όπου $S_{P1} - P_2$ = Το τυπικό σφάλμα.
P = η κοινή αναλογία.
n_1= το μέγεθος του πρώτου δείγματος.
n_2= το μέγεθος του δεύτερου δείγματος.

Αντικαθιστούμε στην (1) και βρίσκουμε την τιμή της Z.
Παράδειγμα: Από δείγμα 472 μουσουλμάνων μαθητών, οι 164 απάντησαν, ότι επιθυμούν να ταξιδέψουν σε πόλεις της Ελλάδας και οι 292 απάντησαν, ότι επιθυμούν να ταξιδέψουν σε πόλεις της Τουρκίας. Δύναται να υποστηριχθεί, ότι υπάρχει φιλοτουρκική τάση στους μουσουλμάνους μαθητές;

Έλεγχος σημαντικότητας.

Τίθεται η υπόθεση μηδέν (H_0), ήτοι η διαφορά μεταξύ του ποσοστού φιλοελληνικής τάσης και του ποσοστού φιλοτουρκικής τάσης είναι μηδέν, (οφειλομένη στις τυχαίες κυμάνσεις της δειγματοληψίας), έναντι της διαζευκτικής υπόθεσης (H_1), ότι η διαφορά μεταξύ των ποσοστών είναι σημαντική.

$H_0 : P_1 = P_2$ έναντι $H_1 : P_1 \neq P_2$
Δεδομένα $\alpha = 0,01$ $P = 99\% = Z = \pm 2,58$
$n_1 = 164$ $n_2 = 292$
$P_1 = 34,75\%$ $P_2 = 61,86\%$

Έλεγχος με το κριτήριο Z

$$Z = \frac{P_1 - P_2}{S_{P1} - P_2} \quad (1)$$

α) Βρίσκουμε την κοινή αναλογία.

$$P_0 = \frac{n_1 * P_1 + n_2 * P_2}{n_1 + n_2} = \frac{164 * 0,3475 + 292 * 0,6186}{292 + 164} =$$

$$= \frac{56,99 + 180,63}{456} = \frac{237,62}{456} = 0,5211$$

β) Εκτιμούμε το τυπικό σφάλμα κατανομής δειγματοληψίας της αναλογίας δια του τύπου:

$$S_{P1} - P_2 = \sqrt{P * (1 - P)} * \sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}} =$$

$$= \sqrt{0,5211 * 0,4789} * \sqrt{0,0061 + 0,0035} =$$

$$= \sqrt{0,25} * \sqrt{0,0096} = 0,5 * 0,098 = 0,049 \text{ ή } 4,9\%$$

γ) Αντικαθιστούμε στην εξίσωση του κριτηρίου Z και έχουμε:

$$Z = \frac{P_1 - P_2}{S_{P1} - P_2} = \frac{0,3475 - 0,6186}{0,049} = \frac{0,271}{0,049} = 5,53$$

Η ευρεθείσα τιμή Z=5,53, είναι μεγαλύτερη της τιμής Z = ± 2,58 με πιθανότητα 99% και επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01. Γίνεται δεκτή η διαζευκτική υπόθεση (H_1) και απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση (H_0). Τούτο σημαίνει, ότι η διαφορά μεταξύ των μουσουλμάνων μαθητών, που επιθυμούν να ταξιδέψουν σε πόλεις της Ελλάδας και των μουσουλμάνων μαθητών, που επιθυμούν να ταξιδέψουν σε πόλεις της Τουρκίας είναι σημαντική και δεν οφείλεται στις τυχαίες κυμάνσεις της δειγματοληψίας, αλλά σε άλλους παράγοντες που πρέπει να διερευνηθούν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Υπολογισμός διαστήματος εμπιστοσύνης ανολογίας.

1. Προσδιορίζεται η πιθανότητα (95%, 99%) να βρίσκεται η άγνωστη (αληθής) αναλογία (P_0) του πληθυσμού εντός του διαστήματος εμπιστοσύνης.
2. Προκαθορίζεται το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας α.
3. Εκτιμάται το τυπικό σφάλμα της αναλογίας από τα δεδομένα του δείγματος, βάσει του τύπου
$$Sp = \sqrt{\frac{P * q}{n}}$$
4. Δεδομένης της κανονικότητος της κατανομής δειγματοληψίας των αναλογιών για τις περισσότερες μορφές της κατανομής του γεννήτορα πληθυσμού χρησιμοποιείται ο πίνακας των εμβαδών της κατανομής **Gauss - Laplace**. Έτσι το διάστημα εμπιστοσύνης προσδιορίζεται, γενικά, βάσει της διπλής ανισότητας

$$P - Z\,\alpha/2\; S_p < P_0 < P + Z\,\alpha/2\; S_p$$

όπου P = η αναλογία του δείγματος.
Z = η τιμή της ανηγμένης μεταβλητής Z (1,96 ή 2,58).
S_p= το τυπικό σφάλμα εκτιμήσεως κατανομής δειγματοληψίας της αναλογίας.
α = το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας (0,01 ή 0,05).

Το διάστημα εμπιστοσύνης θα έχει ένα κατώτερο και ένα ανώτερο όριο.

Παράδειγμα: Έστω ότι επιδιώκεται να εκτιμηθεί το ποσοστό των αγοριών της μουσουλμανικής μειονότητας, που δείχνουν φιλοελληνική τάση. Από τυχαίο δείγμα 255 μουσουλμάνων μαθητών ποσοστό 38,77% έχουν φιλοελληνική τάση. Εντός ποίου διαστήματος προσδοκάται, ότι θα ευρίσκεται το ποσοστό στον αντίστοιχο πληθυσμό; (P=πιθανότητα 99% και α = 0,01).

Εκτίμηση του διαστήματος.

$$P - Z\,\alpha/2\; S_p < P_0 < P + Z\,\alpha/2\; S_p \quad (1)$$

Δεδομένα:
P = 0,3877
Z = ± 2,58
α = 0,01
P = 95%
S_p= 0,03

Βρίσκουμε το τυπικό σφάλμα εκτιμήσεως κατανομής δειγματοληψίας από τον τύπο

$$S_p = \sqrt{\frac{P * q}{n}} = \sqrt{\frac{0,3877 * 0,6123}{255}} = 0,03$$

P = 0,3877
q = 1 - 0,387 = 0,6123
n = 255
q = (1 - P)

Αντικαθιστούμε στην ανισότητα (1) και έχουμε:

$$0,3877 - 2,58 * 0,03 < P_0 < 0,3877 + 2,58 * 0,03 =$$

$$0,3877 - 0,077 < P_0 < 0,3877 + 0,077 = 0,3107 < P_0 < 0,4647$$

Στον πληθυσμό των αγοριών της μουσουλμανικής μειονότητας το ποσοστό θα κυμαίνεται από 31,07% έως 46,47%.
Η πιθανότητα να είναι κάτω του 31,07 είναι μισό στα εκατό, καθώς και να βρίσκεται επάνω από 46,47% είναι επίσης μισό στα εκατό.

مسطور فتوی

هر بری قرآن کریمك صریح آیتلریله ثابت اولان تستر نسوانی الغا ایدن ، میراثی علی مافرض الله تقسیم ایتمه یی الغا ایدن ، نکاح شرعی یی ، طلاق شرعی یی ، عدت شرعیه یی الغا ایدن ، تعدد زوجاتی صورت مطلقه ده منع و تحریم ایدن ، مسلم و غیر مسلم آره سنده ازدواجه مساعده ایدن ، نیم عریان اسلام قادینلرینك نامحرم ارکلرك قوالری آراسنده علی ملاء الناس دانس ایتملرینی تجویز و ترغیب ایدن ، شراب بن بریله علنا ایچرم دیه رك افتخار ایدن ، دینی دولتدن آیرارق حکومتی شرع شریفك مداخله و مراقبه سندن آزاده براقان ، [ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الکافرون] نظم جلیله رغما قوانین اسلامیه یی و مجلهٔ احکام شرعیه یی الغا ایده رك روما حقوقنه میستند اسویچره قانون مدنیسنی تطبیق و ترجیح ایدن ، شریعت اسلامیه یی تحقیر ایدن وغزته لرده تحقیر ایتدیرن ، الله نامنه یمینی قالدیران ، دولتك دینی دین اسلام اولدیغی حقنده کی ماده اساسیه یی ابطال والغا ایدن ، مکاتب اسلامیه دن تدریسات دینیه یی قالدیران ، حفظ قرآنی منع ایدن ، مسلمانلرك دینی یازیسی اولان قرآن یازیسنی الغا ایده رك لاتین حروفاتنی قبول ایدن ، (تورك ملتی [حاشا] بر بالدیری چیلاق عربك وضع ایتدیکی قانونلره باغلی قالاماز) دیه رك پیغمبریمز افندیمز حضرتلرینی تحقیر ایدن امرا و افراددن متشکل بر هیئت اجتماعیه نك اشبو حرکات و اجراآتنی تحسین وتصویب ایله ین مقلدلره مسلمان دینیلمك جائز اولورمی ؟ الجواب اولماز :

وفی البزازیة یجب الایمان بالانبیاء و تصدیقه بکل ما اخبر عن الله وفی فصول العمادی من لم یقر ببعض الانبیاء اولم یرض بسنة من سنته فقد کفر ومن استخف بسنة او حدیث من احادیثه علیه الصلاة والسلام اورد حدیثا متواترا اوقال سمعناه کثیرا بطریق الاستخفاف کفر الخ .. واذا انکر آیة من القرآن او استخف بالقرآن او بالمسجد او نحوه مما ینظم فی الشرع اوعاب شیئا من القرآن او خطا او سخر بآیة منه کفر ومن اهان الشریعة او المسائل التی لابد منها کفر .

مجمع الانهر شرح ملتقی الابحر

واذا وصف الله تعالی بما لایلیق او تسخر باسم من اسمائه او بامر من اوامره او انکر وعده او وعده یکفر (عمادیة فی ۲۱ من الفاظ الکفر) جلس رجل علی مکان مرتفع ولف عمامة علی راسه وتشبه بمعلم المدارس ومعه جماعة یسئلونه ویضحکون کفروا جمیعهم لاستخفافهم بالشرع (خزانة المفتین) ومن استخف بفریضة من فرائض الله تعالی اویحکم من احکامه المجمع علیه کفر (حاوی القدسی فی جنایات اللسان)

زید مسلم سکران ایکن عیسی علی نبینا وعلیه السلام حضرتلرینه سب ایتسه زیده نه لازم اولور ؟

الجواب بلاتاخیر قتل اولونور .

زید ذمی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم حضرتلرینه ویا انبیا حضراتندن برینه سب ایتسه زیده نه لازم اولور ؟ الجواب بلاتاخیر قتل اولونور . (بحر الفتاوی)

(یارین-نومرو ۶۰-۱۰۵ مارت ۱۹۳۰)

دیترونه مفتیسی کوملجنه مفتیسی شیخ الاسلام سابق
حاجی ولی الدین محمد نوزاد مصطفی صبری

Μετάφραση από την παλαιά τουρκική (οθωμανική) και από την αραβική γλώσσα.

Τουρκικό κείμενο:

Έγγραφη γνωμάτευση (φετβάς)

Είναι δυνατόν να αποκαλούνται μουσουλμάνοι αυτοί οι μιμητές που εγκρίνουν τις πράξεις και τις ενέργειες μιάς ομάδας ανθρώπων που, παρά την

ρητή μνεία στο Κοράνιο, κατήργησαν: την ισλαμική ενδυμασία των γυναικών, τον ορισμό των κληρονομικών μεριδίων σύμφωνα με αυτό που ορίζει ο Θεός (Ιερό Δίκαιο), τον θρησκευτικό γάμο, το θρησκευτικό διαζύγιο, τον πένθιμο τρίμηνο χρόνο (των γυναικών μετά το διαζύγιο), αυτοί που απαγόρευσαν την πολυγαμία, αυτοί που επέτρεψαν τον γάμο μεταξύ μουσουλμάνων και αλλοθρήσκων, αυτοί που επέτρεψαν και προέτρεψαν στις μουσουλμανίδες να χορεύουν, μισόγυμνες, στις αγκαλιές ξένων ανδρών, αυτοί που δηλώνουν υπερήφανοι να πίνουν κρασί μπροστά στον κόσμο, αυτοί που διαχώρισαν την θρησκεία από το κράτος, μη επιτρέποντας καμιά παρέμβαση ή παρακολούθηση (στα κοινά) από το Σεριάτ (Ιερό νόμο), παρά το εδάφιον του Κορανίου που αναφέρει ρητά ότι: [*αραβιστί* Είναι άπιστοι αυτοί που δεν κυβερνούν (ή δεν εκδίδουν αποφάσεις) σύμφωνα με τις διαταγές του Θεού (Ιερό Νόμο)], αυτοί που κατήργησαν τους Ιερούς Νόμους και το "Μετζέλλε" (κωδικοποίηση του μουσουλμανικού Ιερού Νόμου) και προτίμησαν την εφαρμογή του Αστικού Δικαίου της Ελβετίας που βασίζεται στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, αυτοί που προσβάλλουν τον Ιερό Νόμο και επιτρέπουν σε άλλους να τον προσβάλλουν στον Τύπο, αυτοί που κατήργησαν τον θρησκευτικό όρκο, αυτοί που κατήργησαν την βασική διάταξη που ορίζει ότι η επίσημη θρησκεία του κράτους είναι το Ισλάμ, αυτοί που κατήργησαν τα θρησκευτικά μαθήματα από τα σχολεία, αυτοί που απαγόρευσαν την αποστήθηση του Κορανίου, αυτοί που απαγόρευσαν το αλφάβητο του Κορανίου που είναι η θρησκευτική γραφή των Μουσουλμάνων και υιοθέτησαν το λατινικό αλφάβητο, αυτοί που λένε ότι το τουρκικό έθνος δεν μπορεί να (να μείνει πιστό) κυβερνιέται σύμφωνα με ένα νόμο που έχει θεσπίσει ένας ξυπόλυτος άραβας, εννοώντας, υποτιμητικά τον Προφήτη μας Μωάμεθ;
Απάντηση: Φυσικά όχι.

Αραβικό κείμενο:

Στο Ελ Μπεζαζιέ (σύγγραμμα) αναφέρεται ότι επιβάλλεται να πιστεύουμε στους προφήτες και στις παραδόσεις τους (στα όσα αναφέρουν περί του Θεού).

Στο Ελ Αμαδή (σύγγραμμα) αναφέρεται ότι όποιος δεν πιστεύει σε μερικούς από τους προφήτες ή δεν εγκρίνει κάποια από τις πράξεις τους, είναι άπιστος. Επίσης άπιστος είναι και όποιος υποτιμά κάποια πράξη ή παράδοση του Προφήτη μας (Μωάμεθ), ή δεν αναγνωρίζει κάποια παράδοσή του, ή αν πεί, κατά τρόπο υποτιμητικό, ότι αυτό το ακούσαμε πολλές φορές κλπ. Είναι

άπιστος, επίσης, εκείνος που αρνείται κάποιο εδάφιο του Κορανίου, ή υποτιμά το Κοράνιο ή το ιερό τέμενος, ή κάποιο άλλο πράγμα που έχει ιερά θέση στο Ισλάμ, ή χλευάζει , ή κοροϊδεύει κάτι από το Κοράνιο. Άπιστος θεωρείται ακόμη εκείνος που πρόδοσε το Σεριάτ (Ιερό Νόμο) ή κάποιο από τα θέματά του.

Πηγή: Μετζμά Ελ Ενχαρ, Σέρχ Μουλτεκά Ελ Εμπχάρ.

Γίνεται άπιστος, επίσης, εκείνος που αποδίδει στον Θεό επίθετα που δεν Του αρμόζουν, ή περιγελά με κάποιο από τα πολλά ονόματα Του, ή με κάποια από τις διαταγές Του. (Αμαδιέ, στις 21 από τις λέξεις που οδηγούν στην απιστία).

Αν κάποιος καθήσει σε υψηλότερο σημείο και βάλει σαρίκι στο κεφάλι του, παρομοιάζοντας τον εαυτόν του με τους δασκάλους των ιεροσπουδαστηρίων, και τα γύρω του άτομα αρχίσουν να γελασκούν κατά τρόπον υποτιμητικόν θεωρούνται άπιστοι όλοι τους επειδή κορόϊδεψαν με το Ισλάμ (Χαζανετούλ Μουφτίν).

Επίσης, θεωρείται άπιστος και εκείνος που υποτιμά κάποια βασική εντολή του Θεού, ή κάποια από τις αναμφισβήτητες διαταγές Του (Χαβή Ελ Κουδση Φι Τζιναγιάτ Ελλισάν).

Τουρκιστί: Αν ο Ζέϊτ, όταν είναι μεθυσμένος, ως μουσουλμάνος, (για παράδειγμα), βλασφημήσει τον Προφήτη Ιησού Χριστό, τι μέλλει γενέσθαι;

Απάντηση: Πρέπει να εκτελείται αμέσως και χωρίς καθυστέρηση.

Αν ο Ζέϊτ, ως μη μουσουλμάνος, την φορά αυτή, βλασφημήσει τον Προφήτη μας Μωάμεθ, ή κάποιον από τους πολλούς προφήτες, τι μέλλει γενέσθαι;

Απάντηση: Πρέπει να εκτελείται αμέσως και χωρίς καθυστέρηση.

(Μπέχτζετ Ελ Φατάβη)

(Γιάριν - Αριθ. 60-105, Μάρτιος 1930).

Ο Μουφτής του Διδυμοτείχου

Χατζή Βελεδίν

Ο Μουφτής Κομοτηνής

Μεχμέτ Νεβζάτ

Ο τέως Σεϊχουλισλάμ (Seyhulislam, ηγούμενος όλου του Ισλάμ)

ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΣΑΜΠΡΙ

Βεβαιούται σύμφωνα με το άρθρο 53 του Κώδικά περί Δικηγόρων ότι η παρούσα μετάφραση, γενομένη υπ΄εμού, αφορά το συνημμένο έγγραφο που έχει συνταχθεί στην παλιά τουρκική (οθωμανική) και στην αραβική γλώσσα.

Κομοτηνή 14-4-1994
Ο Μεταφράσας Δικηγόρος

Αδέμ Μπεκήρογλου

Σημείωση: Ο παραπάνω φετβάς δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα Yarin (Αύριο) της Κομοτινής την 15η Μαρτίου 1930.

«ΜΟΥΝΔΑΦΑΪ - ΙΣΛΑΜ»

Διευθύνεις -- Υπεύθυνος
Μουσταφά Χιλμή

Όδός Κιλκίς 3—Καμαρηνή

آبونه شرائطی :

داخلده سنه‌لکی ۱۵۰ دراخمی
خارجده » ۲۰۰ »
بلدیه‌لرایچون » ۵۰۰ »
اعلانلرك سطری ۵ »

مدافعه

تاریخ تأسیسی : ۲۲ ذی الحجه ۱۳۵۳ - ۲۷ مارت ۱۹۳۵

مصطفی حلمی

اداره خانه‌سی

کوملجینه ، نیانیس جاده‌سی نومره ۲

مسلکموزه موافق یازیلر قبول اولونور

درج ایدیلهین اوراق صاحبنه اعاده اولنماز

نسخه‌سی ۲ دراخمی در

چهارشنبه — ۲۲ ذی الحجه ۱۳۵۳ — شیمدیلك هفته ده بر نشر اولونور مستقل مسلمان غزته سیدر — چهارشنبه — ۲۷ مارت ۱۹۳۵

«مدافعه» نك

سبب تأسیسی و مسلکی

بویوك حربك آچدیغی بویوك یارهلردن بری‌ده بعض ملتلر آرهسنده خصومت دینیه اویاندیرمش اولمسیدر . گرچه هردورده حتی حسیات دینیه‌نك الك ساغلام اولدیغی زمانلرده بیله دینسزلك اعراضی گورلمش فقط هیچ بر طرفده زمین اتساع بولامیه‌رق سونوب گیتمش ایدی . دها حرب عمومی ایچنده باشلایه‌رق برعلت ساریه گبی هر یره داغیلمق استعدادینی گوسترمش اولان بشیمدیکی دینسزلك ایسه داها زیاده حربك

۲۵ مارت ؛ استقلال بایرامی

یونان استقلالنك یوز اون دردنجی سنهٔ دوریه سی گچن پازار ایرتسی گونی پارلاق بر صورتده تسعید ایدیلمشدر . غزته مز بو یوم مسعودك الی الابد بردوام اولمسی تمنیسیله بوتون یونان ملتنی تبریك ایلر .

Σημείωση: Είναι το πρώτο φύλλο της εφημερίδας "ΜΟΥΝΤΑΦΑΪ - ΙΣΛΑΜ" (Ισλαμική Άμυνα) που κυκλοφόρησε την 27η Μαρτίου 1935.

خافظوا
على الصلوات

صاحب و مديري :
حافظ علي رشاد
مأموري :
... حماد حافظ رشاد
نه : آنديغونو ٣٥ ازمورتينى
نه‌لك آبونه‌سى ٥٠ دراخمى
خارج ايچون ٢ دولار
به و تشكيلاتلر ٢٠٠ دراخمى
سخه‌سى ٢ دراخمى

اساس حافظ ١٣٧٧

دينى آماله خادم و احكام الهيه‌يى محافظه سياستنه عازم

ولايوده
حفظ‌لهما

ΜΟΥΧΑΦΑΖΑΚΙΑΡ
(ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΣ)
Λεχαπενήμερος Εφημερίς

Ιδιοκτήτης και Διευθυντής:
ΧΑΦΟΥΖ ΑΛΙΙ ΡΕΣΑΤ
Αντιγόνου 35 — Κομοτηνή

قمرى : ٢٨ جمادى الاولى ١٣٩٣
ميلادى : ٢٨ حزيران ١٩٧٣
رومى : ١٥ حزيران ١٣٨٩
روز خضر : ٤١

Σημείωση: Φύλλο της 28ης Ιουνίου 1973.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΠΗΓΕΣ

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1927/Β/37
Φάκελλος: Μειονότητες Δυτικής Θράκης.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1928/Α/2/ΙΙ
Φάκελλος: Τουρκική Προπαγάνδα.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1929/Β/6
Φάκελλος: Μουσουλμανική Μειονότητα Θράκης.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1929-30/Β/68
Φάκελλος: Σχόλια Εφημερίδων για τα Ελληνοτουρκικά.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1930/Β Πολιτική
Φάκελλος: Δυτική Θράκη.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1930/Α/6/ΙΙ
Φάκελλος: Θρακικό Κομιτάτο.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/ Α/6/ΙΙ
Φάκελλος: Ανασυγκρότηση και Δράση του Θρακικού Κομιτάτου.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/Β/28
Φάκελλος: Μελέτη και κατεύθυνση των πολιτιστικών Ζητημάτων των εχόντων σχέση με την Τουρκία.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/Β/Ι
Φάκελλος: Ανεπιθύμητοι αντικεμαλικοί Δυτικής Θράκης.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/Β/61/2
Φάκελλος: Μουσουλμάνοι.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/Β/61/Ι
Φάκελλος: Εφαρμογή και εκτέλεση των ελληνοτουρκικών συμφωνιών.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/Β/37
Φάκελλος: Ανεπιθύμητοι Τούρκοι.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών / 1931/Β/37/ΙΙ
Φάκελλος: Ανεπιθύμητοι αντικεμαλικοί.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Α΄, Σύνοδος Γ΄, Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις: ΝΒ΄- Π / 10 Ιανουαρίου 1977 - 16 Φεβρουαρίου 1977).

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Β΄, (Προεδρευομένης Δημοκρατίας) Σύνοδος Δ΄, Κοινοβουλευτικός Έλεγχος. Τομ. Α, Αθήνα 1981.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Γ΄,(Προεδρευομένης Δημοκρατίας). Σύνοδος Α΄. Πρακτικά Βουλής. Τομ. Πρώτος, Συνεδριάσεις: Α΄- ΛΔ, Αθήνα 1982.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Ζ΄,(Προεδρευομένης Δημοκρατίας). Σύνοδος Α΄. Πρακτικά Βουλής. (Απόφαση της ολομέλειας της Βουλής) Συνεδρίασης της 30 Νοεμβρίου 1990. Αθήνα 1990).

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Ζ΄,(Προεδρευομένης Δημοκρατίας). Σύνοδος Β΄. Πρακτικά Βουλής. Συνεδρίαση ΡΛΓ, Παρασκευή 22 Μαΐου 1992, Αθήνα 1992.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Ζ΄,(Προεδρευομένης Δημοκρατίας). Σύνοδος Β΄. Πρακτικά Βουλής. Συνεδρίαση ΡΛΣΤ, Τετάρτη 27 Μαΐου 1992, Αθήνα 1992.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Ζ΄, Σύνοδος Β΄, Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την ανάπτυξη της Θράκης και των νήσων του Ανατολικού Αιγαίου, Πρακτικά Βουλής, Αθήνα, 14 Φεβρουαρίου 1992.

Ελληνικό τμήμα διεθνούς Αμνηστίας, Ανθρώπινα δικαιώματα. Οι κυριότερες διεθνείς συμβάσεις. Unesco. Αθήνα, 1987.

Η Συνθήκη της Λωζάννης: Λέσχη των νέων Ελλήνων, Εκδόσεις: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

Μωάμεθ: Το Κοράνιο, Μετάφραση: Μ.Ζωγράφου - Μεραναίου.

Το Κοράνιο: Μετάφραση: Γ. Πεντάκη, Αθήνα 1921.

Το Ιερό Κοράνιο, Μετάφραση: Επιτροπή Αράβων Ελληνιστών του Ισλαμικού παν/μίου του Καίρου Al Azhar, Αθήνα, Έτος Εγίρας 1407 (1987).

Οι Ελληνοτουρκικές Μορφωτικές συμφωνίες του 1968 (Έκθεση Βιέννης και Μορφωτικό πρωτόκολλο).

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: "Οδηγίες για τη διδασκαλία της Γραμματικής στις τάξεις Ε΄και ΣΤ΄", Αθήνα 1992.

2. ΕΡΓΑ - ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΑ

Αλεξανδρή Α.: "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις (1923-1987)", Αθήνα 1991.

Αλτουσέρ Λουί: "Θέσεις", Μετάφραση: Γιαταγάνα Ξ., Αθήνα 1981.

Ανδρεάδη Κ.: "Η μουσουλμανική μειονότης της Δυτικής Θράκης", Θεσ/νίκη 1956.

Ανδριανόπουλος Α.: "Ο Ισλαμικός φανατισμός και οι κίνδυνοι για την Ελλάδα", Αθήνα 1991.

Αρριανού: Αλεξάνδρου Ανάβασις.

Βαβούσκου Κ., "Η αρχή της ανεξιθρησκείας ως εκδήλωσις του φιλελεύθερου πνεύματος του έθνους", Θεσ/νίκη 1975.

Βακαλόπουλου Κ.: "Ιστορία του βόρειου ελληνισμού", Θράκη, Θεσ/νίκη 1990.

Baynes N. - Moss L.: "Βυζάντιο", Μετάφραση: Σακκά Δ., Αθήνα 1986.

Βέικου Θ.: "Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα", Αθήνα 1993.

Βερέμη Θ. - Κρεμμυδά Β.: "Ο σύγχρονος κόσμος", Αθήνα 1985.

Birou Alain : "Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών", Μετάφραση: Ν.Τσαραβόπουλου, Αθήνα 1981.

Βλάχου Γ.: "Πολιτική ψυχολογία", Αθήνα 1976.

Βλάχου Γ.: "Πολιτική",Τομ. Γ΄, Αθήνα 1981.

Βλάχου Γ.: "Θεσμοί και προβλήματα της Σύγχρονης Δημοκρατίας", Εκδόσεις: ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτηνή 1988.

Γεώργα Δ.: "Κοινωνική ψυχολογία", Αθήνα 1986.

Γεωργαντζή Π.: "Συμβολή εις την Ιστορία της Ξάνθης", Ξάνθη 1976.

Γεωργίου Β.: "Η σκιά της Άγκυρας πάνω στην ελληνική Θράκη", Αθήνα.

Γιαννούλα Κ. - Γιάκου Θ.: "Ηλικία Αης εγγραφής 5½ και 6 έτών και σχολική επίδοση", Αθήνα 1978.

Γιαννουλάτου Α.: "Ισλάμ", Αθήνα 1975.

Gellner E.: "Έθνη και Εθνικισμός", Μετάφραση: Λαφαζάνη Δ., Εκδόσεις: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Αθήνα 1992.

Γονατά - Κυδωνιάτη : "Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης", Κομοτινή 1985.

Γουδέλη Σ.: "Σχέσεις Χριστιανών και Μουσουλμάνων στην Ελληνική Θράκη", Κομοτινή 1991.

Δαμανάκη Μ.: "Εισαγωγή στο θεωρητικό πλαίσιο του προγράμματος παραγωγής γλωσσικού διδακτικού υλικού για τα ελληνόπουλα στη Γερμανία", Ιωάννινα 1991.

Δρακάτου Κ.: "Ασκήσεις Περιγραφικής οικονομικής στατιστικής", Αθήνα 1982.

Δρακάτου Κ.: "Περιγραφική οικονομική στατιστική", Αθήνα 1982.

Δρακάτου Κ.: "Πολιτική Στατιστική", Αθήνα 1982.

Δώδου Δ.: "Εκλογική Γεωγραφία Μειονοτήτων", Εκδόσεις: ΕΞΑΝΤΑΣ.

De H. Glasenapp, "Παγκόσμιος Ιστορία των Θρησκειών", Μετάφραση: Ν. Βρετάκου.

Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Ιστορία του ελληνικού έθνους, Τόμος Η΄.

Ευαγγελόπουλου Σ.: "Πειραματική Παιδαγωγική με στοιχεία στατιστικής", Αθήνα 1987.

Ζαρεβάντ : "Παντουρκισμός", Μετάφραση: Κασεσιάν Σ., Αθήνα 1991.

Ζεγκίνη Ε.: "Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη", Θεσ/νίκη 1988.

Ζιάκα Γ.: "Ιστορία των θρησκευμάτων. Το Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1983.

Ζιάκα Θ.: "Εθνισμός και αριστερά", Θεσ/νίκη 1988.

Ζιάκα Θ.: "Έθνος και παράδοση", Εκδόσεις: ΑΙΓΑΙΟΝ, 1993.

Ηροδότου: Ιστορία, Μετάφραση: Πανέτσου Ε.

Ησιόδου: Έργα και ημέραι, Εκδόσεις: ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Αθήνα 1939.

Θεοδωρόπουλου Β.: "Οι Τούρκοι και εμείς", Αθήνα 1988.

Θουκυδίδου: Ιστορία.

Καζαμία Α.- Κασσωτάκη Μ.: "Οι εκπαιδευτικές μεταρυθμίσεις στην Ελλάδα", Ρέθυμνο 1986.

Κανακίδου Ε. - Παπαγιάννη Β.: "Διαπολιτισμική Αγωγή", Εκδόσεις: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1994.

Καραμπελιά Γ.: "Ο προφήτης, το πετρέλαιο και ο Κορμοράνος", Εκδόσεις: ΕΞΑΝΤΑΣ, 1992.

Κασσωτάκη Μ.: "Η αξιολόγηση της επιδόσεως των μαθητών", Αθήνα 1989.

Καστοριάδη Κ.: "Η γραφειοκρατική κοινωνία", Μετάφραση: Παπαδοπούλου Ε. - Χόπογλου Α., Αθήνα 1977.

Καστοριάδη Κ.: "Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας", Μετάφραση: Χαλικιά Σ. - Σπαντιδάκη Γ. - Σπαντιδάκη Κ., Αθήνα 1981.

Κηπουρού Χ.: "Δεν θέλουμε η Θράκη να γίνει νέα Κύπρος", Εκδόσεις: ΠΕΝΤΑΔΑΚΤΥΛΟΣ, Αθήνα.

Κιτσίκη Δ.: "Ιστορία του ελληνοτουρκικού χώρου 1928 - 1973", Αθήνα 1981.

Κομνηνή Α.: "Αλεξιάς", Μετάφραση: Σιδέρη Αλόης.

Compte Α.: "Μαθήματα θετικής φιλοσοφίας".

Κοροβίνη Β. - Ζιάκα Θ.: "Αναζητώντας μια θεωρία για το έθνος", 1988.

Κρίσπη - Νικολετοπούλου Ε.: "Η ιθαγένεια", Αθήνα 1965.

Κυριακίδη Σ.: "Περί της ιστορίας της Θράκης", Θεσ/νίκη 1960.

Κυριακίδη Σ.: "Τα βόρεια εθνολογικά όρια του ελληνισμού", Θεσ/νίκη 1946.

Κυρρή Κ.: "Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας: Καταγωγή, μέθοδοι, χαρακτηριστικά",Αθήνα 1991.

Lewis B., Pace E., Magister S.: "Το ισλαμικό αίνιγμα, λαϊκοποίηση και νεωτερικότητα στον ισλαμικό κόσμο", Μετάφραση: Κ. Κατσουρού, Εκδόσεις: ΛΕΒΙΑΘΑΝ, Αθήνα 1992.

Λιθοξόου Δ.: "Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα", Εκδόσεις: ΛΕΒΙΑΘΑΝ.

Λέκκα Π.: "Η εθνικιστική ιδεολογία", Εκδόσεις: ΜΝΗΜΩΝ, 1992.

Μαγκριώτη Γ.: "Πομάκοι ή Ροδοπαίοι", Αθήνα 1990.

Μάνιου - Βακάλη: "Πειραματικό Σχέδιο", Θεσ/νίκη 1985.

Μανωλοπούλου - Βαρβιτσιώτη Κ.: "Σύγχρονα προβλήματα μειονοτήτων στα Βαλκάνια", Αθήνα 1989.

Μαρκεζίνη Σ.: "Πολιτική Ιστορία της νεοτέρας Ελλάδος", Αθήνα 1968.

Μάρξ Κ. - Έγκελς Φρ.: "Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό ζήτημα",

Μετάφραση: Κονδύλη Π., Αθήνα 1985.

Μέκου Ζαφείρη: "Οι αρμοδιότητες του Μουφτή και η ελληνική νομοθεσία, Αθήνα - Κομοτινή 1991.

Μηναΐδη Σ.: "Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη", Αθήνα - Κομοτηνη 1990.

Μιρμίρογλου Β.: "Οι Δερβίσσαι", "Εκατη"

Μουζέλη Ν.: "Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη", Εκδόσεις: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1994.

Μπαλιμπάρ - Βαλλερστάιν : "Φυλή - Έθνος - Τάξη", Μετάφραση: Ελεφάντη - Καλαφάτη, Εκδόσεις: Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Αθήνα 1991.

Μπαμπινιώτη Γ.: "Θεωρητική γλωσσολογία", Αθήνα 1986.

Μπένου Β.: "Μέθοδοι και Τεχνικές Δειγματοληψίας", Πειραιάς 1989.

Μουζέλη Ν.: "Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη", Εκδόσεις: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1994.

Μυλωνά Π.: "Οι Πομάκοι της Θράκης", Αθήνα 1990.

Nicol E.: "Οι σύμμαχοι και η κρίση στην Ανατολή", Μετάφραση: Κατρά Α., 1990.

Νίκολσον Ρέυνολντ: "Οι μυστικοί των Σουφί", Μετάφραση: Τσάκαλη Ανδρέα, Αθήνα 1985.

Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ.: "Οι βαλκανικοί λαοί", Θεσ/νίκη 1991.

Ξηροτύρη Ν.: "Αγριάνες και Πομάκοι", Κομοτινή 1975.

Οικονομίδη Α : "Πόλεμος και Ειρήνη στο Ισλάμ", Θεσ/νίκη 1980.

Πανεπιστήμιον Καίμπριτζ: "Ιστορία βυζαντινής αυτοκρατορίας", Μετάφραση: Ντουντού Σαούλ.

Παπαδοπούλου Ν.: "Τουρκικά Ντοκουμέντα για την καταστροφή", 1985.

Παπαναστασίου Α.: "Ο Εθνικισμός", Εκδόσεις: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, Αθήνα 1916 (1992).

Παπανούτσου Ε.: "Ο νόμος και η αρετή", Αθήνα 1974.

Παπαστάμου Σ.: "Διομαδικές σχέσεις", Μετάφραση: Τριανταφυλλοπούλου Κ., Αθήνα 1990.

Παπαστάμου Σ.: "Η κοινωνική επιρροή", Μετάφραση: Κατηφόρη Κ. - Σταματάκη Ν., Αθήνα 1989.

Παπαστάμου Σ. - Μιούνη Γ.: "Μεινότητες και εξουσία", Αθήνα 1983.

Παρασκευοπούλου Ι.: "Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων", Αθήνα 1982.

Παρασκευοπούλου Ι.: Στοιχεία περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής", Αθήνα 1981.

Πατέλου Κ.: "Πολιτική ιστορία του ισλαμικού χώρου", Αθήνα 1987.

Πολύζου Ν.: "Δημογραφική πρόκληση. Υπογεννητικότητα και γήρανση στην Ελλάδα", Αθήνα 1981.

Πόρποδα Κ.: "Εισαγωγή στην ψυχολογία της γλώσσας", Αθήνα 1985.

Πουλαντζά Ν.: "Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις", Μετάφραση: Χατζηπροδρομίδη Λ., Αθήνα.

Ράσελ Μ.: "Γάμος και ηθική κατάκτηση της ευτυχίας", Μετάφραση: Δυριώτη Γ., Αθήνα 1962.

Rice T.: "Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών", Μετάφραση: Βώρου Φ., Αθήνα 1988.

Ροδάκη Π.: "Ο γόρδιος δεσμός των εθνοτήτων", Αθήνα 1990.

Ροδάκη Π.: "Οι Θράκες μουσουλμάνοι", Αθήνα 1991.

Ρόζενταλ Μ - Γιούντιν Π : "Φιλοσοφικό λεξικό", Μετάφραση: Π. Στεφάνου, Αθήνα 1963.

Rodinson M.: "Ισλάμ και καπιταλισμός", Μετάφραση: Δημ. Κούρτοβικ, Αθήνα 1980.

Rodinson M.: "Οι Άραβες", Μετάφραση: Κούρκουλα Α., Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1980.

Σαρρή Ν.: "Φιλοσοφία της κοινωνίας και της πολιτείας", Αθήνα 1985.

Σαρρή Ν.: "Η οικογένεια στην Τουρκία", Αθήνα 1990.

Σαρρή Ν.: "Οσμανική πραγματικότητα", Εκδόσεις: ΑΡΣΕΝΙΔΗ, Αθήνα.

Σαρρή Ν.: "Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία", Εκδόσεις: ΓΟΡΔΙΟΣ, Αθήνα.

Σκαλιέρη Γ.: "Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας", Αθήνα 1990.

Chaliard G.: "Οι Κούρδοι", Μετάφραση: Νάντσου Ε., Αθήνα.

Sukru E.: "Adalara Destanlar", Μετάφραση: Πρίγκου Κ. - Μαντάνου Α., Θεσ/νίκη 1981.

Στράβων Ζ΄, Επιτομαί 44.

Στράβων Η΄.

Τενεκίδη Γ.: "Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο", Αθήνα 1975.

Τζιόβα Δ.: "Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο Μεσοπόλεμο", Εκδόσεις: ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1989.

Τικάντ Σ.: " Οι θέσεις για την νέα κοινωνία", Θεσ/νίκη 1993.

Τοκατλίδου Β.: "Εισαγωγή στη Διδακτική των ζωντανών γλωσσών", 1986.

Τομασίδη Χ.: "Εισαγωγή στην ψυχολογία", Αθήνα 1982.

Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία μας", Αθήνα 1991.

Τσαούση Δ.: "Η κοινωνία του ανθρώπου", Αθήνα 1989.

Τσαούση Δ.: "Κοινωνική Δημογραφία", Αθήνα 1986.

Τσαούση Δ.: "Ελληνισμός και ελληνικότητα, ιδεολογικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας", Εκδόσεις: ΕΣΤΙΑ, Αθήνα 1983.

Τσαούση Δ.: "Στοιχεία κοινωνιολογίας", Αθήνα 1979.

Τσιμπούκη Κ.: "Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας", Αθήνα 1975.

Vernant J.: "Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα", Μετάφραση:Στ. Γεωργούδη.

Φίλια Β.: "Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος", Εκδόσεις: ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ, Τομ. Β΄.

Φίλια Β.: "Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών", Αθήνα 1977.

Φίλια Β.: "Κοινωνικά συστήματα στον 20ο αιώνα", Αθήνα 1988.

Φίλια Β.: "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις", Αθήνα 1985.

Φραγκουδάκη Άννα: "Γλώσσα και ιδεολογία", Αθήνα 1987.

Φρόμ Ε.: "Το δόγμα του Χριστού", Μετάφραση Θεοδωρακάτου Δ., Αθήνα 1974.

Φρόμ Ε.: "Ψυχανάλυση και θρησκεία", Μετάφραση: Μακρίδη Α., Αθήνα 1974.

Φωτέα Π.: "Οι Πομάκοι και το Βυζάντιο", Κομοτινή 1977.

Φωτέα Π.: "Οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης", Κομοτινή 1978.

Χαραλαμπίδη Μ: "Εθνικά ζητήματα", Αθήνα 1989.

Χαραλαμπόπουλου Ι.: "Πρόγραμμα αγωγής και ασκήσεως της δημιουργικής σκέψης σε παιδιά του δημοτικού σχολείου", Αθήνα.

Hobsbaum E.: "Έθνη και εθνικισμός από το 1870 μέχρι σήμερα", Μετάφραση: Νάντρις Χ., Εκδόσεις: ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ, Αθήνα 1994.

Χυδίρογλου Π.: "Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία", Αθήνα 1989.

Χυδίρογλου Π.: "Τουρκική ελληνογραφία", Εκδόσεις: ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1980.

Ψυρούκη Ν : "Η Μικρασιατική Καταστροφή", Αθήνα 1982.

Β. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

Aydinli Ahmet: "Bati Trakya", I stanbul 1971.

Batibey Kemal: "Bati Trakya Turk devleti", Istanbul 1979.

Brockelmann C.: "History of Islamic peoples", 1947.

Buskin Oran: "Turk-Yuman iliskilerinde Bati Trakya Sorunu", Ankara 1986.

Doise W. and Moscovici S.: "Current issues in European Social Psychology", Vol 1, Campridge.

Fuat Bozkurt: "Aleviligin Toplumsal Boyutlari", I stanbul 1990.

Geanakopulos D.: "The Diaspora Greeks: The genesis of modern Grek national consciousness", Thessaloniki 1976.

Gellner E.: "Nations and nationalism", Oxford 1983.

Hauriou A.: Encyclopedie Francaise, Τομ. Χ: L' etat.

Kayihan Ahmet: "Lozan ve bati Trakya", Istanbul 1967.

Lambert W. - Klimberg O.: Children's views of foreign peoples: a cross - national study, New York 1967, Appleton-Century-Crofts.

Landau J.: "Pan-Turkism in Turkey", A stady in irredentism, Great Britain 1981.

Lapidus J.: "A history of islamic societies", Cambridge 1988.

Lewis B.: "The arabs in history", Oxford 1950.

Lewis B.: "The emergence of modern Turkey", Oxford 1961.

Lewis B.: "The middle East and the West", London 1964.

Lewis B.: "The muslim diskovery of Europe", London 1982.

Lewis B.: "The political language of Islam", 1988.

Margoliouth D.: "Early development of Islam", 1954.

Mikusch D : "Mustafa Kemal between Europe and Asia", N.Υόρκη 1931.

Moscovici S. and Paicheller G.: Social comparison and social gecognition: two complementary processes of identification, from the book "Differentiation between social groups", edited by Tajfel H., London - N. York - San Francisco.

Nicholson R.: "The mystics of Islam", London 1970.

Pearson R.: "National minorities in eastern Europe (1848-1945)", 1983.

Obolensky D.:"The Bogomils, A study in Balkan Neo-Manicharism".

Okely J.: "The traveller - Gypsies", Cambridge University Press, 1983.

Ömeroglu Aydin: Bati Trakya Türkleri ve gerçek.

Seton - Watson: "Nations and States: An inquiry into the origins of nations and the politics of nationalism", London 1977.

Shaw S. and Shaw E. : "History of the Ottoman empire and modern Turkey", 1977.

Soulis George: "The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late middle Ages.15", 1961, Harvard University.

Vatikiotis J.: "Islam and the state", London - New York - Sundey.

Watt M.: "Islamic political thought", 1968.

Worthan H : "Mustafa Kemal of Turkey", Βοστόνη 1931.

Yasan Nuri: "Buyuk Tarikatlar".

ΑΡΘΡΑ

Αναστασίου Ι.: "Οι Παυλικιανοί", Αρχείο θρακικού λαογραφικού, γλωσσικού θησαυρού, Τεύχος 24, 1959.

Αποστολίδη Μ.: "Βούλγαροι ή Έλληνες ήσαν οι Καρυώται;", Θρακικά Τόμος 13ος, Αθήνα 1940.

Αποστολίδη Μ.: "Η δια των αιώνων εθνική φυσιογνωμία της Θράκης", Αρχείο θρακικού θησαυρού, Τόμος Η΄, 1941-42.

Αφένδρα Β.: "Μειονότητες", Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Τόμος 6ος, Αθήνα 1991.

Βογαζλή Δ.: "Φυλετικές και εθνικές μειονότητες στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία", Αρχείο θρακικού λαογραφικού, γλωσσικού θησαυρού, Τεύχος 35, 1954.

Γιαννουλάτου Α.: "Ισλάμ και Αγωγή", Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Τόμος 5ος, Αθήνα 1990.

Δαμανάκη Μιχ.: "Πολυπολιτισμική και διαπολιτισμική αγωγή", Περιοδικό "Εκπαιδευτικά", Τεύχος 16/1989.

Δαμανάκη Μιχ.: "Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη", Τ. 31-32/1993. "Για εκπαίδευση

Δεληγιάννη Β. Ν. : "Οι γύφτοι της Θράκης", Αρχείον θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Τόμος ΙΙ (1944-1945).

Δελιβάνη Δ.: "Η από της απελευθερώσεως οικονομική ανάπτυξις της Θράκης και οι δυνατότητες επιταγχύνσεώς της", Πρακτικά συμποσίου του Ι.Μ.Χ.Α., Ξάνθη-Κομοτινή-Αλεξανδρούπολη, Δεκέμβριος 1985, Θεσ/νίκη 1988.
Δημόπουλου Θ.: "Εθνισμός και κοινωνισμός", Περιοδικό "Ελλοπία", Τ. 15.

Ιορδάνογλου Α.: "Ο τύπος της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης από τη συνθήκη της Λωζάννης ως σήμερα", Ανάτυπο, Έκδοση ΙΜΧΑ, τεύχος 3, 1989.

Λιάκου Α.: "Έθνος και κράτος: απεμπλοκή η μόνη λύση", Εφημερίδα "ΒΗΜΑ". 28-8-94.

Λιάπη Α.: "Οι Πομάκοι μέσα στο χρόνο", Θρακική επετηρίδα, Τόμος Δ΄, Κομοτινή 1983.

Λολιούση Κ.: "Εθνισμός - Εθνικισμός, Διεθνισμός", Περιοδικό "Ελλοπία", Τεύχος 1, 1990.

Μηναΐδη Μ.: "Ο παπά-Ευθύμ", θρακική επετηρίδα Τομ.Δ΄, Κομοτινή 1983.

Μπεκιαρίδη Γ.: "Οι Μουφτήδες ως θρησκευτικοί ηγέται των μουσουλμάνων της περιφέρειας των και ως δημόσιαι αρχαί", Νομική επιθεώρηση Αρμενόπουλος, Τεύχος 12, Θεσ/νίκη Δεκέμβριος 1973.

Ντούσα Δ.: "Οι φυλετικές διακρίσεις στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων", Περιοδικό: Επιστημονικό Βήμα του δασκάλου, 1991, Τεύχος 3ο.

Οικονομοπούλου Κ.: "Η εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάννης επί της Μουσουλμανικής μειονότητας της ΔυτικήςΘράκης", Νέο Δίκαιο, 32, 1976.

Παναγιωτίδη Ν.: "Η εθνοφυλετική προέλευση των Πομάκων", Περιοδικό: "Τα Εκπαιδευτικά", Τεύχος: 22-23, Αθήνα 1991.

Παναγιωτίδη Ν.: "Οι Πομάκοι και η γλώσσα τους", Περιοδικό: "Το σχολείο και το σπίτι", Τεύχος 8, Αθήνα 1991.

Παπαθεμελή Στ.: "Η μουσουλμανική μειονότητα και η ελληνική μυωπία", Ελευθεροτυπία 18/3/1990.

Παπαχριστοδούλου Π.: "Οι Πομάκοι", Αρχείο θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήναι 1948.

Σαρρή Ν.: "Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και η πολιτική της Τουρκίας", Περιοδικό "Ελλοπία", Τεύχη 1, 2, 3, και 6.

Σιναπίδη Β.: "Προσφορά στην έρευνα για τη φυλετική προέλευση των Κατσιβέλων Διδυμοτείχου Θράκης", Αρχείον θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήναι 1955.

Σταθάκη Δ.: "Η μεταποίηση στη Θράκη", Θρακική επετηρίδα, Τόμος Δ΄, Κομοτινή 1983.

Τσάκαλου Γ.: "Όροι για την επιτυχία διγλωσσικών και εθνικών σχολείων", Περιοδικό "Προβληματισμοί", Έκδοση του συλλόγου Ελλήνων εκπ/κών βόρειας Ρηνανίας - Βεστφαλίας, Τεύχος 1/1984.

Χαραλαμπίδη Α.: "Οι Πομάκοι της Ροδόπης", Ανάτυπο, Θρακική επετηρίδα, Τόμος ΣΤ΄, Κομοτινή 1985-1986.

Χυδίρογλου Π.: "Η Δυτική Θράκη υπό το φως της εθνικής ιδέας των Τούρκων με βάση τουρκικά δημοσιεύματα", Πρακτικά συμποσίου ΙΜΧΑ, Ξάνθη-Κομοτινή-Αλεξανδρούπολη Δεκέμβριος 1985, Θεσ/νίκη 1988.

Makambi B.: "Tarihi olavalar Bati Trakya kronolojisi", Περιοδικό "Bati Trakya", Τεύχος 17, 1984.

Unal Tahsin: "Yuz ellilikler, hayat tarih macmuasi", Subat 1969.